

Pingsályktanir afgreiddar til ríkisstjórnarinnar.

1. Ársskýrslur sildarverksmiðja ríkisins.

Á 14. fundi í Nd., 6. marz, var útbýtt:

Till. til þál. um ársskýrslur sildarverksmiðja
ríkisins (A. 35).

Á 15. fundi í Nd., 9. marz, var till. tekin til
meðferðar, hvernig ræða skyldi.

Að till. forseta var ákveðin ein umr.

Á 16. fundi í Nd., 10. marz, var till. tekin til
ennar umr.

Flm. (Skúli Guðmundsson): Fírra forseti! Þál-
till. þessi, sem flutt er af mér og hv. þm. N.-Þ.,
er um það að skora á ríkisstj. að koma því til
vegar, að framvegis verði árlega prentaðar
skýrslur um starfsemi og hag sildarverksmiðja
ríkisins næsta ár á undan. Er til þess ætlazt, að
í skýrslum þessum verði birtir efnahags- og
rekstrarreikningar verksmiðjanna og frásögn um
það, sem mestu máli skiptir um starf þeirra, svo
sem nýjar framkvæmdir, afurðasölu, afurðaverð
og uppbætur til framleiðenda, starfsmannahald,
launagreiðslur, annan kostnað við verksmiðju-
reksturinn, starfsemi einstakra verksmiðja o. s.
frv. Skýrsla þessi sendist alþm. og þeim, sem
selt hafa verksmiðjunum sild eða afhent til
vinnslu.

Síðan sildarverksmiðjurnar voru settar á stofn
1930, hafa þær stöðugt verið að færa út kviarnar.
Nýjar verksmiðjubyggingar hafa verið reistar,
viðar en á einum stað. Verksmiðjur, sem upphaf-
lega voru einkaeign, hafa verið keyptar. Sildar-
iðnaðurinn hefur vaxið hröðum skrefum á und-
anfórnum árum, bæði hjá þessu ríkisfyrirtæki og
einnig fyrir aðgerðir einstakra manna og félaga,
sem reist hafa sildarverksmiðjur. Við þetta hafa
sildveiðarnar orðið samílega tryggur og arðvæn-
legur atvinnuvegur. Má í þessu sambandi benda á
það, að samhliða endurbótum, sem orðið hafa á
sölu saltsildar, hafa verksmiðjurnar átt mikinn
þátt í að hefja þennan atvinnuveg úr því ó-
fremdarástandi, sem hann áður var í. Í l. um
sildarverksmiðjur ríkisins er svo mælt fyrir, að
reikningar þeirra skuli birtir með ríkisreikn-
ingunum, en þessum l. hefur ekki verið fylgt að
öllu leyti. Síðasti ársreikningurinn er frá 1938, en
reikningurinn fyrir 1939 hefur enn ekki verið

birtur opinberlega. Mér er sagt, að rekstrarreikn-
ingurinn fyrir 1940 sé enn þá ekki fullgerður.
Samkv. upplýsingum, sem ég hef fengið úr reikn-
ingum sildarverksmiðjanna fyrir árið 1939, voru
eignir þeirra að loknu því ári um 8,4 millj. kr.
Af þessu er ljóst, að hér er um stórt fyrirtæki
að ræða. Það hefur mikla þýðingu, ekki aðeins
fyrir þá, sem hafa bein viðskipti við það, held-
ur einnig fyrir alla þjóðina, hvernig rekstur
þess gengur. Nú er það svo, að þó að fylgt sé
fyrirmælum í l. um birtingu reikninga sildar-
verksmiðjanna í stjórnartíðindum, eru ekki gefnar
upplýsingar um einstök atriði viðvikjandi hag
þeirra og rekstri, sem ýmsa menn fýsir mjög að
vita um, og vil ég nefna aðeins eitt dæmi. Verk-
smiðjurnar hafa verið þannig reknar, að þær
hafa ýmist keypt sildina fyrir ákveðið verð eða
tekið hana til vinnslu fyrir eigendanna reikn-
ing. Mér vitanlega hafa ekki verið birtar neinar
upplýsingar um, hvor viðskiptavinur hefur borið
meira úr bótum, sá, sem seldi sildina fyrir ákveð-
ið verð, eða hinn, sem afhenti hana til vinnslu,
fær fyrst áætlunarverð og uppbætur síðar. Þann-
ig er um mörg önnur atriði snertandi rekstur
þessara stóru fyrirtækja, sem eiga að vera rekin
fyrir öllum tjöldum, svo að allir geti fengið þær
upplýsingar um reksturinn, sem þeir kynnu að
vilja fá.

Einhver kostnaður yrði vitanlega við þessa
skýrsluútgáfu, en hann er svo lítill, að hann ætti
ekki að verða því til fyrirstöðu, að slíkar skýrsl-
ur séu gefnar út. Þetta mál er svo einfalt, að ég
tel víst, að hv. þdm. geti greitt atkv. um það nú,
án þess að það fari til n. Ég vænti þess, að hv.
þdm. hafi kynnt sér svo vel efni till., að þeir
geti fallizt á að samþ. hana nú þegar.

*Finnur Jónsson: Það er nú ekki nema gleði-
efni, ef hv. þm. fara að fá almennari áhuga fyrir
rekstri sildarverksmiðja ríkisins og sildariðnað-
inum yfir höfuð heldur en verið hefur. Varla
hefur verið minnst á nokkuð viðvikjandi sildar-
málunum, sem hv. þm. hafi talið sér svo við-
komandi, að þeim hafi þótt taka því að hlusta á
slíkar umr. Ég hef ekki nema gott eitt að segja
um það, að till. þessi skuli vera fram komin, sér-
staklega ef það gæti orðið til þess að vekja al-
mennari áhuga fyrir þessum mikilsverða at-
vinnurekstri heldur en verið hefur.

Hvað snertir reikninga sildarverksmiðjanna
fyrir árið 1939, þá mun það vera rétt hjá hv.
frummælanda, að þeir hafa ekki verið birtir enn,

en venjan er að birta þá með landsreikningunum. Ég skil ekki, af hverju þessi dráttur stafar. Reikningarnir fyrir 1939 sýna verulegan hagnað hjá verksmiðjunum, af því að þær keyptu þá sildina fyrir fast verð og sildarafurðir hækkuðu stórkostlega, þegar leið á árið.

Reikningarnir fyrir 1940 hafa orðið síðbúnir, vegna þess að sú stofnun, sem sildarverksmiðjurnar hafa rekið sín viðskipti við, hefur enn ekki skilað reikningum fyrir sölu afurðanna. Af þessu stafar sá dráttur, sem orðið hefur á rekstrarreikningum sildarverksmiðjanna fyrir árið 1940.

Hv. frummælandi taldi mikilsvert að fá að vita, hvortir þæru meira úr bítum, þeir, sem legðu sildina inn til vinnslu, eða þeir, sem seldu hana föstu verði. Um þetta er ekki hægt að segja með vissu, vegna þess að flest árin hafa verksmiðjurnar tekið sild fyrir vinnsluna og oft hefur ekki verið hægt að koma verksmiðjunum af stað, nema kaupa sildina föstu verði. Þess vegna held ég, að hv. frummælandi geti ekki nokkurs staðar fengið svör við sínum spurningum.

Nú er það svo með sildarverksmiðjur ríkisins, að þær ráða sildarverðinu. Ef þær eru vel reknar, þá eru þær keppinautar við aðrar verksmiðjur og geta orðið til þess að hækka verðið fyrir sjómönnum og útgerðarmönnum almennt. En ef þær eru illa reknar, þá verður það til þess að lækka sildarverðið. Alþingi þarf þess vegna að gjalda nokkurn varhuga við því að binda þessum fyrirtækjum of þunga bagga. En að því er mér virðist, þá hefur þess ekki verið nægilega gætt, að því er snertir sildarverksmiðjurnar. Stórar verksmiðjur eru ódýrari í rekstri en litlar. 1939 munaði þetta svo miklu, að ef kostaði 1.10 kr. að vinna málið í stórum verksmiðjum, þá kostaði það 2.40 kr. í litlum. Af þessu er augljóst, að sildarvinnslan þarf að vera rekin í nokkuð stórum stíl, til þess að hún borgi sig. Ýmsar smærri verksmiðjur, sem hafa verið byggðar, hafa ekki haft holmagn til að keppa við þær stóru. Nú er ríkisstj. búin að taka upp þá stefnu að innlimja þessar sildarverksmiðjur í sildarverksmiðjur ríkisins. Þetta hefur að sumu leyti verið gert samkv. lagaheimildum, t. d. með verksmiðjurnar á Sólbakka og Húsavík, en kaupin á Norðfjarðarverksmiðjunni eru framkvæmd af ríkisstj. í algerðu heimildarleysi. Ég get vel skilið það, að þeir, sem hafa hag verksmiðja einstakra manna fyrir augum, vilji gjarnan binda ríkisverksmiðjunum slíka bagga, til þess að geta tryggt sér sild fyrir lægra verð. En sé hugsað um útgerðarmennina og sjómennina, þá fær þetta ekki staðizt, og á ég sérstaklega við Norðfjarðarverksmiðjuna.

Í fjárl. fyrir 1941 var ríkisstj. gefin heimild til að kaupa sildarverksmiðjuna í Neskaupstað, ef viðunandi samningar tækjust, að dómi stjórnar sildarverksmiðja ríkisins. Þessi heimild var þannig takmörkuð til ríkisstj., að það átti að liggja fyrir dómur frá sildarverksmiðjum ríkisins um, að viðunandi samningar væru fyrir hendi um verð og greiðsluskilmála. Að öðrum kosti hafði ríkisstj. enga heimild til þessara kaupa. Nú hringdi ég til stjórnar sildarverk-

smiðja ríkisins, sem hafði mál þetta nýlega til umr. á stjórnarfundi, og spurðist fyrir um það hjá formanninum, hvort nokkurn tíma hefði verið beðið um þessa umsögn af hálfu ríkisstj. Ég hafði ekki orðið var við, að slíkar beiðnir hefðu komið fram eða þeim verið svarað. Ég gerði þess vegna um þetta fyrirspurn, sem ég fékk bókaða í fundargerðabók stjórnar sildarverksmiðja ríkisins. Ég fékk það svar frá formanni stjórnarinnar, að einu sinni hefði atvrmh. skýrt honum frá því í samtali, að það stæði til að kaupa sildarmjólverksmiðjuna í Neskaupstað til handa sildarverksmiðjum ríkisins. Hafði þá ráðh. spurt formanninn, hvernig honum litist á þetta mál. Formaðurinn svaraði, að um það mundu vera skiptar skoðanir. Stjórn verksmiðjanna fékk svo nokkru síðar bréf frá atvrmh., þar sem hann tilkynnti, að hann hefði keypt verksmiðju þessa fyrir 271 þús. kr. Jafnframt fól hann stjórn sildarverksmiðja ríkisins að taka við stjórn þessarar verksmiðju. Nú vill svo til, að það er ekki einasta, að verksmiðjan sé keypt án þessarar umsagnar, sem var þó skilyrði til þess, að kaupin gætu farið fram, heldur liggur fyrir álit frá stjórn sildarverksmiðja ríkisins um, að þessi verksmiðja sé ekki hæf til sildarvinnslu. Þetta álit er í bréfi frá stjórn sildarverksmiðja ríkisins, dags. 6. jan. 1939, sem sent var til fjármálaráðuneytisins. Ég sé ekki ástæðu til þess að lesa þetta bréf upp í heilu lagi, en niðurstöðurnar, sem stjórn sildarverksmiðja ríkisins hefur komizt að, eru þessar, með leyfi hæstv. forseta:

„Með skirskotun til framanritaðs er það eindregið álit vort, að það sé bezt nú strax að gera sér það ljóst, að ekki er hægt að starfrækja Norðfjarðarverksmiðjuna sem sildarverksmiðju á fjárhagslega tryggum grundvelli, því að bæði er verksmiðjan of litil, til þess að hún geti staðizt samkeppni við stærri verksmiðjur, og lega hennar þannig, að ekki er hægt að gera ráð fyrir, að hún fái nema lélegt, dýrt og ekki nægilegt hráefni til vinnslu. Að ríkissjóður yfirtaki verksmiðjuna með áhvilandi fyrsta og öðrum veðrétti eða fyrir eitthvað, sem vera kynni, að hún fengist fyrir, teljum vér með tilvísun til framanritaðs, að ekki geti komið til greina.

Aftur á móti virðist ekki nema heilbriggt og eðlilegt, að Norðfjörður eigi beinamjólverksmiðju, sem vinni úr þeim fiskúrgangi, sem til fellur, og þeirri sild, sem bæjarbúar á Norðfirði kunna að afla fyrir Austfjörðum.

Það eru því till. vorar til hins háa fjármálaráðuneytis, að skuldir verksmiðjunnar verði að mestu leyti afskrifaðar og hún síðan fengin í hendur bæjarfélagi Norðfjarðar, hlutafélagi eða einstaklingi til rekstrar sem beinamjólverksmiðja, fyrir ekki hærra verð en það, sem rekstur hennar í framtíðinni sem slíkrar geti staðizt undir.

Um vélar Norðfjarðarverksmiðjunnar er oss ekki fullkunnugt, en það getur verið, að selja mætti sumar þeirra, sem ekki eru nauðsynlegar til rekstrar verksmiðjunnar, samkv. vorum tilögum, til annarra beinamjólverksmiðja, en til sildarverksmiðja mun ekki vera hægt að selja vélarnar, því að til þess eru þær of litlar, að skilvindum undanteknum.“

Ég skal svo taka það fram út af skilvindunum, að þær voru ekki eign beinamjòlsverksmiðjunnar á Norðfirði, svo að þau einu tæki, sem að áliti verksmiðjustjórnarinnar voru talin hæf til starfrækslu, fylgdu ekki með í kaupunum.

Það er efalaust gott fyrir ríkisstj. að fá heimildir frá Alþ., en það er sorglegt til þess að vita, að hún skuli misbeita heimildum á þann hátt, sem hér hefur verið gert. Það má segja, að það sé ekki stórmál, þó að ríkisstj. séu veittar svipaðar heimildir sem þessar, en það er stórmál, ef ríkisstj. misbeitar þeim heimildum, sem henni eru gefnar af Alþ. til þess að gera þær lagfæringar á rekstri ríkisverksmiðjanna, að hann sé í því lagi, að verksmiðjurnar geti haldið uppi verði á sild til útvegsmanna og sjómanna. Og það virðist nokkuð langt gengið að gera sildarverksmiðjurnar ósamkeppnisfærar um verð, til hagsbóta fyrir verksmiðjur einstakra manna, eins og hér hefur verið gert.

***Atvmrh. (Ólafur Thors):** Það er eins og venja er til, þegar hv. þm. Ísaf. flytur hér einhverja skýrslu, að tiltölulega litill hluti af því, sem hann segir, er sannleikanum samkvæmt.

Ég kom inn í miðri ræðu hans og festi ekki fyllilega athygli við allt, sem hann sagði. Þó hárust mér til eyrna nokkrar fullyrðingar hans.

Það mun vera rétt, að í fjárl. mun ríkisstj. hafa verið gefin heimild til að kaupa þessa verksmiðju, sem er bundin því, að stjórn sildarverksmiðja ríkisins sé því samþykk. Ég átti tal um þetta við formann sildarverksmiðjanna, og hann kvað vera skiptar skoðanir um það. Ríkisstj. var hins vegar á einu máli um þetta, og ég skal meðal annars fullyrða, að ráðh. Alþfl. í stjórninni hreyfði aldrei neinum mótmælum. Það var hæstv. viðskmrh., sem beitti sér fyrir þessu innan ríkisstj., og á milli okkar varð nokkur ágreiningur, en ráðh. Alþfl. hreyfði engum andmælum. Og þegar ríkisstj. samþ. að festa kaup á þessari verksmiðju, þó að verksmiðjustj. sildarverksmiðjanna væri ekki á einu máli, þá var það fyrir eindregnar óskir frá útgerðarmönnum og sjómönnum á Norðfirði og mörgum öðrum, sem töldu, að hagsmunum þeirra væri bezt borgið með því, að ríkisstj. tæki að sér starfrækslu þessarar verksmiðju. Út af ásigkomulagi verksmiðjunnar vil ég segja það, að það er lítið lof um Jónas Guðmundsson, flokksbróður þessa hv. þm., ef hann hefur skilið svo við verksmiðjuna, að ekki sé hægt að starfrækja hana. En svo langt gengur rögmælgí þessa hv. þm., að hann skirrist ekki við að ámæla sínum eigin mönnum til þess að reyna að ófrægja aðra. En Jónas Guðmundsson lýsti henni á fundi í bankaráði Landsbankans mjög á aðra lund en þessi hv. þm. hefur gert, og lagði mjög með því, að hún yrði keypt af ríkinu, svo að starfræksla hennar yrði enn tryggari en ella.

Það kom fram hjá þessum hv. þm., að kaup á minni verksmiðjum væru aðallega gerð til þess að styrkja þá, sem ættu stærri verksmiðjur. Ég skil vel, hvað á bak við þetta býr. Hann er að dróttla að mér, sem þá var yfirmaður þessara mála, að ég hafi verið að hengja þennan bagga á sildarverksmiðjurnar, til þess að Kveld-

úlfur gæti grætt sem mest á sínum verksmiðjum. En ég man ekki betur en að hinn mikilhæfi látni formaður Alþfl., Jón Baldvinsson, væri mikill hvatamaður þess, að fyrsta sporið var stigið í þessa átt, nefnilega kaupin á Sólbakka-verksmiðjunni. Var hann að gera það í því skyni að gera sjómönnum ból? Var hann að gera það til þess að bæta hag einkaverksmiðjanna? Hvers vegna var hann að því? Af því að Útveggsbankinn hefði hag af því? Nei, af engu þessu, heldur vegna þess að hann áleit réttilega, að í þessu efni bæri að taka tvenns konar tillit. Annars vegar, að þeir beri sem mest úr býtum, sem sjóinn stunda og ríkið hefur reist þessar verksmiðjur fyrir fyrst og fremst, en hins vegar bæri ekki heldur að gleyma því, að við hliðina á hagsmunasjónarmiðum þessara manna kemur til greina sjónarmið þess fólks, sem býr á þeim stöðum, þar sem þessar verksmiðjur eru, og sér fram á hättuna á því, að rekstur þeirra stöðvist í erfiðu árferði, ef augnablikssjónarmið eru látin ráða. Það er þetta sjónarmið, sem hefur valdið því, að Jón heit. Baldvinsson beitti sér fyrir því, að Sólbakkaverksmiðjan var keypt. Og það er þetta sjónarmið, sem hefur valdið því, að Húsavíkurverksmiðjan var keypt. Og það var þetta sjónarmið, sem réð því, að hæstv. viðskmrh. beitti sér fyrir því, að ríkisstj. keypti Norðfjarðarverksmiðjuna.

Það er gamla sagan, sem endurtekur sig hjá þessum hv. þm., að héra öðrum soralegustu hugsanir á þrýn, en stýra alltaf fram hjá kjarna málsins. Og hann hirðir jafnvel ekkert um, þótt hann ausi for á mætustu samherja sína, eins og hann hefur gert í þessu efni, bara ef hann heldur, að það geti orðið til þess að svarta aðra.

***Finnur Jónsson:** Það er nú ekki aðalatriðið í þessu máli, að þessi verksmiðja hefur verið keypt, heldur hitt, að hún hefur verið keypt, án þess að nokkur heimild væri til þess. Það er upplýst og skjallega sannað, og þýðir ekki fyrir hæstv. ráðh. að neita því, að það eina, sem lá fyrir frá stjórn sildarverksmiðja ríkisins um kaupin á þessari verksmiðju, voru einróma mótmæli gegn því, að hún væri keypt. (Atvmrh.: Ég hef ekki séð nein slík mótmæli.) Það getur vel verið, en þau eru í bréfi, sem ritað var ríkisstj. 6. jan. 1939.

Hæstv. ráðh. var að kvarta undan því, að ég væri að leita að soranum í því, sem hann segði, og sletta honum. Ég hef annars aldrei orðið var við, að það þyrfti að leita að soranum í ræðum hæstv. atvmrh. Hann er alltof augljós til þess.

Það er ákaflega fjarri því, að verksmiðjustjórnin hafi verið nokkuð ósammála í þessu máli, heldur var hún á einu máli um, að þessi verksmiðja yrði ekki keypt, vegna þess að hún væri ekki hæf til þess að reka hana í samkeppni við aðrar verksmiðjur. Ég hef lesið þetta upp úr áliti verksmiðjustj. og sé ekki ástæðu til að endurtaka það. En þar er bent á það, að það eina í þessari verksmiðju, sem verksmiðjustj. hafði talið hæft til notkunar í öðrum sildarverksmiðjum, voru skilvindurnar, en þær fylgdu ekki með í kaupunum. Og nú veit ég ekki betur en að Fiskimálanefnd sé búin að kaupa þær. Svo dáðlaus

hefur þessi hæstv. ráðh. verið, að hann hefur ekki haft framtak í sér til að sjá um, að einu verkferin, sem talin voru nothæf, fylgdu með í kaupunum.

Það er ekki síður þessa hæstv. ráðh. að ganga beint framan að hlutunum, heldur reynir hann að skjóta sér fram hjá þeim, bak við einhverja aðra. Og hann lætur sér ekki nægja að skjóta sér bak við einhverja hér í þingsölunum, heldur skýtur hann sér líka bak við tvo fjarverandi menn. Hann bar það m. a., að Stefán Jóhann hefði ekki hreyft andmælum út af þessu í ríkisstj. Mér er nær að halda, að þetta sé ósatt, eftir því sem ég þekki hæstv. atvmrh. En hvað sem því líður, færi betur, að þessi hæstv. ráðh. hefði í einu og öllu farið eftir ráðum Stefáns Jóh. Stefánssonar í ríkisstj. Þá veit ég, að hans ráð væru betri en nú. En svo bregður svo undarlega við, að þessum hæstv. ráðh. nægir ekki að skjóta sér bak við tvo fjarverandi menn, heldur ætlar hann að fara að reyna að skjóta sér bak við Jón heit. Baldvinsson. Nú veit ég, að Jón heit. Baldvinsson var brjóstgóður við vesalinga, en þó held ég, að hann hefði ekki liðið, að Ólafur Thors færi að skjóta sér á bak við hann í þessu máli. Hann var alltof greindur og grandvar maður til þess.

***Atvmrh. (Ólafur Thors):** Það er nú ekki löng aths.

Hv. þm. Ísaf. lýsti yfir því, að mér hefði verið kunnugt um, að verksmiðjustjórnin væri á móti þessu, og vitnaði til bréfs, sem hann var að lesa hér upp úr. Ég á ekki erfitt með að trúa, að þetta sé ekki aðeins hálfur sannleikur, heldur að það sé ranglega lesið.

Hvað sem í þessu bréfi stendur, þá lýsti hv. þm. yfir því í seinni ræðu sinni, að í verksmiðjustj. hefðu alls ekki verið skiptar skoðanir um málið. Hún hefði öll verið sammála um að kaupa ekki. En í fyrri ræðu sinni sagði hann, að hann hefði spurt formann sildarverksmiðjanna um álit verksmiðjustjórnarinnar, og hann hefði svarað, að menn væru ekki á eitt sáttir um málið. Í fyrri ræðu sinni segir hann, að það séu skiptar skoðanir innan verksmiðjustj. um málið, í þeirri síðari segir hann, að það séu ekki skiptar skoðanir um það. Og ef hann vildi tala í þriðja skiptið, þá færi fyrir honum á líkan veg. Þetta er heldur ekkert óvenjulegt með þennan hv. þm., sem aldrei leggur neina áherzlu á að halda sér við sannleikann.

Annars var aðalefnið í ræðu hans það, að ég væri að skjóta mér bak við Stefán Jóhann, Jónas Guðmundsson og Jón heit. Baldvinsson. Ég bar nefnilega fram afstöðu flokksbræðra þessa hv. þm. í þessu máli til að sanna, að það, sem hann segir, er ekki á rökum reist. Rök og sannleiki frá andstæðingum þessa hv. þm. þýða lítið, en ef manni tekst að króa hann inni með rökum hans eigin flokksbræðra, þá brestur hann stundum kjark til að endurtaka ósannindin. Ég var ekki að skjóta mér á bak við. Ég tilgreindi sömu vitnin sem þessi maður var að kasta rýrð á. Í fyrsta lagi með því að telja gerðir ríkisstj. óréttlátar, í öðru lagi með því að telja verksmiðjuna ónýta, sem Jónas Guðmundsson hefur keypt

handa bænum og byggt miklar hagnaðarvonir á, og í þriðja lagi, að það hafi verið rangt að kaupa svona verksmiðju handa ríkisverksmiðjunum og starfrækja hana í sambandi við þær. En ég veit ekki betur en að þetta hafi verið ráðlagt af Jóni heitnum Baldvinssyni. Ég ætla ekki að kasta rýrð á þessa menn, og ég ætla ekki heldur að skjóta mér á bak við þá, en ég ætlaði að umlykja þennan hv. þm. og neyða hann til að viðurkenna staðreyndirnar með því að benda honum á álit hans eigin manna á þessum málum, og króa hann þannig inni, eins og mér líka tókst.

Þetta mál er svo frá minni hendi útrætt. Það er upplýst, að þetta var gert í því skyni að létta undir með lífsbaráttu sjómanna og verkafólks á þeim stað, sem verksmiðjan er. Það er upplýst, að stefnan, sem fylgt hefur verið, var tekin upp af foringja Alþf. og studd af honum frá öndverðu, og það er rökstudd stefna og rétt.

Út af þáttill., sem hér liggur fyrir, vil ég segja það, að ég get fallist á, að stjórn þessara verksmiðja gefi árlega út skýrslu um starfsemi þeirra.

***Finnur Jónsson:** Hæstv. atvmrh. vildi halda því fram, að ég hefði orðið tvisaga í þessu máli. Hann sagði, að í fyrri ræðu minni hefði ég sagt, að um þetta væru skiptar skoðanir innan verksmiðjustj., en í síðari ræðunni, að verksmiðjustj. hefði verið einhuga á móti.

Þetta er ekki rétt hjá hæstv. ráðh. Ég skýrði frá því í fyrri ræðu minni, að þegar ég spurði formann sildarverksmiðjustj., hvort hann hefði nokkurn tíma verið aðspurður um þessa hluti, þá hefði hann sagt ráðh., að það mundi vera skiptar skoðanir um þetta mál innan verksmiðjustjórnarinnar. Ég skýrði þar frá því, hvað formaður verksmiðjustj. hefði sagt við ráðh., en ekki minni skoðun á afstöðu stjórnarinnar. Jafnframt skýrði ég frá og vitnaði til í seinni ræðu minni, að ég hefði í höndum einróma till. frá stjórn sildarverksmiðja ríkisins gegn því, að þessi verksmiðja yrði keypt. Og ég er búinn að afhenda hæstv. ráðh. afrit af bréfi því, sem ég fékk og á sínum tíma var sent til ríkisstj. Og ef hann vill nokkuð vita, þá getur hann séð, að stj. sildarverksmiðjanna var á árinu 1939 einróma gegn því, að þessi verksmiðja yrði keypt.

Ég sé ekki ástæðu til að vera neitt að eltaf við það, sem hæstv. ráðh. sagði. Honum er það vel ljóst, að hann hefur frá Alþ. þannig heimild, að hann hefur ekki uppfyllt þau skilyrði, sem honum voru sett. Og honum er það líka ljóst, að allir slíkir baggar, sem bundnir eru á sildarverksmiðjur ríkisins, eru til þess að lækka sildarverðið til útvegsmanna og sjómanna.

***Forsrh. (Hermann Jónasson):** Ég ætla nú ekki mikið að blanda mér inn í þessar umr., en þykir þó rétt að taka það fram, í sambandi við aðfinnslurnar út af þessum kaupum, að það er fyrst og fremst verk hæstv. atvmrh., að þessi verksmiðja hefur verið keypt. Það er alltaf venja mín, þegar ekki er farið rétt með mál, að leiðrétta það, og ég veit, að hæstv. viðskmrh. hefði óskað eftir að gera það, ef hann væri viðstaddur.

Það eru tvö sjónarmið, sem hér eiga við, og þau eru allt of kunn þessari hv. d. og Alþ. yfirléitt til þess, að þau þurfi að skýra með löngu máli. Annars vegar eru hagsmunir hinna stóru verksmiðja. Og það er kannske ekkert óeðlilegt, þó að stjórn sildarverksmiðja ríkisins, með duglegan framkvæmdastjóra í broddi fylkingar, haldi fram því sjónarmiði, að ekki eigi að kaupa hinar minni verksmiðjur, sem bera sig miður, heldur eigi einungis að hugsa um það, sem einnig kom hér fram í þessum umr., að þær stóru verksmiðjur, sem sitja að beztu framleiðsluskilyrðunum, beri sig sem best.

Hins vegar er það sjónarmið, sem ákaflega oft hefur komið fram og kom fram viðvíkjandi verksmiðjunum á Húsavík og Seyðisfirði og einnig í sambandi við kaupin á þessari verksmiðju, þar sem svo að segja allir útgerðarmenn á Norðfirði, og ég held margir á nálægum stöðum, skoruðu á ríkisstj. að kaupa þessa verksmiðju, vegna þess að það hendir ekki svo sjaldan, að sild er fyrir Austurlandi, og það er ekki hægt að notfæra sér þá sild, nema henni sé komið í verksmiðju, sem er nægilega nærri. Það er þetta sjónarmið, sem réð, þegar Norðfjarðarverksmiðjan var tekin. Hitt er annað mál, hvort sjónarmiðið á að ráða, en ég álit, að ekki sé hægt að komast hjá því að taka það til greina, að verksmiðjunum sé þannig fyrir komið í landinu, að hægt sé að nota sér þá sildveiði, sem völ er á á hverjum tíma sem allra best, og að á milli þeirra geti orðið hentugt samstarf. Þó að áráskipti séu að því, hefur oft fyrir Austurlandi veiðt mikil sild.

Ég álit rétt, að þetta komi fram, því að það er þetta, sem um er deilt, m. a. af hæstv. atvinnr. En sannleikurinn er, að það sjónarmið, að taka tillit til hinna smærri staða, var stutt af mér, og þó að leiðinlegt sé að vera að vitna í ráðherrafundi, get ég sagt það, að ég hygg, að ráðh. Alþfl. hafi, þegar um þetta var rætt, sízt verið fjarlægur því sjónarmiði að taka jafnframt tillit til hinna smærri staða.

ATKVGR.

Till. vísað til sjútvn. með 13:6 atkv. og umr. frestað.

Á 24. fundi í Nd., 23. marz, var fram haldið einni umr. um till. (A. 35, n. 82).

Frsm. (Finnur Jónsson): Sjútvn. hefur athugað þessa till. og hefur orðið ásátt um að leggja til, að hún verði samþ. óbreytt.

ATKVGR.

Tillgr. samþ. með 20 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Till. samþ. með 21 shlj. atkv. og afgr. sem ályktun neðri deildar Alþingis (A. 96).

2. Varzla gripa úr Hóla­kirkju.

Á 20. fundi í Nd., 17. marz, var útbýtt:

Till. til þál. um vörzlu gripa úr Hóla­kirkju (A. 65).

Á 23. fundi í Nd., 20. marz, var till. tekin til meðferðar, hvernig ræða skyldi.

Að till. forseta var ákveðin ein umr.

Á 25. fundi í Nd., 24. marz, var till. tekin til einnar umr.

***Flm. (Pálmi Hannesson):** Herra forseti! Það þarf ekki mörg orð til þess að skýra þetta mál fyrir hv. þdm. Í grg. er tekið fram það helzta, sem máli skiptir.

Hv. þdm. er ljóst, að um langan aldur hefur verið stefnt í þá átt að draga saman ýmsa muni og skartgrip, sem kirkjum tilheyra, til vörzlu á Þjóðminjasafninu í Reykjavík. Yfirléitt má telja ráðstöfun þessa réttmæta, miðað við það, sem áður var, þar sem fjöldi slíkra hluta lá undir skemmdum. En nú hefur verið unnið að endurbótum á kirkjunni á Hólum í Hjaltadal, og væri eðlilegt, að kirkjan fengi að njóta þeirra gripa, og okkur flm. þáttill. finnst mjög réttmætt, að kirkjan geti fengið aftur þann svip, er hún hafði í öndverðu.

Ég vil undirstrika það, að það hefur verið unnið að endurbótum á Hóla­kirkju að undanfögnu, en þeim er að visu ekki lokið enn. Mun hafa skort fé til þess. Þjóðminjavörður hefur séð um endurbætur þessar, og telur hann, að lít­ils eins muni enn við þurfa, til þess að þeim geti orðið lokið.

Ég vil geta þess, að það er gert ráð fyrir, að það verði á valdi Þjóðminjavarðar að ákveða, hvaða muni úr kirkjunni óhætt væri að flytja í Hóla­kirkju, og hvaða muni hennar ekki væri óhætt að sinni að flytja norður.

Ég vænti þess, að hv. d. samþ. þessa þáttill, eins og hún liggur fyrir.

ATKVGR.

Tillgr. samþ. með 18 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Till. samþ. með 18 shlj. atkv. og afgr. sem ályktun neðri deildar Alþingis (A. 107).

3. Reki og rekaréttur.

Á 28. fundi í Nd., 31. marz, var útbýtt:

Till. til þál. um undirbúning löggjafar um reka og rekarétt (A. 127).

Á 29. fundi í Nd., 7. apríl, var till. tekin til meðferðar, hvernig ræða skyldi.

Að till. forseta var ákveðin ein umr.

Á 30. fundi í Nd., 8. apríl, var till. tekin til einnar umr.

Forseti tók málið af dagskrá.

Á 31. fundi í Nd., 9. apríl, var till. aftur tekin til einnar umr.

*Flm. (Gísli Sveinsson): Herra forseti! Ég hef leyft mér að bera fram í Nd. þáttill., sem ég nefni till. til þál. um undirbúning löggjafar um reka og rekarétt.

Það, sem hér er farið fram á, er algerð endurskoðun á þeim ákvæðum í l., sem eru í gildi um reka á fjöru.

Eins og grg. þessarar till. ber með sér og kunnugt er þeim, sem nokkuð hafa við þessi mál fengið, þá er meðal þeirra, sem hafa afskipti af slíku, talin næsta brýn þörf að hefjast handa með þessa endurskoðun. En það, sem sérstaklega rekur eftir og veldur því, að þetta mál er komið út í öngþveiti, er það, að nú berst mikið upp á fjörur manna um land allt svo að segja af öllu tagi. Þessi ákvæði eru gömul, með því allra elzta, sem til er í okkar löggjöf. Aðalákvæðin eru í Rekabálki Jónsbókar, en hún er okkar aðalheimild í l. frá eldri tíð, frá því að Grágás þraut. Má segja, að þetta séu klassísk ákvæði. Þar eru reglur, sem enn má hlíta, því að enn má nota það, sem fornt er, en fært í viðeigandi búning, eftir því sem tímar breytast, en auk þess hafa hætt ýmis nýrri ákvæði í Alþingissamþykktum og konungsbréfum. Mér þykir óþarfi á þessu stigi málsins að tilgreina dæmi, sem til ásteytingar hafa verið í meðferð þessara ákvæða, en tvennt má þó benda á, sem mörgum hefur þótt orka tvímælis og afaræfitt er fyrir löggjafann að fást við í raun og veru. Annars vegar er það, hvernig reka skuli úthlutað milli fjörueigna og landareigna. Sums staðar hagar svo til, að erfitt er viðfangs að eiga við slíkt, og hefur jafnvel orðið að láta undir höfuð leggjast að gefa þar út ákveðna úrskurði, heldur verið komið á sættum, með því að skýr lagaákvæði voru ekki til. Hins vegar getur slíkt kostað áreiðar og athugun á landssvæðum, því að sums staðar eru fjörur breytingum undirorpnar, bæði fyrir áhrif af sæ utan og landi ofan. Þetta er annað atriðið. Hitt er það, að nokkurri hulu er undirorpið, hvernig skipt skuli reka milli landeigna og leiguliða. Er það nokkurt þrætufni, og er þar farið eftir gömlum venjum, sem eru nokkuð samræmanlegar, en þó nokkuð sundurleitar, eftir því sem leigumálar hafa gerzt hér og þar.

Ég hef bent á þessar höfuðlinur, til þess að menn sjái, hvernig þetta mál stendur, og að nú er þörf, og þó að fyrr hefði verið, að gera gangskör að því að bæta úr, þó að ég vilji, að allt það verði gert með gætni og í engu rasað fyrir ráð fram, en notað tækifærið til þess að fá góða og gegna löggjöf, sem nokkuð mætti styðjast við eldri löggjöf, en er timabær. Verður þar að leita aðstoðar þeirra, sem bezt eru menntir í þessum efnum.

Að svo mæltu leyfi ég mér að óska þess, að till. verði samþ. Ég tel ekki þörf að vísa henni til n., en set mig ekki á móti því, ef einhver þm. teldi það æskilegt.

ATKVGR.

Tillgr. samþ. með 19 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Till. samþ. með 19 shlj. atkv. og afgr. sem ályktun neðri deildar Alþingis (A. 145).

4. Brimbrjótur við Húsavíkurhöfn.

Á 28. fundi í Ed., 8. apríl, var útbýtt:

Till. til þál. um rannsókn á kostnaði við að byggja brimbrjót við Húsavíkurhöfn (A. 141).

Á 29. fundi í Ed., 9. apríl, var till. tekin til meðferðar, hvernig ræða skyldi,

Að till. forseta var ákveðin ein umr.

Á 32. fundi í Ed., 14. apríl, var till. tekin til einnar umr.

Flm. (Jónas Jónsson): Þessi till. þarf ekki langra meðmæla með. Það stendur þannig á, að Húsvíkingar eru búnir að byggja sér dýra og myndarlega bryggju, sem skip leggjast nú við, og er hún sérstaklega hentug fyrir sildarbáta, ef þar yrði aukin uppsetning sildar. En til þess, að það geti orðið, vantar skjól við höfnina, og þetta skjól fæst ekki, nema með því að gera brimbrjót á grynningunum norðvestanvert við höfnina.

Ég ætla ekki að fjölyrða um þetta, en það hafa verið gerðar nokkrar athuganir á þessum stað, og hefur komið í ljós, að þar eru góð skilyrði frá náttúrunnar hendi til að gera þetta. Hins vegar hefur ekki verið rannsakað ýtarlega, hversu auðvelt það er fyrir Húsvíkinga að byrja á þessu verki, en þeim er það áhugamál að koma því í framkvæmd.

Það, sem ætlað er til með þessari þáttill., er ekki annað en það, að vitamálastjóri ásamt starfsmönnum sínum, athugi þetta mál og gefi Alþ. síðan skýrslu um, hvernig eigi að taka á því. Þegar svo er komið, býst ég við, að þorpsbúar og sýslubúar yfirleitt reyni að hrinda þessu áfram.

Ég held, að þetta mál sé svo einfalt, að ekki þurfi einu sinni nefnd í það.

ATKVGR.

Tillgr. samþ. með 9 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Till. samþ. með 9 shlj. atkv. og afgr. sem ályktun efri deildar Alþingis (A. 176).

5. Lagasafn.

Á 32. fundi í Ed., 14. apríl, var útbýtt:

Till. til þál. um útgáfu lagasafnsins (A. 164).

Á 33. fundi í Ed., 15. apríl, var till. tekin til meðferðar, hvernig ræða skyldi.

Að till. forseta var ákveðin ein umr.

Á 34. fundi í Ed., 16. apríl, var till. tekin til einnar umr.

***Flm. (Jónas Jónsson):** Ég get verið stutturður um þessa till., því að eftir að ég hafði flutt hana, tjáði forseti Sp. mér, að þegar væri kominn skriður á málið, sem mér var ekki kunnugt um. Hið nýstofnaða héraðsdómarafélag flutti sams konar áskorun og það, sem hér er farið fram á, og var gert ráð fyrir, að verkið væri falið einum manni, en hvort búið er að ganga frá því, veit ég ekki.

Ég tel það spor í rétta átt að samþ. þessa till., enda renna fleiri stöðir undir hana en ég vissi, þegar hún var flutt.

***Sigurjón Á Ólafsson:** Ég vildi spyrja hv. flm. þessarar till. að því, hvort hann hafi gert sér grein fyrir því, hvernig form ætti að vera á útgáfu þessara laga, sem hér á að endurskoða.

Það kemur upp í huga mínum sú útgáfa, sem gefin var út 1932, „Gráskinna“, sem nú er því miður ekki í jafnmargra höndum og ætti að vera, en þykir viðamikil að hafa í einu lagi. Á Norðurlöndum, þar sem slík lagasöfn eru gefin út, eru þau gefin út í flokkum með tilliti til atvinnu og efnis laganna, og er þá í sérstökum flokki t. d. allt, sem við kemur siglingum og fiskveiðum. Hjá Svíum er í sérstakri bók allt, sem við kemur landbúnaði, og í sérstakri bók það, sem við kemur iðnaði. Þá er haldið sérskildu öllu, sem við kemur réttarfarslöggjöf og slíkum málum. Þetta held ég, að gott væri að hafa í huga, þegar verkið yrði unnið. Auðvitað mundi það kosta meira, ef þessi skipting yrði viðhöfð, en þeir mundu verða margir, sem áhuga hafa fyrir vissum hlutum og vildu eignast bækurnar, sem ekki kærðu sig um að eignast öll lög um öll efni, sem gefin yrðu út. Vegna þessa vildi ég spyrja hv. flm., hvort hann hafi gert sér grein fyrir því, í hvaða formi þetta lagasafn eigi að vera.

Ég vildi enn fremur spyrja fyrir um það, hvort nú þegar sé ákveðinn einhver sérstakur maður, sem annist þetta verk. Ef ég man rétt, var svo til ætlaðt árið 1931 eða 1932, að það væru fleiri en einn maður, sem með það færu. (J.J.: Nei, það var aðeins um einn að ræða, Ólaf Lárusson.) Ég býst við, að heppilegt sé að fela einhverjum einum manni umsjón verksins, en vafamál, hvort varlegt sé, að sá eini maður ráði því, hvernig formið eigi að vera.

Ég er alveg sammála hv. flm. í því, að nauðsynlegt sé, að handhæg lögbók sé til á hverjum tíma. Það er bara nauðsynlegt, að ekki sé of skammur tími til að vinna verkið. Það er nú orðið svo langt síðan „Gráskinna“ kom út, að menn eru hættilir að átta sig á því, hvað eru lög, nema þá alþingismenn og þeir, sem hafa stjórnartíðindin.

***Flm. (Jónas Jónsson):** Ég get ekki sagt um form bókarinnar. Því verður sú ríkisstj. að ráða, sem sér um verkið í samráði við þann mann, sem vinnur það. Ef notað yrði það form, sem hv. þm. minnstist á, yrðu teknar sérprentanir af vissum lagabálkum og sett á þá sérstakt blaðsíðutal. Ég held, að hv. þm. ætti að halda þessu vakandi við ríkisstj. og þann mann, sem veitir verkinu forstöðu. Þetta eru ekki annað en sérprentunaratriði með ákveðna lagabálka. En eins og á-

statt er hjá okkur, mundi öllum þorra manna þykja bezt að hafa lagasafnið í einu lagi. Ég álit nauðsynlegt, að í bókinni væri skrá yfir reglugerðir, og ef til vill, að þær yrðu teknar upp í hana eða tilvitnanir í þær.

Að því er snertir útgáfu lögbókarinnar 1932, samdi ég við Ólaf Lárusson um það, því að ég áleit hann vera manna færaðan til þess, en ýmsir menn unnu með honum, eins og t. d. Gissur Bergsteinsson, Sveinn Ingvarsson og fleiri ungir menn. Mér er kunnugt um, að forseti Sp. er á sama máli um hæfi Ólafs Lárussonar til þessa starfs og telur sjálfsgagt, að hann taki nú við því sem aðalmaður, því að auðvitað hefur hann menn með, þar sem lög okkar hafa breytzt svo mikið á 10 árum.

Hvað við kemur formi bókarinnar, álit ég, að hv. þm. ætti að hreyfa því við þá. sem við verkið fást.

ATKVGR.

Tillgr. samþ. með 11 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Till. samþ. með 11 shlj. atkv. og afgr. sem ályktun efri deildar Alþingis (A. 198).

6. Skógræktardagur.

Á 34. fundi í Ed., 16. apríl, var útbýtt:

Till. til þál. um rannsókn á því, hvort framkvæmanlegt megi teljast að lögbjóða skógræktardag (A. 185).

Á 35. fundi í Ed., 17. apríl, var till. tekin til meðferðar, hvernig ræða skyldi.

Að till. forseta var ákveðin ein umr.

Á 37. fundi í Ed., 20. apríl, var till. tekin til cinnar umr.

***Flm. (Jónas Jónsson):** Þessi till. er ekki neitt nýmæli. Oft hefur verið talað um það á undanförunum árum, að ástæða væri til að fórna einum degi til þess að reyna að hjálpa skógræktinni. En það hefur ekki orðið úr framkvæmdum, sem meðfram kemur af því, að skógrækt ríkisins hefur ekki enn fengið þann stuðning, að hún hafi nægilega mikið af plöntum til þess að fullnægja þessari nýjung. Nú er að verða á þessu stór breyting. Skógrækt ríkisins er að magnast og færa út kviarnar, og allar líkur eru til, að innan fárra ára verði hægt að láta af hendi margfalt fleiri plöntur en verið hefur. Þess vegna er það, að þegar þessar raddir komu frá kvenþjóðinni, sem um getur í grg. till., þá fannst mér rétt að leggja fram málið í þessu formi og fá þannig fram álit d. á því, og ef samþ. yrði till., að fela ríkisstj. að athuga, hvort ekki væri hægt í samvinnu við skógræktarstjóra að leggja fram frv. um málið innan skamms. Það er ekki aðalatriði að gera þetta tafarlaust. Það er ekki til neins að lögbjóða skógræktardag fyrr en þjóðin í heild hefur áhuga á að nota hann. En ég geri ráð fyr-

ir, að ekki þurfi lengi að biða. Og skógræktarstjóri er mjög hrifinn af þessari hugmynd og telur sjálfsagt að stefna að þessu marki.

Ég hygg, að ekki sé ástæða til að vísa þessu máli til n., enda ekki farið fram á neinn kostnað, en ekki sakar um gera það, ef hv. d. þykir betur við eiga.

***Forsrh. (Hermann Jónasson):** Ég er fylgjandi þessari till. og get hugsað mér, að þetta sé ein leið af mörgum, sem fara þarf til þess að vekja athygli landsmanna á, að auðvelt er að rækta skóg og að það er stórkostlegt fjárhagsatriði fyrir þjóðina. Það hefur sennilega ekkert sjónarmið verið fjarlægara yfirleitt, þegar talað hefur verið um skógræktina, heldur en ábatasjónarmið peningalega, en þó ávaxtast líklega engir peningar betur en þeir, sem varið er í skógrækt, ef hún er framkvæmd með réttum hætti. Árshringirnir á trjánum eru miklu meiri vextir en bankavextir á peningum, eða jafnvel þar, sem fé er enn betur ávaxtað. Það er ástæða til að minna á það í sambandi við þessa till., að augljóst er, að það verður aldrei hægt að koma skógræktinni í það horf hér á landi, sem hún þarf að komast í, með því einu að leggja fé til hennar og efla hana gegnum samtök, sem ríkið heldur uppi fyrir milligöngu skógræktarstjóra. Fyrir nokkru var ég staddur í skógræktarstöðinni suður í Fossvogi og sagði þá skógræktarstjóra, Hákonni Bjarnasyni, að ég þyrfti að fá hjá honum þúsund plöntur á ári, ég hefði gróðursett 1—2 þúsund plöntur á ári undanfarið. Staddur var þar Sigurður búnaðarmálastjóri og segir: Þú hefur engan rétt til að fá þúsund plöntur; þú getur fengið einn fjórða úr plöntu. Það eru framleiddar 30 þúsund plöntur, en Íslendingar eru 120 þúsund. Það er því einn fjórði úr plöntu í þinn hlut! Og hvenær heldur þú, að það verði skógrækt á Íslandi með því að framleiða árlega einn fjórða úr plöntu á hvern Íslending? — Þetta opnaði augu mín á svipstundu fyrir því, hvað þessi starfsemi, sem ríkið rekur, er í raun og veru hlægilega lítil. Og þetta ýtti við mér því fremur, sem ég hafði þá undanfarið verið talsvert að tala við menn um skógrækt og orðið þess mjög var, hve torvelt menn töldu að rækta skóg, eins auðvelt og það þó er, og höfðu tapað hinni upphaflegu trú á því að „klæða landið“. Það tekst ekki heldur með því fyrirkomulagi, sem við nú höfum. Skógræktin nær aldrei því marki, sem hún þarf að ná, nema með því eina móti, að svo að segja hvert einasta heimili á Íslandi rækti skóg. Ég hef oft sagt við hændur, að það sé eins auðvelt að rækta skóg eins og að rækta gras. Þegar spurt er sem svo, hvort hægt sé að rækta björk á Íslandi, þá finnst svarið auðveldlega í þeirri staðreynd, að það hefur ekki verið hægt að drepa björkina á Íslandi með margs konar aðferðum í þúsund ár.

Nú get ég upplýst í þessu sambandi, að ég sagði við skógræktarstjóra, að hann skyldi setja fé í að taka eitt tonn af birkiþræi í sumar. Og það hefur verið reynt að setja af stað dálitla „agitation“ víðs vegar um landið fyrir því, að hændur kaupir þetta fræ á 8 kr. kg. Vegna þess, hve illa áraði í hitteðfyrri, var lélegt fræár í fyrri, en litur út fyrir gott fræár nú, þar sem

s. l. sumar var svo hlýtt. En eins og menn víta, safna trén í fræið árið áður. Það, sem safnað hefur verið undanfarið, hefur aldrei selzt upp fyrr en nú, að eftirspurnin hefur þrefaldast. Mér virðist því, að menn séu nú sem óðast að festa augu á því, að þeir eigi að kaupa fræ og sá til bjarkar. Sjálfur hef ég reynt þetta undanfarin ár og hef séð, að það er ekkert vit í að kaupa plöntur fyrir 50 auro. Það þarf fræ í þúsunda og hundrað þúsunda tali.

Til þess að varðveita plöntur þrjú fyrstu árin, sérstaklega fyrir holklaka, hafa verið reyndar ýmsar aðferðir, og gefist misjafnlega. Þegar tekizt hefur að vernda þar þennan tíma, er hægt að láta vaxa upp skóg í stórum stil. Og í sambandi við uppblástur landsins og stöðugt minnkandi haglendi, eins og á sér stað um gróðurinn í Ameríku, þar sem skóginum hefur verið eytt, og planta þarf trjám á ný, þá er þetta stórmál fyrir framtíðina. Aðalmeinið er það, hvað við hugsum smátt.

Annað er það atriði, sem ég undrast, að skógræktarmenn hafa ekki rannsakað. Það er, hve þétt plönturnar eiga að standa. Ég ætlaði eitt sinn að gróðursetja trjáplöntur í röðum, en var stranglega ráðlagt frá því, með því að þær þrífust þá ekki. Síðan hef ég athugað vel, að plönturnar þurfa að standa þétt. Í skógræktarstöðinni eru þær með eins metra millibili, og sjö ára eru þær seiling mín. Aðrar álíka gamlar plöntur með 2 metra millibili ná mér í mitt læri. Og séð hef ég þétt settar plöntur á 2. ári, sem náðu í mitti. Sterkustu plönturnar teggja sig upp í sólskinið, en draga úr og kyrkja þær, sem eru til hliðar. Þetta, að alltaf þurfi að grísa skóg, er skökk hugsun. Það hefur engin mannshönd komizt nálægt Bæjarstaðaskógi. Hann hefur fengið að vaxa þétt, en stærri plönturnar vaxið upp fyrir, og hinar fallið. Og þar eru 14 metra há tré, þröðbein.

Ég vildi ekki, að þessi till. færi gegnum umr., án þess að ég vekti athygli á þessum atriðum, sem ég hef nú nefnt. Ég vil mælast til, að till. sé samþ. og geri mér von um, að með áróðri komist málið á góðan rekspól og almenningur skilji, að það er hann, sem á að taka málið að sér. Í ár seldust líka 200 kg af fræi, þar sem 70 kg hafa ekki gengið út undanfarin ár. Og ef hægt er að fá fólk til þess, á tvímælalaust að safna einni smálest af fræi í sumar, sem ég geng út frá, að með samilegum áróðri megi selja. Það eru engin ósköp að kaupa eitt kíló af birki-fræi og sá heima, um leið og sáð er í garðinn. Það kostar að vísu dálitla nærgætni að fylgjast með plöntunum, þegar þurrkur er. En það er enginn vafi, að höndinn gæti vel haft skóg fyrir heimilið á 25 árum og það aðeins með ígripavinnu, um leið og hugsað er um garðinn að öðru leyti.

***Sigurjón Á. Ólafsson:** Hver góður Íslendingur mun vera hrifinn af þeirri hugmynd, sem í þessari till. felst, að klæða landið. Aðeins verða kannske skiptar skoðanir, hvernig eigi að framkvæma stórvirkið. Í framsöguræðu fyrir þessari till. kom í raun og veru ekkert fram, hvernig tillögumaður hugsar sér framkvæmd þessa skóg-

ræktardags, enda varla von, þar sem málið er ekki til fullnustu hugsað enn. En ég sé, að sú mæta kona, sem hefur komið með hugmyndina, hefur notað orð, sem ekki getur alls kostar stað- ize="left">
 izt, nefnilega að „öllum landsmönnum sé gert að skyldu“. Ef lögbjóða á einn ákveðinn dag, senni- ize="left">
 lega að sumrinu, veit ég ekki, hvernig hægt er er að láta alla landsmenn taka þátt í þessu, að ég nú ekki nefni börnin og gamalmennin. En við skulum hugsa okkur þær 40 þúsundir í Reykja- ize="left">
 vik, jafnt börnin sem gamalmennin, lasburða sem heilbrigða; það er ekki til það landrými í nánd við Reykjavík, þar sem allur þessi fjöldi geti farið út á einn og sama dag til að undirbúa skógrækt. Nú er það að sjálfsgöðu órannsakað mál, hvar skógræktina skuli helzt reka. Vitan- ize="left">
 lega eru margir staðir vel hæfir til skógræktar viðs vegar um landið, en ég þykist sjá erfiðleika á því í nánd við ýmsa bæi, þar sem mannfjöld- ize="left">
 inn er mestur, sem á að vinna að þessu. Og ef þetta er hugsað á þann veg, að allir fari út á akurinn, er þá meiningin að skattleggja hina, sem ekki geta komið til greina? Ég hef í huga ýmsar starfsstéttir í þjóðfélaginu. Við skulum taka allan fjölda sjómanna, sem bundnir eru við störf alla hluta umsarsins á hafi úti. Eiga þeir að borga dagsverkið í krónum? (JJ: Þetta má allt athuga í rannsókn.) Já, það má segja, en till. er ekki eins einföld og ýmsir ætla, ef um er að ræða að leggja einhvern nefskatt á alla lands- ize="left">
 menn til þess að koma skógræktinni áleiðis. Ég og hv. flm. munum eins og aðrir á fastri grund taka okkar skóflu, meðan við erum þetta fleygir. (JJ: Þeir eru betri, þeir ungu.) Væri þetta þá ekki verkefni, sem binda ætti við ungu kynslöð- ize="left">
 ina? Það hefur verið talað um jafnvel í barna- skólum, að þetta ætti að vera eitt af verkefnum þeirra, að klæða landið. Ungmennafélögin hafa áður gert nokkuð í þessu efni.

Ég er persónulega hlynntur hugsun þessa máls, en hefði óskað skýringa hv. flm. á hugmyndinni. Ég mun greiða till. atkv., svo að rannsókn sú geti farið fram, sem till. ætlast til.

*Þorsteinn Þorsteinsson: Ég heyrði ekki allar umr. um þessa þáttill., og getur verið, að ég taki upp eitthvað af því, sem áður er sagt.

Úr því að farið er að minnast á skógrækt og hæstv. landbrh. er viðstaddur, þá vil ég leggja fyrst áherzlu á það, að þar sem eru nú þegar einhverjir skógar til staðar, þá sé fyrst og fremst hugsað um að girða þá og vernda þá frá eyðingu. Það er því sýnt, að hér verður um tvenns kon- ize="left">
 ar mál að ræða, bæði vinnuskyldu og peninga- framlag. En mál þetta stefnir, þó að það sé ekki stórt, í þegnuskylduátt. Og þó að hún sé þrýðileg, verður að fara varlega í að framkvæma þá hug- ize="left">
 mynd. Vil ég skjóta því til stj., að réttara sé, að- ur en hafizt er handa um þetta mál, að leita fyr- ize="left">
 ir sér hjá ungmennafélögnum úti um landið, sem hafa sett á stefnuskrá sína að klæða landið, um það, hvernig þau teldu rétt að haga þessu starfi. Ég held það væri einmitt heppilegt, að valdboð kæmi ekki svo mjög að ofan, heldur kæmi hvatningin að mestu frá þeim, sem ættu að vinna verkið, unga fólkinu. Náttúrlega nær ekki nokkurri átt, að hér sé hugsað að binda ómálga

Alþt. 1942. D. (39. löggjafarþing).

börn og affara menn neinni skyldu um skógrækt. Ég hef hugsað mér menn á verkfærum aldri, 16— 65 ára. En þar sem hv. 2. landsk. minnst á starfsstéttir, sem gætu ekki atvinnu sinnar vegna lagt hönd að þessu, þá er ég viss um, að félög slikra stétta mundu ekki telja eftir sér að láta sem svaraði einu dagsverki á mann.

En það þýðir ekki að rækta skóga, sem skepn- ize="left">
 ur ganga stöðugt á og rífa upp allan gróður. Ég held, satt að segja, að till. þessi, ef hún yrði rétt framkvæmd, geti orðið til gagns. Ég er því ákveðinn í að greiða þessari till. atkv. og vænti þess, að hún verði til gagns í framtíðinni.

ATKVGR.

Tillgr. samþ. með 11 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Till. samþ. með 11 shlj. atkv. og afgr. sem ályktun efri deildar Alþingis (A. 221).

7. Brúarstæði á Jökulsá í Lóni.

Á 37. fundi í Nd., 17. apríl, var úthýtt:

Till. til þál. um rannsókn brúarstæðis á Jök- ize="left">
 ulsá í Lóni (A. 189).

Á 38. fundi í Nd., 20. apríl, var till. tekin til meðferðar, hvernig ræða skyldi.

Að till. forseta var ákveðin ein umr.

Á 39. fundi í Nd., 21. apríl, var till. tekin til einnar umr.

Flm. (Jón Ívarsson): Herra forseti! Ég þarf litlu við grg. þessarar till. að bæta og mun því verða stutturður. Till. þessi fer fram á, að ríkis- ize="left">
 stj. láti rannsaka brúarstæði á Jökulsá í Lóni. Á þessi, sem er meðal stórvatna landsins, er enn óbrúuð og mikil nauðsyn þess, að úr því verði bætt, og eftir því sem Austurlandsvegurinn leng- ize="left">
 ist suður á hóginn, verður brúin meir og meir aðkallandi. Áin er venjulega ófær öllum ökutækj- ize="left">
 um að sumri til og torveldar mjög samgöngur austur þar, bæði sumar og vetur.

Gera má ráð fyrir, að brú þessi verði mikið mannvirki, og þarf því athugunar við, sem æski- ize="left">
 legt er, að gerð sé nú þegar.

Á síðustu árum hefur áin nokkuð breytt far- ize="left">
 vegi sínum í þá átt, að brúargerð mun nú auð- veldari en áður var, og er meðal annars þess vegna æskilegt, að rannsókn sé gerð á brúarstæð- ize="left">
 inu nú þegar.

Það hafa ekki komið fram til Alþ. miklar kröfur um brúargerðir í þessu héraði, Austur- ize="left">
 Skaftafelssýslu. Fyrsta brúin þar var smíðuð 1910. Það var brúin á Laxá í Nesjum. Svo liðu 25 ár, án þess að nokkur brú væri smíðuð, að und- ize="left">
 anskildum 2 eða 3 brúm á smálæki. Loks 1935 var næsta brú gerð. Það var Kolgrimubrúin, en síðan engin. Hins vegar hafa brýr komið á hvert vatnið á fætur öðru í öðrum héruðum landsins á þessu tímabili. Eftirvænting þeirra, sem þarna búa, er því orðin mikil um það, að svipuð spor séu stig-

in þar um samgöngubætur og í öðrum landshlutum, þótt svo lengi hafi verið beðið eftir þessum samgöngubótum, án þess að kvarta mikið. En þess er nú vænt þar, að við svo búð verði ekki látið standa miklu lengur.

Ég mun ekki hafa mál mitt lengra að þessu sinni, en vænti þess, að hv. d. sjái nauðsyn þess, sem farið er fram á, og greiði götu þess.

AIKVGR.

Tillgr. samþ. með 18 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Till. samþ. með 19 shlj. atkv. og afgr. sem ályktun neðri deildar Alþingis (A. 232).

8. Aðstoð við íslenzka námsmenn erlendis.

Á deildafundum 17. marz var útbýtt frá Sp.:
Till. til þál. um aðstoð við íslenzka námsmenn á Norðurlöndum og í Þýskalandi (A. 61).

Á 4. fundi í Sp., 30. marz, var till. tekin til fyrri umr.

Flm. (Pálmi Hannesson): Herra forseti! Við nokkrir alpm. höfum orðið ásáttir um að flytja þessa þáltill., sem hér er til meðferðar og fjallar um það, að ríkisstj. veitist heimild til að styrkja íslenzka námsmenn, sem nú dveljast á Norðurlöndum og annars staðar í Evrópu, í þeim löndum, sem eru þannig sett nú, að ekki eru við þau samgöngur héðan af Íslandi. Á Norðurlöndum og í Þýskalandi dvelst nú allmikill fjöldi íslenzkra námsmanna og kvenna við ýmis konar nám. Það hefur verið mjög miklum erfiðleikum bundið að koma námseyri til þessa fólks undanfarið, eins og kunnugt er. Og ríkisstj. hefur hlaupið undir baggann og hjálpað því gegn því, að aðstandendur þess hafa svo endurgreitt hér það fé, sem þannig hefur verið lagt af mörkum. En þessir námsmenn allmargir hafa lagt út á námsbrautina án þess að hafa efnalega tryggtan bakhjall og hafa reynt að koma sér áfram með lánum þangað til að námi loknu. Slikt námsfólk er mjög illa farið, eins og nú er högum háttað. Ég veit, að sendisveitin íslenzka í Kaupmannahöfn og Stokkhólmi hefur með ráði ríkisstj. séð þessu fólki farborða, en eins og kunnugt er, hefur þetta fólk ekki aðstöðu til að hafa samskipti við vini sína. Allmargt af því hefur lokið námi, og ég veit, að það hefur stundað námið af mikilli kostgæfni. En þó að sumt af því hafi lokið náminu, þá hefur svo verið undanfarið, að engin leið hefur verið fyrir það að komast hingað heim, jafnvel ekki yfir Síberíu og Ameríku.

Ég vildi beina því til hæstv. ríkisstj., eins og gert er hér í grg. þáltill., og undirstrika það, að reyndar verði allar hugsanlegar leiðir til þess að hjálpa þessu fólki til að komast heim, því að hér er mjög mikill skortur lækna og verkfræðinga og yfirleitt þeirra manna, sem nám hafa

stundað erlendis. En hins vegar má ætla, að margt þessa fólks hafi ekki viðunandi atvinnu erlendis. Ég býst við, að vera megi, að miklir örðugleikar séu á þessari leið. Ég veit, að sumt af þessu námsfólki hefur von um, að takast kynni að komast yfir Portúgal, en veit ekki, hvort það er annað en draumórar. En ég vil beina því til hæstv. ríkisstj. að rannsaka, hvort nokkrir möguleikar muni vera á að koma þessu fólki heim þá leið.

Hér er farið fram á það í fyrsta lagi, að hæstv. Alþ. staðfesti þá venju, sem ríkisstj. hefur tekið upp, um að sjá þessu fólki farborða, og í öðru lagi heimili ríkisstj. að veita illa stöddum námsmönnum sem styrk allt að helmingi þess fjár, sem hún leggur þeim til dvalarkostnaðar.

Dæmin eru mjög glögg frá síðasta ófriði um það, hversu erfitt þeir námsmenn geta átt, sem lenda í því að vera erlendis við nám á ófriðartíma. Þá voru erlendis margir stúdentar við nám. En dýrtíðin var svo mikil, að flestir þeirra, sem luku námi frá 1916 og jafnvel til 1925, höfðu 8000—20000 kr. skuldir á bakinu, þegar þeir komu heim. Síðan kom hækkun gjaldeyrisins hér heima, og mikill hluti þessara námsmanna hefur ekki losnað við námsskuldir sínar enn. Þegar þess er gætt, hvernig þetta var þá, og hins vegar, hvernig gjaldeyrisástæður þjóðarinnar eru nú, þá hygg ég það mjög misráðið að leggja slíkt á tilvonandi embættismenn og starfsmenn þjóðarinnar. Ég geri ráð fyrir því, að heppilegasta lausnin sé nú á þessu að veita þessum námsmönnum svo riflegan styrk, að skuldabyrðin verði þeim a. m. k. ekki óviðráðanleg, þegar heim er snúið. Og það er ætlun okkar flm. þessarar þáltill., að með ákvæðum till., ef samþ. verður og framkvæmd, sé samleiga vel séð fyrir kosti þessa námsfólks. Ég get birt, ef óskað er, talsvert nánar tölur um fjölda þess námsfólks, sem dvelst erlendis nú, og hvaða námsgreinar það stundar, hve margt af því hefur lokið prófum og hvaða prófum. En verði þess ekki sérstaklega óskað, sé ég ekki ástæðu til að þreyta hv. alpm. með slíkum tölum. Höfuðatriðið er, hvort hæstv. Alþ. vill fallast á, að reynt verði að greiða fyrir þessu námsfólki á þann hátt, sem þáltill. felur í sér, eða ekki.

Ég vænti þess, að hv. alpm. snúist vel við þessari málalcitun, og ég geri hins vegar ráð fyrir því sem sjálfsögðu, að málinu verði vísað til hv. fjvn.

***Héðinn Valdimarsson:** Ég get fyrir mitt leyti tekið undir þessa þáltill., það sem hún nær. En ég hef flutt hér brtt. við hana í þá átt, að ákvæði hennar verði viðtækari heldur en hv. flm. fara fram á, þannig að þau nái líka til námsmanna annars staðar en í löndum þeim, sem samgöngur eru alveg tepptar við, þ. e. a. s. nái einnig til þeirra námsmanna, sem dveljast í Bandaríkjunum, Kanada og Englandi. Það er nú þannig, að þó að hægt sé að ferðast milli landanna, þá er námskostnaður þar sennilega öllu meiri en í hinum löndunum, sem samgöngur eru tepptar við, og er það í hendi ríkisstj. í raun og veru, hvort menn fara utan eða ekki. 37 Íslendingar eru nú við nám í Bandaríkjunum, í Kan-

ada 9 og í Englandi 2. Auk þess eru ýmsir landar við nám í þessum löndum, sem ekki eru stúdentar, og gætu þeir eftir orðalagi þáttill. komið undir þetta.

Brtt. snertir síðari hluta þáttill. og er á þá leið, að ríkisstj. hafi heimild til að veita þessum mönnum allt að helmingi dvalarkostnaðar styrk, svo í þeim löndum, sem nú eru samgöngur við, eins og í þeim löndum, sem samgöngur eru teptar við, en þetta yrði undir mati ríkisstj. Svo er og í brtt. till. um að heimila ríkisstj. að veita þessum námsmönnum auk þess styrk fyrir skólagjöldum. Skólagjöld eru í þessum löndum frá 100 dollurum og upp í 400 dollara. Að visu er það svo í öllum þessum löndum, að námsfólki getur fengið styrki, þótt það sé ekki borgarar í þeim, og mætti taka tillit til þess, þegar námsstyrkur er veittur.

Ég vænti þess, að hæstv. Alp. samþ. þessa brtt., því að öll sanngirni mælir með því.

A'IKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 29 shlj. atkv. og umr. frestað.

Á 9. fundi í Sp., 28. apríl, var fram haldið fyrir umr. um till. (A. 61, 75, n. 258).

*Frsm. (Emil Jónsson): Fjvn. athugaði till. og var sammála um að leggja til, að hún yrði samþ., aðeins með þeim breyt., að það sé greinilega tekið fram í till., að um styrki sé eingöngu að ræða til íslenzkra námsmanna. N. leggur svo til, að aftan við bætist, að þeir, sem njóta styrksins, njóti hans aðeins venjulegan námstíma.

Till. er flutt til þess að styrkja íslenzka námsmenn á meginlandi Evrópu. Styrkir til Norðurlanda og Þýskalands voru yfirleitt miklu lægri en þeir eru nú til Ameríku. Má því skoða þessa styrki til samræmingar á því.

Ég fjölyrði svo ekki frekar um málið, en n. leggur til, að till. sé samþ.

Um brtt. hv. 3. þm. Reykv., er fer svoltið í aðra átt, er það að segja, að n. leggur ekki til, að hún verði samþ. En í þeirri till. er gert ráð fyrir að binda sig ekki við Evrópastudenta eingöngu, einnig gerir till. ráð fyrir, að t. d. skólagjöld, er stúdentar þurfa að greiða, séu greidd fyrir þá. En n. leggur sem sagt ekki til, að sú till. sé samþ.

Pálmi Hannesson: Herra forseti! Ég fyrir mitt leyti get unað við brtt. hv. fjvn. Þó vildi ég gjarnan, að styrkurinn næði einnig til þeirra kandiðata erlendis, sem mér og öðrum þm. er kunnugt um að hafa lokið námi, en komast ekki heim. Flestir þeirra vilja nota tímann til náms og rannsókna ytra og hafa enda e. t. v. lítið að starfa og lifa að mestu við sömu kjör og stúdentar.

Ég nefni t. d. Sigurð Þórarinsson jarðfræðing, er nú dvelst í Stokkhólmi og vera mun eitt hið mesta vísindamannsefni, er Íslendingar hafa eignast um langan tíma, og Hermann Einarsson náttúrufraeðing, er starfar nú á vegum fiskiðildar atvinnuðildar háskólans við rannsóknir í Kaupmannahöfn. Ég óska yfirlýsingar hv. frsm.

fjvn. um það, að hann og n. geti fallist á, að þessir kandiðatar og aðrir slíkir njóti sömu kjara og stúdentar, samkv. þál. þessari, ef til kemur.

*Héðinn Valdimarsson: Ég kom með brtt., af því að þessi þáttill. nær eigi lengra en hún nær. Mér þykir ekki rétt að takmarka aðstoðina við námsmenn á Norðurlöndum og í Þýskalandi. Mér þykir eðlilegt, að Alp. ákveði kjör þeirra allra sem svipuðust, hvar sem þeir eru, að allir séu styrktir sem nemur helmingi námskostnaðarins. Þetta væri þó vitanlega aðeins heimild handa ríkisstj. Eins væri eðlilegt, að tekið væri tillit til ójafns námskostnaðar í hinum ýmsu löndum, þannig að styrkurinn væri ekki miðaður við ákveðna upphæð, eins og Ameríkustyrkurinn, heldur við ákveðinn hluta af námskostnaðinum (helming), svo að stúdentum sé á þann hátt gert kleift að stunda sérnám sitt þar, sem það er talið best, þótt það sé í sumum tilfellum dýrara en þar, sem skilyrði eru lakari til námsins. Náttúrulega er þetta eða væri aðeins heimild fyrir stj.

Frsm. n. hefur ekki komið með nein rök á móti till. minni. En ég vænti þess, að þótt n. hafi ekki viljað fallast á till. mína, þá geri hv. þdm. það.

Þá vil ég gera þá fyrirspurn til hæstv. dómsmrh., eftir hvaða reglum styrkurinn til Ameríku hafi verið veittur. Mér er t. d. kunnugt um kvenstúdent með fyrirtaks einkunn og meðmælum, er var synjað um styrk. Ég vildi spyrja, hvort miðað væri við karlmenn og þá af hverju.

*Forsrh. (Hermann Jónasson): Ég geri ráð fyrir því, að hvor af þessum till. sem verður hér samþ., þá verði framkvæmdin með svipuðum hætti, því að ríkinu er skylt að sjá um þá Íslendinga erlendis, sem ekki hafa atvinnu. Ég held, að við höfum verið svo lánsamir að geta innt þetta hlutverk af hendi hingað til svo að viðunandi sé. Ég mun þó greiða atkv. með till. fjvn., því að ég álit, að styrkir til námsmanna geti því aðeins með réttu talist námsstyrkir, að þeir ljúki náminu á sínum tíma, og jafnframt því að námsstyrkur er almennur styrkur, er hann einnig verðlaun. Ég álit, að till. hv. 3. þm. Reykv. sé því of viðtæk. Síðustu árin hafa íslenzkir námsmenn verið styrktir meira en nokkru sinni fyrr, og veldur því einkum tvennt. Í fyrsta lagi vaxandi dýrtíð þar, sem þeir hafa stundað nám sitt, og í öðru lagi hefur ríkið haft möguleika til þess sem aldrei fyrr vegna góðrar afkomu.

Hv. 3. þm. Reykv. gerði fyrirspurn um það, eftir hvaða reglum styrkjum þessum hafi verið úthýtt til þeirra, er stunda nám vestan hafs. Eins og hv. þm. er kunnugt, var hinum föstu stúdentastyrkjum fjölgað í haust úr 4 upp í 10, eða 11—12 í framkvæmdinni. Jafnframt hækkuðu þeir að upphæð úr 1200 kr. upp í 3600 kr. Á sama tíma lét stjórnin rannsaka, við hvaða nám stúdentar dveldu nú erlendis, svo að af því mætti ráða, í hvaða námsgreinir mundi einkum vanta menn. Úthlutun þessara styrkja hafði menntamálaráð með höndum sem hinna fyrri námsstyrkja. Áður fyrr munu styrkirnir nær eingöngu hafa verið veittir þeim, er hæstum náðu einkunnum og höfðu auk þess góð meðmæli. Það

mun að nokkru leyti nú farið eftir þessari reglu, og einnig eftir því, hvort umsækjendur þykja líklegir til að stunda það nám, er stjórninni þykir einkum vanta námsmenn í.

En hér munu nú einmitt staddir sumir þeirra, er með úthýtingu þessa styrks höfðu að gera, og geta þeir þá svarað þessu nánara.

Ég hef eitthvað heyrt um óánægju út af þessum styrkveitingum, eins og gengur, en um þann kvenstúdent, er hv. 3. þm. Reykv. nefndi, er mér ekki kunnugt sérstaklega, svo að ég mun ekki orðlengja það frekara.

***Frsm. (Emil Jónsson):** Ég vil aðeins taka fram fácinar aths. Hv. 1. þm. Skagf. vildi mega skilja þessa till. á þá leið, að kandidatar í millibilsástandi því, er hann lýsti, yrðu ekki afskiptir styrkjum. Þetta viðhorf kom nú raunar ekki beint fram hjá n., en eftir mínu viti tel ég ekki órétt, að þetta yrði á þennan veg, þótt sá varnagli sé sleginn að miða styrkinn við venjulegan námstíma, svo að námsmenn freistuðust ekki til að draga námið þarflaust, heldur reyndu að ná prófi sem fyrst. Ekki mun heldur um mörg slík dæmi að ræða. Hv. þm. minnst á tvö slík dæmi, og mun þó annar sá kandidat vera í góðu starfi.

Hv. 3. þm. Reykv. sagði, að sín till. miðaði að því að gera kjörin svipuð fyrir alla stúdenta, hvar sem þeir stunduðu námið. En með því móti er farið alveg inn á nýjar brautir, verið að styrkja alla stúdenta, er fara utan. En næði þetta samþykki, væri Alp. mjög skuldbundið, ef heimild þessi yrði notuð til fulls.

Um hina innilokuðu stúdenta í Þýskalandi og á Norðurlöndum gegnir allt öðru máli. Hún er þeim alveg ósjálfráð og því réttmætt að hjálpa þeim, og auk þess munu þeir ekki verða fleiri en 16 að tölu, er liður á þetta ár.

Samkv. upplýsingum frá upplýsingaskrifstofu stúdenta munu 104 stúdentar dveljast nú í hinum umræddu löndum. Þar af höfðu 23 lokið prófi 1941, 33 um síðustu áramót eða í vetur, og margir munu, að því er búast má við, ljúka prófi í vor. Stúdentar víð nám eru því mun færri en menn skyldu ætla.

Hæstv. forsrh. sagði, að framkvæmdin mundi verða svipuð, hvor till. sem yrði hér samþ. Ég tel þetta þó hæpið, því að ef till. hv. 3. þm. Reykv. yrði samþ., hefði stjórnin heimild til að styrkja alla, sem utan fara, og það er grundvallarþreitt. frá því, sem verið hefur. En hæstv. forsrh. kvaðst annars mundu greiða atkv. með till. n., og mun ég því ekki fara nánar út í að svara honum.

Ég vil að lokum benda á eitt verulegt atriði, þann mun, að stúdentarnir á Norðurlöndum munu þeir einu, er ekki hafa fengið styrk sinn með dýrtíðaruppbót frá því opinbera síðan dýrtíðin byrjaði. Ameríkustúdentarnir hafa aftur á móti fengið frá byrjun 3600 kr. árlega, sem vera mun um helmingur dvalarkostnaðar þeirra, í stað þess að styrkurinn til stúdenta á Norðurlöndum hrekkur tæplega fyrir þriðjungu kostnaðarins. Því er nú enn ástæða til að gera eitthvað alveg sérstaklega fyrir þessa stúdenta. Vegna þessa ólíka viðhorfs, er ég hef nefnt, þótti n. rétt að

gera nokkuð fyrir þessa ákveðnu menn, en ekki ótakmarkaðan fjölda.

***Eiríkur Einarsson:** Ég tel, að stjórn og þing hafi tekið máli því, er hér um ræðir, til öryggis fyrir námsmenn erlendis, með góðum skilningi. En þótt ég sé einn flm., þætti mér vænna um, að till. væri orðuð á annan hátt, og hefur sú skoðun mín skýrzt fremur við brtt. þær, er fram hafa komið. Mér hefði þótt eðlilegt, að fram hefðu komið einhver ákvæði, er tækju tillit til fjárhags og ástundunar stúdenta, og þætti mér það sanngjarnari og viturlegri mælikvarði en í till. fjvn., er vill rigskorða styrkinn við vissitíma-bil. Vitanlega eru þeir til, er draga námið árum saman, því verður ekki neitað. En þetta var nú innskot, mín einkaskoðun, mér hefði þótt þessi rýmku eðlileg, en þykir till. fjvn. aftur þrengja of mikið að.

Sízt var það stúdentunum að kenna, er stunda nám á hinu forna menntabóli, Norðurlöndum, þótt þeir teptust þar. Nú er það einnig vitað, eins og hér hefur einnig komið fram, að það fer mjög eftir námsgreinum þeim, er stúdentar hafa stundað, hvort þeir geta sjálfir séð sér farborða að náminu loknu. T. d. munu verkfræðingar vera bezt settir. En hins vegar getur nám margra þeirra komið í góðar þarfir hér heima, þótt starfskraftar þeirra séu ekki eftirsóttir þar, sem þeir eru.

Að öllu samanlögðu þykir mér nokkur ástæða hér til endurskoðunar orðalags.

***Héðinn Valdimarsson:** Frsm. n. mælti að nýju á móti till. minni, og nokkuð í sömu átt mælti hæstv. forsrh. Viðvíkjandi því, sem hv. frsm. n. sagði, að ef brtt. mín væri samþ., mundu allir námsmenn, sem vildu til útlanda fara, fá helming dvalarkostnaðar sem styrk, þá var nokkur veila í því, samkv. því, sem hann minnst á síðar, því að þetta er aðeins heimild til hæstv. ríkisstj. til þessa, og það er undir ríkisstj. komið, þó að þetta væri samþ., hvaða námsmenn fá styrk yfirleitt. Það verður einnig nokkuð takmarkað fé, sem þessir menn geta fengið, sem fara til útlanda til náms. Auk þess þarf frá ríkisstj. leyfi til þess að fara til útlanda. Hún getur séð um, að ekki flykkist stúdentar til útlanda til náms. Svo hefur hún og í hendi sinni, hverjir fá styrk, og líka að taka ákvarðanir í þessum efnum með tilliti til námstímans. Ég hef ekki gert ráð fyrir því, að frekari reglur verði settar af hæstv. ríkisstj. um þessa hluti alla en nú þegar gilda. Og mér þótti vænt um þau orð hæstv. forsrh., er hann sagði, að svipuð framkvæmd mundi verða höfð á þessum styrkveitingum, hvort sem þessi þáttill. væri samþ. eða ekki. En þá finnst mér, úr því nú á að samþ. þáttill. um þetta efni á annað borð, eðlilegast, að þá sé nokkurt jafnræði haft um þessar styrkveitingar í ákvæðum þáttill. gagnvart námsmönnum og engin forrétindi veitt einum hópi þeirra fremur en öðrum með þál. um styrkveitingar, eftir því hvar þeir dveljast, nema að því leyti sem samgönguteppa gerir slíkt óhjákvæmilegt.

Hv. frsm. sagði, að námsmenn í Þýskalandi og á Norðurlöndum hefðu haft lægri námsstyrki

heldur en þeir, sem hefðu verið í Bandaríkjunum og Kanada. Það er rétt, af því að þar hefur verið ódýrara að stunda nám, og er svo enn þá. Þó að mín brtt. væri samþ., þá verður samt dýrara að stunda nám í Bandaríkjunum heldur en á þessum stöðum hér í álfi. Viðvíkjandi því að veita námsmönnum styrk, sem dveljast í Englandi, er það að segja, að dýrtið fer þar vaxandi líka, þannig að þó að styrkurinn til násmanna þar hafi verið miðaður við fastákveðna krónutölu, má búast við, að þessum mönnum nægi það ekki, heldur verði að hafa miðun í þessu við dvalarkostnað. Ég verð því að halda fast við það enn þá, að ef hæstv. Alþ. fer á annað borð að gefa einhverjar leiðbeiningar um þessi mál, þá sé eðlilegast, að slíkt gildi um stúdenta almennt, sem erlendis dveljast. Og þá er hitt atriðið mál út af fyrir sig, að sjá þeim menntamönnum farborða erlendis, sem hefur verið veitt slík hjálp, ef ekki er um annað að ræða. Um slíkt þurfti ekkert að taka fram, því að ríkisstj. mundi að sjálfsögðu gera það, hvort sem var.

ATKVGR.

Brtt. 75 felld með 17:8 atkv.

— 258 samþ. með 30:4 atkv.

Tillgr., svo breytt, samþ. með 38 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Till. vísað til síðari umr. með 37 shlj. atkv.

Á 10. fundi í Sp., 30. apríl, var till. tekin til síðari umr. (A. 276).

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Till. samþ. með 27 shlj. atkv. og afgr. sem ályktun Alþingis (A. 294).

9. Samábyrgð Íslands á fiskiskipum.

Á deildafundum 17. apríl var úthýtt frá Sp.:
Till. til þál. um stofnfé Samábyrgðar Íslands á fiskiskipum (A. 191).

Á 7. fundi í Sp., 22. apríl, var till. tekin til fyrri umr.

Forseti tók málið af dagskrá.

Á 8. fundi í Sp., 24. apríl, var till. aftur tekin til fyrri umr.

*Flm. (Sigurður Kristjánsson): Herra forseti! Ég skal vera fáorður um þetta mál. Ég geri ráð fyrir, að þetta mál fari til rannsóknar hv. fjvn. Og ég mun birta þeirri hv. n. ástæðurnar fyrir því, að þessi þáttill. er fram komin. En ég get þó í örfáum orðum skýrt frá því, sem reyndar er að vikið í grg., að hér er ekki farið fram á neina sérstaka nýja fjárveitingu, heldur það, að Samábyrgðinni verði greitt stofnfé allt í einu. Ég hef borið þetta undir hæstv. fjmrh., sem hefur tjáð mér, að það muni frá sinu sjónarmiði koma í sama stað niður. Ástæðan fyrir því, að

farið er fram á þetta, er sú, að vegna styrjaldarinnar hefur orðið mjög mikil breyting á endurtryggingum. Samábyrgðin er skyldug samkvæmt 1. til að taka við af bátafélögum mestu af endurtryggingunum og verður að tryggja erlendis. Nú hefur Samábyrgðin orðið að færa endurtryggingar sínar frá Norðurlöndum, af því að þau eru lokuð, og til Englands. Og kannske sumpart vegna þess ótta, sem styrjöldin hefur vakið um misfarir skipa, þá verður stofnunin að greiða iðgjöld af endurtryggingunum strax og um þær er beðið. En þetta veldur því, að stofnunin verður að hafa talsvert mikið veltufé, af því að hinni gömlu reglu, að iðgjaldagreiðendur skipa greiði iðgjöldin í tvennu lagi á ári, verður fylgt áfram. En Samábyrgðin verður hins vegar að greiða fyrir fram ársiðgjöldin af öllum tryggingunum, þegar tryggingar er beidd, en áður þurfti hún aldrei að greiða iðgjöldin fyrr en reikningsskil voru gerð.

Ég mun að öðru leyti gera hv. fjvn. grein fyrir málinu eins og n. óskar.

ATKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 26 shlj. atkv. og umr. frestað.

Á 12. fundi í Sp., 5. maí, var fram haldið fyrri umr. um till. (A. 191, n. 301).

Frsm. (Sigurður Kristjánsson): Fjvn. hefur athugað þetta mál og leggur til, að till. verði samþ., með þeim rökum, sem getið er í nál.

ATKVGR.

Tillgr. samþ. með 26 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Till. vísað til síðari umr. með 26 shlj. atkv.

Á 13. fundi í Sp., 8. maí, var till. tekin til síðari umr.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Till. samþ. með 25 shlj. atkv. og afgr. sem ályktun Alþingis (A. 360).

10. Menntaskólinn í Reykjavík.

Á deildafundum 10. apríl var úthýtt frá Sp.:
Till. til þál. um Menntaskólann í Reykjavík (A. 147).

Á 6. fundi í Sp., 14. apríl, var till. tekin til meðferðar, hvernig ræða skyldi.

Að till. forseta var ákveðin ein umr.

Á 7. og 8. fundi í Sp., 22. og 24. apríl, var till. tekin til einnar umr.

Forseti tók málið af dagskrá.

Á 9. fundi í Sp., 28. apríl, var till. enn tekin til einnar umr. (A. 147, 247).

Flm. (Pálmi Hannesson): Herra forseti! Í þessari þáttill. er farið fram á það, að ríkisstj. láti undirbúa fyrir næsta reglulegt Alp. till. um framtíðarhúsakost og hentugan stað fyrir Menntaskólann í Reykjavík. Hér er um tvennt að ræða, nýtt skólahús og nýjan skólastað, eða réttara sagt rannsókn á því, hvar og hvernig hentugt sé að reisa skólann, og síðan verði till. um þessi atriði lögð fyrir næsta reglulegt Alp.

Menntaskólahúsið er orðið 100 ára gamalt, því að menntaskólinn, sem þá hét latinuskóli, fluttist til Reykjavíkur frá Bessastöðum árið 1846. Ég tel rétt að rekja það mál að nokkru hér, áður en ég held lengra í ræðu minni. Þegar latínuskólinn var fluttur til Bessastaða, var honum fengið þar til afnota nokkuð gamalt hús. Síðan var tekið að gera við það, en þeirri viðgerð var aldrei lokið, vegna ófriðar, sem þá geisaði í álfunni. Og þegar fór að liða að 1830, komu fram kröfur um endurbætur á húsinu. Rektor skólans lagði til í bréfi, sem hann ritaði 1838, að gagngerðar breyt. væru gerðar á skólanum. Þá var komið til tals að flytja skólann til Reykjavíkur. Embættismannanefndin 1839 tekur svo þetta mál til meðferðar og klfonar um það. Meiri hlutann skipuðu: Bjarni Thorarensen amtmaður, Bjarni Thorsteinsson amtmaður, Steingrímur Jónsson biskup, Árni Helgason stiftprófastur, Björn Blöndal sýslumaður og Jón Jónsson sýslumaður. Í minni hlutanum voru: Bardenfleth stiftamtmaður, Þórður Sveinbjörnsson háyfirdómari, Stefán Gunnlaugsson bæjarfógeti og Páll Melsted sýslumaður. Þessi nefnd samdi ýtarleg álit, sem lesa má í tíðindum frá fundum embættismannanefndarinnar. Álitin eru mjög merkileg vegna þess, að þar komu fram þá þegar allskýrt þau atriði, sem mjög hafa verið á baugi síðan þá, einkum utanlands, en það er skipun skólamála með tilliti til sveita og kaupstaða. Bardenfleth var með því að flytja skólann til Reykjavíkur, en þessi maður fer svo utan og lætur af embætti sínu sem stiftamtmaður. Segir dr. Jón Helgason biskup mér, að Bardenfleth hafi beitt sér fastast fyrir því, að latinuskólinn yrði fluttur til Reykjavíkur. Segir nú ekki af málinu fyrr en árið 1841, en þá er gefinn út konungsráskurður 7. júní, sem undirbúinn er og lagður fram af háskólaráðinu í Kaupmannahöfn og stjórn latínuskólanna, þar sem ákveðið er að flytja latínuskólann til Reykjavíkur og stofna þar innan tíðar prestaskóla.

Ég hef talið rétt að rekja hér þetta sögukorn vegna þess, að því hefur verið haldið fram, sem ekki hefur við rök að styðjast, að það hafi verið Jón Sigurðsson forseti, sem hafi beitt fyrir því að flytja skólann til Reykjavíkur. Meiri hluti embættismannanefndarinnar og meiri hluti þjóðarinnar var á móti flutningnum á skólanum. Og þau rök, sem um það voru borin fram, má lesa í tíðindum frá embættismannanefndinni.

Nú er málinu haldið áfram. Húsið er teiknað af einum frægasta húsameistara á Norðurlöndum. Síðan er það smíðað á Þelamörk í Noregi og flutt hingað tilhöggvið. Árið 1844 er grunnurinn byggður, og 1845 er svo skólahúsinu komið upp að mestu, alveg að utan og að miklu leyti að innan, enda er Alþingi endurreist einmitt í

menntaskólahúsinu. Byggingu hússins að innan er svo haldið áfram veturinn 1845—46, og var henni lokið árið 1846. Húsið kostaði þá uppkomið 40000 ríkisdali, „þó að nærgættinn áætlunarreikningur álit, að byggjast mundi af 14000 rd.“, segir Brandsstaðaaunnall. Af þessu sést, að skeikað hafi til frá „nærgættum áætlunarreikningum“ oftar en á vorum dögum viðkomandi slíkm framkvæmdum.

Konungsráskurðurinn um flutning skólans er staðfestur 24. apríl 1846, og tekur skólinn fyrst til starfa í þessu nýja húsi 1. október sama ár með 33 nemendum. Þegar húsið var reist, var gert ráð fyrir, að í skólanum gætu verið 60—70 nemendur auk prestaskólanemenda, sem áttu að vera þar fyrst um sinn. En gert var ráð fyrir, að húsið rúmaði 100 pílta, þó þannig, að allmargir gætu haft þar heimavist. En það gekk heldur hægt með fjölgun nemendanna. 1870 voru þeir 65, 1875 voru þeir 70, 1880 93, árið 1900 102, 1920 162, 1925 276. Síðan hefur nemendatalan verið svipuð, eða kringum 250, og er þá hið fyllsta á sett með húsrúmið.

Það er öllum kunnugt, að þetta skólahús var með ágætum gert í upphafi vega, enda var næsta mjög til þess vandað, útveggir og innveggir hlaðnir úr tilhöggnu timbri, en ekki þiljað á grind. Og enn er víðurinn að mestu ófúinn og steinhardur orðinn. Húsið hefur líka þennan langa tíma síðan það var byggt að mestu orðið að húa að fyrstu gerð. Árið 1874 voru, vegna konungskomunnar, gerðar litils háttar aðgerðir á húsinu, og einnig var nokkuð dyttað að því 1907, af sömu ástæðum (vegna konungskomunnar þá). Árið 1921 var enn konungskoma hingað til lands, og var húsið þá endurbætt í þriðja sinn. Það hefur verið notað við móttöku tiginna gesta, og hefur skólinn notið þess, en ekki hins, að hugsað hafi verið um þarfir skólans. 1930—31 var gert til muna við húsið og bætt um það eftir því, sem þá var unnt. En áður en viðgerðinni væri lokið, skall kreppan yfir, og reyndist ekki fært að endurbæta t. d. hátíðasal hússins, svo sem ætlað hafði verið. Ég reit hæstv. Alp. þá bréf og þeirri nefnd, sem sá um undirbúning alþingishátíðarinnar, og fór fram á, að hátíðasalurinn yrði prýddur, m. a. með því að mála mynd á innvegg salarins af þjóðfundinum, er sýna skyldi það augnablik, er Íslendingar í þeim sal á þjóðfundinum 1851 stóðu upp og mótmæltu aðförum Trampe stiftamtmanns. En þessum til-mælum var ekki sinnt. — Salurinn hefur verið í niðurlægingu og okkur til skammar, þangað til Bretar hafa nú á honum gert nokkra bót.

Nú er ekkert af húsinu að segja þangað til í maí 1940, er Bretar gerðu hernám sitt og tóku skólahúsið til sinna afnota. Því var lofað, að húsinu yrði skilað ekki síðar en 1. október sama ár, og var jafnframt samið um, að skólinn fengi að halda geymslurúmi allmiklu í skólanum. Allt hefur þetta brugðist. Þegar herstjórnin fór úr skólahúsinu, var herspítali fluttur í húsið.

Húsið fer nú mjög að nalgast tiræðisaldurinn, og slítið á því hefur farið í vöxt. Allir þeir, sem þekkja, hve mikið mæðir á stofum og húsum yfirleitt, þar sem hundruð ungra manna og kvenna ganga um dags daglega, munu undrast,

að þetta hús er sémilega við lýði enn, eftir allt, sem á daga þess hefur drifið. En slitið er það mjög. Og það, sem hér skiptir mestu máli, er, að þrátt fyrir það, hve vel var til þess vandað í upphafi, þá er það nú orðið úrelt til skólahalds, kennslustofur þess of litlar og dimmar, því að gluggarnir eru miklu minni heldur en æskilegt og nauðsynlegt er á kennslustofum. Gangar eru einnig of litlir. Hvers konar afdrep vantar fyrir nemendur og ekki sízt hitt, að í skólann vantar mjög sérkennslustofur, snyrtiherbergi og annað það, sem horfir til fegurðarauka, en er hýsna nauðsynlegur liður í uppeldi ungs fólks. Lóðin er allt of litil, og nemendur eiga of litlunn kost á að vera undir beru lofti, en til þess að það gæti orðið, vantar skýli þarna á lóðinni til afnota, sérstaklega þegar kalt er eða úrkumur.

Engu að síður er menntaskólinn tengdur húsa- kynnum sínum, og það svo, að mönnum er samt að kalla húsið menntaskólann, þegar þeir sjá það af götunni. Og vissulega varð sú raunin, sem spáð var í upphafi, að það áður var mjög mikill skaði fyrir mennaskólann að þurfa að flytjast burt úr húsinu, og sérstaklega það, að komast á hrakning. Það er engri stofnun hollt og sízt skóla. Það hefur skapazt við það þverbrestur í allar venjur, sem tengt hafa nemendur við skólann. Og umgengnin í þessu húsi undir núverandi á- stæðum hefur verið þannig, að húsið mun aldrei verða aftur það, sem það áður var í augum nemenda. Og þó að skólinn verði fluttur í húsið aftur, mun aldrei gróa um heilt milli stofnunarinnar og hússins framar. Það er að visu talin nokkur von þess, að húsið verði látið af höndum nú á þessu sumri, en fullt öryggi er a. m. k. ekki fengið um það enn, að það fáið í notkun og leikfímishúsið og að burt verði teknar þær byggingar, sem reistar hafa verið í porti skólans. Og meðan svo er ástatt, að það er ekki gert, tel ég þess engan kost, að stofnunin verði flutt inn í húsið á nýjan leik. En ég held hinu hiklaust fram, að þó að skólahúsið fáið og öll hús skólans, þá sé samt nauðsynlegt að byggja yfir skólann sémileg húsakynni, í fyrsta lagi af því, hve húsinu er ábótavant og það að ýmsu leyti fullnægir ekki þeim kröfum, sem til slíks húss á að gera, í öðru lagi fyrir þá hrakninga, sem skólinn hefur nú undanfarið þurft að sæta, og í þriðja lagi vil ég herma það upp á hæstv. Alb., að það greiði gamla skuld við húsið og standi að því með fullkomnum myndarskap að byggja hús yfir menntaskólann. Nú er í ráði að hlaupa undir baggann með stúdentum og reisa stúdentagarð. Stúdentar hafa orðið að vera á hrakningi að undanförmu. Skyldi ríkinu þá ekki líka bera á sama hátt skylda til að hlaupa undir baggann með þessari sérstöku stofnun sinni og byggja yfir menntaskólann góðan húsakost?

Mun ég nú láta lokið umr. um þennan þátt málsins, nauðsyn þess, að byggt verði yfir skólann. — Ég sé, að það hefur verið boðaður hér annar fundur í hæstv. Alb., og skal ég því fresta ræðu minni, ef hæstv. forseti óskar þess.

Umr. frestað.

Á 10. fundi í Sp., 30. apríl, var fram haldið einni umr. um till.

Flm. (Pálmi Hannesson): Herra forseti! Á síðasta fundi, sem mál þetta var til umr., hafði ég gert grein fyrir nauðsyn þess, að koma upp nýju húsi fyrir Menntaskólann í Reykjavík. Síðara at- riðið, sem í till. þessari felst, hvar þessi bygging eigi að vera, hafði ég ekki rætt. Flestir mundu telja æskilegt, að nýtt hús fyrir Menntaskólann í Reykjavík yrði reist á þeim sömu slóðum og skólinn hefur staðið síðastliðin 100 ár. En þegar málið er rannsakað, koma í ljós ýmsir mein- bugir á því að byggja skólann á þessum stað. Eins og getið er í grg. till., hefur vel verið í upphafi séð fyrir landrými handa skólanum um langa framtíð. En eigi leið á löngu áður en yfir- stjórn skólans samþykkti að selja lóðarskákir af landi þessu, og því létti ekki, fyrr en komið var mjög nærri skólanum. 1930 fór ég fram á það við bæjarstjórn Reykjavíkur, að þarinn legði til þá lóðarspildu handa skólanum, sem Hið íslenska steinoliuhlutafélag á við hús K. F. U. M. Ástæðan var sú, að yfirvöld Akureyrarbæjar höfðu lagt Menntaskólanum á Akureyri til verulegt landrými, ókeypis til afnota. Þessari málaleitun minni var synjað og þannig útilokað, að skólinn gæti í bili fengið nauðsynlegt landrými til leik- vallar og annars, sem hann þurfti með. Nú fyrir nokkrum árum gerðist það nýmæli, að reist var stórt steinhús á lóð skólans, hið nýja hús K. F. U. M. Er því svo komið, að ekki er auðið að reisa nýtt skólahús á þessari lóð, jafnvel þó að þau hús væru rifin, sem fyrir eru á lóðinni. Er þá um annað hvort að gera: flytja skólann á nýjan stað eða kaupa það land, sem áður hefur verið selt burt af skólalóðinni. Þetta land nemur 2000 m². Og með því lóðarverði, sem nú tíðkast, mundi þurfa of fjár til slíkra kaupa. Einnig ber á það að líta, að skólahúsið er enn, þrátt fyrir hinn mikla aldur sinn, vel stæðilegt; það var í upphafi vel gert og stílhreint, enda reist af ein- um fæfasta húsameistara á Norðurlöndum á sin- um tíma, og það mundi vera verulegt tap fyrir miðbæinn, ef hús þetta væri tekið á braut. Enn kemur það til, að þar sem húsið hefur óneitan- lega sögulegt gildi, álit ég misráðið að taka það burt, og gæti vel komið til mála að gera því til góða og láta það geyma sögulegar minjar um nokkur ár ókomin. Mundi húsið vel sóma sér til slíkra nota þó að það uppfylli ekki þær kröfur, sem gerðar eru til menntaskólahúss, enda er það ónothæft sem slíkt. Ég vil geta þess hér, að þegar húsið var reist, fylgdi því konungleg tilskipun, þar sem ætlazt var til, að það stæði í lengsta lagi í 60 ár, en þá var gert ráð fyrir miklum um- bótum og byggt yrði nýtt skólahús. Nú eru liðin 100 ár, og enn er sama menntaskólahúsið við lýði, þó að talsvert sé búið að endurbæta það.

Ef byggja ætti skólahús á öðrum stað í bænum, kemur upp mikill vandi. Ég var áður búinn að hugsa mér stað fyrir skólann, sem nú mun vera fyrir miðju flugvallarins, og var það af þeim á- stæðum, að miðbærinn mundi verða, er tímar liðu, nokkurs konar „city“ eða verzlunarborg, en byggðin færast suður og vestur. Á þessum stað gætu nemendur sótt til skólans hvaðnæva úr bænum. En Reykjavík er orðin svo stór, að kalla má ókleift fyrir þá nemendur, sem búa í fjarlægum bæjarhlutum, að sækja skólann. Ef

skólinn yrði fluttur af þeim stað, sem hann er nú, mundu vafalaust koma fram óskir um heimavist í sambandi við hann fyrir utanbæjarnemendur og þá, sem ættu lengst að úr bænum. En ef komið yrði upp heimavist fyrir nokkurn hluta nemenda, væri mjög erfitt að koma á skipulagi um aga og reglur. Ég mundi undir öllum kringumstæðum ráða frá því að setja þannig upp heimavist fyrir nokkurn hluta nemendanna hér í Reykjavík. Það gæti komið að haldi í litlum bæjum, þar sem heimavistin yrði fjölmennari og hefði yfirráðin, eins og t. d. í Menntaskóla Akureyrar, en undir öðrum kringumstæðum færi allt í handaskólum.

Eins og stendur í grg. till., hlýtur að vakna sú spurning, hvort ekki sé rétt að flytja skólann út fyrir bæinn með heimavist fyrir alla nemendur. Ég skal játa, að mér þykir mjög eðlilegt, að slík hugmynd komi ókunnuglega fyrir sjónir fyrst í stað, en ég vil biðja menn að athuga málið með gaumgæfni, áður en þeir skapa sér fullnaðarskoðun um það. Ég benti á það í till. minni, að rannsakað yrði, hvar setja ætti skólann niður, og ekki væri útilokað að flytja hann burt af bæjarlandinu. Í raun og veru horfir málið þannig við, ef hugsað er frá skólalegum rökum, í fyrsta lagi: skólann á að setja þar, sem kennslan kemur að mestu haldi fyrir nemendur; í öðru lagi: þar, sem hann getur náð til sem flestra hæfra nemenda. Fleiri sjónarmið koma skólanum ekki við. Sumir telja það metnaðarsvipti, ef skólinn er fluttur burt úr bænum, en slíkt eru ekki skólaleg rök.

Ég skal nú til gamans benda á, hvað meiri hluti embættismannanefndarinnar frá 4. júlí 1839 skrifar um þetta mál, þegar hann gerir grein fyrir afstöðu sinni. Þar segir meðal annars, með leyfi hæstv. forseta:

„Það er alkunnugt, hvað útdráttarsamt sé að búa í Reykjavík. Ekki ætlum vér okkur í þessu tilliti að fara smámugulegar að lýsa Reykjavíkurbæ en vér þegar höfum gert hér að framan, þar sem þess gjörist ekki þörf, og þar að auki kynni að verða lagt okkur svo út, eins og við vildum fella rýrð á þá umgengnisháttsemi og bæjarbrag, sem nú er í Reykjavík. Það er ætlun vor, að það enda með mestu árvegni og starfsemi af hlutaðeigenda hálfu, muni verða miklu örðugra í Reykjavík að sjá um það, að skólapiltar séu síðsamir og leggi fram þá iðni og ástundun, sem vera ber, en á Bessastöðum, því að þar var skólinn dálítið afsíðis, og að því leyti eru Bessastaðir miklu betri skólastaður heldur en Reykjavík. 1785 vildu Íslendingar hann allra sízt niður kominn í Reykjavík.“

Reynslan af Bessastaðaskóla er sú, að aldrei hafa komið að tiltölu jafnmargir úrválmenn og þaðan, á því skamma skeiði, er hann starfaði, sérstaklega í íslenskri tungu.

Viða erlendis eru heimavistarskólar utan borganna, þótt smábær hafi vaxið upp í kringum þá. Má þar t. d. nefna Eton skóla í Englandi. — Margir þessara skóla eru frægir og viðurkenndir ágætir, en þeir eru dýrir, vegna þess að enskir skólar eru tíðast „privat“skólar, sem er haldið uppi með skólagjöldum nemendanna eingöngu. Það að auki er skólaárið langt, því að þar hefur

ekki viðgengizt á síður, sem hér á landi tíðkast, að nemendur vinni á sumrin fyrir skólavistinni á vetrum. Á Norðurlöndum eru þessir sveitaskólar margir kostaðir af ríkisfé, og gefa þeir betri raun um líkamlegt og andlegt uppeldi unglinganna heldur en bæjaskólarnir. Ég tel mér skylt að skýra frá þessu. Hér í Reykjavík er mjög útdráttarsamt og vantar þá ró, sem ungum mönnum er nauðsynleg, þegar þeir stunda nám. — Þá er og eitt atriði, sem til greina kemur. Það eru hin góðu áhrif, sem nemendur verða fyrir hver af öðrum í heimavistarskólunum. Ég þekki marga, sem hafa verið í heimavist og minnst þeirra tíma sem eins hins bezta, er þeir hafa lifað.

Ég hef þau 13 ár, er ég hef verið skólastjóri, reynt að kynna mér fristundanotkun nemenda hér í Reykjavík. Hér eru hinar helstu menningarstofnanir landsins, en ég hef komizt að því, að fáir nemendur nota þær að nokkru verulegu ráði. — Fristundirnar fara mest í bíóin og þá nýtzku tónlist, sem bæði útvarp og kvikmyndahúsin hafa innleitt, bílakstur, og hin bóklegu hugðarmál virðast helst vera erlend mynda- og fréttablöð. — Mér virðist ungdómurinn í Reykjavík verða of snemma fullorðinn, því að hann fær ekki tómt til að notfæra sér æskuna á hinn rétta hátt. Þessar eru í stuttu máli minar niðurstöður. — Ég hef lesið íslenska stíla eftir nemendurna og komizt að því, að hin skapandi gáfa virðist vera minni heldur en fyrir 20 árum. Einn fremur virðast nemendurnir lesa stórum minna af ljóðum og bókmenntum þjóðarinnar yfirleitt. Ég hygg það almenna niðurstöðu, að þekkingu í tungu og bókmenntum þjóðarinnar fari hér hnignandi. — Einn kennari við barnaskóla hér í bænum sagði mér, að orðfæð í íslenskum stíl fari í vöxt meðal barnanna og mikið verði vart áhrifa, sem berast með lélegum kvikmyndum hingað til landsins. Að vísu er menntun í góðum kvikmyndum á sínu sviði, en ég býst við, að flestir séu þeirrar skoðunar, að stuðla beri að því, að unglingar kynnist sögu og bókmenntum þjóðarinnar fyrst og fremst. Ég skal ekkert segja um, hvaða áhrif hið svokallaða „ástand“ kann að hafa á þetta, en það er vafalaust nokkuð og kann að aukast. Mjög veigamikili atriði er það, hvernig hægt sé að tryggja fátækum nemendum aðgang að framhaldsskólum þjóðarinnar. Ýmsir segja, að ég vilji með því að flytja skólann útiloka hina fátæku nemendur hér í bænum úr menntaskólanum. Eins og nú er háttað, eiga hinar fátækari fjölskyldur erfitt með að undirbúa börn sín undir menntaskólann. Vafalaust segja þá sumir, að þetta sé af hindrun, sem sett hefur verið viðvíkjandi inntökuskilyrðum í skólann. En það er ekki rétt, því að þeir fara þá í aðra skóla og þreyta gagnfræðapróf. En um þetta atriði ætla ég ekki að ræða hér, heldur um kostnaðarhlið málsins. Það kostar í raun og veru mikið fyrir foreldra hér í bænum að hafa börn sín í menntaskólanum. Í fyrsta lagi er það fæðið, í öðru lagi fatnaður og í þriðja lagi það, sem ekki er minnst útgjaldaliðurinn, sem sé eyðslueyfir unglinganna, því að hann er mikill hér í Reykjavík. Ég leyfi mér að efast um, að dýrara sé að hafa börn sín í heimavistarskóla úti á landi,

þar sem þau fá fritt húsnæði, ljós og hita, heldur en hér í bænum. — Þá er eitt atriði enn, sem taka verður til ihugunar. — Á undanförnum árum hefur utanbæjarnemendum farið sífækkandi við menntaskólann hér. Árið 1930 voru 63.5% utanbæjarnemendur og 36.5% innanbæjarnemendur, en árið 1941 voru aðeins 25% utanbæjarnemendur. Þetta þarf einnig að taka til greina, því að ekki ber síður að hugsa um, hvernig fátækir utanbæjarnemendur fái kost á að notfæra sér þessa menntastofnun. Ég gæti dregið fram fleiri atriði máli mínu til sönnunar, en það yrði kannske aðeins til þess, að hv. þm. færi að leiðast. Þó er eitt, sem ég býst við, að verði einhver sterkasta stöðin undir minn málstað, að þeir unglingar, sem alast upp við þá kosti að þurfa ekki annað en rétta hönd til foreldra sinna eftir hverjum hlut, verði ekki eins einhlítir að komast áfram í lífinu síðar meir og hinir, sem snemma verða að sjá sér farborða að nokkru. Ég hef heyrt í sambandi við þessa till. mína, að talsverð óánægja sé ríkjandi hér í bænum. Mér er borið á brýn, að ég vilji með þessu ræna Reykjavík skólanum. Ég endurtek það, sem ég sagði áðan, að ég tel það skyldu mína nú, þegar þessu máli er hreyft, að koma fram með þessu skoðun, sem hefur þróast hjá mér þau 13 ár, sem ég hef verið skólastjóri, og óska eftir, að sú skoðun mín sé rannsökuð. Ég þekki svo mörg heimili hér í bænum, að ég tel engan efa leika á því, að ef foreldrar skilja, að æskilegt sé að setja skólann í sveit barnanna vegna, þá mundu þeir ekki hika við að fylgja því, enda þótt þeir ættu erfitt með að sjá af heim í fyrstunni.

Hér hafa komið fram brtt. frá tveimur hv. þm. um að fella niður síðari hluta till. minnar, en sá hluti er um að rannsaka, hvort ekki sé tiltækið að flytja menntaskólann úr bænum, t. d. að Skálholti í Biskupstungum. Mér finnst undarlegt, að ekki skuli mega rannsaka þetta, því að fjöldi manna er enn þá hér á landi, sem vill setja menntaskólann á hið forna skólasetur Skálholt. Ég hef fengið allmikið af bréfum því viðvíkjandi, og gæti ég lofað hv. þm. að heyra þau, en ég læt nægja að minnst á eitt bréf, sem ég fékk frá merktum klerki sunnanlands, séra Gísla Skúlasyni á Eyrarbakka. — Þótt eigi væri nema vegna þessara manna, þá finnst mér, að vel megi athuga þetta mál nánar.

*Sigurður Kristjánsson: Eins og hv. flm. gat um, þá flytjum við, hv. 6. þm. Reykv. og ég, brtt. við þessa till. til þál. þess efnis að fella niður síðari hluta hennar eða það atriði, hvort eigi beri að rannsaka flutning menntaskólans til Skálholts. Þótt þessi till. fari aðeins fram á að rannsaka þetta, þá felst þó í henni sá vilji Alþ., ef hún verður samþ., að flytja beri skólann til Skálholts, ef nokkur tök eru á.

Ég hef heyrt talað um þetta áður og ávallt litið á það sem fjarstæðu, og ég hef ekki getað sannfærzt af ræðu hv. flm. um, að nokkuð mæli með því, að þessi ráðstöfun sé gerð. — Flestir eru sammála um, að þessari stofnun þurfi að sjá fyrir sómasamlegu húsnæði hér í bænum, og það er ef til vill rétt, sem hv. flm. sagði, að of þröngt verði um skólann, þar sem hann er nú, en þó

Alþt. 1942. D. (59. löggjafarþing).

vildi ég, að menn hugsuðu sig vel um, áður en þeir rífa hann upp þarna og byggðu annars staðar, ef nokkrir möguleikar eru á að byggja hann á þessum stað. Því að staðurinn er einhver sá glæsilegasti í þessum bæ og gatan, sem hann horfir að, verður innan skamms aðal skrautgata bæjarins. Það er ekki nýtt, að ymprað sé á að flytja stofnanir burt úr bænum. Skammt er liðið síðan deilan stóð um aðsetursstað ríkisstjóra, og lauk þeirri rimmu svo, að hann var settur á Bessastaði, gamla einokunar- og áþjárnabælið, þaðan sem hörmungar og áþjárn dundu yfir Ísland um langa hríð. Það þótti haganlegra að hafa hann á þeim stað heldur en í hinni síðspillandi Reykjavík. Sú ráðstöfun hefur orðið nokkuð dýr, og verður sjálfsagt mikið fé í það farið, áður en menn átta sig á þeirri flónsku, er þar hefur verið framin. Það hefur verið talað um að flytja Alþ. burt, því að ekki þóttu þessi „börn“ hér á Alþ. alls kostar tryggð fyrir spillingunni hér í Reykjavík. Enn fremur var húsið að ákveða, að húsmæðraskólinn skyldi vera utan Reykjavíkur. Margt fleira hefur átt að flytja burtu, sem of langt yrði að telja upp hér.

Menn hafa ekki átt kost á að ræða þetta mál mikið. Þó hafa nemendur menntaskólans gert um það ályktun, og það má ganga út frá, að þeir hafi vit á þessu máli, þótt ungir séu. Álit þetta er svo eindregið, þrátt fyrir vinsemd þeirra til skólastjórans, þá virðingu, sem þeir bera fyrir honum og ekki sízt áhrif hans á nemendur, að samþ. var, að skólinn skyldi vera kyrr, með 141 atkv. gegn 26. Aðrar samþykktir hafa ekki verið gerðar, enda ekki verið tími til þess.

Út af því, sem hv. flm. sagði um kosti þess að hafa skólann utanbæjar, þá vildi ég vekja athygli hans á því, að undirbúningur undir vandasöm störf í lífinu er fölginn í fleiru en því að læra þær námsgreinar, sem kenndar eru í skólanum. Unglingarnir þurfa líka að ganga í skóla lífsins, og fámennið hér á Íslandi hefur oft orðið Íslendingum þröskuldur á vegi þeirra til frama, svo að þeir á manndómsaldri þurftu að setjast á annan skólabekk. Mér finnst þess vegna ekki vert að bæta gráu ofan á svart í þeim efnunum, með því að flytja skólann burtu héðan úr höfuðstaðnum. Hér í Reykjavík er að sönnu ekki kostur á því fullkomnasta í þessum sökum, en hitt er þó víst, að af því, sem kostur er á af slíku tagi hér á landi, þá er það helzt að finna hér í Reykjavík. Sá litli vísir til lista og annarra greina hærri menntunar, sem til er hér á landi, þróast og safnast saman að vonum þar, sem helzt er markaður fyrir það, þ. e. í fjölmenninu hér í Reykjavík. Þetta er eitt af því, sem ungir menn þurfa að kynnast. Það veitir þeim verðmæti og æfir andleg meltingarfæri þeirra, ef þeir eiga kost á að kynnast þessum hlutum. Menn kynnast í fjölmenninu mörgu, sem þeir þurfa að kunna skil á í lífinu, og það er ekki rétt að halda mönnum einangruðum frá slíkum hlutum þangað til á fullorðinsárunum, að þeir eru orðnir svo stíðir, að þeir eiga erfitt með að komast í takt við þessa hluti. Það er miklu erfiðara síðar heldur en ef menn eiga kost á því strax í æsku.

Flm. skýrði frá því, að sér fyndist nemendum

heldur hafa farið aftur í sumum greinum, eftir því sem árin líðu, eins og t. d. í meðferð móðurmálsins o. þ. h. Það má vel vera, að þetta sé rétt. Ég get ekki dæmt um það. En einmitt í hans tíð hafa verið teknar upp miklar hömlur á að veita ungu fólki aðgang að menntaskólanum og reynt að velja úr það bezta, en mér skilst, að það þurfi að leita fleiri ráða til þess að halda í horfinu um þroska nemenda og framfarir. Ég hef ekki trú á, að þetta lagist með því að flytja skólann burt, eins og sumar aðrar stofnanir, sem ekki mega vera á almannafæri. Það var talið um það, að hér mætti ekki vera aðsetur fyrir afbrotamenn. Það var talað um að stofna drökkjumannahli, og það á að fara með það út í sveit. Ég skil ekki í því, að aðalmenntastofnun landsins þurfi að sæta líkum kjörum. Og þegar flm. ræðir um þá hættu, sem leiði af því fyrir unga menn að vera í fjölmenninu, vildi ég leggja áherzlu á það, að reynslan hefur einmitt sýnt, að það er miklu vissara til þess að lenda ekki í spillingu, að menn kynnist sem fjölbreyttustu lífi á meðan þeir eru í æsku. Flm. minntist á Kaupmannahafnarskólavist í gamla daga. Íslenzkir námsmenn komu héðan frá Íslandi frá Bessastaðaskóla. En ekki held ég, að orð hafi farið af siðferðinu þeirra í þá daga. Þeir voru orðlagðir fyrir heimóttarskap og einræningshátt, en það, hve þeir þekktu lítið til borgarlífsins, varð til þess, að þrátt fyrir góða hæfileika, varð mörgum þeirra þetta reynsluleysi fjötur um fót. Það er nú einu sinni svo, að menn standa betur í straumi lífsins, ef þeir mega leggja út í hann og reyna styrkleika sinn í honum heldur en ef þeim er kastað út í miðjan strauminn allt í einu. Það er ekki hægt að koma í veg fyrir, að ýmislegt misfarist, en það er þá allveg eins gott að grísa strax eins og að gera það síðar. Ég veit ekki, hvað segja á um þær tölur, sem flm. las til þess að sýna, hve mikill hluti nemenda væri Reykvikingar. Mér finnst ákaflega eðlilegt, að Reykvikingar séu til-
tölulega mjög margir í skólanum, og ef það ætti að flytja skólann út í sveit til þess að jafna þetta, þá er ég hræddur um, að menn ættu ekki greiðari aðgang að honum úr öðrum landshlutum, nema þá rétt næst skólanum, heldur en þeir eiga nú. Hins vegar gæti verið, að það hindraði ýmsa Reykvikinga í að sækja skólann, af því að það er svo, að sumir fátækir foreldrar hér í Reykjavík geta látið börn sín stunda þennan skóla, af því að hann er á staðnum, en það væri útilokað, ef skólinn væri fluttur burtu. Ég held, að þetta væri ekki rétt stefna.

Ég sé ekki ástæðu til þess að fylgja þessari till. með fleiri orðum, en vænti þess, að þm. vilji rannsaka þetta mál sjálfstætt í huga sínum og meta það hlutdrægnislaust, hvort heppilegra muni vera fyrir þessa stofnun að vera hér í bænum, hvort það sé þroskavænlegra fyrir skólann að vera hér í fjölmenninu eða vera í fásinni, og sömuleiðis, hvort þeim tilgangi, að veita íslenskum æskumönnum kost á því, sem getur þroskað hæfileika þeirra til undirbúnings undir æðra nám, er betur náð með því að hafa skólann þar, sem allar götur mæstast og fjöldinn er mestur, eða á afskekktum stað.

Páll Zóphóníasson: Herra forseti! Á síðasta reglulegu þingi var á þskj. 115 flutt till. í Sp. frá Pálma Hannessyni og Bjarna Bjarnasyni, er hljóðaði svo, með leyfi hæstv. forseta:

„Alþingi ályktar að fela ríkisstjórninni að skipa millipinganefnd skólafróðra manna til þess að rannsaka kennslu- og uppeldismál þjóðarinnar og gera tillögur um skipun þeirra, þar sem stefnt sé að því að gera skólana sem hagfelldasta, samræma skólakerfið, ákveða betur en nú starfssvið hinna ýmsu skóla og sambandið þeirra á milli.“

Síðan hef ég ekki heyrt nefnd þessa nefnda og ekkert séð frá henni. Hér á þessu þingi munu liggja fyrir 4 eða 5 frv. um skólamál, en ekkert frá þessari nefnd. Nú er þetta mál flutt af þeim, sem var fyrsti flm. á þessari till. Og efnið er það sama, en bara þessu þrengra, að nú er það menntaskólinn einn. Það er líklega búið með alla hina skólana, en bara menntaskólinn eftir. Þegar rætt var um skólamál í Ed., var enginn ráðh. þar viðstaddur til þess að svara fyrirspurnum um þetta, en áður en ég greiði atkvæði um sams konar till. og í fyrri, en bara þrengri, langar mig til að vita, hvað liggur eftir hina nefndina, og hvort tvær nefndir eiga að starfa að þessum málum. Önnur að skólamálum almennt, en hin að menntaskólanum. Á þessu þarf ég að fá skýringu, áður en ég greiði atkv.

***Ísleifur Högnason:** Ég er samþykkur þeirri brtt., sem hér hefur komið fram, og get verið fáörður um það, sem flm. sagði.

Mér virtist gæta nokkurs kala til nemenda í ræðu rektors. Hann bar á nemendur, að það gætti talsverðrar afturfarar hjá þeim í ýmsum greinum, og finnst mér blátt áfram felast í því áfelliðómur á kennslukrafta skólans. — Nú, hvers vegna á menntaskólinn að vera í Reykjavík, en ekki uppi í sveit? Það er fyrst og fremst vegna þess, að hér eru saman komnar allar menntastofnanir ríkisins. Hér er háskólinn og allir skólar, hér liggja allir menningarstraumar þjóðarinnar, og hér er á einum stað saman komið allt það bezta, sem við eigum í vísindum og listum. Það er náttúrlega nauðsynlegt, að nemendur menntaskólans verði ekki einangraðir frá þeim menningarstraumum, sem Reykjavík hefur upp á að bjóða.

Auk þess er það svo, að ef skólinn yrði fluttur upp í sveit, yrðu nemendur miklu ósjálfstæðari gagnvart kennurum skólans. Það er skammt að minnst þess, að skólarnir voru notaðir — og menntaskólinn sérstaklega — til þess að útbreiða sérstaka stefnu í alþjóðamálum. Þar voru fluttir fyrirlestrar um Finnlandsmálin. Ég held, að flm. till. geti ekki borið af sér að hafa flutt þar ákveðna stefnu. Ég held nú, að þessi skóli hafi ekki orðið fyrir miklum áhrifum af þessu, hvort sem það var að þakka málflutningnum eða því, að nemendur höfðu tækifæri til þess að kynna sér málið frá fleiri hliðum. Það er ekki víst, ef skólinn hefði verið í Skálholti, að nemendur hefðu haft kjark til þess að koma með mótmæli gegn því, að skólinn væri fluttur. Þegar þeir eru einangraðir frá heimilum sínum, eru þeir ekki eins djarfir að láta í ljós skoðanir sínar á málun-

um. Það er sérstaklega það, að einangrun skólans getur verið hættuleg fyrir sjálfstæði nemenda og beygt þá undir þá kennara, sem vilja koma að ákveðnum skoðunum.

Um spillinguna í Reykjavík vil ég segja það, að það er ekki búið að mæla, hvar spillingin er mest. Það er vitanlegt, að það ber meira á slíku þar, sem margt fólk er saman komið, en ég veit ekki, hvort fólk er heilbrigðara í sveitunum, þótt það sé uppburðarlausara þar en það er hér í Reykjavík. Ég held, að hv. þm. ættu að leiða hjá sér að leggja dóm á það. Það hafa margir komið auga á það, að uppeldisáhrifin séu hverfandi hér, en mig undrar, að kennarar skuli ekki hafa látið sér detta í hug að fá inn í skólana menn, sem hafa vit á hökmenntum og fögrum listum, til að flytja þar fyrirlestra og beina smekk nemenda inn á rétta braut. Þetta virðist vera nauðsynlegt, en andinn hér í þinginu er nú sá í garð listanna að reka í þá hornin.

Um aðstöðumuninn í Reykjavík og úti á landinu er það að segja, að í staðinn fyrir að gera öllum erfitt að sækja skólann, mætti jafna aðstöðumuninn með því, að það opinbera greiddi beinlínis styrk fyrir nemendur utan af landinu til þess að sækja skóla hér í Reykjavík. Ég veit, að fjöldi efnilegra unglinga utan af landi mundi hafa áhuga á námi hér í Reykjavík, en efnahagurinn leyfir það ekki. Með riflegum fjárstyrk og með heimavist hér í Reykjavík, mætti jafna þennan mismun, og álit ég, að það sé það, sem fyrst og fremst ætti að gera.

Ég ætlaði ekki að vera langorður og læt því þetta nægja í bili.

***Forsrh. (Hermann Jónasson):** Út af fyrirspurn, sem má líta á, að hafi verið beint til mín, út af till., sem samþykkt var í fyrra og heimilaði stjórninni að skipa nefnd til þess að athuga skólamál, skal ég svara því, að þessi n. hefur ekki verið skipuð enn og ekki látið í ljós álit um skólamál. Frekari upplýsingar um það frá minni hendi eru ekki nauðsynlegar. Það var ágreiningur um það, hvort það ætti að skipa þessa nefnd, eins og hv. þm. rekur minni til, og togstreita um það, hvort það ætti að veita stj. þessa heimild, og það hafði áhrif á, að nefndin var ekki skipuð.

Um þessa till., sem hér liggur fyrir, tel ég rétt á þessu stigi að hafa ekki neinrar verulegar umr. eða gefa tilefni til þess, að þær séu lengdar. Aðalatriðið er að ræða þetta, þegar álit liggur fyrir frá þeirri nefnd, sem skipuð verður. Ég held, að það sé skynsamlegt fyrir okkur að ræða ekki fyrst og fremst um það, hvort skólinn skuli vera í Reykjavík, áður en athugun liggur fyrir um, hvort hann skuli vera þar eða ekki.

Það má færa ýmis rök með og móti, en ég hélt, að aðalatriðið í skólamálum væri það, að geta haldið unglingunum á því aldurs skeiði, sem þeir eru ekki búnir að ná þeim þroska, að þeir þoli sum af þeim áhrifum, sem þeir verða fyrir, — aðalatriðið væri, að halda þeim burt frá þeim solli, sem þeim er skaðlegur. Ég er ekki að tala um Reykjavík í því sambandi. Það á að tala um, hvort heppilegra sé að hafa skólann í kaupstað eða sveit. Ég hef ekki aflað mér neins sérstaks

fróðleiks til þess að gera samanburð á, hvernig þessu er háttað annars staðar, en ég hygg, að ég fari rétt með það, að svo mikið er upp úr því lagt, hverjir húa í háskólabæjunum, t. d. Cambridge, að stjórn skólanna hafi vald til að ákveða, hverjir megi setjast að í bæjunum, og geti vísað mönnum burtu, ef vera þeirra er álitin óheppileg fyrir skólalífið á þeim stað. Þó að ekki sé hægt að taka þetta upp hér, er auðsætt, hve mikið er lagt upp úr því, að unglingarnir verði ekki fyrir óheppilegum áhrifum.

Ég man það vel, að sá ágæti skólamaður, sem stjórnaði skólanum, sem ég stundaði nám í, — í sambandi við þau góðu áhrif, sem unglingarnir eiga að verða fyrir í bæjunum og eiga að leiða til grisjunar, m. ö. o. að láta það lélega í skóginum falla —, ég man eftir því, að hann var ekki með fordóma eða óvild til bæjanna, en ég man mjög vel eftir reglunum, sem við urðum að hlíta um að vera ekki í þænum eftir vissan tíma á kvöldin, og þeir, sem voru ekki í heima- vist, urðu einnig að gefa skýrslu, ef þeir voru úti á kvöldin og brugðu út af þeim ströngu reglum, sem um skólann giltu. Þetta þar allt að sama brunni. Við getum misstigið okkur og gerum það oft, en erum aldrei veikari fyrir en á þeim aldri, þegar við stundum skólanám. Á þeim aldri, þegar reynslan er engin og hætta á, að við verðum fyrir óheppilegum áhrifum. Og ég held, satt að segja, a. m. k. frá minnu sjónarmiði, að enginn unglingur tapi á því að vera alinn upp utan við sollinn, sem kallaður er, og í talsverðri einveru, a. m. k. held ég, að enginn nemandi tapi á því að vera alinn upp í ekki meiri einveru en er í fjölmönnum heimavistarskóla, á stóru skólaheimili. Ég vil heldur segja, að það muni sannast í dag og um langa framtíð, spakmælið, sem þingmenn voru að tala um í dag: „Þeir munu lýðir löndum ráða, er útskaga áður of byggðu.“ Það var reynslan, og það mun verða.

Íslendingar þurfa áreiðanlega að fá þroska samhliða náminu, og í sambandi við það að vera utan við sollinn sem mest að hafa tækifæri til þess og tíma að mótast hver og einn eftir því, sem honum er eðlilegt, og ég held, að það verði ákaflega erfitt að halda því fram, að sá þroski njóti sín betur í sollinum.

Ég hef aldrei haldið því fram í þessu sambandi og álit, að menn ættu að leggja það niður að tala eins og Reykjavík væri eitthvert spill- ingarbæli. Því hefur aldrei verið haldið fram af neinum formælendum þessarar stefnu, að það ætti að reisa skólann utan Reykjavíkur, heldur er um hitt rätt, hvort skólinn á að vera í sveit eða kaupstað. Og það má aðeins minnast á það í þessu sambandi, að einn af helztu skólamönnum landsins og þeim reyndustu, Sigurður skóla- meistari á Akureyri, hefur nú alveg nýlega sent til fjn. bréf, þar sem hann óskar eftir, að gert verði við leikfimi- hús skólans, vegna þess að hann seg- ist neita því að láta nemendur sína stunda nokk- urt nám utan skólaveggjanna, meðan þeir séu í skóla hjá sér. Og hann sagði á fjölmönnum fundi á Akureyri, að þrátt fyrir það, þó að honum lík- aði Akureyri allra bæja bezt, þá hefði aldrei verið annað en tjón að því að hafa skólann á Akur- eyri, vegna þess tjóns, sem nemendur hefðu orð-

ið fyrir af þeim solli, sem í bænnum er. Þetta sjónarmið má reyndar nefna. Ég efast um, að Sigurður skólameistari fái til að gegna störfum við skólann, ef þessi regla verður brotin og hann þarf að láta nemendur vera utan skólaús við eitthvert nám, þótt ekki sé nema í leikfimi. Þó að mörg rök megi færa gegn þessu máli, þá hygg ég, að þegar á það er litið, að maður eins og Sigurður Guðmundsson skólameistari, jafnreyndur maður í skólamálu, heldur þessu fram viðvíkjandi því að hafa skólann á Akureyri, þá sé a. m. k. ekki fjarri lagi, að það megi taka þá til athugunar í þeirri rannsókn, sem þessi vantanlega nefnd á að gera, hvort skólinn eigi að standa í kaupstað eða sveit. Og það er dálítið eftirtektarvert, og ég get sagt frá því í þessu sambandi, að í þeim nýstofnaða húsmæðraskóla hafa sumar af beztu húsmæðrunum í Reykjavík, og jafnvel eftir beiðni nemendanna, óskað eftir því, að nemendurnir væru teknir í heimavist í skólanum og undir þann aga, sem heimavistunum fylgir. Þegar ég kom í skólann og sá lista yfir þær ungu stúlkur, sem eru í heimavistinni, þá vakti þetta athygli mína. Og ég álit þetta mjög eðlilegt. Það er ekki vafi á því, að agi í skólanum er betri með þessu móti, að nemendur séu í heimavist. A. m. k. þótti Stefáni skólameistara á Akureyri það alveg auðsætt mál, — og var honum ekki neitt illa við kaupstaðina —, að það væri stór galli á skólanum að hafa okkur nemendurna ekki alla í heimavist, heldur þyrftu sumir að búa úti um bæinn. Og ég er a. m. k. ekki í neinum vafa um það, að ef ég ætti að senda krakka í skóla, hvort heldur væri, hér í Reykjavík eða í öðrum bæjum, þá mundi ég velja þeim þann sama kost og sum af beztu heimilunum í bænnum hafa gert gagnvart sínum unglingum, sem hafa þess kost að geta haft sína unglinga heima hjá sér um skólatímann, að ég mundi vilja hafa min börn í heimavist. Og það er áreiðanlega athugandi mál fyrir þessa nefnd, sem tekur þetta mál til meðferðar, ef það verður ofan á, að skólinn skuli standa í kaupstað, að þá er það áreiðanlega lágmarkið, sem verður að setja, að honum verði þannig fyrir komið, að hann hafi nægilega stórt land umhverfis sig, þannig að ætlað verði fyrir því, að nemendurnir geti verið í heimavist í skólanum undir umsjón skólastjórans.

Ég álit, að við eigum ekki að mæta þessu máli með þeim fordómum, svo stórt sem það er, að ekki sé svigrúm fyrir það í þáttill, ef samþ. verður, að það eigi að athugast, hvar skólinn eigi að standa, hvort heldur í sveit eða kaupstað.

Eitt vil ég segja að lokum. Ýmsir menn álíta það, að það muni verða ódýrara fyrir þá, sem búa í bæjunum, og þá í þessu tilfelli í Reykjavík, að kosta börn sín í þennan skóla, ef hann er hér í bænnum. Ég hygg, að sú n., sem rannsakar þetta mál, muni komast að þeirri niðurstöðu, að það verði ódýrara fyrir foreldrana að kosta börn sín í skóla í sveit, þar sem er heimavist og þar af leiðandi ókeypis eða ódýrt húsnæði. Og það þarf ekki annað en benda á sveitaskólana, sem nú eru, til að sanna þetta að verulegu leyti, þar sem fæðiskostnaður er svo lágur,

að ég hygg, að það sé næstum óhugsandi, þó að nemendur séu hafðir heima, að það verði ekki í heinum útgjöldum dýrara í Reykjavík heldur en þessi fæðiskostnaður í sveitaskólanum. Því að unglingar, sem í sveitaskólanum hafa dvalizt, þurfa sannarlega ekki að hafa mikla peninga þar. T. d. geta þeir auðveldlega kostað sig þar af kaupí sínu fyrir sumarvinnuna. Þetta hygg ég, að n. mundi komast að niðurstöðu um m. a. Ég hygg því, að það sé alls fjarri, að það, að hafa skólann í sveit, sé að gera foreldrum, og þar með þeim, sem búa í bænnum, neitt erfiðara fyrir um að kosta börn sín til náms. En hinum, sem búa utan bæjar, mundi þetta vera ódýrara. Því að það má telja alveg ókleift fyrir þá, sem utan Reykjavíkur búa og ekki eru í góðum efnum, að kosta börn sín og unglinga til náms í Menntaskólanum í Reykjavík, nema þeir sömu foreldrar eigi skyldmennir hér í bænnum, sem taki við unglingunum endurgjaldslost eða endurgjaldslítið. Og þegar maður athugar þessi 25% nemendanna í skólanum, sem heima eiga utan Reykjavíkur, þá sér maður, að þannig er þessu hátt að um flesta þá nemendur. Og það er vissulega atriði, sem má koma til álita í sambandi við þetta mál, þótt sleppt væri öðrum atriðum.

Forseti (GSv): Ég verð að geta þess, vegna ummæla, sem fram hafa komið um skilning á þessari þáttill, og af því að hún er tekin á dagskrá með vissu formi, að í þáttill. er ekki talað um neina nefnd, sem skipa eigi, heldur að ríkisstj. undirbúi og láti leggja fyrir næsta þing till. í málinu, enda er ekki gert ráð fyrir neinum kostnaði við millþn. í þáttill. Þess vegna var þáttill. líka tekin þannig á dagskrá, að henni var ætluð aðeins ein umr.

***Haraldur Guðmundsson:** Mér finnst þessar umr. að ýmsu leyti hafa verið skemmtilegar, þó að ég geti ekki neitað því, að þær hafi verið nokkuð á við og dreif. Ég get t. d. ekki séð, að það, sem sá ágæti skólameistari, Sigurður Guðmundsson á Akureyri, hefur sagt viðvíkjandi skólahaldi við þann skóla, sem hann veitir forstöðu, gefi til kynna, að sveitaskólarnir séu betri en kaupstaðaskólarnir. Ég veit að visu, að á þessum síðustu og verstu tímum eru ýmsir erfiðleikar í sambandi við skólahald fyrir unglinga. Ég minnst þess ekki að hafa séð þennan ágæta skólaman, Sigurð Guðmundsson, halda því fram, að erfiðleikarnir á því hverfi, þó að skólarnir væru fluttir upp í sveit.

Um þá þáttill., sem hér liggur fyrir, vil ég segja það, að mér finnst fullkomlega þýðingarlaust og ástæðulaust að rannsaka í þessu sambandi, hvort tiltækilegt sé að flytja menntaskólann að Skálholti, þegar af þeirri einföldu ástæðu, að það kemur ekki til nokkurra mála, að Reykjavík verði menntaskólalaus. Það, að taka skólann héðan, væri, ef til þess kæmi, stórkostlega öfugt spor. Það atriði skólamála út af fyrir sig að hafa skóla í sveit, hefur vitanlega sína kosti, og jafnvel í sumum tilfellum hafa sveitaskólarnir með góðri stjórn kosti fram yfir kaupstaðaskólana. En Reykjavík er orðin það stór borg, að það, að ætla öllum þeim Reykvík-

ingum, sem þreyta vilja stúdentspróf, að hverfa á brott til þess úr bænum til annars staðar, er gersamlega ástæðulaust, sérstaklega eftir að það hefur verið upplýst, að $\frac{3}{4}$ af nemendum skólans eru úr Reykjavík, og það er ekki óeðlilegt, þó að sé hundraðshluti nemendanna við þennan skóla, sem eru Reykvíkingar, vaxi vegna Akurtyrarskóla og annarra skóla.

Það er mikið rætt um enska skóla í þessu sambandi. Því að hafa af visu verið byggðir ágætir sveitaskólar. En ég veit ekki annað en að í hverri einustu stórrí borg þar sé menntaskóli. Og að engir háskólar séu nema í Oxford og Cambridge, það nær ekki nokkurri átt. Það eru háskólar í fjölda mörum borgum í Englandi. En ástæðan fyrir því, að sveitaskólarnir þar eru góðir, er sú, að miklu er kostað til þess að gera þá góða með því að fá þangað ágæta og þekktu menn sem kennara, og þessir skólar eru finir skólar og dýrir, og þangað láta auðmenn börn sín fara. Það þykir ríkmannlegt að hafa börn sín þar, og það hefur skapast mikill ljómi í kringum þessa skóla. En þetta á ekkert skylt við það skólamál, sem hér er um talað, né við okkar skóla. Og með tilliti til þess, sem ég hef nú sagt, finnst mér það ekki koma til nokkurra mála, að Menntaskólinn í Reykjavík verði lagður niður sem slíkur.

Ég er sannfærður um, að það muni tefja aðgerðir í þessu máli, ef það á fyrst og fremst að deila um það, hvort skólinn eigi heldur að vera hér eða í Skálholti, og síðan að fara að leita að stað fyrir hann í Reykjavík.

Þær upplýsingar, sem hæstv. forsrh. gaf um það, að sómahúsfreyjur í Reykjavík vildu heldur, að dætur sínar væru í heimavist, — ja, þær ættu nú heldur en ekki að gefa til kynna, að það ætti ekki að vera óefnilegt eftir því að setja uop heimavistar skóla hér í bænum, ef sú heimavist yrði með þeim afbrigðum, að menn hér vildu heldur láta börn sín vera í heimavist heldur en heima hjá sér. Heimavistarspursmálið er ekki erfitt viðfangs eftir þeim upplýsingum, sem hæstv. forsrh. gaf hér áðan.

Í stuttu máli: Mér finnst allt mæla með því að samþ. fyrri hluta þáttinn. þessarar. En menntaskólinn á að vera hér í Reykjavík, hvort sem svo á að reisa annan skóla í Skálholti.

Páll Zóphóníasson: Ég þakka hæstv. forsrh. fyrir svar hans. Vil þó jafnframt gera nokkrar aths. Það er ekki aðeins heimild til nefndarskipunar, sem hæstv. Alp. samþ. 16. júní 1941. Það var ályktun á þá leið, að Alp. ályktaði að fela ríkisstj. að skipa nefnd. Hins vegar er ekkert í þáttill. þessari um það, hvenær ríkisstj. eigi að skipa nefndina. En millipn. átti það að vera eftir þál. í fyrria, og þess vegna er líklegt, að það hafi átt að vera búið að skipa hana, áður en Alp. kæmi saman aftur. Hv. flm. þessarar þáttill. hefur vitað, að þessi n. var ekki skipuð. Hins vegar fer hann af stað með aðra till., sem byrjar eins, „Alþingi ályktar að fela ríkisstjórninni ...“, en nú er bara sá munur, að ekki á að skipa nefnd, heldur er farið fram á, að „ríkisstj. láti undirbúa“ till. fyrir næsta þing, ekki um skólamálin í heild, eins og stóð í þál. í fyrria, heldur

á nú þál. bara að gilda um Menntaskólann í Reykjavík.

Afstaða mín til þessa máls er sú, að þar sem hæstv. ríkisstj. hefur þegar haft fyrirskipanir hæstv. Alp. frá í fyrria um að skipa millipn. til að athuga skólamál, sem ekki enn þá hefur verið gert, þá sé ég enga ástæðu til að fela henni að vinna sama verkið nú, sem hún átti að vera búin að láta vinna. Í trausti þess, að hæstv. ríkisstj. skipi þessa millipn., sem henni var samkv. þál. í fyrria falið að skipa um skólamálin í heild, sé ég ekki ástæðu til að greiða atkv. um þessa þáttill., sem hér liggur fyrir.

***Magnús Jónsson:** Ég get verið faórður, því að mikið af því, sem ég ætlaði að minnst hér á, þegar ég kvaddi mér hljóðs, hefur verið sagt af hv. fyrri flm. brtt. (SK) og hv. þm. Seyðf.

Ég er algerlega með því efni þáttill., að athugaður verði staður fyrir menntaskólann, og það er sízt vonum fyrr að fara að athuga það. Maður hefði getað búið við, að löngu fyrr en þetta hús var tekið af skólanum vegna hernámsins, hefði það verið orðið allt of lítið. Og það var ekki annað en sérstök stjórnarráðstöfun, sem orkaði tvímælis á sinni tíð, — en það ætla ég ekki að ræða hér —, sem gerði það að verkum, að þó að mögulegt væri að troðast inn í þennan skóla, þá var skólanum að verulegu leyti lokað og tekinn kannske $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$ eða $\frac{3}{4}$ hluti umsækjendanna inn í skólann, en hinum öllum var vísað frá. Og þá tóku nokkrir menn sig til og stofnuðu skóla til að veita sömu fræðslu og menntaskóli sá, sem hér ræðir um. Og það varð til þess, að þetta hús entist lengur. Mér þykir því augljóst, að það verði að hefjast handa um að útvega skólanum pláss. En mér finnst óheppilegt, að hér hefur verið blandað saman alveg óskyldum málum, nauðsyn skólans á því að fá aukið og fullkomnara húsnæði og svo aftur hinu, hvort eigi að flytja skólann alfarið burt úr bænum og á allt annan stað.

Ég hef nú ekki séð neina uppdrætti né álitsgerðir, sem sýni, að ekki sé hægt að reisa skólanum hús á sama stað og hann stendur nú (þ. e. menntaskólahúsið gamla, þó að skólinn sé ekki sem stendur í því húsi). Og ég mundi sjá ákaflega mikið eftir því, ef menntaskólinn færi af þeim stað, sem hann um langan tíma hefur verið á. Það er dásamlegur staður að mörgu leyti. Og þó að meira landrými þyrfti í kring um hann kannske en hann hefur nú af lóðum, þá er staðurinn svo, að það er kannske hægt að segja, að það hafi verið næstum ofrausn að setja hann þarna, þar sem hefði átt að vera ríkisborg þarna fram með brekkunni. En hvað um það. Skólinn hefur verið þarna í hjarta bæjarins um hundrað ár, og vissulega mundu margir sakna hans, ef fluttur væri burt. Hins vegar er það, að þetta gamla hús skólans, þrátt fyrir þess óneitanlegu stílfegurð, verður náttúrulega ekki ávarandi, og verður að gera ráð fyrir því, að það verði að vikja fyrir annarri fullkomnari byggingu fyrir skólann, enda má kannske segja, að það sé ekki nema tímaspursmál, hvenær það brennur eða annað kemur til, sem gerir að verkum, að það hlýtur að rýma fyrir öðru húsi, sem til einhvers

yrði byggt þarna. Og breidd þess skólahúss, sem þarna væri hugsanlegt að byggja, þyrfti varla að vera meiri en þessa gamla húss, en það nýja hefði nóg rúm til að vera lengra og gæti þá líka verið hærra. Ef hins vegar ekki sýndist ráðlegt að byggja hús þarna fyrir skólann, þá væri að lítast um eftir lóðum. Og skemmst er þess að minnast, að fundinn hefur verið staður fyrir stýrimannaskóla hér í bænum. Og það mætti vafalaust finna ágætan stað hér í bænum eða í útjöðrum hans fyrir menntaskólann. Það er að ýmsu leyti tilsvareandi fólk, sem á að stunda nám við þessa skóla báða. Og við verðum að venja okkur við það, að menn verði kannske að fara meira en 10 mínútna gang í skóla. Og 10 mínútna gangur innan höfuðborgar er ekki mikið. Í útlöndum finnst fólk þá hreint ekki neitt. Enn er hærin ekki stærri en það, að við setjum fyrir okkur að ganga það, sem í ekki stórum bæjum erlendis kallast ekki neitt. Og þó að fara yrði með menntaskólann eins og t. d. inn hjá laugum eða eitthvað þar inn eftir, þá er það ekki neitt til þess að setja fyrir sig.

Ég er algerlega með því, að hafizt verði handa um rannsókn á því, hvar staður er hentugur til fyrir skólann. En þetta, sem á að vera aukaatriði í þáttill, vil ég alls ekki samþ., því að það á að láta þá, sem rannsaka þetta mál, hafa frjálsar hendur um það, hvort þeir áliti, að skólinn eigi að standa utan Reykjavíkur. Það er nokkuð einkennilegt, að þetta, hvort skólinn eigi að vera utan Reykjavíkur, hefur orðið aðaluppistaðan í umr., sem hér hafa farið fram um málið, og hv. flm. varði miklum hluta af þessum síðari hluta ræðu sinnar til þess að sýna fram á, að það þyrfti að vissu leyti að taka fram fyrir hendurnar á þeirri væntanlegu n., sem rannsaka á þetta mál, um það, hvaða stað berði að athuga sérstaklega með tilliti til skólabyggingarinnar, sýna fram á það með alleinhliða málflutningi, að miklu væri það nú betra að hafa skólann í sveit heldur en í kaupstað. En þessi hv. þm., flm. þáttill., má samt alls ekki halda, að ég eða aðrir hv. þm. hafi brokkið neitt við af að sjá þessa þáttill., vegna þess, að það er nokkurn veginn föst stefna, að ef á að koma einhverju upp, sem einhver ljómi á að vera utan um, þá má það ekki verða í Reykjavík. Ekki mátti ríkisstjórnin vera hér í bænum; það varð endilega að koma honum út úr Reykjavík. Íþróttaskólinn mátti ekki vera hér, þar sem mörg tæki eru þó hér til kennslu í þeim greinum, sem í honum á að kenna. Og af því að það er ekki nóg að neita höfuðborginni um það, sem bætist nýtt við í þessum efnum, þá er farið að sitja upp á að flytja héðan burt eitt og annað, sem þykir helzt til mikill ljómi vera af eða virðing fyrir borin til þess, að það megi nú eiginlega vera í Reykjavík. Það hefur verið talað um að flytja hæstv. Alþingi burt úr bænum og annað fleira, bara til þess að hafa það ekki hér.

Ég hef ekki vit á að dæma um þessi miklu uppeldisáhrif og muninn á þeim hér í sölinum annars vegar og hins vegar úti í sveit. Það getur vel verið, að menn hafi gott af því að venjast því nokkuð snemma að fara að heiman. En eitt-hvað held ég samt, að það sé fast í eðli manna

að vilja vera hjá foreldrum sínum nokkuð fram eftir aldri, og ég efast um, að það sé auðvelt að bæta mönnum það upp að þurfa að fara frá foreldrum ungir. Það hef ég aldrei heyrt, að það þyki lömbunum óhollt að vera með mæðrum sínum, og það hefur ekki verið gert þess vegna að fara þau frá. Og það held ég, að sé ekki heldur gott að fullyrða, að það sé 14 ára unglingum endilega heppilegast eða heilbrigðast að taka þá að heiman á þeim aldrinum. Því hefur verið haldið hér fram með réttu, að það væri eitt mikið aðalatriði að halda þessu fólki frá sölinum. En ég er ekki viss um, að þessum unglingum verði yfirleitt betur haldið frá sölinum með öðru móti en því að lofa þeim að vera heima hjá foreldrum sínum. Mér virðist því sjálf-sagt að hafa skólann þannig settan, að sem flestir nemendur geti verið heima, og svo eigi að gera sem mest fyrir hina til þess að halda þeim frá sölinum.

Það er mesta fjarstæða að taka hér enska skóla til samanburðar, af því að í öllum borgum þar eru allir mögulegir skólar. Það er háskóli í Manchester, Leeds, Liverpool og yfirleitt í öllum mögulegum borgum. Það er rétt, sem hv. þm. Seyðf. sagði, að það er þessi luxus þessarar auðugu þjóðar, sem hefur komið upp þessum finu skólum, þar sem stúdentarnir ganga í lafafrökkum og með pípuhatta, því að aðallinn þarna leyfir sér þennan luxus. Ég get bent í þessu sambandi á það, sem ég get hugsað, að skipti engu máli nú, því að það er eins og maður haldi, að hér sé allt hægt að gera. Hvað ætli kosti að flytja skólann? Þá yrði að hanna að hafa skólann hér, því að annars gæti svo farið, að hér yrði byggður annar menntaskóli. Hvað halda menn, að þyrfti að byggja í Skálholti, til þess að hægt væri að hafa þar skóla með nokkur hundruð nemendum, nokkrum tugum kennara, bókasöfnun og öðru, sem þar þyrfti að vera? Og hvað mundi skólahaldið kosta? Nú yrði ekki hægt að ná til aukakennslu. Af því að menn eru að vitna til fornra skóla, þá væri sennilega bezt að láta kennarana hafa jarðir til þess að búa á, leggja einn brepp undir til þess, láta kennarana búa þar. Þarna yrðu allir í heimavist, og þá yrði að hafa þarna búrekstur, það væri sjálfsagt praktískt að reka þar geysilega stórt bú. Þetta gæti sjálfsagt orðið dálítil stofnun um það er lyki.

Nei, sannleikurinn er sá, og það var það, sem ég aðallega ætlaði að segja, þegar ég kvaddi mér hljóðs, og hv. þm. Seyðf. hefur nú þegar tekið fram, að það er ómögulegt að komast hjá því að hafa menntaskóla í Reykjavík. Það er ómögulegt að neita því, að menn verða að vera alveg hatrammir á móti Reykjavík til þess að geta hugsað sér, að höfuðborg landsins, sem telur 1/3 allra landsmanna, hafi engan stúdentaskóla. Hitt er annað mál, hvort ekki er praktískt að stofna þriðja stúdentaskólann og setja hann þá í sveit.

Það er ómögulegt að komast í kringum það, að hvaða galla sem það kann að hafa, að menntaskóli sé í kaupstað, þá verður aldrei fundinn sá staður, sem enga galla hefur, þar sem enginn sollar er og engar freistingar, nema þá kannske heimavistin í menntaskólanum á Akureyri, sem skólastjórnin vill ekki láta nemendurna fara út

fyrir, heldur eiga þeir að nema þar, sofa og borða, en ekki fara neitt í bæinn. (ÞHann: Sagði ég það?) Nei, en hv. þm. hafði það eftir honum, að hann vildi ekki láta nemendurna vera neitt fyrir utan skólann. Ég játa, að mesti vandinn er ekki að halda unglingunum frá söllinum, heldur að velja það augnablik, þegar heppilegast er að gera það. Það er enginn vafi, að það, sem hv. 5. þm. Reykv. drap á, að menn hefðu farið í hundana við háskólann í Kaupmannahöfn, kannske svo, að þeir hafi borið þess merki alla ævi, er af því, að þeir hafa komið í nýtt umhverfi, stærra og vafasamara. Ég þekki þess ekki svo fá dæmi um þá stilltustu og ótrúlegustu menn til að fara illa, að þeir fóru þannig, þegar þeir komu í hið breytta umhverfi í Kaupmannahöfn.

Ég er ekki heldur viss um, nema menn vilji segja þ, þegar þeir eru búnir að segja á og flytja þá háskólann líka upp í sveit og halda mönnum þannig í þessu paradísarástandi, þangað til ætíð má, að þeir séu komnir yfir mesta freistingaaldurinn, sem ég veit ekki, hvenær er.

Ég mun greiða atkv. með brtt., af því að ég vil ekki blanda öðru inn í þetta mál en að hafizt sé handa um rannsókn og athugun á skólannum. Ég veit, að rektor finnur, að það hefur eindregið fylgi, að rannsókn sé látin fram fara á stað fyrir skólann. Ég skal ekki hafa á móti því, að lítið sé eftir, hvaða staður sé heppilegastur fyrir menntaskóla, ef rétt þykir að koma upp þriðja menntaskólanum. Við eigum eftir að reisa ýmsa skóla, og er þá athugunarvert, hvort ekki er rétt að reisa þriðja menntaskólann og hvort ekki eigi þá að hafa hann í sveit.

Flm. (Pálmi Hannesson): Herra forseti! Hér hafa margir hv. þm. tekið til máls, og marga þeirra má kippa saman í eina kippu, því að þeir hafa skipað sér á sama sjónarhól um þessi mál. Þó bar þar nokkuð mikið á því hjá hv. 5. þm. Reykv., sem talaði fyrst, að hann áleit óþarft að rannsaka skólaskilyrði í Skálholti, með því að það kæmi ekki til mála að flytja skólann úr bænum. Ég skal ekki segja, hvort þau skilyrði eru þar, að það kæmi til mála; ég veit það aðeins, að enn er það nokkuð almennur vilji, ef skólinn er fluttur úr bænum, að hann verði þar. Þess vegna er eðlilegt, að um leið og litazt er um eftir stað handa skólanum, þá sé sérstaklega athugað, hvernig háttar til á þessum stað. Get ég allt eins búizt við, að sú rannsókn verði neikvæð, a. m. k. ætla ég ekki að taka mér svipaða stöðu og hv. þm. Seyðf., sem sagði, að ekki komi til mála, að þetta verði gert. Ég hef enn þá aðstöðu, að ég leyfi mér að beygja mig fyrir rökum og niðurstöðu rannsóknar.

Hv. 5. þm. Reykv. talaði annars mjög hóflega um þetta mál, en með þeim skilningi, að hann sjái dýpra inn í málið sjálft en ýmsir aðrir þm., sem hér hafa talað. Hann minnstist á það, hv. þm., að menn yrðu að þola, að unglingarnir misfærust á leiðinni út í lífið, betra væri að grisja strax. Ég vænti, að hann skilji, að sá, sem telur sig bera ábyrgð á þessum unglingum, eins og skólastjóri hlýtur að gera, getur ekki grisjað þannig með jafnaðargeði. Hann hlýtur að taka sína afstöðu til nemendanna, aðra afstöðu en þá,

að hann geti skorið þá niður eins og kálfa eða annað kvikfé. Ef menn líta svo á, að með öðrum hætti og kannske á öðrum stað mætti koma þessum mönnum til meiri þroska, þá hlýtur það að hafa áhrif á skoðun manna um skólastaðinn sjálfan.

Hv. þm. lauk máli sínu með því, að hv. alþm. gætu rannsakað þetta sjálfir, hver fyrir sig. Honum var í nöp við, að fram færi önnur rannsókn. Ég á bágst með að skilja, að jafngreindur maður og hann sjái ekki, að betra mundi verða að fá til nokkra af hinum hæfustu mönnum, sem gætu gefið sér meira tómt til að athuga þetta mál en við alþm. getum gert hver fyrir sig, áður en atkvgr. fer fram. Þó að ég hafi hugsað mikið um þetta mál, þá er ég ekki tilbúinn að greiða atkv. um annað nú en að athugun skuli fara fram, en fullnaðaratkvgr. ekki fyrr en á næsta þingi. En hv. þm. Seyðf. og hv. 1. þm. Reykv. þurftu ekki lengi að vefjast í vafa um þetta mál. Þeir hafa kannske aðra aðstöðu en ég og mínir líkar, þar sem annar hefur verið kennslumálaráðh. um nokkra hrið, en hinn lengi prófessor við háskólann. Getur verið, að það gefi þeim möguleika til að dæma skjótt um þessi mál, sem hér ræðir um. Hv. 1. þm. N.-M. kom með dálítið óskýlt mál, þál. um nefndarskipun frá síðasta þingi. Þar ræðir í raun og veru um allt annað. Ég hef gert mínar till. á sérstökum stað um skipun á unglingafræðslunni í Reykjavík og óskaði fyrir þær sakir og aðrar, að þetta mál, samband barnaskóla, unglingaskóla og menntaskóla, yrði rannsakað til nokkuð meiri hlítar en verið hefur. Hv. þm. muna, hvað gekk í miklum brösum að fá þessa nefndarskipun samþ. á Alþ., og kennslumálaráðh. lýsti yfir, að hann teldi sig ekki hafa svo mikið þingfylgi, að hann gæti skipað n. Ég óska, að hv. 1. þm. N.-M. taki eftir því, að hér er um að ræða nýtt hús fyrir menntaskólann, en enga breyt. á hinn innri skipun hans, og í sambandi við það sé leitað eftir hentugum stað. M. ö. o., það er allt annað mál en um var að ræða í fyrri, og ég hugsa, að án þess að slá fast í samvizkuna, gæti hv. 1. þm. N.-M. fylgt þessari till. hér.

Hv. 4. landsk. kom með nokkur atriði, sem stungu allmjög í súf við ræður annarra hv. þm. Hann sagði, að ég hefði talað af kala í garð nemenda. Ég bið hann að nefna dæmi þess. Ég er fús að játa það, að ég álit nemendur menntaskólans yfirleitt úrvalsungmennir að gáfum. Allur þorri þeirra er ágætlega upp alið ungt fólk, mjög skemmtilegt í viðkyningu, svo að ég tel, að það hafi verið í raun og veru mesta ánægjan, sem ég hef haft í skólastjórastarfi mínu, sambúðin og kynningin við nemendurna. Hitt er annað mál, að ég gat þess, að ég hefði fylgt með, hvernig þeir notuðu fristundir sínar, og gát þess, að þeir hefðu nokkuð mikið sótt kvikmyndahús og annað slíkt, en áður fyrr hefðu nemendurnir stundað að meira bókmenntir og kvæðalestur. Hvernig er hægt að fá út ur þessu, að ég hafi talað af kala til skólans? Hann talaði um menningarstrauma, þem nemendur yrðu að fá að komast í kynni við. Ég reyndi hér áður fyrr að koma upp áhuga-flokkum um bókmenntir, listir og mál í skólanum. Nemendur gátu tekið þátt í þeim eftir vild.

En það var annríkið og biógöngurnar, sem drógu þá frá þessum áhugaflökkum. En það yrði ekki útilokað, þótt skólinn færi úr Reykjavík, að fá beztu menn til að koma og flytja erindi um bókmenntir, listir og vísindi og líklegt, að þar yrði unnt að njóta þeirra betur en nú er kostur á.

Þá sagði hv. 4. landsk., að ég hefði beitt mér fyrir því að útbreiða pólitískar skoðanir í skólanum. Ég leyfi mér að vísa þessu til allra for-eldra, sem hafa átt hjá mér nemendur frá fyrstu tíð. Ég fullyrði, að það var haft auga á skólanum fyrst, hvort ég reyndi að útbreiða pólitískar skoðanir, og mundi varla hafa legið í láginni, ef verið hefði. Slíka ásökun sem þessa hlýð ég að taka mér nærri, því að með henni er sérstaklega verið að veða að embættisheiddi mínum. Hv. 4. landsk. talaði um Finnlandsmálin. Ég talaði ekkert um þau, en vafalaust hafa allir vitað, að ég hafði samúð með Finnum, er þeir urðu fyrir áráðs völdugs nágranna, eins og ég hef samúð með Rússum, þegar þeir verða fyrir ágengni Þjóðverja.

Ég má víst ekki þreyta hv. Alþ. með langri ræðu. Hv. þm. Seyðf., fyrrv. kennslumálaráðh., hafði sínar skoðanir um skóla tilbúna „í dós-um“ svo að segja og þurfti ekki að velkjast í vafa um, hvernig með þetta ætti að fara. Það er ekki hægt að flytja skólann frá Reykjavík, sagði hann. Ég segi: Þetta kann vel að vera, en það eru ekki skólaleg rök. Ef skólinn er betur settur annars staðar, þá er frá skólalegu sjónarmiði betra að setja hann þar. Annað mál er hitt, hvaða gaum menn gefa að hinu atriðinu, að bærinn þoli ekki að sjá af skólanum. Það er atriði, sem ef til vill verður að taka með í reikninginn, en það er vald, ekki rök.

Hv. þm. talaði um erlenda skóla. Hann sagði, að ensku skólunum væri sérstaklega haldið uppi af ríki mönnum. Þetta er ekki rétt, og svoja ætti ekki maður, sem hefur verið í broddi menntamála, að tala. Það er almenn skoðun, ekki aðeins í Bretaveldi, heldur allri Evrópu, að enska heimsveldið hafi verið byggt upp á leikvöllumum í Eton. Brezkir skólamenn skildu þýðingu líkamsuppeldisins, enda koma frá þessum skólum menn með óvenjulegan dagnað. Það er ekki út í bláinn, að Norðurlönd, Holland, Belgía og Sviss hafa komið upp hjá sér eftir föngum þessu fyrirkomulagi, ofurlítið breyttu að vísu. Hv. þm. Seyðf. sagðist ekki vera á móti því, að stofnaður væri nýr skóli uppi í sveit, en þessi yrði að vera hér. Það er mál fyrir sig, en ef skólanum er betur fyrir komið hér af uppeldisfræðilegum ástæðum, þá er réttara að byggja hér annan skóla heldur en að hafa annan hér og annan uppi í sveit. Ég veð að geta þess, að það er ekki langt síðan komu fram kröfur frá einum skóla í bænum, að hann fengi rétt til að útskrifa stúdenta. Ég veit ekki annað en að undirbúningur undir það sé á fullum rekspeli og rð þar muni koma upp menntaskóli, áður en langt líður. Hitt er annað mál, hvar ríkið álitur sinn skóla hezt settan, hvort það er hér eða annars staðar utan bæjarins.

Hv. 1. þm. Reykv. talaði í nokkuð svipuðum dár. Hann talaði um, að það væri meiningin að láta bæinn hafa engan menntaskóla. Það er und-

arlegt, að menn skuli leiða sér slík orð í munn. A. m. k. veit ég ekki til, að ég hafi haldið þessu fram. Hann talaði um, að eðlilegt væri, að skólinn væri á sama stað og hann er nú og að mikið kostaði að byggja hann uppi í sveit. Það eru nokkur rök, en hitt þarf enginn að ætla, að það kosti neina smámuni að gera lóðakaup eða byggja nýtt skólahús hér við Lækjargötuna.

Ég skal ekki þreyta hv. þm. með lengri ræðu, en vil þó taka fram, að mér virðist, að þótt hv. þm. hafi talað hér af góðvilja, þá hafi þess gætt allmikið, að þeir hafa álitit sig koma fram af hálfu Reykjavíkurbúa í þessu máli. Ég get sagt dálítið svipað og þeir sögðu þeir góðu embættisnefndarmenn árið 1839, sem er þetta: „og þar að auki kynni það að vera lagt út einsog vér vildum fella rýrð á þá umgengnisháttsemi og bæjarbrag, sem nú er í Reykjavík“. Þeir hafa orðið varir við hið sama og hér kennir í þessu máli, að bærinn hefur viljað halda kostum sínum nokkuð fram.

Ég endurtek það, að fyrir mér er það ekki höfuðatriði þessa máls, hvort skólinn er í Reykjavík eða annars staðar, heldur hitt, að ef rök hníga að því, að hann sé betur kominn á öðrum stað, þá heggi menn sig fyrir því, en séu ekki fyrirfram sannfærðir. Ég er þess vis af kynnum mínum við foreldra þessa bæjar, að þeir mundu vilja beygja sig fyrir réttum rökum í þessu máli, sérstaklega ef það er ekki flutt með ofsa frá annarri hlið. Ég álit yfirleitt, að við verðum að geta ræðzt við um vísna hluti, eins og menningarmál, án þess að dregin sé inn í það allt of mikil hreppapólitik af ýmsu tagi. Ég álit, að við stöndum frammi fyrir mjög miklum uppeldislegum vandamálum, sem við verðum að reyna að horfast í augu við og bæta úr, án þess að til stórdeilna dragi um óskilin efni.

Við verðum að gera okkur ljóst, að menningarlífið í Reykjavík, — og ég endurtek það, ekki til að kasta rýrð á Reykjavík, heldur til að draga fram það, sem rétt er, að menningarlífið í Reykjavík hefur hingað til fyrst og fremst byggzt á innflutningi manna til bæjarins. Við skulum athuga, hve margir þeirra manna, sem hafa verið ráðherrar þessa lands, hafa fengið uppeldisþroska sinn í Reykjavík, hve margir dómamar, hve margir alþm., ég ætla, að það séu ekki nema þrír, sem sitja á þingi nú, — hve margir æðstu embættismenn o. s. frv. Sérstaklega er það athugunarvert, þegar við komum að þeim, sem nýskapa andleg verðmæti, frömuðum og sköpuðum, — og á ég þar við listamenn, skáld og fræðimenn. Þar er fátæki Reykjavíkur næsta augljóst. Hins vegar er það jafn ljóst, að hér í bænum hefur alizt upp mjög mikið af bráðduglegu fólki til verzlunarstarfa. Það má fylla langa lista yfir fólk, sem alizt hefur upp í Reykjavík, skemmtilegt, hjartagott, ágætt fólk. Hins vegar finnst mér það ljóst, að það sé einhver dragbitur á skapandi þroska ungra manna, sem alast hér upp. Það getur verið, að það komi ekki við skólalífínu.

Getum við ekki verið sammála um, að það beri að rannsaka þetta mál, taka málið fyrir í heild og beygja okkur svo fyrir þeim rökum, sem fram koma?

Umr. frestað.

Á 12. fundi í Sp., 5. maí, var enn fram haldið einni umr. um till.

***Sigurður Kristjánsson:** Það er nú orðið nokkuð langt síðan þetta mál var hér síðast til umr. Þegar ég kvaddi mér hljóðs, var það til að svara einu sérstöku atriði, sem fram kom hjá hv. flm. Þegar við ræddum um það, hverjar hættur væru á leið námsmanna í menntaskólanum hér, vildi hv. flm. gera allmikið úr því, hvað ýmsar freistingar gætu raskað því, að námsmenn gengju þá lífsbraut, sem ætlunin var að grundvallar með náminu. Ég sagði, að þessi röskun tefðist við það að taka mennina burt frá öllum freistingum, því að sá, sem ætlar sér að verða nýtur þjóðfélagsborgari og athafnasamur maður, hlýtur að mæta öllu þessu sama á lífsleiðinni, og er ekkert líklegur en að honum mundi verða ráðafærri, þegar hann kæmi sem fullorðinn maður út í lífið, en verið hefði, ef hann hefði alizt upp við hætturnar. Sagði ég, að að minni áliti væri eins gott að grisja fyrir en síðar. Út af þessum ummælum mínum sagði hv. þm., að hann kynni ekki við að slátra nemendum eins og kálfum. Mér fannst þetta einkennilega til orða tekið og fjarri lagi að leggja slíkan skilning í orð mín. Ég ætlast til að grisjað verið af sjálfu sér, en ef maðurinn reynist veikur fyrir, komi sú röskun, sem samfara verði veikleika hans, heldur fyrir en síðar. Þegar menn koma til skólanáms, hvort sem þeir eru settir til mennta eða ætla sér að brjótað áfram af eigin rammleik, er það oft, að þeir komast að þeirri niðurstöðu, að þeir vilja fara út í athafnalífið, áður en því námi er lokið, sem í upphafi var tilgangur skólagöngu þeirra. Má vel vera, að þeir taki slíka ákvörðun eftir að hafa kynnt lífinu á nokkuð harkalegan hátt, t. d. í sumarvinnunni. Þannig er það oft, að menn, sem hafa stundað nám í Reykjavík, hafa söðlað um og gerzt sjómenn eða farið út í viðskiptalífið. Þeir hafa sagt skilið við bóknámið, og er ekkert til þess að segja. Menn verða að finna sjálfa sig og velja sér það starf, sem best á við hæfileika þeirra og viðhorf gagnvart lífinu.

Vera má, að hv. flm. hafi átt við, að það yrði að fella menn frá prófum fyrir sakir vanrækslu, og er miklu betra, að það sé gert þegar í skóla, en að menn rembist af veikum mætti við að ná prófum, en verði svo að fella þá frá starfi í lífinu. Þeir þurfa ekki að verða utanveltu í þjóðfélaginu fyrir því. Síður en svo.

Ég minnst lítils háttar á hina fjárhagslegu hlið málsins, sem sé, að eðlilegt væri og þarflegt, að skólinn væri í fjölmenninu, til þess að sem flestir ættu kost á að njóta hans án mikils kostnaðar í öðrum landshluta. Í sambandi við þetta vil ég minnast lítið eitt á þá staðhæfingu hv. flm., að það hefði sérstaklega góð áhrif á unglinga að þurfa að berjast sjálfir fyrir námi sínu. Eflaust hefur það það á suma, að mæta miklum erfiðleikum og þurfa að vinna baki brotnu. Það herðir marga, en ég hygg, að hinir séu fleiri, sem hafa orðið skipbrotsmenn vegna fjárhagsvandæða og umkomuleysis. Ég ætla líka, að þeir séu færri, sem hafa haft óhapp af því að eiga efnaða að, en hinir, sem hefur orðið það til góðs

að verða að brjótast einir áfram. Það er algengt að heyra talað um, hve eftirlætisbörn fari illa, en þetta er hin herfilegasta villukenning. Það er einmitt ógæfa margra okkar, að foreldrar hafa ekki haft ráð á að kosta gott uppeldi börnum sínum. Þessi fátækt hefur hamlað mörgum Íslendingum, og einmitt það að geta notið menntunar þrátt fyrir lítinn efnahag, með því t. d., að skólarir séu í fjölmenninu, hjálpar mörgum yfir þann örðuga hjalla, sem efnaskorturinn er.

Ég skal ekki lengja mál mitt. Mér hefur heyrzt, að flestir telji það misráðið að stofna til þess að flytja menntaskólann upp í sveit. Ég endurtek það, að ég sé enga örðugleika á því að byggja skólann upp á þeim glæsilega stað, sem hann stendur á nú, og ég er sannfærður um, að þar er hann best settur. Mér skilst á hv. flm., að hann hafi í skólastjórn sinni rekið sig á ýmsa annmarka á því að hafa nemendur í fjölmenninu. Ég efa ekki, að ýmsum varúðarreglum þarf að beita, en ef hann ætlar af þessum ástæðum að flýja með skólann upp í sveit, mæta honum bara nýir örðugleikar. Það verður að sigrast á örðugleikum hér.

***Eiríkur Einarsson:** Ég vil nú láta í ljós það, sem mér býr í brjósti, hvað þessa till. snertir, einkum um síðari hluta hennar, um möguleika á að flytja skólann að Skálholti í Biskupstungum. Mér finnst, að þegar lítið sé á till., þá sé ekki harðlega komið að orði, aðeins minnst á þann möguleika, hvort þetta reyndist tiltækilegt, þegar rannsókn færi fram á þessum málum. Þó að svona till. yrði samþ., er ekki þar með sagt, að skólinn yrði fluttur að Skálholti. Þegar þessi rannsókn yrði framkvæmd, kæmi í ljós, hvort þetta væri tiltækilegt eða ekki. Ég vil segja um þessa uppástungu, sem hér liggur fyrir, að hún er ekki svo ákveðin, að voðalegt væri að samþ. hana. Ég skil vel rök hv. flm. og get vel fallið á sumt, sem hann sagði. En mér hefur dottið í hug, hvort ekki væri réttara að breyta orðalagi í niðurlagi till. Þar er gefið í skyn, að hinn almenna menntaskóla í Reykjavík skuli fella niður og flytja hann að Skálholti. Mér hefur dottið í hug að flytja skrifl. brtt. á þá leið, að í stað orðanna „hvort ekki sé tiltækilegt að flytja skólann“ o. s. frv. komi: að reisa menntaskóla í Skálholti. Ég hef ekki trú á því, þó að sú verði niðurstaðan við þessar rannsóknir, að menntaskólinn verði fluttur að Skálholti, að hann verði lagður hér niður. Höfuðstaður landsins er orðinn það fjölmennur og það magnaður af menningu, að menntaskólinn yrði hér eftir sem áður. Enda er svo komið, að þrátt fyrir menntaskólann hafa aðrir skólar við hliðina á honum fært svo út starfssvið sín, að ekki vantar nema herzlumuninn á, að þeir útskrifi stúdenta. Það yrði ekki nema ofurlitil áréttning að leyfa slíkum skólum að útskrifa stúdenta, og svo yrði, ef menntaskólinn yrði svo fjarlægur. Ég vildi gefa till. þennan blæ, að menntaskóli yrði reistur í Skálholti, án tillits til þess, hvort hann væri í Reykjavík eða ekki, og yrði meira svigrúm, þegar til rannsókna kemur. Ég býst við, að frá sjónarmiði sumra muni þetta líta svo út, ef mín till. yrði samþ., sem Alþ. væri að leggja

drög að stofnun þriðja menntaskólans, og það sé ekki gerlegt. En ef maður lítur á málið eins og það liggur fyrir, þá er, hvað till. snertir, ekkert sérstakt að segja, jafnvel þó að menntaskólar væru í Rvík, í Skálholti og á Akureyri. Samgöngur eru nú orðnar svo góðar, að litlu skiptir, hvar skólarnir eru, nema hvað kaupstaðina snertir og þá sérstaklega Reykjavík, þar sem nemendur geta búið heima hjá sér, meðan skólinn starfar. Hvað Akureyrarskólanum viðvíkur, þá er það metnaðarmál Akureyringa að hafa menntaskólann í sínum fjórðungi, og um það er ekki nema gott að segja. Ég held, að þegar málið er athugað og rannsakað á breiðum grundvelli, þá komi ekkert fram, sem væri glæfralegt við fjárhagshlið málsins, þó að sumir menn líti ef til vill þannig á málið nú. Þeir verða að gera sér grein fyrir því, hvernig skólamálum ekkar er nú komið, ef þeir telja slíka framkvæmd ógerlega. Það úir og grúir í landinu af alls kyns skólum, sem haldið er uppi með ærnum kostnaði; sumir eru sérskólar, með starfbundin og staðbundin verkvið. Svo eru aðrir skólar, sem eiga að veita almenna fræðslu. Ég álit, að við þurfum að rannsaka alla okkar skólaskipun og hagnýta okkur þá niðurstöðu, sem nú þegar hefur aflazt um skólahaldið. Ég er mjög óskólafróður maður, en ég vil aðeins benda á, hvort ekki sé hér möguleiki til að reisa skóla í Skálholti og hagnýta sér þá reynslu þar, sem fengið hefur með Menntaskólanum í Reykjavík.

Ég vil með þessari brtt. minni skapa málinu breiðari grundvöll, þegar til rannsóknar kemur. Mun ég nú afhenda hæstv. forseta þessa skrifl. brtt.

Forseti (GSv): Fram hefur komið skrifleg brtt. frá hv. 8. landsk. þm., og þarf afbrigði til, að hún megi koma fyrir.

ATKVGR.

Afbrigði um skrifl. brtt. (sjá þskj. 328) leyfð og samþ. með 30 shlj. atkv.

Flm. (Pálmi Hannesson): Herra forseti! Ég vil nú leitast við að svara því í stuttu máli, sem fram hefur komið. Hv. 5. þm. Reykv. ræddi nokkuð um heimspökileg efni, sem hann hefur minnt á áður. Hann talaði um freistingar, sem yrðu á vegi ungra manna, og þær hættur, sem þeim bæri að höndum, en ekki þýddi að þoka úr vegi fyrir þeim, enda kæmu freistingarnar því harðar niður á unglíngunum síðar meir. Það eru ekki allir á sömu skoðun um þetta. Ég álit, að einmitt 4 árin eftir ferminguna séu sá aldur, sem muni verða fyrir öllum þorra manna miklu hættulegri en þau ár, sem á eftir koma. Þetta er almennt viðurkennt. Í annan stað talaði hv. þm. um, að það hafi ekki verið meining sín, að nemendur yrðu felldir úr skólum eða „grisjað“ á þann hátt, eins og hann sagði í fyrri ræðu sinni, heldur hitt, að reyndust nemendur ekki færir um að þreyta nám við menntaskólann, mundi leitað annarra úrræða. Reynslan hefur sýnt, að menn, sem komnir eru inn á skólabrautina, halda áfram námi, meðan þeir geta með nokkru móti. Nærri því hver einasti maður, sem verður að

hætta við skólanám sitt, sér eftir því allt sitt líf. Þess vegna er meira en lítil ábyrgð, sem fylgir því, ef mönnum er komið út úr skólum, enda hlýtur skólinn alltaf að halda verndarhendi sinni yfir þeim nemendum, sem þangað eru komnir og reyna að koma þeim áfram til prófs, ef þess er nokkur kostur. Hitt er alkunnugt, að menn, sem komnir eru inn í skólana, hverfa þaðan ekki af ráðnum hug til annarra starfa. Ég þekki eitt dæmi frá mínum námsárum, að einn skólabróðir minn varð að hætta námi sökum fátæktar. Það varð honum til gæfu, og hefur hann komið bezt af okkar allra, enda ágætur maður. En þó uggir mig, að hann sjái enn eftir því að hafa ekki lokið námi og orðið stúdent. Ég get bent á dæmi frá skólastjórnararum mínum: Ekki fyrir löngu kom nemandi í skólan, sem hafði lokið sveinsprófi í múrararíð. Honum fannst hann geta orðið sér og stétt sinni til meira gagns, ef hann hefði stúdentapróf en ella. Nú lýkur hann stúdentaprófi, og um sama leyti fær hann meistaraáréttindi í iðn sinni. Hvað geirir hann svo? Fer hann og gerist múrari? Nei, ónei. Hann heldur til Þýskalands og leggur stund á verzlunarfræði. Það er líkt og sogdæla hins breiða vegar, sem dregur unga menn áfram á námsbrautinni, ef þeir á annað borð komast þangað. Ég hygg, að allir skólastjórar reyni eftir föngum að lofa nemendum að komast áfram til fullnaðarprófs, og einmitt þess vegna hlýtur það að verða ráðandi viðhorf hjá skólamönnum að reyna að koma skóla sínum þar fyrir, sem nemandinn hefur meiri möguleika til að ljúka náminu og komast til þroska.

Hv. þm. sagði, að það væri mjög vafasöm kenning, að menn hefðu gott af því að brjóstast áfram af sjálfsdáðum. Mönnum bæri heldur að óska öllum foreldrum landsins svo góðs efnahags, að þeir gætu veitt börnum sínum betri skilyrði til að ná andlegum og líkamlegum þroska. Vitanlega er þetta rétt, ef allt annað er tekið með. En mér er kunnugt um, að á fjölda mörgum heimilum vita menn ekki, hvað kemur unglíngunum helzt að haldi, þó að efnin séu nóg. Þjóð, sem hefur lifað við skort og harðrétti um langa hríð, eins og vér Íslendingar, gætir ekki varúðar, þegar um hægist. Og þegar vér komumst yfir fé, reynum við ekki að halda því frá börnum okkar, heldur lofum þeim að taka þátt í því skemmtanalífi, sem á boðstólum er. Án þess að gefa því gaum, hversu hollt það sé ungu fólki. Mér virðist sú tízka vera ríkjandi, að unglíngar verði fullerðnir um aldur fram, löngu áður en ja'naldrar þeirra eilendis, þar sem ég þekki til. Aftur er landið kalt og kjör þess hörð, og þjóðin hefur komið vel af hingað til, með því einu að leggja að sér hart, mjög hart, ef með þurfti. En hversu fer nú um þá kynslóð, sem er að vaxa upp í landinu? Er hún tamin við þá sjálfsafneitun og aga, sem náttúra þessa lands krefur af börnum þess.

Ég hef átt vinsamleg viðskipti við mörg heimili hér í bæ, og mér virðast þau vera all misjöfn. Ég get þess hér, að traustustu og beztu heimilin í Reykjavík eru elztu heimilin, heimili þeirra manna og ætta, sem lengst hafa lifað hér. Heimili aðflytjenda eru aftur á móti frekar

veik. Mörg sjómanna- og iðnaðarmannaheimili eru fullkomin fyrirmynd og meðal þeirra, sem bezt ala börn sín upp. En miklu lausara upplendi er aftur hjá okkur, sem höfum flutzt hingað eftir að við höfum tekið þroska, og þetta er eðlilegt. Við höfum orðið að breyta um stétt og stað og þá eigi hirt um að halda í þá uppeldis-háttu, sem okkur þóttu harðir í okkar tíð. Og ég er sannfærður um, að mjög mörg heimili innflytjenda í bænum eru veikar uppeldisstofn-
anir.

Hv. þm. gat um, að það mundi verða nokkuð dýrt að koma börnunum burt til framhalds-náms. Ég sagði síðast, að ég teldi þetta meginat-riði málsins, sem þyrfti að rannsaka vel, áður en gengið yrði frá endanlegum till. í þessu máli. Ef fólk getur ekki af sjálfsdáðum kostað börn sín til framhaldsnáms, verður ríkið að hlaupa undir baggann þannig, að efnilegir nemendur geti komizt áfram. Þetta er fullkomið höfuðat-riði, sem ekki er hægt að ganga fram hjá. Svo framarlega sem rannsókn leiddi í ljós, að fá-tækum nemendum reyndist ókleift að stunda skólann, ef hann væri fluttur úr bænum, kemur ekki til mála að flytja hann burt. En þetta þarf rannsóknar, og má þar ekki gleyma þeim nemendum, sem búa annars staðar en í Reykja-
vík.

Hv. þm. sagði, að engir erfiðleikar væru á því að byggja skólann á sama stað og hann er nú. Ég er viss um, að það er bæði dýrt og óhentugt. Ég hef lagt málið þannig fyrir, að ríkisstj. hafi frjálsar hendur um framkvæmd þess. En ég hef í málflutningi mínum reynt að gefa henni nokkr-
ar bendingar, samkvæmt reynslu minni og skoð-un, um það, hvernig ég telji, að eigi að leysa það. Mér þykir það hart, ef till. verður ekki samþ. eins og hún er, þó að í niðurlagi hennar sé bent á, að hinn gamli skólastaður, Skálholt, verði einnig rannsakaður, þegar nýtt skólahús verður byggt. Mér er algerlega varnað þess að skilja, að ekki megi rannsaka hann eins og aðra staði, og þá geta hv. þm. skapað sér skoðun á þessu máli, þegar fengizt hefur raunhæf niðurstaða af rannsóknunum.

Hv. 8. landsk. þm. hefur flutt skrifl. brtt. við tillgr. þess efnis, að í stað þess, að í till. segir: „hvort ekki reynist tiltækilegt að flytja mennta-skólann að Skálholti“ o. s. frv., vill hann hafa að „reisa menntaskóla í Skálholti“. Ég legg á-herzlu á það fyrir mitt leyti, að það væri einmitt Menntaskólinn í Reykjavík, sem fluttur yrði, með eignum sínum, venjum og kennaraliði, ef á ann-að borð ætti að reisa menntaskóla úti á landi. Ég benti á fyrir nokkru, að þegar er hafin við-leitni að stofnun nýs menntaskóla hér í bænum, og væri miklu eðlilegra, að sú stofnun fengi að vaxa til þess þroska, sem hún getur náð, og gamli skólinn fluttur á þann stað, sem hann upp-haflega var.

Ég vil ekki hafa ræðu mína lengri, en leyfi mér að biðja hæstv. forseta um nafnakall um báðar till. að umr. lokinni.

Umr. frestað.

Á 13. fundi í Sp., 8. maí, var enn fram haldið einni umr. um till. (A. 147, 247, 328).

*Einar Olgeirsson: Herra forseti! Aðalatriðið í sambandi við þessa þáttill. er eðlilega það að fela ríkisstj. að finna hentugan stað fyrir menntaskólann og taka ákvörðun viðvíkjandi byggingu hans. Ég býst við, að allir þm. séu sammála um, að byggður verði nýr menntaskóli og ríkið geri því sínar ráðstafanir til þess. Að því er snertir stað fyrir menntaskólann, er vit-anlegt, að ef hann á annað borð á að standa í Reykjavík, þá er heppilegast að hann standi þar, sem hann er nú. Og ríkið á að hafa það í hendi sinni að tryggja sér nægilega stóra lóð þar í kring, til þess að skólinn geti verið fullsæmdur af að vera áfram þar, sem hann hefur verið. Og ég vildi aðeins leggja til í því sambandi, að þegar ríkisstj. lætur fara að athuga uppdrætti að menntaskóla og ákveða stærð hússins, verði gert ráð fyrir vexti þessa skóla. Það má ekki gera ráð fyrir, að sú stefna haldist, sem nú hefur ríkt um nokkurt skeið, að takmarkaður sé — og það nokkuð mikið — inngangur í menntaskólann. Ég álit, að það þurfi að taka tillit til þess við bygg-inguna, fjárveitingar og aðrar ráðstafanir, að skólanum sé ætlaður ör vöxtur, að húsrúm verði ekki skorið svo við nögl, að hægt verði að nota það seinna sem átyllu til að hindra aðgang manna að skólanum.

Hv. frsm. hefur nú rætt allmikið, bæði í umr. um þetta mál og einnig í þáttill. sinni, um að flytja skólann burt, og er það aðalatriðið, sem veldur ágreiningi. Áður en ég ræði það, vil ég víkja nokkuð að ummælum hv. flm., 1. þm. Skagf., um afstöðu til aðgangs nemenda að skóla-num. Hann kvað nauðsynlegt að gera ráðstaf-anir til þess, að nemendur fengju að komast á-
fram í skólanum, og virtist leggja þó nokkuð upp úr því, að nemendur séu ekki rifnir út af þeirri braut, sem þeir hafa sjálfir ákveðið að ganga. Nú vil ég hins vegar benda á, að með núverandi fyrirkomulagi eru alveg sérstaklega gerðar ráð-stafanir til þess að rífa menn út af þessari braut, þar sem ráðstafanir eru gerðar til þess, að þeir, sem standa verr að vígi vegna fátæktar eða ann-
arra slæmra aðstæðna, eiga erfiðara með að komast inn í menntaskólann en ætti að vera. Við vit-um, að upp á síðkastið hefur það orðið einka-réttur fyrir börn þeirra efnaðri að fá að komast að menntaskóla, vegna þess að slíkir foreldrar hafa getað séð fyrir nægilegri undirbúnings-kennslu til að standast þau inntökupróf, sem þarf. Þetta hefur gengið svo langt, að það er komin sérstök stofnun, sem einn af kennurum skólans hefur með að gera, sem tekur að sér að búa menn undir inntökupróf. Og þessa útungun-arvél verður fjöldinn allur að ganga í gegnum til þess að komast inn í skólann, og er orðið nokkurs konar skilyrði þess. Þetta fyrirkomulag er alveg ófært. Og þegar sérstaklega er verið að tala um það, að það þurfi að lofa mönnum að komast áfram á námsbrautinni, þá vil ég leggja áherzlu á, að það dugar ekki að láta annað eins og þetta viðgangast. Það verður að opna skólann fyrir fátækari stéttunum og afnema þennan einkarétt, sem komizt hefur á.

Þá vík ég aftur að spurningunni um, hvort hinn almenni menntaskóli eigi að vera í Reykja-vík eða úti á landi. Við vitum, hverju er haldið

fram í því sambandi. Það er bent á gamlar erfðir í sögu okkar. Við því er það að segja, að það var réttmætt á sinni tíð að hafa skólann í Skálholti og miðaðist við þáverandi aðstæður hér á landi og möguleika til að afla sér menntunar. En það þjóðfélag er horfið og kemur vafalaust ekki aftur. Það þjóðfélag, sem við búum við, einkennist af menningu bæjanna og heimtar, að við lögum skólaþyrirkomulagið að svo og svo miklu leyti eftir kröfum þeirra. Nú er því haldið fram, að bæjarlífið hafi allmikil spillandi áhrif á skóla okkar, t. d. nemendur menntaskólans. Ég býst við, að það sé ekki einn einasti þær, sízt af öllu höfuðborg, sem ekki er hægt að segja slíkt um. Borgarlífið felur alltaf í sér tvennt: Borgirnar verða miðstöð menningar og um leið stundum allt að því spillingarbæli. Þessir tveir þættir eru — a. m. k. með núverandi þjóðskipulagi — óaðskiljanlegir. Og það er ómögulegt að ætla að flýja þá hugsanlegu möguleika á spillingu, sem þar kunna að vera. Hins vegar þykir mér rétt að undirstrika þá þýðingu, sem bæirnir hafa, sérstaklega Reykjavík, sem menningarmiðstöð. Við verðum að gá að því, hvernig menningarlífið var á Íslandi, — hvílik barátta það var fyrir þá, sem vildu halda uppi menningu, í þeirri einangrun, sem þá var í landinu. Mönnum hættir nú á tímum til að fegra sveitalífið allt of mikið, en gleyma þeirri andlegu einangrun, sem áður fylgdi sveitalífi á Íslandi, hvað hún var drepandi fyrir andans menn. Það var engin tilviljun, að mörg af okkar beztu skáldum á 19. öld ortu beztu ljóð sín úti í Kaupmannahöfn, og að Jón Sigurðsson, okkar mesti maður í sjálfstæðisbaráttunni, bjó í Kaupmannahöfn nær allan sinn aldur. Það eru þeir menningarstraumar, sem þrífast í stórborgunum, sem gera það að verkum, að mögulegt er að halda sér vakandi, þar sem mönnum hættir við að forpökast í einangruninni, sem sveitin var sérstaklega táknandi fyrir á Íslandi. Og ég verð að segja, að ég álit, að Menntaskólinn í Reykjavík mundi missa stórkostlega við að fara úr Reykjavík. Að ganga hér í menntaskóla, sérstaklega fyrir þá utan af landi, er ekki bara að læra fögin. Það er meira til. Ég veit það bezt sjálfur, að það var a. m. k. eins mikill þáttur í þeirri menntun, sem ég hlaut hér í menntaskólanum, sem ég gat lesið utan við námsfögin í skólanum, eins og hitt, sem manni var kennt þar. Námsfögin eru að miklu leyti lykill, — ekki sízt tungumálin —, að andlegum fjársjóðum, sem maður síðar notar. Not þessara námsgreina fær maður fyrst og bezt með því að eiga aðgang að verulega miklum bókakosti. Og bókakostur á Íslandi er sérstaklega sameinaður hér í Reykjavík. Og það eru engir smáræðis möguleikar til menntunar, sem nemendur í efri bekkjum menntaskólans væru sviptir með því að skólinn væri fluttur úr Reykjavík. Það er ekkert spursmál, að sú menntun, sem söfnin hafa þannig upp á að bjóða, er stórkostlegur liður í menntun hvers þess manns, sem á annað borð hefur áhuga fyrir að nota sér þessa menntunarmöguleika. Ég skal ekki dæma um, hvernig þeir nemendur, sem nú ganga í menntaskólann, nota þessa möguleika, en ég leyfi mér að fullyrða, að sé menntaskólinn

almennt fyrir íslenska æsku og efnalegir möguleikar til að stunda nám, þá er hún svo námfús, að hún fari mikils á mis, ef hún ætti ekki kost samtímis námsgreinunum hér að hafa aðgang að söfnunum hér.

En hér er margt fleira en söfnin. Hingað koma fyrst og fremst þeir menningarstraumar, sem berast til Íslands erlendis frá. Bækur og blöð, innlend og útlend, koma fyrst hér fram og ná oft og tíðum ekki lengra. Við vitum, að það koma bækur til Reykjavíkur, sem farnar eru eftir nokkra daga og aldrei sjást úti á landi. Og eins og sakir standa, eru bækur einn aðalboðberinn fyrir hvern þann menningarstraum, sem uppi er í veröldinni. Sama gildir um aðrar greinar, svo sem kvikmyndir, leiklist og annað slíkt. Það er að visu hægt að finna margt að kvikmyndalistinni og myndum þeim, sem eru sýndar, og eru sumar til tjóns. En ég býst við, að með vaxandi samkeppni og afskiptum hins opinbera af slíku, standi þetta til bóta. Og síðast en ekki sízt, — hér í Reykjavík eru möguleikar til sambands við þá menn, sem yfirleitt eru að hugsa um hin og þessi mál, sem varða menningu okkar, og flytja um þau erindi. Hér er virkilega sú lifandi menning saman komin. Og nú göngum við út frá, að ekki sé tilætluð með menntaskóla, að allir fari í háskóla á eftir, svo að þeir þá geti fengið tækifæri til að vera í Reykjavík og afla sér þess, sem þeir fara á mis við í menntaskóla úti í sveit. Ég er þeirrar skoðunar, að gefa eigi sem allra flestum kost á því, sem stúdentsprófið felur í sér, sérstaklega með þeim tengslum, sem eru sérstæð milli menntaskóla og vinnumöguleika, sem hv. frsm. tók fram. Og það þýðir það, að í menntaskólanum fengju nemendur kannske eina tækifærið til að kynna þvi menningarlífi, sem er í Reykjavík. Menn tala um spillinguna í Reykjavík, og ekki ætla ég að verja hana. En mönnum hættir til að gleyma, hvað Reykjavík er sem menningarmiðstöð, eða draga úr því, og það álit ég mjög skaðlegt. Ég álit það væri bókstaflega hrekkur við skólamenningu okkar, ef menntaskólinn væri fluttur úr Reykjavík.

Ég held, að hv. flm. hafi komið inn á það, að mörg heimili í Reykjavík, sérstaklega heimili innflutts fólks, væru veik frá uppeldislegu sjónarmiði. Það væri ekki nema eðlilegt, að reyk-vísk heimili væru laus í sér, því að margt fólk hefur verið slitið upp úr þeim jarðvegi, sem það var í. Spursmálið er þá, hvort við eigum ekki að styrkja þessi heimili og skapa sterkari bæjarmenningu, eða hvort við eigum að flýja frá því verkefni, flytja skólana og einangra þá í sveitunum, — einangra þá frá þeim menningarstraumum, sem bæirnir hafa upp á að bjóða, og gefast upp við að skapa verulega sterka og rótfasta bæjarmenningu. Ég álit, að þessi rök um veik heimili snúist í raun og veru við, — að okkur beri því fremur að reyna að styrkja heimilin með því að gefa þeim, sem þar vaxa upp, kost á frekari menntun. Nú sem stendur er fjöldinn allur af slíkum heimilum útilokaður frá því að geta sent börn sín á menntaskóla. Ég hygg því, að rétt meðferð á þessari till. sé að fella burt síðari hluta hennar. Hins vegar vil ég að lokum benda á, að þingið þarf að taka að

sér það mál að gera ráðstafanir til þess að opna virkilega menntaskólann aftur.

Flm. (Pálmi Hannesson): Herra forseti! Hv. síðasti ræðumaður kom inn á nokkur atriði, sem ég vildi svara.

Hann minntist á, að aðeins nokkur hluti þeirra, sem sæktu um inngöngu í menntaskólann, kæmst þangað. Ég vil minna á, að eftir nügildandi l. er það bæjarins að sjá um unglingafræðsluna, og samkv. því starfa hér tveir gagnfræðaskólar.

Ég hef fyrir löngu gert till. um, hvernig unglingafræðslunni ætti að hafa. Mín till. er sú, að bærinn komi upp tveimur gagnfræðaskólum, öðrum fyrir austurbæ, hinum fyrir vesturbæ, og þeir væru það, sem kallað er „graderaðir“, þ. e. að þar væri fræðsla í verklegu og bóklegu námi, og menn væru valdir til þess eftir vilja og getu, þannig að þeir, sem væru verklagnir, en ekki bókhnægðir, stunduðu verklegt nám, en hinir, sem væru hneigðir til bóklegra iðkana, stunduðu nám í þeim greinum. Síðan, þegar lokið væri gagnfræðaprófi út úr þessum skólum, væri sérstök prófnefnd, sem veldi þá, sem hæfir þættu til að ganga í lærdómsdeild menntaskólans, og væri þar miðað við ástæður þjóðfélagsins og annað. Kunnugt er, að það er ekki nema nokkur hluti æskulýðsins, sem er gæddur þeim gáfum og áhuga til bóklegra iðkana, að hann sé fær um að leggja á sig stúdentspróf, en æskilegt er, að stór þorri þeirra geti stundað gagnfræðanám. Þeir, sem ganga gegnum menntaskóla, verða að hafa þær gáfur og atorku, að þeim sé bjóðandi þungt nám, því að ég er sannfærður um það, að þeir stúdentar, sem fara í önnur lönd til mennta, fá ekki betra fararnesti en haldgóða þekkingu. Þeir eiga heimtingu á þessu nesti. Þess vegna verður menntaskóli að vera þungur og getur því ekki verið fyrir aðra en þá, sem vilja og geta lært mikið. Reynslan hefur orðið sú, að allur fjöldi þeirra manna, sem í menntaskólanngengur, leiðist áfram til stúdentsprófs, og síðan dragast menn áfram með straumnum til háskólans. Ég tel rétt að láta þessi atriði koma fram, en þar sem ungmennafræðslan hér er bæjarmálefni, hef ég ekki haft annan vettvang fyrir þær en skólaþættingu og skólaupp-sögn, og þar hef ég rakið þær oft en einu sinni.

Ég vil einnig benda hv. þm. á, að þótt nokkuð kunni að vera áfátt um inntöku í menntaskólann, þá eiga þeir, sem ekki komast þar að, nokkurs úrkosta engu að síður, þar sem hér eru tveir gagnfræðaskólar, annar með skólagjaldi, en hinn án skólagjalds, og auk þess hafa verið haldin ókeypis námskeið við menntaskólann þeim til hjálpar. En útkoman hefur orðið önnur en ætla mætti, sem sé, að þeir fátækari virðast eiga erfitt með að koma börnum sínum til náms þessa braut, og það eru fyrst og fremst efnaðri stéttirnar og miðstéttirnar, sem senda börn í menntaskólann. Um undanfarin ár hefur húsakostur o. fl. hjá undirstéttunum verið þannig, að þær hafa ekki getað veitt börnum sínum þau skilyrði, sem nauðsynleg hafa verið til þess að geta þreitt þungt nám við æðri skóla. Þetta er mín skoðun, byggð á nokkurri reynslu, og ég vænti þess, að

hv. þm. viðurkenni, að hún hafi nokkuð til síns máls.

Hv. 4. þm. Reykv. ræddi einnig um flutning skólans, og greinir okkur þar vitanlega á að ýmsu leyti. Ég hef þó ekkert tekið af í þessu máli enn, og vitanlega hefur það ýmislegt til síns máls að hafa skólann hér. Það er rétt, að erlendis eru menntaskólar víða í höfuðborgum og öðrum stórborgum, þó að hins vegar í síðari tíð hafi allmikið verið gert að því að færa þá út fyrir bæina.

Hv. þm. sagði, að nemendur ættu þess litinn kost að lesa erlendar bækur, ef skólinn væri fluttur úr bænum. Ég býst við, að þeir ættu að geta fengið þær bækur, sem til þyrfti, þó að skólinn væri ekki hér í bæ, því að vitanlega mundi hann eiga sín bókasöfn. Það er sorglegt, en þó satt um þá góðu nemendur, að þeir fara lítið á söfn, nema Landsbókasafnið til að lesa námsbækur sínar. Þetta er raunar skiljanlegt og kemur af því, að bærinn sveltir frístundir þeirra, svo að þeir hafa ekki tómt til að sinna slíkum lestri. Hv. þm. segir, að skólinn verði slitinn úr sambandi við menninguna, ef hann er færður að Skálholti. Skyldi ekki mega fá austur þangað fræðimenn og menntamenn til að flytja þar fyrirlestra? Og ég held, að meira yrði eftir þeim tekið þar en hér.

Annars skal ég ekki þreyta um þetta lengri kappræður. Ég býst við, að þær sannfæri engan, og ég hef hins vegar ekki látið sannfærast af því, sem fram hefur komið af hálfu hv. andstæðinga. Eins og ég gat um í fyrstu ræðu minni, hef ég talið skylt að láta þetta sjónarmið koma fram, og spá mín er sú, að einhvern tíma, áður en mjög langt um liður, verði menn nokkru mildari í dómum sínum um þetta mál og jafnvel, að þeir telji ekki ófyrirsýnu að færa eitthvað af menntaskólum þjóðarinnar út úr bæjunum og ekki vegna neins annars en unga fólksins sjálfs.

ATKVGR.

Brtt. 247 samþ. með 21:13 atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: FJ, GP, HG, HV, ÍsIH, JJós, JGM, JPálm, MJ, ÓTh, PO, SEH, SÁÓ, StSt, ÞBr, ÁJ, BSn, BrB, EOI, EmJ, ErlÞ.

nei: EystJ, GG, IngP, JÍv, JJ, JörB, PHerm, PHann, SkG, BSt, BÄ, BJB, EÄrna.

JakM, PZ, EE, GSv greiddu ekki atkv.

9 þm. (ÄÄ, BJ, HelgJ, HermJ, MG, SK, StgrSt, SvBH, ÞÞ) fjarstaddir.

Brtt. 328 kom ekki til atkv.

Tillgr., svo breytt, samþ. með 33 shlj. atkv., að viðhöfðu nafnakalli og sögðu

já: EE, EmJ, ErlÞ, EystJ, FJ, GP, GG, HG, HV, IngP, ÍsIH, JakM, JJós, JGM, JÍv, JPálm, JörB, MJ, PHerm, PHann, SEH, SÄÓ, SkG, StSt, ÞBr, ÄJ, BSt, BÄ, BJB, BSn, BrB, EOI, GSv.

JJ, PZ¹⁾, PO²⁾, EÄrna greiddu ekki atkv.

1) PZ: Með því að stj. hefur nú heimild til slíkrar rannsóknar, en hefur ekki notað hana, sé ég ekki ástæðu til að gefa henni nýja heimild og greiði því ekki atkv.

2) PO: Með skírskotun til fyrirvara hv. 1. þm. N.-M. greiði ég ekki atkv.

10 þm. (ÁÁ, BJ, HelgJ, HermJ, MG, ÓTh, SK, SgrSt, SvH, ÞB) fjarstaddir.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Till. samþ. með 26 shlj. atkv. og afgr. sem ályktun Alþingis (A. 362).

11. Lögregluftirlit með samkomum utan kaupstaða.

Á deildafundum 10. marz var úthýtt frá Sp.:
Till. til þál. um lögregluftirlit með samkomum og skemmtunum utan kaupstaða (A. 45).

Á 4. fundi í Sp., 30. marz, var till. tekin til fyrri umr.

Forseti tók málið af dagskrá.

Á 5. fundi í Sp., 31. marz, var till. aftur tekin til fyrri umr.

*Flm. (Bjarni Bjarnason): Við flm. þessarar þáttill. höfum flutt hana, vegna þess að okkur er kunnugt um, hversu erfitt er að halda reglu á samkomum, sérstaklega skemmtisamkomum, víða úti um landið, einkánlega í þeim héruðum, sem liggja út frá bæjum og kauptúnum.

Hér í Reykjavík mun vera á annað hundrað lögregluþjóna, sem eiga að gæta reglu í bænum innan Hringbrautar, að ég held. Það virðist svo, að þessir lögregluþjónar hafi nóg að gera í bænum, og margir kvarta undan, að eftirlit með vangæfu fólki og óreglusömu sé ekki nærri því í því lagi, sem þyrfti að vera. Og þá er augljóst, að fjöldi af þessu óreglusama fólki leitar á samkomur, sem haldnar eru á Suðurlandsundirlöndinu, sérstaklega í Árnassýslu, þar sem samgöngur eru greiddar og samkomurnar einatt auglýstar þannig, að almenningur veit um þær, enda verð ég að viðurkenna, að ég hef allmikið orðið var við það, þar sem ég er kunnugur, að hífreiðar með ölvuðu fólki koma á þessa skemmtistaði. Fyrir er röleggt fólk, sem ekki hefur kjark til að hindra, að þetta fólk, sem er frekt og uppvöðslusamt, fari inn á samkomurnar, og ég hef verið sjónarvottur að því, að fámennur hópur af svona fólki hefur gersamlega eyðilaggt skemmtisamkomurnar.

Þessi till. miðar að því að hindra, að þetta órólega fólk geti komizt inn á skemmtisamkomurnar og eyðilaggt þær. Við leggjum til, að námskeið fari fram í héruðum, þar sem þess er þörf, og mönnum, sem til þess yrðu kjörnir, verði kennt það nauðsynlegasta, sem lögregluþjónar þurfa að kunna til þess að standa í stöðu sinni, og sýslumaður gæti þá kvatt þá til starfa, þegar honum þætti ástæða til eða þess væri óskað.

Ég tel, að hér sé nauðsynjamál á ferðinni, og vænti því, að till. verði tekið vel.

Ég legg til, að till. verði vísað til allshn.

*Forsrh. (Hermann Jónasson): Það er að sumu leyti ekki nema gott, að svona till. skuli koma fram, en samkv. þeirri löggjöf, sem til er, hafa svona námskeið þegar tíðkazit. Þau hafa farið

fram á tveimur stöðum, í Þingeyjarsýslu og í Eyjafirði. Það er gert ráð fyrir því í löggjöf, sem nú gildir, að ríkið kosti þessi námskeið eins og námskeið fyrir lögregluna í Reykjavík, og samkv. því hefur þetta verið gert. Það hefur verið ætlunin, að héruðin gætu á þennan hátt komið sér upp lögreglu, sem gripa mætti til undir þeim kringumstæðum, sem gert er ráð fyrir í þáttill. En það er enn þá eitt atriði, sem ekki hefur verið gengið frá í sambandi þið þessa lögreglu, en það er það, hver á að greiða kostnaðinn við lögregluhaldið. Það er gert ráð fyrir með þessu námskeiði, að ríkið greiði kostnaðinn á m. k. við kennsluna þar, en svo kemur strax kostnaður við húninga handa öllum þessum lögregluþjónum og ef til vill einhver þóknun fyrir að taka að sér þetta starf og vera viðbúinir að gegna kalli, hvenær sem er, og að sjálfsögdum greiðsla, þegar kallið kemur og þeir þurfa að sinna þessum störfum. Er æskilegt, að sú n., sem fær þetta mál til meðferðar, vildi sérstaklega gera till. um það, hvernig kostnaðarhlíðinni skuli hagað, því að að öðru leyti er málið komið á það stig, sem till. gerir ráð fyrir, og hvert sýslufélag, sem hefur nægilega mikið af ungum mönnum til þessa starfs, getur fengið svona til sögn. Í grg. er gert ráð fyrir, að þóknun til þessarar lögreglu verði greidd úr ríkissjóði. Í kaupstöðum greiðir ríkið $\frac{1}{2}$, þar sem tala lögregluþjóna hefur náð vissri hæð, og á einstöku stöðum, þar sem mikið er um útlent herlið, hefur ríkið auk þess séð fyrir talsverðri lögreglu og hefur greitt kostnaðinn við hana að öllu leyti. Ég vil vara n. við því, ef ríkið á að greiða allan þennan kostnað á sveitunum, því að hann gæti orðið talsvert mikill. Reynslan er sú, að alls staðar á landinu, þar sem ríkið á að innna af hendi greiðslu til slíkra hluta sem þessara, verða þær hærri, þegar ríkissjóður á að sjá um þær en þegar sveitirnar eiga að annast þær að meira eða minna leyti.

Þessar aths. vil ég láta fylgja till., um leið og hún fer til n.

ATKVGR.

Till. vísað til allshn. með 25-shlj. atkv. og umr. frestað.

Á 13. fundi í Sp., 8. maí, var fram haldið fyrri umr. um till. (A. 45, n. 330).

*Frsm. (Jörundur Brynjólfsson): Ég get látið nægja að visa til nál. um þetta mál. N. leggur til, að það verði samþ. með breyt, er kemur fram á þskj. 330. Að visu hefur einn nm. skrifað undir með fyrirvara, og mun hann eflaust gera grein fyrir afstöðu sinni.

Að öðru leyti skirskota ég til grg. og umræðna um þetta mál og vona, að þessi till. verði samþ.

*Finnur Jónsson: Ég skrifaði undir með fyrirvara, af því að ég áleit of víðurhlutamikið að ráða svona máli til lykta með þál. einni, því að með till. þessari er stjórninni veitt viðtæk heimild til lögregluaukningar, en ég tel, að um þetta þyrfti að setja sérstök lög. Hins vegar mun lögregluftirlit það, er hér um ræðir, teljast nauðsynlegt úti um land, og því mun ég ekki greiða

Lögregluftirlit með samk. utan kaupstaða. — Brúarst. á Hofsa í Álftafirði. — Alþýðutryggingar.

atkvæði móti þessari till., en tel hana aðeins bráðabirgðalaun.

*Frsm. (Jörundur Brynjólfsson): Eins og till. ber með sér, er það á valdi stj., hversu viðtækar ráðstafanir verða gerðar samkv. þessari þál. Ég tel, að þessu muni verða hagað til á svipaðan hátt og verið hefur, en sýni reynslan, að lögregluftirlitið sé nauðsynlegt viðar en verið hefur hingað til, verður það eðlilega einnig þar eða á fleiri stöðum.

Ég er sammála háttv. síðasta ræðumanni um, að seinna beri að setja sérstök lög um þetta efni. Annars þótti mér vænt um, að hann gat sætt sig við þessa úrlausn að svo stöddu.

ATKVGR.

Brtt. 330 (ný tillgr.) samþ. með 25 shlj. atkv. Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Till. vísað til síðari umr. með 25 shlj. atkv.

Á 18. fundi í Sp., 20. maí, var till. tekin til síðari umr. (A. 357).

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Till. samþ. með 25 shlj. atkv. og afgr. sem ályktun Alþingis (A. 482).

12. Brúarstæði á Hofsa í Álftafirði.

Á deildafundum 13. maí var úthýtt frá Sp.: Till. til þál. um rannsókn á brúarstæði á Hofsa í Álftafirði (A. 406).

Á 18. fundi í Sp., 20. maí, var till. tekin til meðferðar, hvernig ræða skyldi.

Að till. forseta var ákveðin ein umr.

Á 19. fundi í Sp., 21. maí, var till. tekin til einnar umr.

Flm. (Ingvar Pálmason): Ég vil aðeins segja örfá orð.

Það er alkunna, að Hofsa er mikill farartálmi á pósthleðinni. Nú er vegur kominn suður undir hana og nálgast að sunnanverðu, en brúarstæði hefur enn ekki verið athugað né ákveðið. Um fleiri en eitt gæti verið að ræða. Það veldur því erfiðleikum um vegalagningu að ánni að vita ekkert, hvar brúin verður byggð. Væntanlega yrði vegamálastjóra falið að framkvæma þessa athugun.

Ég vænti þess, að hv. Alþ. samþykki þessa till.

ATKVGR.

Tillgr. samþ. með 28 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Till. samþ. með 26 shlj. atkv. og afgr. sem ályktun Alþingis (A. 489).

13. Alþýðutryggingar.

Á 61. fundi í Ed., 19. maí, var úthýtt:

Till. til þál. um að skora á ríkisstj. að endurskoða alþýðutryggingalöggjöfina (A. 443).

Á 62. fundi í Ed., 20. maí, var till. tekin til meðferðar, hvernig ræða skyldi.

Að till. forseta var ákveðin ein umr.

Á 63. fundi í Ed., 21. maí, var till. tekin til einnar umr.

*Frsm. (Sigurjón Á. Ólafsson): Herra forseti! Tilefni þessarar þáttill., sem allshn. flytur, er í fyrsta lagi það, að n. hafa horizt ýmsar till. um breyt. á þessari löggjöf og nú á þessu þingi frv. á þskj. 79, 118 og 119. Þau frv. miða öll að verulegum efnisbreytingum á alþýðutryggingalöggjöfinni. Fyrsta málið var ýtarlega rætt í n., en hún varð ekki sammála, og aðeins minni hl. skilaði álit. Einnig varð sýnt, að ekki yrði samkomulag um hin frv. Eina leiðin virðist vera að láta undirbúa málið rækilega í heild fyrir næsta þing, eins og till. þessi fer fram á. Þörf er að kallandi fyrir umbætur, og ætti ríkisstj. að geta hraðað verki svo, að hún léti leggja frv. um þetta efni fyrir þing, sem væntanlega kemur saman í haust, svo að l. gætu komið til framkvæmda frá nýári, — hvort sem þingið getur samþ. till. ríkisstj. óbreyttar eða ekki. Allmikil reynsla hefur nú fengizt á l. á þeim 5 árum, sem liðin eru, síðan þau voru sett. Verður að sjálfsögðu að neyta hennar sem bezt og leita tillagna hjá sjúkrasamlögum ekki sízt hjá S. R., sem er fjölmennast þeirra allra og hefur vafalaust sínar óskir fram að bera. Vitanlega þarf að leita til Tryggingarstofnunar ríkisins, og ýmis atriði er rétt að bera undir Vinnuveitendafélag Íslands og Alþýðusamband Íslands. Að sjálfsögðu mun ríkisstj. hafa forustu þessara mála og fela tryggingafróðum manni að vinna verkið. Eitt af því, sem brýnast er að breyta, eru ákvæðin um bætur allar eða styrki, og þarf að hækka þá stórum frá því, sem er, og er það í samræmi við kröfur þær, sem þinginu hafa horizt. Verði þeir hækkaðir, er það annað álitamál, hvort réttara sé að greiða bætur allar í einu eins og nú eða sem lífeyri smátt og smátt, sem gæti þá orðið framfærslueyrir fyrir þá, sem hans þurfa að njóta. — Í trausti þess, að hv. þd. sé n. sammála um aðalatriðið, þörfina að undirbúa málið, leggur n. til, að till. verði samþ.

ATKVGR.

Tillgr. samþ. með 9 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Till. samþ. með 9 shlj. atkv. og afgr. sem ályktun efri deildar Alþingis (A. 496).

14. Stjórnarskrárnefnd.

Á deildafundum 12. maí var útbýtt frá Sp.:

Till. til þál. um stjórnarskrárnefnd (A. 394).

Á 18. fundi í Sp., 20. maí, var till. tekin til fyrri umr. (A. 394, 422).

*Flm. (Bergur Jónsson): Þáttill. þessi er borin fram í samræmi við þá afstöðu, sem Framsfl. tók þegar í upphafi til stjórnarskrárbreyt. þeirrar, sem vænta má, að samþ. verði næstu daga hér á Alþ. af andstæðingum flokksins og undir forustu fylgissnaðustu og vannmáttugustu ríkisstj., sem nokkurn tíma hefur setið við völd hér á landi, síðan landið fékk innlenda stjórn. Afstaða Framsfl. til stjórnarskrármálsins var þegar í stað ákveðin af fulltrúum flokksins í stjórnarskrárn. og í samráði við flokkinn. Hún var að því einu leyti neikvæð, að flokkurinn vildi engan þátt eiga í afgreiðslu óundirbúinnar og stórgallaðrar breyt. á stjórnskipun ríkisins og taldi þingið ekki þess umkomið, í mestu þingönnum, með öll mestu vandamál óleyst á hinum alvarlegustu háskáttim, að ráða málinu þannig til lykta, að til frambúðar yrði við unað. Hins vegar var afstaða flokksins að því leyti jákvæð, að hann vildi láta þegar í stað hefja undirbúning að því, að svo fljótt sem ástæður leyfðu væri unnt fyrir Alþ. að ganga frá vandaðri stjórnarskrá fyrir lýðveldið Ísland, í samræmi við þingsályktanir Alþingis frá 17. maí 1941. Þessum tilgangi hugðist flokkurinn að ná með því að láta millipinganefnd, skipaða hinum hæfustu mönnum, endurskoða stjórnarskrána rækilega, með stuðningi hinna beztu fyrirmýnda, sem kostur er á frá öðrum lýðræðisþjóðum. Síðan gæti Alþ. valið og hafnað till., svo sem vit og þekking stæði til.

Meiri hl. Alþ. mun nú hafa afráðið að hafna þessari einu virkilega jákvæðu leið til framtíðarlausnar stjórnarskrármálsins, að nokkru leyti með því að gera skyndiáhlauð á einn þátt stjórnskrárrinnar, kjördæmaskipunina, á þann hátt, að enginn mun telja tjáðað nema til einnar nætur. En að þeirri orustu afstaðinni, sem með þessu er til stofnað og ætla má, að verði hörð, mun þó ekki verða hjá því komið áður en varir að gera stórvægilegar breyt. að nýju, og má þá eigi lengur biða með að láta fara fram rækilega endurskoðun með framtíðarlausn fyrir augum.

Ég býst við, að um þetta séu hv. þm. nokkuð sammála, en þó skilur nokkuð á milli aðaltill. og brtt. á þskj. 422, sem borin er fram af öðrum minni hl. stjórnarskrárn. Nd. Samkv. brtt. er þess krafizt, að millipn. skili till. sínum fyrir næsta Alþ. eða svo snemma, að það þing geti afgr. nýja stjórnarskrárbreyt., með nauðsynlegum ákvæðum til lýðveldisstofnunar. Ég skal ekki lasta það, ef n. vinnur bæði fljótt og vel, og ef hún getur lokið verkefni sínu fyrir næsta þing, er ekkert nema gott við því að segja, ef það verður vel af hendi leyst. En betra er þá, að ekki séu í n. aðrir en þeir, sem geta gefið sig óskipta að starfinu, en ekki t. d. þeir menn, sem taka eiga þátt í kosningabaráttu í sumar. Ég tel óþarft að miða afgreiðslu málsins við þing í sumar.

Það hafa að visu heyrzt yfirlýsingar um það frá aðstandendum stjórnarskrárrfv., sem nú er verið að samþ., að næsta þing eigi að samþ. nýjar breyt. á stjórnarskránni, áður en gengið verði til kosninga samkv. fyrirmælum ákvæðis um stundarsakir í frv. Ég trúi því ekki fyrir en ég kemst að raun um annað, að þessi fyrirætlun sé alvarlega meint. Ég gerði fyrirspurn til þeirra hv. þm., sem hreyfðu þessari fyrirætlun við 2. umr. stjórnarskrárrfv. í Nd., um það, hvort þetta teldist leyfilegt og hvar væri stoð í lögum til þess. Aðeins einn hv. þm. svaraði mér, hv. þm. V.-Ísf., og bar það eitt fram, að lögfræðingur. sem væri í ábyrgðarmikilli stöðu, segði það leyfilegt, og að það væri ekkert við þessa framkvæmd að athuga. Aðrar skýringar hef ég ekki heyrð á þessu tiltæki, sem mér virðist afar einkennilegt, að ætla á sama þinginu að samþ. 2 stjórnarskrárbreyt., aðra til fullnustu með fyrirskipun um kosningar í sér fölgna, hina síðari, sem hefur fengið fyrri samþykkt fyrir kosningar. Þetta er að visu ekki bannað í stjórnarskránni þerum orðum, en að slíkt bann er ekki orðað þar, leiðir af þeirri eðlilegu ástæðu, að stjórnarskrárgjafanum, sem er annað og meira en hinn almenni löggjafi, hefur ekki hugkvæmzt, að nokkurt löggjafarþing mundi taka til þessa ráðs. Honum hefur aldrei komið til hugar, þegar 75. gr. stjkskr. var sett, að farið yrði að hringla með æðstu lög þjóðarinnar, undirstöðu réttarskipunarinnar og grundvallarlög þjóðfélagsins. Ég tel það alveg tvímálalaust, þótt ekkert fyrirmæli væri um það í því frv., sem fyrr yrði samþ., að kosningar skyldu fara fram þegar eftir gildistöku frv., að það sé heint brot á tilgangi stjkskr., a. m. k. á tilgangi þeirra öryggisákvæða, sem sett eru gegn hringli með stjkskr. með 75. gr., að sama þing samþ. hverja stjórnarskrárbreyt. á fætur annarri. Ég veit, að það er hægt fyrir heiri hl. Alþ. á næsta þingi að gera þetta, en það verður ekki gert sem löglega og stjórnskipulega rétt, heldur sem gerræði, misnotkun valds. Ég tel fyrir mitt leyti, að það sé skylda hæstv. forseta að visa síðara frv. frá, og það alveg án tillits til þess, hvað frv. stangast á að efni. En nú hljóta þau að stangast á, þar sem þessi fyrirætlun er vitanlega sú, að breyt., sem á að gera til fulls á næsta þingi, er breyt. á stjórnarskrá konungsríkisins Íslands, en hin um stjórnarskrá fyrir lýðveldið. En ég vil jafnframt taka það fram, að mér þættu þeir Íslendingar nokkuð lítilþægir í kröfum sínum til óskerts sjálfstæðis þjóðarinnar og undirbúnings framtíðar þjóðarinnar sem sjálfstæðs lýðveldis, sem létu sér þessi vinnubrögð líka. Og alveg sérstaklega þegar um er að ræða ákvörðun á æðsta valdi í hinu íslenska lýðveldi í framtíðinni, og það frammi fyrir augunum á tveimur völdugum lýðveldisþjóðum, sem nú hafa samneyti við okkur hér í landi og við eignum að sækja viðurkenningu til um fullveldi okkar. Af þessum ástæðum tel ég ekki rétt að samþ. þá brtt., sem hér er um að ræða. Ég hef ekkert á móti því að kjósa þessa n. og að hún vinni eins skjótt og vel og hún frekast getur. En fyrst og fremst er það áriðandi, að þannig sé frá gengið, að Alþ. geti haft góðan grundvöll að byggja á í starfi sínu. Ef n. gæti afkastað starfi sínu fyrir

næsta þing, væri það ágætt. En hitt tel ég algerlega útilokað, nema þingið vilji gera sig sekt um alveg sérstakt afbrot gagnvart stj.skr., að fara að gera tvær mikilvægar breyt. á stj.skr. á þessu sumri.

*Sigurður Kristjánsson: Við hv. 7. landsk., hv. þm. V.-Sk. og hv. þm. V.-Íslf. höfum flutt hér brtt. á þskj. 422 við þáttill. á þskj. 394. Ég er að sönnu síðastur flm., en ég sé, að tveir þeirra eru fjarverandi, og sá þriðji er hæstv. forseti, og hef ég því kvatt mér hljóðs. Vegna efnis till. er ekki ástæða til að flytja langt mál. Breyt., sem farið er fram á að gera á aðaltill., er einkum í því fölgín, að lagt er til, að n. hafi lokið störfum sínum fyrir næsta þing, svo að breyt. þessi, sem fyrir liggur, þarf ekki að dragast lengur en til hins væntanlega haustþings.

Þetta þurfti engum að koma á óvart, hvorki flm. till. á þskj. 394 né öðrum, því að við höfðum boðað það í nál. okkar, að við mundum bera fram till. um þetta efni, og því hafði verið lýst yfir hér á þingi. En þó að þessir áhugamenn yrðu fyrri til að bera fram till. um þetta efni, sáum við ekki ástæðu til að koma með nýja till., heldur aðeins brtt. við þá till. Það er sem sé fyrirhugað strax, að við, sem höfum áhuga fyrir því að breyta stj.skr. landsins í það horf, að betur verði í samræmi við þarfir þjóðarinnar og tryggði þjóðinni fyllra lýðræði en nú, við höfðum alveg ákveðið, að þetta skyldi verða nú þegar. Það þarf þess vegna engan að undra, þótt við viljum ekki láta það alveg óumrætt í till., hvernær n. á að hafa lokið störfum. Þessi ákvörðun var líka alveg eðlileg afleiðing af því, að það var tilgangur sumra þeirra manna, sem nú standa að frv. um breyt. á stjórnarskránni, sem liggur fyrir, að stj.skr. yrði endurskoðuð nú þegar á þessu þingi. Og einn flm. þessarar till., hv. þm. V.-Sk., lagði það beinlínis til, af því að það var skoðun hans, að það mundi vinnast tími til að ljúka því á þessu þingi. Við hinir álítum hins vegar, að tíminn væri heldur naumur, en vildum þó ekki fresta verkinu meira en það minnsta, sem komast mætti af með.

Hv. þm. Barð. taldi, að hæði væri tími skammur, og einnig skildist mér hann álíta, að það, að bera slíka brtt. fram á næsta þingi, mundi brjóta í bág við stjórnarlög landsins. Ég held, að hvort tveggja þetta sé hin mesta firra. Og þó að ég væni hann sízt allra flokksmanna hans að vera með tregðu í sjálfstæðismálum okkar, þá hygg ég nú samt, að nokkur áhrif hafi haft á hann sú almenna tregða, sem verið hefur og er hjá Framsfl. um það að breyta stjórnarlögum landsins í frjálslegra horf en nú er og viðurkenna í verki í stj.skr. sjálfri það lýðræði, sem flestir þykjast vera að fylgja í orði kveðnu, en margir fylgja ótrúlega, þegar til alvörunnar kemur, og mæli ég þetta fyrst og fremst til framsóknarmanna, þó að þeir kunni að eiga þar nokkuð skilið mál, sumir séu þar minna sakbitnir en aðrir.

Ég vil í þessu sambandi benda mönnum á það, að stjórnarl. landsins, sem við búum við, hafa að sjálfsögðu í sér fölgín flest þau atriði, sem verða í stjórnarl. áfram. Þau eru margendurskoðuð af hæfustu mönnum íslenzku þjóðarinnar, stjórn-

Alþt. 1942. D. (59. löggjafarþing).

лагаfræðingum og öðrum fræðimönnum, og hef-ur verið mjög vel til þeirra vandað. Það er þess vegna ekki eins og hér ætti að fara að byggja frá grunni alveg nýja byggingu, — að sjálfsögðu verulega og mikils verða breyt., en aðalbyggingin er til. Ég fyrir mitt leyti hef margsinns farið vandlega yfir stjórnarl., sem nú eru í gildi. Ég hef fyrst og fremst gert það vegna þess, að ég ætlast til, eins og hv. þm. V.-Sk., að stj.skr. yrði breytt algerlega á þessu þingi, og sótti það allfast. Ég lagði niður fyrir mér allar þær breyt., sem ég áleit, að þyrfti að gera, og færði það í frv.form. Ég geri ráð fyrir, að aðrir þm. viti, að það stendur fyrir dyrum breyt. á stjórnarl., og hafi þess vegna ekki verið svo tómblátir, að þeir hafi ekki hugsað neitt um þetta mál. Ef þeir hafa látið þetta undir höfuð leggjast, þá sýnir það, að því miður eru á þingi tómblátir menn, sem ekki hugsa fyrir þeim málum, sem eiga að koma fyrir á næsta tíma og mest er um vert allra þingmála. Ég er ekki í neinum vafa um, að það er mjög auðvelt að ljúka undirbúningi undir ný stjórnarl. til næsta þings, og vil telja ákaflega léleg vinnubrögð, ef það verður ekki gert. Við höfum á að skipa — að minni hyggju — mjög hæfum fræðimönnum um þetta efni. Hitt er ekki eins víst, að menn verði sammála um efnislegar breyt.; sumir eru frjálslyndari og framsýnni en aðrir. En enginn vafi er, að þeir, sem hafa setið á þingi árum saman og eru annars starfi sínu vaxnir, þeir eru búnir að hugsa sitt ráð, við hvers konar stjórnarl. þeir vilja láta þjóð sína búa í framtíðinni.

Hitt atriðið, hvort það muni vera stjórnarskrárbrót að afgr. tvö stjórnarskráfrv. á sama þingi, ætla ég ekki að fara út í frá fræðilegu sjónarmiði. En mjög undrast ég þá skoðun, sem kom fram hjá hv. þm. Barð., að það sé stjórnarskrárbrót að bera fram annað stjórnarskráfrv. á næsta þingi, þó að þetta þing hafi afgr. breyt. á stjórnarl. Ég veit ekki, á hverju þetta ætti að byggjast, enda tók ég ekki eftir neinu, sem glætt gæti hjá mér efa um, að það væru alveg hárrétt vinnubrögð, ef þinginu sýndist svo. Enda finnst mér það í hæsta máta undarlegur hlutur, ef löggjafinn hefði látið sér detta annað eins í hug. Við skulum hugsa okkur, að við hefðum viðurkennt, að sambandsl. væru í gildi og að það væri ekki hægt að gera breyt. á stjórnarl. landsins að því, er sjálfstæðismálið snertir, fyrr en þau hafa verið úr gildi felld á sama hátt og gert er ráð fyrir í sambandsl. sjálfum. Nú teljum við, að þau séu úr gildi fallin af allt öðrum ástæðum. En væri ekki svo, þá hefði ekki verið hægt að taka þetta mál fyrir árið 1943, ef samþ. hefði verið á næsta þingi á undan önnur breyt. á stj.skr. Þetta væri sú mesta fjarstæða. Hér er ekki heldur um það að ræða, að sama þing leggi frumsamþykki á tvær stj.skr.breyt., heldur að þing leggi fullnaðarsamþykki á þá frumsamþykkt, sem gerð var á næsta þingi á undan. Það er bersýnilegt, að þegar næsta þing er búð að samþ. stj.skrfrv., sem liggur fyrir, þá hefur það óbundnar hendur að gera nýjar breyt. á stj.skr., og hvorki stj.skr. né venjur né heilbrigð skynsemi getur neitað slíku.

Það má sjálfsagt færa ýmis rök fyrir því —

alveg eins og má færa sterk rök á móti því —, að sú breyt. á stj.skr. að losa okkur úr tengslum við Danmörk, mætti biða um eitt ár eða eitt misseri. En það var bara engin raunveruleg ástæða til að sleppa því tækifæri, sem bauðst til að gera þessa stj.skrbreyt. án þingrofs. Ef næsta þing, sem væntanlega verður háð í sumar, samþ. þá breyt. á stjórnarl., sem fyrir liggur, leiðir af því kosningar á næsta hausti. Til þess að leggja fyrir þingið frv. um breyt. á stj.skr., að því er sjálfstæðismálið snertir, þarf ekki nýtt þingrof til þess að fá fyrir því fullnaðarsamþykkt. Við flm. till. viljum því spara sérstakt þingrof og sérstakar kosningar með því að ljúka málinu á þinginu í sumar. Það eru miklu haganlegri vinnubrögð, auk þess sem nokkur hluti þjóðarinnar mun telja sig vera búinn að biða það lengi eftir því að öðlast fullkomið sjálfstæði.

Ég vænti, að það sé tilgangslaust að lengja umr. um þetta. Menn eru búnir að gerhuga málið og ýmsir að ákveða sig, hvort þeir fylgja till. óbreyttri eða brtt. Ég vil láta málið fara undir atkvgr., eins og nú er komið, en vil þó beina þeim tilmælum til hæstv. forseta, að hann láti ekki atkvgr. fara fram nema að þinginu nokkurn veginn fullskipuðu, til þess að koma mætti fram nokkurn veginn réttur þingvilji um málið.

***Einar Olgeirsson:** Það var í stj.skr. Nd. rælt um þetta mál, að sett yrði milliþn. til að athuga þann meginhluta stj.skr., sem ekki liggja brtt. fyrir um á þessu þingi. Ég minntist einmitt á það á þeim sameiginlega fundi, sem n. áttu um málið, að það þyrfti að skipa milliþn. í málið, og voru allir nm. sammála um það. Og tilgangurinn með því virtist mér vera sá að reyna að komast að slíkri niðurstöðu um þann hluta stj.skr., sem almennt má ætla, að þm. séu nokkurn veginn sammála um, eða a. m. k. ekki koma til greina hörð flokkaátök um. Tilgangurinn var að reyna að samræma þennan vilja þm. og undirbúa málið vel undir þing, að ekki þyrftu að verða um það miklar deilur, þegar á þing kæmi. Það er hins vegar ekki hægt að ná þessu marki nema því aðeins, að þær skoðanir, sem uppi eru á þingi um breyt. á stj.skr., komi fram í slíkri n. Svo framarlega sem aðeins nokkur hluti þingsins á fulltrúa í n., þá hljóta allmargar brtt. að koma fram í meðferð þingsins, allengji verða rætt um málið og jafnvel harðar deilur um það. Hins vegar má búast við, að þeir, sem á annað borð hafa undirbúið málið, vilji ógjarnan breyta til, þegar svo er komið, og standi harðvítuglegar á móti en þeir hefðu gert, ef sama brtt. hefði komið fram í undirbúningsnefndinni. Ég býst við, að það sé ósk flestra þm., að þegar sjálfstæðismálið sjálft kemur til umr., væri hægt að afgr. stj.skr. Íslands helzt með öllum atkv. þm., að málið yrði svo vel undirbúið, og að jafnvel þyrftu ekki að verða mjög miklar umr., a. m. k. ekki, þar sem alltaf er verið að þræta og deila og rifast um einstök atriði. Við vitum, hvað það er þýðingarmikið fyrir okkur sem þjóð að geta staðið svo að segja sem einn maður um grundvöllinn að stj.skr. okkar, að því er sjálfstæðismálið snertir og viðurkenningu okkar út á við.

Það hafa verið hvað eftir annað gerðar ráðstafanir á síðasta tíma á Alp., sem allverulega orka tvímælis frá venjulegu sjónarmiði, hvort löglegar séu. Það er aðeins eitt, sem getur gefið slíkum ráðstöfunum gildi gagnvart umheiminum, og það er, að þjóðin standi einhuga um þær. Sá grundvöllur, sem margt hefur verið byggt á síðustu tvö árin, m. a. kjör ríkisstjóra og þess háttar, ákvörðunin 10. apríl 1940, að flytja æðsta vald ríkisins inn í landið, er þess eðlis, að það er enginn vafi á, að deila mætti e. t. v. heilmikið um þær ráðstafanir frá hálögfræðilegu sjónarmiði. En sú ákvörðun öðlaðist það vald, sem henni hefur fylgt, í krafti þess, að það er þjóðin sem heild, hver einasti þjóðarfulltrúi, sem stendur að henni. Og það er ekkert vald til, eða persóna, utan við löggjafarþingið, sem mótmælir því, að þetta hafi verið rétt. Ég efast þess vegna ekki heldur um, að hv. þm. hafi séð, hvert gildi það hefur, að hver einasti þm. standi með þessari breyt. Það vald, sem þjóðin tekur sér — og tekur sér öll —, það eru lög eftir það. Það má kalla það byltingu, en það er grundvöllur að l. framtidarinnar.

Stundum eru kannske l. brotin eða eitthvað gert, sem deila má um, hvort sé löglega gert, en það öðlast sinn kraft, ef þjóðin stendur að því sem einn maður. Tilgangurinn með mþn. getur aðeins verið sá, að hver þáttur í stjórnarfari okkar sé sem bezt rannsakaður og prófaður. — Ég held, að það ætti að haga þessu þannig, að þingflokkarnir eigi allir sinn fulltrúa í n.

Það hefur komið fram af hálfu sumra þm., að fjölmenn n. væri dýrari, en það er varla rétt að horfa í það, og í annan stað er ekki óhugsandi, að pólitískir fulltrúar í slíkri n. séu ólaunaðir, en sérfræðingum sé launað úr ríkissjóði. Ég álit rétt, að þingflokkarnir athugi þetta, og það er ástæðan til, að ég er ekki með flm. að brtt. á þskj. 422.

Þá er eitt, sem ég vildi minna á um formið á stjórnarskrárþreiti. Auðvitað heitir það breyt. á stjórnarskrá konungsríkisins Íslands. En svo yrði ákveðið síðast í frv., að þessu skuli breyta. Það er ekki hægt að flytja brtt. við stjórnarskrána nema hafa titil brtt. í samræmi við titil stjórnarskrárinnar. Þetta verður við að þola, en breyta svo fyrirsögninni, þegar þar að kemur.

Það hefur verið rætt um það, hvort samþykking mætti tvö stjórnarskrárfrv. á sama þingi. Ég skal ekki leggja dóm á það frá lögfræðilegu sjónarmiði. En áliti hv. þm. Barð., að löglegt hafi verið í fyrra að fresta þingkosningum þvert ofan í 26. gr. stj.skr., get ég ekki séð annað en að það muni vera miklu löglegra að gera tvær stj.skrbreyt. á sama þingi, þar sem það er þó ekki bannað í stjórnarskránni. Og eftir samþykkt þál. 10. apríl 1940 er hæpið að vera að hengja sig í einhverjar hugsanlegar lögfræðilegar snúrur, þegar við erum að koma okkur saman um, hvernig við eigum að leggja grundvöllinn að framtíðarlýðveldi okkar.

***Flm. (Bergur Jónsson):** Það er rétt hjá hv. síðasta ræðumanni, að ákvarðanir eins og þær, sem við gerðum 10. apríl 1940, um að flytja æðsta valdið inn í landið, þrátt fyrir ákvæði stj.skr.,

mega ekki eiga sér stað, nema á bak við þær standi meiri hluti þjóðarinnar og rík nauðsyn. Hv. þm. sagði, að ef menn hefðu talið löglegt að fresta kosningum í fyrri, gæti hann ekki skilið annað en að það sé löglegt að samþ. tvær stjórnarskrárbreyt. En þetta tvennt er ólíks eðlis. Með frestuninni í fyrri var gerð Alb.samþykkt, sem var sett yfir stjórnarskrána, en ákvæðum stjkskr. var ekki haggð. Mér þykir leitt, að þetta skyldi hafa verið gert, af því hve illa hefur verið staðið við þá samþykkt, en því ber ekki að neita, að hún var fullkomlega lögleg og annars eðlis en þegar verið er að gera breyt. á stjkskr. sjálfri.

Aðfaranótt 10. apríl 1940 var gerð samþykkt um að flytja æðsta valdið inn í landið. Það kom fram hjá einum þm., að hann teldi, að hér væri verið að brjóta stjkskr., en hann áttaði sig strax og sá sem var, að það var ekki hægt að framfylgja stjkskr., því að æðsta valdið var hertekið af ófriðarþjóð og allt samband lokað. Það var neyðarráðstöfun.

Ég hef ekkert á móti brtt., ef n. getur lokið störfum sínum fyrir næsta þing, en ég er á móti því, ef ætlazt er til, að næsta Alb., eftir að það er húið að samþ. stjórnarskrárbreyt., á að fitja upp á nýrri breyt., áður en gengið verður aftur til kosninga. Þm. mega ekki ganga í berhogg við öryggisákvæði sjálfrar stjórnarskrárinnar.

Hv. 4. þm. Reykv. minnst á, að það væri betra, að í n. væru fulltrúar frá öllum þingflokkum, en það er ekki unnt með 5 manna n. nema með samkomulagi. Í frumritinu stóð 7, en það var prentvilla, og ég hef ekkert á móti því, að það væri á þann veg. Ég hygg, að þessari umr. ljúki með því, að brtt. verði teknar aftur.

ATKVGR.

Brtt. 422 tekin aftur til 3. umr.

Tillgr. samþ. með 26 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Till. vísað til síðari umr. með 35 shlj. atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: ÓTh, PHerm, PZ, PHann, SEH, SK, SÁÓ, SkG, StSt, StgrSt, SvBh, ÞBr, ÞP, BJ, BSt, BÁ, BjB, BSñ, BrB, EÁrna, EOL, EE, ErlP, EyStJ, GG, HG, HelgJ, HermJ, HV, IngP, JFv, JPálm, JörB, MG, FJ.

12 þm. (MJ, PO, GSv, ÁJ, ÁÁ, Emj, GP, ÍsIH, JakM, JJós, JGM, JJ) fjarstaddir.

Á 19. fundi í Sp., 21. maí, var till. tekin til síðari umr. (A. 394, 422).

Einar Olgeirsson: Herra forseti! Ég var búinn að minnst á það við fyrri umr. þessa máls, að ég mundi bera fram brtt. í samræmi við þá skoðun, sem ég þá hélt fram um, að það væri rétt, að allar mismunandi skoðanir, sem til eru í þinginu um stjórnarskrármálið, kæmu fram í n., og því væri rétt, að allir flokkar hefðu rétt til þess að gera sínar till. og taka sinn þátt í undirbúningi undir stjórnarskrárbreyt. eða samningu hinnar nýju stjórnarskrár. Því miður hefur mér ekki verið unnt að koma þessari brtt. á framfæri, til þess að hún yrði prentuð. Vil ég því biðja

hæstv. forseta um að leita afbrigða fyrir skriflegri brtt. um þetta fyrir mig. Þessi brtt. er við brtt. á þskj. 422 og er á þessa leið:

„Í stað orðanna „Alþingi ályktar að kjósa 5 manna millipinganefnd“ komi: Alþingi ályktar að fela ríkisstjórninni að skipa 5 manna millipinganefnd eftir tilnefningu stjórnmalaflokkanna á Alþingi, einn mann frá hverjum flokki.

Ég álit, að ef það er vilji þingsins að undirbúa stjórnarskrána sem rækilegast í nefnd og að sjá til þess, að sem mest af því starfi, sem miðar að því að komast að niðurstöðu um það, hvernig hún eigi að verða, ef það er vilji þingsins, að þetta eigi að gera í nefnd, en ekki á þingfundi, þá verða allir stjórnmalaflokkar, sem sæti eiga á Alb., að eiga fulltrúa í þessari n. Ef þessu er haggð á annan hátt en þennan, hlýtur afleiðingin að verða sú, að mjög margar brtt. koma fram við stjkskr., ef aðeins sumir af flokkum þingsins taka þátt í undirbúningi málsins, og þá gæti málið dregið óþarflega mikið á langinn. En af því að það er vitað, að það á að reyna að afgreiða málið á sumarþinginu, verður að reyna að tryggja það, að undirbúningur málsins í þessari n. verði sem bestur. Ég vil leggja á þetta þó nokkra áherzlu, sérstaklega gagnvart þeim, sem vilja afgreiða stjórnarskrármálið á sumarþinginu. Virðist a. m. k. engin ástæða til þess, að hinir stærri flokkar hér á þingi séu að reyna að tryggja sér í þessari n. fleiri menn en svo, að einn sé þar frá hverjum flokki. Ég býst við, að um það, sem snertir hrein þjóðfélagsleg mál í sambandi við undirbúning stjkskr. verði leitað álits sérfræðinga. Það, sem þess vegna hefur þýðingu í sambandi við skipun þessarar n., eru hinar pólitísku skoðanir, sem um það kunna að vera innan þingsins, hvernig haga skuli hinu og þessu um stjórnarfar landsins.

Það er talað um, að það þurfi sem mest að vanda til stjkskr., það þurfi að ræða hana og prófa í ljósi reynslunnar hina ýmsu þætti hennar um framkvæmdarvaldið, dómssvaldið, löggjafarvaldið, vald ríkisstj. o. þ. h. En þetta verður svo bezt gert, að þær mismunandi skoðanir, sem fyrir hendi eru á þessu þingi og verða á næsta þingi, komi sem greinilegast fram í sambandi við undirbúning þessa máls. Ég álit þess vegna, að það væri misráðið af stærstu flokkunum hér á þingi að leggja einhliða áherzlu á það að nota meirihlutavald sitt til þess að hafa — t. d. stærstu flokkarnir — tvo pólitíska fulltrúa hvor um sig í þessari nefnd.

Ég held, að ég þurfi nú ekki að hafa lengri formála fyrir þessari brtt. Ég var búinn að lýsa skoðun minni rækilega um þetta atriði við fyrri umr. málsins, en vil biðja hæstv. forseta að leita afbrigða fyrir þessari brtt.

Forseti (GSv): Í þessu máli hefur komið fram skrifleg brtt. frá hv. 4. þm. Reykv., og er hún við brtt. á þskj. 422, svo hljóðandi: „Í stað orðanna „Alþingi ályktar að kjósa 5 manna millipinganefnd“ komi: Alþingi ályktar að fela ríkisstjórninni að skipa 5 manna millipinganefnd eftir tilnefningu stjórnmalaflokkanna á Alþingi, einn mann frá hverjum flokki.

Vil ég leita afbrigða fyrir þessari brtt.

ATKVGR.

Afbrigði um skrifl. brtt. (verður þskj. 490) leyfð og samþ. með 25 shlj. atkv.

Bjarni Ásgeirsson: Viðvikjandi þessari brtt. vildi ég gera fyrirspurn til hæstv. forseta um það, hve margir eru flokkarnir á Alþ. Ég hef haldið, að þingflokkarnir væru ekki nema fjórir.

Forseti (GSv): Ég tel ekki, að í þessu sambandi þurfi forsetaúrskurð um þetta. Brtt. er komin fram, og afbrigði hafa verið leyfð fyrir henni, og hún liggur fyrir til umr. og afgreiðslu. Afgreiðsla hennar sýnir, hvort hv. þm. vilja fallast á þetta á sínum tíma. En það hafa ekki verið taldir nema fjórir flokkar á Alþ.; það fer ekki dult, að það þarf ekki forsetaúrskurð um það.

Einar Olgeirsson: Herra forseti! Það er aðeins í sambandi við fyrirspurn hv. þm. Mýr. um það, hve margir stjórnmalaflokkar eigi sæti á Alþ. Það ber að gera greinarmun á því, þó að maður vilji halda sig við gamlan úrskurð hér á þingi, um að þingflokkarnir samkv. þeim úrskurði teljist fjórir, þá er brtt. orðuð þannig, að þeir „stjórnmalaflokkar“, sem sæti eiga á Alþ., skuli allir hafa rétt til að kjósa mann í þessa n. Og Sósíalistafl. er viðurkenndur sem stjórnmalaflokkur, þó að hann í orði kveðnu sé ekki látinn heita þingflokkur eftir forsetaúrskurði. Þetta kemur fram m. a. í áliti, sem meiri hl. stj. skrn. hefur lagt fram. Þar er beinlínis talað um Sósíalistafl. sem stjórnmalaflokk á Alþ. Hann er því viðurkenndur sem slíkur, þó að hann, af því að hann kom fram sem flokkur eftir að síðustu kosningar fóru fram, komi ekki undir það að heita þingflokkur eftir þeirri definition, hvaða flokkar kallist þingflokkar og skilningi forseta á því á sínum tíma.

*Flm. (Bergur Jónsson): Ég vil bara benda hv. flm. þessarar brtt. á það, að það er einkennilegt af honum að bera þessa brtt. fram sem brtt. við brtt. á þskj. 422, við þá brtt., sem hann vill ekki fylgja. Með þessu neyðir hann a. m. k. einn þingflokkinn til þess að vera algerlega á móti þessari brtt., því að þrátt fyrir það, þó að sá þingflokkur, sem er á móti brtt. á þskj. 422, hefði ekkert á móti þessari brtt. hv. 4. þm. Reykv., þá mun hann greiða atkv. á móti aðaltill., enda þótt henni verði breytt á þennan veg. Svo að með því að bera þessa brtt. svona fram, en ekki sjálfstæða við þáltill., virðist hv. 4. þm. Reykv. eingöngu eiga mál sitt undir þeim, sem kynnu að vilja vera með brtt. á þskj. 422. Það getur vel verið að þessi hv. þm. og flokkur hans sé búinn að semja um það að láta Kveldúlfsvaldið, sem hann svo kallar og er búinn að úthrópa mest, taka forustuna um stjórn landsins. Ég get vel trúað þessum flokki til þess. En ég er ekki alveg viss um það samt, að allir hv. þm., sem hafa nú staðið að stjórnarskrárbreyt., þeim þyki vera sérstök nauðsyn á því, að í þessari n., sem á að vinna alvarleg störf í kyrrþey, eigi sæti menn, sem standa í fararbroddi í kosningabaráttunni á þessum tíma, sem n. á að starfa, heldur hygg ég, að þeim þyki heppilegra, að í n. séu menn, sem

eru vinnufærir á þessum tíma til þess að undirbúa fyrir Alþ. till., sem Alþ. getur unnið úr. Ég er ekki viss um, eins og Alþ. er skipað nú, að þessir hv. þm. allir mundu telja það neinn sérstakan sanngirnisgrundvöll í þessu máli að fara að láta flokk hv. 4. þm. Reykv. eiga fulltrúa í þessari n., né heldur Bændafll., sem maður býst við, að sé nú aðeins eins og hvert annað nafn, sem ekki lifi langt fram yfir þetta þing. Það virðist ekki vera mikill áhugi flm. fyrir þessari brtt., úr því að hann ber hana ekki fram sem sjálfstæða brtt.

Umr. (atkvgr.) frestað.

Á 20. fundi í Sp., 22. maí, var fram haldið síðri umr. um till. (A. 394, 422, 490).

ATKVGR.

Brtt. 490 felld með 21:5 atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu:

já: ÍslH, PZ, BrB, EOI, EE.

nei: EystJ, GP, HelgJ, HV, JakM, JJós, JGM, JPálm, JörB, MG, ÓTh, PHerm, PO, SEH, SK, SvBH, DP, BJ, BjB, EÁrna, GSv.

FJ, GG, HG, HermJ, IngP, JÍv, JJ, MJ, PHann, SÁÓ, SkG, StSt, StgrSt, DBr, ÁJ, ÁÁ, BSt, BÁ, BSñ, EmJ, ErlP greiddu ekki atkv.

Brtt. 422 samþ. með 25:19 atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: BSñ, EE, EmJ, ErlP, FJ, GP, HG, HV, JakM, JJós, JGM, JPálm, MG, MJ, ÓTh, PO, SEH, SK, SÁÓ, StSt, DBr, DP, ÁJ, ÁÁ, GSv.

nei: BJ, BSt, BÁ, BjB, EÁrna, EystJ, PG, HelgJ, HermJ, IngP, JÍv, JJ, JörB, PHerm, PZ, PHann, SkG, StgrSt, SvBH.

BrB, EOI, ÍslH greiddu ekki atkv.

Till. samþ. með 27 shlj. atkv. og afgr. sem ályktun Alþingis (A. 505).

15. Lífeyrissjóður embættismanna og barnakennara.

Á 19. fundi í Sp., 21. maí, var útbýtt:

Till. til þál. um endurskoðun á l. nr. 51 1921, um lífeyrissjóð embættismanna, og l. nr. 33 s. á., um lífeyrissjóð barnakennara (A. 481).

Á sama fundi var till. tekin til meðferðar, hvernig ræða skyldi.

Of skammt var liðið frá útbýtingu till. — Afbrigði leyfð og samþ. með 26 shlj. atkv.

Að till. forseta var ákveðin ein umr.

Á 20. fundi í Sp., 22. maí, var till. tekin til einnar umr.

Flm. (Gísli Sveinsson): Herra forseti! Við þrír þm. höfum leyft okkur að bera fram þessa till. til þál., sem er um endurskoðun á lífeyrissjóðum embættismanna og barnakennara. Í grg., sem fylgir till., er þetta ýtarlega rakið. Þeir, sem á bak við þetta standa, eru hlutaðeigandi starfs-

Lífeyrissj. embættism. og barnakennara. — Verðuppbætur á útflutningsafurðir landbúnaðarins.

menn allir sem einn. Gert er ráð fyrir, að ríkið láti fara fram endurskoðun á l. um þetta efni og leggi síðan fram frv. um það. Ég geri ekki ráð fyrir, að þessi endurskoðun hafi mikinn kostnað í för með sér, og vænti ég þess, að till. þessi steyti ekki um neina hindrun hér á hv. Alp. og nái fram að ganga óbreytt. Ég sé ekki ástæðu til að fara út í einstök atriði, en allt mælir með því, að lífeyrissjóðir þessir verði endurskoðaðir hið fyrsta.

Skúli Guðmundsson: Með þessari till. til þál., ef hún verður samþ., er ríkisstj. falið að láta undirbúa og semja frv. um lífeyrissjóð embættismanna og barnakennara. Ég ætla ekki að mæla á móti þessari till., en vil benda á, að samkv. l. um alþýðutryggingar, þá eiga menn að greiða gjöld til Lífeyrissjóðs Íslands. Frá þessu eru þó þær undantekningar, að barnakennarar og embættismenn ríkisins hafa sérstaka sjóði og enn fremur bankafólk í Reykjavík, og er allt þetta fólk undanþegið greiðslu í Lífeyrissjóð Íslands. Mér skilst því, að eftir þessu séu þeir nokkuð margir, sem greiði í sérstaka sjóði með undanþágu. Þessar undanþágur hljóta að leiða til þess, að fleiri koma á eftir. Ég veit t. d., að Samband íslenskra samvinnufélaga hefur stofnað sjóð fyrir starfsfólk sitt, og nokkur félög sambandsins úti um land eru þátttakendur í þessum sjóði. Þeir eru þó ekki að öllu leyti undanþegnir greiðslu í Lífeyrissjóð Íslands. Ég er ekki að mæla móti þessari till. til þál., sem hér liggur fyrir, en teldi æskilegt, að deildir þessara lífeyrissjóða yrðu sem flestar og að jafnvel hér-ud úti um land stofnuðu sérstaka sjóði.

Haraldur Guðmundsson: Ég tel það rétt hjá hv. þm. V.-Húnv., að taka beri til athugunar, hvort ekki beri að fjölga lífeyrissjóðunum, eða réttara sagt skipta þeim í fleiri deildir.

Ég er að vissu leyti sammála flm. þessarar till. til þál. um, að endurskoða beri þessi l., en ég tel það ekki rétt strax, því að verðgildi peninganna getur breytzt, og væri því mikill vandi að reikna út ýmislegt í sambandi við þetta.

Skúli Guðmundsson: Mér þótti vænt um að heyra álit hv. þm. Seyðf. á þessu, því að hann er forstjóri Tryggingarstofnunar ríkisins og þekkir manna bezt inn á þetta. Ég er honum sammála um, að fjölga beri sjóðunum. Ég er sammála hv. flm. till. um að láta fara fram endurskoðun á þessum l., því að tímarnir eru þannig nú, að þess gerist full þörf.

ATKVGR.

Tillgr. samþ. með 25 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Till. samþ. með 25 shlj. atkv. og afgr. sem ályktun Alþingis (A. 506).

16. Verðuppbætur á útflutningsafurðir landbúnaðarins.

Á deildafundum 16. maí var útbýtt frá Sp.:

Till. til þál. um verðuppbætur á útflutningsafurðir landbúnaðarins (A. 424).

Á 18. fundi í Sp., 20. maí, var till. tekin til fyrri umr.

***Flm. (Bjarni Ásgeirsson):** Þetta mál var lagt fyrir búnaðarþing í vetur, og er nú gerð þál. um sama efni hér. Þegar Ísland og Stóra-Bretland gerðu með sér viðskiptasamning eftir hernámið, þá var það einn liður í þeim samningi, að Bretland skyldi leggja fram nokkurt fé til uppbóta á þær útflutningsvörur landsins, sem markaðir væru lokaðir fyrir til fulls. Nú varð sú niðurstaðan við úthlutun þessa fjár, að það hefðu verið nær eingöngu bændur, sem hefðu orðið fyrir harðinu á þessum markaðstöpum, og fé, sem Bretar lögðu fram í þessu skyni, var um 5 millj. kr. Af því fóru um 4 millj. til verðuppbóta á landbúnaðarafurðir. Það er óhætt að segja, að þessi uppbót gerði sitt til þess, að afkoma landbúnaðarins varð þolanleg á því ári. Nú liggur ekkert fyrir um það, að slíkar uppbætur fáiist fyrir framleiðslu ársins 1941 frá Bretum, en hins vegar er það kunnugt, að nokkuð mikill hluti af útflutningsvörum landbúnaðarins er enn óseldur, og er ekki vitað, hvaða verð verður á þeim vörum. Hér er um svo háar upphæðir að ræða, að það verður ekki dregið lengur að veita bændum eitthvert öryggi um það, hvaða endanlegt verð þeir fá fyrir framleiðslu sína á árinu 1941. Nú er komið fram á árið 1942, og er eðlilegt, að bændur verði tregir til að stofna til kostnaðar vegna framleiðslunnar, ef þeir vita ekkert um það, hvaða verð verður á afurðum þeirra frá s. l. ári, hvað þá fyrir þetta ár. Nú sem stendur virðist því eðlilegt, að hæstv. Alp. taki þetta mál fyrir og veiti framleiðslunni til sveitanna nokkurt öryggi. Eftir upplýsingum um sölu á framleiðsluvörum bændna á árinu 1941, er álitíð, að nær allt kjöt muni vera selt, og a. m. k. má gera ráð fyrir því, að það muni seljast innanlands. En geymsla á kjötinu innanlands hefur alltaf í för með sér aukakostnað, þar sem þá verður að flytja kjötið langar leiðir á milli frystihúsa, til þess að unnt sé að geyma það. Hins vegar er það að segja um gærur, að aðeins helmingur af þeim er seldur fyrir samilegt verð, eða 4.25 f. u. b. Það hefur verið reynt að selja afganginn, og hefur hann verið boðinn út fyrir 3.55 kg, en sala hefur ekki tekizt enn, en samkv. þeim markaði, sem nú mun vera fánlegur, er von um að geta selt gærunnar fyrir 2.00 kg, og er það tæplega hálfvirði á við það, sem búið er að selja. Ég skal geta þess, varðandi sölu á gærum, að sums staðar hafa komið fram skemmdir á þeim, sem ekki hefðu komið til greina, ef hægt hefði verið að selja þær strax í haust, og ætti því að taka tillit til þess, ef þáttill. yrði samþ., hversu miklu tjóni framleiðslan hefur orðið fyrir vegna skemmda, sem stafaði af þessum sölu-drætti. Garnir verkaðar á s. l. ári hefur enn ekki

tekizt að selja, en verð á þeim var, samkv. verðskrá á s. l. ári, kr. 2.20 kg, en það mun vera mögulegt að selja þær fyrir 1.20 kg. Ullin er með öllu óseld enn, þrátt fyrir margítrekaðar tilraunir í þá átt. Það hefur verið gerð tilraun til þess að fá markað fyrir hana í Englandi og Bandaríkjunum, og um tíma leit svo út sem unnt mundi að selja hana til Rússlands, en það virðist nú svo sem sú sala hafi strandað. Það er að vísu hægt að selja ullina til Bandaríkjanna fyrir verð, sem svarar til kr. 5.50 fyrir kg af fyrsta flokks ull, en það verð er of lágt til þess, að mögulegt sé að taka því, án þess að upphætur komi einhvers staðar frá. Þessum tilraunum verður haldið áfram, og getur vel verið, að betur rætist úr, en okkur flm. virðist, að það þurfi að veita bændum meira öryggi um verð á þessum vörum en verið hefur.

Ég skal geta þess, að sú hugmynd hefur komið fram frá framkvæmdastj. S. Í. S., Jóni Árnasyni, að það gæti komið til mála, að ríkið keypti alla ullina, sem nú liggur fyrir og geymd hana fram yfir stríð. Það mun vera til húsakostur, þar sem hægt væri að geyma alla ullarframleiðslu ársins. Líkur eru taldar fyrir því og jafnvel vissa, að eftirspurn muni verða eftir ull að stríðinu loknu, og það mundi því vera hættulaust fyrir ríkið og jafnvel hagnaður að geyma ullina. Það hefur verið talað um það, að rétt mundi vera að auka innflutning á vörum til landsins, og það jafnvel vörum, sem eru ekki bráðnaðsynlegar, til þess að binda þannig eitthvað af þeim verðmætum, sem við eigum erlendis. Þetta, ef ullin yrði keypt af ríkisins hálfu og geymd, yrði þá sams konar ráðstöfun, sem sé að geyma þær innieignir, sem ella mundu safnast erlendis. Ég skýt þessu fram til athugunar.

Ég skal að lokum geta þess, að ef miðað væri við það verð, sem nú er hægt að fá fyrir þessar vörur í Bandaríkjunum, mundi upphótarþörfin samkv. þáttill. verða $2\frac{1}{2}$ —3 millj. kr., og er þar miðað við svipað verð og fékkst fyrir framleiðslu ársins 1940, að viðbætti dýrtíðaraukningu.

Ég hef þessi orð ekki fleiri, en vil vænta þess, að hæstv. Alþ. taki þessari þáttill. með skilningi.

***Forsrh. (Ólafur Thors):** Ég get um efnishlið málsins látið við það sitja, sem hv. flm. þessarar þáttill. hefur nú sagt. En ég vil kveða fastar á en hann um það, að það mun nú engin von um það, að verðupphætur fáiast á framleiðslu ársins 1941 frá Bretlandi eða Bandaríkjunum, eða fyrir þær vörur, sem harðast hafa orðið úti, hvað markaði snertir. Eins og kunnugt er, létu Bretar af hendi um 5 millj. kr. til verðupphótar á þær vörur, sem lakastur markaður var fyrir á árinu 1940, og af þeim ástæðum mun afkoma margra bænda hafa orðið miklu sæmilegri á því ári en ella mundi.

Mín skoðun er sú, að jafnvel þótt miðað sé við afkomu bænda, sem betur hafa orðið úti, þá beri samt sem áður að taka til greina þá hugmynd, sem hér er fram borin. Það er öllum kunnugt, að flestar stéttir þjóðfélagsins búa nú við annan og betri kost heldur en verið hefur, kannske nokkru sinni fyrr. Framleiðslan við

sjávarsíðuna mun í flestum tilfellum gefa betri raun en verið hefur undanfarin ár og mun hafa rétt fjárhag sinn langt fram yfir það, sem hjórtustu vonir höfðu staðið til. Hins vegar er það kunnugt, að óvissan um afkomu landbúnaðarins er nú meiri en nokkru sinni fyrr, og það er mjög nauðsynlegt, að ríkisvaldið geri sér það ljóst, að nú er á því meiri nauðsyn en nokkru sinni fyrr að bæta hag landbúnaðarins, svo að fólkið hverfi ekki með öllu frá sveitunum og framleiðslu hinna nauðsynlegustu matvæla.

Hins vegar er nú freisting fyrir þá, sem dvelja í sveitum landsins að hverfa þaðan til annarrar vinnu, sem er betur borguð í augnablikinu. Það er því nauðsynlegt, að ríkisvaldið láti sér nú skiljast, að það geta orðið úrslitaátök einmitt á þessu ári um það, sem mestu varðar, hvort okkur tekst að halda fólkinu í sveitunum, þar sem þjóðarnauðsyn er, að fólkið vinni áfram að framleiðslustörfunum. Ég er þess vegna meðmæltur því, að þessi þáttill. verði samþ. og verðupphætur verði greiddar á þessar vörur, sem nú eru ýmist óseldar eða lítt seldar, aðrar en kjöt og að nokkru leyti gærur, svo af afkoma bænda á árinu sem leið megi verða sæmileg og eigi lakari en á árinu 1940.

Varðandi þá hugmynd, sem hv. flm. minntist á, að ríkið keypti ullina, þá vil ég segja það, að þeirri hugmynd hafði skotið upp hjá fyrrv. stj., að slíkt gæti verið mjög heppileg ráðstöfun, þar sem fullt útlit væri fyrir, að hún mundi ef til vill hækka í verði eftir stríðið, og er þessi leið því mjög athugandi. Einnig tel ég þá hugmynd skynsamlega, að miðað sé að því að eiga nokkrar vörubirgðir umfram það, sem venja er til, þar sem ætla má, að ullarframleiðsla verði nokkru minni fyrst eftir ófriðinn.

Ég vil að lokum endurtaka það, sem ég áður hef sagt, að ég tel, vegna allra hluta, ekki aðeins heimilt og sanngjarnt, heldur líka nauðsynlegt, að taka vel á þessu máli, sem hér er til umr.

***Haraldur Guðmundsson:** Ég vil benda á það strax, að upphaf þessarar þáttill. er nokkuð óvenjulega orðað. Þar stendur: „Sameinað Alþingi felur stjórninni“ o. s. frv. Það er venjulegt að orða þetta þann veg, að stjórninni sé „heimilað“. Ég skal taka undir það með hv. flm., að það er fullkomlega eðlilegt, að bændur hafi óskað eftir því að fá einhverja vitneskju um það, hvers þeir mættu vænta um verð fyrir afurðir sínar á s. l. ári. Í þessari þáttill. er lagt til, að ríkissjóður leggi fram nokkurt fé til þess að tryggja bændum það verð fyrir útflutningsafurðir þeirra á s. l. ári, sem þeir fengu á árinu 1940, að viðbætti þeirri fjárhæð, sem Bretar lögðu fram til þess að verðbæta landbúnaðarafurðir, og mun það hafa verið á 5 millj. kr. Nú er það komið í ljós, að engra slíkra upphóta mun von fyrir framleiðslu s. l. árs. Verð það, sem bændur munu hafa fengið að meðtalinni þessari upphót, mun vera kr. 3.65 fyrir gærur og kr. 7.20 fyrir 1. flokks ull. Samkvæmt þáttill. á að tryggja bændum þetta verð að viðbætti dýrtíð, sem mun hafa vaxið á þessu tímabili um 20%, og mun þetta svara til þess, að verð á gærum til bænda muni

verða um kr. 4.40 kg og fyrir ull kr. 8.60 kg. Nú verð ég að segja það, að mér er ekki ljóst, hvort þetta er sú upphæð, sem er eðlilegt, sanngjarnt eða nauðsynlegt, að bændur fái, vegna þess að um þetta liggja ekki fyrir neinar upplýsingar, og ég hygg, að afkoma sauðfjárbænda með því verðlagi, sem var á gærum að viðbættum 5 millj. kr., hafi verið nokkuð framar vonum flestra manna á því ári.

Ég man ekki betur, þegar verðlag var ákveðið á landbúnaðarafurðum í haust, en að það væri gert með hliðsjón af því, að svo mikil óvissa væri um verðlag á ull og gærum, að þess vegna yrði að hækka aðrar landbúnaðarvörur í verði. Þetta var m. a. borið fram sem röksemd fyrir hækkan kjötsins í frv., sem hv. 1. þm. S.-M. bar fram á haustþinginu.

Ég treysti mér ekki til þess að fullyrða neitt um það, að bændur séu of vel haldnir, þó að þeim væri greidd sú uppbót, sem hér er lagt til. Ég heyri, að hæstv. forsrh. tekur þessu vel og telur það mjög sanngjarnt og eðlilegt. Ég vil þó vekja athygli á því ákvæði, sem hv. 1. flm. málsins frv. mjög fljótt yfir, þ. e., að hann taldi, að til þessa þyrfti $2\frac{1}{2}$ —3 millj. kr. Ég vildi gjarnan fá nánari upplýsingar um það, á hverju hann byggir þetta. Sennilega byggir hann þetta þó á því, að ullin seljist á kr. 5.50 kg, eins og fæst fyrir hana í Bandaríkjunum.

Það var eitt atriði, sem hv. 1. flm. vék að í tilefni af þessu. Hann gat þess, að allmikill hluti gæranna hefði skemmt og ætlað hafi verið til, að það tjón verði að fullu bætt. Ég veit vel, að saltaðar gætur geymast illa, og ég er því ekki mótfallinn að verðbæta gætur, sem skemmt hafa af óviðráðanlegum ástæðum, en ef staðurinn, sem valinn hefur verið til geymslu, hefur verið slæmur, eða gæturnar hafa skemmt af aðgæzluleysi, þá tel ég það hæpið að bæta það tjón.

Mér þótti vænt um að heyra frá hæstv. ráðh. og 1. flm., að áhugi ríkir hjá þeim um, að ekki falli skuggi á rekstur þjóðarbúsins. Í því sambandi má minna á, að ýmsir fleiri framleiðendur en hér er um rætt, eiga við örðugleika að stríða, og má þar nefna útvegsmenn við Faxaflóa, sem urðu á síðustu vertíð mjög hart úti að undantekinni einni veiðistöð. Veldur þar hvort tveggja, að afli hefur verið tregur, og líka, að sýnt sig hefur, að verðlag það, sem samið var um í brezka samningnum í fyrra, nægði ekki eins og það átti að gera, meðal annars fyrir það, að verðlag í landinu hefur breytt á þessum tíma. Þegar samningurinn var gerður, þá var vísitalan 150—160 stig, og menn bjuggust við, að henni yrði haldið niðri, af því að þá voru dýrtíðarlögin nýafgreidd, en hún hækkaði um fullkomlega 20%, svo að afkoma manna er nú lakari en búizt var við. Ég tel því eðlilegt, að jafnframt verði gerðar ráðstafanir til að bæta þessum atvinnurekstri upp tjónið, sem hann hefur beðið við, að ekki fékkst nóg fyrir aflann. — Þeim óhöppum, sem stafa af aflatregðu, er alltaf hægt að gera ráð fyrir.

Ég mun fylgja þessari till. til 2. umr., en lit svo á, að skapa beri jafnræði milli framleiðenda í þessum verðuppbótum.

***Flm. (Bjarni Ásgeirsson):** Ég þakka hæstv. forsrh. fyrir undirtektir hans, sem voru mjög góðar.

Hv. þm. Seyðf. sagði, að sér fyndist till. illa orðuð, en ég legg lítið upp úr því. Þá var hann einnig hræddur um, að hér lægju brellur á bak við og Búnaðarfélag Íslands ætti að ráða um þetta, en það hlýtur að vera á misskilningi byggt. Þá henti þessi hv. þm. á, að þar sem ákveðið hefði verið í frv. hæstv. viðskmrh., sem hann kom fram með í haust, að landbúnaðarafurðir skyldu ekki hækka, þá væri einkennilegt að fara fram á verðbætur hér. Þessu er því til að svara, að í frv. var um að ræða landbúnaðarafurðir ársins 1942, en hér er um að ræða verðbætur á afurðir ársins 1941.

Hann minntist og á skemmdir á gærum af völdum geymslu. Ég verða að segja það, að ef eðlilegir tímar hefðu verið, þá hefðu gæturnar selzt og ekki þurft að geyma þær, svo að mér finnst sanngjarnt, að þær verði bættar. Þessum hv. þm. fannst einnig ástæða til að bæta upp sjávarútvegsmönnum við Faxaflóa, sökum þess hve þeir hefðu átt erfitt uppdráttar á vertíðinni í vetur. Ég er þessu alveg samþykkur, en þar er um að ræða afurðir ársins 1942, svo að mér finnst ekki eiga að blanda því saman við þessa till. til þál., því að þar ræðir um afurðir ársins 1941, og þá var afkoma sjávarútvegsins góð. Ég hef svo ekki meira að segja um þetta við þessa umr.

***Haraldur Guðmundsson:** Viðvíkjandi því, sem ég sagði um, að fiskverðið ætti að bæta upp, þá sagði hv. þm. Mýr., að þar væri öðru máli að gegna, því að þar væri um að ræða afurðir ársins 1942. Þetta er hálfur sannleikur hjá hv. þm., því að helmingur vertíðarinnar var árið 1941. Enn fremur liggja fyrir miklu ljósari upplýsingar um afkomu sjávarútvegsins heldur en landbúnaðarins, svo að mér fyndist ekkert því til fyrirstöðu að ákveða uppbætur á þær afurðir líka.

ATKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 27 shlj. atkv. og umr. frestað.

Á 20. fundi í Sp., 22. maí, var fram haldið fyrri umr. um till. (A. 424, n. 497).

Of skammt var liðið frá útbýtingu nál. — Afbrigði leyfð og samþ. með 27 shlj. atkv.

***Frsm. (Þorsteinn Þorsteinsson):** Meiri hl. fjvn. taldi rétt að afgreiða þessa till. til þál., enda hefur hæstv. ríkisstj. lýst yfir því, að hún vilji verðbæta afurðir landbúnaðarins.

Nú liggur fyrir bændum að fá til sín fólk, og fer eftir því, hvernig það gengur, fjöldi búpenings næsta sumar og vetur, en ég vona, að úr þessu rætist.

Aftur var það, get ég tekið fram, að önnur till. lá fyrir n., en var ekki eins aðkallandi og gat beðið næsta þings, en nauðsynlegt var að afgreiða þessa till. strax. Um leið og hún er afgreidd, er rétt að athuga, hve miklu verðuppbæturnar muni nema. Um það er allt í vafa, en þó

eru líkur til að fara eftir. Hér eru ýmsar leiðir með afurðasölu, og fer það mikið eftir sölu landbúnaðarafurðanna frá 1941, hve háa uppbót þarf að greiða.

Gætur voru árið 1940 um 1½ millj. kg. og svipað mun verða 1941. Eftir verðlagi 1940 og því, sem gætur frá 1941 hafa verið seldar fyrir, eru ekki líkur til, að bæta þurfi þær meir en 50 aura pr. kg, eða um 7—8 hundruð þús. kr. Aftur leikur á tveimur tungum með ullina. Sumir búast við að fá kr. 8.00 pr. kg. af henni, og gangi maður út frá því, þarf ekki nema aðeins 360 þús. kr. til þess að bæta þá vöru upp. En gangi maður út frá verði samkvæmt fyrirbyggjandi tilboðum, getur farið svo, að verðuppbótin nemi um 2 millj. kr. En ríkisstj. mundi þá fremur kaupa ullina og geyma hana fyrir betri markað, og drægist þá frá uppbótinni sá gróði, er kæmi fram við það, er mundi verða hátt á aðra milljón kr. Verðuppbót á ull getur því hlaupið frá 1 milljón upp í allra mest 2½ millj. kr.

Ég hef ekki reiknað út uppbót fyrir minni háttar vörur.

Ég tel nauðsynlegt að tryggja þetta, svo að bændur fái að vita, hvaða styrk þeir fá sem uppbót frá fyrra ári. Eftir því geta þeir því hagað búskap sínum, tekið fólk og því um líkt, og öll um er nú ljóst, að það er þjóðarnauðsyn, að landbúnaðarframleiðslan sem önnur framleiðsla sé sem allra mest.

Í fáum orðum sagt erum við 6 nm. fylgjandi þessari till., þó, að í stað þess „að fela“ viljum við láta koma „að heimila“ ríkisstj. að veita verðupphætur. Fjarverandi þm. er einnig samþykkur till.

Ég legg því til f. h. meiri hluta n., að till. verði samþ. með þeirri breyt., er ég hef lýst.

*Emil Jónsson: Ég verð að lýsa yfir því, að ég er andvígur þessu máli.

Kl. 4 í gær var boðaður fundur í fjv. fyrirvaralaust og þetta mál tekið fyrir og afgr. milli þingfunda eða í fundarhléi. Ég vildi láta fresta málinu, þar eð engar upplýsingar liggja fyrir um kostnað þann, er hér kann að vera. Fjárveitingin getur verið allt frá 1—4 millj. eða hver veit hvað. En málið var þó hesað af.

Við höfum rætt fram og aftur og lengi í n. um ýmsar aðkallandi og litlar fjárveitingar, sem ekki hafa numið nema 20—30 þús., og þó ekki afgreitt þær. En nú kemur þetta mál á síðasta degi, og er komið fram án allra upplýsinga og skýringa. Ég skal ekkert bera á móti nauðsyn þessarar till. En mér finnst, að safna þurfi og vinna úr skýrslum um afkomu bænda áður, svo að rökstuddar ástæður fái fyrir 2—5 milljón króna fjárveitingu. Það eru engar ástæður fram bornar í n. eða af frsm. meiri hl. hennar nú í ræðu hans, ekki heldur færðar að því nokkrar líkar, hve mikið fé kunni hér vera um að ræða. Ég legg því til, að málinu verði frestað til næsta þings og reynt sé að gera sér skýra grein fyrir öllum ástæðum, hver nauðsyn sé hér á og hve há fjárveitingin muni verða.

Ef þetta nær fram að ganga, hljóta fleiri stéttir landsmanna að þurfa að fá upphætur, og mun ég víkja að því síðar.

Tekjuafgangur ríkissjóðs frá síðast liðnu ári var fyrst og fremst af sjávarútveginum. Menn hljóta að krefjast þess, að því fé sé varið til gagnlegra framkvæmda, en ekki ausið út án þess að skýra nauðsyn þess.

Ef veittar væru 2—5 milljónir í því skyni, sem hér um ræðir, fer þar í einu fullur þriðjungur af tekjuafgangi síðasta árs. Þetta fé er, eins og ég sagði áðan, að mestu runnið frá sjávarútveginum, og ég veit, að margir smáutgerðarmenn telja sig svo skattaða, að þeir geti ekki endurnýjað framleiðslutæki sín. Þeir vonuðu, að einhverju af þessu fé yrði varið til þess að styrkja atvinnuveg þeirra, efla fiskveiðasjóð eða eitthvað því um líkt.

En ef verja á þessu fé eins og hér er gert ráð fyrir, tel ég þeim peningum illa varið að svo stöddu. Ég legg til, að till. verði tekin til frekari athugunar, og ef rökstuddar skýringar koma fram fyrir nauðsyn þessa máls, þá skal ég mæla með till., þó því aðeins að upphæð fjárisins sé ákvörðuð.

Ef þessi till. verður samþ. nú, mun ég bera fram viðbótartill. um upphætur til handa útvegs-
mönnum, er hafa selt fisk sinn eftir brezku samningunum. Vísitalan hefur hækkað mjög síðan þeir voru gerðir og verð fiskisins sett fast, svo að framleiðslukostnaðurinn hefur aukizt. En aðaltill. mín er sú, að málinu sé vísað til stjórnarinnar.

*Sigurður Kristjánsson: Það stendur í nál., að ég hafi ekki greitt atkv., og skal ég nú gera grein fyrir því.

Nýlega hafa hér verið fram bornar tvær till. um að skipta upp tekjuafganginum frá 1941. Önnur er sú, er hér um ræðir. Gizkað er á 3—4 milljónir í þessu skyni. Hin till. er um að leggja til hliðar vegna tjóns af völdum mæðiveiki um 3 millj. kr.

Nú vita flestir, að fé þetta kemur frá sjávarútveginum. Sjávarútvegurinn hefur alltaf, jafnvel er hann gekk illa, lagt fram fé til styrktar landbúnaðinum. En þó þarf að athuga, hvort sjávarútvegurinn er nú ekki að færa fórnir, hvort það svið atvinnulífsins er ekki einnig hjálparþurfi. Það vill svo til, að mér er dálítið kunnugt um þetta mál. Ég hef í höndum skýrslur um það, að bátaútvegurinn á seinustu vertið hefur víða verið rekinn með tapi. Einnig er mér kunnugt um, að útvegsmenn eiga mjög erfitt með að endurnýja báta sína. Meðalstór bátur, eða um 30—40 tonna, kostaði fyrir stríð 30—50 þúsund kr. Nú kostar sams konar bátur hátt á 3. hundrað þús. Nú mun hv. þm. kunnugt um, að skattheimta af þessum atvinnuvegi er svo mikil, að ekki er hægt að leggja fyrir því líkar upphæðir. Að þessu máli athuguðu, þótti mér sanngjarnt að leggja til, að eitthvað af þessu fé gengi til þess, að atvinnureksturinn við sjóinn gæti haldið áfram. Ég kom því með þá till. á þskj. 460, að stjórninni sé heimilað að auka stofnfé fiskveiðasjóðs um 2 milljónir og aðrar 2 milljónir séu lagðar fyrir til endurnýjunar á fiskveiðiflotanum. Ég fór fram á það í fjv., að þessi aðstoð við atvinnuvegina yrði látin fylgjast að. En n. brást ekki vel við. Hún afgreiddi till. á þskj. 424, en alls ekki mína

till. Þetta er að sönnu í góðu samræmi við meðferð annarra sjávarútvegsmála hér í þinginu. Ég hef áður borið fram till. í fjvn. til eflingar og viðreisnar útveginum, og ég bar hana fram í annað og þriðja sinn, en hún var alltaf drepin. Það er alltaf sama svarta höndin, er drepur þessi mál. Það er eins og viss flokkur hér megi ekki finna saltlykt af nokkru máli, þá drepur hann það. Er ég sá þetta misrétti í fjvn., taldi ég mér ekki bera að greiða atkv. um þetta mál.

Það er út af fyrir sig ekki nema sanngjarnt, að landbúnaðurinn fái sína aðstoð, ef sannað er, að hann þurfi á aðstoð að halda. En þetta mál er óundirbúið. Sala afurðanna verður að fara fram, áður en hægt er að ákveða uppbæturnar, eða ríkið að kaupa þær, og álit ég það réttast, ef bændur þurfa á fénu strax að halda.

Ég sé, að till. mín hefur verið tekin á dag-skrá, en ég hef góð orð um það, að hún komist ekki að. Það eru einkennileg samtök hér um að sinna ekki málum sjávarútvegsins, og það þyrfti að breyta þessari samkomu á þá leið, að þau yrðu jafn réthá og önnur mál. — Ætla ég þetta svo nægilegt frá minni hálfu.

Páll Zóphóníasson: Herra forseti! Sem einn flm. þessarar till. þakka ég fjvn. fyrir nál. hennar og tillögur.

Ég skil það vel, að sá bóndasonurinn, sem hér talaði áðan úr sæti hæstv. forsrh., finni og viti, hvar skórinn kreppir að hér, því að faðir hans er fyrsti íslenski bóndinn, sem gefizt hefur upp á framleiðslunni og snúð sér að öðru, sem í bili er talið arðvænlegri atvinna. Og ég skil, að ráðh. vilji fylgja þessum till., svo að síður verði hætta á, að aðrir feti í fótspor föður hans. Til þess eru vitin að varast þau og rétt að byrgja brunninn, áður en barnið dettur í hann.

Frsm. minni hl. talaði um, að sannanir vant- aði í þessu máli fyrir nauðsyn þess að styrkja landbúnaðinn. Það er hér ekki fyrst og fremst verið að styrkja landbúnaðinn hans vegna. Það er þjóðarnauðsyn að því, að framleiðslan leggist ekki niður, og það er fyrir þjóðina í heild, sem þetta fé er lagt fram. Það er þess vegna allri þjóðinni jafnnauðsynlegt, ekki frekar bændum en öðrum, að bændurnir séu við starf sitt og hlaupi ekki frá því í annað. Þess vegna er þetta frá mínu sjónarmiði ekki á nokkurn hátt styrkur til bænda eða bændastéttar landsins, heldur fé, sem ríkissjóður leggur fram til þess að tryggja það, að það haldi áfram framleiðsla landbúnað- arafurða í landinu og að menn, sem hafa verið við þá framleiðslu, verði við hana áfram. En fari ekki eftir lífsskoðun guðfræðingsins, sem situr hér nú sem ráðh., þegar hann sagði, að hver maður ætti að vera við það, sem mest hefðist upp úr í þann og þann svipinn.

Þegar við svo litum á bændur landsins í heild og reynum að átta okkur á, hvað þeir hafa fyrir vinnu sína við búskapinn árið 1941 miðað við árið 1940, þá hef ég alla tíð síðan 1933 reynt að átta mig á þessu. Ég hef farið gegnum skatta- framtöl allra bænda landsins og athugað, hvað þeir sjálfir borga í kaup, fyrir áburð o. s. frv. Og ég hef reiknað fæðið út eftir búreikningum Guðmundar Jónssonar á Hvanneyri og svo eftir

Alþt. 1942. D. (59. löggjafarþing).

vísitölu, þegar um þann tíma er að ræða, sem engir búreikningar eru til fyrir. Ég get því sagt um, hversu margt fólk hefur unnið hjá bændum síðan 1933 og hvernig hún skiptist á ártímanum og sýslurnar. Út frá þessu hef ég svo verið að reyna að átta mig á, hve mikið er að hafa upp úr hverju búi bóndans, sem margir þm. gleyma, hve lítið er, því að hv. þm. tala hér mest um stóru bændurnar, sem hafa t. d. 200 fjár, en meðalbóndi hefur ekki 200 heldur um 78 fjár og 3.8 nautgripi. Þegar ég reyni að átta mig á gjöldum meðalbónda, þá kemur út, að þau hafi hækkað um full 45% árið 1941 miðað við árið 1940. Réttlætiskrafa bónd- ans er því, að hann fái þessum mun herra fyrir afurðir sínar 1941 heldur en árið 1940. Árið 1940 lagði meðallamb sig á kr. 39.99, og þá ætti meðal- lamb að gera árið 1941 kringum 58 kr. til þess að samsvara auknum tilkostnaði. Ef það verður gert, sem farið er fram á í þáttill., að borga endanlegt verð á gærum og ull, eða útflutnings- vörum landbúnaðarins yfirleitt, með 20% við- auka frá ríkissjóði miðað við það verð, sem feng- izt hefur fyrir það af þessum vörum, sem þegar er selt, þá fær bóndinn fyrir lambið að með- altali 56 kr., eða heldur minna heldur en sem svarar til verðsins 1940, þegar tillit er tekið til aukins búrekstrarkostnaðar. Séð frá þessu sjón- armiði er það líka réttlætiskrafa frá hendi bónd- ans, að hann beri nokkurn veginn jafnt úr bít- um eins og aðrir þegnar þjóðfélagsins, sem hann gerir, ef þáttill. þessi verður samþ., eða ef vör- urnar seljast fyrir það verð, sem þarf til þessa. Ef ætla mætti, að síðari helmingurinn af gæru- birgðunum seljist með svipuðu verði og sá helmingur þeirra, sem þegar er seldur, þá er hverfandi lítil uppbót, sem þarf á þær. En ef síð- ari helmingurinn af gærunum selst ekki herra verði en nú er talað um, sem er 15% lægra en sá helmingur seldist, sem búið er að selja, þá getur það farið þannig, að uppbótin á þær verði að vera 70—80 þús. kr. eftir þessari þáttill. Ullar- salan er alveg í óvissu. Árið 1940 voru 606411½ kg flutt út af ull, og var hún verðbætt úr Bret- a-sjóði. Og það er ekki hægt að búast við öðru heldur en að það verði eitthvað svipað, sem flutt er út af ullarframleiðslu ársins 1941. En eins og sá maður tók fram hér í hv. d., sem kallar sig þm. Seyðf. — ég kalla yfirleitt engan mann þing- mann hér á þessu þingi — þá má búast við því, að það gæti verið beinn hagur fyrir ríkissjóð að kaupa ullina og geyma hana til að selja hana væntanlega seinna með hækkuðu verði.

Ég held þess vegna, að hvernig sem á þetta mál er lítið, þá sé ómögulegt með nokkurri sanngirni annað en að viðurkenna, að þessi þál. sé sjálf- sögð og að till. hafi því að samþ., og ekki fyrst og fremst sem sérhagsmál bændanna, því að það er þetta alls ekki, heldur sem öryggismál fyrir þjóðarheildina, til þess að fyrirbyggja, að fleiri fari sömu leiðina og bóndinn, faðir mannsins, sem talaði hér við fyrri umr., og hverfi frá fram- leiðslunni og hlaupi í annað, af því að menn haldi, að það borgi sig betur. Og þetta á að samþykkjast af hæstv. Alþ. ekki fyrst og fremst sem styrkur til bænda. Ég fer ekki fram á, að í þáttill. sé lagður sá skilningur, að úr ríkissjóði beri að greiða bætur fyrir skemmdir, sem fram

koma í vörunum. Það álit ég hættulega braut, sem ríkið eigi ekki að ganga inn á, og á móti þeim skilningi á till. er ég.

***Jón Pálmason:** Ég skal ekki eyða löngum tíma í að ræða þetta mál né halda fyrirlestur um það eins og hv. síðasti ræðumaður. En sem einn flm. þessarar þáttill. vil ég lýsa yfir ánægju minni og þakkæti fyrir afgreiðslu hv. fjvn. á þessari þáttill. Því að ég geri ráð fyrir því, að þó að tveir af nefndarmönnum hafi sérafstöðu, þá muni þessi þáttill. verða samþ.

En varðandi það, sem þeir vinir mínir, hv. 5. þm. Reykv. og hv. 6. landsk., tóku hér fram áðan, þá vil ég segja það, að mér skilst þeir vera hvorugur andvígur þessari þáttill., heldur vilja fresta henni eða vísa henni til ríkisstj. En stuðningsmenn stjórnarinnar munu treysta henni til að afgreiða þetta mál vel og drengilega.

Á aukabínginu, sem haldið var hér fyrir hluta vetrar, lá fyrir frv. um ráðstafanir gegn dýrtíðinni, og í því var ákvæði um að bæta upp verð útfluttra landbúnaðarvara. Sá maður úr Framsf., sem ljósastan skilning hefur á þörfum bænda (StgrSt), tók fram, að það væri mesti kosturinn á því frv. Og það kom fram í umr. um það mál, sem ekki var hægt á annan veg að skilja en þann, að öll þáverandi stjórn álitu sjálfsagt, að þetta ætti að gera.

Nú er að vísu í þessari þáttill. farið nokkru lengra, og tel ég það mjög sanngjarnt. En að setja þetta mál í samband við það, hvort afgreiddar eru frá þessu þingi aðrar till., t. d. til hjálpar sjávarútveginum, það sýnist mér í sjálfu sér ekki vera nauðsynlegt. Því að það er ekki eins aðkallandi nauðsyn á að taka ákvörðun um það að veita fjárframlag til bátabygginga, vegna þess að þær koma ekki til framkvæmda á þessu sumri, og mundi því nægja að taka afstöðu til þess máls á þinginu, sem háð verður seint á þessu ári. Vil ég því halda því fram sem alveg eðlilegum hlut, að það sé ekki nein afstaða gegn þeirri till., þó að þessi þáttill. verði samþ. nú, en hin lätin biða síðari tíma. Ég veit, að þeim hv. þm. a. m. k., sem kunnugastir eru ástæðum í sveitum landsins, þeim er fullljóst, að það er á því brýn þörf, að þetta mál sé afgreitt á þann veg, sem í þessari þáttill. felst, hvort sem það er afgreitt á þann hátt að samþ. að fela ríkisstj. að gera það eða með því að samþ. þáttill., sem ég tel sjálfsagt að gera.

Hv. 6. landsk. minnst á, að sér þætti um þetta mál vanta upplýsingar. En hæstv. ríkisstj. mun að sjálfsögðu leita upplýsinga um það, enda er þáttill. í heimildarformi.

***Frsm. (Þorsteinn Þorsteinsson):** Eins og ég sagði í byrjun máls míns, ætlaði ég ekki að teygja umr. mjög í þessu máli. En það var hv. 5. þm. Reykv., sem mér þótti heldur teygja umr., þar sem hann aðallega fór að tala um aðra till. en þá, sem hér liggur fyrir til umr. og er miklu seinna á dagskránni.

En ég vil taka það fram, út af því, sem hv. 6. landsk. þm. sagði, að um þessa þáttill. varð að hafa hraðan á. Hún var fyrir mjög stuttu komin til fjvn., og annaðhvort var um að gera að af-

greiða hana í n. í gær eða láta hana sofna á þessu þingi. En ef tími hefði verið til, þá hefði verið sjálfsagt að verða við till. þessa ágæta manns. En hann sagði, að ekki hefði verið gerð tilraun til þess að sanna, að nauðsyn væri á að samþ. nú þessa fjárveitingu, sem hér er farið fram á. Það er nú þvert á móti. Við, sem mælt höfum fyrir þáttill., höfum sýnt fram á, að undir því væri kominn heyskapur hjá bændum að verulegum hluta, hvernig um þessa þáttill. færi, og um leið, hve mikinn bústofn væri hægt að setja á. Og þetta hefur svo áhrif á það öryggi, sem verða mun um matvælaframleiðslu í landinu, sem ég tel ekki litil rök fyrir því, að nauðsynlegt og sjálfsagt sé að samþ. þessa þáttill. nú.

Það hefur ekki verið hægt að færa hér fram nákvæmlega, hversu mikið fé ríkissjóður verði að greiða vegna þessarar þál., vegna þess að ekki eru enn seldar allar þær afurðir, sem á að bæta upp verð á. En hitt er það, að ríkisstj. hefur aðeins heimild til að ganga frá þessu máli. Og hún mun, áður en greiddar verða uppbæturnar, athuga þetta allt og láta reikna út kostnaðinn við það áður en greiðslan fer fram.

En um það, sem báðir andmælendur þessarar þáttill. sögðu, þegar þeir báru saman sjávarútveginn og landbúnaðinn, þá getum við nefnt til athugunar því viðkomandi, að nefnd sú, sem skipuð var af fulltrúum atvinnuveganna til að skipta því enska fé, sem kom hér inn í landið og átti að jafna hlut atvinnuveganna, hún sá sér ekki fært annað en að láta það ganga allt til landbúnaðarins. Og það var einnig svo næsta ár á undan. Og ég hygg, að þegar óhlutdræg nefnd hagar þessu svo, þá sýni það, að þetta er réttlátt. Og þó að sjávarútvegurinn hafi ekki alls staðar haft góða útkomu, þá hefur á síðasta vetri bætzt svo hagur útvegsmanna, að nú mundi mörgum bónda þykja það feikna fé, þó að þeir fengju ekki í tekjur yfir árið nema helmíng af þeim hlut, sem þessir menn hafa fengið aðeins yfir vertíðina. Hér er mikill kjaramunur.

Ég ætla ekki að deila um þessa hluti. En mér finnst þeir menn, sem nú vilja standa á móti því, að þessi þáttill., svo högvær sem hún er og sennilega ekki mjög fjárfrek, verði samþ., vilji koma fram sem hálfgerðir dragbítar á það að styrkja landsmenn til þess að halda við bústofni sínum og reyna að hafa öryggi í matvælaframleiðslu og matvælaforða innanlands, ef erfiðleikar koma um siglingar.

Ég ætla ekki að fara að gefa tilefni til lengri umr. En ég sé ekki, hver munur er á því að vísa málinu til ríkisstj. og hinu að heimila ríkisstj. að greiða uppbætur samkvæmt þáttill. En mér finnst það hins vegar ekki nema kák að vera endilega að breyta um form á afgreiðslu þessa máls á þann hátt að vísa þáttill. til ríkisstj., sem við vitum, að hún er ákveðin í að framkvæma, þegar hún hefur rannsakað málið. Hins vegar set ég ekki neitt fyrir mig, hvort formið verður á þessu haft.

***Emil Jónsson:** Ég skal ekki lengja mjög umr., og alveg sérstaklega vegna þess, að mér fannst ekki koma neitt fram hjá hv. frsm. né þeim tveimur öðrum formælendum þessa máls, sem

gæti haggð skoðun minni, sem kom fram í fyrri ræðu minni. Ég hélt því fram, að málið væri allveg óundirbúið. Engar upplýsingar hafa enn komið fram um það, hvort þetta á að kosta ríkissjóðinn eina eða t. d. fimm millj. kr., eða hve mikil þörf er á að veita þennan styrk. Það má segja, að e. t. v. sé hún fyrir hendi. En hve mikil hún er og hvort ástæða er til að verðbæta þessar afurðir að fullu eða að einhverju verulegu leyti, um það liggur ekkert fyrir.

Hv. síðasti ræðumaður, hv. 5. landsk., sagðist ekki finna verulegan mun á því, hvort þáltill væri vísað til ríkisstj. til athugunar og undirbúnings fyrir næsta þing eða þáltill. væri samþ. Á því er ekki heldur mikill munur, sérstaklega þar sem fyrir virðast liggja yfirlýsingar frá hæstv. landbrh. um það, að hann sé þáltill. í aðalatriðum samþykktur og muni inna þessa greiðslu af höndum, ef hann fær heimildina. En ef mín till. verður samþ. um að vísa málinu til ríkisstj. og hún legði niðurstöður sínar fyrir næsta þing og síðan ákvæði þingið, hve miklu ætti í þetta að eyða, þá næst sami árangur með því eins og með að samþ. þáltill. Ég mun því halda mér við mína till. um að vísa máli þessu til ríkisstj.

Hv. 1. þm. N.-M. hefur minnst á það hér í sameinuðu Alp., þar sem er sá eini vettvangur í þinginu, sem við eigum kost á að tala saman, að hann hafi athugað skattaframtöl og út frá því afkomu bænda, allt frá árinu 1933 og til dagsins í dag. Hann telur sig hafa upplýsingar um það, hve mörg vinnuhjú bændur hafi haft á þessum árum, hve mikið þeir hafi greitt í kaup og hve mikill kostnaður hafi verið við búrekstur þeirra frá ári til árs. Ég skora á hann að láta þessar upplýsingar koma einhvers staðar fram, þar sem þær geta verið aðgengilegar fyrir alla að kynna sér. Ég veit ekki, hvort þessar athuganir hv. þm. hafa verið tómstundavinna. En ef hann hefur gert þetta í starfstíma sínum sem starfsmaður ríkisins, eigum við heimtingu á að fá að sjá þessar skýrslur. Og þá þyrfti að athuga, hvort þær eru nothæfar. Ég vildi þá fá vottorð hagstofunnar um það, hvort þær væru rétt og óhlutdrægt samdar. Og að slíku vottorði fengnu mætti hafa þeirra feikileg not. Og ég vil fá að vita, hvernig meðalvisitalan er reiknuð út í þessu sambandi. Þetta gæti haft hagfræðilegt gildi, sem hv. þm. hér hefur gert athuganir á, og vildi ég skora á hann að koma þeim athugunum fram á aðgengilegan hátt.

Páll Zóphóníasson: Herra forseti! Þær upplýsingar, sem ég hef um afkomu bænda, eru þannig fengnar, að ég sem starfsmaður í ríkisskattaneftnd má sjá öll framtöl. Það gefur mér aðgang til þess, að ég hef stöðugt síðan 1933 flett í gegnum framtöl hvers einasta bónda á landinu, og hef ég þá tekið upp úr þeim þær upplýsingar, sem ég hef minnst á, og er það allt gert í frítíma mínum. Þessar skýrslur eru því mín eign, því að ég hef sem ríkisskattaneftndarmaður leyfi til að sjá framtölin. En hv. 6. landsk. þm. er margvelkomið að fá að sjá þær, hvenær sem er.

*Frsm. (Þorsteinn Þorsteinsson): Ég vil taka það fram, út af missskilningi milli mín og hv.

6. landsk. þm., að ég sagði, að það væri sama, hvort þessari þáltill. væri vísað til ríkisstj. eða hún samþ., og þá átti ég við það skilorðslaut, þ. e., að þáltill. væri þá afgreidd eins og hún er nú. En það er allt annað, ef ríkisstj. á að athuga þetta mál og leggja till. sínar um það fyrir næsta Alp. Ég átti því aðeins við það, þegar ég talaði um, að það væri jafnt á komið, hvor leiðin væri farin, að málið væri ekki geymt til næsta þings og athugað milli þinga.

ATKVGGR.

Till. um að vísa málinu til ríkisstj. felld með 27:7 atkv.

Brtt. 497 samþ. með 22:5 atkv.

Tillgr., svo breytt, samþ. með 28 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Till. vísað til síðari umr. með 28 shlj. atkv.

Á 21. fundi í Sp., 23. maí, var till. tekin til síðari umr.

Forseti tók málið af dagskrá.

Á 22. fundi í Sp., s. d., var till. aftur tekin til síðari umr. (A. 507, 508).

*Emil Jónsson: Ég gat þess við fyrri umr. þessa máls, að ef till. mín um það, að þessu máli yrði vísað til n., yrði felld, mundi ég hera fram brtt. í þá átt, að ríkisstj. væri einnig heimilt að veita þeim fiskframléiðendum, sem hafa selt fisk sinn hér heima samkv. brezka samningnum, nokkra hækkun miðað við vísitölu frá þeim tíma, sem brezki samningurinn var gerður. Þessari till. hefur nú verið útbýtt, og liggur hún fyrir á þskj. 508.

Ég skal ekki fara langt mál út í þetta á ný, ég gerði það nokkuð við fyrri umr., sem fór fram í gær. En till. er um það, að ríkisstj. hafi heimild til, ef henni finnst ástæða til, eftir að þessir útvegsmenn hafa gert upp reikninga sína, að veita þeim einhverja uppbót, allt að vísitöluhækkun fyrir það tímabil. Það var allmikið kvartað um það, þegar brezki samningurinn var gerður á s. l. ári, að verðið væri lágt. Þá var vísitala framfærslukostnaðar 155, en nú er hún 182 eða 183, svo að það hefur orðið æðimikil breyt. síðan. Hvort útgerðarkostnaður hefur vaxið hlutfallslega við þessa vísitöluhækkun, skal ég ekki segja. En það var upplýst í gær, að ekki fái bátar, sem stundað hafa síðustu vertið, hafi tapað, og þá er ástæða til að veita þeim uppbót fyrir það tímabil. Mér er fullljóst sjálfum, að ekki liggja fyrir neinar fullnægjandi upplýsingar um afkomu þessa atvinnuvegar á s. l. ári. En ég álit engu að síður heimilt að koma með þessa till. heldur en það er fyrir meiri hl. fjvn. og aðra flm. þessarar till. að koma með sína till., því að hún er algerlega óundirbyggð. Það lá ekki fyrir, hver kostnaður mundi vera fyrir ríkissjóð af framkvæmd þeirrar till. Samkv. upplýsingum frsm. gat það oltið á upphæð frá 1—5 millj. kr.

Ég vil að lokum beina þeim tilmælum til hæstv. forseta, að ég fái að koma að skrifl. brtt. um fyrirsögn till., ef mín till. verður samþ., því að eins og till. er flutt, er hún eingöngu um útflutning landbúnaðarafurða, en mundi verða um

útflutningsvörur yfirleitt, ef till. mín verður samþ.

***Frsm. (Þorsteinn Þorsteinsson):** Hér kemur fram á þskj. 508 brtt. frá hv. 6. landsk. við till. okkar meiri hl. í fjvn. Ég verð að segja, að mér finnst efni þessarar till. alveg sérstakt mál og það mikið mál. En því máli fylgja ekki minni gallar en þessari megintill. okkar, því að enn verr er till. hv. þm. undirbúin, svo að þar er rennt algerlega blint í sjóinn. En ég vil taka það fram, þar sem hv. þm. sagði áðan, að þetta væri 1—5 millj. kr., að það er ekki rétt. Ég sagði, að það væri um 1—3 millj., held ég hafi orðað það nánast 1½—3 millj. En þar að auki var það, að þessi aðaltill. okkar var búin að vera í n. og athuguð þar, en þessari till. er skotið fram við síðari umr., eftir að það er ómögulegt orðið fyrir sömu n. að fjalla um hana. Hún er líka allt annars eðlis en aðaltill. okkar. Hún á við afurðir, sem eru seldar meiri hluta ársins 1942 eða hálf t. árið, en ekki einu sinni hálf t. árið 1941, en okkar till. á aðeins við að bæta upp sölu fyrir árið 1941. Hér er farið út á allt aðra braut fyrir yfirstandandi ár og meira að segja ókominn tíma. Því að mér skilst þetta ná til júniloka þetta ár, og þegar af þeirri ástæðu er þetta annars eðlis. Ég vona, að hv. flm. sjái, að það liggur ekki svo mjög á að taka þessa till. fyrir og hann sýni þá sanngirni við hitt málið, að hann vildi taka till. aftur og taka hana upp á næsta þingi, enda þá útrunnið það skeið, sem hann biður um uppbót fyrir á þessum fiskafli. Þetta virðist mér mjög sanngjarnt. En hitt virðist mér, ef till. er ekki tekin aftur, benda á það, að ekki sé eingöngu tilgangurinn að fá þessa uppbót fram, heldur líka að gera ófært að samþ. aðaltill.

***Emil Jónsson:** Út af þessum tilmælum vil ég segja það, að ég fór þess á leit í gær við fyrri umr., að málinu yrði frestað til sumarþingsins að minnsta kosti. Þing ætti væntanlega eftir að koma saman, ekki einu sinni, heldur tvisvar enn á þessu ári, og væri því góður tími til að fá málið afgr. þá, þegar betri upplýsingar lægju fyrir um söluverð þessara landbúnaðarafurða, svo að hægt væri að gera sér nokkra hugmynd um, hve mikið ríkissjóður þyrfti að greiða í þessu skyni. Það getur ekki gilt sem röksemd, að bændur muni miða heyskap sinn við það, hvort þessi uppbót fæst eða ekki. Ég geri ráð fyrir, að þeir séu búnir að taka sínar ákvarðanir um fólksráðningu, hvort sem þessi uppbót er veitt eða ekki. Það væri á allan hátt viðkunnanlegra, að fyrst væri séð, hvað söluverðið yrði, og síðan, hvað ríkissjóður ætti að greiða, og hvort hann þyrfti að greiða allt eða nokkurn hluta. Ef hv. þm. gengur inn á þetta, skal ég óðar fyrir mitt leyti geyma till. mína.

***Einar Olgeirsson:** Mig langar til að gera fyrirspurn til hv. 6. landsk., sem flytur brtt. við aðaltill. Það er talað um, að framleiðendur fái hækkað verð af fiski og fiskafurðum. Við hverja er átt með þessu? Er átt við raunverulega framleiðendur, sjómenn og smáútvegsmenn, sem við fiskinn vinna, draga hann úr sjó og koma hon-

um á land, eða er átt við þá eigendur fisksins, sem stundum eru að visu þeir sömu, — eigendur fisksins, sem kaupa hann, þegar hann er kominn á land? Það mundi vera það eina rétta að greiða hana til framleiðenda. Mig langar til að heyra, hvaða skoðun hv. þm. hefur á þessu atriði. Og í öðru lagi, hvað heldur hv. þm., að þetta sé mikil upphæð, sem þarna er um að ræða, ef greiða á verðlagsuppbót á fisk, sem seldur er samkv. brezka samningnum á þessum tíma, svona hér um bil?

ATKVGR.

Afbrigðið um skrifl. brtt. (sjá þskj. 529) leyfð og samþ. með 29 hlj. atkv.

***Bjarni Ásgeirsson:** Þessi brtt. hv. 6. landsk. er visst form af neii gegn þessu máli og er ekki komin fram til neins annars en að reyna að koma fæti fyrir það, með því að brtt. er fyllilega óaðgengileg. Hér er tvennu ólíku saman að jafna. Sjávarútvegurinn hefur aldrei haft jafngóða og mikla markaðsmöguleika fyrir vörur sínar eins og nú á stríðsárunum, t. d. 1941. Og það er vitað mál, að þeir, sem hann stunda, hafa aldrei grætt eins mikið. En á landbúnaðinn hefur stríðið haft þau áhrif, að útflutningsmarkaður er að lokast meira og minna, þannig að landbúnaðurinn situr með mikið af vörum sínum frá 1941 óseldar, og er ófyrirsjáanlegt, hvenær seljast. Þá ber hv. þm. fram till. um að leggja að jöfnu að bæta upp sjávarútflutningsvörur, þó að sala þeirra stæði með hinum mesta blóma 1941. En hvað landbúnaðinn snertir, þá er ekki einungis að ræða um vörurnar frá 1941, heldur er allt í óvissu um sölu og verð á miklum hluta landbúnaðarafurða á yfirstandandi ári.

Það er sýnilegt, að í þessari till. er engin sanngirni á ferð, heldur er aðeins verið að bregða fæti fyrir þetta mál. Hv. þm. sagði, að það mætti vel fresta þessu til sumarþingsins, þangað til sýnt væri, hvað fæst fyrir vörurnar. Nú er upplýst, að alveg er óvíst, hvort hægt er að selja fyrir nokkurt verð sem nemur, fyrr en jafnvel eftir stríð. Það er talað um að geyma ullina þangað til eftir stríð.

Hv. þm. neitaði enn fremur, að það hefði nokkur áhrif á fólksráðningu til bænda, hvort þessi till. er samþ. eða ekki. Heldur hann, að það hafi engin áhrif á ráðstafanir bænda á þessu ári, hvort þeir hafa hugmynd um, hvort þeir fá nokkurn skapaðan hlut fyrir mikinn hluta af útflutningsvörum sínum? Ég veit, að bændur hafa treyst á þetta liðsinni, að öðrum kosti hefðu margir þeirra dregið við sig verkafólk og framkvæmdir á þessu ári, — og munu áreiðanlega gera það, ef þessi till. verður felld. Hygg ég, að þjóðin megi sízt við slíkum afturkepp á þessum tímum. Vona ég, að meiri hl. þingsins skilji það, að bændur þurfa nú á því að halda, að þeir séu hvattir til að starfa og framleiða í sumar til þess að tryggja þjóðinni lífsnauðsynjar. En tilgangurinn með brtt. þessari er enginn annar en að koma aðaltill. fyrir kattarnef. Hv. flm. hefur ekki látið sér detta í hug að koma með hana fyrr en síðasta dag þingsins. Ef nauðsynin væri svo rík, hefði hann líklega komið auga á hana

fyrir. Aðalröksemd hans var sú, að málið væri svo gersamlega óundirbúið og alveg út í bláinn þær tölur, sem voru nefndar. En til þess að bæta úr þessu, kórónar hv. þm. þetta með því að koma með till., sem er miklu minna undirbúin og miklu síður hægt að segja, hvaða tölur muni hafa í för með sér. Auk þess er ómögulegt að sjá, eins og kom fram í ræðu hv. 4. þm. Reykv., hverjir eiga að fá þessa uppbót. En ég skýrði frá því við framsögu þessa máls, að samkv. áætlun þess manns, sem nákunnugastur er þessum hlutum, Jóns Árnasonar framkvæmdarstjóra, mundi þessi heimild, sem farið er fram á í till. okkar, kosta ríkið í mesta lagi frá 2½—3 millj. kr. Hann reiknaði það út með þeirri nákvæmni, sem honum er lagin, og eftir þeim gögnum, sem voru fyrir hendi. En það getur enginn reiknað út nema á löngum tíma, hvað það mundi kosta ríkissjóð, sem hv. 6. landsk. flytur till. um. Það getur vel verið, að komi á daginn, þegar farið er að athuga afkomu ársins 1942, að sjávarútvegurinn verði fyrir afhröði á þessu ári, og það verði nauðsynlegt fyrir ríkið að hlaupa undir bagga á einn eða annan hátt, og tel ég þá sjálf-sagt, að það verði gert. En ég hygg, að það mætti athuga það mál fram eftir árinu, jafnvel fram á árið 1943, um leið og afkoma landbúnaðarins fyrir það ár verður e. t. v. athuguð. Ég tel, að það geti ósköp vel farið saman.

*Emil Jónsson: Hv. 4. þm. Reykv. spurðist fyrir um það, hvaða skilning bæri að leggja í þessa till., hvort átt væri við þá, sem hefðu aflað fiskisins, eða hina, sem seldu hann. Fiskisins er aflað að langmestu leyti undir hlutaskipta-fyrirkomulagi, og þá eru framleiðendur þeir, sem taka sinn hlut á þessum skipum. Og í till. er vitanlega átt við þá menn.

Þá spurði hv. þm., hve háa upphæð væri um að ræða. Það get ég ekki sagt. Það kostar allmikla vinnu að finna það. En ég býst við, að það geti verið um álíka upphæð að ræða eins og fyrir var í till. og með álíka möguleikum til að breytast eins og þar eru, og innan þeirra takmarka, sem flm. telja fyrir uppbótinni samkv. sinni till.

Hv. þm. Mýr. var að segja, að mín till. væri ekki annað en vissst form af neii. Þetta er ekki rétt nema að nokkru leyti. Ég var á móti till. og gerði grein fyrir því. En úr því að hún var samþ., þá finnst mér ekki ósanngjarnt að þetta komi fram líka. Og ég hef fært rök fyrir því, að það er alveg eins mikil ástæða til að taka þessa menn með eins og bændur. En það er rangt, að ég sé alveg á móti því, að bændum sé einhver uppbót greidd, það hef ég aldrei sagt. En ég er á móti því að gera það nú þegar og það á þann hátt að ákveða það áður en maður veit, hve mikillar uppbótar er þörf, þannig að þeir fái fyrst það hæsta verð, sem greitt hefur verið hér á þessu landi, og svo í viðbót fulla uppbót.

Svo sagði hv. þm., að ég hefði kórónað allt þetta með því að koma með till., sem ómögulegt væri að áætla, hvað gildi fyrir ríkissjóð. Þetta er ekki rétt nema að nokkru leyti. Það er einfalt skrifstofuverk að fá upp, hve mikinn kostnað till. mín hefur í för með sér, því að það er skráð og vitað, hve miklu þessar sölur allar nema. Það

er ekkert annað að gera en leggja það saman og hve mikil verðlagsuppbótin er á hverjum tíma.

Ég skal viðurkenna, að bændur hafa að visu misst mikinn hluta af markaði sínum erlendis. En hvað um sildina? Vill hv. þm. ganga inn á þá braut, að ef engin er sildveiði á þessu ári, að bæta upp það tjón, sem þeir menn verða fyrir, sem ekki geta stundað þessa veiði? Ég sé ekki annað en það sé nokkuð hliðstætt. Eftir því, sem mér er sagt, eru ekki eftir nema einn sjötti til einn sjöundi af þeim mörkuðum, sem áður voru til fyrir saltsild. Hvað á að gera við hitt? Og hvernig á að bæta þeim mönnum, sem lifa af sildveiðum, það tjón, sem þeir verða fyrir með því að geta ekki stundað veiðina? Á að slá því föstu fyrir fram, að greiða skuli fullar bætur fyrir það að geta ekki stundað þessa atvinnuvegi? Yfirleitt finnst mér svo mikið skyndihandbragð vera á þessari till., að ekki væri óeðlilegt, þó að hún yrði athuguð í 1—2 mánuði. Ég skal ábyrgjast, að það verður málefnið aðeins til góðs, en ekki til tjóns.

*Einar Olgeirsson: Út af svári hv. 6. landsk. við fyrirsögn minni, vildi ég, að því væri slegið föstu, að átt sé við þá í till., sem hafa unnið sjálfir að þessari framleiðslu, mestmegnis með hlutaskiptum, enda séu menn ekki taldir framleiðendur, sem hafa eignast fiskinn með því að kaupa hann af öðrum og síðan selt upp í brezka samninginn. Það er vitanlega alltítt að kaupa afla af bátum, þegar lagt er á land. Ég held það sé nauðsynlegt, að þetta komi alveg skýrt og greinilega fram. Það er vitanlegt, að orðvenja hjá sumum mönnum í Alþ. er svo slæm, að það er talað um togaræigendur sem framleiðendur, menn, sem aldrei hafa komið nálægt því að framleiða fisk, en það er alls ekki átt við togarasjómenn, þegar framleiðendur eru nefndir. Þess vegna vildi ég leggja áherzlu á þetta og álit, að þessi skilgreining, sem hv. 6. landsk. gaf, sé sú, sem eigi að vera, ef till. verður samþ.

ATKVGR.

Brtt. 508 felld með 18:10 atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: BrB, EOL, EmJ, ErlP, FJ, HG, HV, JJós, SÁÓ, ÁÁ.

nei: BÅ, BjB, EE, GG, HelgJ, HermJ, IngP¹, JÍv, JPálm, JJ, JörB, PHerm, PZ, SkG, StgrSt, SvH, ÞP, GSV.

BSn, EystJ, Jakm, MG, MJ, ÓTh greiddu ekki atkv.

13 þm. (BSt, EÁrna, GP, ÍsLH, JGM, PHann, PO, SEH, SK, StSt, ÞBr, ÁJ, BJ) fjarstaddir.

Brtt. 529 þar með út sögunni.

Till. samþ. með 28:4 atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu

já: EystJ, GG, HelgJ, HermJ, IngP, JakM, JJós, JGM, JÍv, JPálm, JJ, JörB, MJ, ÓTh, PHerm, PZ, SkG, StgrSt, SvH, ÞP, ÁÁ, BÅ, BjB, BSn, BrB, EOL, EE, GSV.

nei: FJ, HV, SÁÓ, EmJ.

HG, MG, ErlP greiddu ekki atkv.

1) IngP: Vegna þess, hve till. þessi er óljóst orðuð, segi ég nei.

Verðuppbætur á útflaforðir landbúnaðarins. — Samþykki til frestunar á fundum Alþingis.

12 þm. (GP, ÍslH, PHann, PO, SEH, SK, StSt, ÞBr, ÁJ, BJ, BSt, EÁrna) fjarstaddir.

Till. afgr. sem ályktun Alþingis (A. 530).

um Alþingis þess, er nú situr, frá því er venjulegum störfum þess verður svo langt komið, að ekki þykir ástæða til lengra þinghalds að sinni, til þess dags, er almennar kosningar til Alþingis fara fram á þessu sumri.

Gjört í Reykjavík, 23. maí 1942.

Sveinn Björnsson

(L. S.)

Ólafur Thors.“

17. Samþykki til frestunar á fundum Alþingis.

Á 21. fundi í Sp., 23. maí, var útbýtt:

Till. til þál. um samþykki til frestunar á fundum Alþingis skv. 19. gr. stjórnarskrárinnar (A. 509).

Á sama fundi var till. tekin til meðferðar, hvernig ræða skyldi.

Of skammt var liðið frá úthýtingu till. — Afbrigði leyfð og samþ. með 28 shlj. atkv.

Að till. forseta var ákveðin ein umr.

Á 22. fundi í Sp., s. d., var till. tekin til einnar umr.

Of skammt var liðið frá því er umr. var ákveðin. — Afbrigði leyfð og samþ. með 35 shlj. atkv.

Forsrh. (Ólafur Thors): Herra forseti! Ég leyfi mér að tilkynna hinu háa Alþingi, að mér hefur horizt svolátandi bréf:

„Ríkisstjóri Íslands gjörir kunnugt:

Að ég, að tilskildu samþykki Alþingis, veiti forsætisráðherra umboð til þess að fresta fund-

Samkvæmt umboði því, sem í bréfi þessu felst, hef ég ákveðið að leita samþykkis Alþingis á heimild forsætisráðherra til handa til þess að fresta fundum Alþingis nú að loknum þessum fundi í Sp. og til þess dags, er almennar kosningar fara fram á þessu sumri, og hef um það flutt þáltill. þá, sem nú hefur verið útbýtt á þskj. 509 og er til umr. Þau rök, sem að því liggja, að farið er fram á slíka heimild, eru fram færd í svohljóðandi grg. þessarar þáltill.:

„Með því að samþykktar hafa verið breytingar á stjórnarskránni og þing mun nú verða rofið frá þeim degi talið, er almennar kosningar til Alþingis fara fram í sumar, en þinginu má ekki slíta nú samkv. ákvæðum 18. gr. stjórnarskrárinnar, hefur sú leið verið valin að leita heimildar til þess að fresta því til þess tíma, er þing-ið mun verða rofið.“

ATKVGR.

Tillgr. samþ. með 32 shlj. atkv.

Fyrirsögn samþ. án atkvgr.

Till. samþ. með 30 shlj. atkv. og afgr. sem ályktun Alþingis (A. 531).

Þingsályktunartillaga afgreidd með rökstuddri dagskrá.

Vantraust á ríkisstjórnina.

Á deildafundum 16. maí var útbýtt frá Sp.:

Till. til þál. um vantraust á ríkisstjórnina (A. 429).

Á 16. fundi í Sp., 18. maí, var till. tekin til meðferðar, hvernig ræða skyldi.

Að till. forseta var ákveðin ein umr.

Á 17. fundi í Sp., 19. maí, var till. tekin til einnar umr (útvarpsumr.).

Forseti (GSv): Nú hefjast útvarpsumr. um till. á þskj. 429, um vantraust á ríkisstjórnina. Tekur fyrstur til máls 1. flm. till., hv. þm. S.-Þ., Jónas Jónsson, og talar af hálfu Framsfl.

Flm. (Jónas Jónsson): Vantraust það, sem framsóknarmenn bera fram á hina nýskipuðu ríkisstj., er ekki af persónulegum, heldur pólitískum ástæðum, bæði til að sannprófa, hvort stjórnin hafi nægilegan þingstyrk að baki sér, og í öðru lagi, til að í ljós komi, hversu háttað er samstarfi þeirra sundurleitu flokka, sem talið er, að standi að þessari stjórnarmyndun. Í þriðja lagi vilja framsóknarmenn vekja borgara landsins til athugunar á því afleiðingaríka máli, sem stjórnin telur vera sitt mesta viðfangsefni.

Eftir kosningarnar 1937 var hafizt handa um aukið samstarf milli lýðræðisflokka. Vegna atvinnuörðugleika í landinu og aðsteðjandi óveðurs í stórlöndum heimsins fundu dugandi menn í öllum flokkum nauðsyn til bera vegna þjóðarhagsmuna að leggja mikið til hliðar af hversdagslegum deiluefnum stjórnmalaflokka. Síðan mynduðu Íslendingar samstjórn allra lýðræðisflokka missiri áður en ófriðurinn skall á. Íslendingar urðu í þessu efni á undan öðrum lýðræðisþjóðum um þjóðstjórnarmyndun. Og þrátt fyrir óhjákvæmilega galla, sem jafnan verða á slíku samstarfi, þá mun því aldrei neitast, að hið aukna og friðsamlega samstarf lýðræðisflokka í þrjú ár hefur verið til ómetanlegs gagns fyrir þjóðina.

Nú er þetta samstarf rofið og komin á veik flokksstjórn. Það er þjóðinni til sóma að hafa skilið nauðsyn þjóðstjórnar á undan öðrum þjóðum. En á sama hátt er það sérstakur álits- hnekkir fyrir Íslendinga að hafa rofið samstarfið um stjórn landsins á hinum mesta háskatíma

og á undan öðrum frjálsum þjóðum. Því miður er svo komið hag þjóðarinnar, að í stað þess að halda góðum friði milli lýðræðisflokka, er hafin hatröm deila um mál, sem engin frjáls þjóð nema Íslendingar hefur látið sér til hugar koma að fást við á tímum heimsstyrjaldar.

Ófriðurinn í landinu er hafinn í byrjun þessa árs, þegar Alþýðuflokkurinn lét félmrh. hverfa úr stjórninni, af því að hinir flokkarnir vildu í baráttunni við dýrtiðina láta lög landsins ná til verkamanna eins og annarra stétta. Áður hafði þjóðstjórnin, með almennum stuðningi Alþingis, hindrað hækkun á húsaleigu, sett hámarksverð á aðflutta vöru og innlenda framleiðslu. Allir höfðu í þessu efni beygt sig fyrir þjóðarnauðsyn, þar til Alþfl. sagði: „Við viljum, að ein stétt, sú, sem við viljum hljóta kjörfylgi frá, hafi meiri rétt en allir aðrir þegar þjóðfélagsins.“ Áður en hér var komið, hafði íslenska verkamannastéttin miklu hærri dýrtiðarupphót en í Svíþjóð og Englandi, til þess að nefna aðeins tvö öndvegislönd lýðræðisins.

Framsóknarmenn og Sjálfstfl. gerðu nú starfs-samband um gerðardómslög til að halda dýrtiðinni í skefjum og fara með stjórn landsins. Til samans voru þessir flokkar nógu sterkir til þess að ráða fram úr þessum vandamálum. Þetta sést í verki á þann hátt, að síðan gerðardómurinn tók til starfa, hefur dýrtiðin ekki vaxið. Á betra varð ekki kosið.

Alþfl. undi þessu illa. Hann vildi sundra þjóðstjórninni til fulls, til þess að gerðardómurinn hætti að halda dýrtiðinni í skefjum. Alþfl. kemur þá með stjórnarskrárbreytingu, sem miðar að því einu að taka með lögum sex þingsæti af Framsfl. og gefa þau sjálfstæðismönnum, þó að þeir væru í minni hluta í hverju þessu kjördæmi. Engin þjóð í veröldinni hefur fyrirmæli um svo augljós rangindi í stjórnarl. sínum. Hér var farið fram á að gera óhæfuverk, sem ekki á sér fordæmi í kosningal. nokkurrar frjálsrar þjóðar. Alþfl. bjóst við, að Sjálfstfl. mundi ekki standast freistinguna, þiggja illa fengin kjördæmi sem gjöf frá óvinveittum og ófundsjúkum nábuaflokki. Þetta var orð að sönnu. Verzlunarstéttin í Reykjavík varð yfirsterkari í Sjálfstæðisflokki gagnstætt því, sem gerðist 1939, þegar Framsfl. og framleiðendur sjálfstæðismanna komu á gengisbreytingu til þess að bjarga útgerðinni frá hruni í óþökk mikils hluta kaupmannastéttarinnar. Að þessu sinni stóðu framleiðendur í Sjálfstfl. illa að vígi, því að kaup-

mannastéttin hefur meirihlutavald yfir Morgunblaðinu og Visi og beitti þeim blöðum báðum til stuðnings hrekkjabragði Alþfl. Niðurstaðan varð sú, að Sjálfstfl. ákvað að meta meira væntanlegan atkvæðahagnað sinn heldur en þörf landsins. Þannig var þjóðstjórnin rofin með tveimur óafsakanlegum atkvæðaveiðibrellum Alþfl. og sjálfstæðismanna.

Þetta er ekki í fyrsta sinn, sem Alþfl. gerir stjórnarlög landsins að leikfangi og reynir að bæta augnabliksaðstöðu sína með fljóthugsuðum ævintýrum, sem hafa átt að vera hyggindi. Árið 1931 gerði Alþfl. leynisamning við Sjálfstfl. um að gerbreyta öllu kosningaskipulagi þjóðarinnar og eyðileggja sjálfstæði héraðanna, sem er náteingt sögulegri þróun landsins í meira en tíu aldir. En þegar málið var lagt undir dóm kjósendanna vorið 1931, dæmdu þeir báða flokkana, sem stóðu að hinni óhæfilegu meðferð á stjórnarlögum landsins, mjög hart. Alþfl. var réttilega dæmdur til enn harðari hegningar heldur en Sjálfstfl., fyrir að hafa undirbúið tilræðið. Framsóknarflokksmenn, sem átti að eyðileggja, unnu glæsilegan sigur. Sá sigur var svo afleiðingaríkur, að síðan þá og þar til nú hefur enginn þorað að ráðast á sjálfstæði héraðanna.

Alþfl. fékk þá ráðningu hjá verkamannastéttinni vorið 1931, að hann greip ekki til sérstakra óyndisúrraða sér til framdráttar í næstu ár, og í kosningunum 1934 naut hann að maklegleikum allmikils trausts. En þegar leið að kosningunum 1937, afréðu forsprakkar flokksins að afla sér kjörfylgis með því að koma fram með frumvarp um að leggja umfangsmikið útgerðarfyrtæki, sem stóð undir stjórn manna úr Sjálfstæðisflokknum, að velli með Alþingisdómi. Framsóknarmenn tóku þá vopnið úr höndum óvitans. Framsóknarmenn björguðu landinu frá milljónatapi og þinginu frá að verða verkfæri í höndum byltingamanna. Tilgangur Alþfl. í þetta sinn var að afla sér kjörfylgis hjá sjómönnum í Reykjavík. En þeir voru manna óánægðastir með ævintýrapólitík þá, sem þeim var boðin. Missti Alþfl. 1000 atkv. í Reykjavík einni á því að hafa ætlað að leika með kjósendur, og síðan þá hefur flokkurinn aldrei náð sínum fyrri styrkleika.

Enn var höggvið í sama knérunn, þegar Alþfl. rauf þjóðstjórnina í byrjun þessa árs og bauð Sjálfstfl. að gera stjórnarlög landsins að loddaraleikfangi. Þá var enn verið að hugsa um hið sama og fyrr: Að safna atkvæðum með grunnferum og miður samilegum aðferðum.

Enn mun fara sem fyrr. Íslenska þjóðin mun rísa gegn þeirri óvirdingu, sem henni er sýnd. Á kjördegi í vor munu gætnir menn haga atkvæðagreiðslu sinni á þann veg, að Framsfl. vinni nægilega mörg þingsæti til að geta stöðvað þá skripamynd af stjórnarlögum, sem nú stendur til boða.

Framsfl. bauð hinum lýðræðisflokkunum samstarf, meðan stríðið stæði, til að verja sjálfstæði þjóðarinnar og bjarga atvinnuvegunum til lands og sjávar yfir erfiðleika yfirstandandi tíma. Allir gætnir og þjóðhollir menn í lýðræðisflokkunum eru samdóma um, að þessi stefna sé hin eina rétta. Í stað þess hefur Alþfl. nú gert atkvæðaveiðir sínar að höfuðmáli, þó að það kosti hat-

rammlegar deilur og upplausn í öllum atvinnu-
málum landsins. Takist Sjálfstfl. að vinna loddaraspilið um stjórnarskrána, sem að visu er ósennilegt, þá mundi hann að líkindum fjölga þingmönnum í bili, en veikjast að sama skapi. Sjálfstfl. er byggður á aðskildum deildum. Þegar gengismálið var leyst og samstjórn mynduð, réðu framleiðendur Sjálfstfl. mestu í það skipti. Nú hafa aðrar deildir undirtökin, enda er þá gert bandalag við kommúnista og Alþýðuflokksmenn, þó að öllum landslýð sé fullljóst, að báðir þessir flokkar eru nú algerlega óábyrgir gerða sinna. Meðan svo háttar, getur Sjálfstfl. ekkert aðhafzt í dýrtíðarmálum eða verkamálunum. Kommúnistar heimita, að reistar verði stórar byggingar jafnvel þar, sem loftárásarhættan er mest, til að auka hina sjúku eftirspurn um vinnuaflið. En á meðan dregst garðreктin saman, kúm og kindum er fækkað, bátar eru dregnir á land eða lagt við festar, af því að vinnuafli landsins streymir stjórnlaust til miður þarfrar vinnu.

Þjóðin hefur gefið Alþfl. og Sjálfstfl. heilsusamlega áminningu 1931 og 1937, svo að ekki séu nefnd fleiri dæmi. Enn er nauðsyn að leiðbeina báðum þessum flokkum. Það þarf ekki nema nokkur þúsund af kjósendum beggja flokka til að rétta taflíð við, með því að flytja fylgi sitt á kjördegi til framsóknarmanna. Þá verður deilan um kjördæmaskiptinguna lögd til hliðar fram yfir stríðslokin, en þjóðhollir menn í öllum lýðræðisflokkum taka saman höndum til að vernda sjálfstæði þjóðarinnar og atvinnulíf landsmanna. Vald kjóсандans á kjördegi er mikið. Hann getur valið milli ljóss og myrkurs, hamingju og óhamingju, viðreisnar og glötunar. Vegamótin eru glögg, forðizt veginn, þar seir þjónustulið Rússa á Íslandi dreifir eitruðum þistlum í götuna.

Forseti (GSV): Næstur tekur til máls hv. þm. Str., Hermann Jónasson, og talar einnig af hálfu Framsfl.

Hermann Jónasson: Með þeirri ríkisstj., sem nú hefur göngu sína, byrjar nýtt tímabil í lífi íslensku þjóðarinnar. Á alvarlegustu tímum, sem þjóðin hefur lifað, er rofið allt samstarf um viðnám og viðreisn, en stofnað til samtaka um illdeilur og upplausn.

Það samstarfstímabil, er hófst 1939 og nú er lokið, vikur fyrir flokkadeilum, er Sjálfstfl. hafði úrslitaatkvæði um að stofna til. — Stjórnmalaflokkunum var þá tvennt ljóst, er þjóðlegt samstarf hófst, að samstarf var þjóðarnauðsyn og að til þess að það samstarf gæti komizt á og haldizt, varð að leggja viðkvæmstu deilumálin til hliðar. Meðal þeirra voru fremst í flokki kjördæmaskipunin, grundvallaratriði í atvinnurekstri, sérstaklega í stóriðnaði, stórútgærd og verzlun, og á síðasta reglulegu Alþ. bundust flokkarnir í bræðralag um lausn sjálfstæðismálsins. Þetta var fyrst og fremst grundvöllur samstarfs og friðsamlegra vinnubragða í þjóðlífinu um sameiginleg vandamál. Þannig ætluðum við með samstilltum átökum að mæta sameiginlegum erfiðleikum, gera þjóðina sterka, verja hana áföllum. Eftir óveðrið gátum við svo

skipað sjálfstæðismálum okkar, stjórnskipun allri, atvinnu- og fjármálum í samræmi við þann nýja sið, er upp kynni að verða tekinn eftir styrjöldina. Deilur um þessi atriði, eins og á stæði, væru bæði hættulegar og ófrjóar í þessu myrkri, sem nú grúfir yfir veröldinni og ekki sést út úr. Við framsóknarmenn höfum því meðal annars ekki hreyft kröfum um breytingar á stórutgerð og verzlun, enda þótt við séum mjög andstæðir ýmsum grundvallaratriðum þess atvinnurekstrar. Við vissum, að deilur um það var, eins og á stóð, að rjúfa samstarfið og friðinn.

Sérhverjum sjálfstæðismanni átti því að vera jafnljóst, að friður um þau mál, sem okkur í dreifbýlinu eru viðkvæmst, var sams konar grundvallaratriði samstarfsins. Og þegar samstarfið var treyst milli Sjálfstfl. og Framsfl. eftir áramótin í vetur, hafði ég rökstuddar ástæður til að telja tryggt og treysti því, að Sjálfstfl. léði ekki máls á að afgreiða kjördæmamálið á þessu þingi — fyrir kosningar í vor, sem allir flokkar höfðu þá um langt skeið talið óhjákvæmilegar, eins og komið var. En Sjálfstfl. hefur nú kosið annað hlutskipti.

Alþfl. sleit samstarfinu fyrir bæjarstjórnarkosningarnar í vetur og gerði það að ágreiningsatriði, að hann vildi ekki þola sömu lög fyrir umbjóðendur sína og aðra landsmenn. Alþfl. hafði í byrjun samstarfsins 1939 gengið með því að setja gengisl., þar sem grunnkaupið var lög bundið og klipið mjög af dýrtíðaruppbótinni. En fyrir bæjarstjórnarkosningarnar 1942 gerbreitir flokkurinn um stefnu og slitir samstarfinu vegna gerðardómsl., sem voru sams konar l. og gengisl., en launþegum miklu hagkvæmari, þar sem samræma mátti grunnkaup og skylt var að greiða fulla dýrtíðaruppbót á allt grunnkaup. Dagana fyrir þessar sömu bæjarstjórnarkosningar birtast í flokksblaði Alþfl. tillögur um breytingar á kjördæmaskipun landsins. Flokkurinn hafði samþykkt þessa kjördæmaskipun fyrir 10 árum og einatt síðan, þegar betur hefur staðið á fyrir þjóðinni, fann þessi flokkur ekki neina nauðsyn þessara breytinga. Daginn fyrir kosningar varð það allt í einu nauðsynlegt. Núna, á alvarlegustu tímum, sem yfir þjóð okkar hafa dunið, var það mesta nauðsynjamálið, sem Alþfl. hugkvæmdist. Og Sjálfstfl. féllst á þessa skoðun Alþfl. Þess vegna hefur hann nú, án þess að geta svo mikið sem bent á, að Framsfl. hafi gefið til þess minnsta tilefni, rofið það samstarf við Framsfl., er treyst var eftir s. l. áramót, til þess að mynda ríkisstj. með stuðningi konamiúnista og Alþfl., andstöðuflokkum fyrrv. ríkisstj. En þessir nýju stuðningsmenn hinnar nýju stj. eru fjandmenn allra aðalmála, er Sjálfstfl. hefur með samningum við Framsfl. bundist samtökum um að styðja og framkvæma, og formaður flokksins lýst yfir að væri lífsnauðsyn fyrir þjóðina að vinna að til að afstýra fjárhagslegu hruni. — Þegar yfir þjóðina ganga hinir alvarlegustu tímar í sögu hennar, þegar þörf er samtaka og samheldni um óteljandi vandamál meira en nokkurn tíma fyrr, þá er mynduð stjórn, sem til er stofnað með þeim hætti, er ég bygg einsdæmi; því er beinlínis lýst yfir af öllum flokkum, er að stjórninni standa, að þeir séu ekki

Alþt. 1942. D. (39. löggjafarþing).

samtaka né sammála um neitt af vandamálum þjóðarinnar, sem biða bráðrar lausnar. Þeir eru ósammála um allt nema eitt, þ. e. að stofna til innanlandsófriðar um viðkvæmasta deilumál þjóðarinnar, þar sem, með lævisum hætti, á að ræna aðra aðalstétt þjóðfélagsins, sem með striti sínu brauðfæðir þjóðina á hættunnar stund, miklu af réttinum til að hafa áhrif á þjóðmál.

En til þess að ekki hallist um drengskapinn í vinnubrögðum Sjálfstfl., segir hann þjóðinni í blöðum sínum, að hann hafi boðið Framsfl. þau auðvirðilegu pólitísku hrossakaup, að Framsfl. heitti sér fyrir nýrri frestun kosninga, gegn því, að Sjálfstfl. frestaði afgreiðslu kjördæmamálsins á þessu þingi. En kosningafrestun var aldrei né verður af minni hendi nein pólitísk verzlunarsvara. Þetta tilboð um verzlun á kosningarétti þjóðarinnar skal nú athugað.

Kosningum var frestað í fyrra, vegna þess að þjóðin var lostin harmi og kviða, er skipum hennar var sökkt með hörmulegum hætti, þingmaður tekinn í þinghelgi og fluttur úr landi, líklegt var, að aðalátökin yrðu um Atlantshafið, en ekki Rússland. Frestun kosninga þótti framkvæmanleg, vegna þess að þjóðstjórn var í landi, svo að segja allir þingmenn, er stöðu að stjórninni voru henni samþykkir og því treyst, að öll stjórnarblöðin stæðu að henni og engar deilur risu um hana innan stjórnarflokkanna. Ef því hefði ekki verið treyst, að þannig yrði að kosningafrestuninni staðið, hefði hún aldrei verið ákveðin, því að þá náði hún ekki tilætlunum tilgangi fyrir þjóðina, að stilla deilur, skapa starfsfrið og sterkara samstarf.

En það skorti bæði orðheldni og drenglund til að standa að kosningafrestuninni eins og vera þar og á var treyst. En í því sambandi jata ég gjarnan yfirsjón mína í kosningafrestuninni, og þá yfirsjón eina, — ég oftreysti þessum eiginleikum.

Þegar þm. N.-Ísf. sagði af sér og Snæfellsnes- og Hnappadalssýsla varð þingmannslaus, töldu framsóknarmenn og jafnaðarmenn sjálf-sagt, að þeir byðu ekki fram í Snæfellsnessýslu, Sjálfstfl. hefði haft þingmanninn og ætti að fá sætið mótsóknarlaust af hálfu hinna stjórnarflokkanna. Sama reglan ætti að gilda í N.-Ísafjarðarsýslu. Alþfl. ætti að fá sitt sæti þar mótsóknarlaust af hálfu Framsfl. og Sjálfstfl. Á báðum stöðum átti að vera friðarkosning. Þetta töldum við í samræmi við framkvæmd kosningafrestunar annars staðar, er til þekktist. Ef friður var rofinn í tveimur kjördæmum og til ófriðar stofnað, var vitað, að þeir, sem óánægðir voru með kosningafrestunina, mundu segja af sér og fleiri kosningar valda áframhaldandi kosningaófriði, verri en þó að kosningar hefðu farið fram un. allt land í einu lagi s. l. vor. — En Sjálfstfl. neitaði friðarkosningum, ungan sjálfstæðismann langaði á þing, flokkurinn gerði sér vonir um að geta unnið N.-Ísafjarðarsýslu af samstarfsflokknum. Sjálfstæðismenn sögðu í Morgunblaðinu, að friðarkosningar hefðu aðeins verið áskildar, ef þingmenn stjórnarflokkanna féllu frá. Alþfl. taldi sig svikinn og neitaði að standa lengur að kosningafrestun, krafðist kosninga þegar, og ráðh. flokksins neitaði að fresta

bæjarstjórnarkosningum, svo sem um hafði verið talað.

Blöð Sjálfstfl. létu ekki á sér standa, þau heimtuðu þegar almennar kosningar. Einn af þingmönnum Sjálfstfl. ritaði grein í Morgunbl. 17. sept. 1941 með fjögurra dálka fyrirsögn, er þannig hljóðaði: „Alþingiskosningar næsta sumar.“ Þar er krafist kosninga. Í sama blaði var birt hver skammagreinin annarri dónalegri um mig fyrir að efna ekki þegar til kosningaófriðar. Visir skrifaði s. l. sumar svo margar greinar, þar sem hann fyrir hönd Sjálfstfl. heimtaði kosningar, að engin tók eru að rekja þær hér, og blaðið neitaði því að hafa staðið að kosningafrestun. Öllum var þá þegar ljóst, að með þessu höfðu þessir flokkar cyðilagt kosningafrestun að fullu. Framsfl. var eini flokkurinn, sem hélt sér við samningana.

En til þess að kóróna þetta, — til þess að rjúfa ekki aðeins samninga, heldur og grundvöll þeirra —, taka Morgunblaðið og Visir að úthúða Alþfl. vegna kosningafrestunarinnar. Í grein í Vísí 22. ág. 1941 segir, að Stefán Jóh. Stefánsson sé óþarft fimmta hjól í ríkisstj. Flokkinn vanti bak við hann. Ástæðulaust sé að fela fylgis- og flokkslausum manni að vera utanríkisráðherra, þótt aðrir vinni þar verkin hans.

En Mbl. 20. sept. segir í leiðara: „Sósíalistar gripu hins vegar kosningafrestunina eins og sökkvandi maður í bjarghring, og í skjóli hennar sitja 6 gervimenn úr hópi hálfálaðs flokks þeirra á Alþingi.“

Þannig er ekki hægt að standa að kosningafrestun. Hún átti að tryggja vinnufrið og varðveita samstarf, en var gerð að ófriðarefni og illdeilum milli Alþfl. og Sjálfstfl. Friðurinn var orðinn að ófriði. Árangur gagnstæður tilgangi.

Af þessu hygg ég vera ljóst, svo sem verða má, að Sjálfstfl. sleit samkomulaginu um kosningafrestun vitandi vits þegar s. l. sumar, og þá þegar var ljóst, að hún var úr sögunni. Á haustþinginu voru Framsfl. og Sjálfstfl. sammála um að mynda stjórn saman til kosninga næsta vor. Fyrir áramótin, er auglýsa átti bæjarstjórnarkosningar, gerði ég þó enn eina tilraun til sátta milli Alþfl. og Sjálfstfl. um kosningafrestun, en alveg án árangurs. Kosningabaráttan hófst. Eftir áramótin lýstu þeir ráðh. yfir því, að kosningar mundu fara fram í vor. Nú um miðjan þingtimann beitti Sjálfstfl. sér fyrir að fresta afgreiðslu fjárl., til þess að þingið, sem kjörið yrði við kosningar í vor, afgreiddi þau. Flokkurinn gekk út frá því sem sjálfsögðu, að hafa kosningar í vor. Það höfðu allir gert um langt skeið. Þingið yrði rofið og kosið.

Þess vegna kom þm. V.-Sk. fram með till um að endurnýja kosningafrestunina. Till var borin fram án vitundar Sjálfstfl., að sagt var. Ég krafðist útvarpsmæðna. Þá var till. dregin til baka og ekki sýnd síðan. Það voru 5 þm. í Sjálfstfl. með till. Þetta mátti ekki koma fram opinberlega, — þess vegna var till. dregin til baka, því að annars var ekki hægt að halda áfram yfirlórinu og hræsninni frammi fyrir þjóðinni.

Í enda grg. fyrir þessari till. kemur fram „ó sama pólitíska siðspilling, sem einkennir allt skraf blaða Sjálfstfl. um endurnýjun kosninga-

frestunar. Það er ekki talað um kosningafrestun af þjóðarnauðsyn, því að í öðru orðinu er sagt, að vel megi stofna til mesta ófriðar, tveggja kosninga, samanhagandi kosningastyrjalda allt sumarið. En ef frestað sé kosningum, megi fresta kjördæmamálinu. Það á að nota kosningafrestun til að stöðva mál. Ef deilur um kjördæmamálið eru það nauðsynlegasta fyrir þjóðina nú, þá á að taka því, en séu þær það ekki, á að vikja málinu til hliðar, vegna annarra mála, án tillits til frestunar kosninga. Kosningarrétturinn er ekki pólitískur gjaldmiðill til að braska með hér á Alþingi, til að kaupa stöðvun mála eða áframhaldandi völd. Þessir menn ættu að blygðast sín, ef þeir kynnu það, en í þess stað ráðast þeir með brizglyrðum á okkur framsóknarmenn fyrir, að við skulum ekki gína við þessari þokkalegu verzlun.

Efnislega eru tillögurnar um endurnýjun kosningafrestunar, eins og þær eru fram hornar og rökstuddar, íslenskum stjórnámálum til skammar. Í annan stað eru þær yfirlýsing og hrænsni um vilja til friðar, sem alþjóð þráir, um leið og hafin er langvarandi kosningastyrjöld og friðarslit um allt, sem nauðsynlegt er að standa saman um.

Sjálfstfl. veit, að það er næstum ekkert fylgi fyrir kosningafrestun í þinginu, ekki einu sinni í hans flokki, og þetta fylgisleysi stafar fyrst og fremst af því, að Sjálfstfl. rauf samninginn frá í fyrra um kosningafrestunina efnislega og einnig grundvöll hans með sérstaklega drengskaparlausri framkomu, svo sem ég hef áður rakið með tilvitnunum í blöð flokksins. Það þarf engan að undra, þótt þm. séu ekki ginnkeyptir fyrir að endurtaka samninga um kosningafrestun við flokk, sem þannig kemur fram ofan á allt annað, enda næstum þjóðingarlaust.

Til þessarar brögðmælgis Sjálfstfl. má rekja hvert óhappið eftir annað. Þegar Sjálfstfl. sá, að hann hafði eyðilagt kosningafrestunina siðastliðið sumar, þorði hann ekki að framkvæma dýrtíðarll. vegna væntanlegra kosninga, hann þorði ekki að samþykkja dýrtíðarfrv. Eysteins Jónssonar, sem hann hafði verið með í að kalla aukþing saman til að samþykkja, vegna þess, eins og einn þm. flokksins orðaði það: að bæjarstjórnar- og Alþingiskosningar voru framundan.

Af sömu ástæðum boðaði Stefán Jóh. Stefánsson bæjarstjórnarkosningar og hljóp svo úr ríkisstj. til að reyna að afla sér fylgis í þeim kosningum með því að vera á móti gerðardómsl.

Ef Sjálfstfl. hefði haldið samkomulagið um kosningafrestun, mundi sennilega öllu þessu hafa verið afstýrt, og svo látað sumir forvígismenn þessa flokks bjóða það til friðar að fresta kosningum, sömu dagana og uppvíst er, að næstum ekkert fylgi er fyrir þessu tyllibóði í flokknum.

Kosningafrestun, eins og nú er komið, mundi ekki verða treyst, þótt meiri hluti þings fylgdi henni, en sá meiri hluti er ekki til. Þm. byggist við því, vegna reynslunnar, að sá samningur yrði svikinn þá og þegar. Vegna kosningahræðslunnar mundu sömu vinnubrögð endurtaka sig og á síðasta ári í mörgum stórum málum. En þau eru nú mörg fyrir höndum, og er næstum víst, að þau verða fleiri og stærri með hverjum

degi. — Slik kosningafrestun yrði gerð í andstöðu við stjórnarandstöðuna og einnig mikinn hluta stjórnarflokkanna. Enn fremur í andstöðu við mörg stjórnarblöðin. Ég veit um nokkra þm., sem mundu neita að koma til þings. Slik vinnubrögð mundu ekki styrkja, heldur veikja bæði þingið og stjórnina og auka vantraust á hvoru tveggja meðal þjóðarinnar. Það mundi og vekja slíkar deilur milli flokka og innan flokka, að miklu verra væri en kosningabaráttu, og afleiðingar yrðu upplausn á þingræði í landinu. Þannig eru oftast afleiðingar þess að halda ekki gerða samninga.

Eftir að samkomulagið um kosningafrestun var rofið, hefur mér verið það ljósara með hverjum degi, að eina úrræðið til að fá sterkara þing og starfhæfari stjórn, var að láta stuttar og sem friðsamastar kosningar fara fram, þar sem aðaldeilumálin væru lögð til hliðar af samstarfsflokki og samstarfi um vandamálin haldið áfram meðan kosid var. Engar heitar deilur, friðarslit eða hatur hefði skapast. Í stað þess að tvennar kosningar, um heitasta deilumálið, rjúfa allan samstarfsgrundvöll og skapa hatur og upplausn, hefðu einar kosningar, þar sem aðaldeilumál voru ekki til, styrkt þjóðina. Eftir þær kosningar og með fjögurra ára umboð, mundi þingið hafa orðið starfhæfara til að skipa vandamálunum, skapa ríkara samstarf milli flokka og kjósa þjóðinni ríkisstjórn. Bæjarstjórnir víðs vegar um landið sitja nú að friðarstóli eftir kosningahriðinu, sem þó var óþarflega hörð, vegna þess, hvernig á stóð. Í Ástralíu, Egyptalandi, Írlandi, Kanada og Bandaríkjunum eru kosningar fyrir dyrum eða ný lokið, — til þess að gera umboð þinganna varanlegri og styrkja ríkisstjórnirnar til hinna miklu átaka. Þetta áttum við einnig að gera, eins og komið var. Um þetta voru allir sammála, unz nú fyrir nokkrum vikum, að kjördæmamálið kom fram, þá var af sumum sjálfstæðismönnum byrjað að tala um endurnýjun kosningafrestunar, af þeirri smekkvísi og heilindum, sem ég hef þegar rakið.

Þannig var talað og skrafað af fláttskap sömu daga og ákveðið var að ganga í lið með stjórnarandstöðunni til að slíta öllu samstarfi við alla um málin, sem þjóðinni er lífsnauðsyn að leysa með samstarfi, og til að stofna til innanlands-ófriðar um viðkvæmasta deilumálið, sem til er meðal þjóðarinnar, mál, sem allir vissu, að var frá upphafi grundvöllur samstarfsins, að ekki yrði hreyft frekar en þeim deilumálum, sem við höfum lagt til hliðar.

Landsmenn eru næsta almennt lostnir undrun. Hvernig má það ske, að Sjálfstfl. kjósi nú að slíta samstarfi og stofna til pólitískra vígaferla um stjórnskipun landsins?

Engri þjóð í veröldinni hefur hugkvæmt það, svo að vitað sé, á þessum hættutímum. Þessari stjórn hefur því lánast að gera okkur Íslendinga að viðundri frammi fyrir öllum heimi. Og þessi dæmalaus stjórn slitir friðinn við alla, hún hefur yfirlýst frá öllum flokkum, að hún hafi ekki traust og engan stuðning til að framkvæma nokkurt vandamál þjóðarinnar. Hún hefur stuðning til þess eins að stofna til ófriðar. Kommúnistar orða þetta skýrt í blaði sínu. Þeir segjast

styðja stjórnina vegna þess, að hún sé nægilega ósjálfbjarga og veik. Þeir styðja hana ekki sem stjórn, heldur sem upplausn. Ég hygg, að það sé brot, a. m. k. á anda stjórnskipunar íslenska ríkisins, að slík stjórn sé mynduð.

En maður skyldi nú halda, að þegar þjóðin er öll sett á annan endann í tvennum ófriðarkosningum, þá væri málið, sem barizt er fyrir, rækilega undirbúið, eins og siðaðar þjóðir gera, þegar þær breyta stjórnskipun sinni, og breytingarnar séu sniðnar við þá reynslu, sem þjóðirnar hafa fengið svo mikla og örlagaríka undanfarin ár af lýðræðislegri stjórnskipun. Nei, það má ekki hugsa þetta mál né undirbúa, aðalatriðið virðist vera að hrasa að málinu. Alþfl. setur málið, — breytingar á stjórnskipun landsins —, fram sem kosningabombu eða kosningaflesk fyrir bæjarstjórnarkosningarnar. Það er hripað upp í flýti, án greinargerðar. Flokknum datt ekki í hug, að málið næði fram að ganga, enda ekki borið fram í þeim tilgangi. Það liggja fyrir margar sannanir um þetta atriði, sem þingheimur þekkir, en handhægasta sönnunin eru tvær stórgreinar í Alþýðublaðinu.

Þar er afdráttarlaust fullýrt sömu dagana og frv. er birt, að Sjálfstfl. hafi bundið loforðum við Framsfl. um að hreyfa ekki kjördæmamálinu á þessu þingi. Frekari vitnaleiðslur um skoðun Alþfl. eru óþarfar. En Alþfl. gerði hið pólitíska verzlunartilboð um stjórnskipun landsins þannig úr garði, að Sjálfstfl., sem seinustu bæjarstjórnarkosningar um allt land sýndu, að er hvort tveggja í senn að tapa fylgi og sundrast, gæti fengið 6 þm., þótt hann væri í minni hluta í tvímenningskjördæmunum. Ef Sjálfstfl. hafnaði tilboðinu, og Alþfl. taldi, að hann yrði að gera það, átti að reyna að nota það í kosningunum til að vinna af Sjálfstfl. fylgi, fyrir það að vera á móti réttlætismálinu, — eins og þessir flokkar kalla það. En Alþfl. athugaði það ekki, að fyrir flokk, sem er að deyja fyrir rás tímanna, var tilboðið að ná í 6 þingsæti með hrekkvísi of ginnandi.

Sjálfstfl. gein við agninu. Það var of seint að kippa því til baka, þótt Alþfl. hefði viljað. Ef hann gerði það, voru orðin hausavíxl á vélræðinu fyrir næstu kosningar. Það var þá Alþfl., sem hafði brugðizt svokölluðu réttlætismáli kjósenda.

Hrekkvísi Alþfl. varð að úlfakreppu fyrir hann sjálfan. Annars vegar var Sjálfstfl., hins vegar úlfurinn, sem Alþfl. er hræddur um, að gleypi sig — kommúnistarnir. — Þannig verður þá stjórnskipun íslenska ríkisins til ársins 1942. Það er sennilega stærri og sögulegri atburður en margur hugleiðir, þegar hann er að gerast.

Ég veit ekki um ánægju Alþfl. og hygg, að hún sé blandin, en það ber mjög á því, að hefndarhugur frá því í vetur gefur foringjum þeirra a. m. k. þrótt til verknáðarins. Kommúnistar eru aftur á móti sá flokkur, sem er fullkomlega ánægður, og vitanlega ráða þeir mestu í þessu máli eins og öðrum, er Alþfl. og þeir hafa sameiginlega.

En hvers vegna tók Sjálfstfl. þessa flugu?

Eftir að flokkurinn brást í dyrtiðarmálinu s. l. sumar og aftur á haustþinginu, reis stórfelld óánægjuvalda í flokknum, einkum meðal fram-

leiðenda, sem sáu hættuna af vaxandi dýrtíð. Þess vegna varð flokkurinn óviljugur og klofinn að fylgja gerðardómsl. eftir áramóti. Þótt þessar ráðstafanir móti dýrtíðinni væru aðeins hluti af fullkomnum aðgerðum, er við framsóknarmenn höfðum áður borið fram, og þótt það kæmi of seint og öllu málinu hefði verið spillt vegna dráttar, fylgðum við þessum málum, því að það var seinasta tækifærið til hjargar. En þetta áttak varð Sjálfstf. ofraun. Hann hálfsligaðist á þessu átaki. Ofan á það koma svo bæjarstjórnarkosningarnar, þar sem flokknum var borin á brýn undirokun undir Framsf., og við kosningarnar reyndist flokkurinn vera klofinn og á allan hátt hrörnandi. Í Rvík tapaði hann í fyrsta skipti meiri hluta kjósenda. Í stað þess að skilja það, að flokkurinn er að byrja að hrynja, eins og sams konar flokkar annars staðar, er standa fyrir skefjalausri samkeppnis- og auðpólitík, var flokkurinn lostinn undrun og kviða. Ofan á þetta kom svo afgreiðsla skattal., sem var þó vegna Sjálfstf. beðið með að sýna fyrir bæjarstjórnarkosningar. Undir þessi skattal. höfðu sjálfstæðismenn orðið að skrifa í samningum við Framsf. Þegar auðmenn flokksins, sem dreymir um hreina afturhaldspólitík í verzlun og fjármálum, sáu þessi skattalög, trylltust þeir gegn þingmönnum og forvígismönnum flokksins. Þessir auðmenn hafa nú, án þess að flokkurinn sem slíkur yggði að sér, náð algerðum yfirráðum yfir Vísi og Morgunblaðinu. Þessir stríðsgróðamenn ráða stefnunni, sem tekin hefur verið, og með hrekkvíslegum l. á að ná því, sem flokkurinn hefur tapað í fylgi.

Um það er ekki hirt, þótt stjórnskipun landsins sé gerð að skrípi. Yfirlýsingar Alþingis frá í fyrra eru gerðar hlægilegar frammi fyrir umheiminum. Hina nýju stjórnarskrá á að samþykkja og senda út til auglýsingar meðal erlendra þjóða sem stjórnarskrá konungsríkisins Íslands.

Í hinni nýju stjórnarskrá á að standa:

„Skipun konungserfða er sú, er segir í 1. og 2. gr. konungserfðalaga frá 31. júlí 1853.“

Flaira á að fylgja með af sama tagi. Þessi er þá, frammi fyrir umheiminum, alvaran í samþykktum Alþingis um fullt frelsi og sjálfstæði, sem við tilkynntum þjóðunum fyrir einu ári.

Þess virðist og vandlega gætt að taka ekkert tillit til þeirrar reynslu, sem aðrar þjóðir hafa fengið um stjórnskipun. Hér er þvert á móti apað eftir þeim ágóllum, sem verstir hafa reynzt og flestum lýðræðisþjóðum hafa orðið að fjórtjóni. Hér er fetað í fótspor þeirra ógæfumanna í Þýskalandi og víðar á meginlandi Evrópu, sem börðust fyrir sams konar „réttlætismálum“, hlutfallskosningum og jafnrétti meiri hluta og minni hluta, þangað til flokkarnir skiptu tugum, enginn gat myndað stjórn og lýðræðið var að lokum þynnt út í ekki neitt. Í Þýskalandi voru 30—40 flokkar, áður en síðustu leifar þingræðisins dóu þeim dauðdaga, sem kunnugt er. Sama er um Ítalíu, sama er um Spán, eftir að sama tegund af lýðræðisvinum hafði þar verið að verki. Og nú ætla lýðræðisvinirnir á Íslandi að fá íslenska kjósendur til að fallast á, að það sé mesta nauðsynjamál Íslendinga að stofna til pólitískra víga-

ferla, til að geta hrapað að því óhugsað og óundirbúið að sníða stjórnskipun íslenzku þjóðarinnar sem næst stjórnskipun þjóðar, sem hefur glatað lýðræðinu, að minnsta kosti að verulegu leyti vegna megingalla, sem á því voru. — Þetta var meðal annars varið með þeirri brotlegu röksemd, að búnaðarþingið sé kosið með hlutfallskosningu.

Stéttarfélag bænda, með valdsvið aðeins í eigin félagsmálum, er borið saman við Alþing. En búnaðarþing er nú byrjað að breyta tvímenningskjördæmunum hjá sér í einmenningskjördæmi. Framsóknarmenn eru því meðmæltir, en ýmsir sjálfstæðismenn andvígir.

Hins vegar er alveg gengið fram hjá reynslu þeirra þjóða, sem nú standa í brjóstvörn fyrir lýðræði og þingræði, einu stórveldunum í veröldinni, sem hefur tekizt að vernda traust lýðræði fram á þennan dag. Og þetta er engin tilviljun. Þessar þjóðir hafa látið meiri hlutann í kjördæmunum ráða, þar telja það lán sitt að hafa forðast hlutfallskosningar, sem íslenzku lýðræðisþetjurnar telja hið eina rétta. Þar hefur meirihlutareglan orkað því, að einatt hafa 2—3 flokkar farið með vald kjósendanna í stað 30—40 flokka meðal þjóða, sem við eigum að taka til fyrirmyndar. Þar hafa ráðið öruggar meirihlutastjórnir um áratugi. Það er talið aðalatriði. Hættan á misnotkun meiri hlutans takmarkast af því, að fari meiri hlutinn illa með vald sitt, afhenda kjósendurnir minni hlutanum valdið. Á þetta má nú ekki líta. Þótt við höfum boðið að endurskoða stjórnskipun ríkisins á þessum grundvelli í millibinganeftnd, fæst ekki um það rätt.

En „réttlætismálið“, sem svo er kallað, það á ekki upp á pallborðið hjá þessum öndvegisþjóðum lýðræðisins. Þegar Roosevelt, eða einhver annar, er kjörinn forseti Bandaríkjanna, eru með almennum kosningum valdir kjörmenn til að kjósa forsetann. Ef republikanarnir fá 1 einhverju fylki einu atkvæði færra en demokratarnir, fá þeir engan kjörmann, en demokratarnir alla. Minni hlutinn, sem er einu atkvæði minni en meiri hlutinn, sættir sig við það, — hann er minni hluti. Flokkarnir, sem keppa um kjörfylgi og stjórna landinu, eru aðallega tveir. Ef Bandaríkin hefðu hlutfallskosningar, yrðu sennilega fljótt tugir flokka og viðlíka margir tugir andstæðra flokka kjörmanna. Þeir geta svo setið og makkað lengri tíma um val forseta, fellt hann og makkað á ný. Sömu yrðu þá vinnubrögðin í þjóðfélaginu. Þetta telja Bandaríkin sér lífsnauðsyn að forðast, það mundi valda glundroða og upplausn. En á Íslandi eru flokkar, sem telja það mesta nauðsyn fyrir þjóðina að sundra henni, vekja hatur og illdeilur til að auka hlutfallskerfið í kosningum. England hefur svipað kosningakerfi og Bandaríkin. England telur það lán sitt að forðast hlutfallskosningakerfið. Gegn þessari reynslu er hiklaust gengið og allt við það miðað, að Alþf. og Sjálfstf. geti með hrekkjum unnið nokkur þingsæti.

Í ofanálág á allt annað er svo stjórnarskráin, sem hér á að samþykkja, hreint skrípi, hlutfalls- og meirihlutakosningum blandað saman með þessum hætti. Þetta auðveldar möguleika fyrir kosningasvikum. Með því að bjóða Bændaf.

fram í tvímenningskjördæmum, getur Sjálfstfl. sennilega fengið 6 þm. með færri atkvæðum bak við sig en nokkurn tíma hefur tíðkazi, og ranglætið, sem réttlætispostularnir kalla svo, orðið margfalt samanborið við það, sem nú er. Uppbótarþingmenn, vegna atkvæðamagnsins í þéttbýlinu, fengi Sjálfstfl. sömu í fullum mæli. Þegar jafnaðarmönnum er á þetta bent, segja þeir hróðugir, að þeir geti einnig svikið, með því að bjóða fram undir sérstöku flokksnafni á Seyðisfirði, V-Ísafjarðarsýslu og víðar, og fá þannig þingmann á fá atkvæði í fámennum kjördæmum. Alþfl. fái svo óskerta tölu uppbótarþingmanna vegna atkvæðanna úr þéttbýlinu. Það er stofnað til þessarar breyt. á stjórnarskránni sem vélræðis, hún eykur möguleikana til svika og gagnsvika, svo sem sýnt er. Þetta sýnir, að þegar meirihlutakerfi og hlutfallskerfi er blandað saman í kosningum, svo sem nú er í stjórnarskránni og enn er fært til verri vegar, verður stjórnskipunin vanskapnaður, sem leiðir til enn meiri upplausnar en uppbótarþingmannafyrirkomulagið hefur gert, og hefur það þó valdið mikilli hrörnun og spillingu í störfum Alþingis. Ég hef nú gert nokkurt yfirlit um málin. Sjálfstfl. stofnar nú til hinnar einkennilegustu stríðsstjórnar, er engan líka mun sér eiga. Ekki til að verja þjóðina áföllum á hættustund, heldur til að leiða þau yfir hana. Ekki til að hefja samstarf til viðnáms gegn utan að komaadi styrjöld, heldur er mynduð hér stríðsstjórn til að hefja innanlandsstyrjöld um mál, sem er heitasta deilumál, er fundið varð meðal þjóðarinnar og er alveg ófrjótt á þessum tíma.

Sjálfstfl. mun ganga erfiðlega að réttlæta þá styrjöld, sem hann stofnar nú til, eða benda á nokkurt tilefni, sem við framsóknarmenn höfum gefið til friðarslita. Ég veit ekki betur en við höfum haldið hvert loforð og samkomulag í samstarfinu. Okkur er borið á brýn, að við höfum verið óvægirnir á haustþinginu, þegar Sjálfstfl. neitaði að samþykka dýrtíðarfrumvarpið, sem hann kallaði þing saman, ásamt okkur, til að fjalla um. Ráðstafanir, sem ráðh. flokksins samþykktu um seinan, en lítið breyttar, með gerðardómsl. eftir áramótin, og form. Sjálfstfl. sagði þá í útvarpsræðu, að væru lífsnauðsynlegustu ráðstafanir, sem gerðar hefðu verið fyrir þjóðina, svo að það var ekki undarlegt, þótt við fylgdum þeim fast eftir fyrir áramótin.

Jafnaðarmenn héra sér það í munn, að við höfum brugðist þeim með samþykkt gerðardómsl., þess vegna hafi þeir orðið að fara úr ríkisstj. Þetta er ósatt. Upphaf samstarfsins og grundvöllur 1939 voru gengisl., þar sem gengið var inn á þá starfsaðferð að lögbinda grunnkaupið, og dýrtíðarupphót meira að segja mikið skert. Þessa starfsaðferð hafa flokksbræður þeirra viðurkennt réttmæta fyrir stríð, víða um lönd, í tugum tilfella, hún er nú notuð eða viðurkennd í mörgum löndum af jafnaðarmönnum nú í styrjöldinni, enda voru gerðardómsl. miklu hagstæðari fyrir verkalyðinn en reglan í gengisl., sem jafnaðarmenn sömdu um í byrjun samstarfsins 1939. Jafnaðarmenn hlupu úr ríkisstj. til að afla sér kosningafylgis, sem þeir munu nú reita af sér í næstu kosningum, því að ef ein-

hverjir hafa haldið, að jafnaðarmenn meintu eitthvað með andmælum sínum gegn gerðardómsl., sjá þeir það væntanlega nú. Þeir styðja stjórn, sem á að framkvæma þessi sömu l., og buðust til að setja menn aftur í ríkisstj., sem á að framkvæma þau, þótt sjálfstæðismenn vildu ekki þiggja það.

Hér er sami pólitíski skripaleikurinn og árið 1938, þegar Alþfl. dró ráðh. sinn úr ríkisstj., vegna gerðardóms í togaradeilunni. En eftir fáa daga studdu þeir stjórn, sem framkvæmdi l., vildu koma, ekki einum, heldur tveimur mönnum í stjórn og báðu um lögbindingu gerðardóm í deilum stýrimanna eftir fáar vikur. Í þessu öllu saman er engin heil brú, engin stefna, eintóm pólitísk spákaupmennska.

Með bezta vilja fæ ég ekki séð, að Framsfl. hafi brugðist í samstarfinu á nokkurn hátt, en gert sitt ýrasta til að halda því við.

Þannig hefur þessu tímabili lokið. Við fyrstu göngu sína fær nýja stjórnin þá yfirlýsingu samstarfsflokka, að henni skuli bjargað frá falli fram á sumarþingið. Þá á að byrja nýjan skopleik. Þá á að þvo sig af fylgi við stjórnina fyrir haustkosningarnar. En á sumarþinginu segjast stjórnmalaflokkarnir ætla að samþykka fullt frelsi og sjálfstæði þjóðinni til handa. Á þessu sama sumarþingi verður þessi veikasta ríkisstj. af öllum veikum yfirgefin af jafnaðarmönnum og kommúnistum, og þar með verða leifar hennar gerðar óþingræðislegar. Þannig á að kóróna allt saman, þannig á að byrja frelsis-tímabilið, þannig mun eiga að styrkja þjóðina út á við. Og með svona ríkisstj. á þjóðin að ganga út í ný pólitísk vígaferli, nýjar kosningar, hvað sem þá kann yfir að dynja. — En eftir seinni kosningarnar? — Enginn flokkur fær meiri hluta. Jafnaðarmenn og kommúnistar segjast ekkert mál hafa sameiginlegt með ríkisstj. Væntanlega er ekki ráðgert, að Framsfl., sem öll þessi ósköp eru gerð til að reyna að eyðileggja, eigi þá að koma til bjargar? Á þá, eftir allar breytingarnar á stjórnskipun ríkisins, að hefja hið langbráða tímabil fulls frelsis og sjálfstæðis með því að hafa allt sundrað og sundurtætt í illdeilum? Á máske að hefja þriðju kosninga-hriðina, þegar kemur fram á veturinn? Þetta eru vinnubrögðin, sem hin nýja stríðsstj. stefnir að.

Landsmenn sjá vonandi, út í hvað er stefnt. Eina leiðin til að afstýra fullkominni upplausn er, að kjósendur bæði við sjó og í sveit, veiti Framsfl. stöðvunarvald. Ég hef að vel ihuguðu ráði ekki rofið þing, þjóðin fær með þessum kosningum tækifæri til að hrinda áhlaupinu sjálf, og það er hún, sem á að gera það.

Menn kjósa nú um upplausn eða stöðvun hennar. Menn geta með atkvæði sínu í vor komið í veg fyrir innanlandsófrið og áframhaldandi kosningastyrjaldir.

Að lokum þakka ég, um leið og ég læt af starfi sem forsrh., landsmönnum öllum, nær og fjær, fyrir gott samstarf og þá velvild, sem þeir hafa sýnt mér í starfi mínu öll þessi ár.

Forseti (GSv): Þá hefur Hermann Jónasson lokið máli sínu. Næstur tekur til máls hæstv. forsrh., Ólafur Thors, og talar af hálfu Sjálfstfl.

Forsrh. (Ólafur Thors): Allt frá því 1927 og fram á síðastliðinn laugardag hefur Framsfl. átt fulltrúa í ríkisstj., og allan þann tíma hefur forsrh. verið úr flokki framsóknarmanna. Þetta er óvenjulangur, óslitinn valdaferill, og mun það engan hneyksla, þótt nokkuð hafi úr skorðum gengið rétt sjálfsmat framsóknarmanna, jafnt um stjórnhæfni flokksins sem almenn borgaraleg réttindi — og sérreittindi — framsóknarmönnum til handa. Þetta sé afsökun hv. þm. Str. í augum þeirra, sem telja, að 8 ára forsrh. hefði borið að tala öðruvísi.

Þá skyldi það engan undra, þótt slíkur flokkur fyllist áhyggjum um andlegan og veraldlegan velfarnað þjóðarinnar, er svo er komið, að áhrifa hans gætir ekki í stjórn landsins, jafnvel þótt aðeins um skamma hrið væri, enda má glöggst greina, að svo er. Hafði hin nýja stjórn eigi fyrr tekið við völdum en Framsfl. bar fram vantraust á hana, og nú hafa menn heyrt í ræðu hv. form. Framsfl. og lv. þm. Str., fyrrv. forsrh., Hermanns Jónassonar, að slíkt er hvorki gert til gamans né heldur af úlfúð. Það er nú eitt-hvað annað. Það er aðeins kviði þess flokks, sem mest og oftast talar um, að hann sé ábyrgur stjórnmalaflokkur, — kviði og ótti út af fram-tíðarafkomu þjóðarinnar, eða þannig ætti það að vera.

Og þessi kviði og þessi umhyggja nær einnig til Sjálfstfl. Hann tekur nú sárt til þess, að Sjálfstfl. sé deyjandi flokkur, hafi tapað bæjar-stjórnarkosningunum í Reykjavík o. s. frv. Ég get huggað hv. þm. með því, að þetta er aðeins missýning. Sjálfstfl. fékk hreinan meiri hluta í bæjarstjórn Reykjavíkur, en það slys henti í leiðinni, að fyrir borð datt sá eini fulltrúi, sem flokkur hv. þm. átti þar áður.

Fyrir Sjálfstfl. hefur ekkert komið annað en það að vera í samvinnu við hv. þm. og flokk hans í 3 ár, og auðvitað fer enginn alveg skaðlaus út úr slíku. Ég hef hins vegar beztu von um, að Sjálfstfl. bregðist við fljótt og vel, eftir að hann nú er laus úr samvinnunni.

Áheyrendur greinir sennilega á um mörg rök hv. framsóknarmanna. Engum blandast hugur um, að margvislegar hættur grúfa yfir þjóðinni. Allir viðurkenna einnig, að enda þótt margar þeirra séu þess eðlis, að sjálfir getum við lítil eða engin áhrif á þær haft, þá varðar þó mjög miklu um margt, að þjóðin standi sem fastast saman og einbeiti sameiginlegu átaki til sóknar og varnar í þeirri lífsbaráttu, sem nú er fram undan, enda má ætla, að víxlsporin, ef stigin verða, geti nú orðið örlagaríki en nokkru sinni fyrr í sögu þjóðarinnar.

Ytra tákni samstilltrar þjóðar er sterk stjórn, þ. e. a. s. stjórn, sem hefur að baki sér mikið og traust þing- og þjóðarfylgi, og enda þótt ríkisstj. skipuð fulltrúum mikils meiri hluta þingsins geti verið veikari en hún sýnist, þá er hvort tveggja, að oftast mun slík stjórn sterkari en flokksstjórn, sem og að einnig það hefur þýðingu, að myndin út á við sýnist sem heilsteyptust. Af þessum ástæðum kjósa allir fremur, að þjóðstjórn fari nú með völdin en flokksstjórn, um það er hv. frummælandi og ég prýðilega sam-mála. Og þegar nú það samstarf að fullu rofnar,

er til var stofnað 1939, og við sjálfstæðismenn eigum einir að halda um stjórnvölinn, bornir vantrausti af öðrum samstarfsflokknum, en án alls heins stuðnings hins, þá harmar það enginn meir, að svo skuli hafa tekizt fyrir þjóðstjórninni, en einmitt við.

En um þetta þýðir ekki að fást. Úr því að enginn var kostur samstarfs og samábyrgðar, þá varð einhver flokkur að sýna þann manndóm að taka á sínar herðar þær byrðar, er stjórnarstörf-um fylgja á þessum örlagaríku tímum, í þeirri von, að honum endist afl og þrek til að standa undir þeim, þar til dagur friðar og samstarfs ris að nýju.

Það er kall þessarar skyldu, sem Sjálfstfl. nú hefur hlýtt.

Um þetta allt erum við, hv. þm. Str. og ég, sammála. Hitt greinir okkur mikið á, hver ber sök á því, hversu komið er, og þá eigi síður hinn, hvort ógn og ógæfa stafi af þeirri breytingu á kosningarréttinum, er gera á með stjórnarskrár-breyt. þeirri, er fyrir þinginu liggur, eða hvort hér sé um raunverulega réttarbot að ræða.

Skal ég nú leitast við að rökstyðja mál mitt í sem fæstum höfuðdráttum.

Þegar þjóðstjórnin var mynduð vorið 1939, ríkti áð vonum nokkur ágreiningur innar Sjálfstfl. um, hvort stíga bæri það spor. Annars vegar var óttinn um algert hrun í atvinnu- og fjármálalífi þjóðarinnar, ef Sjálfstfl. fengi ekki önnur og meiri áhrif á starf og stefnu þings og stjórnar en þá hafði verið um langt skeið, en hins vegar trúðu menn því, að Sjálfstfl., sem þá nýverið hafði staðið af sér þá eldraun að ganga tvískiptur til úrskurðar í einu viðkvæmasta fjárhagsmáli alls almennings, gengismálinu, þyldi ekki að bæta því ofan á að taka nú höndum saman við forna fjendur, er um langt árabil með lítilli sanngirni höfðu heitt valdaaðstöðu sinni og hvergi hlífist við að sverfa eftir fremstu getu á hugsjóna- og hagsmunamálum sjálfstæðismanna, — án þess að Sjálfstfl. gæfist jafnframt færi á að lagfæra og leiðrétta þær misfællur í löggjöf og framkvæmd, er flokkurinn fram að þeim tíma fastast hafði deilt á. Og enn voru þeir margir, að minnsta kosti vildu skilja til, áður til samstarfs yrði gengið, að um einstök deilumál, svo sem viðskiptamálin, yrði samið, svo að missætti yrði eigi af síðar.

Að lokum sættust forustumenn flokkanna á þingi og utan þess á myndun þjóðstjórnar, er hafði að höfuðverkefni að efla og treysta friðinn í landinu í því skyni að sameina þjóðina til átaka um víðrétting atvinnulífsins og húa hana undir það, er þá þegar þótti uggrænt um, að koma mundi, þ. e. a. s. hina miklu styrjöld.

Nokkurri gagnrýni sætti þessi ákvörðun forustu Sjálfstfl. frá kjósendum flokksins, en brátt beygðu flestir sig fyrir óyggjandi rökum. Á einum aldarfjórðungi höfðu kröfur ríkissjóðs á hendur hvers manns barns í landinu tífaldazt. Á 5 árum hafði visitala skattanna þrefaldazt. Á 15 árum hafði andvirði útflutningsvörunnar minnk- að um nær helming. Á 10 árum höfðu skuldirnar við útlönd þrefaldazt. Á 5 árum hafði fátækra-framfærið meir en tvöfaldazt. Atvinnurekendur voru flestir raunverulega gjaldþrota, en atvinnu-

leysisbólið, sem lengi hafði þjáð mikinn fjölda snauðra verkamanna, snuðraði eins og hungraður úlfur við dyr alls almennings, og bankar, ríki, bæjar- og sveitarsjóðir voru í mestu þröng.

Þetta var sú mynd, er við blasti. Þetta var fjárhagsgrundvöllurinn, sem 120 þúsund manna þjóð stóð á, þegar hún lagði upp í síðasta áfangann í frelsisbaráttu sinni, en yfir vötnunum sveif geigvænlegur skuggi heimsstyrjaldar.

Í slíku viðhorfi skildist sjálfstæðismönnum, að stærsti flokkur þjóðarinnar átti í rauninni ekkert val. Sjálfstæðismenn gerðu sér ljóst, að um ekkert gat verið að ræða annað en að leggja fram alla sína krafta og fagna því, að aðrir vildu taka höndum saman við þá, og leggja síðan inn á hina langþráðu braut, burt frá snös feigðarhýlsins og áleiðis til hins fyrirheitna lands blómlegs atvinnulífs og góðrar fjárhagsafkomu, sem frjó mold og ríkustu fiskimið heimsins ævinlega opna okkar dugmiklu þjóð aðgang að, þegar framtakið og frjálsþugur fá notið sín. Og flestir sjálfstæðismenn féllust á, að sagan mundi dæma veg okkar því meiri sem við settum færri skilyrði um flokkslega sigra fyrir samstarfi, sem beindist fyrst og fremst að því að bjarga fé og frelsi þjóðarinnar í nútíð og framtíð.

Ég viðurkenni, að frá flokkslegu sjónarmiði okkar sjálfstæðismanna hafði margt mátt betur fara í stjórn máluðum, frá því að þjóðstjórnin var mynduð, en raun ber vitni um, enda hefur ófriðurinn raskað eðlilegri þróun stjórn mála, sem flestu öðru hér á landi. Hitt fullyrði ég óhikað, að það var mikil þjóðargæfa, að til samstarfs var gengið, einmitt þegar gert var, og mátti sannast sagna ekki síðar verða. Vegna samstarfsins vorum við miklu betur undir styrjöldina búinir, höfðum bæði haft óvenjulegar framkvæmdir um aðdrætti og gerðum auk þess réttar ráðstafanir til að tryggja landsmönnum hærri verð fyrir útflutningsvörurnar, strax og styrjöldin skall á. Hika ég ekki við að fullyrða, að á þessu græddust þjóðinni milljónir og milljónatugir. Og þótt ég geti ekki í þessari stuttu greinargerð gert samstarfinu skil, fullyrði ég, að það hefur reynzt til mikillar farsælar og meiri en hægt er að leggja fram gögn fyrir.

Að sjálfsögðu hefur oft ríkt mikill ágreiningur um innanlandsmálin og skattamálin. Dreg ég þó í efa, að mikill þjóðarskaði hafi hlotizt af þeim ágreiningi. Tel ég, að varðandi ágreiningur um innanlandsmálin hafi það verið skaðlegast, að við sjálfstæðismenn fengum ekki fyrr en varð næg áhrif á stefnuna í viðskiptamáluðum. Verður að sönnu að viðurkenna, að lengi var þröngt um fjárhag og eftir að úr greiddist, leið ekki á löngu áður en dyrnar tóku að hallast aftur, svo að æ örðugra varð um öflun ýmissa nauðsynja frá útlöndum. En þrátt fyrir þetta þori ég að fullyrða, að hrein flokksstjórn sjálfstæðismanna mundi hafa fært landinu mikinn fjárhagslegan feng ef hún hefði verið einráð í þessum efnun, svo ljóst sem reynsla síðustu styrjaldar stóð okkur fyrir augum með fangið fullt af óyggjandi sönnunum þess, að því lengra sem á leið, því dýrari urðu vörurnar eða verðminni peningarnir. En einmitt þessi reynsla hlaut að hvetja til þess að tefla á fremsta hlunn um notkun

eignar eða lánstrausts til fyrstu og mestu nauðsynjavörukaupa, sem nokkur föng stóðu til.

Ég skal ekki rifja upp ágreiningsmálin að þessu sinni og hvorki stefna frekari gagnrýni að einstökum flokkum né stjórnarflokkunum í heild. Hitt staðhæfi ég, að jafnvel þeir, sem illa una úrlausn innanlandsmálanna, urðu að viðurkenna, að utan og ofan við þau deilumál hafa að höndum borið óvænt viðfangsefni, sem kallað hafa á skjótar og öruggar ákvarðanir. Og það þori ég að segja, að sá friður, sem skapast hafi við myndun þjóðstjórnarinnar, dagleg samvinna og sameiginleg ábyrgð andstæðra flokka á margvislegum ákvörðunum, hafi átt mjög mikinn þátt í, að okkur hefur tekizt að rata furðu rétta leið út úr einmitt þeim vandanum, sem mest hefur á oltið, og hefur þó oft bæði komið á óvænt og enga bið holað.

Ákvarðanir Alþingis í sjálfstæðismálinu út af hertöku Danmerkur, hernám Íslands og hvernvernd Íslands, allt eru þetta viðburðir til jafns við það, er merkast verður talið í sögu þjóðarinnar að fornu og nýju. Allt hefur þetta kallað á margar og mikilsvarðandi ákvarðanir af hendi þings og stjórnar, bæði leynt og ljóst. En um það, er mestu varðar, óvæntast bar að og menn bezt þekkja til, þ. e. a. s. ákvarðanirnar í sjálfstæðismáluðum og ákvarðanir ríkisstj. varðandi hvervndina, hygg ég, að þeir, er til þekkja, utan þings og innan, viðurkenni, að vel og skörulega, en þó hóflega, hafi verið ráðið fram úr vandanum, og gafst þó lítill tími til ihugunar.

Lokabættirnir í þessu samstarfi eru mörgum í fersku minni. Á síðasta sumri tók að hrikta í. Á haustþinginu í fyrra sagði forsrh. af sér út af ágreiningnum um dýrtíðarmálin. Tilraunir til myndunar nýrrar stjórnar stóðu lengi yfir. Sjálfstfl. tók þegar þá afstöðu að neita að mynda flokksstjórn eða taka þátt í né styðja aðra stjórn en þá, er studd væri af þeim þrem flokkum, er að samstarfinu höfðu staðið. Þeim leik lauk með því að forsrh. myndaði nýja stjórn, sömu flokka, sömu manna með sömu verkaskiptingu, og þótti enginn hafa af vaxið.

Eftir áramótin, þegar hin svo kallaða frjálsa leið í dýrtíðarmáluðum hafði brugðizt, taldi Sjálfstfl. þeim flokkum, er að henni stóðu, skylt að heita lagavaldi til að ná settlu marki, enda var það í beinu framhaldi af stefnu flokksins frá öndverðu. Alþfl. neitaði að una því, sagði slitið samvinnunni, tók ráðh. sinn úr stjórninni og hóf hvatskeytlega og ekki góðgjarna sókn. Sjálfstfl. og Framsfl. héldu samstarfinu áfram. Með festu tókst að hafa það gagn af kaupfestingarákvæðum gerðardómsl. sem frjálsu leiðinni var ætlað að ná. Gerðardómsl. munu vera staðfest af Alþingi og gerðardómurinn halda áfram starfi sínu, nema því aðeins að Framsfl. vegi aftan að honum, t. d. með því að taka fulltrúa sinn úr dómnum. Og heyrir ég nú, að það vilji hann raunar gera, hafi tekið þaðan annan fulltrúa sinn, Vilhjálmi Þór. Auk þessa háru þessir tveir flokkar gæfu til að semja sín á milli um ný skattalög, sem skapa möguleika fyrir atvinnurekstur þjóðarinnar til áframhaldandi þróunar að ófriðnum loknum, en áskilja þó því opinbera broðurpartinn af stríðsgróðanum til sjóðsöfnunar í því skyni, að ríkið

reynist fært um að verja almenning frá atvinnuleysi, þegar verðfall hefst og bráðabirgðasamdráttur færist í atvinnulífið, sem væntanlega verður nokkru eftir ófriðarlök. En ekki þyngja lög þessi skatta á öllum almenningi, og er það verk Sjálfstæðisfl.

Veit ég að visu, að þessi nýju skattalög, er Alþingi nú hefur samþykkt, ganga að margra dómi langt úr hófi fram um álögur á þann atvinnurekstur, er alltaf er áhættusamur, og því verður að safna í kornhlöður, ef atvinna almennings á að heita samilega trygg. En þó hygg ég, að sjálfstæðismenn megi samilega við una, þegar á allt er litið, og tel ég l. þeim, er að þeim stöðu, til sóma og vott þess, að báðir flokkarnir vildu halda áfram samstarfi.

Ég rek þessa sögu ekki lengra. Það er komið sem komið er. Stjórnarsamvinna hefur með öllu rofnað. Sjálfstfl. hefur myndað hreina flokksstjórn, og Framsfl. sætti fyrsta færi til þess að bera fram vantraust það, er hér er til umr. og meðal annars er byggt á því, að stj. sé veik.

Það undrar sjálfsagt margan, að forsrh. hinnar nýju stjórnar skuli svara vantraustinu á þann hátt, er ég nú hef gert, með rökstuddum staðhæfingum um það, að það sé þjóðstjórn eða að minnsta kosti sterkari stjórn en flokksstjórn getur orðið hér á landi, eins og nú er skipt flokkum, sem þjóðin nú þarfnast. En þetta er skoðun Sjálfstfl., sem ég sé enga ástæðu til að fara dult með. Þjóðstjórn, en ekki flokksstjórn, það er okkar vilji. Hitt vona ég, að okkur verði virt til vorkunnar, að verði á annað borð að notast við flokksstjórn, treystum við engum betur og heldur engum jafnvel og Sjálfstfl. til þess að fara með þá stjórn. Og það vil ég líka, að menn skilji, að þótt Sjálfstfl. þrái friðinn í þjóðfélaginu, frið og samstarf til úrlausnar þeim óvenjuvandasömu viðfangsefnum, sem framundan eru og þjóðin getur átt frelsi og frama undir, að vel leysist, þá mun Sjálfstfl. þess albuinn að berjast bæði vasklega og drengilega, bæði gegn andstæðingum í stjórnmálum og fyrir þeirra og annarra Íslendinga hagsmunum í öllum viðskiptum út á við.

Ég vík þá að því, hverja sök Sjálfstfl. eigi á því, að dregið hefur til samvinnuslita. Við þann flokk er vantraustið ber fram, þarf ég ekki að ræða um, hverjir valda, að þjóðstjórn rofnaði, er Alþfl. gekk úr stjórninni. Sé þar um sök Sjálfstfl. að ræða, er Framsfl. samsekur, því að báðir stöðu að þeirri löggjöf, er Alþfl. gerði að fráfararefni. En hvorugur mun vilja kannast við þá sök, heldur telja báðir, að Alþfl. hafi skotið sér undan ábyrgðinni, fyrst og fremst í pólitísku ávinningsskyni, ef til kosninga kæmi.

Reikningsskilin verða því um það, hvor það sé, Sjálfstfl. eða Framsfl., sem valdur er að því, að sundur dró með þeim flokkum, svo að samvinnan nú hefur rofnað.

Hv. þm. Str. var fljótur að reikna dæmið, enda var það fljótfræfnislega gert, aðferðin skrytín og útkoman skökk.

Skýrasta svarið fæst með því að athuga, hvað það er, sem samvinnuslitunum hefur valdið, en það er, svo sem alþjóð veit, breytingar þær á stjórnarskránni, sem nú liggja fyrir Alþingi og talið er víst, að samþykktar verði.

Ég vek athygli á því tvönnu, að ef staðið hefði verið við þá ákvörðun um frestun kosninga, er Alþingi gerði í fyrra, kom að sjálfsögðu engin breyting á stjórnarskránni til greina, þar eð sérhver sliik breyting krefst þingrofs og kosninga, og að ég hef seint og snemma á þessu þingi margtjád hv. þm. Str., að ég væri reiðubúinn til þess að berjast fyrir því innan Sjálfstfl., að ákvörðun um kosningafrestun stæði óhöggðu, og teldi mig, að minnsta kosti framan af þingi, hafa talsverðan meiri hluta flokksráðs Sjálfstfl. að baki mér um þann vilja. En var þá hægt að standa við ákvörðun Alþingis að fresta kosningum áfram til þess þannig að tryggja frið og samstarf. Við skulum athuga málið:

Í fyrra var lögð fyrir Alþingi svohljóðandi þáttill. um frestun almennra alþingiskosninga: „Vegna þess, að Ísland hefur verið hernumið af öðrum aðila styrjaldarinnar og lýst á hernaðarsvæði af hinum og vegna þess ástands, sem af þeim sökum hefur skapazt í landinu, og fullkominnar óvissu um það, sem í vændum kann að vera, telur Alþingi, að almennar kosningar geti ekki að svo komnu farið fram með eðlilegum hætti eða í samræmi við tilgang stjórnarskrárinnar og anda lýðræðisins.

Alþingi ákveður því, að almennum kosningum til Alþingis skuli frestað fyrst um sinn, þar til ástæður breytast þannig, að fært þyki að láta kosningar fara fram, þó ekki lengur en 4 ár, og framlengist núverandi kjörtímabil í samræmi við það.“

Þessi till. var borin fram af þeirri ríkisstj., sem hv. þm. Str. hafði forsæti í, og samþykkt með nær öllum greiddum atkvæðum.

Í ræðu þeirri, er hv. þm. Str. flutti þá fyrir þessari till., færði hann að því alveg óbyggjandi rök, að svo brýn nauðsyn væri á frestun kosninga, að hann teldi óverjandi að láta þær fara fram þrátt fyrir ótvíræðan bókstaf 26. gr. stjórnarskrárinnar, sem fyrirskipaði, að kosningar skyldu fram fara.

Ég hirði ekki að greina öll þau rök, enda felst kjarni þeirra í till. sjálfri. Hernám styrjaldaraðila, yfirlýsing annars styrjaldaraðila um, að Ísland sé á hernaðarsvæði, það ástand, er af þessu hefur skapazt í landinu, og óvissan um, hvað í vændum kann að vera. Það er þetta, sem hv. þm. Str. taldi valda því, „að almennar kosningar geti ekki farið fram í samræmi við tilgang stjórnarskrárinnar og anda lýðræðisins“. Af þessum ástæðum lagði hann til að vikja til hliðar alveg skýlausum bókstaf stjórnarskrárinnar og fresta kosningum, og eigi aðeins á því sumri, heldur „þar til ástæður breytast þannig, að fært þyki að láta kosningar fara fram“.

Um allt þetta vorum við þá fullkomlega samála.

En hvað hefur þá eiginlega breyttzt frá því í fyrra? Hvað er það, sem því veldur, að meiri hluti Alþingis hefur ákveðið að rifta ákvörðun Alþingis frá í fyrra um frestun kosninga? Er Ísland enn herseðið af öðrum styrjaldaraðilanna? Eða hefur hliðið horfið burt úr landinu? Er Ísland enn lýst á ófriðarsvæði af hinum styrjaldaraðilum? Eða hefur hann afturkallað þá tilkynningu? Hefur kannske nýtt og betra á-

stand skapazt í landinu? Eða er það óbreytt eða jafnvel enn alvarlegra? Er óvissan um, hvað í vændum kann að vera, horfin? Eða grúfir hún kannske enn yfir, óráðnari og þunghúnari en nokkru sinni fyrr?

Að þessu spyr ég og bið rólegur svars. Falli úrskurður á þá leið, að „ástæður séu óbreyttar“, þá hef ég orð hv. þm. Str. fyrir því, að „kosningar geti ekki farið fram í samræmi við tilgang stjórnarskrárinnar og anda lýðræðisins“, eða með öðrum orðum, að einnig frá formsins sjónarmiði sé það hreint neyðarúrræði að láta almennar alþingiskosningar fara fram og slíkar kosningar séu þeim rifting þeirrar ákvörðunar Alþingis í fyrria að fresta kosningum, „þar til ástæður breytast“. Ef ekki var hægt að kjósa í fyrria, þá er ekki heldur hægt að kjósa nú. Sé hægt að kjósa nú, þá var líka hægt að kjósa í fyrria. Hafi verið hægt að kjósa í fyrria, þá var líka skylt að gera það.

Það eru rakalaus ósannindi hjá hv. þm. Str., að Sjálfstfl. hafi rofið samkomulagið um frestun kosninganna. Hv. þm. veit, að ég hef aldrei víkið hársbreidd frá því að halda fast við frestunina, og hann veit, að ég hafði flokkinn nær óskiptan að baki mér í þessu. Málið liggur því alveg augljóst fyrir:

Í fyrsta lagi: Það er stjórnarskrármálið, sem ágreiningnum hefur valdið.

Í öðru lagi: Ef staðið hefði verið við ákvörðun þá, er Alþingi tók í fyrria um frestun kosninga, var miskliðarefnið þar með úr sögunni.

Í þriðja lagi: Nærri stappar, að það sé með öllu ókleift fyrir sömu alþm., sem í fyrria ákváðu að fresta kosningum, að láta nú kosningar fram fara.

Þrátt fyrir þetta er það Framsfl., enda þótt hann berjist með oddi og egg gegn stjórnarskrárbreytingunni, en ekki Sjálfstfl., sem þó hefur lengi barizt fyrir stjórnarskrárbreytingunni, fyrst og fremst sem mannréttindamáli, en einnig sem hagsmunamáli flokksins, — það er Framsfl., en ekki Sjálfstfl., sem kosninganna hefur krafizt.

Svo mikils mat Sjálfstfl. friðinn, að til þess að tryggja hann, bauð hann að fresta framkvæmd þess málsins, er hann hvað lengst hefur barizt fyrir og á hvað mest undir, að fram nái að ganga. En Framsfl. aftur á móti sýnist ekki hafa sózt meir eftir samstarfinu en svo, að hann vildi ekki hægja frá miskliðarefninu með því að standa við ákvörðun Alþingis um frestun kosninga, enda þótt öllum megi vera ljóst, að óhjákvæmileg afleiðing kosninga í sumar er ekki eingöngu friðslit og úlfúð, heldur og, að þjóðin mun áfellaast meiri hluta Alþingis fyrir að leggja þann skilning í sjálfa stjórnarskrá landsins, er hann telur sér bezt henta á hverjum tíma.

Þetta eru hinar köldu staðreindir málsins.

Þær sanna, að sé núverandi stjórn of veik, sé framkvæmd þeirra mála í hættu, sem Framsfl. og Sjálfstfl. einhuga hafa unnið að, sé upplausn og óreiða í vændum, eins og hv. þm. Str. boðar, þá er ekki um að sakast við Sjálfstfl. Framsfl. verður að gera þær sakir upp við sig sjálfan og þá ef til vill þá aðra flokka, sem kosninga hafa krafizt og því valda, að úr því sem komið er, er

Alþt. 1942. D. (59. löggjafarþing).

ekkert fram undan annað en þingrof og kosningar.

Mér þykir líklegt, að hv. Framsfl. viðurkenni í rauninni flest, er ég nú hef sagt. En frá hans sjónarmiði eru þau höfuðrök enn órædd, að Sjálfstfl. hefði borið að fella stjórnarskrármálið til þess að tryggja samvinnuna.

Ég játa, að tíminn til stjórnarskrárbreytingar er illa valinn. Ég skil, að Framsfl. þyki hart. að við sjálfstæðismenn skulum nota liðstyrk þeirra manna, er að stjórnarskrármálinu standa, til þess að sækja rétt okkar í hendur framsóknarmanna, einmitt nú, þegar Framsfl. og Sjálfstfl. unnu saman í góðri einingu að þörfum málefnum og þegar hann hafði, eins og hv. þm. Str. réttilega tók fram, rökstudda ástæðu til að telja, að stj-skrbreyt. mundi ekki ná fram að ganga.

En ég hef þá líka margboðið að standa við ákvörðun Alþingis um frestun kosninga og þannig að slá deiluefninu á frest.

Ég vík þá að sjálfri breytingunni á kjördæmamálinu, en mun aðeins stikla á því stærsta, enda mun þeirri hlið málsins gerð betri skil af hálfu Sjálfstfl., áður en þessum umr. lýkur.

Ef ég tek umbúðirnar utan af ummælum hv. þm. Str., verður kjarni ádeilu hans sá, að kjördæmabreytingin kalli á tvennar kosningar og sé auk þess hreint skrípi og vanskapnaður, eins og hann orðaði það.

„Hvers vegna er þjóðinni varpað út í langvinna kosningabaráttu og stjórnleysi, þegar nauðsynlegt er að beina öllum kröftum hennar að lausn hinna miklu vandamála liðandi stundar?“

Þannig spyrja nú fulltrúar þess flokks, sem í marga mánuði hafði krafizt kosninga.

Ég spyr aftur á móti: Hvernig getur sá, er heimitað hefur kosningar, kosningar, sem rjúfa friðinn, kosningar, sem varpa þeim skugga á Alþingi, að það hafi annað hvort brotið stjórn-skipunarlög landsins í fyrria eða ætli að gera það í sumar, hvernig geta þeir fyllzt heilagri vand-lætingu yfir því, að kosid sé tvisvar í stað einu sinni? Þeir vita sjálfir, að allt hjal um friðar-kosningar er markleysa ein. Við erum þannig skapi farnir, Íslendingar, metnaður okkar og kapp er slíkt, að þegar á hólminn er komið, faðmast menn ekki, heldur berjast þeir.

Nei, sannleikurinn er, að sé hægt og rétt að kjósa einu sinni, má að sonnu rökstyðja, að ekki sé jafnaðvelt að kjósa tvisvar, vegna þess, að baráttan stendur lengur. En það getur enginn staðhæft, að auðvelt sé að kjósa einu sinni, en ókleift tvisvar, og því síður sem fyrri kosningarnar varpa að vissu leyti skugga á virðingu Alþingis, en það gera hinar síðari ekki.

„En,“ spyr hv. þm. Str., „úr því að viðurkennt er, að meiri ófriður stafi af tvennum kosningum heldur en einum, hvers vegna geta þá ekki einar kosningar nægt á þessum alvörutímum?“

Þessu svara ég þannig: Framsfl. krafðist kosninga. Fyrir Alþingi lá frv. um breytingu á kjördæmaskipuninni. Fullvíst er, að enda þótt Sjálfstfl. og aðrir þeir flokkar, er að breytingunni standa, hefðu verið faánlegir til að fresta samþykkt frv. í því skyni að forðast síðari kosningar gegn því, að Framsfl. semdi við þá um að samþykkja málið í því formi, er það nú liggur

fyrir Alþingi, strax og henta þætti að ganga frá sjálfstæðismálinu, þá hefði Framsfl. verið með öllu ófáanlegur til þess. Er það raunar óskiljanleg afstaða þess flokks, er telur síðari kosningarnar stappa nærri þjóðarógæfu, að hann skuli ekki vilja afstýra þeim, úr því að flokkurinn gæti gert það sér að skaðlausu og þó jafnvel meira en það, því að eins og komið er, verður þessari kjördæmabreytingu ekki afstýrt, og skyldi maður þá hálða, að Framsfl. vildi fremur, að hún kæmi árinu síðar en fyrr.

Þegar á þetta er litið, verður ekki um deilt, að hvort sem hv. þm. Str. er ljúft eða leitt að bera ábyrgð, þá er það Framsfl., sem ber að minnsta kosti mesta ábyrgð á því öngþveiti, sem hv. þm. Str. kveðir svo mjög, að í vændum væri, þar eð sá flokkur fyrst krefst kosninga, en mundi auk þess ófáanlegur til að gera sér meinlausar ráðstafanir til að fresta síðari kosningunum.

Híð eina, sem Framsfl. hefur boðið okkur, sem varðveita vildum friðinn, er, að við felldum fyrst kjördæmamálið, en gengjum síðan til kosninga, svo kallaðra friðarkosninga.

En eru menn vissir um, að kjósendur þeirra flokka, sem að kjördæmamálinu standa og margir hverjir hafa aðeins hálf mannréttindi á við framsóknarmenn, hefðu elskað þann frið? Ég dreg það í efa. Mér er nær að hálða, að gremja þeirra og sársauki hefði enzt til ófriðar, langs og hatramms ófriðar, sem aldrei er hættulegri en einmitt á slíkum tímum, sem við nú lifum á.

Ög hvað er það svo, sem hneykslinu veldur? Er þessi krafa um breytingu á kjördæmaskipun jafnhneykslanleg sem af er látið, eða er hún kannske sanngjörn og þar með sjálfsögð?

Stjórnarskrá Íslands gerir ráð fyrir, að hver flokkur „hafi þingsæti í sem fyllstu samræmi við atkvæðatölu sína við almennar kosningar.“

Heildarskýrslur um hlutfallið milli þingvalds og kjósendafjölda flokkanna verða sjálfsagt greindar í þessum ummælum. Til sönnunar því, hversu fjarri fer, að tekizt hafi að fullnægja þessari grundvallarreglu stjórnskrárinnar með núverandi kjördæmaskipun, skýri ég aðeins frá því, að við síðustu alþingiskosningar fékk Framsfl. aðeins 14500 atkv., en 19 þm. kosna, en Sjálfstfl. fékk 24500 atkv., en aðeins 17 þm. Ég endurtek það, sem ég hef sagt, að 19 þm. kosnir með aðeins 14500 atkv., sem setjast eiga á bekk með 17 þm. með 24500 atkv., eru ekkert annað en 19 háðsmerki aftan við lýðræðishugsjónina, eins og hún er í framkvæmd á Íslandi.

Ög það er náttúrlega ákaflega erfitt, að ekki sé meira sagt, að una kjördæmaskipan, sem sýnir þingið sem hreina skripamynd af þjóðarviljanum. Ég nefni annað skýringardæmi frá síðustu kosningum. Á svæðinu frá Hrótafirði austur og suður um land að Hellisheiði fengu Sjálfstfl. og Bændafll. þá til samans 8100 atkv. og 2 þm. kosna. Framsfl. fékk 9700 atkv. á þessu svæði eða einum 1600 atkv. fleira en hinir flokkarnir, en hann fékk ekki 2 þm. kosna, heldur 16.

Nei, það hlýtur hver sanngjarn maður að viðurkenna, að við svo búið mátti ekki standa. Hitt er svo annað mál, að ég játa fúslega, að með rökum sé hægt að sýna fram á galla á þeirri skipan, sem nú á að lögfesta, þótt fjarri sé, að

þeir séu nokkuð svipaðir því, sem framsóknarmenn vilja vera láta.

En auk þess spyr ég: Úr því að allir, — líka framsóknarmenn —, viðurkenna, að breyta þurfi kjördæmaskipuninni, hver vill þá kveða upp úr um, með hverjum hætti það verði gert, svo að öllum líki og ágallalaust sé?

Vill Framsfl. aðhyllast fyrri tillögu Alþfl., að landið sé allt eitt kjördæmi? Sjálfstfl. gengur aldrei að þeirri lausn.

Eða vill Framsfl., að kjördæmin séu fá en stór? Ég veit ekki um einn einasta þingmann Sjálfstfl., að undanteknum hv. 4. þm. Reykv., Sigurði Kristjánssyni, sem það vill, og Sjálfstfl. gengur aldrei að þeirri skipan.

Ég þykist vita, að hvorugt þetta samþykkti Framsfl. heldur.

En hvað er það þá, sem hann vill?

Ég hef heyrt minnzt á að hafa aðeins einmenningskjördæmi og engin uppbótarpingsæti. En um það hefur þó engin till. verið lögð fram á Alþingi.

Ég sé kosti á þeirri skipan, en líka ókosti, meðal annars þann, að með þeim hætti getur stór flokkur meðal kjósenda orðið mjög litill á þingi. Englendingar hafa aðallega einmenningskjördæmi. Ég man eftir kosningum þar eitthvað kringum 1925. Íhaldsflokkurinn fékk um 8 millj. atkv. og nær alla þingmennina, en frjálslyndi flokkurinn aðeins örfáa þingmenn, en þó 5 millj. atkv., — hvorki meira né minna en 5 milljónir atkvæða og nær enga þingmenn.

Slíkt yrði ekki vel séð hér á landi, og haldi Framsfl. fast við að koma á því skipulagi án uppbótarsæta, fær það aldrei byr hjá okkur.

Þá er eftir sú kjördæmaskipan, er nú á að lögleiða.

Hún hefur ágalla, það játa ég, en gagnrýni sú, sem Framsfl. hefur stefnt að henni, er markleysa ein, eins og sýnt mun, áður en þessum umr. lýkur.

Ég læt nægja að minnast á höfuðárás Framsfl., — höfðufirru þeirra, að hlutfallskosningar í tvímenningaskjördæmi sviptir valdi þeirra, en aðrir munu gera skil þeirri rökvillu, að hlutfallskosningar geri minni hluta kjósenda óeðlilega hátt undir höfði.

Tvenns konar rök eru fram færð, að sé hvor þingmaðurinn í tvímenningaskjördæmi úr sínum flokknum, eins og leiða mun af hlutfallskosningum, verði báðir gagnslausir á þingi, því að hvor eyði annars atkvæði, og verði hlutfallskosning lögfest í þeim 6 tvímenningaskjördæmum, sem nú eru til hér á landi, muni þeir 6 þingmenn, sem Sjálfstfl. fylla, verða verkfæri þeirra, er ekki geta unnt sveitum landsins

Þetta eru ekki rök, heldur fleipur og firrur. Í fyrsta lagi hefur Sjálfstfl. fram að þessu ýmist veitt lið eða haft forustu í sérhverju þrifamáli sveitanna. Í öðru lagi mundi vaxandi þingstyrkur sveitanna í fylkingu sjálfstæðismanna að sjálfsögðu tryggja enn betur þátttöku eða forustu Sjálfstfl. í baráttunni fyrir hagsmunamálum dreifbýlisins.

Í þriðja lagi ómerkjast þessi rök þegar af þeirri ástæðu, að ekkert er líklegra en Sjálfstfl. endurheimti fleiri eða færri þeirra þingsæta, er hann

áður hefur haft í þessum 6 tvímenning skjördæmum, en í fjórða lagi skulum við svo spyrja reynsluna.

Hvað segja t. d. Skagfirðingar? Urðu þeir áhrifalausir á Alþingi, þegar Magnús Guðmundsson og Ólafur Briem fóru þar með umboð þeirra, og voru þeir þó hvor af sínum flokki?

Eða svo að um það sé spurt, sem framundan er. Halda Skagfirðingar, að hin blómlega og fagra byggð þeirra sykki í sjó eða legðist í auðn, ef þeir bræður, Pétur og Pálmi Hannessynir, færu með umboð þeirra á þingi?

Hvort þykir mönnum sennilegra, að bræðurnir legðust á eitt, hvor innan síns flokks, um að draga fram hagsmuni Skagafjarðar og dreifbýlisins yfirleitt eða að þeir mundu leggja skyldurnar alveg á hilluna, eingöngu af því, að þeir væru hvor af sínu pólitíska sauðahúsi?

Ög svo að víkið sé að síðari staðhæfingunni. Halda menn, að Magnús Guðmundsson og Jón á Reynistað eða t. d. Jón Ólafsson og Pétur Magnússon hefðu reynt bændum eitthvað þarfari á þingi, ef þeir hefðu verið í Framsfl.? Eða dirfist kannske einhver að bera á þá, að þeir hafi legið á liði sínu, er barizt var fyrir bændur landsins?

Nei, slík rök eru alls ekki frambærileg. Það er svo fjarri því, að hlutfallskosningar í tvímenning skjördæmi veiki vald tvímenning skjördæmanna og þar með aðstöðu dreifbýlisins, að sanni nær væri að staðhæfa hið gagnstæða með þeim rökum, að tveir þingmenn sama kjördæmis stæðu betur að vígi að koma fram áhugamálum kjördæmisins, ef þeir væru hvor í sínum flokki, heldur en ef þeir væru báðir í sama flokki.

Allar þessar staðhæfingar hv. þm. Str. eru hreinar fjarstæður. Þó er sú mest og verst, að þessi kjördæmabreyting eigi að undirbúa það, sem koma á, sé aðeins þjófalýkill að sveitavaldinu. Þm. þá, sem Sjálfstfl. vinni af Framsfl. með hlutfallskosningu í tvímenning skjördæmi, eigi að nota til þess að afnema sveitakjördæmin, strax og henta þykir.

Ég trúi því ekki, að Framsfl. græði á slíkri málafærslu, beinlínis vegna þess að gagnsannanir liggja alveg á borðinu. Sannleikurinn er nefnilega sá, að jafnvel þeir, sem látið hafa blekkja sig um hug Sjálfstfl. gagnvart sveitunum, hljóta að sjá og skilja, að því fleiri þingmenn sem Sjálfstfl. fær kosna í sveitum landsins, því meiri trygging er fyrir því, að Sjálfstfl., — einnig vegna sjálfs sin hagsmuna —, hljóti að vera ófánlegur til að breyta gildandi kjördæmaskipan. Um kjördæmamálið bæti ég svo aðeins þessu við:

Það er viðurkennt, að leiðréttá verður misrétti gildandi kjördæmaskipunar. Allar leiðir, sem stungið hefur verið upp á, eru með ágöllum, einnig sú, er nú á að lögfesta. En kosti hefur hún þá, að:

í fyrsta lagi viðheldur hún hinni fornu kjördæmaskipun,

í öðru lagi er sveitavaldið óskert,

í þriðja lagi verður fjölgun þingmanna litil eða engin,

í fjórða lagi eru miklar líkur til, að á þennan einfalda hátt verði fullnægt þeirri kröfu stjórnarskrárinnar, að þingið verði sem næst í hlutfalli við þjóðarviljann.

Ég hef nú sannað, að Sjálfstfl. hefur kosið frið og samvinnu. Ég hef sýnt fram á, að Framsfl. hefur ekki fengið til að leggja á þá sveif. Og þegar ég nú heyri, að áhyggjurnar um framtíð þjóðarinnar leggja á fyrirverandi starfsbróður minn eins og mara, þegar ég sé, hvernig kviðinn heltekur hann og vonleysið um, að voðanum verði afstýrt, lamar hann, þá rennur mér til rifja. Og þar sem ég veit, að sjálfsásökunin er verst, vil ég, ef ske kynni, að ofan á þessi ósköp gæðist allt í einu upp í huga hans eitthvert hugboð um, að hann og hans flokkur ætti einhvern þátt í, hversu komið er, hugga hann með því að segja honum, að ég fyrir mitt leyti held ekki, að neinn voði stafi af því, þótt Framsfl. njóti ekki við um stundarsakir í stjórn landsins. Skattal. eru samþykkt. Gerðardómsl. verða samþykkt. Bæði l. verða framkvæmd. Og vonir standa til, að daglegar framkvæmdir muni sjálfstæðismenn annast engu síður en framsóknarmenn, og metur þó sá, er þetta mælir, starfs-hæfi og kostgæfni fyrrv. meðstarfsmanna að verðleikum.

Ög loks vil ég gleðja hann með því að segja, að ég er alls ekki svo viss um, að stjórnin sé jafnveik og hann óttast.

Aðalverkefni hennar eru þrjú.

Í fyrsta lagi ætlar hún að koma kjördæmamálinu í höfn. Í þeirri baráttu hefur hún að baki sér talsverðan meiri hluta Alþingis og áreiðanlega vilja nær þriggja fjórðu hluta þjóðarinnar.

Í öðru lagi ætlar stjórnin að reyna að verja þjóðina áföllum á þessum órlagaríku hættunnar tímum. Í því mun hún studd af öllum sönnum Íslendingum, þar á meðal hv. framsóknarmönnum engu síður en öðrum.

Ög loks ætlar stjórnin að láta undirbúa síðasta skrefið í sjálfstæðismálinu, en að því stendur þjóðin óskipt.

Slík stjórn er kannske sterkari en ókunnugir halda við fyrstu yfirborðssýn, enda þótt ég fyrir mitt leyti kjósi heldur þjóðstjórn.

Ég vík svo að lokum að áskorun þeirri, sem hv. form. Framsfl. og hv. þm. Str. beindu áðan að þjóðinni um að efla nú Framsfl. og fá honum stöðvunarvald á sumarþinginu.

Það eru postular friðar og jafnvægis, mennirnir, sem stöðugt klifa á, að þeir séu ábyrgasti flokkur landsins, er þannig mæla.

Hvað eiga menn að halda?

Hvað er það, sem villir þessum reyndu stjórnarmálamönnum svo gersamlega sýn?

Skilja þeir ekki, að ekkert meira óhapp getur hent Framsfl., tæplega nokkur verri pólitísk ógæfa þjóðina, heldur en að Framsfl. fengi stöðvunarvald á næsta þingi og notaði það?

Sjá þeir ekki, að sú kjördæmaskipun, sem þeir halda dauðahaldi í, gæti á engan hátt kveðið upp skýrari dauðadóm yfir sjálfri sér en með því móti að fá Framsfl. með kannske rúman ¼ hluta atkvæða þjóðarinnar að baki sér, þingvald til þess að leggja að velli þær frelsiskröfur, sem ¾ hlutar kjósenda á löglegan hátt höfðu krafizt?

Slíkt má ekki henda í lýðfrjálsu landi, en aldrei þó síður en nú.

Forseti (GSv): Þá tekur næstur til máls hv. 3. landsk. þm. Talar hann af hálfu Bændafél. og hefur til umræða 40 mínútur.

Stefán Stefánsson: Herra forseti! Á þingfundi í sameinuðu Alþingi 15. maí 1941 var samþ. svohljóðandi þingsályktun um frestun almennra alþingiskosninga:

„Vegna þess að Ísland hefur verið hernumið af öðrum aðila styrjaldarinnar og lýst á hernaðarsvæði af hinum og vegna þess ástands, sem af þeim sökum hefur þegar skapast í landinu, og fullkominnar óvissu um það, sem í vændum kann að vera, telur Alþingi, að almennar kosningar geti ekki að svo komnu farið fram með eðlilegum hætti eða í samræmi við tilgang stjórnarskrárinnar og anda lýðræðisins.

Alþingi ákveður því, að almennum kosningum til Alþingis skuli frestað fyrst um sinn, þar til ástæður breytast þannig, að fært þyki að láta kosningar fara fram, þó ekki lengur en 4 ár, og framlangist núverandi kjörtímabil í samræmi við það.“

Tillaga þessi var samþ. nær samhljóða, aðeins 4 þm. greiddu atkvæði gegn henni, en tveir sátu hjá við atkvgr.

Slíkur var hugur þingmanna fyrir einu ári. Nú virðist hann vera allmjög breyttur.

Yfirleitt var þessari þingsályktun vel tekið af þjóðinni. Tilraun tiltölulega fárra manna til að vekja óánægju og hróp þeirra um gerræði og stjórnskrárbrót af hálfu Alþingis báru lítinn árangur.

Þingsályktunin var þjóðinni sönnun þess, að ríkisstj., sem átti frumkvæði að ályktuninni, og allflestir alþm. voru einhuga um að standa saman gegn yfirstandandi hættum og þess albúna að mæta sameinaðir þeim erfiðleikum, er skapast vegna hins mikla heimsófriðar.

Ályktunin var þjóðinni einnig sönnun þess, að sömu aðilar, ríkisstj. og alþm., töldu það þjóðarnauðsyn að forðast allar deilur og ófrið milli einstaklinga og flokka, sem almennar alþingiskosningar jafnan vekja.

Í ályktuninni segir meðal annars, að almennum kosningum til Alþingis skuli frestað fyrst um sinn, þar til ástæður breytist þannig, að fært þyki að láta kosningar fara fram.

Nú vil ég leyfa mér að spyrja fyrrv. ríkisstj. og hv. alþm., sem mest og bezt hafa að því stutt, að nú er gengið til kosninga: Hvaða breytingar hafa þar á orðið, að nú þyki færara að ganga til kosninga en á síðastliðnu vori?

Allar þær forsendur, er um getur í fyrri hluta þingsályktunarinnar og kosningafrestunin er byggð á, eru hér enn fyrir hendi. Aðeins eru það í enn ríkari mæli en áður. Allt það ástand er, er skapast hefur í landinu nú vegna ófriðarins, enn þá alvarlegra en á s. l. vori, hættan og óvissan um það, sem fram undan er, enn þá meiri.

S. l. vor þótti sjálfsagt að standa saman á stund hættunnar. Nú þykir jafnsjálfsagt að ganga til kosninga þrátt fyrir meiri ag vaxandi hættur. Hver getur sagt, hvað fram undan er? Við vonum allt hið bezta, en jafnframt verðum við að gera okkur það ljóst, að hið alvarleg-

asta getur skeð. Siglingar geta stöðvazt, atvinnuvegir vorir geta hrunið í rústir, líf og frelsi þjóðarinnar getur verið í veði.

Hæstv. forseti sameinaðs Alþingis, þm. V.-Sk., Gísli Sveinsson, flutti á Alþingi svohljóðandi tillögu til þingsályktunar:

„Alþingi ályktar að lýsa yfir því, að ástæður þar, sem greindar eru í þingsályktun frá 15. maí 1941 um frestun almennra alþingiskosninga, hafi í engu breytzt til batnaðar, og stendur ályktunin því enn í fullu gildi.“

Tillögu þessari, sem ég tel, að hafi átt fullan rétt á sér, var fálaga tekið. Var henni að lokinni fyrri umr. visað til nefndar og var eigi afgreidd þaðan, enda vitað mál, að kosningahugur hafði þá gripið um sig og ályktunin frá 15. maí 1941 virtist hafa gleymzt mörgum þingmönnum.

En till. og grg. fyrir henni lýsa vel sjónarmiði flm. og þeirra þm., er sýnt hafa og sýna vildu fulla alvöru og heilindi í sambandi við þál. frá 15. maí 1941 um frestun kosninga, sem eigi vilja hlaupta frá gerðum samþykktum þá verst gegnir.

Ég tel það miður, að svo er komið, sem komið er, að kosningar hafa verið teknar fram yfir kosningafrestun. Allar þjóðir færa nú þungar fórnir vegna ófriðarins. Getum við einir vænt þess, að okkur verði sýnd miskunn? Það er hægt að hugsa sér það, en líkur til þess eru litlar.

Enginn veit, hvað okkar biður á morgun. Því her okkur skylda til að standa saman sem ein maður, bæði inn á við og gagnvart öðrum þjóðum.

Sundrun og ófriður er okkur stórhættulegur. Gæti slíkt auðveldlega orðið til þess, að aðrir okkur óviðkomandi, færu að láta sig okkar mál meira skipta en jafnvel nú, og finnst þó mörgum, sem til þekkja, nóg um það, sem orðið er.

Þeir þingmenn og þeir þingflokkar, sem mest og bezt hafa að því unnið, að nú er lagt út í kosningar, lýsa því beinlínis yfir, að þál. frá 15. maí 1941 hafi verið markleysa ein, jafnvel blekkingar.

Ég er þess fullviss, að það var hin mesta yfirsjón á síðastliðnu vori að fresta eigi kosningum til ófriðarloka. Það hefði skapað meiri festu í öllum athöfnum stjórnar og þings. Að eiga kosningar stöðugt yfir höfði sér skapar meiri og minni glundroða og hræsn.

Eftir að vitað var, að kosningar væru óumflýjanlegar, var um tvennt að ræða: að hafa einar kosningar samkv. núgildandi stjórnskipunarlögum eða breyta stjórnskipunarlögum landsins samkvæmt framkomnum breytingartillögum þar um og hafa tvennar kosningar.

Kosningar til Alþingis ættu út af fyrir sig ekki að þurfa að vekja verulegan ófrið með þjóðinni, væri þjóðin svo þroskuð og menntuð sem hún ætti að vera. En því miður stöndum við á því síðferðisstigi, fyrst og fremst þó ýmsir forráðamenn og áróðursmenn, sú er reynslan, að óhugsandi var að tala um friðarkosningar. Það er út af fyrir sig fallett orð, en við erum eigi menn til að breyta samkvæmt því í veruleikanum.

Hér hafa flokkar og einstaklingar tekið rógin og blekkingarnar um of í þjónustu sína til þess, að eigi hljóti að skapast ófriður um kosningar.

Úr því að kosningar þurftu að fara fram, er eigi mikill munur á, hvort þær eru einar eða tvennar, með stuttu millibili, eigi hvað sízt, þar sem hægt er að leysa með tvennum kosningum eigi aðeins kjördæmamálið, heldur einnig sjálfstæðismálið, sem samkomulag mun vera um, að þurft hefði að ljúka helzt á árinu 1943 eða á síðasta lagi 1944. Með því að kosningar færu fram á venjulegan hátt, væru þrennar kosningar skammt fram undan.

Hvaða þm. og hvaða þingflokkar eiga fyrst og fremst sök á því, að nú er gengið til kosninga?

Þegar eftir að fyrrv. þm. N.-Ísf., Vilundur Jónsson, hafði sagt af sér þingmennsku á s. l. vori, varð nokkurt karp um það í blöðum höfudstaðarins, hversu fara skyldi um kjördæmið, hvort þaðan skyldi mæta sjálfkjörinn þm., tilnefndur af Alþfl., hvort þar skyldi kosið eða kjördæmið vera þingmannslaut.

Svo sem kunnugt er, varð hið síðasta niðurstaðan.

Þessi ágreiningur var hvorki meiri né merkilegri en svo, að sjálfsagt var af ríkisstj. og fyrrv. hæstv. forsrh. (HermJ) að hafa málið að engu. Sízt af öllu mátti það verða til þess að kollvarpa ályktuninni frá 15. maí 1941, meðan þær forsendur, er hún er byggð á, voru fyrir hendi. En hvað skeður? Hæstv. fyrrv. forsrh. lýsir yfir því í útvarperindi, áður en árið er á enda, á gamlaársdag, að almennar kosningar til Alþingis fari fram vorið 1942.

Sem aðrir fulltrúar í ríkisstj. hafði þessi ráðh. fyrstur manna forgöngu um kosningafrestunina og lét jafnvel í það skina, að hann mundi segja af sér, yrði hún eigi samþykkt. Þessi sami maður verður einnig fyrstur til þess að upphæfa ályktunina og tilkynna, að hún skuli framvegis að engu hafandi.

Með þessari yfirlýsingu forsrh. um, að kosningar skuli fara fram vorið 1942, alveg án tilfyllis til þess, hversu ástætt er, er raunverulega teningunum kastað og möguleikarnir fyrir áframhaldandi kosningafrestun útilokaðir.

Forsrh. og flokkur hans hlaut frá þessum degi að gera kröfu um kosningar. Sem óbreyttur liðsmaður á Alþingi hefði Hermann Jónsson ef til vill getað tekið yfirlýsingu sína aftur, en sem forsætisráðherra Íslands gat hann eigi tekið aftur gefna yfirlýsingu um stórpólitískt mál.

Þessi yfirlýsing var síðan staðfest í byrjun þings af miðstjórn Framsfl., þar sem hún taldi óumflýjanlegt, að almennar alþingiskosningar færu fram á vori komanda.

Eftir að Stefán Jóh. Stefánsson, fulltrúi Alþfl. fór úr ríkisstj. í janúar s. l., vegna þess að hann taldi gengið á „princip“ Alþfl., þá lögbundið var kaup með brbl. um gerðardóm í kaupgjalds- og verðlagsmálum, fór Alþfl. að gera kröfur um kosningar. Mun flokkurinn hafa byggt þær kröfur að einhverju leyti á því, að þá kosningafrestunin var samþ., hefði verið gengið út frá þriggja flokka samstarfi í ríkisstj.

Þegar í janúar s. l. höfðu því þrír flokkar lýst yfir því, að almennar kosningar færu fram á þessu vori. Kommúnistar höfðu frá byrjun verið gegn kosningafrestun. Hæstv. forsrh. lýsti yfir

því f. h. Framsfl. í boðskap sínum til þjóðarinnar á gamlaársdag, að kosningar færu fram, og eftir að jafnaðarmenn fóru úr ríkisstj. í janúar, kröfðust þeir kosninga nú í vor.

Nú hafa þessir flokkar fengið vilja sínum framgengt. Nú standa fyrir dyrum eigi aðeins einar kosningar, heldur tvennar.

Nú er grunur minn sá, að fyrrv. forsrh. hefði verið nokkru gætnari í fullyrðingum sínum um kosningar á þessu vori, hefði hann óráð fyrir því, að breytingar á stjórnskipunarlögum Íslands væru í uppsiglingu.

En töluð orð verða eigi aftur tekin, og sagt er, að seint sé að iðrast eftir dauðann.

Ástæður til þess, að Hermann Jónsson sagði af sér fyrir sig og ráðuneyti sitt og að fyrrv. utanrrh., Ólafur Thors, hefur nú myndað stjórn, eru þær, að um 15. marz s. l. báru Alþýðuflokks-þm., er sæti eiga í neðri deild Alþ., fram frv. til laga um breytingar á stjórnskipunarlögum Íslands. Voru í frv. gerðar nokkrar breyt. á stjórnskipunarlögum, og miðuðu þær flestar að því, að hver þingflokkur fái þingsæti í sem fyllstu samræmi við atkvæðatölu sína við almennar kosningar.

Þegar eftir 1. umr. í deildinni var kosin sérstök nefnd til að fara með málið, stjórnarskrárnefnd. Var hún skipuð 9 mönnum, 4 úr Framsfl., 3 úr Sjálfstfl., 1 úr Alþfl. og 1 úr Kommfl.

Nefndin klotnaði um málið. Sjálfstfl., Alþfl. og kommúnistar lögðu til, að frv. væri samþ. með nokkrum breyt., en framsóknarmenn lögðu til, að málið yrði afgreitt með rökstuddri dagskrá.

Samkvæmt tillögu meiri hluta stjórnarskrárnefndar voru gerðar breyt. á frv. Hafa þær þegar verið samþ. í neðri deild.

Eins og frv. nú er, eru helztu breytingar frá gildandi stjórnskipunarlögum þessar:

1. Teknar verði upp hlutfallskosningar í tvímenningaskjördæmum, í stað óhluthundinna kosninga, er þar voru áður.
2. Þingmönnum Reykjavíkur skal fjölgað um 2, út 6 í 8.
3. Siglufjörður verði sérstakt kjördæmi.

Samkv. frv. var einnig lagt til, að Neskaupstaður og Akranes fengju sérstakan þingmann, en samkomulag varð um hjá meiri hluta stjórnarskrárnefndar að fella þessa kaupstaði niður.

Samkvæmt gildandi stjórnskipunarlögum eru 20 einmenningaskjördæmi og 6 tvímenningaskjördæmi hér á landi. 32 þm. eru kosnir í þessum 26 kjördæmum, óhluthundnum kosningum. Auk þess eru kosnir í Reykjavík 6 þm., hluthundnum kosningum. Kjördæmakosnir þm. eru því 38, en uppbótarpþm. mega vera allt að 11, eru það nú, og er þeim ætlað að vera til jöfnunar milli þingflokka.

Við kosningarnar 1937 fengu þingflokkarnir atkvæða- og þingmannatölu í kjördæmum sem hér segir:

	Atkvæði	Kosnir þm.	Meðaltal á þm.
Sjálfstfl.	24132	12	2011
Framsfl.	14556	19	766
Alþfl.	11084	5	2216
Kommfl.	4932	1	4932
Bændafll.	3578	1	3578

Af uppbótarpingsætunum hlaut Sjálfstfl. 5, Alþfl. 3, Kommfl. 2 og Bændafll. 1.

Varð því þingmannatala flokkanna og atkv.-tala á hvern þm. svo sem hér greinir:

Framsóknarflokkur	19	766
Sjálfstæðisflokkur	17	1419
Alþýðuflokkur	8	1385
Kommúnistaflokkur	3	1644
Bændaflokkur	2	1789

Af þessum tölum verður það ljóst, að því fer mjög fjarri, að nokkurt samræmi sé milli þingmannafjölda og atkvæðamagns flokkanna, svo sem þó er tilgangur stjórnskipunarlaganna.

Bændafll. t. d. fær nær því $\frac{1}{4}$ atkvæðamagn við Framsfl. Bændafll. fær 2 þm., Framsfl. 19.

Það var vitað, að kröfur hlutu að koma fram fyrr en seinna um, að þetta áberandi misræmi milli kjósendafjölda og þingmannafjölda hinna pólitisku flokka yrði lagfært. Að kjósendur eins flokksins í landinu hafi tvöfaldan rétt til mótis við aðra kjósendur um skipan Alþingis, slikt geta aðrir flokkar eðlilega eigi þolað. Spurningin er aðeins sú, hvernig jöfnuði verði náð, þannig að allir geti samleiga við unað.

Í stað þess að gera allt landið að einu kjördæmi eða taka upp nokkur stór kjördæmi og viðhafa alls staðar hlutfallskosningar, svo sem ýmsum hefur komið í hug, þá er hér haldið hinni gömlu kjördæmaskipun, og mun mörgum sárt um, að gerðar verði breytingar á henni. En einmitt það að taka upp hlutfallskosningar í tvímenningskjördæmum er líklegt til jöfnunar milli flokka ásamt með uppþótarþingsætum.

Ég fullyrði, að allir samleiga réttisýnir og sanngjarnir menn, sem eigi eru blindaðir af flokksöfsteiki, hvaða flokki sem þeir tilheyra, hljóti að geta unað við till. meiri hl. stjórnarskrárnefndar.

Af skiljanlegum ástæðum leggjast framsóknarmenn á móti þessum breytingum, eigi af því, að þeir sjái eigi, að þær séu sanngjarnar og réttmætar, heldur af því, að nái þær fram að ganga, er loku fyrir það skotið, að mikill minni hluti kjósenda geti fengið meirihlutaaðstöðu á Alþ. Þessa aðstöðu hefur Framsfl. nú og heldur í hana dauðahaldi.

Það er mannlegur breyzkleiki, njóti einstaklingur eða hópur manna einhverrar þeirrar aðstöðu í lífinu, er veitir þeim völd eða áhrif, þá gera menn allt til að tapa þeim eigi. Hitt er svo annað mál, hvort aðstaðan er þannig, að rétt sé, að menn haldi henni, og hvort eigi er gengið með því á rétt annarra. En einmitt með því að hafa kjördæma- og kosningafyrirkomulagið þannig, að stór minni hluti geti ráðið yfir sterkum meiri hluta, þá er gengið á rétt annarra, að hver þingflokkur njóti aðstöðu til valda og áhrifa eftir sínum styrkleika. Það er hið fyllsta réttlæti og jafnrétti.

Með því að jafna milli flokka, en þó jafnframt að halda kjördæmunum, þá tel ég, að sá árangur hafi náðst, er vænta má, að við getum lengi við búið. Að spyrra á móti sanngjörnum endurbótum í þessu sem öðru, það getur gengið með yfirgangi um skamman tíma, en því lengur sem það dregst að fá endurbótina, því róttækari verður hún, þá loks hún nær fram að ganga.

Framsóknarmenn telja ýmislegt því til for-áttu, að rétt sé, að frv. gangi fram. En þeir koma

eigi nærri kjarnanum. Hann er sá, að eftir stjórnskipunarlagabreytinguna hafa þeir eigi jafnsterka aðstöðu og áður til hótana og til að segja öðrum að velja eða hafna. Þetta er þeim öllum ljóst, því skal stritazt á móti í lengstu lög, þótt um gott málefni sé að ræða. Ég vil nú minnst nokkuð á hverja hinna þriggja höfuðbreytinga, er meiri hl. stjórnarskrárnefndar leggur til, að gerðar séu á stjórnskipunarlögum landsins.

1. Hlutfallskosning í tvímenningskjördæmum. Tvímenningskjördæmin eru 6 hér á landi. Við alþingiskosningarnar 1937 var atkvæðamagn Framsfl. annars vegar og Sjálfstfl. og Bændafll. hins vegar, en þeir flokkar höfðu kosningabandalag í nokkrum kjördæmum, sem hér segir:

	Fram- sóknar- flokkur	Sjálf- stfl. og Bfl.
Skagafjarðarsýsla	1078	994
Eyjafjarðarsýsla	1638	1394
Norður-Múlasýsla	714	588
Suður-Múlasýsla	1071	689
Rangárvallasýsla	945	991
Árnessýsla	1290	1052

Samtals 6736 5613

Samkvæmt gildandi stjórnskipunarlögum fékk Framsfl. 12 þingsæti, en Sjálfstfl. og Bændafll. ekkert. Hér er það litill meiri hluti, sem kúgar sterkan minni hluta. Hann er með öllu réttlaus.

Ef við nú tökum öll sveitakjördæmin austan Hrutafjarðar og Helliðshéðar, 12 að tölu, þá er atkvæðamagn flokkanna og þingmannafjöldi sem hér segir.

Framsfl. 9709 atkv. og 16 þm.

Sjálfst.- og Bændafll. 8121 atkv. og 2 þm.

Framsfl. hefur á þessu svæði 607 atkv. á hvern þm., en Sjálfst.- og Bændafll. 4060 atkv. á þm.

Í 21 sveitakjördæmi fengu framsóknarmenn 12915 atkv. og 19 þm., eða 679 atkv. á þm., í sömu kjördæmum fengu Sjálfst.- og Bændafll. 13934 atkvæði og 6 þm., eða 2322 atkv. á þm.

Kjósendur Framsfl. hafa því í öllum sveitakjördæmum samanlagt ca. $\frac{3}{4}$ sinnum meiri rétt en Sjálfst.- og Bændafll. kjósendur, áður en uppþótarsetin komu til.

Uppþótarþm. úr sveitakjördæmum frá Sjálfst.- og Bændafll. voru 5. Þá þeir eru teknir með, eru í sveitakjördæmunum 1266 atkv. á hvern þm. Sjálfst.- og Bændafll. hafa því kjósendur Sjálfst.- og Bændafll. helmingi minni rétt til þingmannakjörs en kjósendur Framsfl., sé aðeins miðað við sveitakjördæmin.

Ef hlutfallskosning hefði verið í tvímenningskjördæmunum, þá hefði Sjálfstfl. og Bændafll. fengið kosna í sveitakjördæmunum 12 þm. en Framsfl. 13. Þá hefðu komið 993 atkv. á hvern þm. Framsfl., en 1161 atkv. á hvern þm. Sjálfst.- og Bændafll.

Að gera þannig upp á milli manna, sem búa í dreifbýlinu og lifa við sömu kjör, nær engri átt. Enginn getur mælt því bót, ekki einu sinni framsóknarmenn.

Hlutfallskosning í tvímenningskjördæmunum er því fyrst og fremst til þess að jafna aðstöðu þeirra, sem í dreifbýlinu búa.

Framsóknarmenn telja það mjög fráleitt að

taka upp hlutfallskosningu í tvímenningskjördæmunum. Slíkt kosningafyrirkomulag komi aðeins til greina, þá kjósa á fleiri en 2.

Ef einhverjir skyldu vera til, sem taka eitt-hvert mark á skrafi þeirra framsóknarmanna um þetta atriði, þá vil ég upplýsa þá um, að árið 1936 börðust Framsóknarmenn fyrir því, að tekið væri upp nýtt fyrirkomulag um kosningar til búnaðarþings. Eldra fyrirkomulagið var talið úr-elst og gegn anda lýðræðisins. Upp skyldi tekið nýtt fyrirkomulag, er væri í hinum eina og sanna lýðræðisanda. Hvaða fyrirkomulag halda menn, að það hafi verið? Hlutfallsfyrirkomulagið.

Þá var það mynd réttlætis og lýðræðis, þótt nú eigi það að vera hið gagnstæða. Ég skal geta þess, að kjördæmin, er kjósa fulltrúa til búnaðarþings, eru 10, þar af 7 tvímenningskjördæmi. En í þeim öllum skal viðhafa hlutfallskosningar.

Þessi tvískinnungur, er fram kemur hjá Framsfl. í notkun hlutfallskosninga, ber því órækt vitni, hver er afstaða flokksins í þessum málum.

Hlutfallskosningar til búnaðarþings gátu orðið til þess að styrkja áhrif flokksins í búnaðarfélagsskapnum og á búnaðarþingi, — því var kosning þar sjálfsgöð og í anda lýðræðisins.

Hlutfallskosningar í tvímenningskjördæmum til Alþingis eru líklegar til að draga úr styrkleika Framsfl. á Alþingi, því eru þær fráleitir og fjandamlegar lýðræðinu í landinu.

Yfirleitt er það svo, að hin síðari ár er hlutfallskosningafyrirkomulagið að ryðja sér til rúms meir og meir í öllum lýðræðisálum löndum. Svo er þróunin einnig hjá oss. Má í því sambandi benda á landskjörið gamla, uppþótarþingmennina nú, kosningar til búnaðarþings, sveitarstjórnarkosningar, kosningar á Alþingi, þar á meðal kosning skrifara, sem þó aðeins eru tveir, o. s. frv.

Ég hef borið fram á Alþingi þá tillögu, að hlutfallskosningar í samvinnufélögum yrðu upp teknar. Framsfl. beitti sér mjög ákveðið gegn þeirri breytingu. Hvers vegna?

Vegna þess, að slíkt gat orðið til að hindra aðstöðu flokksins til að reka sína hatrömmu flokkspólitík að nokkru fyrir fé, sem er tekið með valdi úr vasa andstæðingsins, því að svo sem kunnugt er, eru flokksblöð Framsfl. og áróðursrit fjárhagslega studd af fjárframlögum okkar kaupfélagsmanna, einnig okkar, sem andstæðir erum stefnu og vinnubrögðum Framsfl.

Afstaða flokksins til hlutfallskosninga miðast við það eitt, hvort þær eru flokkslegur ávinningur eða ekki. Styrki þær pólitíska aðstöðu flokksins, eru þær ágætar og sjálfsagðar og í anda lýðræðis, en geti þær orðið til þess að veikja pólitíska aðstöðu flokksins, eru þær óalandi og óferjandi og gagnstæðar öllum lýðræðisanda.

Þetta er nú afstaða þess flokks, sem mest hefur gumað og glamrað um lýðræði og talið sig verndara þess. En lýðræðið á aðeins rétt á sér hjá þessum mönnum, rekist það eigi á flokks-hagsmuni þeirra. Geti lýðræðið og flokksræði Framsfl. eigi átt samleið, þá skal lýðræðið vikja.

2. Þingmönnum Reykjavíkur skal fjölgað um 2, úr 6 í 8.

Í Reykjavík eru nú 6 þm. Væri þingmannatalan

í réttu hlutfalli við mannfjöldann í landinu, ætti Reykjavík að hafa minnst 16 þm. Það skal fram tekið, að ég tel eigi beinlinis ástæðu til að fjölga þm. í Reykjavík, enda þótt telja megí það réttmæta kröfu og sanngirnismál.

Á það má benda, að vegna hins mikla fjölda í borginni hlýtur alltaf nokkur hluti uppþótarþingmanna að vera frá Reykjavík. Enn fremur má á það benda, að allmiklar líkur benda til, eða svo hefur það verið og er, að nokkur hluti kjördæmakosinna þm. verði búsettir í Reykjavík. Má því að nokkru telja, að þeir jafnframt því að vera þingmenn fyrir kjördæmi sín séu þeir einnig þingmenn Reykjavíkur.

En að sjálfsgöðu ætti þetta ekki að vera svo. Þingmenn hinna dreifðu kjördæma eiga að vera búsettir hver í sínu kjördæmi, og einmitt í því trausti, að svo verði innan skamms, get ég fylgt fjölgun þingmanna fyrir Reykjavík.

Yfir helmingur landsmanna býr nú í kaupstöðum landsins. Þrátt fyrir þá fjölgun, sem nefndarálit meiri hl. stjórnarskrárnefndar gerir ráð fyrir, 2 þm. í Reykjavík og 1 á Siglufirði, hefur þessi meiri hluti, sem býr í kaupstöðunum 14 þm., en sveitakjördæmin 27. Til uppþótar koma svo uppþótarþingsætin, sem skiptast á milli sveita og bæja. Sveitakjördæmin hafa því öruggan meiri hluta á Alþingi.

3. Siglufjörður skal gerður að sérstöku kjördæmi.

Svo sem kunnugt er, þá er Eyjafjarðarsýsla ásamt Siglufirði eitt af hinum 6 tvímenningskjördæmum.

Samkvæmt manntali frá 1940 voru 2883 menn búsettir á Siglufirði, en 5309 í Eyjafjarðarsýslu utan Siglufjarðar, eða samtals 8192.

Mannfjöldinn var þetta sama ár í öðrum tvímenningskjördæmum sem hér segir:

Skagafjarðarsýsla	3906
Norður-Múlasýsla	2608
Suður-Múlasýsla	4300
Rangárvallasýsla	3310
Árnessýsla	5246

Samtals 19370

Að meðaltali eru því tæp 2000 manns í þessum sýslum á hvern þm., en rúm 4000 í Eyjafjarðarsýslu.

Þrátt fyrir það, þótt Siglufjörður verði gerður að sérstöku kjördæmi, verður Eyjafjarðarsýsla fjölmennasta tvímenningskjördæmið eftir sem áður.

Enn fremur má á það benda, að Siglufjörður, sem er fjórði fjölmennasti kaupstaður landsins, hefur að ýmsu sérstöðu um atvinnumál, og útflutningsverzlun er þar mjög mikil.

Með hótunum ætlaði fyrrv. forsrh., Hermann Jónasson, að koma stjórnskipunarlagabreytingunum fyrir kattarnef. Hann hótaði að segja af sér fyrir sig og ráðuneyti sitt, yrðu breytingar gerðar. Hann hafði áður beitt hótunum í sambandi við gerðardóminn, en þá mistekizt. Nú skyldi freista gæfunnar að nýju, en um endurtekin vonbrigði var að ræða. Hv. alþm. virtust eigi geta komið því inn í sitt ferkantaða höfuð, sem forsrh. hafði til ætlað, að öll framtíð og hamingja þessarar þjóðar byggðist á því, að

hann skipaði áfram forsætið. En í þetta skipti gerði forsrh. alvöru úr hótuninni. Hvers vegna? Að því er hann sjálfur segir, vegna þess, „að hann treysti sér ekki“ að héra ábyrgð á þeim vinnubrögðum, sem til er stofnað. Hin óttalegu vinnubrögð, sem Hermann Jónasson treysti sér eigi að héra ábyrgð á, eru þau, að þeim, sem búa í dreifbýlinu, er veitt jöfn aðstaða til áhrifa á Alþingi, eða réttara sagt aðstaðan er jöfnuð frá því, sem áður var.

Þessi maður, Hermann Jónasson, sem ætíð hefur talið sig vera að springa af samstarfsvilja, lýðræði og heill og hamingju þjóðarinnar, hann treystir sér eigi til að héra ábyrgð á slíku réttlætismáli.

En ef það er nú svo sem þeir telja framsóknarmenn, að allt fari hér á annan endann, ef þeir fara úr ríkisstjórninni, hvers vegna fóru þeir þá? Enginn neyddi þá til að fara.

Hvar er nú hinn takmarkalausi þegnaskapur þeirra framsóknarmanna? Ef til vill er eitthvað svipað með hann og lýðræðið. Hann verður að víkja fyrir flokkshagsmununum. Flokkshagsmunirnir nr. 1, þjóðarhagsmunirnir nr. 2, og það skal vera uppistaðan í siðakerfi flokksmannanna.

Allar breyt, sem gerðar eru á stjórnskipunar-lögunum, eru að mestu samhljóða gömlum till. frá Framsfl. Árið 1933 báru þeir fram á þingi till. um hlutfallskosningu í tvímenningskjördæmunum.

Það hefur einnig verið upplýst við umræður þessa máls, að framsóknarmenn voru sama ár reiðubúnir að fjölga þingmönnum Reykjavíkur upp í 7. Með þeirri fjölgun gerðu þeir sér von um 7. þingmanninn. Flokkssjónarmiðin voru hér að verki sem endranær.

Það er einnig upplýst, að sami flokkur hefur boðið kommúnistum upp á að gera Siglufjörð að sérstöku kjördæmi, ef þeir (kommar) gerðu Framsfl. greiða í sambandi við kosningarnar annars staðar. — Enn þá flokkssjónarmið.

Í sambandi við breytinguna á stjórnskipunar-lögunum hefur Framsfl. tekið hér nýtt nafn og kallar sig nú „aðaldreifbýlisflokkinn“. Hann neitar því þó eigi, svo sem nafnið bendir til, að til séu fleiri flokkar í dreifbýlinu, enda mundi það erfitt, þar sem hann er þar í miklum minni hluta.

En tilgangurinn með nafnbreytingunni er auðsær. Hún á að telja fólkinu trú um, að hann og hann einn allra þingflokka beri hag dreifbýlisins fyrir brjósti. Þeir, sem hafa kosið og kjósa framvegis með öðrum flokkum, eru taldir fjandmenn dreifbýlisins.

Þeir 1394 kjósendur, er kusu með Sjálfst.- og Bændafll. í Eyjafjarðarsýslu við síðustu kosningar, eru fjandmenn dreifbýlisins, einnig sá 901 kjósendur, er kaus með sömu flokkum í Rangárvallasýslu við sömu kosningar. Einnig þeir 402 kjósendur, er kusu Þorstein Briem í Dalasýslu, þeir 428, er kusu Jón Pálmason í Austur-Húnavatnssýslu, og þeir 730, er kusu Pétur Ottesen í Borgarfjarðarsýslu, og svo mætti lengi telja.

Það mun sízt verða þessum nýskirða „aðal-dreifbýlisflokki“ til framdráttar, að hann stimplar nú alla þá, er kosið hafa með öðrum flokkum, og þá fyrst og fremst þm. þeirra, sem svikara og fjandmenn dreifbýlisins. Hitt þætti mér trúlegra,

að slíkar nafngiftir væru betur til þess fallnar að hrinda mönnum frá sér en laða þá til sín. En vera má, að slíkt orðbragð sé gælunöfn og kjassyrði á máli „aðaldreifbýlisflokksins“, og má þá geta sér til, hversu orðbragðið muni vera á flokksfundum.

Nú heitir þessi ný flokkur á kjósendur, þar á meðal pólitíska andstæðinga, að veita sér fulltingi, hann þurfi að fá 5 þingmenn til viðbótar til að fá stöðvunarvald á næsta þingi.

Þar sem enginn pólitískur andstæðingur mun sækjast eftir félagsskap framsóknarmanna og engar líkur fyrir fylgi þaðan, þá mundi það ráðlegra fyrir flokkinn að hvetja sína flokksmenn til að svikja eigi.

Eigi allöngu áður en flokkurinn skipti um nafn, var hann svikinn við kosningar af nokkur hundruð kjósendum síns eigin flokks.

Flokkurinn ætti ekki að ætla sér meira en að gæta þess, að svikin endurtaki sig ekki. Það mun verða honum ærið nóg verkefni.

Forseti (FJ): Stefán Stefánsson hefur nú lokið máli sínu og talaði í 35 mínútur. Næstur tekur til máls hv. þm. Seyðf., Haraldur Guðmundsson, og talar í 40 mínútur.

Haraldur Guðmundsson: Herra forseti! Hv. 1. flm. þessarar till., sem hér liggur fyrir, er Jónas Jónsson, hv. þm. S.-Þ. Till. er þess efnis, að sameinað Alþingi lýsi vantrausti á núv. ríkisstj., sem Ólafur Thors er forsrh. fyrir. Ég hygg, að fyrir öllum þeim, sem fylgzt hafa með stjórnmálaviðburðum síðustu missirin, sé þetta furðulegt fyrirbrigði og ekki einasta furðulegt, heldur líka brotlegt, að hv. þm. S.-Þ. skuli verða til að flytja vantraust á sinn pólitíska vin og samherja, Ólaf Thors. Það kom líka fljótt í ljós, að litil alvara fylgdi vantraustinu, þegar hv. 1. flm. fór að gera grein fyrir till. sinni. Hann byrjaði á því að lýsa yfir því, að hér væri ekki um persónulegt vantraust að ræða, heldur pólitískt, og þessu fylgdu persónuleg vinmæli til hæstv. forsrh., þar sem hv. 1. flm. gaf í skyn, að hann vonaðist eftir, að traustið yrði betra þeirra í milli persónulega, heldur en nú væri í bili. Hins vegar sneri þessi hv. þm. máli sínu mjög til Alþfl., og ræða hans var einn reiðilestur yfir þeim flokki og vantraust á hann. Þar fylgdi hugur máli, og var ekki úr vantraustinu dregið. Þessi flokkur vilji ekki una því að nota sömu lög og aðrir landsmenn, og hann þykist vera meiri, æðri og rétthærri heldur en aðrir landsmenn. Nú er bezt að spyrja þjóðina, hvort henni finnst kjör verkamanna og launastétta í landinu meiri og æðri heldur en kjör annarra stétta. Aftur á móti hefur verið gerð óafsakanleg tilraun til að taka réttinn af þessum mönnum með frv. um þetta efni, sem liggur nú fyrir þinginu. Þetta þykja hv. þm. S.-Þ. smámunir einir. Svo er annað verra, sem Alþfl. hefur gert. Í stað þess að taka hæfilega refsingu í fyrstu atlögu og rétta fram hina kinnina, hættir flokkurinn samstarfinu við ríkisstj., og hefur það hinar verstu afleiðingar. Og Alþfl. heldur áfram að gera illt af sér. Hann tekur sig til, setur álitlegt agn á öngulinn og beitir fyrir Sjálfstfl., sem er svo saklaus og

hrekkláus. Hv. þm. talaði um formanninn, ég vil ekki segja sem auðtrúa einfelðning, þó að hann gæfi það í skyn, en sem svo auðtrúa mann, að Sjálfstfl. beit á öngulinn og gleypti agnið. Hv. þm. S.-Þ. var fullur hryggðar yfir þessari atlögu, og til þess að sýna hæstv. forsrh. fram á, hversu fráleitt það væri að láta ginnast af þessu agni, sagði hann, að Alþfl. hefði reynt þetta fyrr. Árið 1931 til 1933 hafi verið samstarf milli Jóns heitins Þorlákssonar og Jóns heitins Baldvinssonar um að koma leiðréttingu á kjördæmaskipunina. Sagðist hv. þm. S.-Þ. una þessum breyt. illa, og ef þær hefðu ekki verið gerðar, væri ríki Framsfl. meira á Alþ. heldur en nú er. Hann sagði líka, að Alþfl. væri ekki betri en það, að hann með alþingisdómi hefði ætlað sér að leggja milljónafyrirtæki í rústir, en þá kom Jónas Jónsson og bjargaði því, skildist mér. Ég ætla ekki að rekja þá sögu, enda yrði það of langt mál. En ég man, að á þeim tímum stóð mikill styrir um þessi mál, og var fullyrst, að það væri ekki einasta fjárhagslegur voði, að þessi auður væri í höndum tiltekinnna bræðra, heldur stríddi það móti siðferðiskennd allra „óspilltra“ Íslendinga. Ég mun ekki ræða þetta mál frekar, enda er landsmönnum kunnugt um það. Hitt er rétt, að Framsfl. breytti stefnu sinni, og Jónas Jónsson hefur átt mikinn þátt í að láta fyrirtækið lifa.

Ég hygg, að þetta nægi hv. 1. flm. Ég uni málflutningi hans vel, og hann er í samræmi við vinnubrögð hans í þessu efni.

Hæstv. forsrh. var ekki alveg á sömu nótum og Jónas Jónsson. Hann flutti mjög magnaðan reiðilestur yfir samverkamönnum sínum, en fékk auk þess tíma til að víkja nokkuð að Alþfl., og ég vil leyfa mér að leiðrétta lítið eitt af því, sem hann sagði.

Hann hélt því fram, að Alþfl. hefði slitið samstarfinu við ríkisstj. vegna brbl. um gerðardóm í kaupgjalds og verðlagsmálum, sem sett voru í byrjun þessa árs, í þeim tilgangi að skapa sér betri kosningaaðstöðu í bæjarstjórnarkosningunum, sem þá fóru í hönd. Hér hafi þó verið um sams konar l. að ræða og Alþfl. beitti sér fyrir 1939. Þetta veit hæstv. forsrh., að eru fullkomin ósannindi. Hann veit, að brbl. voru sett 8. jan., en framboðsfresturinn til bæjarstjórnarkosninganna rann út 1. jan. Það var ekki ráðh. Alþfl., sem skapaði þessa kosningaaðstöðu, heldur í félagi ráðh. Sjálfstfl. og Framsfl., sem settu þessi ranglátu l. Það voru þeir, sem rufu friðinn með því að setja þessi l. Ég hef áður sýnt fram á, m. a. í útlarpi, að ekki sé saman berandi ástandið 1939 og 1942. Nú, þegar auðnum er velt yfir þjóðina, er kaup verkamanna og launastétta takmarkað, til að auka tilsvandandi gróða hjá öðrum stéttum. Ef verkamennirnir taka þátt í einhverju af þessum stríðsgróða, er þjóðarvoði á ferðinni. 1939 var ástæða til að takmarka kaupið, en ekki nú. Auk þess var sá mikli munur, að 1939 var leitað samstarfs verkálýðssamtakanna í landinu og þeirra samþykki fengið. En nú er beinlínis verið að vinna það verk, sem gert er af fullum fjandskap við verklyðsfélögin. Enda hefur reynslan orðið sú, að eins og gengisf. 1939 voru framkvæmd án nokkurra árekstra, þrátt fyrir afstöðu kommúnista, þá hafa gerðardómsl. sýnt sig vera

Alþt. 1942. D. (59. löggjafarþing).

daudan bókstaf og í sumum tilfellum meira en það. En ef framkvæmd gerðardómsl., ef þau verða samþ. í þinginu, verður á þá lund, að Framsfl. láti sína fulltrúa fara úr gerðardómnum, eins og nú hefur komið á daginn með Vilhjálm Þór, — þá skal ég engu spá um framtíð hans.

Ég vil minna hv. þm. Str. á, að 1938 tók Sjálfstfl. upp samstarf við Framsfl. til að leysa sjómannadeiluna í Reykjavík. Það var þá gert með gerðardómi, til þess að firra hv. þm. þeirri ábyrgð að mæta fyrir kjósendum sínum og segjast hafa sjálfir ákveðið kaupið. Afleiðingin varð sú, að Alþfl. tók ráðh. sinn úr ríkisstj. Það sama endurtekur sig 1942, og bæði Framsfl. og Sjálfstfl. vissu vel, að væru þessi l. samþ., mundi Alþfl. taka ráðh. sinn úr ríkisstj., og að hér væri um að ræða bein samningsrof, sem þægðu samstarfinu frá Alþfl., um leið og grundvöllurinn var sagður að þjóðstjórninni. Það er alveg furðulegt, þegar þessir menn standa svo hér upp hver af öðrum og jarma hátíðlega í áheyrn allrar þjóðarinnar af sorg yfir, að samstarfinu skuli vera slitið og friðurinn rofinn. (EystJ: Hver jarmaði?) Það er gott, að hv. 1. þm. S.-M. skuli líka hafa tekið eftir þessari einkennilegu framkomu flokksmanna sinna og fyrrverandi samherja sinna.

Ég hygg, að þetta nægi til að sýna, að það er ekki til neins fyrir hv. frsm. að leyna þeirri staðreynd, að það var viðtækur ágreiningur um éitt meginmál þjóðfélagsins, sem gerði samstarfið ómögulegt. Þegar svo fyrrv. stjórn tók við völdum, eftir að ráðh. Alþfl. fór úr ríkisstj., gaf hún út yfirlýsingu um, að nú væri þjóðinni borgið um langa framtíð og friður fenginn. Verkamenn mundu ekki fá kauphækkun nema æm næmi dýrtíðinni, — þeir ættu að vera góðu börnin og unu vel sínum kjörum. Bændur mundu fá verkafolk fyrir sama kaup og í fyrra. Stríðsgróðann ætti að taka næstum allan, og opinberar framkvæmdir ætti að auka stórkostlega með sama kaup og í fyrra. Og til þess að tryggja þessum málum framgang, var ráðh. Alþfl. víkið úr stjórninni. Traust Ólafs á Hermanni fór vaxandi, og Jakob dáðist að Eysteini, og þessi samhenta stj. átti svo að afgreiða þær beztu dýrtíðarráðstafanir, sem til væru. En sannleikurinn var sá, að þessi ríkisstj. var gersamlega máttlaus, og fullkomið upplausnarástand ríkti í landinu. Þrátt fyrir ákvæði gerðardómsl. hafði kaupgjald í sveitum hækkað um 50%, og stórkostleg vöruhækkun var í aðsigi, ef ekkert yrði að gert. Það er vitað, að í Reykjavík hefur verið tekinn upp sá siður að horga fyrir svo og svo marga tíma, sem ekki er unnið, til þess að bæta á þann hátt upp kaupið. Síðan kóróna þeir samstarfið með því, að tveir af ráðh. úr þessari sterku samsteypustjórn, sem nú er nýfarin, flytja vantraust á hinn helminginn, sem eftir situr. Þetta eru efnidirnar á þeim stóru loforðum, sem gefin voru í jan. s. l. Mér kemur í hug í þessu sambandi eitt erindi úr Hávamálum, sem er á þessa leið:

„Eldi heitari
brennur með illum vinum
friður fimm daga,
en þá slokknar,

er inn sjötti kemur
og versnar allur vinskapur.“

Ég verð að segja, að samkv. ræðu hv. þm. Str. hefur vinskapurinn heldur farið versnandi. Þar kemur fram ljót lýsing á hæstv. forsrh. og flokki hans og allt, sem hann hafði lofað, verið svik frá byrjun til enda. Mér virðist, eftir þessari lýsingu, að heill þjóðfélagsins væri hætta búin, ef samstarfið héldi áfram, og að það sé öllum aðilum fyrir beztu, að svo fór, sem raun varð á. Mér fannst töluvert annar blær á ræðu hv. þm. Str. og aðrar lýsingar á fyrrv. samstarfsflokki hans heldur en í ræðu hv. þm. S.-P. Hvort það er af því, að samstarfið hafi mjög versnað upp á síðkastið milli ráðh. eða verið nánara í einstökum atriðum, skal ég ekki segja um, en ég held, að aðrar ástæður valdi. Ég sé ekki mikinn mun á þeirri stjórn, sem nú tekur við völdum, og hinn, sem fór, að því undanskildu, að þessi stjórn hefur bundið sig til að sjá kjördæmamálinu farborða, sem hv. þm. Str. og öðrum þm. Framsfl. sýnist þjóðarvoði.

Um friðarsókn Jónasar Jónssonar vil ég segja þetta. Alþfl. gaf kost á því að ræða þátttöku í nýrri samstjórn, ef málefnagrundvöllur fengist og Framsfl. féllist á að beygja sig fyrir þingmeirihlutunum og láta kjördæmabreytinguna ná fram að ganga, að sjálfsögðu að því tilskildu, að það mál, sem olli því, að Alþfl. gat ekki lengur tekið þátt í samstjórninni, gerðardómurinn, yrði lagt á hilluna. En er það kom í ljós, að Framsfl. vildi ekki á þetta fallast, sá Alþfl. ekki ástæðu til að halda þeim umr. áfram. Um vantrauststill. og afstöðu Alþfl. til núv. ríkisstj. vil ég segja þetta. Alþfl. flutti frv. um kjördæmabreytinguna og stendur einhuga að því og mun fylgja því eftir, unz fullnaðarafgreiðsla fæst. Alþfl. taldi ekki rétt að taka þátt í stjórn með Sjálfstfl. þann stutta tíma, sem væntanlega tekur að afgreiða málið til fulls.

Hæstv. forsrh. hefur lýst yfir því fyrir hönd ríkisstj., að hún sé mynduð vegna þessa máls og telji það sitt höfuðverkefni að sjá því farborða. Alþfl. mun því ekki styðja að falli núv. ríkisstj. þann síma, sem þarf til þess að koma kjördæmamálinu heilu í höfn. Hann mun því ekki greiða atkv. með till. Framsfl. um vantraust, þar sem hún beinlínis er flutt í þeim tilgangi að stöðva kjördæmamálið. Hæstv. forsrh. hefur og lýst yfir því fyrir hönd ríkisstj. og Sjálfstfl., að hvorki stjórnin né flokkurinn muni taka upp né styðja ný mál, er valdið geti ágreiningi milli þeirra flokka, sem að kjördæmabreyt. standa. Meðan svo er, mun Alþfl. eigi taka upp né styðja till. um vantraust á ríkisstj. Alþfl. lítur svo á, að stjórnin sé í raun ríttis bráðabirgðastj., og ber að sjálfsögðu enga ábyrgð á einstökum stjórnarframkvæmdum, þar sem hann tekur ekki þátt í stjórninni.

Um kjördæmamálið vil ég aðeins fara fáum orðum, en fyrst vil ég slá því föstu, enda yfirlýst af öllum flokkum, að réttur þegnanna eigi að vera jafn til áhrifa á löggjafarsamkomu þjóðarinnar, án tillits til efnahags, kynferðis, atvinnu eða þess, hvar á landinu þeir séu búsettir. Þetta er af öllum viðurkennt í orði og að verulegu leyti líka á borði, því að allar breyt-

ingar, sem gerðar hafa verið á stjórnarskránni, hafa hniðið í þá átt að tryggja jafnrétti landsmanna í þessum efnum. 1915 voru tímarnir að ýmsu leyti svipaðir því, sem nú er. Þá var stórveldastyrjöld í algleymingi, en þá voru gerðar veigamiklar breytingar á stjórnarskránni. Þá fengu konur og hjú í fyrsta skipti kosningarrétt, þó að aldurinn væri miðaður við 40 ár. Þá voru konungkjörnir þm. felldir niður, en landskjörnir teknir í staðinn, og þá fékk Reykjavík 2 þm. Þetta þorði þjóðin þá að gera á stríðstímum.

1920 var næsta breyting gerð. Þá var aldurstakmarkið fær niður í 25 ár fyrir alla jafnt, og Reykjavík fékk 4 þm.

1933 var kreppan skollin á, hér sem annars staðar, og mjög erfiðir tímar voru á skollnir, en þá var enn gerð breyt. á stjórnarskránni.

Aldursmarkið var fært niður í 21 ár. Ákvæðið um, að þeir, er hefðu þegið sveitarstýrk, hefðu ekki kosningarrétt, var afnumið, þm. í Reykjavík fjölgað í 6, og í stað 6 landskjörinna þm. voru nú uppteknir 11 uppbótarp. til fjölnunar á milli flokka. Breytingin á stjórnarskránni nú er svo í beinu framhaldi, fjölgun þm. í Reykjavík upp í 8, Siglufjörður að sérstöku kjördæmi og hlutfallskosningar í tvímenningskjördæmunum til þess að komast hjá því að fjölga uppbótarsætunum og þar með þm.

Ástæðan fyrir þessari breyt. er sú, að það kom í ljós við kosningarnar 1934 og sérstaklega 1937, að jöfnuður á milli flokka náðist alls ekki og mikið skorti á, að skipun Alþingis væri í samræmi við vilja og þjóðmálastefnur þjóðarinnar. Ef uppbótarsætin hefðu ekki verið tekin upp 1933 hefði Framsfl. fengið um helming þingsæta, en ekki haft á bak við sig nema tæplega ¼ hluta þjóðarinnar, og beztu rökinn fyrir þessu máli eru raunverulega þau, að bæði hv. þm. Str. og hv. þm. S.-P. eggjuðu hér í útvarpsumr. menn sína mjög að standa nú saman, svo að Framsfl. fengi stöðvunarvald á næsta þingi.

1937 fékk Framsfl. 24.9% eða tæplega ¼ hluta atkvæða í landinu. Ekki er vitað, að þessum flokki hafi aukizt fylgi. Hins vegar benda bæjarstjórnarkosningarnar hér í Reykjavík á hið gagnstæða, þar sem flokkurinn tapaði allmiklu frá síðustu kosningum og fékk nú engan bæjarfulltrúa kosinn. En þrátt fyrir allt þetta, gera framsóknarmenn sér vonir um að fá stöðvunarvald á Alþingi. Þarf hér framar vitnanna við? Ég vil engu um það spá, hvort þeim tekst þetta eða ekki, en það er ekki snefill að réttlæti í því fölginn að viðhalda slíku skipulagi, sem getur skapad slíka möguleika. Hvaða vit er í því, að 13 þús. kjósendur Framsfl. utan kaupstaða skuli fá 19 þm., en 14 þús. kjósendur Sjálfst.- og Bændafll. aðeins 6 þm.?

Ein röksemd framsóknarmanna er sú, að þeir séu að hugsa um rétt kjördæmanna. Ég hef aldrei getað skilið þennan hugsunarhátt. Ég get ekki hugsað mér rétt kjördæmanna annan en rétt fólksins, sem í þeim býr. Eitt atriði enn hefur komið hér fram, það, að þetta þing sé umboðslaust og hafi því enga heimild til þess að afgreiða stórmál sem þetta. Þegar kosningafrestunin var samþykkt, áleit Alþfl. ekki rétt að taka upp stórmál án kosninga. Þetta var brotið

af Sjálfstfl. og Framsfl., er þeir knúðu fram 1. um gerðardóminn. Um þetta mál gegnir öðru máli, því að því er beinlínis skotið undir dómstól kjósendanna. Ástæðan til þess, að Alþfl. gat fallið á að fresta kosningum, var óttinn við beinar árásir hernaðaraðila á landið. Innanlandsófrið má hins vegar aldrei nota til þess að fresta kosningum. Auk alls þessa eru nú 5 ár síðan kosningar fóru fram. Miklar breytingar kunna að hafa átt sér stað, og er því ekki viðunandi annað en að vilji kjósenda fái að koma í ljós.

Ég verð svo hér, áður en ég lýk máli mínu, að beina eftirfarandi fyrirspurn til hæstv. fyrrv. forsrh., Hermanns Jónassonar. Af hvaða ástæðum og með hvaða rétti leigir hann að Alþingi forspurðu ríkisprentsmiðjuna Gutenberg? Mér er sagt, að þetta hafi verið hans síðasta embættisverkt. Og þessi leiga fer fram, án þess að forstjóri prentsmiðjunnar fái nokkuð um það að vita. Mér er enn fremur sagt, að leigan sé 5½% af bókfærðu verði, sem mun vera 200 þús. kr., en það er ekki meira en ¼ eða ⅓ af sannvirði nú. Hagnaður af prentsmiðjunni mun hafa numið 100 þús. kr. s. l. ár. Með hvaða heimild er þetta gert? Samkv. stjórnarskránni er það óheimilt. Hvað veldur þessu? En hér er auðveldur eftirleikurinn. Ráðh. geta, ef þessi regla er upp tekin, leigt allt, sem undir þá heyrir, leigt t. d. sildarverksmiðjur ríkisins einhverjum einstökum gróðamönnum, leigt Morgunblaðinu ríkisútvarpið o. s. frv.

Þessi ráðstöfun er svo furðuleg og forkastanleg, að stórkostlegri furðu gegnir.

Ég vil um leið beina annarri fyrirspurn til núv. hæstv. ríkisstj. Það er haft eftir framsóknarmönnum, að ríkisstj. hafi verið ákveðin í því að hætta starfsrækslu prentsmiðjunnar sem ríkisfyrirtækis, og hefði í hyggju að selja hana. En Hermann Jónasson hefði bjargað málinu við með þessu snarræði sínu. Ég vil spyrja núv. ríkisstj., hvað hæft sé í þessum orðrómi og hvort nokkur fótur sé fyrir honum. (Forsrh.: Það er enginn fótur fyrir þessu.) Ég skil, að prenturunum þyki gott að fá þessar kjarabætur, það er ekki nema eðlilegt, en í það má ekki horfa, því að hér er hreinn voði á ferðum, ef þessi regla er upp tekin. Og ég verða að segja það, að það var heppilegt, að fyrrv. forsrh. gafst ekki tími til að ráðstafa lengur eignum ríkisins.

Forseti (GSv): Næstur tekur til máls hv. 1. landsk. þm., Brynjólfur Bjarnason. Talar hann utan flokka og hefur til umráða, ásamt öðrum hv. utanfl.þm., Héðni Valdimarssyni, 40 mínútur.

Brynjólfur Bjarnason: Þessi till., sem hér er til umr. frá Framsfl., mun vera einhver hlálegasta vantrauststill., sem nokkurn tíma hefur verið borin fram á Alþingi fyrr og síðar. Ráðh. Framsfl. voru að sleppa stjórntaunum. Þeir sem taka við af þeim, eru samstarfsmenn þeirra í ríkisstj., sem þeir hafa unnið með árum saman. Í meginatriðum hafa nýju ráðh. enga aðra stefnu en hina gömlu sameiginlegu stefnu þjóðstjórnarinnar svokölluðu. Í öllu, sem máli skiptir, fylgir nýja stjórnin nákvæmlega sömu stefnunni og forustumenn Framsfl. hafa fylgt undan-

farin 5 ár. Samt ber Framsfl. fram till. um vantraust. Er ekki von, að menn spyrji: Hvers konar sifflalæti eru þetta eiginlega? Hvað eiga þessar tiktúrur að þýða? Hvað hefur gerzt?

Það, sem gerzt hefur, er þetta: Það hefur fengist þingmeirihluti fyrir ofurlitilli breytingu á kjördæmaskipuninni. Það hefur fengist þingmeirihluti fyrir ofurlitilli lagfæringu á því hróplega ranglæti, að Framsfl. skuli þurfa helmingsi færri kjósendur til að fá þingmann kosinn en aðrir flokkar í landinu. 766 kjósendur Framsfl. jafngilda 1644 kjósendum Sósíalistaflokksins. Kjósendur Framsfl. hafa tvöfaldan kosningarétt á við kjósendur annarra flokka. Á þessu fæst ofurlitill leiðrétting með frv. því um breyt. á stjórnarskránni, sem nú liggur fyrir Alþingi, en þó hvergi nærri fullnægjandi. Þó að frv. þetta nái fram að ganga, hefur Framsókn mikil sérréttindi eftir sem áður. En við þessu ranglæti má ekki hrófla, þá ætla forustumenn Framsfl. af göflunum að ganga. Þeir eru að visu samála íhaldsflokknum um allt, sem máli skiptir, í þjóðmálunum. Þeir eru reiðubúnir að þjóna stórutgerðarvaldinu, sem stjórnar íhaldsflokknum, af trúmennsku í öllu, smáu og stóru. En ranglætið í kosningafyrirkomulaginu verður að haldast, hvað sem það kostar. Bitlingunum verða þeir að halda. Mútukerfið í islenzku þjóðlífi verður að vera fast í þeirra höndum, því að það er líftaug flokksins. Þeim finnst það hróplegt ranglæti gagnvart Framsfl., að ranglætið í kosningafyrirkomulaginu skuli ekki fá að haldast. Þeim finnst íhaldsflokkurinn hafa gert sér rangt til og sýnt sér vanþakklæti. Þeir þykjast hafa verðskuldað annað úr þeirri átt. Þeir hugsa sem svo, að verður sé verkamaðurinn launanna. Í 5 ár hafa þeir þjónað stórutgerðarmönnum íhaldsflokksins af hollustu og dyggð, eins og góðum hjúum sámir. Og þetta eru þakkirnar.

Og nú hlaupa þeir burt úr ríkisstj. og bera fram vantraust á félagana sína og vini frá í gær. Þeir segja, að nú séu fram undan voðalegir tímar fyrir islenzku þjóðina, upplausn, hrún, æðisgengin dýrtið, bolsjevismi, skeggöld, skálmöld, hallæri og hörmungar. Og þetta skeður allt af því, að framsóknarmennirnir fara úr stjórninni. Og úr stjórninni fara þeir, af því að það hefur orðið að samkomulagi að draga ofurlitið úr versta ranglætinu í stjórnskipunarl. landsins. Mikið eru þeir búnir að tala um ábyrgð og ábyrga flokka öll þessi ár síðan 1937. Svo að þetta er þá ábyrgðin. Upplausn, dýrtið, bolsjevismi og aðrar stórplágur, allt er þetta fullgott handa þjóðinni, úr því að þm. Framsfl. fá ekki að njóta ranglætisins áfram. Öllu þessu hefðu þeir getað afstýrt, með því að vera kyrrir í ríkisstj., og ekkert ber á milli þeirra og íhaldsráðherranna, nema þetta eina ágreiningsatriði, hvort Framsókn á að hafa miklu fleiri þm. en henni ber eða ekki. Og Framsókn ákvað að fórna þjóðinni vegna nokkurra þm. sinna, sem verða að vikja fyrir réttlátara kosningafyrirkomulagi. Og þó getur hún ekki bjargað þessum þm. sínum. Samt skal þessa grimmilega heft á þjóðinni.

Mikið er Framsókn búin að tala um lýðræði öll þessi ár. Allir sósíalistar skyldu útlægir gerðir úr þjóðfélaginu, vegna þess að þeir væru ekki

nógu mikið með lýðræðinu. Formaður Framsfl. setti um það ákveðnar reglur, hvernig fara skyldi með slíka útlaga. Í fornöld voru þeir réttðræpir, hvar sem til þeirra náðist. Nú skyldi taka upp „mildari“ aðferðir, eins og formaðurinn orðaði það. Þeir skyldu ekki vegnir með vopnum, eins og tíðkaðist til forna, heldur skyldi sjá til þess, að þeir fengju hvernig atvinnu. Þannig skyldu þeir sveltir í hel. Þetta þótti „mildari“ og viðkunn-anlegri aðferð en að taka þá beinlínis af lífi. Nú hefur orðið samkomulag um það að sveigja nokkur ákvæði stjórnarskrárinnar ofurlítið meira í lýðræðisátt. Þá koma lýðræðishetjur Framsfl. og segja öðrum landsmönnum stríð á hendur. Nú skal barizt upp á líf og dauða. Heldur skulu hall-æri og hörmungar ganga yfir þjóðina en það nái fram að ganga.

Einhverjum finnst kannske, að ég hafi dregið hér upp skripamynd af afstöðu Framsfl. En það er síður en svo. Ef þið lesið Tímann og hafið hlustað hér í kvöld á þm. S.-Þ. og þm. Str., þá munuð þið sannfærest um, að málfatningur þeirra herra er sít betri en ég hef lýst honum. Það eru áhöld um, hvort er meira áberandi: of-stopinn og hrópyrðin eða rökvillurnar og mót-sagnirnar.

Nú er að snúa sér að vantrauststillögunni, sem fyrir liggur. Þegar tekin er afstaða til hennar, ber að athuga tvennt: Í fyrsta lagi, hver er stefna þeirrar stjórnar, sem vantraustið er borið á, og í öðru lagi, hver er tilgangurinn með því að bera vantrauststillöguna fram?

Það liggur fyrir yfirlýsing um það, að stefna ríkisstj. sé hin sama og áður. Stefna hinnar nýju ríkisstj. er í öllum meginatriðum hin sama og þjóðstjórnarinnar sálugu. Íhaldsfl., Framsfl. og Alþfl. báru sameiginlega ábyrgð á þessari stefnu þar til um síðustu áramót, og Framsfl. og Íhalds-fl. báru sameiginlega ábyrgð á henni þar til á laugardaginn var. Við skulum nú rifja upp nokk-ur helztu atriðin í stjórnarferli þjóðstjórnarinnu-
ar, til þess að átta okkur á því, í hverju þessi stefna er fölgín.

Áður en styrjöldin skall á, hafði þjóðin orðið að búa við langvarandi atvinnuleysi. Það var sýnilegt, að styrjöld var fram undan. Sósfl. bar fram hverja tillöguna á fætur annarri um, að hafizt yrði handa um atvinnuframkvæmdir í stórum stíl. Hann bar fram tillögur um, að ráð-izt yrði í miklar skipasmíðar, m. a., að smíðaðir yrðu 20 vélbátar á ári, 100—150 tonna, að byggðar yrðu nýjar sildarverksmiðjur, að byggður yrði fjöldi íbúðarhúsa að tilhlutun hins opinbera og auk þess stutt að því, að einstakir menn byggðu sem mest. Að byggð yrði áburðarverksmiðja og samentsverksmiðja og aðrar verksmiðjur til að vinna úr íslenzkum hráefnum. Að reistar yrðu nýjar rafstöðvar og þær stækkaðar, sem fyrir voru. Að lagt yrði í ræktunarfamkvæmdir í stórum stíl. Að miklu fé yrði varið til vegagerða, brúargerða, hafnargerða o. s. frv.

Það var nú eitthvað annað en að þessum till. Sósfl. væri sinnt. Í stað þess voru allar opin-berar framkvæmdir skornar niður, svo sem frek-ast var unnt, og tekið fyrir kverkarnar á öllum meiri háttar atvinnuframkvæmdum með inn-flutnings- og gjaldeyrishöftunum.

Það er ekki á mínu valdi að áætla, hversu mikið þetta háttalag þjóðstj. hefur kostað þjóð-ina, en það er rannsóknarefni, sem væntanlega verður gert betri skil síðar. Tafirnar á fram-kvæmd hitaveitunnar og stækkun Sogssstöðvar-
innar kostuðu sem kunnugt er allmargar millj-ónir króna, alltaf milli 10 og 20 milljónir. Það tjón verður tiltölulega auðvelt að reikna út, þeg-ar öll kurl koma til grafar. Það hefur kostað Reykjavíkurbæ einan að minnsta kosti 7—8 millj. kr., að tillögum sósíalista um byggingu íbúðar-húsa var ekki sinnt. Í grein í Morgunblaðinu er áætlað, að tjónið af sildarverksmiðjuleysinu hafi numið 11 millj. kr. í júnímánuði einum sumarið 1940. Og svo mætti lengi telja.

En það, sem einkum hefur einkennt þessa stj., er baráttan hennar til þess að rýra kjör verka-manna og ofsóknir hennar gegn verkalyðshreyf-ingunni. Hún er hreinræktaðasta stéttastjórn, sem nokkurn tíma hefur farið með völd á Ís-landi. Allt starf hennar hefur miðað að því að gera hina ríku ríkari og hina fátæku fátækari. Í því skyni að gera hina ríku ríkari setti hún l. um skattfrelsi stórutgerðarinnar. Í skjóli þessa skattfrelsis græddu stríðsgróðamennirnir tugi milljóna króna, meðan þess naut við. Þegar það svo loks var afnumið, var tækifærið notað til að breyta skattal. stríðsgróðamönnum, en þó einkum stórutgerðarmönnum í hag. Hin nýju skattal. eru þannig úr garði gerð, að tryggt er, að svo mikill hluti stríðsgróðans safnist í vörzlu einstakra manna, að eftir stríðið verður hér fá-menn stétt auðkýfinga, sem hefur aðstöðu til að drottna einvöld yfir atvinnulífi þjóðarinnar, ef alþýðan gripur ekki í taumana og tekur af þeim völdin.

Til þess að gera hina ríku ríkari og hina fátæku fátækari lét ríkisstj. lækka gengi íslenzkr-ar krónu og hefur síðan haldið krónunni í því verði, sem var lögfest 1939, þrátt fyrir hinar gif-urlegu innstæður í erlendum gjaldeyri, sem safn-azt hafa fyrir.

Til þess að gera hina fátæku fátækari lét þjóð-stj. Alþingi samþykkja hvern lagabálkinn á fæt-ur öðrum til þess að taka samningsréttinn og verkfallsréttinn af verkalyðsfélögunum og lög-
festa kaup verkamanna.

Þjóðstj. hóf feril sinn með kaupþvingunarl. í apríl 1939. Það var eins konar giftingarveizla þjóðstjórnarflokkanna, Íhaldsfl., Framsfl. og Al-þfl. Mér er enn í fersku minni sá dagur. Það var 3. apríl 1939. Allur málatalibúnaður var eins og æfðir samsærismenn væru að verki. Það var boð-að til fundar í báðum deildum Alþingis með nauða ómerkilegri dagskrá. En að loknum þess-um fundum var fundur settur á ný í neðri deild og tekið fyrir frv. um gengislækkun og lögbving-
að kaupgjald og þannig komið að óvörum, ekki aðeins þjóðinni, heldur og þeim þm., sem ekki voru með í samsærinu og vitað var, að halda mundu uppi málstað fólksins, en það reyndust að vera þm. Sósfl. einir. Samdægurs var málið keyrt í gegnum umr. í báðum deildum og gert að l. Lögregla var sett við dynnar, til þess að sem fæstir gætu átt kost á að hlýða á umr. Menn, sem hafa slíkan málatalibúnað, hafa sýnilega vonda samvizku. Það var farið með frv. eins og

mannsmorð, þar til Alþingi var skipað að samþ. það. Allar venjulegar þingræðis- og lýðræðis-venjur voru virtar að vettugi.

Í þessu frv. fólust líka öll grundvallaratriðin í stefnu þjóðstj. Samkv. frv. skyldi krónan lækka um 18%. Öll verkföll voru bönnuð, og frjálsir samningar milli atvinnurekenda og verkamanna um kaup og kjör voru bannaðir. Kaupgjald mátti ekki hækka, fyrr en verðlag hækkaði um 5%. Síðan mátti kaupíð hækka um aðeins helming þeirrar verðlagshækkunar, sem var frá 5—10% og um ½ þeirrar verðlagshækkunar, sem þar var fram yfir. Þetta gildi þó aðeins um ófaglært verkafólk og fjölskyldumenn á föstum launum, sem höfðu minna en 300 kr. mánaðarlaun. Um haustið var þessu svo breytt þannig, að kaupíð mátti hækka um ¼ dýrtíðarinnar hjá þeim, sem mesta hækkun fengu, og um ½ dýrtíðarinnar hjá þeim, sem minnsta hækkun fengu. Við þetta bættist svo, að visitalan var stórlega fölsuð, svo að hún náði engri átt, eins og nú hefur verið viðurkennt af öllum. Þegar loks tekið var að leggja búrcikninga til grundvallar fyrir visitölunni haustið 1940, kom í ljós, að verðlag hafði hækkað um 42%, en á sama tíma hafði kaupgjald aðeins hækkað um 27% samkvæmt þessum endemislögum.

Svo gífurlega hafði tekizt að lækka kaup verkamanna með þessari sameiginlegu tiltekt þjóðstjórnarflokkanna, Íhaldsfl. og Framsfl. og Alþfl. Á sama tíma flæddi stríðsgróðinn inn í landið í tugmilljóna tali. Þá þegar höfðu innstæður bankanna aukizt um 52 milljónir kr. Mest af því var stríðsgróði togaraeigenda.

Um áramótin 1940—41 gengu kaupþvingunarl. úr gildi. Nú var gerð tilraun til þess að mynda einhvers konar þjóðstjórn í verkalýðshreyfingunni. Hví skyldu þeir Ólafur Thors, Hermann og Stefán Jóhann ekki geta stofnað til eins konar ríkisrekstrar í verkalýðshreyfingunni eins og Hitler? Fulltrúar Íhaldsfl. og Alþfl. tóku höndum saman til þess að reka erindi þjóðstj. í verkalýðssamtökunum. En hér var við ramman reip að draga. Verkamenn höfðu fortölur þessara stéttarandstæðinga sinna að engu. Þá var gengið til ofbeldis. Forustumenn verkalýðsins í launabaráttunni voru teknir höndum af stjórn erlenda setuliðsins í samvinnu við íslensk stjórnarvöld. Sjö Dagsbrúnarmenn, er fremstir stóðu í starfinu fyrir félag sitt, voru fangelsaðir. Íslenskir dómstólar dæmdu tvo þeirra í fjögurra mánaða fangelsi og tvo í 15 mánaða fangelsi. Með svikum og ofbeldi tókst að vinna sigur yfir Dagsbrún í það skipti. En nú tóku verkalýðssamtökin að eflast, og erindrekar þjóðstjórnarinnar og atvinnurekenda misstu tökin á þeim, áhrif þeirra fóru ört þverrandi og fylkingar þeirra tóku að riðlast. Framsókn þótti bandamönnum sínum hafa illa tekizt og sýnt mundi vera, að þeim mundi ekki takast að halda niðri kaupí verkamanna og koma í veg fyrir það, að verkamenn réttu hlut sinn vegna kauplækkunarinnar 1939—1940. Þeir kröfðust þess því, að ný kaupþvingunarl. yrðu sett, er gengju í gildi um áramót 1942. Fulltrúum Íhaldsfl. og Alþfl. þótti ekki fullreynt, hvað þeir máttu sín í verkalýðshreyfingunni. Það varð að ráði, að þeir gerðu í sameiningu enn eina tilraun til að

halda kaupgjaldinu niðri. Lýstu þeir yfir því, að þeir mundu gera sitt ýtrasta í þessu efni. En það kom brátt í ljós, að þetta tókst ekki. Verkamenn voru ófáanlegir til þess að leggja sjálfir á sig fjótrana. Íhaldsmenn viðurkenndu nú vanmátt sinn, og ríkisstj. ákvað að gefa út ný kaupþvingunarl. Bæjarstjórnarkosningarnar stóðu fyrir dyrum, enda var nú svo komið, að gera varð ráð fyrir alþingiskosningum í vor. Alþfl. átti nú um tvennt að velja: Dauðadóm kjósenda sinna við kosningarnar eða fara úr ríkisstj. Hann valdi síðari kostinn.

Auðvitað varð að gefa þessari nýju herferð gegn verkalýðnum eitthvert fallett nafn. Og þar sem hin hóflausa aukning dýrtíðarinnar er mönnum nú eitthvert mesta áhyggjuefnið, varð það að ráði að kalla þetta krossferð gegn dýrtíðinni. Nú átti að hefja mikla sókn gegn „verðbólgunni“, helzt tangarsókn eftir þýzkri fyrirmynd, undir forustu þjóðstj., eða réttara sagt rytjanna af henni. Ekki var nú forutan léleg.

Við skulum nú athuga þá árangra, sem náðst hafa í baráttunni gegn dýrtíðinni undir þessari glæsilegu forustu.

Þjóðstjórninni hefur tekizt að næstum tvöfalda vöruverð á nauðsynjavörum síðan í stríðsbyrjun. Aðferðirnar til þess að ná þessu marki voru í aðalatriðum eins og nú skal greina:

Í stað þess að safna vörubirgðum til þess að undirbúa sig undir stríðið var allt gert til þess að hindra innflutning til landsins með ströngum innflutningshömlum. Þetta þótti þá inntak allrar stjórnmalavizku.

Þessari stefnu var haldið áfram eftir að stríðið brauzt út. Í marga mánuði eftir að stríðið hófst, var hægt að flytja vörur frá Bretlandi án takmarkana, ef það hefði verið leyft af íslenskum stjórnarvöldum.

En ríkisstj. gerði það, sem í hennar valdi stóð, til þess að hefta þennan innflutning á ódýrum vörum frá Bretlandi.

Árangurinn af þessari pólitík varð gífurleg verðhækkun á innlendum framleiðsluvörum. Morgunblaðið hefur viðurkennt, að með þessari pólitík hafi þjóðinni verið bakað tjón, er nemur tugum milljóna króna.

Næsta áhlaup ríkisstj. var að lækka íslensku krónuna, fyrst um 18 af hundraði og síðan um 11 af hundraði með því að láta hana fylgja sterlingspundinu. Þetta varð enn til að hækka verð á innfluttum vörum að sama skapi.

Því næst lætur ríkisstj. Alþingi samþykkja nýja tollskrá. Samkvæmt henni eru tollarnir hækkaðir mjög og skulu nú einnig innheimtir af farmgjöldum og váttryggingarfé, en áður voru tollarnir innheimtir af vörum, áður en farmgjöld og váttryggingar lögðust á hana. Þetta hafði það í för með sér, að tollarnir hækkuðu úr ca. 10 millj. kr. árið 1938 upp í róska 23 millj. kr. árið 1941. Þessi tollainnheimta ríkisstj. af stríðsvöruverði, stríðsfarmgjöldum og stríðsváttryggingum jafngilda því, að hún verji tugum milljóna á ári til þess að hækka vöruverðið. Þegar álagning leggst á tollinn og við það bætist svo sú verðhækkun á innlendum vörum, sem óhjákvæmilega hlýtur að leiða af þessari tilbúnu verðhækkun á erlendum vörum, þá er áreiðanlega óhætt að full-

yrða, að tollarnir hafi hækkað vöruverð á Íslandi um allt að 40 milljónir kr. árið 1941.

Síðan tekur stríðsgróðinn að flæða yfir landið. Stríðsgróðamennirnir taka að kaupa upp eignir landsmanna. Braskið blómgast meira en dæmi eru til fyrr eða síðar. Fasteignir margfaldast í verði. Þetta hefur þau áhrif, að allt fjármálalíf fer út skorðum og allar lífsnaðsynjar hækka gífurlega í verði. Þjóðstjórnin ýtir beinlínis undir þetta brask með pólitík sinni og heldur verndarhendi yfir því með skattalöggjöf sinni.

Þá má ekki gleyma þætti hinna stjórnskipuðu nefnda. Fyrir tilstilli þeirra hækkaði kjöt og mjólk og aðrar landbúnaðarafurðir í verði miklu meira en svarar hinni almennu verðhækkun. Þessar vörur hækkuðu um á annað hundrað % á sama tíma sem vísitalan var aðeins 70 af hundraði. En það kynlega skeði, að bændur urðu lítið eða ekkert varir við þessa hækkun lengi vel. Og enn er munurinn á útsöluverðinu og verðinu, sem bændur fá fyrir vöruna svo mikill, að undrum sætir. Á sama tíma, sem mjólkir er seld á 97 aura lítrinn í Reykjavík, fá bændur um 50 aura fyrir hana, þ. e. a. s. þeir bændur, sem fá hæst verð fyrir þessa vöru.

Svona fór þjóðstjórnin að því að tvöfalda verðlagið á Íslandi.

Svo var farið að tala um kosningar. Þá fór Thorsarastjórnin með Hermann Jónasson í broddi fylkingar líka að tala um baráttu á móti dýrtíðinni.

Mikill lagabálkur var samþykktur síðastl. vor. Sá lagabálkur átti að vera allra meina bót og ríða dýrtíðinni að fullu. En í komu aldrei til framkvæmda. Engum eyri var varið til að vinna gegn dýrtíðinni. Aðeins ein heimild l. var notuð. Tekjuskatturinn var innheimtur með 10% álagi, og rann það fé beint í ríkissjóðinn. Það ætti að vera öllum auðskilið mál, að ef slík ráðstöfun hefur á annað borð nokkur minnstu áhrif á dýrtíðina, þá er það heldur til að auka hana en til að draga úr henni. Enda varð sú raunin á, að vísitalan hækkaði miklu örar eftir að l. gengu í gildi en nokkru sinni fyrr. Á nokkrum mánuðum hækkaði hún um 30 stig.

Svo segja nokkur verkalýðsfélög upp samningum og fara fram á nokkra grunnkaupshækkun frá ársbyrjun 1942, í þeim tilgangi að rétta ofurlitið hlut verkamanna, vegna þess tjóns, sem þeir höfðu orðið fyrir af völdum kaupþvingunarl. frá 1939 og fölsunarinnar á verðlagsvísitölunni.

Og nú var heldur en ekki komið við hjartað í ríkisstj. stríðsgróðamannanna.

Baráttuna gegn kröfum verkalýðsins þurftu stríðsgróðamennirnir auðvitað að klæða í dulargervi. Stéttabaráttu milljónamæringanna gegn verkalýðnum var nafn gefið. Hún var kölluð barátta gegn dýrtíðinni.

Ríkisstj. setti l. um þvingaðan gerðardóm í kaupgjalds- og verðlagsmálum. Samkv. þeim l. mátti grunnkaup ekki ákveðast hærra en á árinu 1941.

EKKI ÞÓTTI NÚ LÍTILS VIÐ ÞURFA. Eftir eins árs hlé var þráðurinn tekinn upp aftur og ákveðið að halda áfram á þeirri braut, sem horfið var að með kaupþvingunarl. 1939. Það er sýnilega áformað að gera kaupþvingunarl. að föstum drætti

í stjórnarfari Íslendinga. Það er stefnt að því að leggja frjáls verkalýðssamtök á Íslandi í rústir fyrir fullt og allt. Frumstaðustu mannréttindamálin, sem stjórnarskráin á að tryggja landsmönnum, eru látin sigla sinn sjó. Samkvæmt þessum l. er rétturinn til frjálsra samninga tekinn af félögum og einstaklingum, og verkamönnum gert að skyldu að vinna fyrir það kaup, sem þeim er skammtað. Þetta er mjög nálægt því að vera þrælahald. Það er ekki lengur hægt að gera löglega samninga. Alla samninga um greiðslur fyrir unnin verk er hægt að ógilda. Frammi fyrir dómstólunum eru þeir ónýtt pappírsgögn.

Allt réttaröryggi í atvinnumálum er fokið út í veður og vind.

Rétturinn til að gera löghelgaða samninga er eitt aðaleinkenni réttarþjóðfélags. Með l. sem þessum var ríkisstj. milljónamæringanna að gera tilraun til að afmá íslenzku þjóðina úr tölu þeirra þjóðfélaga, þar sem einfaldasta réttaröryggi ríkt. Auk þess eru þessi l. alveg einstök í sinni röð, þar sem gerðardómurinn hefur fyrir fram bundnar hendur um það, hvaða úrskurði honum ber að fella.

Ólafur Thors hæstv. forsrh. og vinir hans, Tímamenn, halda því fram, að nauðsynlegt sé að koma í veg fyrir allar grunnkaupshækkanir til þess að hamla upp á móti aukinni dýrtíð.

Það er ríkisstjórn Tímamanna, Alþýðublaðsmanna og Ólafs Thors, sem hefur átt drýgstan þáttinn í að skapa dýrtíðina. Ég hef sýnt fram á, hverjar eru aðalorsakir hennar. EKKI eru það grunnkaupshækkanir. Grunnkaup hefur yfirleitt ekki hækkað frá stríðsbyrjun til áramóta 1942. En á þessu tímabili hefur dýrtíðin skapast. Um langt skeið hækkaði kaupið aðeins um litinn hluta dýrtíðarinnar, þannig að vinnulaun fóru í raun og veru stöðugt lækkandi og það ört lækkandi. Sannarlega hafa þeir þremmenningarnir, Hermann, Ólafur og Stefán Jóhann, notað aðrar aðferðir til að skrúfa upp dýrtíðina en að stuðla að kauphækkun verkamanna.

Nú skulum við athuga, hvaða áhrif afskipti gerðardómsins af kaupgjaldsmálum hafa haft á vöruverðið.

Hæstv. ráðh. Ólafur Thors hélt því fram, að þegar grunnkaup hækkaði, þá mundi framleiðsla viðkomandi iðngreina hækka að sama skapi eða meir. Hann tók járnsmiðina sem dæmi. Við skulum halda okkur við það dæmi.

Gróði járnsmiðjanna mun hafa verið um 3 milljónir króna á síðastl. ári.

Kauphækkunin, sem járnsmiðirnir fóru fram á í ýtrustu kröfum sínum, var hins vegar ekki nema um 200 þús. kr. alls.

Þar sem nú ríkisstj. hefur það á valdi sínu að ákveða vöruverð, þá er það hverjum manni auðsætt, að gróði járnsmiðjanna var sæmilegur, enda þótt sama vöruverð hefði haldizt, þrátt fyrir kauphækkun járnsmiðanna.

Nú er það alveg víst, að ekkert verkfall hefði orðið í járníðnaðinum, hefði ríkisstj. ekki sett þessi l., eða a. m. k. hefði það ekki staðið nema í nokkra daga.

En fyrir aðgerðir ríkisstj. stóð verkfallið í mánuð og kostaði smiðjurnar a. m. k. 10 þús. kr. á dag.

Vantraust á ríkisstjórnina.

Þannig hafa járnsmiðjurnar tapað, fyrir tilverknað ríkisstj., miklu meira fé en allar kaupkröfur járnsmiðanna námu, þótt þær hefðu verið uppfylltar til hins ýtrasta.

Því næst fellir gerðardómurinn úrskurð. Samkvæmt honum hækka kaup járnsmiðanna mjög verulega. Gerðardómurinn var þannig látinn hefja göngu sína með því að brjóta l. ríkisstj. til þess að kaupa járníðnaðarmenn út úr samtökunum, af því að verkfall þeirra var farið að koma óþyrmilega við pyngju Kveldúlfs.

Samkvæmt röksemdafærslu ríkisstj. hefðu járnsmiðjurnar því þurft að hækka verðið á framleiðslu sinni miklu meira en þær hefðu orðið að gera, ef þær hefðu strax gengið að hámarkskaupkröfum járnsmiðanna og ekkert verkfall orðið.

Alveg sama sagan gerðist í öðrum iðngreinum.

Á verkföllumunum, sem ríkisstj. beinlínis stofnaði til og ríkisstj. á ein sök á, töpuðust hundruð þúsunda, og eftir verkföllin hækkaði grunnkaup alls staðar með baksamningum við einstaka atvinnurekendur.

Það eina, sem ríkisstj. hefur því tekizt með öllu sínu brólti, er að stuðla að enn frekari verðhækkun í öllum þeim iðngreinum, sem hlut áttu að máli.

Niðurstaðan er alveg ótvíræð, og hún er þessi: Þjóðstjórnin og rytjur hennar, sem nú hafa hrökklazt úr valdassvi, hafa skapað dýrtíðina, að svo miklu leyti, sem það er á valdi okkar Íslendinga að hafa áhrif á hana.

Ég hef nú í fáum dráttum lýst stefnu þjóðstjórnarinnar. Þar með hef ég svarað fyrri spurningunni, sem ég varpaði fram í upphafi ræðu minnar um það, hver sé stefna stj., sem vantraustir er borð fram á. Stefna þeirrar stj., sem nú tekur við, er í öllum meginatriðum hin sama og fráfariandi stj.

Þar með er afstaða fulltrúa alþýðunnar til ríkisstj. mörkuð. Við fulltrúar Sósfl. erum einu fulltrúar alþýðunnar á Alþingi. Og við erum í jafnákveðinni stjórnarandstöðu nú og við vorum áður en stjórnarskipti urðu, og lýsi ég yfir því, að ummæli Hermans Jónassonar og Timans um, að sósíalistar styðji þessa ríkisstj., eru ósannindi og uppspuni frá rótum.

Þá er að svara síðari spurningunni, sem ég varpaði fram: Hver er tilgangurinn með vantrauststillögunni? Því er fljótsvarað, og það er ekki heldur neitt deilumál. Tilgangurinn með vantrauststillögu Framsfl. er að koma í veg fyrir, að bætt verði úr versta ranglæti kosningal. og þá jafnframt, að þessi stj. skuli rýma fyrir annarri öflugri og ákveðnari afturhaldsstjórn en þessi er. Flm. till. fara þess á leit við Alþingi, að það greiði götuna fyrir nýrri samsteypustj. Kveldúlfsmanna og afturhaldsins í Framsókn. Tillagan er fram borin í afturhaldssömum tilgangi.

Það liggur í hlutarins eðli, hvaða afstöðu þm. Sósfl. taka til slíkrar till. 1938 báru ihalðsmenn fram vantrauststillögu gegn stjórn Framsóknar og Alþfl. Tillagan var krafa ihalðsmanna um, að stj. skyldi rýma fyrir enn afturhaldssamari stj., sem þeir sjálfir tækju þátt í. Sósfl. var í ákveðinni stjórnarandstöðu, en hann greiddi samt ekki

atkv. með þessari vantrauststill. ihalðsmanna, sem hafði afturhaldssamt markmið. Þm. hans sátu hjá við atkvgr. Sömu afstöðu taka þm. Sósfl. nú til vantrauststillögu framsóknarmanna, sem einnig hefur afturhaldssamt markmið.

Sú stjórn, sem nú tekur við, verður veik stj., miklu veikari en fráfariandi stj., og er það mikill kostur frá sjónarmiði alþýðunnar, eins og nú er háttað um skipun Alþingis. Af henni er einskis góðs að vænta, en hún hefur ekki afl til þess að koma fram neinum meiri háttar skemmdarmálum gegn fólkinu, eins og sú stjórn, sem nú hrökklast frá völdum við lítinn orðstir. Hún er eins konar millibilisstjórn. En það, sem mest er um vert, er það, hvað við tekur að afstöðnum tvennum kosningum. Því geta kjósendur ráðið. Ef kjósendur veita fulltrúum gömlu þjóðstjórnarflokkanna, fulltrúum íhalðsfl., Framsfl. og Alþfl., brautargengi í kosningunum, þá stöndum vér aftur í sömu sporum að kosningunum loknum. Aftur verður mynduð samsteypustjórn þriggja flokka, samsteypustj. afturhaldsins, sem enn á ný mun smána íslenzku þjóðina með því að kenna sig við hana og kalla sig þjóðstjórn. En það er líka á valdi kjósendanna að koma í veg fyrir þetta. Það er á þeirra valdi að greiða götu þess og flýta fyrir því, að sú stund megi sem fyrst upp renna, að mynduð verði sannnefnd þjóðstjórn, stjórn fólksins, skipuð fulltrúum alþýðunnar á Íslandi til sjávar og sveita, sem starfar í náinni samvinnu við samtök verkamanna og bænda og lætur það eitt vera lög í landinu, sem horfir til heilla og hagsældar fyrir hið starfandi fólk, sem byggir þetta land.

Forseti (GSv): Þá hefur hv. 1. landsk. þm. lok-
ið máli sínu og talaði tæpl. 30 mínútur. Tekur
nú til máls hv. 3. þm. Reykv., Héðinn Valdimarsson, síðastur ræðumanna í þessari umferð, og
talar einnig utan flokka. Eru honum eftir skildar
rúmar 10 mínútur til ræðuflutnings síns.

Héðinn Valdimarsson: Mér eru ætlaðar rúnl.
10 mínútur til þess að ræða þessa vantraustsýfyr-
lýsingu og annað, sem þar fylgir, eftir miðnætti,
þegar fæstir þeirra manna, sem ég vildi ná til,
hafa tíma til þess að hlusta á. Það hefði verið
auðvelt fyrir þjóðstjórnarflokkana, sem ráðið
hafa reglunum fyrir þessum umr., að hafa tíma
flokka 10 mínútum skemmri, þannig að út-
varpinu yrði lokið kl. 11. En þetta hefur nú þótt
heppilegast.

Með stjórnarskiptum þeim, sem nú hafa orðið,
og þar af leiðandi þingrofi, brestur tvennt í
senn, samkomulagið um kjördæmamálið, sem Ólafur
Thors rak endahnútin á við framsóknar-
menn eftir samhliða baráttu Alþfl. og Sjálfstfl.
1931—1933 fyrir réttlátri kjördæmaskipun, og
þjóðstjórnin svo nefnda, sem komst á vorið
1939, samábyrgðarstjórn flokka.

Framsókn hefur nú ráðið langmestu í landinu
í nær 20 ár, og allan þann tíma hefur flokkur-
inn verið í algerðum minni hluta meðal kjós-
enda, haft 20%—25% atkvæða. Grundvöllur þessa
ólýðræðislega ofurvalds minni hluta hefur ein-
göngu byggzt á úreltri kjördæmaskipun, sem
upprunalega var miðuð við, að þjóðin byggði

landið og ræki atvinnu sína á allt annan hátt en nú verður að vera. Framsókn var fyrst stofnuð sem frjálslyndur vinstri flokkur, runninn frá ungmennafélagsshreyfingunni, og vildi ná jafnt til sveita sem sjávarsíðu, hafa föst vináttusambönd við samvinnufélög og verklyðssamtök. En raunasaga flokksins er sú, að aðalforingi hans og leiðtogi, Jónas Jónsson, leit svo á, að öruggast, skjótast og réttast væri að ná völdunum með því að hagnýta sér möguleika hinnar úreltu kjördæmaskipunar, ójöfnuð hennar, sérréttindi og gloppur, haga pólitík Framsóknar ekki eftir almennum þörfum þjóðarinnar, heldur eftir sérhagsmunum þeirra, sem gátu veitt flokkunum skjótust völd, vinna þau með veitingu á sérréttindum fyrir sérstaka ráðamenn í fámennari kjördæmunum, boða hleypidóma og öfund gegn fólkinu í þéttbýlinu, siga saman landslýðnum í pólitíska flokka eftir búsetu: bændur gegn verkalyð og bæjarbúum, samvinnusamtök gegn verklyðssamtökum, slá á afturhaldsstrengina, telja þeim, sem bjuggu á sérréttindasvæðum stjórnskrárinnar, trú um, að líf þeirra og velferð lægi við að halda sérréttindavaldi sínu. Í fáum orðum sagt: Framsókn yfirgaf lýðræðisstefnuna vegna valdastreitunnar og skemmdi með því flestöll stefnumál sín. Þaðan eru flestar pólitískar syndir Framsóknar runnar, afturhald flokksins og mannarpólitík. Flokkurinn hefur að visu náð meiri tókum í fámenninu, en ónýtt sjálfan sig sem almennan umbótaflokk í þjóðmálum. Þegar fyrir 1930 var stefna þessi runnin leiðtogunum í merg og blóð. Mér munu seint gleymast tilraunir Jónasar Jónssonar, er Framsfl. og Alþfl. unnu saman, til að kenna okkur Jóni Baldvinssyni „Framsóknaraðferðina við sjóinn“, eins og Jónas nefndi það. Hann lagði hart að okkur, hvað eftir annað, til að fá 50–100 sjómenn úr Alþfl. í Reykjavík til að láta skrifa sig til heimilis á Seyðisfirði, er þeir væru í siglingum, og fá þar kosningarrétt, því að þessi atkvætu auðveldlega tryggt Alþfl. þingsætið á Seyðisfirði. Jónas Jónsson bar svo sem ekki neina sérstaka virðingu fyrir búsettu kjósendunum á Seyðisfirði og rétti fámennisins, ef hægt væri að lauma inn á þá á löglegan hátt rétt lituðum atkvæðum úr Reykjavík, en misnota réttindi kjördæmisins til þingmanns. Jónas Jónsson átti ómögulegt með að skilja þá heimsku okkar Jóns Baldvinssonar, að við vildum ekki beita slíkum pólitískum hrekkjabrögðum eða svikum, að við töldum verkefni flokks okkar að vinna almennt fylgi kjósenda í landinu á stefnumálum, en ekki stela völdunum með gloppum úreltrar kjördæmaskipunar.

Deilan um réttláta kjördæmaskipun 1931–33 stafaði frá öllu þessu ólýðræðislega valdabraski Framsóknarleiðtoganna. Með þá gerðri stjórnskræbreyt. var með uppbótarpingsætunum að visu dregið úr ofurvaldi minnihlutaflokksins, sem miðaði stefnu sína eingöngu við valdastreitu og fámennustu kjördæmin, en þó sat Framsókn við sinn keip, tryggði sér og batt með stjórnskrárákvæðum óbreytta kjördæmaskipun, tryggði sér sem minnihlutaflokk að verða samt ráðandi flokkurinn. Þessi valdarpólitík Framsóknar umfram þjóðarhagsmunir hefur nú heftit þannig,

að allir flokkar í landinu hafa nú risið gegn þessu stjórnskrárbundna flokkseintræði.

Því fer mjög fjarri, að ég liti svo á, að stjórnskrárbreyt. sú, sem nú er á döfinni, sé nálæg því að fullnægja tímans og réttlætisins kröfum. Með fjölgun þm. Reykjavíkur úr 6 í 8, nýjum þm. fyrir Siglufjörð og hlutfallskosningum í tvímenningskjördæmum er aðeins stofnað til réttlátari skiptingar þingsæta milli þingflokka, eins og fylgi þeirra hefur fyrr verið, en kjördæmaskipun er að öðru leyti haldið óbreyttri og göllum hennar. Kosningarréttur hinna einstöku kjósenda er enn svo ójafn, að í fámennustu kjördæmunum eru þeir fimmmfalt valdameiri um þingmannakosningu heldur en í þéttbýlinu. Uppbótarsætin bæta ekki þetta misrétti nema að litlu leyti, því að kjósendinn í hinum einstöku kjördæmum ræður ekki persónulega um kosningu né uppstillingu landslistans, heldur meira og minna ólýðræðislega kjörin flokksstjórn og hlutfallslegt fylgi flokka í öðrum kjördæmum. Raunverulega átti Reykjavík ekki, þó að tekið sé tillit til uppbótarsæta, að fá 8 þm. kosna, heldur 14, Akureyri ekki 1, heldur 2 o. s. frv. Kjördæmaskipunin mýðar enn að sundurgræiningu þjóðarinnar, en ekki sameiningu. Réttlát kjördæmaskipting á lýðfrjálsan hátt hlýtur að verða gerðbreyting, annaðhvort þannig, að landið verði allt eitt kjördæmi eða, sem heppilegra mætti telja, 5–6 stór kjördæmi með hlutfallskosningum og breytilegri þingmannatölu eftir kjósendafjölda. Það mundi fyrst útrýma atkvæðauppkaupum flokka og annærri spillingu, sem einmiðað er við sérréttindakjördæmi. Með þeirri breyt. einni, sem nú er á döfinni, getur spillingin enn haldizt, meira að segja með hlutfallskosningum í tvímenningskjördæmunum, breiðt út úr Framsókn inn í Sjálfstfl. og fest þar rætur í afturhaldsarmi hans. Þrátt fyrir þetta tel ég þó stjórnskræbreyt. þessa í bili verða að gagni, vegna þess að hún brýtur rötgróid ofurvald eins stjórnmálaflokksins, sem byggist á kjördæmaskipuninni án hlutfallskosninga utan Reykjavíkur. Og í öðru lagi, og þar af leiðandi opnat möguleikar fyrir því, að íslensk pólitík og stjórnskrárhættir geti runnið í nýjan, lýðfrjálsari og heilbrigðari farveg, ný, skapandi öfl í þjóðfélaginu fengið framrás. Hinu má þó enginn gleyma, að halda verður áfram baráttunni fyrir almennum mannréttindum í stjórnskránni, jöfnum kosningarrétti og yfirráðum meiri hluta þjóðarinnar, lýðræðinu, þangað til það er tryggt með réttlátri kjördæmaskipun, þó að það verði að biða í þetta sinn.

Stjórnskráskiptin nýju hafa einnig orðið landhreinsun á annan hátt, með dauða hinnar svo nefndu þjóðstjórnar, þ. e. a. s. þeirrar samabyrgðar hinna pólitísku valdaklíkna, undir forustu Jónasar Jónssonar og Ólafs Thors, sem fyrst varð litill visir að við úrslit stjórnskrármálsins 1933, en tók á sig opinberan svip í Kveldúlfsmálinu og staðfesti ráð sitt vorið 1939, er hin sáluga þjóðstjórn tók völdin og Jónas Jónsson og Ólafur Thors innbyrtu Stefán Jóhann Stefánsson ásamt leifunum af Alþýðuflokksleiðtogunum. Þessi þjóðstjórn taldist vera sett til að bjarga landinu, fyrst frá fjárhagsvoða, síðar frá stríðshættunni, og hafa forustu um sjálfstæð-

ismálin. En stefna hennar hefur beint einhliða í afturhaldssama valdastreituátt, að standa þétt saman gegn verkalyðssamtökunum, launastétt og verzlunarstétt, halda niðri gagnrýni á starfsemi og samabyrgð þingflokka, halda við verzlun um embætti- og sérreittindaveitingar til einstakra fylgismanna, lögbinda almenna kauplækkun og tekjulækkun með gengisfellingu, sem var alópörf, einungis gerð vegna stærstu útflytjendanna. Síðan, er fyrri lögbinding kaupins hafði orðið að falla vegna stríðsvimunnar, þá með því að skipa með brhl. lögbindandi gerðardóm um kaupgjald-ið og verkfallsbann í trássi við verklyðssamtök-in og án þess að reyna samninga við þau, enda án þess að neinar viðunandi ráðstafanir væru gerðar um atvinnu- og félagsmál og fyrir framtíðina, en öðrum stéttum leyft að láta greipar sópa um stríðsgróðann. Sjálfstæðismálið, sem hefði átt að vera aðalmál þjóðarinnar, var gert að hornreku. Í stað þess frá fyrstu að kapp-kosta að slíta þegar í stað og að fullu og öllu sambandinu við Dani og konunginn og endur-reisa íslenska lýðveldið, hefur þjóðstjórnin sem slík ekkert gert í þeim málum, engan undir-búning haft með samningum við lýðræðisstór-veldin Bretland og Bandaríkin, þó að tækifær-in væru lögð og séu enn upp í hendurnar á rík-isstj. okkar með hinni sérstæðu aðstöðu Íslands í heimsstjórjöldinni. Það lítið, sem hæstv. Alb. hefur gert í þessu, hefur mætt hinni mestu tregðu frá þjóðstjórninni svo nefndu, viljaleysi, kjarkleysi og úrræðaleysi. Það er kunnugt, að bæði Ólafur Thors og Hermann Jónasson hafa spyrnt fótum við fullu sjálfstæði, hafa staðið að því, að síðasta Alb. sleit ekki böndin að fullu við konung og við Íslendingar búum nú við bá viðrinnisstjórnháttu, að samkvæmt stjórnar-skránni er Ísland konungsríki með Kristján X. sem konung og erfðarétti niðja hans, þó að mjög fáir Íslendingar vilji neitt annað en lýðveldi þegar í stað. Og ríkisstjóraembættið er látið fela þennan tvíveðrung. Slíkur skinnaleikur og hálf-velgja í sjálfstæðismálum þjóðarinnar rýrir virðingu hennar út á við, er stór vanzi fyrir rík-isstj. og Alþingi og ekki líkleg til að sameina þjóðina til átaka og fórna, gefa henni sjálfs-virðingu, vakningu og skilning á mikilvægi þjóð-frelsis og einstaklingsfrelsis og ábyrgðinni, sem þar af leiðir, einmitt þeim málum, sem heims-stjórjöldin snýst um og skiptir hugum manna og framtíðarvonum. Í stað þjóðlegrar og alþjóðlegrar vakningar Íslendinga hefur þessi vanrækslu-synd þjóðstjórnarinnar valdið lömum á þjóðina og hugsunarhátt hennar á stríðstimunum, hert dansinn kringum gullkálfinn og dregið úr sjálfs-meðvitund og frelsishneigið þjóðarinnar. Því er þessi synd þjóðstjórnarinnar næg dauðasynd.

Það er deginum ljósara, að allt ráðabruggið um þjóðstjórnina var aðeins valdabrásk fá-mennra valdaklíka á þingi og nafnið eitt tálbeita. Í stað þess að sameina þjóðina hefur stjórnin svæft hana og þó gert sitt til að halda launastéttunum niðri. Ástæðan til þess, að fyrsta sprungan kom í þjóðstjórnina haustið 1941, var ekkert stórt þjóðmál, heldur einfalt valdatafl, hvort kjósa skyldi að nýju þm. í N.-Ísafjarðar-sýslu, en sú kosning gat raskað valdahlutföll-

Alþt. 1942. D. (59. löggjafarþing).

unum í efri deild, ef Sjálfstfl. ynni sætið. Fram-sókn gat þá ekki lengur með Albfl. einum ráðið í báðum deildum, ef skærast í odda. Þá fyrst fór Stefán Jóh. Stefánsson að fá áhuga fyrir rétti verklyðsfélaganna, sem hann hafði fyrir af þeim samið og reynt að kúga og kljúfa. Þá heimitaði Framsókn vorkosningar, sem þjóðstjórnin hafði fyrir talið þjóðhættulegar. Þá varð stríðsástandið og sjálfstæðismálið ekki lengur aðalatriðið að yfirvarpi, heldur hverjir færu með forustuna, eins og hún líka hafði verið glæsileg. Þá fyrst fékk forusta Sjálfstfl. og Albfl. áhuga fyrir breyt. stjórnarskrárinnar, og þó ekki aðalatriðum hennar, grundvællinum, sjálfstæðismálinum, heldur kjördæmaskipuninni einni, sem að vísu er þakk-arvert í þessum grautarpotti sambræðslunnar og samabyrgðarinnar á þingi um að sleppa ekki völdunum úr höndum klíknanna.

Framsóknarflokksmennirnir, sem mestan þátt áttu í þjóðstjórninni, þeir Jónas Jónsson, Her-mann Jónasson og Eysteinn Jónsson, bera nú fram vantraustsyfirlýsingu á hina nýju stjórn og fyrri sálufélaga, Ólaf Thors, Jakob Möller og Magnús Jónsson, sem eingöngu er skipuð til þess að leysa stjórnarskrármálið á þann hátt, sem allir aðrir þm. en framsóknarmenn samþykkja, og láta fram fara nýjar kosningar. Stjórninni er ætlað að starfa fram á næsta þing og leysa ekki önnur pólitísk flokkamál, sem hjá verður komizt.

Ég hef ekki átt í neinum samningum, hvorki um þessa stjórnarskrárbreyt. né um stuðning né hlutleysi við hina nýju stjórn, enda er utan flokka og hef þá reynslu af flokkastarfsemiinni utan þings og innan síðustu árin, að ég van-treysti forustu allra flokka um lausn stærstu vandamála þjóðarinnar á þessum tímum. Ég hef þegar lýst áliti mínu á pólitík forsætisráðherr-ans núverandi, Ólafs Thors, og tel það vera al-gert taktleysi af Sjálfstfl. að tefla honum fram sem forsrh. við lausn stjórnarskrármálsins eftir forsögu hans, sambræðslu við Jónas Jónsson, og nú síðast, að kunnugt er, að einmitt Ólaf-ur Thors stóð innan flokks síns lengst í gegn stjórnarskrárbreyt. og slitum sambandsins við Framsókn, þjóðstjórnarinnar svo nefndu. Sjálf-stæðismenn hefðu ekki getað valið mann líklegri en hann til að bregðast á elleftu stundu í þessu sameiginlega máli. Pólitískt réttast hefði vitan-lega verið, að hann hefði fallið í þjóðstjórnar-gröfina, ásamt Jónasi Jónssyni, samherja sín-um síðustu árin, og beðið upprisunnar þar, en nýir menn tekið við. En Sjálfstfl. sem heild verður að sjálfsögðu að bera ábyrgðina á með-limum ráðuneytis síns, mannvalinu. Og um aðra leið er ekki að ræða til að leysa þessi mál en stjórnarmyndun Sjálfstfl. Það væri brot á allri lýðræðisstefnu að hjálpa Framsókn á nokkurn hátt með atkvæði eða hlutleysi við vantrauts-yfirlýsingu.

Ég vil að lokum brýna fyrir þeim, sem mál mitt heyra, að í hönd farandi kosningar hljóta að snúast aðallega um stjórnarskrármálið og þjóðstjórnina sálugu, að áður en þingi verður slitið, mun þál. verða gerð um afgreiðslu lýð-veldismálsins á næsta þingi, en að aftur verður kosið að því loknu um það mál. Enginn kjós-andi, sem vill hreinsa til í stjórnarmálinum, skapa

meira jafnrétti og eðlilegri málefnaþingun flokkanna, má því láta atkv. sitt falla svo, að til gagns komi, beint eða óbeint, því afturhaldi og flokks-einræði, sem berjast mun undir nafni Framsfl. undir forustu Jónasar Jónssonar. Fyrir hina fornu vinstri stefnu Framsóknar er það einnig heillavænlegast, að þingflokkur Framsóknar tapi fylgi og þingsætum á þeim málstað, sem hann stendur nú. — Góða nótt.

Umr. frestað.

Á 18. fundi í Sp., 20. maí, var fram haldið einni umr. um till.

Forseti (GSv): Þessi útvarpsumr. fer fram með sama hætti og s. l. kvöld. Flokkarnir tala í sömu röð, og hafa flokkarnir til umræða hver 40 mínútur. Röðin er þannig, að fyrstur er Framsfl., og talar einn fyrir hönd þess flokks, hv. 1. þm. S.-M., Eysteinn Jónsson. Þá er Sjálfstfl. þar talar líka einn fyrir hönd flokksins, sem er hæstv. atvrmrh., Magnús Jónsson, í 40 mínútur. Þriðji er Bendafl., en óákveðið er, hvort nokkur talar fyrir hönd þess flokks á þessu kvöldi. Fjórdi er Alþfl., og er ákveðið, að fyrir hann tali einn, sem er hv. þm. V.-Ísf., Ásgeir Ásgeirsson, sem væntanlega talar mest af tímanum. Loks eru utanflokkarþm., og fá þeir tíma þannig, að fyrst talar hv. 4. landsk. þm., Ísleifur Högnason, í 30 mínútur, og eru þá 10 mínútur eftir handa öðrum hv. þm. utan flokkinn.

Þá tekur til máls hv. 1. þm. S.-M. fyrir hönd Framsfl.

Eysteinn Jónsson: Áður en ég kem að þeim atburðum í íslenskum stjórnmálum, sem nú eru efst á baugi manna á meðal og tvímælalaust hafa vakið meiri undrun og óhug með þjóðinni en flest annað, sem skeð hefur á síðari árum, tel ég nauðsynlegt að fara örfáum orðum um aðdraganda þeirra. Rétt áður en styrjöldin brauzt út, höfðu þeir aðalflokkar Alþingis komið sér saman um að mynda þjóðstjórn. Þetta var gert til þess að koma í framkvæmd stóru átaki, sem gera þurfti til hjargar öðrum aðalatvinnuvegi landsins, — gengislækkuninni og þeim ráðstöfunum, sem stóðu í sambandi við hana, en þó raunar jöfnum höndum vegna ófriðarbliku þeirrar, sem þá var á lofti.

Þjóðstj. starfaði frá þessum tíma og fram að síðustu áramótum. Aðalhlutverkið í samstarfinu var vitanlega að sjá þjóðinni borgið í stríðinu, bæði pólitískt og fjárhagslega, og mun síðar verða talið, að hún hafi leyst af hendi merkilegt starf í þeim efnum.

Svo var að heyra á hæstv. forsrh. í gærkvöld, að sá hefði verið ljóður á, að ekki hefðu verið nægilega vel notaðir möguleikarnir til þess að flytja inn vörur framan af styrjöldinni.

Hæstv. forsrh. veit það þó, að frá því löngu fyrir stríð var allt gert, sem unnt var af hálfu ríkisstj. til þess að afla birgða af helztu nauðsynjum til landsins, og var gengið eins langt í því og greiðslugeta, skiprúm og aðrar ástæður frekast leyfðu, enda hefur niðurstaðan orðið sú fram að þessu, að fáar þjóðir í veröldinni hafa átt að búa við slíkar allsnægtir og við Íslandingar.

Undir eins og styrjöldin hófst, var Framsfl. það ljóst, að í innanlandsmálum mundu tvö meginviðfangsefni verða til þess að marka höfuðdrættina.

Annars vegar blasti við nauðsyn þess, að fylgt væri skynsamlegri stefnu í verðlags- og peningamálum þjóðarinnar, — stefnu, sem tryggði það, að peningafloð og verðbólga stríðsins skapadi ekki brun gjaldmiðilsins, stöðvun atvinnuveganna og almenna erfiðleika að stríðinu loknu. Hins vegar og í nánú sambandi við þetta aðalverkefni, var svo nauðsyn þess, að stríðsgróði þjóðarinnar, sem þegar í upphafi var sýnt, að mundi verða mjög verulegur hjá einstökum mönnum og fyrirtækjum, yrði ekki látinn leika lausum hala, heldur festur til þess að standa að baki framleiðslunni, þegar á þyrfti að halda og ríkissjóði og opinberum sjóðum tryggður hæfilegur hluti stríðsgróðans, til þess að bera kostnað af þeirri stórfelldu aukningu og endurnýjun atvinnutækjanna, sem framkvæma þarf að styrjaldarlökum.

Jafnframt varð með skynsamlegum ráðstöfunum að koma í veg fyrir, að auður safnaðist um of á hendur einstakra manna, sem gætu þannig náð óhæfilega miklum itökum í fjármála- og atvinnulífi landsins. Slík auðsöfnun einstakra manna gat gerzt með tvennum hætti. Í fyrsta lagi, ef stríðsgróðinn sjálfur væri ekki hæfilega skattlagður. Í öðru lagi, ef verðbólgan væri látin leika lausum hala, grafa undan verðgildi peninganna og safna þannig stríðsgróðanum í hendur þeirra manna, sem áttu atvinnutækin og fasteignirnar í landinu í ófriðarbyrjun, þannig að þeir, sem vinna sér inn fé á stríðsgróðatímanum, sætu eftir með tvær hendur tómar.

Til þess að koma í veg fyrir óhæfilega söfnun stríðsgróða í hendur einstakra manna, og til þess að halda jafnvægi í fjárhags- og atvinnulífi þjóðarinnar, var því hvort tveggja jafnauðsynlegt, — framsýn stefna í dyrtiðarmálunum og röttæk skattalöggjöf.

Hvernig voru þá möguleikar framsóknarmanna til þess að koma þessari stefnu í framkvæmd? Öðrum megin var Sjálfstfl., sundurlaus, reynslutíll í flestu öðru en því að úthúða verkum annarra, sjálfum sér ósamþykktur, en þó sammála um eitt undir niðri, og þetta eina áhugamál var auðvitað að tefja og koma í veg fyrir, að svo miklu leyti sem unnt væri, skattlagningu stríðsgróðans.

Hinum megin var Alþfl., nýklofnaður, með hrörnandi fylgi, dauðhræddur við samkeppni kommúnista um kjörfylgið og ráðinn í því frá upphafi, eftir því, sem nú verður helzt ályktað, að taka ekki þátt í neinum meiri háttar framkvæmdum, sem kommúnistar væru andvígir.

Sú skoðun ríkti í landinu, að þjóðarnauðsyn krefðist samstarfs, og var þessi þjóðarnauðsyn miskunnarlaust notuð af flokkunum til þess að skapa stöðvunarvald í löggjöf og framkvæmdum. Menn yrðu að sætta sig við þetta eða hitt, samstarfið væri fyrir öllu, — það yrði að haldast, hvað sem öðru líði.

Það væri full ástæða til að segja ýtarlega söguna af þeirri viðureign, sem Framsfl. hefur átt við þessa tvo svo kölluðu samstarfsflokka sína

í ríkisstj. til þess að koma fram áhugamálum sínum. Ég hef ekki tíma til þess að segja bá sögu að sinni, — hún er einnig í sumum atriðum kunn, en þó vil ég minna hér á nokkra þætti með örfáum orðum, af því að það getur hjálpað mönnum til þess að skilja, hvernig innbyrðis sundurlyndi í flokkunum, lýðskrum og undanbrögð, hafa getað skapað það ófremdarástand, sem nú er orðið í stjórnarmálum landsins.

Fyrsta verulega átakið í dýrtiðarmálunum var gert á aðalþinginu 1941, þegar Framsfl. lagði fram frv. sitt um það mál. Upphaflega hafði verið lofað af ráðh. Sjálfstfl., að þeir skyldu fylgja þessu frv., en það brást að verulegu leyti, þegar á hölmunn kom. Frv. var limlest í þinginu, en nokkrir meginþættir þess voru samþykktir, og taldi Sjálfstfl. þessa löggjöf þó stórmerka og Alþfl. sömuleiðis. Þrátt fyrir þetta gerðu ráðh. Sjálfstfl. ekkert annað í þessum málum allt sumarið 1941 en að koma í veg fyrir, að þessi l. yrðu framkvæmd, og voru l. þá talin til einskis nýt. Þá ákváð Framsfl. að láta til skarar skriða og lagði til, að aukabíngið 1941 yrði kvatt saman, og voru ráðh. hinna flokkanna því fylgjandi. Þá var því lýst yfir af ráðh. Sjálfstfl., að þeir vildu fylgja nýrri löggjöf í dýrtiðarmálunum, er festi kaupgjald og verðlag í landinu. En ráðh. Alþfl. lýsti yfir því, að hann gæti ekki verið með því að binda kaupgjaldið með l. Hins vegar væri það sitt áhugamál að binda verðlag á landbúnaðarafurðum.

Þegar á aukabíngið kom, henti það, sem frægt er að endemum og lengi mun minnzt í stjórnmálasögu landsins, að Sjálfstfl. lagði á flóttu á dýrtiðarmálunum og gekk í berhögg við það, er áður hafði verið heitið fylgi. Var því nú haldið fram, að gömlu dýrtiðarl. væru ágæt og fullnægjandi, — sömu lögin, sem ráðh. sjálfstæðismanna höfðu sumarlangt staðið gegn framkvæmdum á, en því, sem ekki yrði með l. náð, skyldi ná með hinni „frjálsu leið“, sem frægt er orðið. Blöskraði þá öllum landslýð svo mjög vinnubrögð Sjálfstfl., að sjálft Alþingi beið ómaklega álitshekkni í augum þjóðarinnar fyrir úrræðaleyfi flokksins.

Það sýndi sig svo auðvitað um áramótin, að þessi svokallaða „frjálsu leið“ var gersamlega óframkvæmanleg, enda aldrei nema gaspur eitt. Fyrir dyrum stóðu stórfelldar grunnkaupshækkanir, sem hefðu gert allar frekari tilraunir til þess að ráða við dýrtiðina, þýðingarlausar. Þá var Sjálfstfl. einu sinni enn kominn í fullkomna sjálfheldu. Nú var hins vegar fyrir hendi afarsterkt almenningssálit með úrlausn Framsfl. í dýrtiðarmálunum. Mikill hluti sjálfstæðiskjösenda sýndi flokksforstunni beina andúð fyrir hringlandabátt og úrræðaleyfi í dýrtiðarmálunum á aukabínginu. Hér var því um tvennt að velja fyrir sjálfstæðismenn, — annað hvort að horfa á það aðgerðalaust, að dýrtiðaraldan í landinu risi hærra en nokkru sinni fyrr, samkvæmt hinni „frjálsu leið“ og á þeirra ábyrgð, eða þá að snúa inn á leið Framsfl. í málinu. Þá snerist Sjálfstfl. í fimmta sinn í stærsta máli þingsins, og gerðardómsl. voru gefin út, sem gerðu ráð fyrir óbreyttu grunnkaupi og verðlagi sem meginreglu.

Það var ekki fyrr en Sjálfstfl. á Alþingi hafði tekið að stöðva allar framkvæmdir í dýrtiðarmálunum í tvö ár, — ekki fyrr en flokksforustan var gersamlega króuð inni og engin ný undanbragðaleið var fyrir hendi, að þjóðstjórnin gat komið nokkru til leiðar í dýrtiðarmálinu, og þá þannig, að Alþfl. hljóp undan merkinu.

Svipaða sögu er að segja um skattamálin. Forkólfar sjálfstæðismanna reyndu allt, sem þeir gátu til þess að halda því skattfrelsi, sem úrgerðinni hafði verið veitt á erfiðu árunum, eins lengi og mögulegt var, en varð þó lítið ágengt í því efni, vegna þess hve málið varð fljótt óvinsælt.

Framsfl. var það hins vegar ljóst við upphaf styrjaldarinnar, að til þess að tryggja skattlagningu stríðsgróðans, varð að breyta algerlega um aðferð við skattálagningu.

Skattar hafa verið lagðir þannig á, að frá tekjum hafa verið dregin útsvör og skattar fyrra árs, áður en skattur er reiknaður.

Reyndin varð því sú, að þótt skatt- og útsvarsstigi væru látnir nema t. d. 98% af tekjunum, þá borguðu menn ekki nema 49% af gróða sínum, ef þeir höfðu jafnan stórgróða frá ári til árs.

Framsfl. hyrjaði að berjast fyrir afnámi frádráttarreglunnar á þingi 1941. Hvorugur hinna aðalflokkanna vildi fallast á breytinguna, en því var hins vegar lýst yfir af Framsfl., að hann mundi berjast fyrir þessu máli, unz hann kæmi því fram á Alþingi.

Á aukabínginu haustið 1941 tóku framsóknarmenn mál þetta upp að nýju, og var málinu nú tekið skár af Alþfl., en sjálfstæðismenn á þingi urðu ókvæða við. Fjmrh., Jakob Möller, og þm. A.-Húnv., Jón Pálmason, sögðu flutning þessa máls svik á skattasamkomulagi flokkanna frá aðalþinginu 1941, fóru hinum hörðustu orðum um málið og kváðu Sjálfstfl. aldrei mundu setta sig við slíka breytingu.

Sjálfstæðismenn vissu vel, að ef þeir gætu hindrað þessa grundvallarbreytingu á skattal., þá var þeim óhætt að fylgja háum skattstigum. Háa stríðsgróðanum yrði hlíft samt. Stórgróðamennirnir mundu njóta skattfrelsisins fyrir mikinn hluta stríðsgróðans eigi að síður, vegna frádráttarreglunnar.

Umr. á þingi um þetta mál urðu mjög harðar, sérstaklega var hv. þm. A.-Húnv., Jón Pálmason, sem telur sig fulltrúa húnvetnskra bænda á Alþingi, afarreiður út af því, að milljónagróði stríðsgróðamannanna í Reykjavík skyldi ekki njóta skattfrelsis í skjóli frádráttarreglunnar.

Við framsóknarmenn lýstum yfir því á Alþ., að við hefðum óbundnar hendur og mundum ekki hætta sókninni í þessu máli fyrr en sigur væri unninn.

Eins og ég tók fram áðan, skapaðist alveg nýtt viðhorf í dýrtiðarmálunum í janúarmánuði 1942. Þá varð Sjálfstfl. að taka hreina afstöðu til málsins, en fulltrúi Alþfl. fór úr stjórninni. Þá stóðu fyrir dyrum bæjarstjórnarkosningar um allt land. Fóru þá fram samningar milli Sjálfstfl. og Framsfl. um þau málefni, sem fyrir lágu til úrlausnar.

Framsóknarmenn tóku skattamálin inn í þessar umr. og tryggðu sér með skriflegum samningi við ráðh. sjálfstæðismanna, að stefna Framsfl.

í skattamálum skyldi framkvæmd, — frádráttarreglan afnumin, skattstígarnir á hæstu tekjunum hækkaðir, varasjóðshlunnindi gróðafélaganna minnkuð.

Þannig tókst Framsfl. að tryggja framgang skattamála, og er það mesti sigur í skattamálum, og mun þetta gerbreyta allri skattálagningu á stórgróða í landinu, bæði nú og þá ekki síður framvegis, þar sem nú er fenginn öruggur grundvöllur til þess að byggja á. Hins vegar hafa sjálfstæðismenn unnið þann „sigur“ í skattamálunum, að þeim hefur tekizt að koma í veg fyrir það frá styrjaldarbyrjun, að útflutningsgjald væri lagt á þann ífsisk, sem seldur hefur verið með stórgróða úr landinu beint til Englands, og var sú leið þó frá byrjun sjálfsögðust allra leiða til tekjuöflunar fyrir ríkissjóð til þess að vinna gegn dýrtíðinni.

Framkoma Alþfl.forkólfanna í dýrtíðarmálunum hefur ekki verið ólík framgöngu sjálfstæðismanna, að því undanskildu, að þeir hlupu nokkrum mánuðum fyrir undan merkjum. Framkoma þeirra er mönnum í fersku minni vegna þess, að hún hefur verið aðaldeiluefnið undanfarna mánuði, og verður því stuttlega rakin hér.

Þeir töluðu mikið um nauðsyn þess að stöðva dýrtíðina, — alveg eins og sjálfstæðismenn. Þeir kenndu of háu verðlagi landbúnaðarafurða um dýrtíðana, alveg eins og sjálfstæðismenn, og kröfðust þess, að kaup bændanna yrði bundið með lögum. Þeir þóttust vera með „frjálsu leiðinni“ og sögðu, að grunnkaupið ætti að breytast sem minnst, — á meðan kommúnistar ekki kröfðust grunnkaupshækkana —, en rufu stjórnarsamvinnuna í janúar í vetur vegna þess, að gerðardómurinn var settur til þess að hafa eftirlit með grunnkaupinu, og kóróna svo framkomu sína með því að styrkja formann Sjálfstfl. til þess að framkvæma sama gerðardóm. Þeir stofnuðu til þjóðstjórnar með því að lögbinda kaupgjaldið og hanna fulla verðlagsuppbót. Þeir fóru úr sömu stjórn vegna þess, að það átti að hafa eftirlit með grunnkaupi og tryggja fullar verðlagsuppbætur. Fyrri l. voru ágæt fyrir verkalýðinn, af því að þá var búið að kjósa, — hin síðari voru kúgunarl., af því að kosningar voru fram undan.

Alþfl.menn hafa reynt að afsaka fráhrarf sitt í dýrtíðarmálunum með því, að flokknum hafi verið illvært í ríkisstj. vegna þess, hve linlega væri tekið á skattamálunum. Þessi ástæða er fundin upp á eftir.

Alþfl. gerði aldrei neina tilraun til þess að taka forustu um lausn skattamála.

Sjö vikur liðu af þessu þingi, án þess að flokkurinn legði fram nokkrar till. í skattamálum. Hér við bætist svo, að framsögumaður Alþfl. í skattamálum, hv. þm. Seyðf., Haraldur Guðmundsson, lýsti yfir því við 1. umr. málsins í neðri deild, að hann þyrfti að taka sér frest til þess að gera það upp við sig, hvort hann ætti að vera með afnámi „frádráttarreglunnar“ eða ekki. Lengra var nú þessi forvígismaður stríðsskattanna ekki kominn í byrjun þriðja stríðsgróðarsins. Hann hafði ekki enn þá áttað sig á, að afnám frádráttarreglunnar var undirstaða þess, að stríðsgróðinn yrði hæfilega skattlagður. Hann gat skreytt sig með tillögum um háa skattstiga

á stríðsgróðann, en gallinn var aðeins sá, að helmingur stórgróðans var skattfrjáls eftir sem áður.

En það verður að virða til vorkunnar, að um þetta leyti höfðu forkólfar Alþfl. eignast annað áhugamál, sem þeir mátu meira en skattlagningu stríðsgróðans og önnur slík mál, og mun ég bráðlega víkja að því hugðarefni flokksins.

Ég hef nú rakið þessa sögu ofurlítið. Hún gefur mönnum nokkra hugmynd um heilindi þeirra tveggja flokka, sem nú eiga það báðir sameiginlegt að hafa hlaupið frá þeim víðfangsefnum, sem þeir höfðu marglofað þjóðinni að leysa. Hún gefur mönnum nokkra hugmynd um, hvers muni vera að vænta af forstunni, eftir að þeir, sem báru ábyrgð á aukabínginu í haust, — mennirnir frá aukabínginu 1941, — hafa nú tekið við stjórn með stuðningi þeirra, sem rufu samstarfið í janúar í vetur.

Hún sýnir, hvernig vinnuskilyrði Framsfl. hafa verið á undanförunum árum. Þau hafa ekki verið ánægjuleg, en þrátt fyrir það hafði flokknum þó tekizt að fá hafna framkvæmd þeirrar stefnu í fjárhagsmálum þjóðarinnar, sem hann taldi rétta. Dýrtíðin hafði verið stöðvuð, — að visu of seint, — og skattlagning stríðsgróðans er tryggð í meginráttum á þá lund, sem flokkurinn hafði barizt fyrir. Þó skyldi enginn halda, að nokkru lokatakmarki væri náð. — Hvarvetna blasa við ný verkefni, sem vinna þarf, og mörg þeirra er aðkallandi að leysa, til þess að tryggja árangur af þeim ráðstöfunum í fjárhagsmálum, sem þegar hafa verið gerðar. Verði þessum verkefnum ekki sinnt, er hægt að gera að engu á stuttum tíma allt það, sem unnizt hefur.

Þannig er ástatt, þegar nýtt tímabil hefst í stjórnámálum landsins, — ekki tímabil starfs og friðar, heldur tímabil ráðleysis og sundrunar.

Síðan ráðh. Alþfl. brökklaðist úr ríkisstj., hefur flokkurinn hugsað um eitt, aðeins eitt: Hvort ekki væri hægt að finna einhvern fleyg, sem skapað gæti glundroða og Alþfl. ofurlítið skárri vígstöðu en honum hafði tekið að afla sér með baráttu sinni fyrir dýrtíðinni.

Nokkru eftir að Alþýðuflokksráðh. fór úr stj., höfðu menn heyrt Alþfl.menn pískra um það, að nú væri tímabært að leysa kjördæmamálið, og jafnframt, að sjálfstæðismenn mundu hafa alveg bundnar hendur í málinu. Þetta piskur höfðu stjórnarflokkarnir heyrt, og það var báðum flokkunum vel ljóst, að það var grundvallarskilyrði fyrir samstarfi þeirra, að slíkt ágreiningsmál yrði ekki tekið til afgreiðslu nú í vetur. Þetta gerðu menn sér sérstaklega ljóst vegna þess ávænings, sem heyrðist um fyrirætlanir Alþfl. Annars skal það hreinlega játað, að hefði ekki þessi orðrómur verið á sveimi, þá hefði engum dottið í hug, að nokkur stjórnmalaflokkur væri svo lítilsigldur og ábyrgðarlaus að hefja deilur um mál eins og kjördæmamálið á tímum eins og þeim, sem nú standa yfir.

Meðan formaður Alþfl. sat í ríkisstj., raskaði kjördæmaskipunin ekki ró hans, þá var kjördæmaskipunin viðunandi. Enda var enginn flokkur ákafari en Alþfl. í því að ákveða á Alþingi í fyrra frestun stjkskræmt til styrjaldarlóka.

Alþfl. hefur ýmist átt fulltrúa í ríkisstj. eða

stutt ríkisstj. í 8 ár, án þess að hreyfa við kjördæmamálinu.

Formaður Alþfl. hafði lýst hátíðlega yfir frammi fyrir allri þjóðinni, þegar hann lýsti yfir fylgi flokks síns við kosningafrestunina vor- ið 1941, að Alþingi, sem framlengdi umboð sjálfs sín, hefði ekki heimild til þess að taka til afgreiðslu nein önnur mál en þau, sem styrjöldin gerði óhjákvæmilegt að leysa.

En hvaða máli skipta orð og fögur heit? Hvaða máli skiptir það, þótt landið sé í hers höndum og þannig ástatt, að Alþfl. og hinir tveir aðal- flokkar þingsins töldu fyrir einu ári óhjá- kvæmilegt að fresta kosningum til Alþingis? Allt þetta er einskis virði fyrir ábyrgðarlausu stjórn- málamenn, sem hafa það eitt áhugamál að bjarga sér frá pólitískum dauða. Alþfl.forkólfarnir töldu sig geta smíðað vopn úr kjördæmamálinu. En til þess að gagn gæti orðið að því vopni, mátti Alþfl. ekki taka upp tillögur sínar eða hugðarefni sín í því máli, heldur tillögur sjálf- stæðismanna, til þess að auðveldara væri að ráðast á þá fyrir að vísa málinu frá.

Það, sem gerir leik Alþfl. með kjördæmamálið á þessum tímum litilfjörlegri en allt annað, er það, að flokkurinn reiknaði með því, að sjálf- stæðismenn mundu hljóta að vísa málinu frá, — og þeir fóru ekki dult með það sjálfir. Þeir treystu því, ef nota má það orð í þessu sam- bandi, að sjálfstæðismenn væru ekki eins ábyrgð- arlausir og þeir reyndust og að þeir mundu ekki rjúfa samstarf sitt við Framsfl. á svo blygðun- arlausan hátt, eins og nú er komið á dagina. Til vara reiknaði Alþfl. með því, að ef í harð- bakkann slægi, mundi Framsfl. og hluti af Sjálf- stfl. taka upp kosningafrestun að nýju með veik- um meiri hluta þings. Hinir hugkvæmu Alþfl.- menn sáu hilla undir glæsilegt tímabil fyrir sig í stjórnarandstöðu, þegar svo væri komið. Þá væri hægt að saka sjálfstæðis- og framsóknar- menn um einræði og gera kosningafrestunina að stórfelldu deilumáli, gera Framsfl. beran að því að verzla með kosningafrestunina, til þess að kaupa frest í kjördæmamálinu, og sjálfstæðis- menn héra að því að fresta kosningum til þess að komast hjá að afgreiða „réttlætismálið“.

Þetta voru þá hugsjónir Alþfl.foringjanna og áhugamál „friðarvinanna“ í flokki þeirra.

En margt fer öðruvísi en ætlað er.

Það hefði ekki átt að vera erfitt fyrir Sjálfst- fl. að standast hinar ómerkilegu veiðibrellur Alþ- fl., sem í 10 ár hafði verið í stjórn eða stutt stjórn án þess að rumska í „réttlætismálinu“ og án þess að taka undir tilboð íhaldsmanna um lausn málsins á þeim tíma.

Síðasta Alþingi hafði lýst yfir lýðveldisstofn- un á Íslandi í stríðslok, og er þó skilið svo, að hún ætti að fara fram í síðasta lagi 1944. Þá þarf að gerbreyta stjórnskipunarl. landsins, og þang- að til eru aðeins tvö regluleg þing. Til þess að koma fram þeirri árás á dreifbýlið í landinu, sem hér er stofnað til, þarf tvennar alþingis- kosningar og margra mánaða heita kosningabar- áttu. Kjördæmamálið hefur verið og er enn í dag heitasta deilumál landsmanna. Engum hafði dottið í hug fyrir nokkrum mánuðum, að nokk- ur flokkur mundi leyfa sér að taka það upp á

þessum tímum. Sjálfstæðismenn höfðu nýlega stofnað til samstarfs við Framsfl. um lausn að- kallandi vandamála, og allir vissu, að þetta sam- komulag var byggt á því, að deilumál eins og kjördæmamálið yrði ekki tekið upp að svo stöddu. Alþfl. bauð upp á rangláta kákbreytingu á kjördæmaskipun landsins, en vildi skilja eftir lýðveldismálið, og var það sjálfsagt gert meðal annars til þess að storka Sjálfstfl., um leið og bráðabirgðabreyt. á kjördæmaskipuninni var sér- staklega miðuð við flokkshagsmuni sjálfstæðis- manna.

Rökin fyrir að vísa frá frumvarpsóskapnaði Alþfl.manna voru svo sterk og svo mörg, að engum hugsandi manni í þessu landi mundi hafa verið unnt að villa sýn í því máli. Leiðin var opin til þess að forkólfar Alþfl. sætu einir að þeirri óvirðingu, sem verða hlaut hlutskipti þeirra, sem standa að hráskinnaleik um stjórn- arskrá landsins á þessum tímum.

Landsmenn biðu áreiðanlega með nokkurri ó- þreyju eftir því að vita, hversu sjálfstæðismenn snerust við tilræði Alþfl. við innanlandsfriðinn. Margir munu þó hafa verið þess fullvissir, að flokkurinn gæti ekki brugðizt við þessu nema á einn veg, og studdi það marga í þeirri skoðun, að hæstv. fjmrh., Jakob Möller, taldi það fjar- stæðu við fyrstu umr. málsins á Alþingi, að fara nú þvert ofan í allt, sem fyrirhugað hafði verið, að afgreiða þetta mál og slíta friðnum gersam- lega. Ýmsir munu þó hafa minnst framkomu sjálfstæðismanna í dýrtíðarmálunum, og þeir spáðu engu góðu.

Það voru þessir menn, sem reyndust sannspá- ir. Sjálfstfl. hefur nú til fulls gleypst agnið, sem Alþfl. lagði fyrir hann.

Hann hefur valið stríð í stað friðar, og svo bætir formaður Sjálfstfl. gráu ofan á svart með þeim blekkingum, að hann hafi viljað friðinn.

Ráðh. Sjálfstfl. var það fullljóst þegar í upp- hafi samstarfsins, að til þess að það gæti hald- izt, yrði að vísa kjördæmamálinu frá í vetur, og jafnframt, að kosningar voru framundan.

Hv. þm. Str. upplýsti í gærkvöld, að við hefðum rökstudda ástæðu til að ætla, að kjör- dæmamálið yrði afgr. á þessu þingi. Hæstv. fors- rh., Ólafur Thors, staðfesti þetta fullkomlega. Þegar þessi vitneskja lá fyrir, vissu allir ráðh. í fyrrv. ríkisstj., að kosningar urðu að fara fram í vor, eins og komið var.

Það er fyrst, þegar forustumenn Sjálfstfl. fara að búa sig undir að rjúfa stjórnsamvinnu- na með því að afgreiða kjördæmamálið, að for- kólfar flokksins fara að tala um frestun kos- inga á nýjan leik, og gera málamyndatilboð um frestun þeirra með framsóknarmönnum einum. En jafnframt fengum við óyggjandi upplýsingar um, og það var mikill minni hluti þingflokks sjálfstæðismanna, sem fylgdi slíkri frestun.

Þennan skrípaleik léku sjálfstæðismenn til þess að reyna að þvo hendur sínar, áður en þeir hófu ófriðinn.

Þessi framkoma sýnir mætavel stjórn mála- siðgæði Sjálfstfl. En hún sýnir þó um leið, að sá flokkur, sem ófriðnum veldur, er hræddur við dóm kjósendanna um friðrof hans, og það mun sýna sig, að sá ótti er ekki ástæðulaus.

Hæstv. forsrh. sagði í gærkvöld, að ef ástæður væru óbreyttar frá í fyrra, hefði hann orð hv. þm. Str. fyrir því, að ekki væri hægt að kjósa. Ef ekki var hægt að kjósa í fyrra, þá er það ekki hægt nú, — sagði áðh.

Hver er það, sem var að tala? Er það ekki forsrh. þeirrar stjórnar, sem hefur það eitt hlutverk að láta kjósa ekki einu sinni, heldur tvisvar á sama árinu.

Hvað á þessi loddaraleikur að þýða? Finnst mönnum það ekki skörungsskapur af manni, sem þykir ófært að láta kjósa einu sinni, að láta hafa sig til þess að rjúfa stjórnarsamvinnu í hernumdu landi og mynda stjórn til þess að láta kjósa tvisvar á sama árinu?

Allir ábyrgir menn í þessu landi vita, að kosningar í vor var búið að gera óhjákvæmilegar, ef skapa átti starfsfrið í landinu.

Allir vita, að tvennar alþingiskosningar um kjördæmamálið skapa pólitíska upplausn í landinu og fullkominn ófrið.

Einar almennar alþingiskosningar um venjuleg mál, til þess að skapa starfsfrið, og tvennar alþingiskosningar, sem skapa ófrið og stórháskalega upplausn, eru ekki hliðstæður, heldur fullkomnar andstæður.

Þetta er alþm. og þjóðinni allri vel ljóst, og af því leiðir, að fyrirhugaðar kosningar í vor gáfu enga ástæðu né siðferðilegan rétt til þess að stofna til ófriðar um kjördæmamálið, og til viðbótar má taka það fram, að engum datt í hug að afgreiða kjördæmamálið í vor sem leið, og áttu kosningar þó að fara fram þá.

Hvernig sem farið er að, verður aldrei hægt að afsaka þetta frumhlaup með fyrirhuguðum kosningum.

Hver er skýringin á því, að annað eins og þetta skuli geta komið fyrir? Þjóðin stendur höggdofa af undrun.

Það, sem hér hefur skeð, er þó í raun rétttri aðeins framhald þess, sem átt hefur sér stað undanfarið. Sjálfstfl. getur ekki komið sér saman um neitt. Mikill hluti flokksins hefur í raun og veru verið á móti jákvæðu samstarfi og gert allt til þess að spilla því. Flokkurinn getur ekki borið ábyrgð á neinni ákveðinni stefnu. Hann stefnir í dag suður, á morgun norður, og gerir enga tilraun til þess að hafa forustu um nokkurt mál.

Sjálfstfl. fékkst ekki til þess að taka afstöðu til dýrtíðarmálsins, fyrr en hann var innikróaður og gat ekki komið undan. Hann varð að láta undan síga í skattamálunum. Sjálfstæðismenn taka ekki afstöðu til kjördæmamálsins nú á þennan hátt af því, að þeir séu samstilltir um að leggja í þessa baráttu nú. — Þeir eru að visu samhuga um að draga úr rétti dreifbýlisins, — og þetta er aðeins fyrsti áfanginn á þeirri leið, — en þeir eru auðvitað lafhræddir við dóm kjósendanna um þetta athæfi nú á þessum tímum. En þeir eru bara enn þá hræddari um kjörfylgið í Reykjavík, ef þeir vísa málinu frá.

Þess vegna hrindir Sjálfstfl. þjóðinni út í eina hörðustu kosningabaráttu, sem farið hefur fram hér á landi. Þess vegna lætur hann hafa sig til þess að mynda stjórn, sem hann þó veit, að getur ekki stjórnað.

Hörmulegt er, að þjóðin skuli dæmd til þess að deila um mestu ágreiningsmál sín á hættulegustu tímum, sem hún hefur lifað. Þó er hitt enn hörmulegra, að ástæðan til þess er ekki sú, að verið sé að berjast fyrir tímabæru stórmáli, sem krefst úrlausnar, heldur er þannig komið vegna pólitískra hrekkjabragða auvirðilegustu tegundar og ókleift að greina á milli, hvorir hafa sýnt meira manndómsleysi, þeir, sem beittu bragðinu, eða hinir, sem féllu á því.

Það er talað um réttlætismál. Það verður að virða okkur það til vorkunnar, sem kunnugir erum á Alþingi, þótt við drögum í efa, að það sé brennandi áhugi á réttlæti, sem knýr þá menn sporum, sem fyrir þessu máli standa. Við vitum, hvernig með þetta mál hefur verið farið undanfarið og hvernig það er — og hefur verið notað.

Það hefur sem sé verið tízka upp á síðkastið, að ef annar hvor flokkurinn, sem unnið hefur með Framsfl., hefur ætlað að leysa með honum stórmál, sem ágreiningur var um, þá hefur verið hótad af hinum flokknum, að ef hann hefði sig ekki hægan, þá skyldi „réttlætismálið“, þ. e. kjördæmamálið, verða lagt fram í því formi, sem honum kæmi „bezt“, en það þýðir í þessu sambandi verst — og hann geti ekki neitað, — þannig sundrað samstarfi hans við Framsfl. og því máli komið fyrir kattarnef, sem leysa átti. Það mun hafa verið óspart látið skina í það í haust við Alþfl.menn af sjálfstæðismönnum, að ef Alþfl. féllist á skattastefnu Framsfl., þá skyldi „réttlætismálið“ flutt í því formi, sem Alþfl. gæti ekki neitað. Sú aðferð, sem Alþfl. hefur nú notað við Sjálfstfl., er því ekki einu sinni frumleg, — hún er í nákvæmu samræmi við sameiginlega „formúlu“ þessara flokka fyrir því, hverjar séu skyldur stjórnámálanna við réttlætismál og hvernig með þau skuli fara.

Allir landsmenn spyrja nú: Hvað rak svo á eftir að breyta kjördæmaskipuninni, að allt verður að vikja fyrir því. — Það er von, að meðan spyrji, en hver getur gefið fullnægjandi svar?

Samkvæmt þeirri kjördæmaskipun, sem frv. gerir ráð fyrir, gæti það að visu komið fyrir, að sjálfstæðismönnum tækist að fá hreinan meiri hluta á þessum tveimur þingum, sem halda skyldi, þangað til stjórnskipunar. yrði breytt, með því að stofna sérstakan flokk, til málamynda, og fá minnihlutabm. kjörna í tvímenningskjördæmunum, án þess að minnka með því líkur sínar fyrir uppbotarþingsætum, en ekki er það þó líklegt vegna þess, hve sá flokkur gengur nú saman. Mönnum hefur skilzist, að svo miklu leyti sem á þessu frumhlaupi eru gefnar nokkrar skýringar, að hin mikla þjóðarnauðsyn sé í því fólgin, að fækka þm. Framsfl. En hvers vegna gat þetta ekki beðið, þangað við önnur atriði stjórnarskrármálsins voru leyst? Hvers vegna þurfti að stofna til ófriðar í hernumdu landi í miðri heimsstyrjöld, til þess að koma þessu í kring?

Ekki hefur Framsfl. meiri hluta á Alþingi, sem brýna nauðsyn beri til að hnekkja. Ég veit ekki betur en að þeir flokkar, sem að þessu standa, hafi algeran meiri hluta á Alþingi og það sé óþarfi fyrir þá að ráðast í öll þessi umbrot til

Þess að sækja sér slíkan meiri hluta. Geta þessir flokkar ekki ráðið eins og nú er, án þess að spyrja framsóknarmenn? Þurfa þeir að stofna til 6 mánaða kosningabaráttu til þess?

Allir landsmenn sjá, hvers þessir flokkar eru megnugir á Alþingi, eins og sakir standa nú, og til hvers þeir nota þann þingmeirihluta, sem þeir hafa. Þeir hrósa sér beinlínis af því, að þótt þeir hafi myndað stjórn, eigi þeir ekkert sameiginlegt áhugamál annað en að breyta kjördæmskipuninni. Finnst mönnum ekki glæsilegt og tímabært að stofna til harðrar kosningabaráttu í marga mánuði til þess að styrkja þessa flokka enn meir? Finnst mönnum ekki skiljanlegt, að flokkar þessir eigi erfitt með að þreya tvö ár enn eða svo eftir því, að þessi glæsilegi, samstæði meiri hluti þeirra á Alþingi verði eflur?

Þjóðin mun aldrei setta sig við, að henni sé hrundið út í tvennar alþingiskosningar samsumars, eins og nú stendur, nema hún fái skýlaus svör um það, hvers vegna það er nauðsynlegt, og því fer alls fjarri, að slík svör hafi fengist. Þjóðin krefst skorinorðs svars um það, hvað lá á að leysa kjördæmamálið, fyrr en um leið og önnur atriði stjórnarskrárinnar verða endurskoðuð innan fárra ára, og ekki seinna en í ófriðarlok. Þjóðin mun ekki gera sig ánægða með neitt málamyndasvar. Hér duga engin undanbrögð.

Auðvitað gat ekki hjá því farið, að þeir, sem beita sér fyrir kjördæmamálinu og friðslitum, yrðu varir við sterka almenna andúð gegn þessum starfsháttum. Sannleikurinn er sá, að í landinu munu fáir menn finnast, sem mæla þessu frumhlaupi bót. Ofan á allt annað hafa flutningsmenn kjördæmálsins gert sig bera að algeru áhuga- og skeytingarleysi um sjálfstæðismálið með því að knýja fram bráðabirgðabreyt. á hinu viðkvæmasta atriði stjórnarskrárinnar án þess að skeyta nokkuð um lausn þess. Það mátti biða, hitt varð að knýja fram.

Nú eru aðstandendur þessa máls hins vegar orðnir skelkaðir og byrjaðir að gera sér grein fyrir þeirri gifurlegu gremju, sem þeir hafa vakið með virðingarleysi sínu við stjórnarskrána og sín eigin heit.

Nú eru gerðar tilraunir til þess að sefa þessa óánægju. Halda menn, að það sé þá með því að taka upp þá einu málsmæðferð, sem sæmandi væri sjálfstæðismálinu, að afgreiða allar fyrirhugaðar breytingar á stjórnarskránni vel undirbúnar í einu lagi, eins og Framsl. og meginþorri þjóðarinnar vill og Alþingi ákvað í fyrra? Auðvitað ekki. Þess var ekki af þeim að vænta, til þess eru aðstandendur stjórnarinnar búnir að riða netið of þétt að höfði sér. Þá skyldu menn halda, að þeir, úr því sem komið er, tækju rögg á sig og afgreiddu sjálfstæðismálið á þessu þingi og létu það ekki henda Alþingi Íslendinga að afgreiða breyt. á stjórnarskrá ríkisins, nema fullveldismálin væru tekin með. Þeir virðast hvort sem er ekki líta svo á, að vandaðan undirbúning þurfi til þess að breyta stjórnarskránni. En til þessa hafa þeir auðvitað ekkert þrek — og engan vilja. Áhuginn nær ekki lengra en til þess að verza um kjördæmskipunina eftir því, sem flokkunum kemur best.

Með hverju er þá reynt að klóra yfir lítillsvirðinguna við sjálfstæðismálið? Eftir að Framsl. hefur krafist millipinganefndar, sem undirbúi ýtarlega endurskoðun allra stjórnskipunarl., þá leggja þeir til, að millipinganefnd skuli taka sjálfstæðismálið til meðferðar og hafa lokið störfum fyrir Alþingi í sumar, og segjast þeir ætla að afgreiða lýðræðismyndunina á sumarþinginu.

Hafa menn trú á, að forustumenn í stjórnarmálum gefi sér sérstaklega gott næði til þess að undirbúa og þaulhuga tillögur um gerbreytingar á stjórnskipunarl., frá því að þessu þingi lýkur og þangað til næsta Alþingi kemur saman, þegar að loknum kosningum?

Þá er það ekki heldur mjög ósmekklegur eða ólíklegur inngangur að því, að þjóðin sameinist um hina merkustu framkvæmd, sem nokkru sinni hefur legið fyrir Alþingi Íslendinga, að hrinda henni út í marga mánaða kosningabaráttu um þann óþinglegasta pólitíska verzlunarsamning, sem nokkru sinni hefur verið gerður.

Auðvitað veit það hver heilvita maður, að eftir 1½ mánuð verður sjálfstæðismálið jafn óundirbúið og það er nú. Þessi káktillaga er því verri fyrir málstað friðslitamannanna en þótt þeir hefðu ekki nefnt sjálfstæðismálið, eða hvers vegna afgreiða þeir ekki sjálfstæðismálið nú, ef þeir sitja ekki á svikráðum við það?

Þessi till. sýnir betur en nokkuð annað, hvernig kjördæmamálið er til komið. Ráðleysisfálmið með fullveldismálið sannar, svo sem bezt verður á kosið, hvernig verið er að leika pólitískan skollaleik með stjórnarskrána. Alþfl. tekur kjördæmamálið út úr sem agn í refsakákinni, sem átti að tefla án þess að hugsa nokkuð um aðrar breyt. á stjórnarskránni. Sjálfstfl. ætlaði sér ekki að breyta stjórnarskránni í vetur og hafði því ekkert undirbúið afstöðu sína, — ekki fyrir það, að flokkurinn væri ekki jafnfikinn og áður í það að draga úr áhrifum dreifbýlisins á Alþingi, heldur vegna þess, að honum mun hafa hrosið hugur við að leggja út í baráttu um það, einmitt nú, — en sakir sundrunar og vanmáttar sagast hann út í hringiðuna, — veit síðan ekki sitt rjúkandi ráð og sízt af öllu, hvernig takast megi að láta líta svo út, sem unnið sé af viti og eftir á ætlun að heildarendurskoðun stjórnskipunarl.

Getur nokkur hlutur sýnt þetta glögglegar en þáttill. um, að framtíðarskipulag ríkisins skuli undirbúið í millipinganefnd, á meðan barizt er um kjördæmamálið?

Hver er svo lausnin í kjördæmamálinu? — Það á að afnema ranglæti og sérrettindi, segja menn. Aðalbreytingin er að fyrirskipa hlutfallskosningar í tvímenningkjördæmunum sex. Auk þess á svo að fjölga þingmönnum um þrjá. Það er ekki réttlátt, að meiri hlutinn í tvímenningkjördæmunum fái báða þingmennina, segja vinir réttlætisins, — og þeir eru ekki í vandræðum með að finna réttlætið, sem vantar í stjórnarskrána. Réttlætinu á að fullnægja með því, að meiri hlutinn í tvímenningkjördæmunum fái annan þingmanninn og minni hlutinn hinn, og vinir réttlætisins eru klökkir yfir því, hvað þeir séu réttlátir og hvað úrlausnin sé snjöll.

Einn þriðji skal hafa jafnan rétt og tveir

þriðju. Meiri hlutinn í tvímenningskjördæmunun skal með þessu einfalda úrræði rétt og slétt sviptur öllum rétti og tvímenningskjördæmin öllum áhrifarétti á stjórnarmál, — það er hin einfalda lausn réttlætismálsins.

Ég held, að tímabært væri fyrir hv. alþm., sem mest tala um réttlæti og ranglæti í sambandi við þetta mál, að rifja upp fyrir sér ofur-einfalda staðreynd: Réttlætinu verður aldrei fullnægt með því að fremja ranglæti.

Með hlutfallskosningum í tvímenningskjördæmunum er framið óverjandi ranglæti í garð kjósendanna í tvímenningskjördæmunum, sem alls ekki verður þolað. Flytjendur þessa máls ættu að tala sem minnst um réttlæti. Sé það ásetningur manna að bæta úr þeim ágalla, sem tvímenningskjördæmin að ýmsu leyti eru á kjördæmaskipuninni, þá er til á því máli einföld lausn, sem hægt var að fá samkomulag um, sem er í samræmi við kosningafyrirkomulag okkar að öðru leyti og hægt var að framkvæma án þess að breyta stjórnarskránni. Þessi einfalda og réttláta lausn er í því fólgin að skipta tvímenningskjördæmunum í einmenningskjördæmi, — en þetta er heimilt að gera með einföldum l.

Hvers vegna var ekki sú lausn valin? munu menn spyrja. Svarið liggur opið fyrir, og það sýnir um leið betur en nokkuð annað, hvað það er, sem nú er verið að gera með breyt. á stj. skr. Það var ekki hægt að taka þessa einföldu, réttlátu lausn, af því að hún tryggði ekki nógu vel flokkssjónarmið þeirra, sem hér eru að verki. — Af því að hún tryggir Sjálfstf. ekki jafnmarga þm. og hlutfallskosningarnar.

Hvaða flokkslega þýðingu hafði það fyrir þá, sem hér á að þjóna, að skipta tvímenningskjördæmunum í einmenningskjördæmi í dreifbýlinu, þegar það blasir við, að áður en varir verður málstaður þeirra í minni hluta alls staðar eða nær því alls staðar í dreifbýlinu? Nei, — ekki annað kom að nokkru gagni til frambúðar.

Það er opinbert orðið, að þessi breyt. á kjördæmaskipuninni er hugsuð til bráðabirgða fyrst um sinn. Því er margyfirlýst af formælendum málsins.

Með minnihlutahingmönnum hlutfallskosnum á að tryggja það, að dreifbýlið geti ekki fengið stöðvunarvald, þegar lokahöggð í kjördæmamálinu verður greitt. Þeim er ætlað hlutverk flugumannanna. Til þess var ekki fulltreystandi nema minnihlutahingmönnum úr dreifbýlinu. Þess vegna var það engin úrlausn, þótt tvímenningskjördæmunum væri skipt. Fengi meiri hlutinn að ráða, yrði fljótlega kosið eitthvað af mönnum, sem fyndu upp á því að stinga við fótum, þegar tímabært þætti að stiga lokaskrefið í kjördæmamálinu.

Aðstandendur þessa frv. þykjast svo sem ekki vera að skerða rétt gömlu kjördæmanna eða draga úr rétti dreifbýlisins. Öðru nær. Þeir eru þvert á móti að auka rétt dreifbýlisins, segja þeir, og verða fjálgir í máli, þegar þeir lýsa umhyggju sinni fyrir dreifbýlinu og umfram allt gömlu kjördæmunum.

Kannast kjósendur landsins annars nokkuð við þessa menn. Muna þeir nokkuð eftir viðskiptum sínum við þá árið 1931?

Þeir, sem standa að kjördæmamálinu, muna eftir þeim viðskiptum, svo mikið er alveg víst. Þeir hafa lært svo mikið af þeim, að þeir ganga ekki beint framan að íbúum dreifbýlisins, eins og þeir gerðu þá. Það gera þeir ekki fyrr en minnihlutahingmennirnir hafa fengið rétt sinn samkv. stjórnarskrárbreyt., sem nú á að gera.

Þykir mönnum ekki líklegt, að mennirnir, sem háðu baráttuna gegn dreifbýlinu 1931, séu nú fullir umhyggju fyrir rétti þess?

Nú hefur verið gripið til sauðgærunnar, en þó mun enn sem fyrr sjá í úlfseyrun.

Nú hefur verið tekinn sá kostur að ganga aftan að og mæla vinnulag, í stað þess að hreint var gengið til verks 1931.

Þessi aðferð mun þó ekki gefast betur en sú, sem notuð var 1931, enda þótt þeir, sem fyrir þessari árás standa, hafi í fyrstu gert sér vonir um betri árangur.

Þeir, sem þessa árás gera nú, munu verða þess varir, að þeim mun lævislegri sem aðferðin er, þeim mun harðara viðnám verður veitt.

Nú eru þeir flokkar, sem standa að kjördæmamálinu, ráðnir í því að styðja þá ríkisstj. sjálfstæðismanna, sem mynduð hefur verið. Þetta er tvímálalaust einkennilegasta stjórnarmyndun, sem átt hefur sér stað hér á landi, og sennilega þótt víðar væri leitað. Þetta er áreiðanlega veikasta stjórn, sem nokkru sinni hefur tekið við völdum í þessu landi, en tímarnir, sem við lifum á, hinir hættumestu og örlagaríkustu fyrir íslenzku þjóðina, sem komið hafa. Þeir flokkar, sem styðja stjórnina, segja það beinlínis, og þarf þó ekki litla óskammfeilni til, að samstarfið sé ekki um neitt annað en að láta kjósa tvisvar og leysa kjördæmamálið. Sá flokkur, sem myndar stjórnina, er meira að segja svo ósvífinn að leggja á þetta alveg sérstaka áherzlu.

Stjórnin er skipuð af ósamstæðasta og úrræðalausasta flokki þingsins, studd af fullkomnum óheilindum og fláttskap á alla vegu, og er ekki farið dult með það. Ófær er hún til alls nema eins, að kynda haturs- og ófriðareld í landinu. Er þetta það, sem þjóðin þarfnast?

Þegar Framsf. myndaði hreina flokksstjórn síðast, árið 1938, flutti formaður Sjálfstf. vantraustsyfirlýsingu á stj. og færði henni það til foráttu, að hún væri of veik, hún hefði ekki styrk eða stuðning í þinginu til þess að koma fram þeim málum, sem aðkallandi þörf var að leysa. Honum fórust orð á þessa leið m. a.:

„Við sjálfstæðismenn vantroystum þeirri stefnu, er forsrh. hefur lýst yfir, að hin nýja stjórn muni fylgja.

Við teljum stjórnina myndaða á óþingræðislegan hátt.

Við teljum, að hún sé ekki lýðræðisstjórn.

Við teljum, að hún muni ekki einu sinni geta leyst nein venjuleg verkefni á sviði löggjafarinnar, sem máli skipta.

Við teljum, að enn síður geti hún þó leyst hin stórvægilegu og óvenjulegu verkefni, er víst þykir, að hennar biði.

Við teljum, að slík stjórn sé aldrei fær um að fara með völd.

Aldrei hefur þörf þjóðarinnar á sterkri stjórn verið jafnaðkallandi og augljós og einmitt nú.

Aldrei hefur jafnveik stjórn farið með völdin í landinu og einmitt nú.

Með þessum rökum berum við sjálfstæðismenn fram þá kröfu, að ný stefna verði upp tekin og nýrri stjórn fengin aðstaða og styrkur til að framkvæma hana.

Þetta sagði formaður Sjálfstfl. 1938.

Þessar ásakanir formanns Sjálfstfl. voru rangar og tilhæfulausar, eins og þá stóð á. Stjórnin hafði styrk til þess að leysa þau mál, er að kölluðu, og hún gerði það. En það þarf meira en litla dirfsku til þess af manni, sem gagnrýndi á þennan hátt stjórnarmyndund Framsfl. á friðartímum, þótt erfiðir væru á marga lund, að taka sér fyrir hendur að „löðrunga sig“ með því að mynda stjórn á þann hátt, sem hann nú hefur gert.

Það vita allir, að þótt byrjunarskrefin hafi verið stigin í dýrtíðarmálunum, þá er enn þá margt óleyst í þeim málum. Það er vitað, að skortur á vinnuafli stendur framleiðslunni stórkostlega fyrir þrifum, og það liggur fyrir, að hún biði hnekkis og dragist stórkostlega saman, ef ekki eru sérstakar ráðstafanir gerðar til þess að leysa það mál. Þær ráðstafanir yrðu meðal annars að vera fölgnafr í takmörkun á verklegum framkvæmdum ríkis og einstaklinga, til þess að vinnuaflið leitaði til framleiðslunnar á nýjan leik. Fjöldamörg önnur verkefni og af svipuðu tagi blasa við, sem þessi ríkisstj. er gersamlega ófær um að leysa. Auk þess skapar sambúðin við her þann, sem í landinu dvelur, og ófriðurinn stöðugt og nær því daglega ný og erfið úrlausnarefni. Þrátt fyrir þetta skirrist Sjálfstfl. ekki við að fleygja frá sér öllu ábyrgu starfi og mynda stjórn, sem hann veit vel, að er engin stjórn og ekkert getur gert að gagni, aðeins hangið fram yfir kosningar.

Sumum kann að finnast, að nú sé svo komið fyrir tilstuðlan þeirra flokka, sem stofnað hafa til ófriðarins, að ekki verði reist rönd við upplausninni og þjóðinni verði ekki bjargað undan ráðleysi þeirrar ríkisstj., sem við hefur tekið, og þess þingmeirihluta, sem stýður hana og situr á svikráðum við hana um leið. — Þetta er þó hinn mesti misskilningur. Umboðslausir þm. hafa að visu bundizt samtökum um að segja slitið innanlandsfriðnum og hlaupa frá þeim verkefnum, sem vinna þarf, — en þjóðin á eftir að segja sína skoðun.

Enn er hægt að bjarga málinu við með einföldu móti, — með því að menn fylki sér um framþjóðendur framsóknarmanna við kosningararnar og veiti flokknum stöðvunarvald á Alþingi í sumar, — ekki til að stöðva til frambúðar allar breytingar á kosningafyrirkomulagi og stjórnarskrá — heldur til þess að skapa starfsfrið, á meðan styrjöldin og hernámið varir, og undirbúa rækilega framtíðarstjórnskipun íslenska ríkisins.

Með þessu móti er hægt að setja niður deilurnar og skapa á ný forustu um atvinnu- og fjárbagsmálin, sem nú krefjast úrlausnar.

Með þessu eina móti er hægt að komast hjá tvennum kosningum á sama árinu og stöðva svo að segja í fæðingunni þá upplausn, sem nú er verið að stofna til.

Alþt. 1942. D. (59. löggjafarþing).

Forseti (GSv): Þá hefur fulltrúi Framsfl. lokið máli sínu og talað í 40 mínútur. Næstur tekur til máls hæstv. atvmrh., Magnús Jónsson, fyrir hönd Sjálfstfl. og hefur til umræða um 40 mínútur.

Atvmrh. (Magnús Jónsson): Herra forseti! Ég vil byrja með því að þakka flm. till. þeirrar, sem fyrir liggur, fyrir þetta heillaóskaskeyti, sem lagt var á borðið fyrir framan hina nýju ríkisstj. nokkrum mínútum eftir að hún settist í stóla sína. Og sérstaklega viðkvæmt verður þetta þakklæti vafalaust frá mér, sem bæði er nýr af nálinni í þessari stöðu og hef auk þess kjörið mér að verkefni sérstaklega það mál, sem vantrauststill. hefur valdið.

Ég ber þetta þakklæti mitt ekki fram í gamni aðeins og ekki heldur af því, að ég meti þá menn svo litils út af fyrir sig, sem hafa flutt till., eða þann flokk, sem bak við hana stendur, að mér þyki fengur í vantrausti þeirra. En þegar þeir villast svo af öllum samilegum leiðum, að þeir gera beinlinis rangindi í stjórnarskrá landsins, misrétti þegnanna og skerðing almennra mannréttinda að stefnumáli sínu, þá þykir mér vænt um að eiga fullt vantraust þeirra í því máli og á það skilið, því að fyrir sigri þess máls mun ég berjast eftir frekustu getu og heldur falla með því en standa með óréttinum.

Þegar ég virði fyrir mér ræður flm., einkum ræðu þm. Str., Hermanns Jónssonar, og reyndar líka ræðu 1. þm. S.-M., Eysteins Jónssonar, og hugleiði, að þetta eru menn, sem nú hafa í 8 ár farið með mestu ábyrgðarstörf þjóðfélagsins, og að þetta eru menn, sem bera sífellt í munni sér væmið skraf um frið í þjóðfélaginu, ábyrgðarþunga stjórnmalanna og hættuna á upplausn í kosningahitanum, þá alveg blóskrar mér, hvað þessir menn halda, að hægt sé að bjóða íslenskum alþingiskjösendum. Ég þarf ekki að lýsa þessum ræðum fyrir þeim, sem á hlýddu. Allir hafa heyrt, að bæði uppistaða og ívaf er ekkert annað en tilraun til æsinga, til lýðæsinga, ofboðs og annars þess, sem jafnan þykir bezt ráð til þess að fá menn burt frá rölegri ihugun og skynsamlegum tókum á málefnum.

Ég spyr mig sjálfan: Hvað veldur því, að þessir menn, sem þjóðin hefur falið vandasöm-ustu mál sín um langan tíma, bregðast svo trausti hennar og virðingu fyrir sjálfum sér?

Mér detta í hug þrjú svör.

1. Mennirnir hafa orðið svona ægilega reiðir af því að þurfa að vikja úr stöðu sinni. Og ýmislegt bendir til þess, að a. m. k. þm. Str., Hermann Jónasson, hafi varla haft stjórn á skapi sínu síðan hann vissi, að hann átti að fara frá. Á það benda sumar stjórnarathafnir hans síðustu dagana, og er þar frægust hin vanhugsaða tilraun hans að afhenda prentsmiðjuna Gutenberg og það, að hann fer alrangt með það, að það hafi verið gert með samþykki ráðh. Sjálfstfl.

2. Annað svarið er þetta: Þeir naga sig svo í handarbökin, að þeir verjast ekki hljóðum fyrir að hafa sjálfir stofnað til þessara athurða, og mun ég sýna fram á það hér síðar í ræðu minni. Kveinaði Eysteinn Jónsson mjög undan þessu og barmaði sér yfir misreikningi þeirra.

3. En þriðja svarið og vafalaust aðalsvarið er

það, að þeirra helzta haldreipi er að fara sundur. Þeir hafa hingað til átt mestan styrk sinn í röngu kosningafyrirkomulagi, og þeir eru nú að reyna með þessum óskapahljóðum og kveinstöfum að fá þjóðina og þá einkum bændur og búalið til þess að taka á sig sökina, fá kjósendur úti um byggðir landsins til þess að taka upp þykkjuna, þó að enginn veitist að þeim. En þetta hefur ekki tekizt hingað til og mun ekki takast heldur að þessu sinni. Allir Íslendingar vita það vel, að sveitamenn og framsóknarmenn eru sitt hvað, og sveitamenn ekki síður en aðrir neita því blátt áfram að taka á sig þær sakir, sem með réttu eru bornar á Framsfl. Og þeir gangast ekkert upp við það, þó að þeim sé gefið nýtt nafn og þeir kallaðir „dreifbýli“. Þeir hlaja að því og ekkert annað og gera gys að þessum herrum, sem sjálfir vilja búa í þéttbýlinu og dásama dreifbýlið — þegar það er í nógri fjarlægð frá þeim sjálfum.

Þm. Str., Hermann Jónasson, sagði t. d., að nýtt tímabil væri að hefjast með valdatöku sjálfstæðismanna. Ég gæti nú ekki harmað það að öllu leyti, þó að svo reyndist í ýmsum efnum, og ég býst við, að ákaflega mikill meiri hluti þjóðarinnar taki undir það með mér. Framsóknarstjórn fyrr og síðar hefur ekki kostað landið svo lítið, hvorki í fé, sæmd né menningu, að það geti verið eintómt hryggðarefni, þó að eitthvað dragi úr í svip. — En jafnvel þótt þessi tímamót væru túlkud eins og hann vill láta túlka þau, að nú væri rofinn friður, öryggi kastað á glæ og stefnt til innanlandsdeilna, þá má Hermann Jónasson vara sig að kasta grjóti í því húsi, þar sem hann sjálfur er staddur.

Hver var það, sem rauf fyrstur friðinn í haust, sagði af sér af svo að segja engu tilefni, neitaði að gegna störfum og ætlaði að kasta þinginu og þjóðinni út í stýrslausan bát á hættulegu vatni? Það var Hermann Jónasson, þm. Str., og meðráðh. hans, Eysteinn Jónsson.

Hver tók síðan við aftur að öllu óbreyttu, en gerði það með svo litilli karlmennsku, að hann kvaðst enga ábyrgð bera? Það var sami maður, Hermann Jónasson.

Hver lýsti yfir því, að öll grið, sem Alþingi hefði sett með kosningafrestun, skyldu rofin og stefnt til kosninga í vor? Það var sami maður, Hermann Jónasson, í áramótaboðskap sínum. Og hann bar við hlægilegum ágreiningi um skilning á smáatriði í samkomulagi flokkanna. Ef kosningar eru sá voði, sem þær eiga nú að vera, og það geta þær verið, þá á Hermann Jónasson stærstan hlut að því, — og því ægilegar sem hann málur upp myndina af ógn upplausnarinnar, því hlægilegri verður þessi tylliástæða, sem hann ber fram fyrir því að stofna þjóðinni í slíkan voða að eigin dómi.

Hermann Jónasson má vara sig á að vera stór-orður í þessu máli, en hann bar ekki gæfu til þess að vara sig á því í gærkvöld. Hann sagði, að með lævisi ætti að stela einhverju, að vantað hefði orðheldni og drengskap, hann talaði um yfirklor og hrænsi, að aðrir ættu að blygðast sín, um þokkaleg vinnubrögð. Öll þessi ráðherra-legu orð brenna nú eins og hrískostur á hans eigin baki. Ég vorkenni honum, þó að nokkuð

svíði undan, og ég vona, að aðrir taki undir þá vorkunnsemi með mér. Hann á verulega bágst að vera svona reiður. En það dregur úr vorkunnseminni, að hann á sjálfur sök á þessu, og sérstaklega það, að hann skuli vera að reyna að koma þessu á aðra.

Ég get ekki elt ólar við nema fátt eitt af því, sem þm. Str. sagði, enda var fátt þess eðlis, að því þurfi að svara, því að hávaði svarar sér bezt sjálfur. Hann sagði t. d., að svik sjálfstæðismanna við kosningafrestunina sæjast á því, að þeir hefðu lagt til að fresta afgreiðslu fjárl. til hausts. En bæði er nú það, að afgreiðslu fjárl. mátti fresta til hausts án kosninga, — og svo komu þessar till. sjálfstæðismanna, eftir að Hermann Jónasson og flokkur hans höfðu ákveðið, að kosið skyldi.

Hann kallaði stjórnarskrána skrípi, af því að þar væri talað um konung. Ég veit ekki, hvernig hann hugsar sér annað en svo verði, þangað til því verður breytt. Og við leggjum einmitt til, að slík breyting verði nú þegar undirbúin og afgreidd á þessu ári til fulls. — En hann og hans flokkur vilja setja á þetta, sem hann kallar skrípi, þeir vilja setja það á um óákveðinn tíma. Hirði hann því sína eigin sneið.

Þá lagði hann mikið út af því, að hlutfalls-kosningar mundu leiða til fjölda flokka í þinginu. Allt heldur hann, að megi bjóða mönnum. Hlutfallskosningar um tvo menn bjóða aðeins tveimur þeim öflugustu upp á þingsæti, og hann býst þó varla við að komast niður úr því, að tveir flokkar séu í landinu. Annars er þetta, að hlutfallskosningar efli marga flokka, ein grýlan, sem verður að reyk, ef ljósi er á hana varpað. Hér í Reykjavík þykist t. d. Framsókn vera heilmikill flokkur með allt sitt setulið, sem hefur flúið dreifbýlið þeirra. En samt tókst þeim ekki að koma að einum manni af 15 við bæjarstjórnarkosningarnar. Svona er nú þessi hættan voðaleg.

Ég skal ekki fara langt út í þá kennslustund í kosningasvindli, sem Hermann Jónasson gaf okkur í gærkvöld og Eysteinn Jónsson vék einnig að. Ég efast ekki um kennarahæfileika þeirra í þessu efni. En óheppilegt var, að Hermann Jónasson skyldi minnst á samvinnu Sjálfstfl. og Bændafll. síðast í þessu efni, því að þótt sjálfstæðismenn yrðu þá sem áður fyrir barðinu á hinni ranglátu kjördæmaskipun, þá urðu þó Bændaflokksmenn enn harðar úti. Þeir fengu með uppbótarsætum og öllu þingmann fyrir hverja 1789 kjósendur móti Framsókn með þm. fyrir hverja 766. 1789 — 766. — Svona var nú það svindl. Menn dæmi svo um, hvor svindlaði.

Ég má ekki tímans vegna taka fleiri atriði úr ræðu hv. þm. Str., Hermanns Jónassonar, til meðferðar, vegna þess að ég vil verja meginmáli ræðu minnar til þess að ræða það mál, sem hér er haft sem aðalrök fyrir vantrauststillögunni.

Þá get ég ekki vikið nema mjög stuttlega að ræðu 1. þm. S.-M., Eysteins Jónssonar. Var fyrri hluti hennar sýnilega í þeim anda, sem hann hefur ætlað að tala, ef stjórnarskrármálið hefði ekki komið. Það var skrumskæld frásögn af samstarfi flokkanna, ónot til sjálfstæðismanna og Alþfl., en jafnframt harmagrátur yfir því, að samstarfið

skyldi rofna. Hann lýsti samstarfinu sem því herfilegasta, en vildi þó telja þjóðinni trú um, að upplausn og vandræði mundi af því leiða, að þessu samstarfi var slitið.

Eysteinn Jónsson tók undir söng síns gamla embættisbróður um það, að þessi tími væri sérstaklega illa valinn til stjórnarskrárbreytinga. Í gærkvöld var það rifjað upp, að stjórnarskránni var einmitt breytt í mjög mikilvægum atriðum á tímum heimsstyrjaldarinnar, 1915. Ég vil minna á, að sambandsl. voru sett í hinum miklu umbrötum stríðslokanna. En framsóknarmönnum þykir alltaf óhentugur tími til þessara hluta. Í nefndaráliði þeirra um stjórnarskrárbreytinguna 1932 segja þeir, að þeir „telji núverandi tíma óhentugan til þess að stofna til stórdælna um málið“. Ekki var þá heimsstyrjöld, en tíminn er alltaf óhentugur fyrir þann, sem á að láta sérreittindi af hendi.

Þá sagði hann, að undarlegt væri að ætla sér að breyta stjórnarskránni í tveim áföngum. Nei, það er einmitt nauðsynlegt, — vegna Framsóknar. Við þekkjum framkomu þeirra í þessu máli. Við, sem óskum eftir stjórnarskrá íslenska lýðveldisins sem fyrst, vitum, að Framsókn fæst aldrei til samstarfs um hana fyrr en réttlætismál kosninganna er leyst. Því að svo lengi sem Framsókn heldur sérreittindum sínum þorir hún aldrei að hrófla þar við neinu.

Enn talaði hann með mikilli fyrirliðningu um „minnihlutabíngmenn“ í tvímenningsskjórdæmunum, ef hlutfallskosningar færu fram. En hann ætti að tala varlega. Hann er sjálfur minnihlutabíngmaður í sínu tvímenningsskjórdæmi. Og framsóknarmenn mega vel heita minnihlutabíng. allir saman í öllum undanförunum kosningum. Flokkur þeirra er allur minnihlutaflokkur.

Því hefur verið haldið fram í nál. framsóknarmanna, að stjórnarskrárbreyt. 1933 hafi verið „rækilega undirbúin“, og þau ein rök færð fyrir því, að þófið um málið hafði þá staðið í um 3 ár. — Þetta er mjög fjarri sanni. Það var einmitt allra manna mál, að stjórnarskrármálið væri engan veginn leyst með stjórnarskránni 1933. Það var vandræðalausn og eingöngu gerð til þess að fá einhvern enda á málið í bráð.

Þetta kom líka greinilega fram í kosningum þeim, er síðan fóru fram.

Stjórnarskráin sjálf mælir svo fyrir, að hver þingflokkur skuli hafa „þingsæti í sem fyllsta samræmi við atkvæðatölu sína við almennar kosningar“. Meginreglan er því sú, að þingflokkarnir séu skipaðir í sömu hlutföllum eins og kjósendurnir í landinu eru.

En hvernig hefur þetta tekist?

Hvað segja kosningarnar?

Ég ber t. d. saman Sjálfstfl. og Framsfl.:

1934 fær Sjálfstfl. 21974 atkv., eða 42.3% atkvæða, en Framsfl. 11377½ atkv., eða 21.9% atkvæða.

Framsfl. fær því hér um bil nákvæmlega helmingi færri atkv., en hann fær kosna 15 þm. og Sjálfstfl. 16 þm.

En nú kom hin „rækilega undirbúna“ stjórnarskrá og miðlaði málum. Sjálfstfl. fékk 4 upp-bótarp. Sú réttarbót náði þó ekki lengra en það, að nú hafði Framsókn þm. fyrir hverja 758

kjósendur, en Sjálfstfl. 1098. Sjálfstfl. fékk þá alls 20 þm., en hefði átt að fá 29 til jafns við Framsókn.

1937 fékk Sjálfstfl. 24132 atkv., eða 41.3% atkvæða, en Framsfl. 14556 atkv., eða 24.9% atkvæða.

Þrátt fyrir uppbætur hélzt sama óréttlætið. Framsókn fékk þm. fyrir hverja 766 kjósendur, en Sjálfstfl. fyrir hverja 1419 kjósendur. Sjálfstfl. fékk alls 17 þm. á sín 24000 atkv., en Framsókn 19 þm. á sín 14500 atkv. Sjálfstfl. hefði átt að fá 31 þm. í stað 17.

Svona rækilega var þessi stjórnarskrá undirbúin, sett og samin.

Flokkar þeir, sem svona herfilega urðu fyrir harðinu á þessu kosningafyrirkomulagi, létu þó við svo búið standa. Þeir höfðu engin samtök um lausn málsins, enda voru þeir engan veginn sam-mála um lausn málsins, eins og kom í ljós í fyrri stjórnarskrárbættunni. Sjálfstfl. vildi hrófla sem minnst við því, sem verið hefur, halda kjórdæmum þeim, sem verið hafa og hrófla sem minnst við hlutfallinu milli sveita og sjávarsíðu. Alþfl. vildi annað, enda gekk hann nú til fulls samstarfs við Framsókn, og málið þagnaði.

En Sjálfstfl. beið og lét sér lynda það, sem var. Hann beið tækifæris og hafði nóg önnur verk að vinna.

Svo kom þetta þing saman, og þá taka viðburðirnir að gerast. Ég jata það hreinskilnislega, að ég var og er fylgjandi kosningafrestun, eins og ástatt er, og hef talið, að ekki hafi átt að rjúfa samstarf, helzt allra þeirra þriggja flokka, sem þjóðstjórnina mynduðu 1939. Og ég segi það hika-laust, að enn vitum við ekki með neinni vissu, hvort hér verður hægt að kjósa í vor. Það getur farið eftir viðburðum, sem við höfum engin tök á.

En þetta er allt liðin tíð. Það er búið að ákveða kosningar, og það er þingmeirihluti með því að breyta stjórnarskránni.

Hverjir ollu þessu? Hverjir hófu þennan hættulega leik, sem Framsókn atyrðir okkur svo fyrir?

Það gerðu framsóknarmenn sjálfir, — þeir sjálfir og enginn annar.

Þetta veit hvert mannsbarn, sem kann að lesa og hlusta.

Sjálfstæðismenn sýndu þá ábyrgðartilfinningu, að þeir gengu í þjóðstjórnina 1939, þegar allt var að keyrast í dróma hjá hinum. Það var mikil flokksleg fórn, en það var skylda gagnvart þjóð og fósturjörð.

Sjálfstæðismenn samþykktu kosningafrestunina í fyrri, þó að margir þeirra teldu það einnig mikla flokkslega fórn. Það hefði verið auðveldara til sigurs að sleppa þessu hvoru tveggja, berjast í stjórnarandstöðu, láta allt fara í rúst og handaskol fyrir andstæðingunum og heimta svo kosningar. Það er þetta, sem Framsfl. vill nú reyna. — En Sjálfstfl. mat meira að vera ábyrgur flokkur og standa vörð um öryggi lands og þjóðar. Það getur verið, að kjósendur landsins launi þetta engu nú við kosningarnar. Það fer sem vill. Sjálfstæðismenn gera það, sem þeir telja rétt, og eru ekki á neinum veidum. Og ég þekki þá ekki hugsunarhátt þess hluta þjóðar-

innar, sem Sjálfstfl. væntir fylgis hjá, ef þeir menn meta ekki þessa framkomu okkar.

Sjálfstfl. einn hafði nægilega ábyrgðartilfinningu til þess að vilja halda fast við kosningafrestunina enn þá.

En hvert er svo hlutverk Framsóknar, siðameistarans stranga, í þessu efni?

Það er napurt háð örlaganna, að það skuli einmitt vera Framsfl., sem stofnar til þessarar kjördæmabreytingar. Það er einkennilegt að athuga, hvernig sagan endurtekur sig í þessu. Þegar fyrri kjördæmadeilan varð, var það einmitt Framsóknarstjórnin, sem hóf leikinn. Það var hún, sem bar fram breytingu á stjórnarskránni á fyrri þingi 1931. Hún gat ómögulega þolað, að í stjórnarskránni væri sá snefill af jafnrétti milli flokka, sem fólst í landskjörinu, og ætlaði að afnema það.

Og nú færir þessi sama frú, Framsókn, upp ballið með því að lýsa yfir því, að ekki skuli lengur staðið við samþykkt Alþingis um kosningafrestun.

Þetta er bein og ótvíræð byrjun þess, sem nú er orðið.

Alþfl. hafði einnig lýst yfir því, að hann vildi kosningar, enda var hann nú kominn í stjórnarandstöðu. Og því var yfir lýst af miklum meiri hluta þingmanna, að kosið skyldi í vor.

Alla ábyrgð á þessu bera vitanlega þeir menn og flokkar, sem að þessu stóðu.

Sjálfstfl. gat engu um þetta ráðið. Hann varð að taka því, sem að höndum bar. Kosningarnar í vor, sem ég, eins og margir, horfi til með угg og ótta sakir þess, sem í fyrri olli frestuninni, eru því alveg á ábyrgð Framsfl., sem gaf þessu tiltæki öruggan meiri hluta á þingi. Þetta veit þjóðin öll og mun hafa í huga, þegar hún metur og vegur ábyrgðartilfinningu hinna einstöku þingflokka. Sjálfstæðismenn einir hafa haft þrek til þess að rjúfa ekki gerða ákvörðun um kosningafrestun meðan hætta vofir yfir. Till. frá einum af forustumönnum Sjálfstfl., forseta sameinaðs Alþingis, Gísla Sveinssyni, um það, að Alþingi beinlínis lýsti fylgi sínu við kosningafrestunina, er eina röddin, sem heyrzt hefur úr þeim flokki, en flm. hefur ekki talið hana tímaþæra eins og komið er, vegna þeirra viðburða, sem gerzt hafa og ég skal víkja að.

Þegar Framsfl. hafði skorið úr því að kjósa skyldi í vor, var stíflan tekin úr flóðgáttinni. Þetta var beinlínis tilboð frá Framsókn um að nota nú tækifærið til stjórnarskrárbreytingar.

Það eitt stóð þar í vegi, að ágreiningur hafði verið milli Sjálfstfl. og Alþfl. um breyt. á kosningafyrirkomulaginu. Við vildum, eins og ég vék að áðan, ekki haggja við hinum fornu kjördæmum, heldur leitast við að samrýma kjördæmakosninguna því, að unnt væri að ná því flokkslega réttlæti, sem stjórnarskráin sjálf gerir ráð fyrir. Þetta mátti m. a. gera með því að koma á hlutfallskosningum í tvímenningskjördæmunum og nálgast þannig rétta hlutfallið milli flokkanna, án þess að þurfa að fjölga þingmönnum nema lítið eða jafnvel ekkert. Þessa hugsun settum við fram í nefndaráli á þinginu 1933, núv. forsrh., Ólafur Thors, og ég. Við lögðum það til, að þessar hlutfallskosningar mætti innleiða með

einföldum l. Ekki fórum við freklegar í það mál en svo.

Siðan hafa margar og miklar stoðir runnið undir þetta, og það frá öllum hliðum. Framsóknarmenn hafa ýtt undir þetta og játað réttmæti þess með því að taka einmitt þetta fyrirkomulag upp við kosningar til búnaðarþings. Þá er þetta orðin alveg viðurkennd regla, svo að segja hvar, sem kjósa á tvo menn, t. d. skrifara á Alþingi. Þessi hugmynd hefur því fengið meiri og meiri byr og hvað eftir annað verið um það skrifað. Við gátum meira að segja haft fulla von um það, að Framsfl. mundi styðja þetta, og hann ætti að styðja það, ef hann færi eftir málefnum, en væri ekki að verja sérréttindi sín umfram aðra flokka.

En annað var í veginum, og það var afstaða Alþfl. Hann hafði yfirleitt mælt með öðrum leiðum, og var því hæpið, að unnt yrði að ná þar samstarfi og nota kosningarnar, sem Framsókn bauð upp á, til þess að sækja þetta réttlætismál.

En þá skeður annað undrið á þessu þingi. Alþfl. ber fram frv. til breytingar á stjórnarskránni, þar sem einmitt þessi stefna sjálfstæðismanna er farin: Hlutfallskosning í tvímenningskjördæmunum.

Hvað var nú að gerast? Það er stundum talað um, að ekki sé hægt að vænta þess, að steiktur gæsir fljúgi upp í mann. En hér virðist þetta vera að gerast.

Framsókn heimtaði kosningar, og þá varð þeim ekki afstýrt.

Alþfl. bauð þá lausn á kjördæmamálinu, sem við höfðum haldið fram.

Og svo koma hv. framsóknarmenn og ætla að telja þjóðinni trú um, að það sé eitthvert dæmalaust ábyrgðarleysi, að við gripum þessa gæs, þegar hún gefst. Það á að vera eitthvert afskaplegt glapræði, að við afsölum ekki þeim rétti, sem við gátum fengið til handa þeim þúsundum kjósenda Sjálfstfl. úti um allt land, sem hingað til hafa verið gerðir að hornrekum og hálfdrættinum á við aðra. Ég fyrir mitt leyti afsegi alveg að bregðast svo trausti þessara ágætu og marghrjáðu kjósenda um allt land.

Mér þykir vænt um, að málið hefur greiðzt svona vel, og ég þakka báðum þessum flokkum, en einkum Framsfl., sem fyrst hefur greitt fyrir þessu máli. Og þetta þakklæti verður hún að þiggja, þó að hún segist hafa gert þetta af einfeltni.

Hér verður engum vífilengjum komið við af hendi framsóknarmanna. Það þýðir ekkert að tala eins og hv. þm. Str. um „stuttur og friðsamlegar“ kosningar. Kosningar eru kosningar. Og vilji menn losna við þær, þá er ekkert annað ráð til þess en að hafa engar kosningar.

En auk hlutfallskosninganna er svo farið fram á dálitla fjölgun þingsæta í kaupstöðum. Þetta mun nú eiga að blása upp í ósköp.

Við skulum athuga skjöld hv. framsóknarmanna í þessu efni, áður en við látum hrífast af rökum þeirra.

Á Alþingi 1933 báru fulltrúar Framsóknar fram svolátandi tillögu: „Hver sýsla og hver kaupstaður, sem hefur full kaupstaðarréttindi, skal vera kjördæmi. Nú breytist tala sýslufélaga eða

kaupstaða, og breytist þá tala þingmanna eftir því.“ (Þskj. 584.)

Hvað þýðir nú þetta? Það þýðir það, að hér er af Framsóknarþm. farið einmitt fram á þetta, sem nú á að ganga landráðum næst. Það er einmitt þessi Framsóknarhugsjón, sem Alþfl. hefur borið fram í frv.

En við vildum þetta ekki þá. Og við viljum það ekki enn. Þó að við viljum láta kjördæmin haldast, þá teljum við ekki heppilegt að fara að mynda mjög smá kjördæmi, eins og hér yrðu. Seyðisfjörður situr vegna sins sögulega réttar, en við teljum ekki rétt að stofna til fjölgunar þm. af þessum sökum og höfum því fengið þetta fellt úr frv.

Allt annars eðlis eru tillögurnar um fjölgun þm. í Reykjavík og stofnun kjördæmis á Siglufirði. Þar myndast nýtt fullkomlega stórt kjördæmi, og Eyjafjarðarsýsla er eftir sem áður fjölmennasta tvinningsskjördæmið. Um rétt Reykjavíkur má náttúrulega munnhöggvast endalaust, en hér er nú þriðjungur allra landsmanna, og þá væri í sjálfu sér engin ofræusn, þó að hér væri kosinn einn sjötti hluti þingmanna, eða helmingi færri en fjölsfjöldi segir til um. En annars vil ég benda á, að fjölgun þm. í Reykjavík er í raun og veru alveg þýðingarlaus upp á fjölda þingmanna að gera, ef á annað borð á að jafna milli flokka. Fjölgun þm. Reykjavíkur þýðir ekkert annað en fækkun uppþótarþingsæta.

Hér er því um einn þm. að ræða á Siglufirði. Er það þá hann, sem öll þjóðin á að rísa upp gegn og mótmæla? Ég held, að það sé til nokkuð mikils mælt. Það er fram á of mikið farið við þúsundir kjósenda um allt land, að þeir afsali sér réttarþót frv. til þess að losna við einn þm. kosinn á Siglufirði.

Og svo vil ég minna Framsfl. á eitt, áður en hann dæmir alla landráðamenn, sem verða með þessari réttarþót handa Siglufirði og haggja þannig hlutfallinu milli kaupstaða og sveita. Þeir ættu að lita í þingtiðindin 1927 og sjá þar sín eigin handaverk. Eitt fyrsta verk Framsfl., eftir að hann komst til valda, var að taka einn þm. af sveitakjördæmi og afhenda hann kaupstað. Það var ekki nóg með að bæta einum við kaupstaðina, heldur var einn tekinn af sveitinni.

Svona stendur þá þetta mál, og enginn bægslegangur né hótanir munu geta komið af stað nokkrum æsingum um það, m. a. af því, að þær æsingar ættu þá að beinast jafnt gegn öllum. Fyrst gegn Framsókn, sem opnaði dyrnar og sagði: Gerið þið svo vel, síðan gegn Alþfl., sem gekk inn á undan með till. okkar, og svo þá loks gegn sjálfstæðismönnum, sem þáðu boðið, úr því að kjósa átti.

En auk þess er málið sjálft svo fjarri því að vera fallið til æsinga sem frekast er unnt, nema þá aðeins fyrir þá menn, sem ekki vilja sleppa sérréttindum. Framsóknarmenn berjast um á hæli og hnakka eins og allir þeir, sem sérréttindum vilja halda. Það bara vorkennir þeim enginn. Það er til of mikils mælt að biðja sveitir og dreifbýli að taka þessa þykkju upp fyrir Framsókn. Það er ekki dreifbýlið, sem á að svipta neinu, þar helzt allt óbreytt. En það er einn ákveðinn pólitískur flokkur, sem nú er ætlað til,

að hafi fulltrúa á sama hátt og aðrir þingflokkar. Það er allt og sumt.

Ég þarf að minnast dálítið meira á þetta at-riði, vegna þess að Framsfl. reynir að nota þetta sem eitt aðalvopn í sinni vonlausu baráttu. Það má þegar sjá á nál. minni hl. í stjórnskrármálinu. Þar er sí og æ klifað á orðunum þéttbýli og dreifbýli, dreifbýli og þéttbýli, og undir þessum uppnefnum á nú að sigra. Við þekkjum þennan söng. Öll þjóðin er farin að þekka þetta útburðarvæl, þennan þjóðsöng upplausnar og úlfúðar, þéttbýli — dreifbýli. Þetta hefur alltaf verið hættulegasta mein hvers þjóðfélags, og verstu eitursnákar hverrar þjóðar eru þeir, sem á þessu ala: þéttbýli, dreifbýli. Ungt fólk, sem flytur í bæi og stofnar þar heimili og vinnur sína vinnu á sjó og landi, það á að vera orðið að einhverjum erkifjendum sinna fornu æskustöðva, eitthvert úrhrak. Þéttbýlið, það er óvinurinn sjálfur, þéttbýlið, sem myndast hefur eftir atvinnuháttum, þéttbýlið, byggt sama fólk eins og dreifbýlið. Ég veit það vel og kannast við það, að straumur fólks til sjávarsiðunnar getur verið um of. Ég er fullkomlega samþykkur því, og mun stuðla að því eftir megni, að það sé ríflaga búið að þeim, sem hafa skapfestu til að skilja ekki við jörð landsins, moldina og allt það frjómag, sem hún ein getur veitt líkama og sál. En þessi viðbjóðslegi róður milli barna fósturjardarinnar, eftir því, hvar þau búa, skal aldrei fá mitt fylgi.

En sérstaklega verður þessi bardagaaðferð ljót, þegar hún er auk þess byggð á ósannindum og rangri meðferð málavaxta, eins og hér er.

Í kosningunum 1931 tókst Framsfl. að ná miklum sigri á fólkskum flutningi þessa máls. Og ég get í raun og veru vel skilið það, eins og málið lá þá fyrir. Framsókn hafði sjálf, eins og ég gat um áðan, lagt fram frv. til stjórnskrár-breytingar, þar sem nema átti burtu einu ljósglætuna, sem þá var fyrir Sjálfstfl. og Alþfl. Þeir tveir flokkar tóku þá höndum saman og sögðu: Úr því að breyta á, þá er líka bezt að lagfæra kosningafyrirkomulagið, svo að fullt réttlæti fáiast. En málið var nýtt. Það var alveg órátt. Engar tillögur lágu fyrir um það, hvernig þetta var hugsað. Sumir töluðu um fá, stór kjördæmi, sumir um landið allt eitt kjördæmi o. s. frv. Svo var þingið rofið undir miklum ærslum. Og kosningarnar urðu einhverjar mestu æsingakosningar.

En það er alveg vonlaust að gera þetta þaulrædda og sauðmeinlausa frv. að neinum slíkum þorgeirshola. Nú er málið alkunnugt. Það er ljóst og einfalt. Framsóknarmenn tala um, að þetta frv. sé lítið undirbúið. Þetta er hin mesta fjarstæða. Tillögurnar eru þrautráddar í mörg ár. Sveitamenirnir þekka vel, hvernig hestar fælast bílana fyrst, einkum ef þeir koma brunandi og hvæsandi í myrkri. Þannig gátu kjósendurnir einnig fælt, þegar Framsókn kom hvæsandi í myrkirinu. En hestarnir hætta brátt að fælast. Þeir sjá það brátt, að bílarnir eru alveg meinlausir, og það er alveg vonlaust að ætla að nota þá sem grýlu. Það er of lítið traust á kjósendum að halda, að þeir hafi ekki gripsvit og hræðist sí og æ sama málið.

Breyting á kosningum til Alþingis er nú þrautrátt mál, og framsóknarmenn vita það alveg eins vel og aðrir, að þessi breyting kemur. Þeir fá ekki að halda sérréttindum sínum.

Þm. S.-M., Eysteinn Jónsson, var eitthvað að tala um, að við kæmum hér eins og úlfar í sauðargærum. En það eru fleiri sögur um dýr, sem reyna að breiða yfir sig húð af öðru dýri til að villa á sér heimildir. Það er til saga um asna, sem breiddi yfir sig ljónshúð, og ætlaði með því að hræða öll dýr merkurinnar. En cyrun voru stór, og þau stóðu út undan ljónshúðinni, og þetta mistókst alveg.

Framsóknarmenn byrsta sig mjög hér í útvarpinu og halda, að þeir geti hrætt menn um allt land. Þeir vilja líta út eins og ljón, en allir sjá, að þetta er bara venjulegur Framsóknarasní.

Nei, „dreifbýlið“ þarf ekkert að óttast og óttast ekkert í þessu frv., heldur þvert á móti. Því er nú ætlað að fá meiri ítök í stærsta og voldugasta flokki landsins. Rangindin í kosningafyrirkomulaginu hafa svipt þennan flokk fulltrúum fyrir sveitirnar, þó að hann eigi þar geysimikið fylgi, og þetta veldur því, að Sjálfstfl verður bundnari við kaupstaðina. Þó að ég sé þm. Rvíkur, þá er ég gamall sveitamaður í húð og hár, og ég vil ekki, að flokkur minn sé slitinn frá sveitinni. Ég vil, að sveitirnar eigi sína sterku fylkingu fulltrúa í Sjálfstfl., svo að kjósendur hans um land allt fái sín réttmætu áhrif á gang mála á þingi.

Hvernig lítur nú dæmið út, ef við litum á dreifbýlið, sveitirnar? Ég hef tekið atkvæðatölurnar upp frá seinustu kosningum. Í kjördæmunum utan kaupstaðanna, sem Framsókn mundi væntanlega kalla dreifbýlið, fengu framsóknarmenn þá 12915 atkv. og 19 þm., en Sjálfstfl. og Bændafll., sem voru í samkosningu, fengu 13716 atkv., eða 800 atkv. fleira, en aðeins 6 þm. kosna. — Þetta er nú rétturinn, sem Framsókn vill skapa og skera handa sínu elskaða dreifbýli. Ef við tökum svo annað dæmi, sveitir landsins allar frá og með Skagafirði og allan hringinn til og með Austur-Skaftafellssýslu, þá féllu atkvæði þannig: Framsfl. fékk 6431 atkvæði, en Sjálfstfl. og Bændafll. 4552 atkvæði. En útkoman var sú, að Framsókn fékk 11 þingmenn kosna á þessu svæði, en hinir alls engan. Er ekki þetta traustur lýðræðisgrundvöllur? Halda menn ekki, að þessi fylking kjósenda, yfir hálf 5. þúsund manna, sé ánægð? Ég vil fyrir þeirra hönd og annarra þúsunda sjálfstæðismanna um land allt mótmæla þessari skammarlegu skrípamynd af lýðræði, sem Framsókn ætlar sveitunum að húa við.

En aðalatriðið er það, að fulltrúatalan verður alveg sú sama úr sveitunum. Framsfl. er gert jafnhátt undir höfði og öðrum flokkum, vald sveitanna er óbreytt, en vald þeirra og áhrif eru tryggð í stærsta og sterkasta stjórnmálaflokki landsins, flokki, sem alltaf hlýtur að verða áhrifamikill um úrslit stórmála.

Ég minnst í þessu sambandi á traustan lýðræðisgrundvöll. Það er eitt af öfugmælum Framsóknar í þessu máli, að þeir séu að skapa traustan lýðræðisgrundvöll. Það er leitt að þurfa að hlusta á slíkt þvaður. Og svo er leitað út um lönd eftir öllu, sem unnt er að finna fjærst okkar hugsun. Osló og Englandi er veifað og Amer-

íku, rétt eins og það sé þessu viðkomandi, hvernig við hugsum hér heima. Sú var tíðin, að Íslendingar þorðu að hugsa fyrir sig. Þeir stofnuðu lýðveldi og settu lög eftir eigin höfði. En svo kom upplausnin. Kardináli sunnan úr löndum var fenginn til þess að tala mjög svipað um þetta eins og framsóknarmenn gera nú. Það væri „úsannligt, að Íslendingar þjónuðu ekki undir einhvern konung eins og aðrar þjóðir“. Nú á það að vera úsannligt, að við viljum ekki taka upp kosningafyrirkomulag eins og einhverjar aðrar þjóðir.

Það er ekkert á móti því að athuga þá líka sögulega, hvað þessi „trausti lýðræðisgrundvöllur“ Framsóknar er í raun og veru traustur. Í kosningunum 1931 var kosið eftir þessari reglu. og Framsókn kom inn með hreinan meiri hluta þings, 23 þm., á þriðjungi atkvæða. Þetta var alveg eftir kokkabókinni. Svona er það stundum í Englandi, og svona er það allt traustast. En hve traustur reyndist þessi grundvöllur? Það vita þeir, sem fylgdust með á þeim árum. Grundvöllurinn reyndist vitanlega eitt kviksyndi., og allt hrundi og fór í rúst. Það hékk riðandi, að mig minnir, á annað ár og hrundi þá á sínu eigin ranglæti og vitleysu. Samsteypustj. varð að taka við rústunum, og upp úr því var okkar núverandi stjksr. hnoðað saman. Þeir, sem eru eitthvað nærri því að trúa á tal framsóknarmanna um hinn trausta lýðræðisgrundvöll, sem þeir prédika, ættu að kynna sér þessa sögu. Eftir íslenskum hugsunarhætti er svona þingmeirihluti, byggður á minni hluta kjósenda, ranglátur og réttláus. Honum helzt hér aldrei uppi að fara með völd til lengdar. Frv. okkar til leiðréttingar á þessu er lífsnaðsyn til verndar lýðræðinu í þessu landi.

Fyrirv. forsrh., Hermann Jónasson, færði þau ein rök fyrir því, er hann sagði af sér, að hann vildi ekki taka ábyrgð á svona vinnubrögðum. Segjum við tveir. Ég mundi ekki vilja taka þátt í hans vinnubrögðum, þegar hann vill byggja lýðræðið íslenska á líku kviksyndi eins og meiri hlutinn og stjórnin 1931. Ég vil taka þátt í þeim vinnubrögðum að láta ávallt tryggan og þéttan meiri hluta kjósenda, dreifðan jafnt um landið allt, standa bak við þingmeirihlutann. Það mun reynast lýðræðinu og þingræðinu hollast, a. m. k. hér á landi.

Ég verð nú að ljúka máli mínu.

Sú stjórn, sem Framsókn vill lýsa vantrausti á, er að þeirra dómi veik stjórn. Þeir ættu ekki mikið um að tala. Í þessari stjórn eru þó fulltrúar framt að helmingi fleiri kjósenda en þeir hafa ráðið yfir. Það tel ég mikinn og ómetanlegan styrk. En þingstyrkur hennar byggist á því mikla réttlætismáli, sem $\frac{3}{4}$ hlutar landsmanna heimta, og hann er nógur.

Allir þessir flokkar standa saman um þetta mikla mál. En hver er stefna Framsóknar?

Að stöðva, að spyrna fæti við, að streitast á móti.

Þessi flokkur, sem kallar sjg Framsóknarflokk, gerir sínu fagra nafni litla sæmd.

Og ef hann fengi þessu framgengt og fengi stöðvunarvald með sínum fáu kjósendum, hvað ynni hann?

Ég veit, að hann þorir ekki sjálfur að horfa framan í það, sem þá tæki við.

Einn staði hann uppi, vargur í véum, einn og yfirgefinn á sínum brauðfótum fylgisleysisins.

Þá mundi þjóðin fá að horfa á pólitískt hrún.

Enginn mundi óska eftir slíku á þessum hættulegu tímum.

Þess vegna getur enginn, — ekki einu sinni Framsókn sjálf —, óskað eftir því stöðvunarvaldi.

Forseti (GSv): Hæstv. atvnrh. hefur nú lokið máli sínu og fullnotað ræðutíma sinn. Næstur tekur til máls hv. þm. V.-Ísf., Ásgeir Ásgeirsson, og talar af hálfu Alþfl. í allt að 40 mín.

Ásgeir Ásgeirsson: Frv. það, sem þm. Alþfl. hafa flutt hér á Alþ. um breyt. á kosningafyrirkomulaginu í landinu, vekur nú miklar umræður og verður aðalkosningamálf eftir rúman mánuð. Hermann Jónasson sagði í gær, að frv. væri upphaflega flutt af hrekkvísi, en sé nú orðið úlfakreppa fyrir flm. Ekki eru nú hvatirnar góðar — og árangurinn eftir því. En þegar betur er að gáð, þá kemur í ljós, að jöfnun atkvæðisréttar og leiðrétting á kjördæmaskipuninni hefur frá upphafi verið eitt af aðalmálum Alþfl. Þegar á þingi 1917 flytur Jörundur Brynjólfsson þingsályktunartillögu um réttlátari skipun kjördæma og fulltrúa á Alþingi. Árið 1930 flytur Alþfl. þáttill. um, að tryggja beri kjósendum jafnan rétt til áhrifa, hvar sem þeir búi á landinu. Snemma hefur hrekkvísinn byrjað og ekki að undra, þótt flokkurinn lendi nú í þeirri „úlfakreppu“ að þurfa að fylgja til sigurs einu af elztu og stærstu áhugamálum sínum. Flokkurinn er sjálfur að vissu leyti til orðinn fyrir tilflutning fólksins og gerbreytta atvinnuhætti í landinu, og það viðfangsefni, sem hér liggur fyrir, á rætur sínar að rekja til sömu orsaka. Sér er nú hver hrekkvísinn! Og úlfakreppan er eftir því!

Sú kosningaskipun, sem gildi hér frá 1874, er í meginatriðum óbreytt fram til 1915, þegar landskjörið var upp tekið í stað hinna konungkjörnu. En þá, á stríðstímum, verður sú meginbreyt, að hlutfallskosningar til Alþingis eru upp teknar á 6 þm. Síðan eru árið 1920 teknar upp hlutfallskosningar í Rvík í sambandi við þingmannafjölgun, — og í bæði skiptin var það ekki ágreiningsmál, að hlutfallskosningar væru sjálfsagðar. Það hefði alveg eins, ef það hefði þótt hentara, mátt kljúfa stærri kjördæmin og Rvík líka og hafa alls staðar kosningar í einmenningskjördæmum. Árið 1933 er landskjörið fellt niður í sinni gömlu mynd og tekin upp 11 uppbotarsæti, en þau eru í rauninni ekki annað en hluthundið landskjör, þar sem tillit er tekið til úrslita í kjördæmakosningunni. Þessar till. eru allar gerðar til þess að jafna atkvæðisrétt og allar gerðar á þann veg, að gömlu kjördæmin eru látin halda sér og uppbætur eða hlutfallskosningar auknar. Þetta er hin óslitna þróun í kosningasögu landsins.

Þessar breytingar hafa alls orðið í samræmi við þróunina í þeim ríkjum, sem okkur eru skyldust. Árið 1899 eru hlutfallskosningar teknar upp í Belgíu, 1906 í Finnlandi, 1909 í Svíþjóð, — árið 1915 í Danmörku, á stríðstíma, 1917 í

Hollandi, á stríðstíma, 1918 fyrir sambandsþingið í Sviss, líka á stríðstíma. Og samt segir hv. þm. Str. í gær, að engri þjóð hafi áður hugkvæmt að taka upp kosningarréttarmál á ófriðartímum. 1919 var svo hlutfallskosning upp tekin í Nor-egi. Þessar þjóðir eru okkur einna skyldastar, líkar þjóðir með langa sögu og auðuga menningu. En mér hefur skilztt, að hlutfallskosningar hafi alls staðar leitt til hruns, spillingar og einræðis. Þetta er merkileg uppgötvun, að innrásin í Danmörk, Noreg, Holland og Belgíu hafi verið gerð og tekizt vegna þess, að þessar þjóðir höfðu hlutfallskosningar í staðinn fyrir einmenningskjördæmi, — og ef rétt er, þá væri okkur skylt að láta þessi tíðindi þegar berast til Sviss og Svíþjóðar til þess að forða þessu þjóðum frá bráðum bana. Hugsid ykkur, hve einfalt það er að taka bara upp einmenningskjördæmi uppbótarlaust, — og geta kannske sparað sér hálfar þjóðartekjurnar, sem nú fara til landvarna. Það er ekki að því að spyrja, að ef frv. okkar verður samþ., þá verður ekki langt að biða innrásarinnar.

Og misvitur finnst mér Hitler hafa verið, þegar hann egndi til ófriðar lönd, sem ekki höfðu hlutfallskosningar, eins og U. K. og U. S. A. Hefði ekki verið miklu hyggilegra fyrir hann að beita sínum mikla, leynilega undirróðri til að koma fyrst á hlutfallskosningum í þessum löndum og ráðast svo á veikar þjóðir, — spilltar af jafnrétti?

Ég þarf ekki að bæta því við, að ég trúi ekki á þessa uppgötvun. Hún er eins og leynilega vopnið, sem aldrei kom fram, og lifir sennilega ekki einu sinni fram að kosningum. Smárikinn eru okkur skyldari en hin stóru, þau eru hreyf-anglegri og hafa í ýmsu tilliti betri skilyrði til að taka upp nýmæli og jafnrétti. Í Englandi er engin almenn óánægja með kjördæmaskipunina. Þar hefur þó oft verið breytt til batnaðar, og á þessari öld var háð hin mikla deila milli House of Lords og House of Commons með árangri, sem allir þekkja. En þar var síðasta áratuginn bæði einmenningskjördæmi, sem gaf íhaldsfl. 100 þingsæti frá Alþfl., og þjóðstjórn, sem hafði samkomulag um það að loka augunum fyrir viðfangsefnum yfirstandandi tíma, með þeim árangri, að heimsveldið var í byrjun þessa ófriðar komið á heljarbróm. — Svo að ekki bjargar misréttið í kjördæmaskipuninni eða þjóðstjórnarfríðurinn alltaf. — Í U. S. A. eru að visu ekki hlutfallskosningar, en við kosningar til House of Representatives eru kjördæmi jöfnuð á 10 ára fresti skv. stjórnarskrárákvæði, og senatið stöðvar aldrei lengi ítrekaðar samþykktir neðri deildarinnar. Svo ólíku er þar saman að jafna eða hér, þar sem koma frá 300 og upp í 2500 atkv. á þm. við kjördæmakjör. En það, sem mestu máli skiptir, er, að allar þjóðir, sem okkur eru skyldastar, hafa fyrir löngu tekið upp hlutfallskosningar, — og hvergi komið til greina að stiga spor aftur á bak til einmenningskjördæma einna saman og óréttar.

Þær tilraunir, sem hér hafa verið gerðar til að ná hlutfallslegu réttlæti milli kjósenda og þingmannatölu, hafa enn ekki tekizt til fulls, þó að þær hafi gert mikið gagn. Ef engin væru uppbótarsætin, þá hefði við síðustu kosningar Fram-

sfl. fengið 1 þm. fyrir hverja 766 kjósendur, Sjálfstfl. 2011, Alþfl. 2216, Bændafll. 3578 og kommúnistar 4932. En uppbótarsætin hafa þó fært þessar tölur niður í: Sjálfstfl. 1419, Alþfl. 1385, Bændafll. 1789 og kommúnistar 1644. Um það mun öllum óvilhöllum mönnum koma saman, að þessi mismunur er þó meiri en við verði unað. Enn eru leikreglurnar þar í okkar þjóðfélagi, að einn flokkurinn telst hafa unnið kosningarnar, ef hann hefur runnið hálf tveimur á sama tíma og hinir flokkarnir hafa komið alla leið. Ég verð að segja það, að aðrar reglur eru látnar gilda í bændaglimu, og er það þó íslensk íþrótt, frá þeim tímum, þegar landið var allt eitt „dreifbýli“.

Þegar gera skal tillögur um að ráða bót á þessu mikla misrétti, þá liggur næst að athuga, hvaðan það stafar. Og þá verður fyrst fyrir, að í 6 tvímenningskjördæmum fær við síðustu kosningar einn flokkur ca. 6600 atkvæði og 12 þingmenn, en aðrir flokkar 6400 atkvæði og engan þingmann kosinn. Hér hlýtur eitthvað að vera að, því að hvað lágar hugsanir sem menn gera sér um „réttlætið“, þá verður þessu ekki bót mælt. Það má að vísu segja, að uppbótarsætin komi þessum afskiptu kjósendum til góða, en svo þarf þó ekki að telja, því að þau nægja ekki einu sinni til að bæta öðrum stærri kjördæmum misréttið. Það er meira formsatriði að telja framþjóðendur utan kaupstaða komast að á þeim, og sízt geta þeir horið fyrir sig uppbótarsætin, er nú lýsa fjandskap sínum við það fyrirkomulag, þótt áður hafi þeir tekið þátt í stofnun þeirra. Sannleikurinn er sá, að það, sem er mest úrelt í kosningafyrirkomulagi okkar, eru tvímenningskjördæmin. Þeim voru áður ætlaðir tveir þm., vegna þess að þau voru mannfleiri en einmenningskjördæmin, en nú er því ekki lengur að heilsa og margs konar ruglingur orðinn á um mannfjölda einmennings- og tvímenningskjördæma. Er vart nema tvennt til, annað það, að skipta tvímenningskjördæmum eða hitt, að taka upp hlutfallskosningar í þeim, eins og annars staðar þar, sem kosnir eru fleiri þingmenn en einn.

Hin fyrri leiðin, að skipta þeim, leiðir til þess, að skipta verður einnig hinum stærstu einmenningskjördæmum, og það leiðir til þingmannafjölgunar, sem margir amast eðlilega við, — en þó er það höfuðgallinn, að því meir sem einmenningskjördæmunum er fjölgað, því meir eykst þörfin á uppbótarsætum, ef þau eiga að hrökkva til jöfnunar, eins og tilætlunin er, og það mundi leiða til enn meiri þingmannafjölgunar. Aftur á móti mundi hlutfallskosning í tvímenningskjördæmum verka eins og uppbót fyrir dreifbýlið sjálft og draga þannig úr þörfinni fyrir uppbótarsætin í öllu landinu, og er það höfuðkosturinn. Þá er tvímenningskjördæmunum gefin ný merking og um leið nýr réttur, sem er í samræmi við kosningafyrirkomulag okkar að öðru leyti. Þeir ókostir, sem þessari skipun kynnur að fylgja, upphæfjast aftur af uppbótarsætum, sem eru fyrir landið allt. Með þessu móti verður kosningaskipulag okkar tvenns konar: Annars vegar einmenningskjördæmi og hins vegar hlutfallskosningar í kjördæmum, sem hafa fleiri en

1 þm., og við landskjör 11 menn. Ég er viss um, að þess verður skammt að bíða, ef þessi breyt. nær fram að ganga, að allir telji hana sjálf-sagða og velti því helst fyrir sér, hvaða hlutverki tvímenningskjördæmi hafi í rauninni átt áður að gegna í kosningakerfi landsins.

Um aðrar brtt. frv. okkar Alþfl.manna: Siglufjörður sérstakt kjördæmi og Reykjavík viðbót 2 þm., virðist ekki vera teljandi ágreiningur. En um þessa breytingu, hlutfallskosningar í tvímenningskjördæmum, hefur risið það Rama-vein, að það er eins og allar ógnir nútímans hverfi annað kastið fyrir þessari litlu og réttlátu breytingartillögu. Það er bent til Þýzka-lands og sagt, að hlutfallskosningar þar hafi steypt lýðveldinu og skapað 20–30 flokka. Mér er það alveg óskiljanlegt, að hlutfallskosningar í tvímenningskjördæmum geti skapað nokkra 20 flokka. Þar er aðeins rúm fyrir 2, og þeir flokkar eru þegar til og jafnvel fleiri. Það komast aldrei 20 flokkar að í tvímenningskjördæmunum, þó að þar séu hlutfallskosningar, og þeir, sem eru næst sterkastir þar, eru engu síður sveitamenn en hinir, sem fá hesta atkvæðatölu.

En nú segir máske einhver: Hvernig var það með bændaglimuna hjá þér? Átti ekki sá að vinna, sem var sterkastur? Jú, ég er ekki búinn að gleyma því. Ef úrslit kosninganna giltu aðeins kjördæmið, þá ætti ég skilið að vera minntur á, en svo er ekki. Almennar kosningar til Alþingis eru bændaglima fyrir allt landið. Og það gerir mismuninn. Þarna liggur einmitt skýringin á því undarlega misræmi, sem sumum finnst máske í röksemdaleiðslu fylgismanna og andstæðinga þessa frv. Það, sem andstæðingar þessa frv. kalla réttlæti, er, að stærsti flokkurinn í hverju kjördæmi fái allt, hvort sem það er einn eða tveir þm., en hinir flokkarnir ekkert, þó að þeir séu jafnvel í meiri hluta samtals. En við fylgismenn frv. köllum það eitt réttlæti, að meiri hluti þjóðarinnar fái meiri hl. á þingi og réttur minni hlutans sé þó tryggður, en því verður hvorugu náð nema með hlutfallskosningum og uppbótarsætum, sem eru sama eðlis.

Andstæðingar frv. finna líka, að málstaður þeirra er veikur. Þeim virðist kappsmál að telja mönnum trú um, að hlutfallskosningar í tvímenningskjördæmum séu bara yfirskin og að hér liggja eitthvað á bak við: svo sem eins og stór kjördæmi með hlutfallskosningum eða að gera allt landið að einu kjördæmi. Þetta er vottur um, að þeir óttist, að kjördæmabreytingin vekji enga skelfingu eins og hún var samþykkt á þingi í vor og það þurfi einhverja grýlu til að ráða niðurlögum hennar. Um þetta get ég bara sagt, að það er tilhæfufalaust, að nokkuð liggja á bak við. Enda vita kjósendur það, að aðrar breytingar verður að bera undir þá síðar, og væri þá nógur tími til að svara. Nú er það eitt til umræðu, sem í frv. felst.

Andstæðingar kjördæmabreytingarinnar finna það líka, að til þess að afstýra hlutfallskosningu í tvímenningskjördæmum þurfa þeir að reíða öxina að rótum hlutfallskosninganna yfirleitt, enda spara þeir ekki að gera þær tortryggilegar, eins og væru þær rót alls ills í stjórnámum. En þar er hoggð reitt of hátt, enda taka þeir ekki af-

leiðingunum og bera fram till. um afnám allra hlutfallskosninga í landinu. Í Búnaðarfélaginu er það talið nógu gott að hafa hlutfallskosningar; hlutfallskosningar eru taldar beztar fyrir þingnefndir, kosning efri deildar o. s. frv. Kjördæmaskipunarfrumvarpið sjálft var athugað í 9 manna nefnd, sem kosin var hlutfallskosningum, svo að það er máské ekki við góðu að búast.

Það er ekkert nýmæli hér á landi, að kosningarréttur eigi að vera jafn. Árið 1900 ritar Páll Briem amtmaður grein í Eimreiðina, þar sem hann segir, að atkvæði kjósenda „eigi að vera jöfn, eigi aðeins er snertir þann mann, sem hann vill kjósa, heldur og þann flokk, er hann vill fylgja að málum“. Hér er sú krafa, sem nú er gerð, orðuð skýrt og afdráttarlaust, og 1905 og 1907 ber Hannes Hafstein fram frv. um hlutfallskosningar, að visu í stórum kjördæmum, en aðaltilgangurinn var að tryggja réttlát hlutföll, svo sem hér er gert. Þá var ekki fundin sú leið, sem getur sameinað gömlu kjördæmaskipunina og réttláta útkomu. Hannes Hafstein talar um „þá góðu og sanngjörnu kosningaaðferð, sem komi í veg fyrir þau rangindi, er vel geta átt sér stað eftir núgildandi lögum, að jafnvel minni hluti kjósenda getur algerlega ráðið úrslitum kosninga“. Og Lárus H. Bjarnason segir: „Umhyggjan fyrir réttu hlutfalli milli meiri og minni hluta er í alla staði réttlát. Hver flokkur á að geta komið að jafnmörgum fulltrúum og hann er sterkur til.“ Jón Magnússon segir, „að þing verði þá rétt ágríp af þjóðinni“. Og Ólafur Briem, sem síðar var formaður S. Í. S., segir: „Hlutfallskosningar hafa mjög mikla yfirburði fram yfir aðrar og gera mönnum mögulegt að sameina sig í einn flokk, þó þeir búi ekki á sama stað.“ Og Þórhallur Bjarnarson biskup segir: „Fyrir mér eru góð hlutfallskosningalög kappsmál, því þau eru runnin af rót réttlætishugsjónarinnar.“ — Mér finnst ekki ólíklegt, að þessi vitni gætu róað einhverjar hrelldar sálir.

Það er veikleikamerki, þegar öxin er reidd of hátt. En hitt ber þó enn skýrari vott um veikan málstað, þegar umræður fara mest út í þá sálma, sem eru þessu máli í eðli sínu óviðkomandi, svo sem það, hvort forsvaranlegt sé að hafa kosningar eða flytja ágreiningsmál á ófriðartímum.

Í fyrra var tekin sú einstæða ákvörðun að fresta kosningum um óakveðinn tíma. Ég var einn í hóp þeirra manna, sem eiga sökina eða sómann af því. Það var margt kvíðvænlegt og óvenjulegt þá á seyði. Landið hafði að visu verið hertekið í eitt ár, en þó var ófriðurinn í kringum okkur þá að byrja. Íslenskum skipum hafði verið sökk, landið hafði verið lýst á hernaðarsvæði. Umtalið um Atlantshafsforstuna var þá nýbyrjað og jafnvel búist við úrslitum hennar á því sumri. Það lá í loftinu, að við kynnum að verða að taka mikilsverðar ákvarðanir um landvarnir á hverri stundu. Hugurinn var örór, og þingheimur ákvað að fresta kosningu.

En síðan hefur ýmislegt komið á daginn, sem ekki varð séð fyrir. Strax og kosningafrestunin var ráðin, fór að brydda á tillögum, sem virtust eiga rót sína í því, að ekki þyrfti að líta framan í háttvirta kjósendur. Þegar leið á sumarið, fór upplausnin vaxandi í ríkisstjórninni, og

Alþt. 1942. D. (59. löggjafarþing).

haustþing var ekki þesslegt, að einn hugur væri ríkjandi. Eitthvað hefur verið að síðan kosningunum var frestað. Ég hygg, að flestir þm. hafi gert þá uppgötvun, að það er illt þingi að sitja umboðslaust, að sú taug er sterk og viðkvæm, sem tengir saman þing og þjóð, og að þinginu hætti til að visna upp, ef á hana er höggvið. Ég hygg, að við séum flestir komnir á þá skoðun, að hvað sem öðrum hætum líður, þá sé sú hættan ekki minnst, sem felst í því að fella niður kosningar. Kosningar eru svo stór þáttur í skipulagi okkar, að þær verða ekki felldar niður til lengdar að ósekju.

Við höfum einnig séð, að á ófriðartímum er ekki hægt að lifa við þann frið, sem er fólgin í því að leiða hjá sér ágreiningsmál. Tímarnir, eins og þeir eru, hafa stækkað öll viðfangsefni og heimta skjóttari ákvarðanir. Með kosningafrestuninni myndast djúp milli þjóðar og þings, og þingið verður veikara gagnvart ríkisstjórninni. Það eru kosningarnar einar, sem geta hnýtt aftur hið lífræna samband, sem á að vera milli þjóðar, þings og ríkisstjórnar. Við erum nú farnir að venjast betur hinu óvenjulega ástandi og vitum, að ekki einungis stjórn og þing, heldur líka þjóðin þarf að gera sér grein fyrir ástandinu og hinum nýstárlegu viðfangsefnum. Enginn veit, hve lengi ófriðurinn varir, og meðan rás viðburðanna er svona ör, veitir ekki af kosningum — og það máské oftan en á venjulegum tímum. Við höfum lært það, að kosningum má aldrei fresta nema um skamman tíma og þá einungis vegna óvæntra atburða. En þegar hinn fyrsti kvíði er liðinn hjá, — þá á að kjósa. Það er undarlegt lýðræði, sem lýsir sér í því að tala um það ábyrgðarleysi að stofna til kosninga, og enn einkennilegra að kalla það „vígafarli“ að bera fram tillögu um, að kosningaúrslit verði sem réttust mynd af þjóðinni. Allt það tal er fráleitt og ætti að falla niður.

Það er skiljanlegt, að kosningum var frestað síðastliðið vor, en hitt er óumdeilanlegt, að þeim á ekki að fresta lengur, ef okkur verður sjálfrátt. Það á að ganga hreint til verks um að leysa viðfangsefnin, sem fyrir liggja, þó að umdeild séu.

Þeirra á meðal eru kosningaskipulagið og sjálfstæðismálið. Og það er gleðiefni, að meiri hluti Alþ. hefur orðið ásáttur um að ljúka þeim á þessu ári. Kosningafyrirkomulagið er kallað viðkvæmt mál. En þar ber að líta meir á viðkvæmni þeirra, sem verða fyrir misréttinum, en hinna, sem njóta þess. Sjálfstæðismálið er einnig að færast í burðarliðinn. Þau 2 ár, sem liðin eru síðan sambandið við Norðurlönd slitnaði, hafa skilað því nær markinu. Þjóð okkar verður það til sóma að hafa leyst bæði málin á þessum viðsjártímum í öruggri von um, að frelsi og jafnrétti haldi velli í heiminum. En fari allt á annan veg en við vonum, þá verða þó þessar ákvarðanir okkar sams konar leiðarljós og uppörvun og Eiðsvallafundurinn var Norðmönnum í nærfellt heila öld.

Forseti (GSv): Hv. þm. V.-Ísf. hefur nú lokið máli sínu. Næstur tekur til máls — og síðastur að þessu sinni — hv. 4. landsk. þm., Ísleifur Högnason. Mun hann tala einn af hálfu utan-

flokkamanna og hefur því til umráða allt að 40 mínútum.

Ísleifur Högnason: Hv. 1. þm. S.-M., Eysteinn Jónsson, stóð hér fyrir framan hljóðnemann og æpti til þjóðarinnar: Hvers vegna er verið að hrinda þjóðinni út í tvennar harðvitugar kosningar?

Þjóðin spyr á móti: Með hvaða rétti fram- lengdi þessi þm. sjálfur þingmennskuumboð sitt. Þverbraut alveg að ástæðulausu stjórnskipunarlíkisins og hefur setið með stólin völd í heilt ár! Hún spyr enn fremur: Með hvaða rétti setur þessi geðvonda frekjudós lög, sem ræna 1/10 hluta þjóðarinnar sínum helgasta og frumstæðasta rétti, sem stjórnskráin heimilar, en það er sjálfsákvörðunarréttur verkalyðsins um að semja sjálfur um kaup sitt og kjör? Og þjóðin svarar: 1. þm. S.-M. er ekki annað en gervipingmaður með stolinn rétt til valda. Slíkur maður hefur ekki hinn minnsta rétt til þess að spyrja í nafni þjóðarinnar. Þjóðin mun svara honum og öðrum honum líkum, ósvifnum valdaránsmönnum, að hún telur ekki eftir sér að fara á kjörstað í sumar og afneita þar, í eitt skipti fyrir öll, þeim mönnum, sem svikjast að henni með þrælalög og annað svipað góðgæti.

Frá því er þýzku auðmennirnir útþurruðu Weimarstjórnskrána 1933 og fengu Hitler og nazistaflokknum í Þýskalandi öll völd í hendur, hefur afnám hinna borgaralegu lýðrættinda verið dagskrármál auðmannastétta allra landa og þá einnig hér á landi.

Markaðsleysi innlendrar framleiðslu og í kjölfar þess atvinnuleysi og hvers konar bágindi undirstéttanna hafa auðmennirnir og málþipar þeirra jafnan kennt stjórnskipunum sínum, spillingu, þingræðis- og lýðræðisskipulaginu, en gætt þess vandlega að dylja hina einu sönnu orsök ófarnaðarins, sem er sjálft hagkerfi auðvaldsþjóðfélagsins, sem óhjálavæmlega hlýtur að leiða til markaðskreppna og atvinnuleysis, árekstra milli hinna sundurvirku afla innan auðvaldsþjóðfélagsins og loks til vopnaðra árekstra út á við í samkeppninni við önnur auðvaldsríki í baráttunni um markaði.

Nauðsynlegur undirbúningur undir árekstrana út á við, styrjöldina, er friðurinn inn á við. Þessum friði, þessari þvinguðu samstillingu, kom Hitler á í Þýskalandi með því að hefta allt persónufrelsi verkalyðs, bænda og millistétta með ógnarstjórn og með því að sýkja hugarfar mikils hluta þjóðarinnar og þá fyrst og fremst æskulyðsins með kynþáttahroka og þýzkum þjóðernismetnaði, sem hvergi á sinn líka. „Stétt með stétt“ var kjarni stefnu þeirrar, sem Hitler boðaði með þeim árangri, sem nú er að verða æ augljósari, en það er eigi aðeins tortímingu og limlesting á kjarna þýzku þjóðarinnar, heldur og hin villimannlegasta og viðbjóðslegasta grimmd í öllum styrjaldarrekstri, sem gervallt mannkynið stynur nú undir og sjómannastéttin íslenska hefur ekki farið varhluta af.

„Stétt með stétt“ var kjörorð það, sem Sjálfstfl. barðist undir við alþingiskosningarnar árið 1937. Hinir lyktuðu foringjar Framsóknar- og Alþfl. fundu fyrir þessar kosningar, að frelsis-

unnandi íslensk alþýða til sjávar og sveita var ekki ginnkeypt fyrir hinni einræðissinnuðu stefnu afturhaldsins í íhaldsflokknum, og tóku upp kjörorð það, sem Kommúnistaflokkurinn hafði frá öndverðu barizt undir og Sósíalista-flokkurinn berst nú undir og átti enda líf sitt og tilveru undir komið. Þetta kjörorð er verndun lýðrættinda alþýðunnar og aukning þeirra.

Í kosningunum 1937 sigraði stefna lýðræðis- aflanna í landinu, þótt naumlega væri, en tapaði eftirminnilega, þegar til kasta Alþingis kom, eins og saga þingsins sannar bezt. Sögu þessa kjörtímabils rakti hv. 1. landsk. þm., Brynjólfur Bjarnason í gærkvöld, og mun ég ekki þreyta hlustendur á að lýsa þeim heildarsvip, heldur hugleiða nokkur einstök atriði í þróun þingsögunnar, þróun, sem ætti að sanna, að einnig hér á landi hefur dagskrármál auðmannastéttarinnar, afnám hinna borgaralegu lýðrættinda að dæmi Hitler-Þýskalands, verið og er enn í fullum gangi.

Það er skemmt frá því að segja, að í öllum þeim málum, sem fram hafa komið hér á Alþingi og miðað hafa að því að skerða hin unnu lýðrættindi fólksins, hvort heldur málin hafa náð fram að ganga eða ekki, hefur Framsfl. óskammfeilinn gengið fram fyrir skjöldu hinna stjórnsflokka. Þjónkur flokksins, og þá fyrst og fremst forustumanna hans, við stórutgerðina og auðmenn landsins hefur verið svo grimulaus, að hver maður hlýtur að sjá og undrast, að í hugarfari manna skuli fyrirfinnast jafnflaðrandi auðsveipnisnáttúra sem raun ber vitni.

Eitt áþreifanlegasta dæmið er að finna í lagafrv., sem form. Framsfl., hv. þm. S.-Þ., Jónas Jónsson, sem er fyrsti flm. vantraustsins, sem hér er til umr., flutti ásamt þeim Þorsteini Þorsteinssyni og Bernharði Stefánssyni á haustþinginu 1939. Frv. nefndist: Nokkrar ráðstafanir vegna núverandi styrjaldarástands o. fl.

Stríðið var þá nýbyrjað í Evrópu. Hitler hafði vaðið með heri sína að heita mátti viðnámslaust yfir Pólland og lagt undir sig stærri og stærri landssvæði í austanverðri álfunni. Herstyrkur bandamanna virtist þróttlaus og einskis megnugur borinn saman við hina ægilegu vígvél Hitlers. Fylling dagskrármálsins, afnám lýðrættindanna, sýndist blasa við gervallri Evrópu. Það var um þetta leyti, sem formaður Framsfl. þóttist svo öruggur um sigur Hitlers, að hann í þingræðu jatar loksins opinberlega og afdráttarlaust, að fyrirmyndin, sem við Íslendingar eigum að hafa við lagasetningu, sé Hitler-Þýskaland. Hann segir orðrétt:

„Menn eru farnir að koma auga á það, að innan þjóðfélagsins er að myndast eins konar liuka, sem er þess eðlis, að hún gæti riðið okkur að fullu. Okkar land hefur fengið að kenna á því eins og aðrar þjóðir, hvornig getur farið, ef ekki er til í landinu nógu sterk stjórn. Það má taka til dæmis Þýskaland. Þar í landi voru fyrir stríðið margir flokkar, en þó að þessa flokka greindi ekki mikið á, þá gátu þeir aldrei myndað sterka stjórn, og upp risu tveir öndverðir flokkar, sem gerðu það að verkum, að ástandið varð enn þá sjúklegra en áður, og allur þessi flokkadráttur endaði með því, að þar í landi var komið á

einræði undir stjórn Hitlers.“ Og áfram: „Þegar atvinnuástandið var sem verst í Þýskalandi, voru þar um 7 milljónir atvinnulausra manna. Þýzka þjóðin tók á þessum vandamálum í stórum stíl, en við verðum að láta okkur nægja að taka á þeim í litlum stíl. Þýzka þjóðin var búin að reyna frjálslendi flokkanna, — því þá ekki að reyna hina? Og þetta var einmitt það, sem þýzka þjóðin gerði.“

Og hvernig er það, sem formaður Framsfl. og halastjórnrur hans vilja láta Alþingi taka á málunum „í litlum stíl“ samkvæmt þýzkri fyrirmynd?

Í frv. sínu vilja þeir láta þrjá hina stærstu þingflokka, þ. e. Sjálfstfl., Alþýðu- og Framsfl., tilnefna þriggja manna nefnd, sem hafi á hendu framkvæmdir undir yfirstjórn þáv. kennslumálaráðh., hv. þm. Str. Hermanns Jónassonar. Meðal annars á þessi nefnd að hafa með höndum (orðrétt):

„Ráðstöfun atvinnulausra framfærsluþurfa, er sveitarstjórn hefur ekki komið í vinnu. Heimilt er að ráðstafa slíkum mönnum til starfs hver sem er á landinu, á heimili, til atvinnufyrirtækja og í vinnuflokka undir opinberri stjórn eða með öðrum hætti. Nefndin semur um starfskjör þeirra, sem á þennan hátt er ráðstafað, og hefur fullnaðarúrskurðarvald um vinnuskyldu allra þeirra, sem hún eða sveitarstjórn ráðstafar til vinnu.“

Það er fljótséð, að hér er ekki tekið með neinni linku á vandamálunum. Atvinnuleysið, sem allt fram að heimsstyrjöld var hið ægilegasta böf alis þorra fólks við sjávarsíðuna og á rætur sínar í búskaparháttum auðvaldsþjóðfélagsins, var af málþipum auðmanna og annarra snýkjudyra þjóðarinnar skilorðslaut kennt leti verkamanna og ódugnaði til þess að bjarga sér.

Styrjalðarástandið hefur að fullu og öllu afsannað þessa harðýðgislegu falskenningu. Það eru nú atvinnuleysingjar fyrirstriðstímanna, sem leggja hvað harðast að sér og unna sér engrar hvíldar frá vinnu, til þess að afla sér og sínum lífsframfærslu. Þess þekki ég fjölmörg dæmi. Þessa menn vill form. Framsfl. svipta öllu persónufrelsi, taka upp hreppaflutninga á ný, sundra fjölskyldum þeirra og senda þá sem ánaðugum þræla í vinnu hjá stórbændum og stóratvinnurekendum fyrir starfskjör, sem nefnd hinna þriggja stærstu þingflokka þóknast. Hefði frv. þetta komið til framkvæmda, er ekki erfitt að geta sér til um árangurinn fyrir þyngju atvinnurekendanna. Ódýrt vinnuafli er þeirra fyrsta og síðasta nauðsyn til þess að græða fé. Og það væri synd að segja annað en að Framsfl. formaðurinn líti ekki með sinni sanngirni á hina erfiðu tíma atvinnuveganna, eins og hún lýsir sér í þessari tillögu.

Ekki var heldur stórútgærdinni gleymt í þessu frumvarpi. Í annari grein segir:

„Heimilt er ríkisstjórninni að skipa svo fyrir, að á íslenskum skipum megi vera færri skipstjórnmenn og vélamenn en skylt er samkvæmt lögum ... Ekki mega þó færri slíkir menn vera á íslenskum siglinga- og fiskiskipum en sams konar skipum norskum.“

Í þessu efni fara flm. frv. sjálfsagt eftir einhverjum gróusögum um, að Norðmenn hafi færri

skipstjórnar- og vélamenn en fyrir er mælt í íslenskum lögum. Niðurlag greinarinnar er auðsjáanlega sett til þess að blekkja sjómenn á því, að öryggi þeirra sé jafnvel borgið eftir sem áður, þótt yfirmönnum með sérkunnáttu sé fækkað. Flytjendur málsins eru sjálfsagt hugprúðir menn og ósmeykir við hættur hafsins. Skraf formanns Framsfl. um þessar mundir um „hræðslupeninga sjómanna“ bendir til þess, að hann sé hvergi smeykur. Annað mál er það, hvort sjómennirnir sjálfir og þó sérstaklega aðstandendur þeirra í landi líta sömu augum á þetta og formaður þeirra framsóknarmanna.

Fr. var í 18 greinum, og var því ekki einungis ætlað að vernda hagsmunum atvinnurekenda. Menningarmál þjóðarinnar áttu ekki síður að njóta blessunar nazismans „í litlum stíl“.

Í 8. grein eru fyrir mæli þess efnis, að ráðh. sé heimilt að gera fréttastofu útvarpsins að sérstakri deild undir stjórn útvarpsráðs. Kennslumálaráðh., sem þá var Hermann Jónasson, skyldi skipa útvarpsstjóra. Ráðherranum var heimilað að semja við blöð „lýðræðisflokka“ (ekki vantaði sakleysissvipinn) um þátttöku í starfrækslu fréttastofunnar. Þá skyldi fresta að prenta umræðupart alþingistiðindanna. Í 14. grein er kennslumálaráðh. heimilað (orðrétt): „a) að stytta hinn árlega kennslutíma í barnaskólum landsins og draga þannig úr útgjöldum við skólalæðið,

b) að sameina fámenn fræðsluhéruð um einn og sama kennara, þar sem því verður við komið.“

Þá skyldi og auka vinnu- og íþróttakennslu, en minnka að sama skipa kennslu í öðrum bóklegum fræðigreinum.

Manninn, sem á frumkvæði þessarar makalausis tillögu, klíggjaði ekki við að gera för að Reykholti, tveim árum síðar, til þess að fella nokkur krókóðilátar ásamt þeim Stefáni Jóhanni og Ólafi Thors, yfir moldum Snorra Sturlusonar á 700 ára dánarafmæli hans. Það verður að telja tjón fyrir trúboð andatrúarmanna, að engrar hræringar skyldi verða vart, þegar Jónas frá Hriflu kraup þar niður.

Tvennt er það í till. þessari, sem afhjúpar hugarfar flutningsmanna. Enda þótt þeir séu allir þrír þingmenn sveitakjórðæma, þ. e. dreifbýlisins, sem þeir þykjast bera svo mjög fyrir brjósti, hlyti sparnaðarráðstöfun sem þessi að koma fyrst og fremst hart niður á börnum dreifbýlisins. Ef ríkissjóðinn ætti að muna nokkuð um fé það, sem sparaðist við sameiningu fræðslu-heraðanna og fækkun kennara, yrði fækkunin að vera yfirgripsmikil, segjum allt að helmingi. Kennarar þeir, sem atvinnu missu við þetta, mundu að sjálfsögðu ekki þurfa að kviða því að þurfa að sitja lengi auðum höndum, því að önnur ákvæði frumvarpsins, sem ég lýsti rétt áðan, sjá til þess, að þessum atvinnulausu kennurum yrði ráðstafað fyrir starfskjör, sem þriggja flokka-nefndin mundi væntanlega tryggja, að yrðu ekki til hruns hinum illa stöddu atvinnuvegum. Útkoman hefði þá orðið sú, að atvinnurekendur hefðu grætt peninga á vinnuafli hinna atvinnulausu kennara, en fátæk sveitabörn hefðu tapað menntun.

Frv. var orðið mjög aðgengilegt fyrir samstarfsflokk Framsóknar, enda einn flutningsmanna þingmaður þess flokks, nefnilega Sjálfstfl. Þá komum við að síðara atriðinu, sem fullnægir ekki síður embættis- og bitlingamannalýð Framsóknar, en það er: aukning vinnu- og íþróttakennslu, en minnkun að sama skapi kennslu í öðrum bóklegum fræðigreinum.

Ög hvað skyldi það annars vera, sem gæðingum Framsfl. er nauðsynlegra, eins og ferill þeirra er orðinn, en einmitt þetta? Væri þeim ekki öllu auðveldara að koma á nazistisku einræði hér á landi, ef kynslóð sú, sem nú er að alast upp, yrði ólæs og illa uppfærð? Væri ekki auðveldara að svíkja heit sín við fátæka alþýðu sveitanna, hefði kennslumálaráðh. einokun á öllum útvarpsrekstri, eða með því að girða fyrir það, að sveitamenn, sem notið hafa almennrar skólamenntunar og eru læsir, fái Alþingistiðindin handa á milli? Ég held, að ekki væri þessum flokki farsæla til framdráttar.

Það verður ekki af þm. Framsóknar skafið, að lið þeirra er samhent og einhuga með einsdæmum, eða ódæmum, a. m. k. er það mjög sjaldgæft, að þm. þeirra greini á um málefnið opinberlega. Annars verður það ekki séð greinilega, hvað það er í lífsskoðunum og stefnumálum, sem skilur þá frá öðrum afturhaldsmönnum, nema ef vera kynni, að þeir eru að mun framhleyrnari og meiri ákafamenn í framkvæmd dagskrármálsins mikla að afmá lýðræðið. Kann þessi dyggð þeirra að vera spottin af þeirri viðurkenndu staðreynd, að auðurinn er afl þeirra hluta, sem gera skal, og að þeir vilji á þennan hátt sýna samstarfsflokknun, flokki auðmannanna, hús-bóndahollustu sína.

Þó að samheldni þingmanna flokksins sé slík sem ég hef lýst, mun formaður flokksins þó njóta þeirra friðinda umfram hina að fara sínar eigin götur í einstaka tilfelli. Svo var til dæmis í þessu umrædda styrjaldarráðstafanamáli. Hann flutti sem sagt upp á eigin spýtur nokkrar viðaukatilögur við frv., eftir að það var lagt fyrir þingið. Hér er ein þeirra:

c. Hver sá maður, karl eða kona, sem beiðist inngöngu í menntastofnanir, sem starfræktar eru af ríkinu og styrktar af því, skal sanna með vottorði frá formanni búnaðarfélags þeirrar sveitar, sem hann dvaldi í, að umsækjandi hafi starfað að minnsta kosti eitt ár samfleytt í sveit eftir 13 ára aldur og hlotið þar góðan vitnisburð.“

Þessi till., þótt með einsdæmum sé, er langt frá því að vera í ósamræmi við anda frv. sjálfs. Hvað liggur nær að ætla en úr því að sveitaeskan getur hjargast af eigin brjóstviti, án lítillar sem engra bóklegar menntunar, muni það kaupstaðæskunni beinlínis þekkingarbrunnur og nauðsynlegur undirbúningur undir æðri menntun að moka fjósflór, reka kýr og teyma hesta?

En setjum nú svo, að kaupstaðarþúar væru haldnir slíki ofsatrú á menningargildi kaupstaðavinnu, sem formaður Framsfl. sýnist vera, hvað víðkemur ágæti sveitavinnunnar, og þingmenn þeirra í krafti valdaðstöðu sinnar, sem er ótvíð þrátt fyrir ranglátt kosningafyrirkomulag, — og þeir krefðust þess af unglingum úr

sveit, að þeir yrðu, ef þeir vildu leita sér æðri menntunar, að vinna eitt ár samfleytt að fiskaðgerð, beitingu eða sem vikadrengr á togurum og fengju ekki aðgang að æðri menntastofnunum, nema þeir gætu lagt fram vottorð frá formönnum félaga útvegsmanna í viðkomandi bæ? Hvað mundi sveitafólkið segja við slíku ófögnun? Ég vænti, að það mundi þakka fyrir, sem ekki væri að undra.

Ef ekki væri fyrir hendi sú staðreynd, að gömul menningarþjóð, eins og þýzka þjóðin verður að teljast, hefur látið ánetjast viðlíka brjálæðisvef og þeim, sem form. Framsfl. er að leggja fyrir þessa þjóð, mundi hvorki mér né öðrum láta sér til hugar koma að eyða orðum að till. líkum þeim, sem ég hef lýst hér að framan. En úr því að þessi ógæfa dundi yfir þýzku þjóðina, vaknar hjá manni sú spurning, hvort þetta sama geti ekki einnig hent hér heima.

Annar flm. vantrauststill. er hv. þm. Str., Hermann Jónasson, en hann hefur nú, sem kunnugt er, nýverið lagt niður ráðherradóm. Aðalmenningurinn á honum og fyrsta flm. er sá, að honum tekst öllu betur að fá þeim málum Framsfl. framgengt, sem hann ber fram. Andinn er samur við sig.

Það má telja vist, að haustið 1939 hafi þjóðstjórnin verið fastráðin í því að banna endanlega verkfallsrétt manna. En slíkt lögbann hefur stjórnin séð, að var óframkvæmanlegt, nema því aðeins, að hún réði yfir það sterkum líkamlegum ofbeldistækjum, að auðvelt væri að brjóta mótþróa verkalyðsins gegn slíku banni á bak aftur. Þessi líkamlegu tæki fékk þjóðstjórnin á haustþinginu árið 1939 með lögum, sem allt þjóðstjórnarlýðið samþykkti um heimild fyrir ríkisstjórnina, til þess að auka ríkislögregluna ótakmarkað og útbúa þessa lögreglu öllum nauðsynlegum tækjum á kostnað ríkisins. Þessi tæki eru í daglegu tali kölluð vopn, en hlutverk vopna er nú til dags það eitt að drepa fólk. Flutningsmaður þessara nýju ríkislögreglulaga var þávr. forsrh. þeirra framsóknarmanna, Hermann Jónasson.

Allt frá því er verklyðshreyfingin eignaðist samtakamátt til þess að rétta hlut sinn í launa-deilum við atvinnurekendur, hafði öflug ríkislögregla verið eitt hið hjartfólgnasta stefnumál íhaldsmanna og síðar hinna svokölluðu sjálfstæðismanna, en flokkur þeirra var frá öndverðu aðaltæki auðmanna þessa lands í stjórnmála- og valdabaráttu þeirra.

Magnús Guðmundsson beitti sér mjög fyrir þessu máli á sínum tíma. En verkalyður landsins, sem þá var að vísu ekki eins fjölmennur og nú, en að sama skapi harðsnúnari, sá, að hverju stefndi, og knúði fram í þinginu öfluga andstöðu gegn ríkislögreglufrv. Það voru þeir Tryggvi Þórhallsson og Jón Baldvinsson sem fastast lögðust gegn frv. þeirra íhaldsmanna. L. náðu ekki fram að ganga. Allt til kosninganna 1937 var Framsfl. í orði kveðnu andvígur ótakmarkaðri ríkislögreglu, og vænti ég, að menn séu þess minnugir, hversu harkalega Hermann Jónasson deildi á Ólaf Thors fyrir kosningarnar, vegna þess að Ólafur hafði í sinni stuttu ráðherraárið pantað smíði á 400 eikarkylfum handa lögreglunni í Reykjavík og fyrir þær fyrirætlanir Ólafs að breyta sundhóllinni, sem þá var komin upp, en ekki innrétt-

uð, í allsherjarfangabúðir. Hermann var í hinni fyrri ráðherratið Ólafs lögreglustjóri hér í Reykjavík og vissi manna bezt um öll þessi mál, enda varð uppljóstran þeirra honum og hans flokki, Framsóknarflokki, til allverulegs framskráttar í kosningunum.

Þó liðu ekki nema rök tvö ár frá þessum kosningum, þar til Hermann Jónasson flytur sjálfur frv. á Alþingi um ótakmarkaða ríkislögreglu og takmarkalausan útbúnað og tæki henni til handa.

Með vinnulöggjöfinni, sem þjóðstjórnarflokkarnir samþykktu árið 1937, var verkálýðssamtökunum gert mjög örðugt um að rétta hlut sinn með verkföllum. Í l. um ótakmarkaða ríkislögreglu lét flm. til bragðbætis fylgja það ákvæði. að lögregluna skyldi ekki nota gegn þeim verkamönnum, sem gerðu lögleg verkföll. Þetta atriði margundirstrikaði hann, er hann mælti með l. Þrátt fyrir þetta ákvæði veit hver einasti verkamaður, að ríkislögreglan verður notuð, nákvæmlega eins og bæjarlögreglan hefur verið notuð, gegn verkfallsmönnum. Og vissulega mundi dómsmrh. atvinnurekenda ekki verða nein skotaskuld úr því að úrskurða verkfall ólöglegt, til þess að koma við vopnavaldi í sína þjónustu. Þessi er reynslan hér, og þessi hefur hún hvarvetna verið.

Það er ekki einungis táknrætt fyrir einræðisþróun Framsfl., heldur og Alþfl., hvernig fór um afgreiðslu málsins í þinginu. Eina andstaðan gegn l. kom frá Sósfl. Undir umr. voru það að heita mátti framsóknarmenn einir, sem vörðu frv. Þeir höfðu þá endanlega ráðið sig hjá íhaldsflokki, svo að þingmenn hans þurftu fyrir engu að hafa. En enginn, ekki einn einasti Alþýðuflokksþm., mælti gegn frv. Þar var dauðabögn og samþykki. Í efri deild greiddi Sigurjón Ólafsson, núv. formaður Alþýðusambandsins, atkv. með l., þessum vægasti verkföðshreyfingarinnar, sem flokksbræður hans utan þingsins höfðu áratugum samant barizt gegn og engar fórnir sparað.

Enn hefur alþýða landsins ekki fengið að kenna á tækjum þessa nýstofnaða herliðs. Hitt er opinbert mál, að ríkislögreglan er fjölmenn og sleitlaust þjálfuð í meðferð skotvopna. Lögreglumennirnir eru sendir í hópum út úr bænum til skotæfinga. Í undirbúningi er bygging stórþýsis við Reykjavík til þess að þjálfna liðið í.

Það, sem veldur mönnum þó hvað mest uggs og andstyggðar á þessu vígbúnaðarfargani, er, að eftir síðastl. áramót hefur ríkisstj., fyrir milligöngu heildsala að mér er tjáð, flutt til landsins, ekki aðeins riffla og riffilskot í þúsundatali, heldur og hriðskotabyssur og eiturgas ásamt tækjum til að dreyfa því. Einar Olgeirsson sagði frá þessum vopnasendingum við útvarpsumr. fyrir bæjarstjórnarkosningarnar í Reykjavík. Hermann Jónasson, sem talaði á eftir honum í útvarpið, setti rjóðan, en að hann svaraði ádeilu Einars, það mun honum víst ekki hafa dottið í hug, enda þagði hann um þetta.

Þess má geta, að brezka setuliðið mun hafa gert upptækan einhvern hluta vopnasendinganna, er þau komu til landsins, því að svo voru þau mikil fyrirferðar, að eigi var vitað gegn hverjum þau skyldu notuð, — brezka hernum, sem dvelur hér á landi, eða varnarlausum almenningi, annað kemur naumast til álita. Bretum mun hafa þótt

hið fyrra trúlegra, því aðeins hafa þeir gert vopnin upptæk.

Þriðji flm. vantrauststill. er hv. þm. S.-M., Eysteinn Jónsson, aðalhöfundur hinna illræmdu gerðardómsl. Um gerðardómsl. er ekki þörf að fara mörgum orðum. Þau eru landsmönnum í fersku minni. Lengi vel hélt þessi þm. því fram, að brhl. um gerðardóm hefðu verið sett af þjóðar nauðsyn, að visu væru lögin síður en svo vinsæl meðal þjóðarinnar, en honum tókst vonum fram- ar að fá sína eigin áhangendur til þess að trúa því, að þannig væri um þessa löggjöf, eins og reyndar alla góða löggjöf. Þokukennnd og dularfull rök, ef svo mætti kalla, um að fyrir sér vekti framtíðarheill þjóðarinnar, var það agnið, sem reyndist bezt. Síðar í umr. um gerðardómsl. var minna talað um þjóðarnauðsyn. Þá var því haldið fram, að l. væru eingöngu sett í þágu, — hverra haldið þið? Í þágu hinna fátæku meðal þjóðarinnar og þó sérstaklega fyrir verkamenn!

Þessu til stuðnings vitnaði hann í álitsskjal, sem hann hafði pantað hjá þremur hagfræðingum og fjallar um skyldusparnað. Fyrr má nú rota en dauðrota. Lögbann við kauphækkunum og hvers konar kjarabótum verkamanna og launþega, og auk þess bann við verkföllum, er gert eingöngu í þágu verkamanna. Þó að þjóðarnauðsyn gerðardómsl. hafi verið fremur dularfull og torskilin, kastar þá fyrst tölfunum, þegar verkafólki er ætlað að trúa slíkri firru, sem síðari skilgreiningin er. Ef dýrtíðin er slík þjóðarplága, að verkafólki er hagræði að því að sjá af hverri minnstu kjarabót til þess að stemma stigu við henni, ætli að Eystein Jónssyni þætti ekki þjóðráð að fyrirskipa lækkun kaupgjalds og lenging vinnutíma til þess að draga úr böli dýrtíðarinnar? Það væri a. m. k. rökrétt ályktun, ef taka ætti mark á hinum fjarstæðukenndu fullyrðingum hans.

Þegar reikningar ríkissjóðs fyrir árið 1937 voru til umr. hér í deildinni, hnigu umr. að þeirri athugasemd við reikningana, að ýmsar ríkisstofnanir og stjórnardeildir ívilnuðu ákveðnum blöðum með því að birta í þeim opinberar auglýsingar. Greiðslur fyrir auglýsingarnar skiptust þannig niður á aðalmálgögn flokkanna: Blað Framsfl. bar úr bítum 5388 krónur, Alþfl. 4081 krónu, blöð Sjálfstfl. 1528 krónur, en blað Sósfl. 333 krónur.

Þegar þáv. fjmrh., Eysteinn Jónsson, var spurður um það, hvort auglýsingunum væri þannig skipt, vegna þess að ætla mætti, að neytendur tóbaks og brennivíns væri helzt að finna meðal lesenda blaða Framsóknar- og Alþýðuflokksins, en það voru tóbaks- og vínkasalan, sem mest greiddu af þessu fé, svaraði ráðherrann orðrätt á þessa leið:

„Þetta auglýsingamál, sem hv. þm. fór út í, er þannig til komið, eins og oft hefur verið upplýst, að þegar Nýja dagblaðið var stofnað (blað Framsfl.), gerðu yfirvöld þessa bæjar þá ályktun að auglýsa þar ekki, heldur aðeins í þeim blöðum, sem þeim stóðu nær, og sögðust ekki þurfa önnur blöð til að koma auglýsingum til almennings. Við sögðum þeim blöðum þá, að þá gætum við líka verið án þeirrar hjálpar og auglýstum í Nýja dagblaðinu.“

Þegar ég síðar vitti þessa óheiðarlegu meðferð opinbers fjár og samsæri það, sem ihaldsmenn, Alþýðuflokks- og framsóknarmenn höfðu gert með sér um að láta á þennan hátt greipar sópa um almannafé til sinnar eigin pólitísku áróðursstarfsemi, myndað nokkurskonar þjófafélag kringum bæjarsjóð Reykjavíkur og ríkissjóðinn, greip ráðh. fram í ræðu mína með þessum orðum: „Það væri nú líka þokkalegt að fara að styrkja Þjóðviljann.“

Fyrst jatar ráðh. þessi þokkalegu samtök, og síðan jatar hann beinlínis, að auglýsingar ýmissa ríkisstofnana séu beinn styrkur til blaða þeirra, sem auglýst er í. Og þetta gerir hann alveg kinnroðalaust og talar um sem jafn sjálf-sagðan hlut og ríkissjóðurinn væri hans eigin eign. Mig furðar satt að segja ekki á því, þótt hv. þm. Str. finni upp á því að selja eða leigja ríkisprentsmiðjuna, þó að ráðh. Framsfl. eign sér luxushíðræðis ríkisins, um leið og þeir láta af embættum, og skipti um númer þeirra, úr því að þeim finnst sjálfsagt að nota ríkissjóðinn til þess að ausa út fé til styrktar flokksblöðum sínum og þá um leið sinnar eigin buðu. Og ætli Hitler líti ekki svipuðum augum á fé hins opinbera? A. m. k. er ég viss um, að afstaða hans til styrkja á málögnum stjórnarandstöðu sinnar er ekki ólík skoðunum Eysteins Jónssonar.

Hv. þm. Str., Hermann Jónasson, sagði í ræðu sinni í gær, að samningar hefðu verið gerðir milli Framsóknar- og Sjálfstæðisflokksins um ýmis þau mál, sem sjálfur formaður Sjálfstæðisflokksins hefði opinberlega lýst yfir, að væru bráðnauðsynleg til þess að verja þjóðina hruni og enn biðu úrlausnar.

Beygítöng er verkfæri, sem allir vita, að saman stendur af tveimur álmum og einum nagla. Vanti aðra álmuna og naglann, sem heldur þeim saman, er verkfærið gagnslaust, og með einni álmu verður enginn klipinn.

Gerðardómsl. eru af flm. þeirra hugsuð sem tangararmur, og er smíði hans að kalla má lokið, og gerðardómsl. eiga að afgreiðast frá þinginu næstu daga. En því hefur verið margyfirlýst af flutningsmanni laganna, að ákvæði gerðardómsl., bann við hækkun grunnlauna og hvers konar kjarabótum verkalyðnum til handa, kæmu ekki að neinu gagni, verkamenn mundu samt sem áður fá kjarabætur og kauphækkanir á meðan eftirspurnin eftir vinnu þeirra er jafn mikil og nú. L. eru því ekki annað en tangararmur, sem ekki væri hægt að klipa með einum saman. Hinn tangararmurinn er sköpun atvinnuleysis, og höfðu flm. hugsað sér, að því mætti ná með samningum við hin erlendu setulið: með mikilli fækku innlendra verkamanna í þessari vinnu, innflutningi verkafólks frá Færeyjum og nú síðast allsherjar vinnumiðlun ríkisins. Það er þessi tangararmur, sem þjóðstjórnarliðið á eftir að smíða, til þess að geta komið hinu langþreyða tangarhaldi á verklyðsstéttina.

Í umr. þeim, sem hér hafa farið fram um stjórnarskrárbreytinguna, og þá sérstaklega hlutfallskosningu í tvímenningskjördæmum, hefur það upplýstst, að Framsfl. hefur, allt fram á síðustu tíma, eða þangað til þetta kosningafyrirkomulag til Alþingis varð að dagskrármáli, bar-

izt fyrir því, að upp yrðu teknar hlutfallskosningar til búnaðarþings.

En um þetta búnaðarþing er það að segja, að það er nokkurs konar ríki í ríkinu. Ákvarðanir búnaðarþingsins og tillögur þess til löggjafar hafa jafnan verið skoðaðar af alþm. framsóknar- og ihaldsmanna sem grundvöllur sá, er landslög bæri að byggja á. Búnaðarþingið er skipað þingfulltrúum þessara tveggja stærstu flokka, og mun Framsókn hafa meiri hluta, enda er einn alþm. flokksins búnaðarmálastjóri, Steingrímur Steinþórsson.

Búnaðarþingið sat á rökstólum síðari hluta marz mánaðar, og mikilvægasta málið, sem þetta þing afgreiddi og samþykkti einróma, var fullsmíðað lagafrv., sem leggja skyldi fyrir Alþingi, og fjallar það um nýmæli, — sem sé allsherjar vinnumiðlun ríkisins.

Af ástæðum, sem mér eru ekki kunnar, en ég get getið mér til, hverjar eru, hafa blöð hinnar afdönkuðu þjóðstjórnar ekki tekið opinbera afstöðu til málsins, en efni þess er í stuttu máli eftirfarandi, og bið ég verkafólk að veita því sérstaka athygli:

Ríkisstjórnin taki í sínar hendur alla vinnuúthlutun í landinu. Engum íslenskum þegni er heimilt að ráða sig beint eða óbeint í þjónustu hins erlenda setuliðs. Vinnumiðlunin hafi það hlutverk með höndum að sjá íslenskum atvinnurekendum fyrir nauðsynlegu vinnuafli, að semja við setuliðið um fjölda verkamanna, sem hjá því vinnur, að innheimta öll verkalaun þeirra, sem vinna hjá setuliðinu, að stuðla að dreifingu vinnuafllins eftir því, sem nauðsyn þjóðarinnar (les: stóratvinnurekenda) krefur á hverjum tíma, og loks kemur svo rúsinan, sem þessir dándismenn aldrei gleyma, en það er að ákveða sér þóknunina, en hún er ekki neitt smáræði:

„Til vinnumiðlunarstofnunar ríkisins greiðist umsetningargjald af allri vinnu, sem unnin er í þjónustu erlendra vinnuveitenda eða við verk, sem þeir kosta, er nemur allt að 15% miðað við fjárhæð verkalaunanna.“

Þótt maður sé tekinn að venjast því að sjá og heyra ýmislegt af svipuðu tagi sem þessu frá stjórnmalabröskurum þjóðstjórnarliðsins á síðustu þingum, er hugmyndin, sem felst í þessu frv. og ugglaut er runnin undan rifjum þeirra kumpána Jónasar frá Hríflu og Ólafs Thors, svo óskammfeilun og um leið auvirðileg, að nærri stappar, að sjálf gerðardómsl., sem að visu eru af sama toga spunnin, taki þessu ekki fram um ofbeldis- og kúgunartilhneigingu. Verkamenn eiga samkv. frv. ekki að fá að ráða því sjálfir, hjá hvaða atvinnurekenda þeir kjósa að vinna, þó að nóg vinna sé í boði. Þeim á af vinnumiðlunarstofnun ríkisins að ráðstafa eins og þúpeningi. Launum sínum eiga þeir ekki að fá að veita móttöku sjálfir, heldur eiga gæðingar þjóðstjórnarinnar að handfjatla þau fyrst, og ef vinnan er unnin hjá erlendum mönnum, á þessi þokkalega stofnun að taka til sinna eigin þarfa líðlega sjöundu hverja krónu, sem þeir innheimta.

Vilji maður grafast fyrir það, hve miklu sú upphæð kemi til að nema, sem stofnuninni er ætlað að taka af launum verkamanna, er það

fljótséð. Sé gengið út frá því, að í setuliðsvinnunni vinni að jafnaði 3000 verkamenn innlendir allan ársins hring, sem ekki mun of hátt reiknað, og að meðallaun verkamanns sé 1000 krónur á mánuði, og er þá tekið tillit til bæði ófaglærðra verkamanna, sem hafa að visu lægri laun, og faglærðra verkamanna og bílstjóra, sem hafa miklu hærri laun, verður útkoman sú, að erlenda setuliðið greiðir 3 milljónir króna í verkalaun á mánuði eða 36 milljónir yfir árið. Af þessu á vinnumiðlunarstofnunin að fá 15% eða tæplega $5\frac{1}{2}$ milljón króna tekjur.

Þessi fjáraflaplön gæðinga Sjálfstæðis- og Framsfl. varpa skýru ljósi á stéttareðli fulltrúa þeirra, sem sveitaalþýðan sendir á búnaðarþing og Alþingi. Það er ekki rannsakað mál, hversu margir verkamenn úr sveitum landsins hafa þyrpt til kaupstaðanna og þá sérstaklega til Reykjavíkur til þess að sækja sér björg í bú með því að selja innlendum sem erlendum atvinnurekendum vinnu sína, en áreiðanlega skipta þeir þúsundum. Ef slík vinnumiðlun væri upp tekin, sem frv. gerir ráð fyrir, mundi það eflaust falla í hlut sveitaverkamanna að vinna hjá setuliðinu, ef þeim þá á annað borð yrði leyft að afla sér tekna með þeim hætti. Verkamenn kaupstaðanna mundu áreiðanlega ekki láta þessari stofnun líðast að senda sig sem húðarbikkjur til vinnu, hvar sem stofnuninni þóknaðist, og mundu vegna kunningsskapar og vegna betri aðstöðu yfirleitt sneiða hjá því að láta þannig hirudraga sig, eins og til er ætlað í frv. Útkoman yrði því sennilega sú, að fátækir bændur og bændasynir, sem koma í atvinnuleit, yrðu fyrir því að lenda í setuliðsvinnunni, og á þá kæmi 15% skatturinn til skrifstofuliðs og forstjóra vinnumiðlunarstofnunarinnar.

Ég gat þess áðan, að blöð þjóðstjórnarliðsins hefðu ekki enn opinberlega tekið afstöðu til þessa máls, og er ég þess fullviss, að ástæðan er sú, að þegar búnaðarþingið tók ákvörðun sína, var útlit fyrir, að ekki yrði komizt hjá kosningum. Þó hefur upphafsmönnum tillagnanna ekki tekizt að leyna afstöðu sinni til fulls, því að upp úr formanni Framsfl. glopraðist fyrir skemmstu, að afstaðan er fyrirfram ákveðin. Þannig fer þeim, sem mikið skrifa. Síðastliðinn sunnudag skrifar Jónas frá Hriflu í Tímann grein undir fyrirsögninni: „Vilja framleiðendur landsins veika stjórn og innnanlandsdeilur?“

Jónas segir: „En eftir er að koma skipulagi á vinnuaflaði í landinu og koma svo fram, að samningurinn við setuliðið komi að fullkomnu gagni.“

Fyrst er auðvitað að véla út kjósendafylgið til þjóðstjórnarflokkanna, sællar minningar, en eftir kosningarnar, — hvernig var það með krónulækkunina, samstarf vinstri aflanna í landinu gegn fasismanum og breiðfylkingu, hvernig fór ekki um öll hin fögru loforð um, að eitt skyldi yfir alla ganga á þessum erfiðu tímum? Í stuttu máli allt, sem flokkar þessir lofuðu fyrir síðustu kosningar, hafa þeir svikið.

Í afstöðunni til vinnumiðlunar ríkisins hafa flokkarnir engu lofað, en eitt er víst, og það er, að gæðingum þjóðstjórnarflokkanna mun þykja það eitt skorta, að gerðardómsl, sem banna verkalýðnum allar kjarabætur, komi að gagni

sem þeir kalla, að islenskur verkalýður verði endanlega sviptur síðustu leifum persónulegs sjálfsforræðis og hann látinn ganga kaupum og sölum sem hver annar húpeningur. Þá er töngin fullsmíðuð, og þá er meiningin að beita henni.

Skyldi nokkurn furða, þótt nokkur hiti hlaupi í kosningarnar um réttlætismálið, eða að Ólafur Thors hóti eftirreið um sveitir landsins, ef búnaðarmálastjóri fer í yfirreið, þegar um er að ræða, hvor skuli hljóta ljónspartinn af þessari $5\frac{1}{2}$ milljón króna bráð, sem við þeim blasir af erfiðislaunum verkamanna til sjávar og sveita, að ógleymdum hinum óteljandi bitlingum og friðindum, sem þeir hafa þegar aflað sér úr ríkisjötunni.

Einskis óska forsprakkar og stuðningsmenn þjóðstjórnarinnar sálugu heitar en kjósendurnir sjái ekki annað en stjórnarskrárþreitinguna, réttlætismálið, sem ég vil engan veginn telja lítils virði sem skref í áttina til aukins lýðræðis. En fyrst og fremst er þjóðinni nauðsynlegt að skilja, að hvaða marki auðmannastétt landsins keppir. Þó skal viðurkennt, að breytingin á kosningafyrirkomulaginu, sem fast mun samþykkt, er það fyrsta og eina víxlspor, sem þingið hefur stigið á hinni fasistisku þróunarbraut.

Sósfl. mun utan þings sem innan vinna sleitulaust gegn setningu nýrra þvingunar. Verkefni hans og allrar alþýðu í landinu hlýtur á næstu tímum að vera það að afmá úr löggjöf og stjórnarfarir fasisma þann, sem þjóðstjórnarliðið hefur smám saman verið að koma á. Kosningarnar, sem framundan eru, verða að sýna það, að þjóðin vill ekki búa við harðstjórn nazistíks bitlingalýðs. Hún verður að skilja, að sú leið er ein fær, sem leiðir til aukinna réttinda hins vinnandi manns til sjávar og sveita. Það verður leið Sósf. í náinni framtíð. Þess vegna á allur þorri þessarar þjóðar samleið með Sósf.

Umr. frestað.

Á 19. fundi í Sp., 21. maí, var enn fram haldið cinni umr. um till.

Forseti (GSv): Nú verður fram haldið útvarps- umr. um vantrauststill. Röð flokkanna verður hin sama og áður, og mun hv. 1. þm. Rang., Sveinbjörn Högnason, tala af hálfu Framsfl., fyrir Sjálfstfl. talar hæstv. fjmrh., Jakob Möller, fyrir Bændaf. hv. 3. landsk. þm., Stefán Stefánsson, fyrir Alþfl. hv. þm. Ísaf., Finnur Jónsson, og af hálfu utanflokka þm. hv. 4. þm. Reykv., Einar Olgeirsson.

Sveinbjörn Högnason: Herra forseti! Góðir áheyrendur! Ég hygg, að mér sé óhætt að segja, að enn þá hafi engir kveðið upp skýrari og alvarlegri áfellsdóm yfir því, sem nú hefur gerzt á Alþingi, en sú ríkisstj., sem að þeim atburðum stendur, og munu þó fáir finnast meðal þjóðarinnar, sem treystast til að mæla því bót. Umr. þær, sem fram hafa farið undanfandi kvöld, hafa leitt það í ljós, að þeir, sem að hinni nýju ríkisstjórn standa, og hún sjálf fyrst og fremst, kosta alls kapps um það, og það eitt, að koma sökinni yfir á aðra af því tilræði, sem hér er stofnað til og þeir standa sjálfir að og hafa

myndað ríkisstj. til að koma fram. Alsaklausa telja þeir sig af að hafa rofið friðinn og samstarfið, — vissulega vilja þeir ekki flokksstjórn, heldur samstjórn, — líta á sína eigin stjórn sem ódæði, og ekki eiga þeir sök á því, að þeir neyðast til að taka upp þetta merkilega mál, kjördæmamálið. Það eru sannarlega aðrir, sem bera ábyrgð á verkum þeirra og athöfnum. — Þannig geta engir talað aðrir en þeir, sem eru alveg sannfærðir um sekt og svik við þjóð sína og víta, að verknadurinn er fordæmdur af hverjum heiðvirðum og hugsandi manni í landinu. Og þá er karlmennskan og drengskapurinn ekki meiri en það, að afneitað er ábyrgðinni á eigin verkum, og áformin, sem á að framkvæma, eru meira að segja frá öðrum runnin.

Þessi berlega sektaryfirlýsing hinnar nýju ríkisstj. kom vel fram í hinu gálause og furðulega hjali hins nýja ráðh. Magnúsar Jónssonar, hér í gær um steiktu gæsirnar, sem hafi komið fljúgandi til flokks hans og hann hafi ekki getað neitað sér um. Þessi furðulega afsökun á slíkum alvörutímum sýnir og sannar berlegar en allt annað, hvaða óhapp hefur hent íslenzku þjóðina nú á þessum tímum og hver verknadur sá er, sem hinir nýju ráðh. hafa sett í valda-stól til að framkvæma. Og það er alveg víst, að þeim skjáttast ekki í því, hver dómur alþjóðar er um tilverurétt hennar nú, og verður þó má-ske enn harðari síðar, — sem sé ekki ósvipaður því áliti, sem allir óspilltir borgarar hernumdra landa hafa á þeim samlöndum sínum, sem gerast viljalaus verkfæri til að lama viðnámsþrótt og samheldni sinna eigin þjóða á mestu hættu-stundum í lífi þeirra, fyrir ímyndaðan eigin ávinning og friðindi.

Ég skal nú vikja nokkrum orðum að þeim meginatriðum, sem fram hafa komið í mál færslu hinnar nýju breiðfylkingar íslenzkra bæjamanna, þar sem forustan er skipuð 1. og 2. þm. Reykv. með ættarland Kveldúlfssjölskyldunnar í Rvík í forseti.

Í fyrsta lagi telja þeir: Að sá sé áfellisverður, sem friðslitunum hefur valdið. Eru kommar þar þó undantekning, sem telja friðslitin það helzta, sem ríkisstj. nýju beri að þakka.

2. Að hin nýja ríkisstj. hafi þingstuðning til þess, og þess eins, að knýja fram það mál, sem mestum ágreiningi hefur valdið í íslenskum stjórnámálum fyrr og síðar.

3. Að flokkarnir einir eigi kjósendafylgi í landinu, og persónulegt traust kjósenda og þingmanns eigi engan rétt á sér.

4. Að réttlætið, sem þeir kalla svo, í áhrifum kjósenda á löggjafarvald landsins, sé falið í höfðatölunni einni, og engu skipti um aðra aðstöðu í því efni.

5. Að sérstakur flokkur, þ. e. Framsfl., eigi slík sérreittindi tryggð í stjórnarskrá landsins, að þau verði að afnema.

6. Að óhæfa sé, að nokkur stjórn skapist í landinu, sem ekki hefur meiri hluta kjósenda að baki sér.

Þessi atriði skulu nú skýrð aðeins lítið eitt og athugað, á hve traustum rökum þau eru reist.

Fyrst er þá, hver á þann áfellisdóm, sem vissulega er almennur, að slíta friðnum í landi voru,

cins og nú er ástatt. Ég held, að tilvitnanir þær, sem þm. Str. las hér upp úr blöðum Sjálfstfl. frá síðastliðnu sumri, þar sem kosningafrestunin er heimtuð afnumin, sanni nægilega, hver á þar upptökin. Dag eftir dag voru í blöðum þeirra sjálfstæðismanna heimtaðar kosningar í N.-Ísafjarðarsýslu, sem þá var orðin þingmannslaus, og stundum kosningar um land allt sem fyrst. Var það af því, að sjálfstæðismenn gerðu sér veika von um að geta unnið N.-Ísafjarðarsýslu. En aldrei hafði verið minnst á, að kosningar færu fram á Snæfellsnesi, þótt sýslan þar hefði verið þingmannslaus í fast að tveimur árum. Ég minnst varla að hafa séð svæsnari eða rætnari árásargrein en þá, er Morgunblaðið flutti á fyrrv. forsrh., Hermann Jónasson, vegna þess að hann stofnaði ekki til kosninga í N.-Ísafjarðarsýslu s. l. sumar, þó að Alþingi hefði bannað, að kosningar færu fram, og víta þó allir, að ekki er klipið af gifuryrðunum og brígðunum í því blaði. Þá var jafnframt veitt hatrammlega að jafnaðarmönnum í því sambandi, sagt að þeir hefðu hag af kosningafrestun, væru búnir að missa alla sína kjósendur og væru ekki lengur með neinum rétti á Alþingi. En ekki þarf nema meðalgreindan mann til að sjá, að væri kosning látin fara fram í einu kjördæmi, þá hlaut skriðan að koma á eftir í þeim öllum, því að fáir þm. mundu hafa viljað hindra það, að kosning færi fram í þeirra eigin kjördæmi, þegar búið var að kjósa í öðrum.

Þessari ódrengilegu árás á samkomulagið frá síðasta vetrarþingi í blöðum sjálfstæðismanna mættu Alþfl.menn með því að heimta almennar kosningar, sem von var til. En þegar svo var komið, að báðir samstarfsflokkar Framsfl. höfðu brugðizt því samkomulagi, sem gert var, og þeir voru búnir að gera kosningafrestunina að æsingamáli og hefja um það baráttu um kjósendur og flokkadeilur, þá lýsti fyrrv. forsrh. því yfir um áramót, mörgum mánuðum síðar, að óhjákvæmilegt mundi að láta kosningar fara fram á vori komanda, því að sjáanlegt var það, að af tvennu illu var þó betra að stofna til kosninga og fá starfsfrið á eftir, heldur en að látláus æsingabaráttu stæði um það, sem átti að verða til að skapa friðinn um kosningafrestunina. Ég skil ekki, með hverju móti hefði verið hægt að réttlæta slík vinnubrögð eða hversu var hægt að framkvæma áfram það samkomulagsatriði þriggja flokka, sem þeir höfðu svikið og neitað að hlíta áfram. — Með þessar staðreyndir fyrir augum eiga landsmenn að dæma um það, hver friðinn rauf, hvort það voru þeir tveir flokkar, sem heimtuðu fyrst kosningafrestunina afnumda, eða sá þriðji, sem ekki taldi fært eða ráðlegt að kúga þá aftur til að éta allt ofan í sig og verða göðu börnin á ný. Og íslenzkir kjósendur eru áreiðanlega færir um að dæma um þetta atriði og þótt torskildara væri.

Þegar það var þó komið í ljós, seint á yfirstandandi þingi, að Alþfl. gat hugsað sér að styðja stjórn, sem ætlaði að framkvæma gerðardóminn, og tillaga var komin fram frá einum þm. Sjálfstfl. um endurnýjun kosningafrestunar og samstarfs flokkanna, taldi Framsfl. rétt að víta, hvort alvara væri að baki, og gekkst fyrir

því, að nefnd var kosin til að athuga, hvort möguleikar væru á að treysta nýtt samstarf.

Kom þá í ljós, að hvorugur hinna flokkanna vildi neitt gera til slíks og þeir voru ráðnir að hefja ófriðinn með þetta eina mál á stefnuskrá sinni, sem núv. ríkisstj. hefur verið mynduð um.

Það má hver, sem vill, lá okkur framsóknarmönnum það, að við gerðum slíka tilraun á síðustu stundu til að tryggja frið og samstarf í landinu, eins og nú er ástatt, en ég fyrir mitt leyti geng öruggur til þeirrar baráttu gegn upplausninni, sem fram undan er, eftir að ég hef sjálfur sannfærzt um á svo áþreifanlegan hátt, að engin samkomulagsleið var lengur til.

Þessi tilraun sýndi það, að Sjálfstfl. hafði ætlað sér fyrir kosningarnar að semja nýjan tví-söng, sem syngja átti í eyru þjóðarinnar. Þm. V.-Sk. og nokkrir aðrir, sem átti að fá til þess að fylgja till. hans um kosningafrestun, átti að lýsa með fögrum orðum samstarfsvilja flokksins, en aðrir, eins og Þm. A.-Húnn., Jón Pálmason, Þm. Vestm., Jóhann Jósefsson, 5. Þm. Reykv., Sigurður Kristjánsson, o. fl. áttu að syngja fyrir þá, sem enga kosningafrestun vildu hafa og óánægðastir voru með allt samstarf og ráðstafanir fráfarandi samstjórnar. Þessi hljómkviða var cyðilögð, þegar Framsfl. fékk skipaða nefnd til að athuga samstarfsvilja flokkanna, enda dró Þm. V.-Sk. till. sína til baka á eftir og hefur séð þann kost vænstan að ganga í lið með þeim, sem ófriðinn boða, þótt hann hefði í upphafi ætlað sér að spila á allt öðrum nótum fyrir kjósendur.

Þetta hygg ég nægi til að sýna fram á þau heilindi, sem voru að baki því friðar- og samstarfsþjáli, sem friðrofarnir ætla nú að breiða yfir verknað sinn, verknað, sem ávallt mun verða minnst í stjórnmalasögu Íslendinga sem eins hins mesta óhappaverks og ófyrirleitnasta, sem hent hefur. Og þeir, sem að því standa, finna sjálfir þunga þessa þjóðardóms hvíla svo fast á sér, að þeir gera allt, sem í þeirra valdi stendur til að koma ábyrgðinni yfir á aðra. Slík síðfræði er ekki óþekkt nú á dögum, að þeir, sem árása og ófriðinn hefja, kenni hinum um, ef risið er til varnar. Þannig er bófasíðfræði allra tíma og hin nýja stjórnmalasíðfræði, sem nú ris hæst í heimi vorum og ógnar víða með brandi og tortímingu.

Það er gamalt orðtak, að það sé „auðlærð ill danska“, og sama virðist gilda um það, sem spilltast er í nútíma stjórnmalastarfsemi. Enda eiga helztu forkólfar hinna nýju stjórnmalaaðferða dygga og sanntrúaða lærisveina innan þessarar nýju ófriðarfylkingar á Íslandi.

Þá kem ég að þeirri yfirlýsingu ríkisstj., að hún hafi þingstuðning til þess eins að koma fram þessari ófarnaðar stjórnarskrárbreytingu, hún sé það eina nauðsynlega, og allt annað megi sigla sinn sjó á meðan.

Ég vil spyrja: Er hægt að hugsa sér meira ábyrgðarleysi og meiri blindni á þau víðfangsefni, sem krefjast úrlausnar, og á þær hættur, sem yfir okkur eru alla vegu? Hvar í heiminum mundi slík ríkisstj. mynduð nú, þegar svartamyrkur og fullkomin óvissa og öryggisleysi einnar alvarlegustu styrjaldar og upplausnar, sem þekkt hefur í heiminum, grúfir yfir öllum þjóðum, og vér vitum ekki einu sinni, hvort þær ráðstafan-

ir, sem gerðar eru í dag, eiga við á morgun, hvað þá þegar misseri eða ár eru liðin hér frá? Sjálfir ráðh. þeirrar ríkisstj., sem eiga að hafa þetta mál eitt með höndum, lýsa yfir því, að fullkomin óvissa sé um það, að hægt verði að kjósa hér á landi til að koma þessu áfram. Sant á þjóðin að vera ómegnug til að snúast gegn öllum slíkum atburðum, sem það gætu hindrað, vegna sundrunar, deilna og vanmáttugrar ríkisstj., sem enginn treystir og allir vita, að hefur ekkert umboð til að taka neinar alvarlegar ákvarðanir, ef vanda ber að höndum. Hvort meta slíkir menn meira, hag og frelsi og öryggi þjóðar sinnar, eða eigin flokkshag og persónulegan stundarávinnning? Um þetta á að dæma nú innan skamms af þjóðinni.

Ég fyrir mitt leyti skal játa það hrein-skilnislega, að minn stjórnmalaskilningur nær ekki lengra en það, að ég veit satt að segja ekki, hvað þjóðarógæfa er, ef ekki það, að fá ríkisstj. á þessum háskatímum, sem lýsir yfir því sem sinu eina verkefni að stofna til innanlandsófriðar og langvarandi deilna um eitt mesta ágreiningsmál þegnanna og allir vita, að skiptir framtið, heill og frelsi þjóðarinnar engu, hvort leyst er árinu fyrr eða síðar.

Þá er annað atriði í þessu sambandi ekki síður athyglisvert. Eitt af því, sem talið var til gildis þjóðstjórn á sinum tíma, var það, að nauðsyn bæri til að lægja flokkadeilurnar og skapa samhug með þjóðinni, áður en það mikilsverða verkefni yrði leyst að heimta frelsi okkar að fullu í orði og verki og skapa því þau form með nýrri og breyttri stjórnarskrá, sem bezt hæfir okkur sem lýðfrjálsri þjóð. Nú er þetta hlutverk, sem öllum sönnum Íslendingum er annast um, að verði vel leyst af hendi, látið bíða, og það er talið heppilegast að finna lausn á því, á meðan einhver harðvítugasta kosningabarátta, sem hér hefur þekkzt í landinu, stendur yfir. Er hægt að gera sér vonir um, að þeir, sem til slíkra vinnubragða stofna um þetta meginmál og hjartfölgna mál þjóðarinnar, þeir séu þar einlægir eða vilji einhverju förna fyrir farsæla lausn þessa máls? Einnig það er vert fyrir þjóðina að athuga.

Ég kem þá næst að „réttlætismálinu“ svo nefnda, sem allur þessi gauragangur er vakinn fyrir, málinu, sem hinn nýi ráðh., Magnús Jónsson, lýsti svo fjálglega í gær í umr., að hefði blásið nýju lífi í sinn fölnandi og hrörnandi áhuga á stjórnmalum. Vildi hann helzt láta á sér skilja, að þarna væri fyrst sitt rétta köllunarverk komið, sem hann hefði lengi beðið eftir, og það væri að verða aðalfrömuður réttlætis eða réttlætisráðherra á Íslandi. Hver mundi hata trúnað slíku, sem þekkir afstöðu þessa manns til réttlætismála yfirleitt hér á Alþingi áður? — Hefur þessi maður hariat fyrir réttlæti og jöfnuði í fjármálum, í lífskjörum og afstöðu borgaranna til að lifa undanfarið?

Hefur hann viljað fá skattalöggjöf, sem jafnaði tekjur manna og fjárhagslega aðstöðu? Hefur hann lagt sig fram sérstaklega um að heimta réttlæti og jöfnuð fyrir þá, sem verst voru stáðir og erfiðasta áttu lífsbaráttuna? Hvernig var t. d. með lánsstofnun handa landbúnaðinum, eins

og aðrir atvinnuvegir höfðu fengið, og hvernig var með skóla og önnur menningarmál þeirra, sem utan Reykjavíkur búa? Árið 1929 beitti hann sér á móti stofnun Búnaðarbankans og átti í deilum við Framsfl. um það mál. Hvernig var með afurðasölulögin, sem björguðu mörgum bændum frá að flosna upp? Það væri ekki rétt að segja, að hann hefði sifið í þessum og öðrum réttlætismálum, nei, alls staðar var hann trúlyndasti og sauðtryggasti þjónn sérhagsmunanna. Aldrei þreyttist hann á verðinum um að varna þess, að hinir minni máttar næðu rétti sínum. Og nú heldur hann máske, að hann sé að uppskera laun sín með því að fá stuðning þeirra, sem telja sig einnatt málsvara þeirra, sem verst eru settir í þjóðfélaginu, til að verða réttlætisráðh. á Íslandi.

En væri ekki rétt að lita enn þá ofurlítið nánar á, hvernig þetta réttlæti er, sem hann boðar þjóðinni? Mörgum hefur fundizt talsvert óþragð að réttlæti hans hingað til, og ætli þetta nýja réttlæti sé með öllu óskýlt því, sem á undan er farið?

Stríðsýfirlýsing réttlætis þessa manns og ríkisstj., sem hann á nú sæti í, er á þessa leið, — ef hún er sett í einfaldan búning: „Þið islenzkir kjósendur, sem hattið eruð að treysta mér og flokki mínum til forustu í málum ykkar, en sendið framsóknarmenn á þing með vaxandi fylgi, — menn, sem alltaf eru að angra mig og þá, sem ég lét mér annast um, með því að heimta alls konar umbætur og bætt lífsskilyrði fyrir ykkur, af þeim ríku og þeim, sem sitja sólar-megin í lífinu, — þið skuluð samt neyddir til að senda menn á þing, sem styðja okkar málstað fyrst og fremst, menn, sem koma fljúgandi eins og steiktar gæsir handa okkur, mér og mínum flokki, — og það gerum við með því að láta okkar menn, sem þið hafið hafnað og fellt í kosningum, fá þingmannaumboð, sem sé jafngilt og það umboð, sem meiri hluti ykkar veitir öðrum mönnum. — Og við þessar 6 steiktu gæsir, sem þannig koma með þingmannsumboði til okkur ætlum við að bæta öðrum þremur við í þétthýlinu. Og þá skuluð þið sjá, hvort við þurfum mikið að skeyta duttlungum ykkar um að vilja hafa menn, sem vinna fyrir ykkur, heimta handa ykkur umbætur og betri lífsskjör og annað því um líkt.“ — Þetta er stríðs- og réttlætis-yfirlýsing hinnar nýju ríkisstj., án blekkinga og falsana, — og er það þá furða, þótt réttlætispostulinn frá undanfarandi árum á Alþingi telji sig sjálfkjörinn til að taka forustuna um slík réttlætismál? Er furða, þótt hann verði óðamála og það komi vatn upp í munninn á honum við að sjá hilla undir hinar 9 réttlætisgæsir, — steiktar og matreiddar, — eins og hann nefndi svo smekklega þessa tilvonandi 9 minnihlutabm., sem hann er með höndina úti til að hremma. Nei, engan furðar á slíku, þótt þar sé það hin flokkslega matarlyst og sári sultur, sem að sverfur, er þar verður þjóðarheill og þjóðarskyldum yfirsterkari.

Hlutfallskosning í tvímenningskjördæmunum þýðir það, að þeir flokkar, sem þar hafa nú tapað meirihlutafylgi kjósenda, þeir skuli samt fá jafnan rétt og meiri hlutinn til að senda mál-

svara á þing. — M. ö. o., vilji kjósendanna skil einskis metinn, en minni hlutinn fá fyllri rétt en meiri hlutinn. Í ýmsum tilfellum gæti svo farið, að minni hlutarnir fengu fleiri menn kosna en meiri hlutinn, — þegar uppþótarsætin koma til. En yfir það ranglæti á hið eina sanna flokkslega réttlæti að breiða. En ef það eitt er réttlæti, þá sé ég ekki með beztu getu, hver munur er á að afnema öll hin gömlu kjördæmi og fá hlutfallskosningu í staðinn, eða að halda áfram á uppþótarleiðinni, — nema hvað hin síðari leið verður þjóðinni dýrari og kostar ótakmarkaðan fjölda þingmanna.

Nú segja þessir menn, sem þykjast brenna í réttlætinu, að það eitt sé réttlæti, að fullkominn jöfnuður fáiast milli flokka. Hins vegar er það víðurkennt, að breytist afstaða kjósenda í landinu frá 1937 til flokkanna, er hér um enga bót að ræða fyrir slíkt réttlæti, og þó lýsir forsrh., Ólafur Thors, að aðrar breytingar en þessar komi ekki til mála fyrir Sjálfstfl.

Er það þá yfirlýsing um, að sjálfstæðismenn ætli aldrei framvegis að fylgja því, sem þeir telja réttlæti í þessu máli, — bara að þessar kákbreytingar fáiast, sem geta hæglega farið svo, að frekar verði traðkað á því flokkaréttlæti, sem nú er barizt um?

Þeir, sem þekjja þennan mann, orðheldni hans, stjórnmálaferil og traustleika, þeim kemur ekki til hugar að halda slíkt. Árið 1927, þegar Kjósarsýslu, sem þá var tvímenningskjördæmi, var skipt, taldi Ólafur Thors það fjarstæðu að innleiða hlutfallskosningu í tvímenningskjördæmum. Árið 1931 tók þessi sami maður höndum saman við Héðin Valdimarsson um að stofna til stórra kjördæma með hlutfallskosningu um allt land. Og nú, 1942, heimtar hann og myndar ríkisstj. til að koma á hlutfallskosningu í tvímenningskjördæmum og bæta 2 þingsættum við Reykjavík, og afneitar þá öllum frekari hlutfallskosningum um alla framtíð. Hverjum Ólafinum, frá 1927, 1931 eða frá 1942 á best að trú á þessu efni? Ætli það sé trúandi eða treystandi nema þeim eina Ólafi, sem í einu hefur alltaf verið samkvæmur sjálfum sér, sem allaf lagar sannfæringu sína í hvert sinn, eftir því hver hagar flokksins er þetta árið eða hitt? Ég trú í þessu efni betur hv. 5. þm. Reykv., Sigurði Kristjánssyni, flokksmanni hans, sem lýsti yfir því, að þetta væru aðeins byrjunarbreytingar, svo að hægt væri að fá fram hið fulla réttlæti, sem þeir kalla. Enda er það eitt samboðið manni, sem telur sig vera í þjónustu réttlætisins.

Það fer ekki á milli mála hjá öllum fylgjendum þessa frv., hvað þeir telja réttlæti vera, og hví skyldu þeir ekki halda áfram að verzla með það sín á milli, á meðan nokkur rytja er óframkvæmd af því? Hver efast um, að þeir geri það? Og aðstaðan batnar stöðugt til þess, því fleiri steiktar gæsir sem fljúga þeim í munn og auka löngunina og freistinguna um leið.

Þá skal ég rétt nefna til dæmis eitt atriði úr málaflutningi hv. þm. V.-Ísf., Ásgeirs Ásgeirssonar, þar sem hann vildi leiða mörg vitni, erlend og innlend, að ágæti algerra hlutfallskosninga. Taldi hann meðal þeirra þjóða Norðurlönd öll, Belgíu, Holland o. fl. En hann tók aðeins þau at-

riði úr stjórnskipunarl. þessara landa, sem styrktu hans málstað. Hann sagði t. d., að hlutfallskosning væri ákveðin í stjórnarskrá frænda vorra Norðmanna, en hann gleymdi að geta þess, að þar er einnig ákveðið, að Oslo, þar sem einn tiundi hluti þjóðarinnar býr, megi aldrei hafa meira en 7 þingmenn af 150, sem í þinginu eru, og í stjórnarskrá Norðmanna er skýlaust ákveðið um það, að stærri bæirnir megi aldrei hafa meira en samtals einn þriðja allra þingmanna og dreifbýlið og sveitir og kaupún skuli allt af hafa tvo þriðju hluta þingmanna. Ef Ásgeir Ásgeirsson vill taka svipuð ákvæði upp í stjórnarskrá sína, þá horfir hún allt öðru vísi við frá sjónarmiði okkar framsóknarmanna.

Kem ég þá að því, sem fráleitast hefur kveðið við í umr. fylgjenda þessa máls. Þeir stagast stöðugt á sérréttindum Framsfl. í stjórnarskrá landsins, að honum sé tryggt að koma þingmönnum á þing með minna atkvæðamagni en aðrir. Hvar eru þessi ákvæði? Ég tel mig læsan og þó finn ég þau hvergi í stjórnarskránni, og-ég sé þau ekki heldur nefnd í stjórnarskrárþreyingunni, sem fyrir liggur. Ég veit ekki betur en öllum flokkum sé tryggtur sami réttur í öllum kjördæmum landsins og enginn flokkur eigi nein sérréttindi í öðru en því, hversu vel honum lánast að vinna traust kjósenda með störfum sínum og hugsjónum.

Þau sérréttindi, sem um er að ræða, eru því þau, að í sveitum landsins hafa kjósendur treyst þessum flokki æ betur og hafnað öðrum, og því getur ekki verið um annað að ræða, þegar talað er um að afnema sérréttindi Framsfl., heldur en það, að hegna þeim sveitunum og héruðunum, sem treysta honum best til forustu, og rýra rétt þeirra sem mest.

Þetta bið ég menn að athuga vel, þegar verið er að fullyrða, að síður en svo sé verið að rýra áhrifarétt sveitanna með breyt. þeirri, er fyrir liggur.

Að lokum vil ég aðeins benda á þá óhæfu, frá sjónarmiði fylgjenda þessa frv., að í Reykjavík stjórnar Sjálfstfl. hænum með 8 bæjarfulltrúa af 15 og hefur þó aðeins minni hluta kjósenda, eða vantar á 6. hundrað atkv. Þessi óhæfa gat komið fyrir með algerum hlutfallskosningum milli flokka og getur ávallt komið fyrir og sýnir því bezt, hvað valt er að treysta algerðu flokksréttlæti í kosningum eða tryggja það. Hvi segir þessi rangfengni meiri hluti ekki af sér þegar í stað, þegar hann situr í óþökk meiri hluta kjósenda?

Nei, það, sem máli skiptir, er ekki aðeins það, að atkvæðamagnnið sé sem jafnast, heldur að allir hafi sömu möguleika að afla þess og mismunandi lífsskilyrði í þjóðfélaginu séu fullkomlega tekin til greina, og svo síðast en ekki síst það, að lýðræðið verði eigi þannig, að löggjafar- og framkvæmdarvaldið sé veikt, heldur geti skapað sterkur og ákveðinn meiri hluti, sem skapar réttar- og athafnaöryggi, hvað sem að höndum ber.

Til þessa hafa þær lýðfrjálsu þjóðir, sem nú standa fremst í baráttunni að verja frelsi og mannréttindi, tekið fullkomlega tillit til þessa atriðis, en hinar þjóðirnar flestar, sem eingöngu litu á hlutföllin, þær eru nú margar fremur mátt-

arlitlar í þeirri baráttu, — og flestar í fullri andstöðu.

Ég hygg, að ef dæma á eftir reynslu annarra þjóða og lýðræðisfyrirkomulagi, þá beri fyrst og fremst að benda til þess, sem staðizt hefur, og breyta eftir því, en ekki til þess, sem hrundi, og raunasögunnar, sem þar átti sér stað.

Það mun vera svo, að öfgar séu ávallt háskalegar, engu síður fyrir réttlætið en annað. Með minni beztu getu er mér ekki einu sinni hægt að fá neina sannfæringu fyrir því, að hér sé um réttlætismál að ræða, hvað þá slíkt mál, að allt annað, — öll þjóðarnaudsyn og þjóðaröryggi —, beri að vikja til hliðar fyrir því. Og ég veit, að enginn í þjóðfélaginu litur svo á, eins og nú standa sakir. Jafnvel þeir, sem forustuna um það hafa, eru með sjálfum sér sannfærðir um, að það er glapræði og jafnvel annað miklu verr, sem hér er verið að fremja. Þess vegna er ég líka sannfærður um það, að þjóðin hrindir þessu tilræði þegar í stað, er hún kveður upp sinn dóm. Hún veit, að nú er teflt um margt það dýrmætasta, sem frelsi hennar og framtíð á að byggjast á, — og þess ber að gæta fyrst og fremst. Þjóðin lætur hvorki falsrök né hótanir villa sér þar sýn.

Hinn nýi ráðh., Magnús Jónsson, taldi, að $\frac{3}{4}$ hlutar kjósendanna stæðu að þessu máli, — eða að baki því. Svo gjarnt er honum að hugsa í flokkum, að hann telur víst, að þeir kjósendur, sem fylgdu flokki hans 1937, þeir — séu eign flokksins til hvaða verka, sem flokksstjórnin finnur upp á að gera. Þó veit þessi sami ráðh., að eitthvað, og það allverulegt, týndist af þessum kjósendafjölda Sjálfstfl. í bæjarstjórnarkosningunum í vetur, — og hann hefur það á tilfinningunni bersýnilega, að nokkrar þúsundir tapist í þeim kosningum, sem framundan eru. — Og það er ekki nema eðlilegt.

Okkur framsóknarmönnum er það ljóst, að við fáum ekki stöðvað þetta mál, — og beitt kröftum okkar til fullnustu gegn upplausninni og ábyrgðarleysinu, — nema allmiklu fleiri kjósendur fylgi okkur að málum um land allt en var í síðustu kosningum, 1937. Þess vegna er það alrangt, að þetta verði stöðvað með $\frac{1}{4}$ hluta kjósenda. En við vitum það líka, að í þessu máli, — á þessum tímum, gildir ekkert flokksmark á kjósendum, heldur það, hvora þeir telja í þessu máli beita réttari og þjóðhollari vinnubrögðum. Við vitum, að allir þeir, sem áður hafa stutt Framsfl. vegna málefna hans, þeir gera það nú af meiri festu og meira kappi en nokkru sinni fyrr. En við vitum líka, að þúsundir manna, sem áður hafa fylgt öðrum flokkum, þeir vilja snúast gegn upplausnaröflunum og ábyrgðarleysinu, sem þar er nú ríkjandi, og kenna sínum eigin forustumönnum, að það hefnir sín ætíð að setja flokks- og eiginhagsmuni ofar þjóðarheill og þjóðaröryggi. Til þess styðja þeir a. m. k. nú málstað Framsfl. Þegar þeir hafa þannig kennt þeim flokkum, sem þeir ella telja sig eiga skyldastar lífsskoðanir með, kennt þeim, hvað hægt er að leyfa sér og hvað ekki verður þolað á slíkum tímum, sem nú eru, — þá snúa þeir máské aftur til stuðnings þessum fyrri flokkum sínum, ef þeim leikur hugur á. Nú er barizt um upplausn og yfiringang, um margar kosningar og illvirgar deilur, — eða mark-

visst, samhuga starf til þjóðarheilla, og til að verjast þeim háskalegustu áföllum, sem yfir okkur vofa sem þjóð daglega. Í hvora fylkinguna menn eiga að skipa sér, veit ég, að enginn þjóðhollur Íslendingur er í vafa um.

Ég hef nú að nokkru rakið þann blekkingavef, sem nú er spunninn að kjösendum þessa lands, og ég hygg, að enginn sé í vafa um, hver er undirrót þeirrar stjórnarmyndunar, sem átt hefur sér stað. Það er ljóst, að það er veikleiki en ekki styrkleiki Sjálfstfl., sem nú hefur lyft honum til valda. Það hefur verið spilað á alla megingalla hans til að koma honum í þessa aðstöðu. Enda er hún ekki öfundsverð. Það er sundurlyndið í flokknum, getuleysið til að taka á raunhæfum verkefnum og vandamálum þjóðarinnar, — hringlandahátturinn og stefnuleysið og brigðmælgin, enda segja stuðningsflokkar hans til um það. Öll upplausnaröfl þjóðfélagsins veita honum nú brautargengi til þessa verks.

Það má því segja, að margt kynlegt geti hent á stýrjaldartímum. En það er alveg víst, að sá flokkur, sem á slíkum öflum hossast í valdassess, hann á eftir að fá ýmislegt annað frá þjóð sinni en eintómar steiktar gæsir, í líki þingmanna, sem flokknum séu þægir og leiðitamir, — eins og atvmrh., Magnús Jónsson, komst svo smekklega að orði.

Þjóðin öll biður þess með óþreyju að hrista af sér þá ríkisstj., sem er andvana fædd af veikleika flokks síns og nýtur einungis stuðnings á Alþingi til ófriðar og sundrunar, en er vanmáttug til alls, sem styrk þarf til, — einurð, manndóm og festu.

Þótt slíkt óhapp hafi hent hér á Alþingi í bili, á þessum tímum, þá er ég sannfærður um það, að þjóðin er ekki svo heillum horfin, að hún megni ekki að bæta þar um í tíma og fyrirskipa önnur og þjóðhollari vinnubrögð á lög-gjafarþingi sínu, í þeim mestu hættum, sem þjóðin hefur nokkru sinni horft í augu við.

Fjmrh. (Jakob Möller): Formaður Framsfl. hóf þessar umr. með þeim formála, að þó að ræða ætti um vantraust á ríkisstj., þá væri til þess ætlað, að þeim yrði haldið algerlega á pólitískum grundvelli án þess að blanda inn í þær persónulegum ádeilum. Þetta er okkur nú misjafnlega lagið, Íslendingum, og hættir okkur jafnan til þess að láta okkur sjást yfir þá markalínu, sem þar ætti að vera á milli. Þegar pólitísku hnúturnar taka að fljúga um borðin, vill það einatt henda, að þeim fylgi misjafnlega hógver orð. Og jafnvel þó að prestvígðir menn mæli, vill svo fara, að það verða ekki aðeins stólræður. Og því er ekki að leyna, að mér hefur fundizt, að hinar pólitísku ádeilur ræðumanna Framsfl. í garð okkar fyrrv. bandamanna þeirra og samstarfsmanna hafi líkzt meira persónulegum reiðilestri en rökstuddum ádeilum. En um þetta er ekkert að sakast, og það er ef til vill einmitt alveg óhjákvæmilegt, ef þjóðinni, sem á umr. hlustar, á að geta skilið það, að það, sem skeð hefur, samvinnuslitin milli Framsfl. og Sjálfstfl., hljóti að verða slíkt þjóðarböl, sem þeir mál-svarar Framsfl. virðast leggja svo mikið kapp á að sannfæra þá, sem á umr. hlusta, um, að það

sé. Hitt er svo annað mál, að eftir lýsingunni, sem þeir gefa á samstarfinu, mætti ætla, að ekki væri mikil eftirsýn að því, þó að upp úr því slitnaði. Af ræðu hv. 1. þm. S.-M. í gær varð ekki annað ráðið, en að Sjálfstfl. hefði frá upphafi verið eins og fjötur um fót Framsfl. í samstarfinu. Hann hefði tafið fyrir eða hindrað nægilega skattlagningu stríðsgróðans og hann hefði algerlega hindrað framkvæmd dýrtíðarl. frá 1941. Hv. þm. hefur alveg gleymt það, að till. sú, sem fyrir liggur, er till. um að lýsa vantrausti á núv. stj. En þessar ásakunar hans eru rökstuðningur á vantrausti á fyrrv. stj., stjórn þeirri, sem hann sat sjálfur í. Hann gleymir því, að Framsfl. og Sjálfstfl. urðu sammála um afgreiðslu skattal. á þinginu 1941. Hann gleymir því, að hann sjálfur átti sæti í samninganefndinni, sem um það mál fjallaði á því þingi, og að hann sjálfur flutti margar ræður og skrifaði langar greinar í flokksblað sitt til að réttlæta það, að ekki var þá gengið lengra í því að skattleggja stríðsgróðann. Hann gleymdi því líka alveg, að það var margyfirlýst skoðun hans, bæði í ríkisstj. og á Alþingi, að engar dýrtíðarráðstafanir mundu koma að haldi, ef ekki væri tekið upp það ráð að binda kaupgjaldið. Hann gleymir því líka, að hann komst að lokum að þeirri niðurstöðu, að binding kaupgjaldsins ein saman væri óframkvæmanleg og saman yrðu að fara hömlur á kauphækkun og afurðaverði. Hann gerði sér þess fulla grein á þinginu 1941, að dýrtíðarl., sem þá voru sett, væru gersamlega gagnslaus. Hann hugsaði þá um það eitt að koma á einhverri málamynda-löggjöf um dýrtíðarráðstafanir, sem hægt væri að telja fólk trú um, að gæti haldið dýrtíðinni í skefjum. Meðan á undirbúningi þessarar lög-gjafar stóð, var ekki fullráðið, að kosningum yrði frestað, og meðan svo stóð, þorði hann ekki að tala um hömlur á afurðaverðinu, hins vegar vissi hann, að um bindingu kaupgjalds þýddi ekki að ræða, nema þetta tvennt fylgdist að. Hitt er svo rétt, að hann lét, að þingi loknu, í veðri vaka, að hann vildi láta fara að ausa út fé úr ríkissjóði til þess að lækka söluverð á innlendum afurðum til neytenda án nokkurrar ransóknar á því, að hverju haldi slíkt mætti koma, og án þess að nokkur gögn lægju fyrir um það, hver framleiðslukostnaður afurðanna væri. Hann hélt þó ekki fastara á þeim kröfum en svo, að þær voru aldrei bornar undir atkv. í ríkisstj., svo að aldrei var á það reynt, á hverjum ráðh. þær strönduðu. Hann bar aldrei fram neina ákveðna tillögu um neina greiðslu úr ríkissjóði í þessu skyni, og skömmu eftir þingslit tók hann sér mánaðarfrí frá stjórnarstörfum og lét framkvæmd dýrtíðarl. eiga sig án þess að reyna frekar á það. Þegar svo fór að líða á sumarið og farið var að deila um aukakosninguna í Norður-Ísafjarðarsýslu og þeir framsóknarmennirnir tóku að undirbúa úrslitakostina um almennar þingkosningar í vor, þá tók hv. 1. þm. S.-M., þáv. hæstv. viðskmrh., að visu aftur að ókyrrast og heimitaði lagasetningu um stöðvun kaupgjaldsins, bæði grunnkaups og verðlagsuppbótar, og þá að visu einnig afurðaverðs. Enn var þó sá ljóður á ráði hans, að enga rannsókn, sem því nafni gat heitið, mátti gera á framleiðslukostnaði afurðanna. Það átti að binda

verð afurðanna alveg blindandi, án þess að taka nokkurt tillit til þess, hvað framleiðendur þyrftu að fá fyrir þær. Um þetta náðist ekki samkomulag í ríkisstj., og þing var kvatt saman um haustið, sem frægt er orðið, af því að þá létu Framröknarráðh. flokk sinn ákveða, að ríkisstj. skyldi biðjast lausnar, ef frv. þeirra um stöðvun kaupgjalds (þ. e. grunnkaups og verðlagsuppbótar) og afurðaverðsins yrði ekki samþykkt. Sjálfstfl. vildi þá fyrst reyna hina svo kölluðu frjálsu leið, þ. e. reyna að ná samkomulagi við verklyðsfélögin um að krefjast ekki grunnkaups-hækkunar, og við verðlagsnefndir landbúnaðar-afurðanna um stöðvun afurðaverðsins. Samkomulag náðist við tvö stærstu verkalyðsfélög landsins um kaupgjaldið, og fyrirheit fengust um það, að önnur verkalyðsfélög mundu fara að þeirra dæmi. Frv. framsóknarmanna um kaupbindinguna var fellt, og Hermann Jónasson beiðdist lausnar fyrir ríkisstj., af því að hann vildi ekki bera ábyrgð á frjálsu leiðinni, að því er hann sagði.

Fyrirv. samstarfsmenn okkar í ríkisstj. saka okkur sjálfstæðismennina um ábyrgðarleysi, af því að við höfðum nú rofið samstarfið við þá, þegar aðeins er hálfur annar mánuður til venjulegra sumarkosninga. Sjálfir rufu þeir samstarfið við okkur á haustþinginu, þó að ekki væri annað fyrirsjáanlegt þá en annað hvort yrðu að fara fram vetrarkosningar eða landið að vera stjórnlaust í meira en hálft ár. Þeir sáu sig um hönd þá, ekki af ábyrgðartilfinningu fyrir því, í hvert öfni málefnum þjóðarinnar væri stefnt með samvinnuslitunum. Þingkosningar hefðu vel getað farið fram í vetur. Framsfl. hefði ekkert staðið verr að vígi í þeim kosningum en Sjálfstfl. vegna árstímans. Hins vegar þorði flokkurinn ekki að koma fram fyrir kjósendum með hinar ábyrgðarlausu, föllnu till. sínar í dýrtið-armálunum. Hann kaus því heldur að láta ráðh. sína ganga undir það jarðarmen að taka lausnarbeiðnina aftur í þeirri von, að hann gæti friðþægt fyrir afbrot sitt gagnvart kjósendum, áður en kosningar færu fram í vor. En hann lét ráðh. taka aftur lausnarbeiðnina með „hnífinn í erminni“, ráðna í því að rekja þann hnif í bak samstarfsmanna sinna þegar að þingi loknu. Frjálsa leiðin í „kaupgjalds- og verðlagsmálunum“ byggðist á því, að samkomulag næðist um að halda niðri bæði verðlagi og kaupgjaldi. Hermann Jónasson lýsti yfir því í þinginu, þegar hann hafði tekið lausnarbeiðni sína aftur, að hann vildi enga ábyrgð taka á „frjálsu leiðinni“. Almennt mun það nú hafa verið skilið svo, að hann, sem hafði beðið lausnar, af því að hann vildi ekki taka ábyrgð á þeirri lausn málsins, þættist ekki geta komið aftur upp á aðrar spýtur. Hitt mun engum hafa dottið í hug þá, að hann hefði „rýtinginn í erminni“ og væri ráðinn í að nota hann til heinna ódæðisverka. En sú varð nú samt raunin á. Fáum dögum eftir að þingi sleit, lét hann hækka mjólkurverðið hér í Reykjavík um 11—12%, bersýnilega í þeim tilgangi fyrst og fremst að koma í veg fyrir, að takast mætti að halda kaupgjaldi og verðlagi niðri með frjálsu samkomulagi. Það hafði engin rannsókn farið fram á því, hvað hátt mjólkurverðið þyrfti að vera

til þess að bera uppi framleiðslukostnaðinn. Frá fyrstu tíð hafði engin rannsókn farið fram á þessu. Þegar Eysteinn Jónsson bar fram frv. um festingu kaupgjalds og afurðaverðs, vissi hann ekkert um það, hvað hátt afurðaverðið þyrfti að vera. En hafi 12% hækkunin á mjólkurverðinu í desemberbyrjun verið nauðsynleg til þess að framleiðslan bæri sig, hvernig áttu þá mjólkurframleiðendur, t. d. kjósendur hv. 1. þm. Rang., að geta risið undir því, að mjólkurverðið hleðist óbreytt, eins og það var í nóvember, þegar þeir framsóknarmennirnir, að 1. þm. Rang. meðtöldum, vildu láta lögfesta það? Og er þá ekki með þessu sannað, að frv. Eysteins Jónssonar um festingu afurðaverðsins, eins og það var fram borið á haustþinginu, hafi verið helber vitleysa, óhugsað frumhlaup, sem hefði komið bændunum í dreifbýlinu á vonarvöl? Og eru það þá ekki einmitt sjálfstæðismennirnir, sem björguðu bæði hag bændanna og heiðri hv. 1. þm. S.-M., með því að fella þennan vanskapnað hans? En skyldi nú ekki honum og öðrum Framsóknarþingmönnum, eins og t. d. hv. 1. þm. Rang., gleymast að útlista það fyrir kjósendum sínum í vor, hver bjargvættur Sjálfstfl. hafi reynzt þeim með því að forða þeim frá vinum þeirra? Eða er það af því, sem hv. 1. þm. Rang. ætlar að leita sér að nýjum kjósendum, t. d. í Vestur-Skaftafellssýslu, sem hann hefur ekki enn viljað láta verða blessunar mjólkurskipulagsins aðnjótandi?

Hv. 1. þm. S.-M. langar bersýnilega til þess, að svo geti litlið út sem frv. hans á haustþinginu hafi í rauninni verið alveg samhljóða gerðardómsl., sem sett voru í janúar. Þess vegna sagði hann í gær, að við ráðh. Sjálfstfl. hefðum snúizt og það í fimmta sinn, þegar við féllumst á að gefa þau 1. út. En þó að þessi hv. þm. hafi raunar margsýnt það, að hann á það til að vera furðu grunnfær á stundum, þá kemur það ekki til nokkurra mála, að hann hafi ekki gert sér þess grein, hver reginmunur er á gerðardómsl. og frv. hans frá haustþinginu. Samkv. frv. hans átti að lögfesta afurðaverðið eins og það var, alveg án tillits til framleiðslukostnaðar, en skv. gerðardómsl. á það að fara eftir framleiðslukostnaði á hverjum tíma. Þessum hv. þm. lánaðist það loksins í janúar síðastl., eftir margra mánaða umþenkingar og heilabrot, að láta sér skiljast það, að afurðaverðið verður að fara eftir því, hvað kostar að framleiða afurðirnar. Það er því hann, sem snerist frá villu síns vegar, kannske ekki í 5. sinn og ekki 4. og ekki 3., heldur líklega í fyrsta sinn á ævinni, þegar hann hvarf frá blindri lögfestingu afurðaverðs og kaupgjalds og lét til leiðast að fallast á það, að það yrði rannsakað, bæði, hvað framleiðslukostnaður afurðanna væri og verðlag þeirra þyrfti því að vera á hverjum tíma, og eins, að heimilað yrði að samræma kaupgjald, og féll frá kröfunni um stöðvun verðlagsuppbótarinnar.

Við eigum enga sök á því, sjálfstæðismennirnir, að þetta vantraust á núv. stjórn, sem þessar umr. áttu að snúast um, er að snúast upp í vantraust á fyrirv. stjórn, og þá fyrst og fremst þá tvo hv. flm. vantrauststill., sem sæti áttu í þeirri stjórn.

Ég fyrir mitt leyti hefði algerlega leitt það

Vantraust á ríkisstjórnina.

hjá mér að fara að rifja upp misfellurnar á sambúð okkar þessi ár, sem við unnum saman, ef þessir tveir fyrrv. samstarfsmenn mínir, sem till. flytja, og þá sérstaklega hv. 1. þm. S.-M., hefðu ekki gefið heint tilefni til þess, og skal ég ekki heldur að svo komnu vekja umr. um önnur atvikið, sem vissulega hefðu betur mátt fara úr hendi hjá þeirri stjórn, sem við sátum saman í. Því að sannleikurinn er sá, að þó að ég vissulega gæti átalíð ýmislegt í meðferð þeirra mála, sem t. d. hv. 1. þm. S.-M. fór með, þá finnst mér, að það sé fremur hlutverk annarra en mín, sem sæti átti með honum í stjórninni og bar þannig að nokkru leyti ábyrgð á honum og verkum hans, úr því að ég undi þeim, að gera eldhúsdag að honum fyrir þau, nú eftir á. Mér finnst slíkar deilar minna um of á hesta, sem standa yfir tómri jötu. Ég skal því nú láta vera útrætt um það og snúa mér að því að athuga þau rök, sem færð hafa verið fyrir því, að núv. ríkisstj. eigi að sæta vantrausti Alþingis.

Hv. 1. þm. S.-M. virtist telja það höfuðtilefni til vantraustsyrflýsingarinnar, að Sjálfstfl. hefði yfirleitt gerzt svo djurfur að mynda stjórn, eftir að hann sjálfur, hv. 1. þm. S.-M., ásamt hv. þm. Str. hafði kastað frá sér allri ábyrgð á því, hvort nokkur stjórn yrði í landinu eða engin. Hann segir, að Sjálfstfl. hafi nú myndað stjórn, sem hann viti, að ekki geti stjórnað, og því eigi þessi stjórn að sæta vantrausti.

Þessi hv. þm. hefur nú setið í ríkisstj. í nálega 8 ár. Og Framsfl. hafði verið svo að segja einráður í stj. landsins nær óslitið í 12 ár, þegar samsteypustj. var mynduð fyrir 3 árum. Ég get látið mér skiljast það, að þeir framsóknarmennirnir hafi ekki hugsað sér það, þegar sú stjórn var mynduð, að þeirra fulltrúar ættu að verða fyrri til að hrökklast úr stjórninni en sjálfstæðismennirnir. Mér dylst það ekki heldur, að Framsfl. muni telja sig einan færan um að fara með stjórn landsins. Aðrir megí að visu vera þar með, þegar Framsfl. kæmi það betur eða hann vilji vera svo litillátur að leyfa það. Hv. 1. þm. S.-M. sagði líka í ræðu sinni í gær, að það hefði vakið undrun og óhug um gervallar byggðir landsins, þegar það hefði frétt, að hann og hv. þm. Str. hefðu farið úr stjórninni og Sjálfstfl. einn myndað stjórn.

Þess ber að visu að gæta, að þegar framsóknarmenn tala um gervallar byggðir landsins, þá eru það aðeins byggðir framsóknarmanna, sem þeir eiga við. Aðrar byggðir eru ekki byggðir landsins. Framsóknarmenn eru þjóðin. Hinir teljast ekki með. Og ég get trúað því, að framsóknarmenn um land allt hafi fyllzt undrun og óhug, — já, skelfingu, við þá fregn, að Framsfl. hefði misst völdin úr sínum höndum. Og ég tala nú ekki um það, þegar þar við bætist fregn um það, að Sjálfstfl. hafi myndað stjórn. En hvað átti þá að taka til bragðs, þegar Hermann Jónasson var búinn að biðja, — nei, Framsfl. biður ekki, hann heimtar. Hvað átti að taka til bragðs, þegar Hermann Jónasson var búinn að heimta tafarlausa lausn fyrir sig og ráðuneyti sitt og þverneitaði að „fungera“ nema af ein-skærri náð til kl. 11 næsta dag? Já, hvað átti að gera, segja framsóknarmenn, — auðvitað átti

hreint ekkert að gera, landið átti að vera stjórnaust, þangað til Framsfl. þóknaðist að taka það í sátt aftur. A. m. k. mátti það alls ekki ske, að Sjálfstfl. myndaði einn stjórn. „Sundurlaus og reynslulaus“ flokkur, sagði hv. 1. þm. S.-M., blessaður öldungurinn, með 8 ára reynslu í stjórnarsessi og 10 mánaða heilabrot um það eitt, hvað bændur geti staðið sig vel við að selja mjólk langt undir kostnaðarverði.

En hverjum eru þá þessi ósköp að kenna? Er það Sjálfstfl. að kenna, eða er það Framsfl. að kenna? Um það spyrja að sjálfsögðu ekki framsóknarmenn, þeir vita það af brjóstviti sínu. Það er auðvitað Sjálfstfl. að kenna, segja þeir. En voru það þá sjálfstæðismennirnir, sem neituðu að vinna lengur með framsóknarmönnum? Nei, það var alveg ófugt, eða réttara sagt þó, Framsfl. vildi ekki vinna lengur með meiri hluta þingsins, þingið var óþægt, og það þola framsóknarmenn ekki.

Nú, en þá var bara ekkert við þessu að gera annað en að láta framsóknarmenn sigla sinn sjó og tjalda því, sem til var. Það segja að visu ekki framsóknarmenn, heldur hinir, — allir hinir, þessir þrír fjórðu hlutar þjóðarinnar, sem ekki eru framsóknarmenn, en vilja þó fá að lifa í landinu. Og þannig hefur það nú orðið úr, að Sjálfstfl. hefur myndað stjórn einn. Og hann ætlar að reyna að stjórna landinu í þessum föföllum framsóknarmanna, þangað til kjördemamálið er útkljáð.

Og nú ætla ég að segja fáein orð fyrir hönd þeirra manna, sem ekki hafa fyllzt undrun og óhug eða skelfingu út af því, að Sjálfstfl. hefur gerzt svo djurfur að mynda stjórn einn.

Það er þá fyrst, að það er Framsfl., sem hefur rofið stjórnarsamvinnuna, en ekki Sjálfstfl. Hann hefur gert það af því, að hann lætur sig engu skipta hag þjóðarinnar, þegar hagsmunir hans sjálfs eru annars vegar, hagsmunir, sem bókstaflega talað skipta engu máli í sambandi við þau vandamál, sem nú stéðja að. Kjördemamálið er eins og hvert annað þingmál, sem minni hlutinn verður að láta sér lynda, hvernig fyrst og fremst þingmeirihlutinn og síðan þjóðarmeirihlutinn vill skipa. Á slíkum tímum, sem nú eru, þarf þjóðin á öllum kröftum sínum að halda. Það væri talinn glæpur af hverjum einstaklingi að setja hag sinn fram yfir hag þjóðarinnar, þegar um sjálfstæði hennar eða öryggi væri að ræða. Nú láta framsóknarmenn í veðri vaka, að þeir trúu því, að sjálfstæði og öryggi þjóðarinnar sé í veði, ef þeir séu ekki þátttakandi í ríkisstjórninni. Það sé ómögulegt, að mynda nokkra stjórn, sem sé fær um að stjórna landinu, nema Framsfl. hafi fulltrúa í henni.

Og samt neitar hann allri samvinnu við aðra flokka um ríkisstjórn! Hann þykist trúna því, að land og þjóð séu í voða, ef hann skorist undan því að taka þátt í stjórn landsins, og samt skorast hann undan því. Og af hverju? — Af því að meiri hluti Alþingis vill fá breytingar á kjördemaskipuninni, þannig að það geti ekki komið fyrir, að aðeins fjórði hluti landsmanna geti ráðið lögum og lögum í landinu í andstöðu við hina þrjá fjórðu hlutana. En hefur það þá nokkur áhrif á afdrif þess máls, hvort Framsfl. er í

stjórnaarsamvinnu við aðra flokka eða ekki? Engin. Málið mundi ganga sinn gang, hvernig sem ríkisstj. væri skipuð. Kosningar eiga að fara fram, hvort eð er. Í þeim kosningum skera kjósendur landsins úr því, hvernig því máli skuli skipað. Og sá úrskurður mundi falla alveg eins, hvort sem Framsf. væri í stjórn eða ekki. Framsf. gæti alveg eins barizt á móti þessari breytingu á stjórnaðskránni, hvort sem hann væri þátttakandi í stjórn landsins eða ekki. Hann gæti alveg eins náð stöðvunarvaldi á Alþingi í þessum kosningum, þó að hann væri í stjórn, og hindrað síðan framgang málsins á næsta þingi. Þessa máls vegna rak hann engin nauður til þess að slíta samvinnu við Sjálfstf. eða fara úr ríkisstj. Hann hefði getað slitið samvinnu við Sjálfstf. og reynt að stjórna með öðrum flokkum, ef hann hefði viljað það heldur og aðeins viljað þola það, að kjördæmamálið gengi sinn gang. Og ég staðhæfi, að Sjálfstf. hefði látið sér það lynda og í engu brugðizt um það að fylgja fram nauðsynjamálum, hvort heldur væri á þingi eða utan þings. En Framsf. vildi það ekki heldur. Hann vildi ekkert annað en það, eftir því sem ráðamenn hans segja raunar allir berum orðum, að við stjórn landsins tæki nú einmitt stjórn, sem að hans dómi geti með engu móti stjórnað landinu. Hann þykist þess fullviss, að stjórn landsins fari öll í handaskolunum hjá sjálfstæðismönnum. Hann þykist þess fullviss, að þjóðinni sé beinn voði búinn vegna stjórnsleysis þessa mánuði, sem Sjálfstf. á að fara einn með völdin, vegna þess hve flokkurinn sé sundurlaus og fulltrúar hans í ríkisstj. reynslulausir, eins og hv. 1. þm. S.-M. komst að orði.

Og svo eru þessir menn að tala um „ábyrgðarleysi“ annarra. Við skulum nú hugsa okkur, að sjálfstæðismenn séu svo miklu barnalegrir en hv. 1. þm. S.-M., að þeir, ef til vill sakir reynsluleysis síns, geri sér ekki rétta eða fulla grein fyrir því, hversu gersamlega ófærir þeir séu um að fara með stjórn landsins einir á slíkum tímum. Er það þá ábyrgðarleysi af þeim að takast það á hendur? Er það þá ekki heldur eitthvað annað? Væri þá ekki réttara að kalla það t. d. óvitaskap eða eitthvað slíkt? En hverjir eru það þá, sem gera sig seka um ábyrgðarleysi? Eru það ekki þeir, sem sjá voðann, sem verið er að stefna þjóðinni í, geta afstýrt honum, — en vilja það ekki aðeins fyrir þá sök, að þeir hafa „fornermast“ við þessa óvita, sem eru að fara sjálfum sér og öðrum að voða?

Ég leyfi mér að segja það, að ef þessir forráðamenn Framsf., sem láta sér slíkan þvættling um munn fara, tryðu sjálfir einni setningu, einu orði af því, sem þeir segja, þá væru þeir ekki verðir þess trausts, sem þeir hafa haft hjá þeim eina fjórða hluta landsmanna, sem þeir hingað til a. m. k. hafa notið fylgis frá. En, ef satt skal segja, þá veit ég ekki, hverju ég á að trúa í því efni.

Ég átti vist að svara fyrirspurn frá hv. þm. Seyðf., sem einmitt snertir stjórnshæfi þeirra forustumanna Framsf., sem hér tala svo digurbarkalega um það, að engir aðrir en þeir séu færir um að fara með stjórn landsins. Það er því rétt að skjóta hér inn svarinu við þeirri fyrirspurn.

Hv. þm. spurðist fyrir um það, hvort við ráðh. Sjálfstf. hefðum verið með í ráðum um leiguna á ríkisprentsmiðjunni Gutenberg. Ég svara þeirri fyrirspurn afdráttarlaust neitandi, og ég get fullýrt, að við hefðum báðir andmælt þeirri ráðstöfun, ef hún hefði verið borin undir okkur. Einnig spurði sami hv. þm. um það, hvort nokkuð væri hæft í því, að við hefðum sjálfir verið með einhverjar ráðagerðir um að selja prentsmiðjuna nokkrum einstaklingi eða einkafyrirtæki. Og ég get einnig svarað þeirri fyrirspurn afdráttarlaust neitandi. Ég gæti sjálfur verið búinn að leigja eða selja einstökum mönnum, vinum mínum eða venzlamönnum þeirra, ýmis ríkisfyrirtæki með sama hætti og fyrrv. forsrh. leigði prentsmiðjuna Gutenberg, til dæmis Tóbaks-einkasöluna, Bifreiðaeinkasöluna og fleira, ég þurfti því ekkert að vera að seilast inn á starfs svið samverkamanna minna eða bíða eftir brottför þeirra til þess að geta gefið slíkar gjafir, ef ég hefði haft nokkra tilhneigingu til slíks og þá jafnframt talið mér það heimilt. Ég get einnig skýrt hv. þm. frá því, að þessari leigu á ríkisprentsmiðjunni hefur nú verið riftað og leigjendurnir hafa tilkynnt ráðuneytinu, að þeir muni með málssókn krefjast skaðabóta fyrir þá riftingu. Og mig furðar raunar ekkert á því, þó að þeir vilji reyna slíka málssókn, því að leigumálinn var þeim alveg tvímælalaust mjög hagkvæmur, alveg að sama skapi sem hann var ríkinu óhagkvæmur.

Firrir framsóknarmanna um kjördæmamálið í þessum umr. hafa nú verið svo rækilega hraktar af öðrum, að ég hef varla geð í mér til þess að fara að leggja þar orð í belg. Það þarf enginn að ganga að því gruflandi, að þeir eru að gera sér einhverjar vonir um það, að þeir muni geta villt mönnum út um sveitir landsins svo sýn í þessu máli, eins og þeim tókst í kosningunum 1931, að „dreifbýlið“, sem þeir kalla, hlapi allt í einn hnapp í kosningunum eins og hræddar sauðkindur af ótta við það, að nú eigi að leggja niður gömlu kjördæmin, sameina þau í fá stór kjördæmi, eða gera landið allt að einu kjördæmi. Hv. 1. þm. S.-M. minnti í raðu sinni í gær á baráttu þá, sem hann sagði, að stofnað hefði verið til gegn dreifbýlinu 1931. Þá sagði hann, að hreint hefði verið gengið til verks. — Mér flaug í hug, þegar ég heyrði hann segja þetta, hvort þetta mundi hafa verið fyrir hans minni, en áttaði mig þó fljótlega á því, að svo mundi ekki vera. Hins vegar misminnir hann nú um þetta, því að meinið var einmitt, að þar var ekki gengið hreint til verks, og þess vegna tókst þeim framsóknarmönnum að telja „dreifbýlinu“ trú um það, að tilgangurinn með stjórnarskrárbreytingunni, sem Alþf. þá bar fram, væri að gera landið allt að einu kjördæmi, eða þá, samkvæmt því, sem nokkrir gamlir og frá fornu fari tryggir fylgismenn Hannesar Hafsteins höfðu tekið upp eftir honum sem sína einu sálhjálplegu trú, að skipta bæri landinu í fá og stór kjördæmi með 6—8 þm., kosnum hlutfallskosningum.

Í tillögum Alþf. 1931 var hins vegar ekkert um þetta sagt, en gert er ráð fyrir því, að kjördæmaskipunin yrði ákveðin í kosningal., en ekki stjórnaðskránni, og heimilaðar hlutfallskosningar.

Vantraust á ríkisstjórnina.

Nú er hins vegar í því frv., sem fyrir þinginu liggur, ekkert hróflað við kjördæmaskipuninni að þessu leyti, kjördæmin sjálf eiga að vera ákveðin í stjórnarskránni óbreytt að öðru leyti en því, að Siglufjörður á að verða sérstakt kjördæmi.

Nú er m. ö. o. gengið hreint til verks, og þess vegna erfiðara að villa mönnum sýn. Og hér við bætist svo það, að blað Framsfl. hefur gert flokknum hinn versta grikk með því að birta gömul ummæli eftir mig og tvo aðra núv. þm. Sjálfstfl., sem eru á þá leið, að við mælum eindregið á móti hlutfallskosningum um land allt eða í stórum kjördæmum. Eftir mér er það haft (á Alþ. 1927), að ég vilji láta gömlu kjördæmin halda sér, eins og þau voru og eru enn. Og ég get bætt því við þetta, að eftir að Sjálfstfl. var stofnaður og þar var farið að ræða um breytingar á kosningafyrirkomulaginu, þá var að vísu nokkur ágreiningur um það, að hvoru ætti heldur að hverfa, að halda óbreyttum gömlu kjördæmunum og jafna milli flokka með uppþótarsætum eða þá að sameina kjördæmin skv. till. Hannesar Hafsteins í fá stór kjördæmi, en gamla kjördæmaskipunin með uppþótarsætum varð algerlega ofan á einmitt með þeim rökum, að nauðsynlegt væri að tryggja Alþingi sem mesta staðháttapekkingu í hinum dreifðu byggðum landsins, og þá einnig af því, að hitt fyrirkomulagið mundi leiða til meira flokkaveldis en heppilegt væri, alveg eins og haft er eftir mér í Timanum úr umr. á Alþingi 1927. Þannig hefur Tíminn beinlínis gert að engu þær grýlur, sem þm. Framsfl. eru að reyna að hræða dreifbýlið með í umr. á Alþingi. Í þessu sambandi skiptir það engu, hvort þm. tvímenningskjördæmanna eru kosnir með hlutfallskosningum eða einföldum meirihlutakosningum, því að flokksveldið yrði í vali frambjóðendanna að lúta kjósendaviljanum í hverju kjördæmi, alveg með sama hætti og nú, og þm. kjördæmanna mundu að sjálfsgöðu í einu og öllu verja hagsmunir þeirra á þingi, hvort sem þeir væru kosnir með hlutfallskosningu eða með núv. fyrirkomulagi. Ef síðan kæmu fram brtt. við stjórnarskrána í þá átt að leggja niður gömlu kjördæmin, þá kæmist slík breyt. ekki fram, nema fylgi væri fyrir því í kjördæmunum sjálfum. Að öðrum kosti náðu þeir frambjóðendur, sem slíkum breytingum væru fylgjandi, ekki kosningu, því að kjósendurnir, sem vildu hafa óbreytta kjördæmaskipun, mundu þá útvega sér aðra frambjóðendur. „Dreifbýlið“ gæti fyrir þeirra hluta sakir alveg eins fengið stöðvunarvald á Alþingi með því fyrirkomulagi, ef nokkurn tíma kæmi til þess, að „fjandmenn“ þess ætluðu sér að greiða því lokahögg, eins og hv. 1. þm. S.-M. var að tala um í gær. Og því tryggari væri gamla kjördæmaskipunin að sjálfsgöðu sem dreifbýlið ætti þm. í fleiri flokkum, sem vildu vernda hana.

Jafnvel þó að nú yrðu með lögum teknir 6 þm. af Framsfl., eins og formaður þess flokks komst að orði í fyrradag, og þeir flyttust í Sjálfstfl., eins og líklegast væri, þá mundu þeir ekki verða áhrifaminni þar til verndar hagsmunum dreifbýlisins í þessu efni eða öðrum en þó að þeir væru áfram í Framsfl. Í Sjálfstfl. eru nú 4 þm. kosnir í sveitakjördæmum, auk 5 upp-

bótarþm., sem hlotið hafa þingsetu fyrir atkv. úr sveitakjördæmum, og þyrfti „dreifbýlið“ vart að óttast það, að hagsmunum þess væri verr borgið með því að bæta þar við 6 þm. kosnum hlutfallskosningum í tvímenningskjördæmum. Það er þannig auðsæ lokleysa, að sú breyting, sem nú er í ráði að gera í þessu efni, geti á nokkurn hátt orðið til annars en að tryggja enn betur en áður hagsmunir sveitakjördæmanna. Og sannleikurinn er sá, að ef nú mætti með nokkrum rétti telja Sjálfstfl. sérstaklega flokk kaupstaðanna, þá mætti þessi breyt. vissulega miklu fremur vera kaupstaðabúum áhyggjuefni. Því fer bá líka ákaflega fjarri, að þeim kjósendum í tvímenningskjördæmunum, sem fylgja Sjálfstfl. eða yfirleitt öðrum flokkum en Framsfl. að málum, sé þessi breyting nokkurt áhyggjuefni. Það er alveg hvert á móti. Þeir kjósendur vita það afar vel, að þeir eru ekki aðeins réttminni í sínu hér-aði sem kjósendur til Alþingis heldur en kjósendur Framsfl., heldur eru þeir og hafa verið of-sóttir á allan hugsanlegan hátt af valdhöfunum bæði heima í héraði og í stjórn landsins alla þá stund, sem Framsfl. hefur getað neytt valdaðstöðu sinnar fyrir atfylgi þessara kjördæma, þrátt fyrir það, þó að sá flokkur njóti ekki trausts né fylgis nema minni hluta kjósenda þeirra flestra og aðeins örlítils meiri hluta í öðrum.

Formaður Framsfl. orðaði alveg rétt það, sem um er deilt. Það er tilætlunin með þessari kjördæmabreyt. að taka 6 þm. af Framsfl., það og ekkert annað, sem nokkru máli skiptir fyrir nokkurn mann í landinu. Það eru þannig algerir einkahagsmunir þessa flokks, sem um er barizt, og í rauninni ekki flokksmannanna í dreifbýlinu, heldur fyrst og fremst forustumanna flokksins, sem nú þykjast sjá fram á, að að því kunni að reka, að þeir verði sviptir að meira eða minna leyti persónulegum friðindum, sem þeir hafa getað aflað sér vegna sérstöðu flokksins í þjóðmála-baráttunni. Og það er þess vegna, sem þessir menn minna nú svo átakanlega á hestana yfir tómri jötuinni. Jatan er að vísu ekki tóm enn þá, en þeir óttast það, að hún kunni að tæmast áður en varir.

Það eru ekki hagsmunir þjóðarinnar, sem hafa gert þá svo grimma í baráttunni um þetta mál. Það er ekki ótti þeirra við það, að stjórn landsins kunni að fara í ólestur í reynslulausum höndum sjálfstæðismanna. Það er ekki óttinn um það, að þjóðarskútan geti ekki varizt áföllum, svo að hana geti jafnvel keyrt í kaf, af því að þeir hafi sleppt hendi af stjórnvelinum. Ef svo væri, þá væri ekkert auðveldara fyrir þá en að bæta úr því, með því að taka aftur upp samstarf við aðra flokka og reyna þannig að bjarga því, sem bjargað verður. Það eru þeirra eigin persónulegu hagsmunir, sem þeim finnst vera í veði og þeir þurfa að berjast fyrir. Þess vegna er það ekki heldur heitasta ósk þeirra nú, að þjóðarskútan megi sem bezt verjast áföllum í fjarveru þeirra úr ríkisstj. Mér er nær að halda, að þeir óski einskis heitar nú en að þessi skúta mætti fá sem stærst og háskalegust áföll, meðan sjálfstæðismenn sitja þar við stýrið, — að þeir óski þess heitt og innilega, að það verði sem allra

fyrst, svo að þeir þurfi sem stytzt að berjast milli vonar og ótta um það, hvernig henni kunni að reíða af, — og umfram allt fyrir næstu kosningar. Er það ekki þess vegna, sem þeir hafa nú látið einn af helztu trúnaðarmönnum sínum, sem hefur átt að inni starf af hendi í þágu ríkisstj. fyrir flokksins hönd, leggja niður það starf, sem þó er að lögum borgaraleg skylda hans að gegna, og annan ganga með lausnarbeiðni sína í vasanum dag eftir dag?

Ég skal játa það, að ég hef verið einn þeirra mörgu manna í landinu, sem hafa litið svo á, að það væri glapræði að hrinda þjóðinni nú út í harðvítuga kosningabaráttu. En það erum ekki við sjálfstæðismennirnir, sem eigum sök á því, að til þess hefur verið stofnað. Hins vegar er mér nú alveg að snúast hugur í því efni. Ég er að komast að þeirri niðurstöðu, að nú ríði landi og þjóð fyrst og fremst á því, að kosningar verði látnar fara fram sem allra fyrst, — ekki einar kosningar, heldur tvennar kosningar, já, þrennar kosningar, ef þess þyrfti með til þess að hnekkja veldi þessa áhyrgðarlausasta flokks, sem nokkru sinni hefur verið uppi á landi hér, a. m. k. síðan á Sturlungaöld.

Þetta allt, ef það er satt, sem þeir segja, að þeir trúi því, að öryggi og líf þjóðarinnar sé undir því komið, að samvinna geti tekizt milli flokka um stjórn landsins á yfirstandandi hættutímum, og þeir neita þó að taka þátt í slíkri samvinnu samt.

Það á ekki að vekja upp slíkt deilumál sem kjördæmamálið á slíkum hættutímum, sagði hv. 1. þm. S.-M. í gær. Og hann spurði, hvað rekið hefði á eftir því að breyta kjördæmaskipuninni nú á ófriðartímum. Ég skal svara þeirri spurningu.

Slíkur flokkur sem Framsfl. er undir forustu þeirra hv. 1. þm. S.-M. og hv. þm. Str., ef þeir meina það, sem þeir segja, svo þjóðhættulegur ofstopaflokkur, að það verður tafarlaust að marka honum há samkvæmt fylgi hans í landinu og ekkert meira. Í síðustu kosningum til Alþingis voru greidd 59 þús. atkv. Af því atkvæðamagni fékk Framsfl. um 14500 atkv., en aðrir flokkar rúmlega 45 þús. atkv. samtals. Framsfl. hlaut þannig aðeins tæpan fjórða hluta atkvæðanna, en fékk kosna 19 kjördæmaþm. af 38 eða réttan helming. Og svo æpa þessir menn sig hása út af því hróplega ranglæti, að með hlutfallskosningunum í tvímenningskjördæmunum geti svo farið, að $\frac{1}{4}$ kjósenda öðlist sama rétt og $\frac{3}{4}$. Jöfnum höndum bólsótast þeir svo yfir upp-bótarpingsætunum, yfir því, að þeim $\frac{3}{4}$ hlutum kjósenda í landinu, sem í kjördæmum hafa ekki meiri rétt og engin trygging er fyrir, að verði ekki með tímanum réttminni en sá fjórði hluti, sem fylgir Framsfl., að þeim flokkum skuli vera úthlutað þessum þingsætum til jöfnunar, „svo að sem næst verði komizt því, að hver þingflokkur fái þingsæti í hlutfalli við atkvæðatölu sína“, eins og tekið er til orða í stjórnarskránni og í rauninni ætti að setja háðsmerki við, af því að með þessum jöfnunarþingsætum varð nú ekki komizt nær jöfnuðinum í síðustu kosningum en svo, að andstæðingar Framsfl. með þreföldu atkvæðamagni fengu þó ekki nema 30 þingsæti

á móti 19 þingsætum þess flokks, í stað þess, að þeir hefðu átt að fá þrefalda þingmannatölu á við hann. Og þessir menn tala svo um „minnihlutapíngmenn“, sem sjálfir eru allir minnihlutapíngmenn í landinu, þó að þeir séu það ekki allir í kjördæmum sínum, eins og þó t. d. hv. 1. þm. S.-M. og ýmsir fleiri.

En slíkt misrétti má ómögulega leiðrétta, helzt aldrei að visu, en ómögulega á ófriðartímum, segja framsóknarmenn. En það skyldi nú ekki vera alveg þveröfugt, að þó að við ranglætið væri fært að una á friðartímum, þá sé það með öllu ógerlegt og stórhættulegt á ófriðartímum.

Það hefur verið upplýst undir þessum umr. af hv. þm. V.-Ísf., að á fyrri stríðsárunum 1914—18 hafi einmitt í ýmsum löndum verið gerðar breytingar á fyrirkomulagi kosninga til þjóðþinganna og einmitt víða með þeim hætti að taka upp hlutfallskosningar. Og skyldi það nú vera alveg hrein tilviljun, að þetta var gert á ófriðartímum? Eða var það gert einmitt af því, að ófriður stóð yfir, beinlinis vegna styrjaldarástandsins?

Um það hefur nú ekkert verið upplýst hér, en það má reyna að komast að einhverri skynsamlegri niðurstöðu um það.

Það er auðvitað, og við þekkjum það allir, a. m. k. af umtali, að á erfiðleikatímum og ekki sízt á styrjaldartímum er einn óhjákvæmilegt að leggja ýmsar kvaðir og höft á einstaklinga þjóðfélagsins, bæði fyrir utanaðkomandi áhrif og af innanlandsþörf. Í lýðfrjálsum löndum krefjast einstaklingarnir þess samkvæmt grundvallarreglum lýðræðisins að fá að dæma um það sjálfir, hvort eða hve mikil þörf sé slíkra ráðstafana, og það er réttur þeirra að fá að dæma um slíkt af eigin reynslu eða þá fyrir milligöngu kjörinna fulltrúa sinna. Í einræðisþjóðfélögum er allt öðru máli að gegna, þar fyrirskipa hin einráðu stjórnarvöld ráðstafanir sínar og framfylgja þeim með valdi, — lögreglu- og hervaldi, ef á þarf að halda.

Það er nú alveg bersýnilegt, að ef öruggt á að vera um framkvæmd laga og réttar í lýðræðislandi og þá ekki sízt landi, þar sem ríkisvaldið er í veikara lagi, þá er þess brýn nauðsyn, að engir flokkar eða stéttir geti með nokkrum rétti sakazt um það, að réttur þeirra sé fyrir borð borinn, þannig að þeir njóti minni réttar um almenn mannréttindi en aðrir eða einn flokkur njóti sérstakra forréttinda umfram alla aðra. Það er a. m. k. ákaflega hætt við því, að slíkt mundi há nokkuð og jafnvel allmjög framkvæmd þeirra ráðstafana og lagasetninga, sem mönnum þætti ganga um skör fram nærri persónulegum rétti einstaklinganna.

En einmitt á miklum þrengingatímum, eins og þegar styrjöld geisar, getur beinlinis verið voði á ferð, ef slíku er til að dreifa. Öllum alþm. a. m. k. ætti að vera það ljóst, hver háski okkar litla þjóðfélagi getur verið búinn af slíku ástandi, ekki svo mjög af því, að óttast þyrfti meðal okkar friðsömu þjóðar þein mannvíg eða opinbera uppreisn gegn ríkisvaldinu. En þó að ekki sé annað en það, að lögum verði ekki haldið uppi eða þau framkvæmd eins og okkur ber og í sumum tilfellum ef til vill er af okkur krafizt,

þá er bersýnilegt, að sjálfstæði þjóðarinnar væri af því voði búinn í nútíð og framtíð. Af slíkum ástæðum býst ég við, að kosningarétti og kosningafyrirkomulagi hafi víða um lönd verið komið í það horf, einmitt á ófriðartíma, að sem mestu jafnréttis nyti við fyrir alla þjóðfélagsþegna, svo að enginn þyrfti að ætla sér nú að stöðva það mannréttindamál, sem hér hefur verið tekið á dagskrá. Og það finnst mér öllu öðru líklegra til þess að fylla menn undrun og óhug og jafnvel skelfingu, að hér skuli vera uppi nokkur flokkur, sem getur búist við því, að honum gæti haldist það uppi að heita stöðvunarvaldi til að hindra framgang þessa máls, þó að hann yrði svo óheppinn að hlotnast slíkt stöðvunarvald. Og ef Framsfl. lætur sér ekki skiljast það fyrir kosningarnar, að honum mundi ekki haldast slíkt ofbeldi uppi, þá verða kjósendurnir í landinu að taka það að sér að koma honum í skilning um það í kosningunum í sumar.

Stefán Stefánsson: Herra forseti! Í ræðu minni s. 1. þriðjudagskvöld sýndi ég fram á með tölum kjósenda frá 1937, að breytingar þær á stjórnskipunarlögmum Íslands, er liggja fyrir Alþingi og samþykktar hafa verið í neðri deild, miðuðu fyrst og fremst að því að jafna aðstöðu þeirra, er í dreifbýlinu búa, til áhrifa á Alþingi.

Ég gat þess, að í öllum tvímenning skjórdæmum, 6 að tölu, hefði við síðustu alþingiskosningar útkoman orðið þannig, að framsóknarmenn hefðu fengið 6736 atkv., en Sjálfstfl. og Bændafl. 5618, og að í þessum skjórdæmum hefðu 12 framsóknarmenn náð kosningu, að litill meiri hluti fengi allan réttinn, en sterkur minni hluti engan rétt.

Ég gat þess einnig, að væru tekin öll sveitakjördæmin austan Hrutafjarðar og Hellisheiðar, 12 að tölu, þá væri atkvæðamagn þar 9709 framsóknarmenn, en 8121 Sjálfstfl.- og Bændafl.menn. Hefði Framsfl. fengið 16 þm., en Sjálfstfl. og Bændafl. 2 þm. Að Framsfl. hefði á þessu svæði 607 atkvæði á þm., en Sjálfstfl. og Bændafl. 4060 atkv. á þm.

Í öllum sveitakjördæmum, 21 að tölu, fengu framsóknarmenn 12915 atkvæði og 19 þm., en Sjálfstfl. og Bændafl. fengu 13934 atkv. í sömu skjórdæmum og 6 þm., eða 2322 atkv. á þm. Kjósendur Framsfl. hafa því í öllum sveitakjördæmum nærri 3½ sinnum meiri rétt en Sjálfstfl.- og Bændafl.-kjósendur, áður en uppbótarsætin koma til.

Uppbótarþm. úr sveitakjördæmum fyrir Sjálfstfl. og Bændafl. voru 5. Þá þeir eru teknir með, eru í sveitakjördæmum 1266 atkv. á hvern þm. Sjálfstfl. og Bændafl. Hafa því kjósendur þessara flokka helmingi minni rétt til þingmannskjors, sé aðeins miðað við sveitakjördæmin. Að gera þannig upp á milli manna, sem í dreifbýlinu búa, nær engri átt og er ekki bót mælandi. Hlutfallskosningar í tvímenning skjórdæmum eru því fyrst og fremst til þess að jafna aðstöðu þeirra, er í dreifbýlinu búa.

Framsóknarmenn hafa hvorki fyrr né síðar í þessum umr. fært fram gegn þessu ranglæti nokkur frambærileg rök. En gera má ráð fyrir, að framsóknarmenn telji, að þeir einir séu hæfir til þess að vera verndarar og málsvavar dreifbýlisins, eða að þeir einir séu sveitamenn. En fyrirláttur einn er, að svo sé. Maður skyldi nú halda, að þessi flokkur fremur öllum öðrum veldi menn úr dreifbýlinu til þingsetu, en litum við á þingmannalistan, er fjarri því, að svo sé. Meir en helmingur þm. flokksins er búsettur utan kjördæmis, eða 10 af 19, og flestir í Reykjavík, og aðeins 5 af hópnun eru bændur. Þætti mér eigi ólíklegt, að mörgum kjósenda flokksins þætti eigi óviðeigandi, að gerð yrði einhver breyting hér á.

Ég mun nú færa nokkur rök að því, að því fari mjög fjarri, að framsóknarmenn séu þeir forsvarsmenn dreifbýlisins, sem þeir vilja vera láta, og mun ég þá sérstaklega ræða afstöðu þeirra til okkar bændu.

Okkur mun öllum geta komið saman um það, að höfuðatvinnuvegir vorir verði að vera traustir, að þeir séu þeir hornsteinar, sem öll þjóðfélagsbyggingin hvíli á. Séu þeir ekki traustir, riði yfirbyggingin og geti jafnvel fallið. Undirstaða alls atvinnulífs og framleiðslu er sjálfstæði framleiðendanna, eigi aðeins efnalegt sjálfstæði, heldur einnig andlegt sjálfstæði. Skorti á um þessa hluti, er atvinnulífið í sífelldri hættu. Þeir einstaklingar eða flokkar, er gera nokkuð, er miðar að því að veikja eða drepa þetta sjálfstæði eða koma á einn eða annan hátt í veg fyrir, að það eflist og dafni, þeir hafa eigi þann skilning á atvinnulífnum og framleiðslunni, sem vera ætti og vera þyrfti.

Hvert er nú viðhorf Framsfl.? Að því er einn fyrrv. þm. flokksins hefur sagt í blaðagrein, þá er endanlegt takmark þess flokks hið sama og Alþýðufll. og Kommfll., og mun þar vera átt við ríkisrekstur á allri framleiðslu og þjóðnýtingu.

Hér mun nú skjóta nokkuð skökku við það, sem ætlað var, þá flokkurinn var stofnaður. Hann skyldi verða flokkur bændu, þeirra sverð og skjöldur á öllum sviðum. Honum var ætlað að herjast fyrir efnalegu og andlegu sjálfstæði bóndans. Hversu hefur nú flokkurinn gætt þessa mikla og veglega hlutverks?

Ráðamenn flokksins munu vafalaust telja sig hafa verið hina góðu hirða, og bændur þeir, er fylgja flokknum að málum, munu staðfesta, að svo hafi verið, því að hvað sem þeirra sannfæringu líður, er búið að segja þeim og þeir jafnvel trúu því, að þeirra hlutverk sé eigi annað en vera góðu börnin, greiða atkv. og hlýða. Ýmsir ráðamenn Framsfl. hafa á undanförunum árum verið mjög gínkeyptir fyrir kenningu kommúnista. Þetta daður hefur brjálað hugi þeirra svo mjög, að sá þykir jafnvel mestur, er mest hefur tileinkað sér af þessum kommúnistakenningum og mestan dug hefur sýnt í að útbreiða þær meðal bændu. Þannig hafa þessir menn smátt og smátt sáð alls konar illgresi, sem erfitt mun að uppræta.

Stjórn Framsfl. og Alþýðufll. hefur á undanförunum árum á ýmsan hátt takmarkað frelsi til athafna og framkvæmda, og framtakið hefur

þannig verið lamað. Hefur þeirrar stefnu mjög gætt í lagasetningu undanfarinna ára.

Vegna þessa höfðu margir lagt árar í bát, horfið frá eigin atvinnu og rekstri og kappkostað að gerast starfsmenn annarra, einkum þess opinbera. Hefur því jafnvel verið haldið að mönnum, að svo ætti það að vera, enda væri það þjóðfélaginu hollast og brotaminnst fyrir þegnana. Með því þannig að takmarka og veikja einkaframtakið, er heilbrigðum metnaði og sjálfsvirðingu þegnanna oft misboðið, og verður slíkt til að kippa traustustu stoðunum undan sjálfstæðis einstaklinganna og þá jafnframt þjóðfélagsins.

Kröfur okkar bænda á undanförunum árum, kröfur, sem hafa miðað að því að efla metnað og sjálfstraust stéttarinnar, hafa verið litillsvirtar. Sem dæmi mætti nefna:

1. Kröfur bænda um að fá viðurkennt með löggjöf og í framkvæmd rétt framleiðandans til tilkostnaðarverðs.
2. Kröfur bænda um að fá öll umráð og stjórn afurðasölumála landbúnaðarins í sínar hendur.
3. Kröfur bænda um, að eflid verði sjálfsábúð á jörðum.
4. Kröfur bænda um, að afnumin verði 17. gr. jarðræktarlaganna.
5. Kröfur bænda um, að eigi verði að því unnið með löggjöf eða á annan hátt að neyða bændur til einyrkjabúskapar.

Hér hefur aðeins verið dregið á nokkur mál okkar bænda, en svo mætti lengi telja. Allar þessar kröfur hafa verið litillsvirtar og eru enn af Framsfl. Allt frá stofnun Bændafll. hefur hann barizt fyrir því, að bændur fengju greitt tilkostnaðarverð fyrir afurðir sínar. Í byrjun hlögu Framsóknarmenn að þessum tillögum, töldu, að ómögulegt væri að reikna út tilkostnað o. s. frv. Vegna krafna bænda hefur þó flokkurinn breytt um tón í þessum efnum. Hefur hann viðurkennt þessa kröfu réttmæta, enda þótt erfitt hafi verið að fá hana framkvæmda. En öllum má vera það ljóst, að á meðan hún er ekki viðurkennd í framkvæmd, vofir sífelld hætta yfir efnalegu sjálfstæði bóndans.

Það hlýtur að særa metnað bænda og misbjóða sjálfsvirðing þeirra, að þeim skuli hvorki vera treyst eða trúað fyrir stjórn afurðasölumálanna, jafnframt sem það dregur úr líkum fyrir því, að þeir fái greitt tilkostnaðarverð.

Það er margviðurkennt af ýmsum ráðamönnum Framsfl., m. a. Hermanní Jónassyni, fyrrv. landbrh., Jóni Árnasyni og Páli Zóphóniasyni, að verðlag á kjöti hafi um mörg undanfarin ár verið undir tilkostnaðarverði. Hafa menn þessir sagt í Tímanum 1940 meðal annars:

Hermanní Jónasson segir, að framleiðendur hafi að undanförunu verið látnir selja vöru sína undir framleiðsluverði og fyrir það stórtapað.

Jón Árnason segir, að árið 1939 hafi verið gerð neyðarsætt f. h. bændanna um kjötverðið, þótt vitað væri, að það verð væri algerlega ófullnægjandi. Einnig jatar sami maður, að kjötverðlagsnefnd hafi beitt óeðlilegu aðhaldi um kjötverðið undanfarin ár. Þá segir hann, að kjötverðið 1940 sé mikið of lágt, en segist samt

eigi hafa viljað hafa það herra, af því að neytendur ættu að vera ánægðir með verðið og það gæfi von um mikla sölu.

Páll Zóphóniasson segir, að meiri hluti kjötverðlagsnefndar hafi ekki treyst sér til að hafa verðið herra árið 1940, enda þótt þeir vissu, að ætti að sýna bændum fullt réttlæti gagnvart öðrum stéttum, þá þyrfti það að vera herra.

Hvar var nú trúnaður þessara manna við dreifbýlið árið 1940 og undanfarandi ár? Halda þeir, að hægt sé að telja fólki í dreifbýlinu trú um, að þeim einum sé trúandi fyrir velferðarmálum þess þrátt fyrir jätningu þeirra um, að kjötinu hafi verið haldið langt undir tilkostnaðarverði, bændur hafi verið látnir færa stórar fórnir fyrir aðrar stéttir og gerðar neyðarsættir um ósæmlega lágt kjötverð og að bændum hafi eigi verið sýnt réttlæti? Fyrir allt þetta hafa svo bændur tapað á framleiðslu sinni.

Slíkir menn eru eigi færir um að gæta hagsmuna bændanna í dreifbýlinu. Framleiðendur eiga að fá alla stjórn og umráð afurðasölumálanna í sínar hendur. Svo átti það einnig að vera samkv. hinum upphaflegu tillögum að afurðasölulögunum, en frumvörp um þau efni voru undirbúin af Bændaflokksmönnum.

Á það má benda, að t. d. í Noregi, þar sem þó jafnaðarmenn sitja einir í stjórn, hafa framleiðendur einir alla stjórn þessara mála. Í stað þess að efla sjálfsábúð á jörðum er því haldið að bændum af Framsfl. svo og Alþfl. og kommúnistum, að ríkiseign jarða sé æskilegust fyrir bændur og þjóðina í heild. Hafa eigi sjálfseignar-bændur staðið framur öðrum bændum á liðnum tímum? Svo hefur það verið, og svo mun það verða í framtíðinni þrátt fyrir allt skrum um blessun leiguliðabúskapar. Að því ber miklu fremur að stefna, að hver bóndi eignist ábyli sitt. Slíkt er bezta tryggingin fyrir því, að dugnaður, framtak og manndómur íslenzkra bænda fái notið sín. Öllum hlýtur að standa hinn mesti stuggur af þeim boðskap vinstri flokkanna, að einyrkjabúskapur og ríkiseign sé eina framtíðartakmarkið, samvinnubýggðir sé það eina, sem koma eigi og koma skuli. Frá sjónarmiði kommúnista væri slíkt trúboð eigi óeðlilegt, en nokkuð er það undarlegt, að því er snertir Framsfl., því að þótt margir liðsmenn þar gangi með kommúnistiskar hugsjónir, þá munu þar margar undantekningar.

Um 17. gr. jarðræktarlaganna er það að segja, að hún er komin inn í lögin til að auðvelda, að ríkið nái eignarrétti á jörðum bænda. Framsóknarmenn falla fram og tilbiðja þessa grein. Er það af því, að hún dregur úr ræktun landsins, eða af því, að hún undirstrikar, að jarðræktarstyrkurinn sé ölmusa til bænda, en eigi verðlaun til þeirra fyrir aukin þjóðfélagsverðmæti?

Með 17. gr. jarðræktarlaganna er sett þrælsmeki á íslenzka bændur. Nú er komið svo, að jafnvel formaður Búnaðarfélagsins, Bjarni Ásgeirsson, viðurkennir það, að greinin þurfi að breyta.

Um þau 5 atriði, er ég nú hef nefnt, eru framsóknarmenn á leiðum kommúnista. Það mega undur heita, að Framsfl. og ráðameun

hans skuli njóta fylgis jafnmargra bænda sem þeir gera, — flokkur, sem beint og óbeint með afstöðu sinni til mikilvægustu málefna bænda-stéttarinnar vinnur markvisst að því að draga úr kjarki og baráttuhug stéttarinnar og veikja metnað hennar og sjálfsvirðingu. Hefur þetta orðið til þess, að trú landsmanna á lífsmöguleika landbúnaðarins fer þverrandi og flóttinn úr sveitunum vaxandi.

Á búnaðarþingi 1941 var borin fram tillaga um, að bændur fengju í sínar hendur allar framkvæmdir afurðasölumálanna. Ætla mátti nú, að fulltrúar bændanna, sem sæti áttu á þinginu, fylgdu þessari till. óskiptir, en svo undarlega bregður við, að fulltrúar Framsfl. greiddu atkvæði gegn tillögunni.

Hvernig ætla nú þessir menn að verja framkomu sína gagnvart bændunum? Umbjóðendur þeirra, bændurnir, eru till. fylgjandi. Mestar líkur til, að fulltrúarnir séu það einnig. En ef svo var, hvers vegna greiða þeir þá atkv. gegn sannfæringu sinni. Við hvað og hverja eru þeir hræddir?

Á þessu fyrirbrigði er aðeins ein skýring. Það eru handjárn Framsfl., sem hér eru að verki. Það er óttinn við ráðamenn flokksins. Til þess að þóknast þeim ganga fulltrúarnir gegn vilja bændanna, gegn sínum eigin vilja. Eigi er að undra, þótt hinir smærri spámenn séu ístöðulitlir, þegar oddvitar þeirra, fulltrúarnir á búnaðarþingi, gljúpna möglunarlaust eða möglunarlitíð.

En hvað á að segja um ráðamenn Framsfl., er bera ábyrgð á gerðum flokksmanna sinna á búnaðarþingi? Hafa þeir í þessu máli og mörgum öðrum verið trúir bændum, trúir þeirra hagsmunum og velferðarmálum? Til þjónkunar eiginhagsmunum og pólitísku valdabrétti skirrast þeir eigi við að virða að vettugi hagsmuni og vilja bændanna, treystandi því, að bændurnir sætti sig við allt.

Hermann Jónasson, fyrrv. landbrh., hefur á skömmum tíma orðið uppvís að því á Alþingi að gera tvær tilraunir til að kúga þingmenn með hótunum. Þessar tilraunir hans hafa mistekizt. En úr því nú að þessi hæstv. fyrrv. landbrh. leyfir sér slíkt gegn hv. alþingismönnum, hvað halda menn þá eigi, að hann leyfi sér gagnvart fulltrúum Framsfl. á búnaðarþingi og öðrum ráðamönnum flokksins? Þar er beitt kúgun, og þar hefur Hermann Jónasson eigi orðið fyrir vonbrigðum, svo sem á Alþingi. Þessi kúgunarandi æðstu manna flokksins smitar frá sér. Smærri spámennirnir vilja eigi verða hinum minni. Vegna sinnar aðstöðu vilja þeir ráða yfir sál og sannfæringu bændanna.

Svo sem framsóknarmenn hér á Alþingi segjast vera hinir einu sveitamenn eða umboðsmenn þeirra, svo hvisla sumir kaupfélagsstjórar eða láta hvisla því að kjósendum, að framsóknarmenn séu hinir einu samvinnumenn. Ýmsum blekkingum er þannig haldið uppi af flokksmönnum Framsfl. Þar er skipulögð starfsemi á ferðinni. Kúgun og hótunum er beitt eftir því, sem fóng standa til og við þykir eiga. Þeir, sem eigi eru nógu þægur ljár í þúfu, falla í ónáð, hrekjast eða jafnvel eru hraktir burtu. Andlegt sjálf-

staði og sannfæring á þar engan rétt á sér. En einmitt þessi kúgunarhneigð hinna æðri gegn hinum lægri, slíkt getur eigi og á eigi að þrífast hjá lýðfrjálsum þjóðum. Slíkt á heima í löndum einræðis og ófrelsis.

Allt til þessa um mörg undanfarin ár hafa bændur átt mjög erfitt uppdráttar. Þeir hafa verið skuldum hlaðnir og hafa því áhyggjur margvislegar, er þeim leggst til viðbótar hinu daglega erfiði. Þá svo er ástatt, eru menn ekki upplitsdjarfir. Menn leita eitt eða annað um aðstoð, sem þá stundum tekst, stundum ekki. Menn verða hældir og þreyttir.

En það hefur nú atvikast svo, að enda þótt allt væri hér á glötunarbarmi árið 1939, atvinnuvegirnir færu hrörnandi og atvinnuleysi færi hér stórvaxandi, þá hefur nú skipt svo gersamlega um frá því, sem þá var, að segja mun mega, að atvinnuvegirnir blómgist og atvinnuleysi sé ekki til. Nú láta menn ekki kúgast til fylgis við eitt eða annað af efnalegu ósjálfstæði, ef menn á annað borð hafa nokkra sannfæringu. Nú eiga menn því að hrinda af sér hvers konar andlegri kúgun, fylgja sannfæringu sinni og skeyta engu um þá, er kúgun vilja heita. Einmitt vegna þessa mátti vænta þess, að kosningar þær, er nú fara í hönd, verði að ýmsu lærdómsríkar.

Nú mun óvída vera hægt að reiða að mönnum skuldaspipuna, sem því miður mun oft hafa verið gert bæði fyrr og síðar. Nú ganga menn að kjörborðinu sjálfstæðari en áður, ekki vegna úrræða eða aðgerða ráðamanna Framsfl., heldur fyrir rás viðburðanna.

Þessi kúgunartilfinning hjá ráðamönnum Framsfl., að allir þeirra fylgjendur skuli sitja og standa svo sem þeim bezt líkar, varð m. a. til þess, að flokkurinn klofnaði árið 1933. Nokkrir þáv. þingmenn flokksins, er eigi gátu þolað kúgunina, en gerðu kröfu til þess að fá að halda sannfæringu sinni, þeir voru reknir úr flokknum. Stofnuðu þeir síðan Bændaflokkinn undir forustu Tryggva Þórhallssonar. Flestir eða allir stofnendur flokksins höfðu, meðan þeir voru í Framsfl., verið taldir óvenju mikilhæfir menn, er öllum væru hæfari til starfa fyrir land sitt og þjóð. En eftir að þeir voru horfnir úr flokknum, kvað nokkuð við annan tón, þá var eigi til ærleg taug í þessum mönnum, þeim var jafnvel líkt við þræla og hin mestu varmenn í okkar sögum. Að sjálfsögðu voru þeir taldir fjandmenn sveitanna, eigi síður en þeir, er nú vilja jafna aðstöðu þeirra, er í dreifbýlinu búa, til áhrifa á Alþingi.

Er það virkilega svo, að pólitík Framsfl. sé bezt borgið með því að hefja menn upp til skjáanna, meðan þeir eru flokksmenn, svívrða þá takmarkalaust, gerist þeir pólitískir andstæðingar, en skrifa síðan um þá væmið lof, þá þeir eru fallnir frá? Hver pólitískur flokkur, er telur sér slíka framkomu vænlegasta til framdráttar, honum er eigi lífvænt.

Hið fyrsta pólitíska verk Hermanns Jónassonar, fyrrv. landbrh., var að dæma Magnús Guðmundsson í tugthús án nokkurra saka, annað var það að fella frá kosningu í Strandasýslu Tryggva Þórhallsson, þann einlægasta og sannasta bændavin, er Ísland hefur ef til vill átt.

Það má segja um þennan mann, að ill var hans fyrsta ganga, og má mikið vera, ef hin síðasta verður eigi á sama veg.

Tryggvi Þórhallsson, Jón í Stóradal, Lárus á Klaustri o. fl. hurfu úr Framsfl. vegna þess, að þeir vildu eigi byggja upp íslenska bændapólitik á kúgun og harðstjórn, — slíka leið vildu þeir eigi fara til eflingar efnalegu og andlegu sjálfstæði bændanna. En það var leiðin, sem meiri hluti flokksins þá vildi fara og vill enn.

Þetta er mörgum að verða ljóst fyrst nú, og augu æskunnar í landinu eru að opnast fyrir því, að svo sé. Því verða þeir æ fleiri og fleiri hinir uppvaxandi menn og konur, er forðast Framsfl.

En enn þá koma þessir menn fram fyrir þjóðina, leitast við að telja henni trú um, að á þeim finnist hvorki blettur né hrukka, þeir séu hinir einu og sönnu föðurlandsvinir, allir aðrir séu fjandmenn og svikarar við sitt föðurland, og þá fyrst og fremst dreifbýli landsins. Menn sjá í gegnum slíka hræсни og blekkingar. Öll þeirra framkoma í þessu máli miðast við það eitt að halda völdum og fá aðstöðu til aukinna valda. Þeir mega eigi til þess hugsa, að þeir, sem í dreifbýlinu búa, fái jafna aðstöðu til áhrifa á Alþingi Íslendinga. Hvers vegna? Vegna þess að þá eru þeirra pólitísku valda- og stórmennskudraumar fallnir fyrir ætternisstapa. Það er eigi umhyggja fyrir þjóðinni, sem ræður þeirra orðum og gerðum, heldur umhyggja fyrir þeim sjálfum.

Menn ættu að minnst þess, að við í hönd farandi kosningar er um það tvennt að ræða, hvort $\frac{3}{4}$ hlutar landsmanna eigi að ráða málefnum þjóðarinnar, hvort jafna eigi aðstöðu þeirra, er í dreifbýlinu búa, til áhrifa á skipan Alþingis, eða hvort meira og minna óhlutvandir ofstopamenn eigi áframhaldandi að fá aðstöðu til hótana og kúgunar.

Ég gat þess áður, að hornsteinar hvers þjóðfélags væru sæmilega blómlegir atvinnuvegir, er byggðust á andlegu og efnalegu sjálfstæði framleiðenda. Við að blaða í kosningatölum undanfandi kosninga er það mjög áberandi, hvað mönnum úr framleiðendastétt fer fækkandi á Alþingi.

Höfuðatvinnuvegi vora mun mega telja 3: Landbúnað, sjávarútveg og iðnað. Bændum á þingi fer nú stöðugt fækkandi. Má þar t. d. minna á, að árið 1923 eru kosnir 14 bændur á þingi, árið 1927 16 bændur. Á þessum árum er tala þingmanna aðeins 36. Við kosningarnar 1937 er talið, að 9 bændur hafi verið kosnir á þingi, og eru þá þingmenn 49.

Árið 1927 er því nær helmingur þingmanna bændur, eða 16 af 36, en árið 1937, eða 10 árum síðar, tæpur $\frac{1}{3}$ hluti þingmanna, eða 9 af 49. Verði áframhald á þessari fækkun bænda á þingi, er sýnilegt, að hverju stefnir. Innan skamms hverfa þeir út úr þinginu.

Sjávarútvegsmenn eru nú 4 á þingi, hafa þeir verið 3 og 4 allt frá 1923. Árið 1916 var einn sjávarútvegsmaður kosinn á þingi, en enginn 1919.

Einn iðnaðarmaður var kosinn á þingi árið 1923 og einn árið 1934. Nú á enginn iðnaðarmaður sæti á þingi.

Ég hef hér þessar tölur til að vekja menn til umhugsunar um, að hverju stefnir, — að framleiðendur þjóðarinnar virðast vera að hverfa af Alþingi. Hversu heppilegt það er fyrir atvinnulífið og framleiðslu þjóðarinnar, það getur hver og einn dæmt um. En meira en undarlegt verður það að teljast, ef atvinnuvegirnir, sem líf og framtíð þessarar þjóðar byggist á, eiga fáa eða enga umboðsmenn úr sínum stéttum á Alþingi, að t. d. iðnaðarmenn skuli nú engan fulltrúa eiga þar, jafnfjölmenn stétt og þeir eru að verða í þessu landi, eða að sjávarútvegsmenn hafi þar aðeins 4 fulltrúa.

Þá menn fara að hugleiða þetta, getur naumast hjá því farið, að framleiðendur vakni til meðvitundar um, að hér stefnir eigi í rétta átt og að rík ástæða væri til breytinga.

Ég hef nú sýnt fram á:

1. Að samkvæmt núverandi stjórnskipunarlögum er mjög gengið á rétt þeirra í dreifbýli Íslands, er eigi fylgja Framsfl., að því er snertir skipan Alþingis.
2. Að með þeim breytingum á stjórnskipunarlögum Íslands, er nú liggja fyrir Alþingi, er mjög jafnað áhrifavald þeirra, er í dreifbýlinu búa.
3. Að Framsfl. er á engan hátt treystandi til að vera málsvari dreifbýlisins, sízt bændanna.
4. Að það er andstætt upphaflegu markmiði Framsfl., að íslensk bændapólitik sé byggð upp á kúgun og harðstjórn, svo sem reyndin hefur orðið.
5. Að á efnalegu og andlegu sjálfstæði bændanna í landinu á að byggja samtök þeirra til sóknar og varnar fyrir landbúnaðinn og sveitir landsins.

Ég treysti því, að svo verði það í framtíðinni.

Forseti (GSv): Þá hefur Stefán Stefánsson lokið máli sínu. Næstur tekur til máls hv. þm. Ísaf., Finnur Jónsson, og talar fyrir hönd Alþfl.

Finnur Jónsson: Herra forseti! Háttvirtir kjósendur! Þér hafið hlustað á þær rökræður, sem fram hafa farið um vantrauststill. þá, sem fyrir liggur. Þér hafið hlustað á hinn ofstopafulla málflutning gegn breytingu á kjördæmskipuninni, sem fulltrúar Framsfl. hafa um hönd. Þeir segja, að hún leiði til innanlandsstyrjalda, til upplausnar og til vandræða, og öll vandræði stafa af því, að Framsfl. er farinn úr ríkisstjórninni! Í öllum andstöðuflokkum Framsfl. finnst, eftir þeirra ummælum, ekkert annað en úlfar. sem ætla að gleypa öll blessuð Framsóknarlömbin. Svo langt hefur verið gengið í því að hræða menn frá því að fylgja þeirri breyt. á kjördæmskipuninni, sem fyrir liggur, að gripið hefur verið til hinna furðulegustu ófga, til þess að hræða kjósendur í sveitum landsins. T. d. sagði hv. 1. þm. S.-M. í gærkvöldi tvisvar sinnum í ræðu sinni, að Alþfl. hefði heimað, að bundið yrði verð landbúnaðarafurðanna og kaupgjald bænda þannig ákveðið með l. Þetta eru tilhæfulaus ósannindi og sýnir betur en annað, í

hverjum vandræðum framsóknarmenn eru til að finna rök gegn breyt. á kjördæmaskipuninni.

Þrjú kvöld hafa kjósendur heyrð fulltrúa Sjálfstfl. og Framsfl. deila um það, hverjum það væri að kenna, að lagt væri út í kosningar. Hvor flokkurinn um sig hefur reynt að velta af sér ábyrgðinni og verið sérstaklega umhugað um það, rétt eins og það væri eitthvert ódæði, að nú ætti að kjósa til Alþingis, — ári seinna en lög stóðu til. Líklegt er, að ekki sé öllum ljóst, þrátt fyrir þessar deilur, hvers vegna hælt er við kosningafrestunina, sem þó var álitin nauðsyn á síðastl. ári. Enda mun sanni nær, að orsakirnar til þessa séu enn dýpri heldur en Sjálfstfl. og Framsfl. hafa viljað láta koma í ljós. Þegar þjóðstjórnin var mynduð á árinu 1939, var því um leið lýst yfir af forsrh., að grundvöllur þjóðstjórnarinnar væri sá, að landinu yrði stjórnað af réttisýni í garð stétta landsins.

Þrátt fyrir þessa yfirlýsingu hefur Alþfl. sífellt þurft að vera á varðbergi um það, að ekki yrði gengið á rétt verkalyðsins og launastéttanna. Hvað eftir annað gerðu hinir flokkarnir tilraunir til þess í stjórnarsamvinnunni, en Alþfl. fékk þessum árásum þó stöðugt afstýrt, þangað til 8. jan. í vetur, að gerðardómsl. voru sett. Stjórnarsamvinnan hófst, svo sem kunnugt er, með gengisbreytingarl. 1939, sem voru sett vegna þess, að útgerðin var komin á fallanda fót, atvinnuvegirnar virtust vera að komast í strand og almennt atvinnuleysi og hrun vofði yfir. Þau voru neyðarráðstöfun, gerð af ýrustu nauðsyn. Og sem neyðarráðstöfun var með þeirri löggjöf gengið allfrellega á rétt launastéttanna, en þó ekki meira en útlit var fyrir, að þyrfti að gera vegna þess almenna hruns, sem vofði yfir. Hlutverk Alþfl. við þá samninga var að halda uppi rétti alþýðunnar, en bæði Sjálfstfl. og Framsfl. reyndu að pína niður dýrtiðaruppbótina eftir mætti. Það situr því sízt á þeim flokkum að bregða Alþfl. um framkomu hans í þessu máli.

Síðan gengisl. voru sett, hefur ástandið í landinu gerbreytzt, þannig að atvinnuvegirnar, sem árið 1939 voru komnir á fallanda fót, hafa safnað stórfé, en launastéttirnar og verkamenn hafa hins vegar fengið kjör sín litið meira bætt heldur en aukning atvinnunnar hefur gefið. — Vegna þessarar miklu breytingar á högum atvinnuveganna ættu þeir nú að geta skilað því, sem almenningur lagði á sig þeirra vegna á árinu 1939. Þetta hefur hvorki Framsfl. né Sjálfstfl. viljað skilja, heldur hafa þeir ætlað að halda áfram á sömu braut, og neitað að skila aftur því, sem tekið var af launastéttunum og verkamönnum á árinu 1939. Þeir hafa neitað því að lagfæra gengið, og þeir hafa krafizt þess, að launastéttir og verkamenn færðu atvinnuvegunum enn meiri förnir heldur en þá var gert, þrátt fyrir hið breytta ástand. Um þetta hefur á þessum árum staðið stöðug barátta innan ríkisstjórnarinnar milli Alþfl. annars vegar og Sjálfstfl. og Framsfl. hins vegar. Alþfl. hefur á þessum árum borið fram hverja kröfuna af annarri um það, að eitthvað yrði gert til þess að halda dýrtiðinni niðri. En þær till., sem komið hafa frá hinum flokkunum, hafa ætíð verið á þá

lund, að þeir væru að visu til með að uppfylla þessar kröfur Alþfl., en þó aðeins á þann hátt, að enn væri gengið á rétt launastéttanna, en stríðsgróðinn látinn halda áfram að streyma í milljónatali til þeirra auðugustu. Þó að leitt sé til þess að vita, heitti Sjálfstfl. Framsfl. alla jafna fyrir sig, til þess að bera fram þessar ósanngjörnu kröfur innan ríkisstj. Og það var eins og foringjum Framsfl., ekki sízt fyrrv. hæstv. viðskmrh., Eysteini Jónssyni, væri sérstaklega umhugað um að gangast fyrir þessu. Jafnan þegar minnst var á dýrtiðarráðstafanir, kom hann með kröfur um, að verkamenn bæru þungann af væntanlegum dýrtiðarráðstöfunum. Vorið 1941 krafðist hann þess, að settur yrði á almennur launaskattur, sem koma átti hlutfallslega þyngst niður á lágun tekjum og miðlungstekjum. Sjálfstfl. var til með að fylgja þessari till. fram, ef Alþfl. gengist inn á hana. En Alþfl. neitaði, og var þá till. Eysteins Jónssonar snúið upp í sérstakan tekjuskatt, sem hann vildi, að lagður yrði á, eftir að búið væri að leggja á hinn almenna tekjuskatt samkv. tekjuskattsl. Skatt þann er að finna í dýrtiðarfrv. því, sem lagt var fram af hálfu viðskmrh. á vorþinginu 1941. Þá hafði Alþfl. heitt sér fyrir því, að tekjuskatturinn væri stórlega lækkaður á lágun tekjum og miðlungstekjum. En eftir að búið var að afgreiða þau lög og létta þannig skattabyrðinni af þeim mönnum, sem minna máttu sín, var eins og fulltrúar Framsfl. og Sjálfstfl. íðruðust eftir undanlátsseminni í garð þessara manna, og lögðu fulltrúar þessara flokka mikla áherzlu á að fá þessum óréttláta aukaskatti framfylgt. Enn kom Alþfl., með því að fá till. Eysteins Jónssonar felldar úr frv., í veg fyrir þessa árás á launastéttirnar og milli-stéttirnar. Dýrtiðarfrv. svo nefnda var afgr. sem lög í byrjun júní 1941 með samkomulagi allra flokka. Bæði ráðh. Framsfl. og Sjálfstfl. töldu, að mikið væri hægt að gera til þess að stöðva dýrtiðina með þeim heimildarl., þó að ráðherrar Framsfl., sérstaklega Eysteinn Jónsson, létu í ljós óánægju sína yfir því, að ekki væri lagður sérstakur skattur á lágar tekjur og miðlungstekjur. Núv. hæstv. forsrh., Ólafur Thors, lét þess getið, að varla mundi vera hægt að stöðva dýrtiðina með löggjöfinni, en „mikið má þó gera, ef vill“, sagði hann.

Það er kunnugt, að þessi lög voru aldrei framkvæmd, þrátt fyrir ítrekaðar kröfur frá ráðh. Alþfl. Og enn deila þeir um það vinirnir, framsóknarmenn og sjálfstæðismenn, hvorum þeirra þetta framkvæmdaleyfi sé að kenna. Stríðsgróðinn hélt áfram að streyma í milljónatali í vasa einstakra manna. Genginu var haldið niðri, að því að sagt var, vegna samninga við Breta, sem eru þó vissulega fallnir úr gildi. Ráðh. Framsfl. sátu hjá og horfðu á dýrtiðina hækka úr 57 stigum í byrjun júní 1941 í 83 stig í árslok eða um 45%. Þeir mögðu að visu yfir því, að Sjálfstfl. framkvæmdi ekki dýrtiðarl. En forsrh., Hermann Jónasson, lét sér þó þetta allt saman lynda þangað til á haustþinginu 1941, að hann baðst lausnar fyrir sig og ráðuneyti sitt. Ekki virtist það þó vera af því, að Framsfl. væru óánægðar yfir stríðsgróða milljónamæringanna,

heldur vegna hins, að ekki voru lagðar þungar byrðar á almenning til þess að standa strauð af dýrtíðarráðstöfunum. Fyrir haustþingið lögðu þeir framsóknarmenn fram frv. um almenna bindingu á kaupgjaldi og bindingu á verði á landbúnaðarafurðum. Og það er kunnugt, að þeir vildu í rauninni ganga enn lengra heldur en gert var í frv. því, sem þeir lögðu fyrir Alþ., og sérstaklega virtist það vera hæstv. viðskmrh. áhugamál að banna það, að menn gætu fengið fulla dýrtíðaruppbót. Talsverður áhugi virtist vera ríkjandi hjá Sjálfstfl. fyrir því að fallast á þetta frv. Framsfl. En Alþfl. lýsti yfir því, að hann mundi fara úr ríkisstj., ef frv. næði fram að ganga. Var þá þegar augljóst, að það mundi leiða til kosninga, og með kosningar yfirvofandi heyktist Sjálfstfl. á því að fylgja þessu frv. Leiddi þetta til þess, að Hermann Jónasson sagði af sér. En þar sem engir fengust til þess að mynda stjórn, varð enn á ný að samkomulagi, að gamla stjórnin sæti við völd og dýrtíðarl. frá því í júní 1941 skyldu nú framkvæmd. Enn var það svikið. Ráðh. Sjálfstfl. framkvæmdu hvorugur það, sem þeim bar að gera samkvæmt dýrtíðarl. og samkvæmt margyfirlýstum vilja Alþ. og ráðh. Framsfl. hegðuðu sér þannig, að landbrh. hækkaði verð á landbúnaðarafurðum von úr viti, en greiddi ekki á þær uppbætur, eins og þó var heimild til samkvæmt dýrtíðarl. Og viðskmrh. lét undir höfuð leggjast að herða á verðlagseftirlitinu, svo sem hann þó hafði heimild til. Eins og ég sagði í upphafi, deila þeir um það innbyrðis, Sjálfstfl. og Framsfl., hverjum svikin í dýrtíðarmálunum sé um að kenna og hvers vegna kosningafrestunin hafi reynzt óframkvæmanleg. Ástæður fyrir hvoru tveggja er að finna í því, að ríkisstj. hefur verið óstarfhaf til framkvæmda, og hefur enginn lýst því betur en hv. fyrrv. viðskiptamrh. Hitt hefur honum skotizt yfir að skilja, að ríkisstjórn, sem er óstarfhaf, á engan rétt á að sitja við völd, og að Alþingi, sem ekki er fært um að skipa ríkisstjórn, verður að láta fara fram kosningar.

Eitthvert ljósasta dæmi um dugleysi Framsóknar er framkvæmdaleysi flokksins í verðlagseftirlitinu. Sú vesalmennska hefur m. a. leitt til þess, að frá ársbyrjun 1940 til 30. apríl 1942 hafa verið veitt í Reykjavík 142 verzlunarleyfi og 91 heildsöluleyfi, eftir því sem Jón Árnason forstj. segir í Tímanum 18. maí 1942. Viðskmrh. Framsóknar hefur þannig fætt af sér fleiri kaupmenn og fleiri heildsala en nokkur annar ráðh. á Íslandi.

Framsfl. keppir nú orðið við Sjálfstfl. um það, hvor þeirra geti verið íhaldssamari; þingmenn hans eru kosnir á þing sem vinstri menn, en hafa gersamlega svikið stefnu sína og umbjóðendur.

Framsfl. var stofnaður upphaflega af ýmsum hugsjónamönnum sem vinstri flokkur. „Með Framsfl. og samvinnustefnunni verður hægt að koma bændum eins langt í áttina til jafnaðarstefnunnar eins og hægt er að koma þeim,“ sagði Jónas Jónsson, þegar hann var ungur. Þessar gömlu hugsjónir, að hafa sterkan mannréttindaflokk í sveitunum, hafa alveg brugðizt. Og því miður er þetta að nokkru leyti því að kenna, að

við Alþýðuflokksmenn létum undan kröfum framsóknarmanna á árinu 1934 og neituðum að taka þátt í ríkisstjórn, sem hann myndaði. Síðan hefur Jónas Jónsson unnið að því leynt og ljóst að breyta Framsfl. úr frjálslyndum vinstri flokki, eins og hann var á fyrstu árum hans, í íhaldssaman flokk, sem oft er jafnvel hægra megin við sjálft íhaldið. Á þessum árum og með þessu starfi hefur formanni Framsfl. tekizt að breyta hinu gamla kjörorði Tryggva Þórhallssonar, „allt er betra en íhaldið“, í þá staðreynd, að Framsfl., eins og hann starfar nú og honum er stjórnað, er ekkert betri en íhaldið. Þessi breyting hefur orðið á nokkuð mörgum árum og ekki hraðari heldur en það, að ýmsum er hún enn óljós. Forsprakkar Framsfl. sjá, eins og allir aðrir, veilurnar í Sjálfstfl., en þeir taka ekki eftir því, að Framsfl., síðan hann varð íhaldsflokkur, eins og Sjálfstfl., hefur nú orðið flesta sömu gallana og suma verri.

Á haustþinginu 1941, þegar Framsfl. var ljóst, að Sjálfstfl. fékkst ekki til þess að gera neitt, sem vit var í, í dýrtíðarmálunum, átti Framsfl. um það að velja að reyna fram til kosninga í vor að stofna vinstri stjórn, sem beitti sér fyrir því af alefli, að stríðsgróðinn yrði tekinn af milljónamæringunum og landinu stjórnað af réttlæti og með hag alþjóðar fyrir augum, eða þá að selja sig íhaldinu til fullnustu. Framsfl. valdi þann kostinn að vera áfram í stjórn, sem Sjálfstfl. gerði kraftlaus í þessum efnum, og síðan að gripa til þeirra hróplegu ranginda með Sjálfstfl. að setja gerðardómsl. Alþfl. tók þá þann kost að fara úr ríkisstj. Varnir þær, sem hann hafði haldið uppi fyrir þeim, sem minna máttu sín, dugðu ekki lengur gegn ofstopa hinna flokkanna, og þá var ekki um neitt annað að gera en að taka upp öfluga stjórnarandstöðu. Og sú stjórnarandstaða hefur þegar borið ávöxt. Gerðardómsl., sem eru kóróna á öllu ranglæti, sem framið hefur verið á seinni árum, hafa orðið höfundum þeirra að fótakefli. Þau urðu í rauninni fyrir öfluga andstöðu Alþfl. síðasti naglinn í líkkistu samstarfsins milli Sjálfst.- og Framsfl. Gerðardómsl. voru sett af fullu ranglæti, og ávöxtur þeirra hefur komið fyrir í ljós heldur en nokkurn varði. Þau eru nú brotin, fyrst og fremst á hverju heimili á landinu, sem þarf á vinnufólki eða kaupafólki að halda. Þau eru brotin af atvinnurekendum, er þurfa á verkafólki að halda. Og sjálft ríkisvaldið var flúið af grundvelli þeirra áður en þau náðu staðfestingu á Alþingi. Ég gæti nefnt þess ótal dæmi. Það var grundvallaratriði gerðardómsl. að koma í veg fyrir alla grunnkaupshækkun. En sjálft ríkisvaldið hefur neyðzt til að ganga á undan með það að brjóta niður þennan grundvöll gerðardómsl. Ríkisspítalarnir, Mjólkursamsalan, sem hv. þm. Rang. stjórnar, og sjúkrahúsin munu hafa verið með þeim fyrstu. En síðan hafa aðrar stofnanir komið á eftir. Jafnvel vegamálastjórnin, sem annars hefur verið mjög íhaldssöm í kaupgreiðslum, er nú komin í það að greiða taxta verkamannafélaganna út um allar sveitir og meira að segja að yfirborga verkamönnum, eins og einstakir atvinnurekendur hafa orðið að gera. Framkvæmd gerðardómsl. er þannig, að

þar, sem kaupgjaldið er hæst og mikil eftirspurn er eftir vinnuafli, dettur engum manni í hug að halda þau. Hins vegar eru margir staðir úti á landi, þar sem heldur lítið er að gera og lítil eftirspurn er eftir vinnuafli. Á þeim stöðum er grunnkaup jafnvel lægst, og þar eru gerðardómsl. einna helst haldin, a. m. k. gagnvart þeim mönnum, sem ekki hafa aðstöðu til þess að fara í þéttbýlið til þess að leita sér atvinnu. Gerðardómsl. verða þannig í framkvæmdinni til þess beinlínis að halda niðri kaupi þeirra manna, sem minnsta hafa vinnu og lægst kaup hafa fyrir vinnu sína, þ. e. a. s. nýðast á þeim, sem minnst mega sín í dreifbýlinu. Nokkur ákvæði gerðardómsl. um verðlag, samhljóða þeim, sem Alþfl. hefur hvað eftir annað lagt til, að framkvæmd yrðu, munu hafa orðið til einhverra bóta. En önnur ákvæði þeirra hafa reynzt einskis virði. T. d. hefur farið svo með taxta þann, sem ætlað var til, að gerðardómurinn svonefndi setti um ýmis konar smíði o. þ. h., að þó að bráðum sé líðið hálft frá því að gerðardómurinn var settur, hefur ekki bólað á neinum tilraunum í þá átt að framkvæma þau. Ég get nefnt sem dæmi, að á árinu 1939 kostaði í akkordí 18 þús. kr. að byggja 2000 tonna lýsisgeymi fyrir sildarverksmiðjur ríkisins. Nú á árinu 1942 hefur stjórn sildarverksmiðja ríkisins horizt tilboð um að byggja lýsisgeymi af sömu stærð fyrir 88 þús. kr. að viðbættum ýmsum hlunnindum, sem nema mundu 12 þús. kr., eða samtals 100 þús. kr. Hækkunin á framkvæmd þessa verks er því 540% frá því fyrir stríð, á sama tíma og grunnkaup járn-íðnaðarmanna að viðbætti dýrtíðarupphót mun hafa hækkað um sem næst 100%.

Slík er framkvæmd gerðardómsl.

Önnur framkvæmd gerðardómsl. hefur farið eftir þessu. Verður því ekki annað séð en að hin hatramma árás hins sameinaða íhaldsvalds Framsóknar- og Sjálfstæðisfl. hafi þegar mistekizt, nema, eins og áður var sagt, á einstaka afskekknum stöðum í dreifbýlinu, þar sem lögin verka til þess að halda niðri launum þeirra, sem sitzt mega verða fyrir slíku. Slíkt ranglæti er þegar búið að hefna sín.

Engin stjórn getur setið til lengdar í lýðfrjálsu landi, án þess að stjórnað sé með réttlæti og í samræmi við vilja kjósenda. Ríkisstjórn Hermanns Jónassonar hefur fallið á því á ófriðartímum að ætla sér að sitja við völd á ódugnaði og óréttlæti. Enginn mun þó ætla, að stjórn sjálfstæðismanna muni verða réttlátari heldur en sú stjórn, sem áður sat. Hún mun hafa alla sömu gallana og samstjórn Framsóknar- og sjálfstæðismanna. En enga verri. Þó hefur hún þann kost, að hún er stofnuð með þeim höfuðtilgangi að koma á réttlátari skipun á kjördæmamálinu, en á móti því berst Framsókn með þeirri ósvífni og rakaleysi, að furðu gegnir. Ég get, sem Alþýðuflokkismaður, ekki lengur gert nett upp á milli íhaldsins í Framsfl. og íhaldsins í Sjálfstfl. nema að því leyti, að íhaldið í Sjálfstfl. vill fallast á réttlátari kjördæmaskipun eftir till. Alþfl. En ef við eigum að búa við íhald hér í landi, þá tel ég réttara, að það íhald sitji við völd fyrir atbeina kjósendanna og með þeirra vilja bak við sig. Þeir hafa það þá í hendi sinni

að skipta um, ef þeim líkar stjórnin illa. Eins og nú standa sakir, höfum við undanfarna mánuði búið við svarta íhaldsstjórn, sem framkvæmt hefur ranglætisverk á hættutímum, ekki fyrir atbeina eða vilja kjósendanna, heldur af því að Framsfl. með örfáa kjósendur á bak við sig, en tiltölulega marga þingmenn, hefur í krafti rangláttrar kjördæmaskipunar haft verzlunaraðstöðu til þess að selja sig íhaldinu. Þessi sérrettindaaðstaða Framsfl. með fáa kjósendur og marga þingmenn hefur á undanfórnum árum leitt til alls konar spillingar, sem kjósendur hafa ekki getað ráðið við. Fyrir forsrh., Hermann Jónasson, sagði á Alþingi nýlega, að kosningarrétturinn ætti ekki að vera pólitískur gjaldmiðill til þess að braska með á Alþingi. Ég undirstrika þessi orð hv. þm. Str. og bæti því við, að einmitt það ástand, sem nú ríkir um stjórn landsins, og þær breytingar, sem bornar hafa verið fram á kjördæmaskipun landsins, miða að því að koma í veg fyrir, að kosningarrétturinn sé misnotaður á þann hátt, sem Framsfl. hefur gert á undanfórnum árum.

Hv. þm. Str. hefur einnig sagt, að breytingin á kjördæmaskipuninni, sem nú er gert ráð fyrir, stefni að því að ræna nokkurn hluta þjóðarinnar, sem vinnur að því að brauðfæða hana á hættustund, kosningarrétti. Nú er mér ekki kunnugt um, og ég held ekki, að einn hafi haldið því fram, að það væri verið að flytja kosningarréttinn til úr sveitunum í bæina, heldur væri aðallega verið að jafna metin innan sveitanna sjálfra. Enginn neitar því, að bændur eigi að hafa sinn kosningarrétt. Þeir vinna líka efalæust að áhættusömum störfum. En manni verður á að spyrra: Eru þeirra störf áhættusamari heldur en bræðra þeirra, sem búa í kaupstöðunum undir árásarhættu, eða störf sjómanna, sem sigla á milli landa gegnum tundurduflasvæði, kafbáta og loftárásahættu? Eru störf bændanna það áhættumeiri heldur en annarra verkamanna landsins, og þá sérstaklega þeirra, sem ég minnst hér á, að sú áhætta réttlæti það, að þeir hafi tvöfaldan atkvæðisrétt á við aðra, sem hafa orðið að hrekjast úr sveitinni, annað hvort í kaupstaðina eða út á sjóinn?

Mönnum finnst e. t. v. um tómt mál að tala að minnast á hugsjónir í sambandi við þann blóðuga hildarleik, sem nú stendur yfir. En það eru tvö öfl að berjast í heiminum nú, öðrum megin í svörtustu einræðisöfl og hinum megin lýðræðisöfl. Ég læt mér ekki detta í hug, að þó að lýðræðisríkin vinni þetta stríð, þá sé það tryggt þar með, að lýðræði og jafnrétti verði jafnan við völd hér á Íslandi. En ég treysti því, að ef lýðræðisríkin sigra, þá höfum við möguleika fyrir því, ef við sjálfir viljum, að stjórna landinu af lýðræði og réttlæti.

Alþfl. hefur frá fyrstu tíð barizt fyrir almennum mannréttindum, og sérstaklega réttindum þeirra, sem eru minni máttar. Síðan Alþfl. var stofnaður árið 1916, hefur hann haft frumkvæði að öllum þeim mannréttindamálum, sem samþ. hafa verið á Alp., og alltaf staðið í fylkingarbrjósti, hvort heldur hefur verið til að fá framkvæmd hagsmunamál almennings eða standa á móti óþurftarmálum, er borin hafa verið fram af

andstæðingum. Þetta eru staðreyndir, sem ekki verður í móti mælt, og þegar þessa er gætt, gegnir furðu, að til skuli vera flokkur í landinu, sem kallar sig verkalyðsflokk, en virðist hafa það eina hlutverk að rífa niður Alþfl. og umbóta-starf hans. Alþfl. hefur í baráttu sinni fyrir auknum mannréttindum oft notið samstarfs Framsfl., og þá jafnframt veitt Framsfl. styrk til þess að koma fram hagsmunamálaum sveitanna, t. d. landbúnaðarafurðasölul., sem á sínum tíma var talið, eftir upplýsingum kunnugra manna, að hefðu hækkað afurðaverð bændna um 30%. Alþfl. þykir sárt til þess að vita, að þessi samvinna bændna og verkamanna, sem hefur orðið til mikils árangurs fyrir báða, skuli nú vera rofin. Alþfl. hvarfar það að þurfa að horfast í augu við þá staðreynd, að Framsfl. er nú orðinn að hatrömmum, íhaldssömum flokki, sem ekki er hinnar samvinnu að vænta og gengur erinda stríðsgróðamanna til þess að reyna að halda völdum í landinu. En við þessu er ekkert að gera, eins og sakir standa, annað en það að breyta kjördæmaskipuninni í þá átt, að vilji kjósenda geti komið sem allra bezt í ljós. Sé þjóðin því samþykkt að láta stjórn séra af óréttisýni og með hag nokkurra milljónamæringa fyrir augum, vilji hún láta einræði ríkja í stað lýðræðis, þá telur Alþfl. rétt, að það komi í ljós við kosningar. Vilji þjóðin hins vegar vera undir það búin að geta að ófriðnum loknum komið hér á almennum framförum með heill alþjóðar fyrir augum, byggðum á lýðræðisgrundvelli, verður eigi hjá því komizt að breyta kjördæmaskipuninni frá því, sem nú er. Að þessu vill Alþfl. vinna og eirir í því skyni þeirri stjórn, sem nú situr við völd, um nokkurt skeið, með það fyrir augum, að hún skoði það höfuðverkefni sitt að beita sér fyrir þeirri leiðréttingu á kjördæmaskipuninni, sem felst í till. Alþfl.

Varðandi þá vantrauststill., er hér liggur fyrir, legg ég til, að hún verði afgreidd með svofelldri rökstuddri dagskrá:

„Þar sem tillaga þessi er fram borin í þeim tilgangi að koma í veg fyrir, að breytingar þær á stjórnarskránni, er liggja fyrir Alþingi, geti náð fullnaðarafgreiðslu, en fyrir liggur yfirlýsing þingmeirihluta um fylgi við breytingarnar, telur Alþingi ástæðulaust að láta atkvæði ganga um tillöguna og tekur því fyrir næsta mál á dagskrá.“

Einar Olgeirsson: Hæstv. forseti! Heiðruðu tilheyrendur! Ég tala hér fyrir hönd Sósfl. Þjóðstjórnarliðið, sem ekki komst hjá því að viðurkenna Kommúnistaflokkinn sem þingflokk, hefur reynt að komast hjá því að viðurkenna Sósfl. sem þingflokk með því að láta forseta sameinaðs þings í tíð Finnagaldursins kveða upp úrskurð þess efnis, að hann yrði ekki skoðaður sem þingflokkur.

Tilgangur þessa úrskurðar var sá að hindra, að Sósfl. gæti krafizt útvarpsumr., meðan þjóðstjórnin stóð og þessum þokkalega tilgangi var náð. Þjóðstjórnin gat í krafti hans hindrað, að verk hennar væru rædd í útvarpi frá Alþingi, meðan verið var að fremja þau.

Nú er hins vegar þögnin loksins rofin, um

Alþt. 1942. D. (59. löggjafarþing).

leið og þjóðstjórnin sofnadi sjálf. Og eftir þær kosningar, sem nú fara í hönd, verður ekki komizt hjá því að viðurkenna Sósfl. sem þingflokk. Það hefur verið vígð lýðræðisins frá því það varð til, að allir skyldu jafnir fyrir lögunum.

Það hefur verið grundvöllurinn í öllum mannréttindakröfum alþýðustéttanna í þjóðfélaginu á hendur aðli og öðrum sérréttindastéttum, að kosningarréttur skyldi vera almennur og jafn og hver einasti maður væri jafnréttihár, án tillits til eigna, tekna, búsetu eða annars. Með þrotlausri baráttu lýðræðisafila þjóðfélagsins gegn afturhaldinu hefur þessi krafa hafzt fram með flestum menningarþjóðum, þar til holskefla einræðisins nú sópaði sjálfu lýðræðinu burt í tugum landa.

En alþýða manna er ekki á því að gefast upp fyrir aðförum afturhaldsins, ætla ekki að beygja sig fyrir réttindaráni þess og kúgun.

Það er nú barizt með vopnum víðast hvar í veröldinni fyrir lýðréttindum og jafnrétti manna gegn einræði og harðstjórn. Milljónir manna farna lífi til þess að verja mannréttindin og sækja þau í hendur harðstjórnarinnar, þegar þeim hefur verið rænt. Alþýðan á Íslandi krefst líka mannréttinda. Hún krefst þess, að allir menn séu jafnir fyrir kosningar. Henni finnst órétturinn manna á milli, ójöfnuðurinn í þjóðfélaginu nógu mikill, þó að atkvæði allra manna sé a. m. k. jafnt, hvar sem þeir búa á landinu. Og alþýðan telur ekki eftir sér að ganga til kosninga til þess að ávinna sér þennan rétt, þótt valdhafar þeir, sem sýnt hafa sig í því að ræna kosningarréttinum af fólkinu, vilji í lengstu lög vera lausir við kosningaóttann, losna við kosningar, sökum hinnar vondu samvizku, sem þeir hafa gagnvart kjósendum. Þó er með því frv., sem hér liggur fyrir, aðeins stigið skref áfram á leiðinni til jafnréttis kjósendanna, en takmarkinu ekki náð. Ég hélt því fram í stjórnarskrárn. neðri deildar, að heppilegast mundi vera að hafa fá, t. d. 6 stór kjördæmi, og svo upphöstarþingsæti. Hins vegar var ekki hægt að fá meiri hl. á þingi með slíkum breyt. nú og því sjálfsagt að einbeita sér að því að koma fram því, sem fánlegt var.

Framsfl. hefur sagt um þetta frv., að það væri verzlunarsamningur.

Margur heldur mig sig. Framsfl. er orðinn því svo vanur að verzla með hvert einasta mál og hvert einasta embætti, sem hann kemur nærri, að hann heldur auðsjáanlega, að það sé óhugsandi, að menn sameinist um nokkurt mál í öðru skyni en því að verzla. Annars ætti sá flokkur sem minnst að tala um verzlun í sambandi við kjördæmamálið. Það vill nú svo einkennilega til, að það hefur enginn flokkur reynt að verzla með þá mál freklegar en Framsókn. Hún hefur nefnilega alltaf verið að reyna að kaupa það mál af sér, stínga réttlætinu svefnþörn með því að veita ýmsum þeim flokkum, sem með réttlætismálinu stóðu, friðindi í bili til þess að fresta því. Þjóðin hefur ekki gleymt því enn, hvernig Framsókn svæfði hneykslismálin alræmdu út af Íslandsbanka o. fl. á árunum 1931—1933 til þess að reyna að fá íhaldið til að svæfa kjördæmamálið.

En Framsókn hefur ekki aðeins reynt að verzla þannig með kjördæmamálið í heild, hún

hefur líka reynt að verzlá með einstök kjördæmi. Í desemberbyrjun 1930 bauð þáv. formaður Framsfl. kommúnistaflokkið nýstofnuðum upp á það að gera Siglufjörð að sérstöku kjördæmi, ef kommúnistaflokkurinn vildi styðja frambjóðanda Alþfl. á Akureyri. Og hér í þinginu hefur það verið eitt aðaládeiluefni vissra Framsóknar-þm. á hv. þm. V.-Ísf., Ásgeir Ásgeirsson, að hann skuli 1933 ekki hafa komið því á að hafa m. a. 7 þm. í Rvík. Framsfl. hefur því áður lýst sig með því að gera Siglufjörð að sérstöku kjördæmi og hafa fleiri en 6 þm. í Reykjavík. Það er því undarlegt, að hann skuli allt í einu berjast svona hatrammlega gegn þessum till. nú. Hvað svo hitt snertir að hafa hlutfallskosningar í tvímenningskjördæmunum, þá miða þær að því að tryggja jafnrétti kjósendanna þar, og það er undarlega gerður lýðræðisflokkur dreifbýlisins, sem setur sig á móti slíku.

Ég skal svo bráðlega ræða hinar raunverulegu orsakir þessarar hatrömmu mótspyrnu Framsóknarleiðtoga gegn þessu máli, en ætla áður að taka það fram, að Sósfl. mun halda áfram baráttu fyrir fullu jafnrétti kjósendanna í landinu, einnig eftir að þetta frv. hefur náð fram að ganga.

Mig furðar vægast sagt á því, hve ósvifið afturhaldið er ætið í þessu landi, að það skuli láta aðrar eins yfirlýsingar frá sér fara og fram hafa komið í sambandi við þetta mál, yfirlýsingu beinlínis gegn almennum og jöfnum kosningarrétti Íslendinga. Og þetta kemur frá mönnum, sem í þrjú ár eru búnir að æpa sig hása um, að þeir séu hinir einu sönnu forverðir lýðræðisins. Þokkalegir lýðræðis- og jafnréttispostular að tarna!

1932 skrifaði Jón Þorláksson, þáv. form. Sjálfstfl. í Morgunbl. (10. jan.) um hlutfallskosningar og uppþótarsæti, að það væri „höfuðatriði í tillögum okkar, sem menn frá upphafi verða að gera sér ljóst til fulls, að tala uppþótarsætanna má ekki vera takmörkuð upp á við eða fyrir fram ákveðin, og heildartala þingmanna getur því ekki verið lög bundin eða fyrir fram ákveðin.“

Hann sýndi fram á, að slík takmörkun mundi „kollvarpa því, sem er aðaltilgangurinn með fyrirhugaðri breytingu á lögjöfni um skipun Alþingis, réttu hlutfalli milli kjósendafjölda og þingsætafjölda. Við teljum ekki, að til máli geti komið að lögleiða kosningatilhögun, sem býður upp á þetta.“ Svona fórust Jóni Þorlákssyni orð þá, og hann þótti íhaldssamur. Hvað mega eftirmenn hans hugsa nú? Og hvað þýddi í rauninni þessi yfirlýsing hans fyrir hönd Sjálfstfl. fyrir 10 árum? Hún þýddi, að yfirgnæfandi meiri hluti Íslendinga, fylgjendur Sjálfstfl., Alþfl. og Kommúnistafll., kröfðust fulls jafnréttis þá þegar, en Framsfl. hefur bara tekizt að verzlá málið af sér í trausti þeirra gömlu forréttinda, sem kjördæmaskipulagið veitir stórum, einhliða bænda flokk. Framsókn hefur tekizt að tefja jafnréttismál Íslendinga um alllangt skeið og mun reyna það enn, en það tekst ekki. Framsfl. þarf ekki að ætla sér þá dul að neita þrem fjórðu hlutum þjóðarinnar um jafnrétti lengur. Það hefur þegar tekizt allt of lengi.

En hvernig stendur á því, að afturhaldið í Framsókn skuli ærast svona gersamlega út af þessu máli?

Það stendur þannig á því, að verið er að eyðileggja í höndum afturhaldsins á Íslandi á tvennan hátt möguleika til þess að koma á einræði sínu, algerri yfirdrottun nokkurra auðmanna og embættismanna yfir þjóðinni. Ég skal nú lýsa fyrirætlan Jónasar Jónssonar, hv. þm. S.-Þ., um, hvernig tryggja skyldi yfirráð samfylkingar hans og Ólafs Thors, hæstv. núv. forsrh., þingræðislega séð yfir þjóðinni.

Með núverandi kjördæmaskipun getur flokkur eða flokkasamsteypa, sem hefur einn fjórða hluta kjósenda að baki sér, náð hreinum meiri hluta þingsæta á Alþingi, eða 26 þingsætum, með því að vinna 19 sveitakjördæmi.

Slíkur minni hluti þjóðarinnar gæti drottnað yfir henni í krafti ranglætisins, gert þingræðið þannig að tómu yfirvarpi og grimu fyrir einræðið.

Hv. þm. S.-Þ. lýsti því yfir í Tímanum, og hv. þm. Str. endurtók þá yfirlýsingu hér á Alþingi, að þeir vildu hafa eintóm einmenningskjördæmi og afnema með öllu hlutfallskosningar og uppþótarsæti. Meining hans (hv. þm. S.-Þ.) var að framkvæma þá stjórnarskrárbreytingu í stríðslok, eins og hann segir í Tímanum.

Það átti að nota rangfengið vald minni hlutans hjá þjóðinni, til þess að breyta kjördæmaskipuninni svo harðvítuglega í afturhaldsátt, að verkalýður bæjanna hefði enga möguleika á að fá þau áhrif, sem honum bæri, á þingið.

Með þessari stjórnarskrárbreytingu Framsóknar átti að gera vald hinna nýju milljónamæringa, sem stríðsgróðinn og þjóðstjórnin skóp, cilíft hér á landi, en gera Framsfl. og sérréttandi hans í kjördæmaskipuninni að ómissandi þjófalykli auðmanna að völdunum á Íslandi. Núverandi ranglæti kjördæmaskiptingarinnar átti að verða stökkpallur til enn meira ranglætis, sem enn þá erfiðara yrði að bæta úr. Það átti að tryggja hinni vellauðugu togaræigendastétt, að henni gerði ekkert til, þó að hún missti fylgið í bæjunum, ef hún bara gerði svo vel við Framsókn, að meiri hluti héldist í flestöllum sveitakjördæmum fyrir hina nýju sambræðslu Jónasar og Jensenssona. Ranglæt kjördæmaskipun, er gat gefið flokki, sem hafði 25% landsmanna með sér, þingræðisvald yfir ¾ hlutum þjóðarinnar, átti að tryggja einræði auðmannanna á Íslandi. Og það er þetta, sem hv. þm. S.-Þ. er enn að vonast eftir, þegar hann biður nú fátæka bændur úti um land að ljá nú Framsókn fylgi sitt, til þess að fá stöðvunarvald á næsta þingi.

Því sagði hv. þm. S.-Þ. í fyrra kvöld: „Þá munu þjóðhollir menn taka höndum saman.“ Við vitum, hvað átt er við með þjóðhollur í munni þessa manns. Þjóðstjórnarhollur, Thorsarhollur, Jónasarhollur.

Tilgangurinn hjá Jónasi var og er að kljúfa íhaldsflokkinn, þannig að togaræigendurnir, sem komnir eru í harðvítugar hagsmunaaðstæður við allan þorra þjóðarinnar, verði að taka sig út úr og semja við Framsókn og byggja stéttarvöld sín á henni. Jónas orðaði þetta svo í fyrra kvöld, að hann sagði, að 1939 hefðu framleið-

endur (en svo kallar hann togaraeigendur, sem aldrei framleiða neitt) orðið ofan á í Íhaldsflokknum, og því hefði verið hægt að mynda þjóðstjórn, en nú hefði farið öfugt, og því væri komið sem komið er.

Og Ólafur Thors staðfesti það í öðru sambandi í ræðu sinni í fyrra kvöld, hve nærri var komið því, að þessir sérhagsmunir togaraeigenda yrðu til að kljúfa Íhaldsflokkinn. Hann sagði í sambandi við spursmálið um kosningafrestun nú, orðrétt: „Ég var reiðubúinn til að láta hina eiga sig, sem ekki vildu standa að samstarfi.“ Og Eysteinn undirstrikaði þessi orð hans með því að segja í gærkvöldi: „Við framsóknarmenn höfðum ástæðu til að ætla, að Sjálfstfl. mundi ekki afgreiða kjördæmamálið.“ Svona lágu spilin. Samsærið gegn þjóðinni, sem hófst fyrir forgöngu Jónasar og Ólafs Thors og leiddi til þjóðstjórnarinnar 1939, átti að halda áfram, unz einveldi Kveldúlfs og Framsóknar væri tryggt á Íslandi, og það var Jónas Jónsson, sem lagði ráðin á um, hvornig tryggja skyldi það einræði kosningalega, Jónas ætlaði sér að verða ráðbani lýðræðisins á Íslandi, og hann ætlaði að drepa það með því að gera þingið að vopni minni hlutans í landinu gegn meiri hlutanum. Það er þetta samsæri, sem farið hefur út um þúfur. Það er hinn mikli kostur kjördæmamálsins, auk þess réttlætis, sem það skapar, — og nú hnakkristast gömlu samsæriskumpánarnir um það, hvorum þeirra það sé að kenna, og sverja og sárt við leggja, að ekkert vilji þeir frekar en taka saman aftur. Og ég held, að þeim Jónasi og Ólafi Thors hafi fallið það alveg sérstaklega þungt að skilja, þeim sé fyllsta alvara að taka saman aftur sem fyrst. Það er tvöföld kaldhæðni örlaganna, að Jónas skuli nú verða að bera fram vantraust á vin sinn, Ólaf, og Ólafur verða forsrh. í stjórn, sem á að vinna það eitt verk að framkvæma það jafnréttismál, sem gerir allar sameiginlegar fyrirætlanir Jónasar og Ólafs Thors hálfu erfiðari en áður.

Sumum kann máské að finnast það ótrúlegt, að til skuli vera slíkt afturhald eins og það að ætla að koma á einræði minni hlutans hér, með því að afnema hlutfallskosningar og koma á eintómum einmenningskjördæmum, en við höfum orð sjálfra foringja Framsóknar fyrir því, að þetta sé stefna þeirra. Og er ekki þeim mönnum trúandi til hvaða afturhaldsaðgerða sem er, sem hafa á síðustu tveim árum komið á hreppaflutningum á ný, afnumið samningafrelsi verklýðsfélaganna, gert aðmennina fyrst skattfrjálsa og síðan tryggt þeim meginhluta stríðsgróðans, en ofsótt menningarfrömuði landsins og reynt að svelta þá til undirgefni við sig á sama tíma sem þeir veittu milljónastraum til gömlu, gjaldþrota braskaranna?

Hvað snertir hins vegar hinar hörðu deilur gömlu þjóðstjórnarsnápanna um, hvorum það sé að kenna, að friðurinn á milli þeirra hafi rofnad, þá skal ég leysa deiluna fyrir þá. Það er þjóðinni að kenna. Hún var búin að fá nóg af „friðnum“ ykkar, herrar mínir. Og þið vissuð það. Þið vissuð, að þjóðstjórnin ykkar, friðarstjórnin ykkar, stríðsgróðastjórnin, var orðin svo óvinsæl, að þið voruð allir dauðhræddir við

að leggja út í kosningar með því að standa saman í þeim sem þjóðstjórnarflokkur, samáhyrgir fyrir gerðum hennar. Vegna óttans við kosningar gátuð þið ekki á heilum ykkur tekið. Jafnvel blöð ykkar urðu að viðurkenna, að þið væruð orðnir óstarfhæfir af ótta við kosningar. Og hvaðan stafaði þessi ótti? Hann var ykkar eigin vonda samvizka gagnvart kjósendum, sem þið höfðuð svikið með því að fórna hagsmunum þeirra fyrir stríðsgróðamennina.

Þið ætluðuð að reyna að koma ykkur saman um „friðsamar kosningar“ og halda svo samsærinu áfram eftir þær. En óttinn við kjósendur eyðilagði líka þann möguleika ykkar.

Hvers konar friður var það, sem þjóðstjórnarflokkarnir vildu fá? Hvernig notuðu þeir friðinn, sem þeir fengu fyrir kjósendum frá 1937? Og til hvers mundu þeir nota frið, ef þeir fengju hann nú?

Þjóðstjórnarfriðurinn var notaður til að skapa nýja stétt hér á landi, fámenna en vellauðuga stóratvinnurekendastétt, sem er svo miklu auðugri, og því voldugri en allar þær yfirstéttir, sem áður hafa drottnað á þessu landi, að þær blíkna við samanburðinn. Það mun fara fram úr 100 milljónum króna sá auður, sem þessi stétt, er telur nokkra tugi manna, hefur eignazt á undanförunum þrem árum. Þessi auðkýfingastétt er að sölsa undir sig allt atvinnulíf landsmanna. Verði þessi stétt að stríðinu loknu látin halda yfirráðum sínum, eignarrétti sínum á togurunum, verksmiðjum og öðrum stórfyrirtækjum og umráðarétti sínum yfir stríðsgróðanum, þá verður meiri hluti landsmanna í krafti atvinnuleysisins gerður að ánauðugum þrælum þessara auðkýfinga. Fá þessi auðkýfingastétt að halda auði sínum og völdum áfram, þá sölsar hún undir sig sívaxandi hluta af jörðum landsins og gerir bændur ýmist að leiguliðum eða rekur þá af jörðunum. Það er nú þegar svo komið, að æskulýður sveitanna kvartar yfir því, að hann fái ekki aðgang að jarðnaði til eigin ábúðar í sveitum, af því að auðmenn kaupi upp jarðirnar eða stórbændur haldi óþarflega stóru jarðnaði, sem þeir neita að láta af hendi. Æskan verður því að flýja sveitirnar. Það er því ólíkt, hve miklu betur Framsókn hefur búið að auðmönnum Reykjavíkur en æskulýð dreifbýlisins, og svo hræsnar hún hér í útvarpinu, eins og hún hafi alltaf verið að hugsa um þá.

Þessi nýskapaða auðkýfingastétt er mesta hættan, sem vofir yfir frelsi Íslendinga innan frá. Fá hún að halda völdum, þá er úti um frelsi íslenzku þjóðarinnar inn á við, — og sé hún keyrð í fjötra í hagsmunamálum sínum innlendum, þá þarf ekki að spyrja, hvornig fer um raunverulegt frelsi þjóðarinnar út á við.

Þessi auðkýfingastétt og embættismannaflokkur hennar, Framsókn, vill frið, frið til að auðgast, frið til að kaupa upp allar þær eignir, sem til sölu eru, frið til að arðræna.

En friðarskilmálarnir, sem auðkýfingarnir settu alþýðu Íslands, eftir að hún var svikin í hendur auðvaldinu með uppgjöf Framsóknar- og Alþýðuflokksins fyrir Kveldúlfsvöldinu 1939, voru slíkir, sem verstu og skammsýnustu sigurvegarar setja sigraðri þjóð:

Fríðarskilmálarnir voru þeir, að verkalýðurinn skyldi engan rétt hafa til að ráða kaup sínu og kjörum, — og hafa þeir skilmálar nú verið endurnýjaðir. Enn fremur þeir, að stjórnarnefnd ætti rétt á að fletja atvinnulausan mann hvert á land, sem var, til vinnu fyrir kaup, sem hún ákvæði. Þessi þrælhaldsréttur er enn í framsfærslu, eins og hann var settur inn í þau úr höggormsfrv. Jónasar Jónssonar 1939. Og það þykir ekki nóg að hafa þrælhaldsréttinn á atvinnuleysistímum, það er líka verið að tryggja stjórninni hann nú með leynisamningum við setuliðið, sem stjórnin neitar að upplýsa þingið um í heyranda hljóði. Fríðarskilmálarnir voru enn fremur þeir, að utangarðs skyldi setja alla þá, sem dirfðust að berjast gegn þessari kúgun. Slíkir skyldu óalandi og óferjandi. Það var alveg sérstaklega Sósfl. og svo helztu rithöfundar, menntamenn og listamenn landsins, sem ganga átti milli bols og höfuðs á, svo að þjóðstjórnin fengi frið og „hættulegar hugsanir“, eins og japönsku fasistarnir kalla það, „þjóðhættulegar hugsanir“, eins og Jónas Jónsson kallar það, kæmust ekki út til fólksins. Og til þess að halda uppi friðnum var ríkislög-reglan sett, dómsmálaráðherra gefið ótakmarkað fjárveitingavald um vopnakaup, og vélbyssur og tárugas keypt.

Þannig voru fríðarskilmálarnir. Svona átti að halda alþýðunni niðri. Blöð stjórnarflokkanna voru styrkt af opinberu fé til þess að rugla fólkið í ríminu, en blað Sósíalistafl., Þjóðviljinn, ofsótt, og hvað eftir annað heimtuðu þjóðstjórnarblöðin bann á því. Með Finnagaldrinum sællar minningar átti að gera algerlega út af við flokkinn og blað hans.

Og í skjóli þessa vopnaða fríðar mökudu auðmenn íhaldsins og embættismenn Framsóknar krókinn. Það var verzlað með allt. Gengi íslenzku krónunnar var skráð eins og togaraeigendum kom bezt, lækkað 1939 til þess að geta lækkað laun verkalýðsins og hleypt dýrtíðarflóðinu inn á þjóðina og raunverulega lækkað aftur í hlutfalli við pund 1940, stórutgerðinni til hagsbóta, þegar vel var hægt að hækka krónuna. Innflutningsleyfin urðu verzlunarvara og pólitískt náðarbrauð í höndum valdhafanna. Tilgangur þeirra var, að öll atvinna ætti að verða það líka, svo að hægt væri að svelta alla til undirgefni við sig, með því að sveifla yfir þeim atvinnuleysissvipunni og sultarólinni. Spillingin í pólitísku lífi Íslands náði hámarki, og valdhafarnir ætluðu sér að spilla þjóðinni, þannig að hún léði þeim völdin áfram.

En auðmennirnir og hjálparkokkar þeirra, flokkur Jónasar frá Hriflu, reiknuðu skakkt. Alþýða Íslands var ekki sigruð, og hún lét ekki spillast. Hún var bara svikin í hendur valdhafanna, afhent þeim eftir kosningarnar 1937. Hún hafði hins vegar ekki verið sigruð í hreinni kosningabaráttu um þessi mál, því að ef alþýðan þekkir sinn vitjunartíma, þá getur hún sigrað í kosningunum, einmitt ef harízt er um þessi mál.

Því er það, að alþýðan fagnar því nú, að þjóðstjórnarfylkingin er rofin. Þjóðin vill ekki

kirkjugarðsfrið afturhaldsins og þjóðstjórnarnar. Alþýðan segir auðdrottningunni, ranglætinu í kjördæmamálinu, gerðardómsl., þrælhaldsákvæðunum og spillingunni stríð á hendur. Og alþýðan mun gera sér ljóst, að vilji hún ekki viðhald alls þessa og svo atvinnuleysi og brun í þokkabót eftir stríðið, þá verður hún sjálf að taka völdin og afnema vald auðkýfinganna og liðs þeirra á Íslandi.

Þjóðstjórnarliðið talar um nauðsynina á „sterkri stjórn“. Sterkri stjórn hverra, má ég spyrja? Alþýðan hefur reynsluna af „sterkri stjórn“ auðvaldsins, þar sem þjóðstjórnin var. Og alþýðan er á móti henni, og sú sterka stjórn leystist upp af ótta við kjósendur, er kosningar nálgðust, af því að slíkt var eina ráð frumpartanna, sem hún samanstóð af, þjóðstjórnarflokkanna, til að reyna að fá fylgi kjósendanna við kosningar.

„Sterk stjórn“ auðvaldsins á Íslandi. Það þýðir, að fjáraflaklar Kveldúlf og Co. lykjust um atvinnulíf landsmanna, krumlur Jónasar frá Hriflu um menningarlíf þeirra, en einræði þeirra samanlagt sviptir verkalýðinn mannréttindum, eins og þjóðstjórnin gerði. Og það er ekki slík „sterk stjórn“, sem alþýðustétt Íslands óskar eftir, enda væri það sama og biðja um völdinn á sjálfan sig. Alþýðan fagnar því, að þessi afturhaldsfylking hefur rofnað, en hún verður bara að gæta þess að treysta engum, sem í henni hefur verið, svo að sagan frá 1939 endurtaki sig ekki. Alþýðan grætur það ekki, þótt hin sterka afturhaldsstjórn auðvaldsins hafi orðið að hrökklast frá, og í staðinn komi veik meirihlutastjórn auðvaldsins, sem auk þess verður að skuldbinda sig til þess að framkvæma eitt stórfellt mannréttindamál alþýðunnar, en að öðru leyti lofar því að vera ekki að fitja upp á ágreiningsmálum, sem alþýðu manna væru til óþurftar.

En svona ástand getur hins vegar ekki gengið til lengdar.

Það þarf að vera sterk stjórn hér á Íslandi alveg sérstaklega á þessum tímum, — en það þarf að vera sterk stjórn fólksins sjálfs. Slíka stjórn verður fólkið sjálft að skapa til þess að framkvæma vilja sinn, til þess að vinna að hagsmunum sínum, til þess að virða og auka réttindi sín, til þess að tryggja vinnandi stéttunum til sjávar og sveita yfirráðin yfir atvinnutækjunum og jörðinni, en ná hvoru tveggja úr höndum auðjarlanna og embættislýðs þeirra, sem nú gína yfir þeim.

Annað hvort ræður hér á landi sterk stjórn auðmanna eða sterk stjórn fólksins sjálfs. Það, sem þar er á milli, er einungis einhver mynd af stjórnleysi, bráðabirgðaástand, meðan átökin um stefnu þjóðarinnar fara fram milli auðkýfinganna með sína þjóðstjórnarbrodda allra þriggja flokkanna, menn eins og Ólaf Thors, Jónas Jónsson og Stefán Jóhann, annars vegar og verkamanna, bænda, millistéttu og menntamanna hins vegar.

Þjóðin þarf ekki að fara í neinar grafgötur til að komast að því, hverjir það eru, sem vilja halda áfram pólitík þjóðstjórnarinnar.

Formaður Framsfl., Jónas Jónsson, lýsti því yfir í þessum umr., að það væri „ómetanlegt

gagn“ að þjóðstjórn og að þjóðhollir menn tækju saman höndum eftir kosningar. Hann talaði um sérréttindi verkamanna og átti þar við samningafrelsi þeirra, svo að ekki þarf að efast um vilja Framsóknar til að afnema það frelsi framvegis. En hann talaði ekki einu orði um hættuna af auðmönnum og sérréttindi þeirra!

Formaður Íhaldsflokksins, Ólafur Thors, lýsti því yfir, að hann væri sammála því, að „þjóðstjórn sé heppilegust“. Hann var meira að segja reiðubúinn til að kljúfa flokk sinn til að halda samstarfi áfram, eins og kom fram í ræðu hans.

Það þarf því ekki að efast um, að hvert atkv. á Íhaldið og Framsókn er atkvæði með því að fá þjóðstjórnina og afturhald hennar eftir tvennar kosningar. Þeir kjósendur, sem kjósa þá flokka, þurfa ekki að ganga gruflandi að því, hvað þeir gera.

Þá er Alþýðuflokkurinn. Flokksforustan þar, Stefán Jóhann og Co., vill gjarnan láta líta svo út sem þeir séu ekki ákveðnir í því nú að fara í þjóðstjórn aftur. Þeir vita, að andstaða gegn þjóðstjórninni er lífsskilyrði þeirra við kosningar, og þeir vita, að fjöldinn af fylgismönnum þeirra og ýmsir beztu menn flokksins eru andvígir þjóðstjórnarpólitíkinni. En ef Alþfl. ætlar að taka upp baráttu gegn þjóðstjórnaröflunum, þá er engin leið önnur fyrir hann en að vinna með Sósf. að slíku. En núverandi stj. Alþýðuflokksins hefur, eftir að hún fór úr þjóðstjórninni, lýst því yfir, að hún hafni algerlega öllu pólitísku samstarfi við Sósf. Það litla pólitíska samstarf, sem átt hefur sér stað, virðist því hafa verið í algerri andstöðu við vilja meiri hluta flokksstjórnar Alþfl. Það, að hafna öllu pólitísku samstarfi við Sósf. er sönnun þess, að Stefán Jóhann og meiri hluti Alþýðuflokksstjórnarinnar ætla sér að taka upp samvinnu aftur við þjóðstjórnaröflin. Það eina, sem gæti hrætt þá frá því, væri ósigur við kosningar, það, að kjósendur létu nógu eindregið andúð sína í ljós með því að kjósa Sósf.

Þá er og annað afl, sem gæti ráðið miklu í baráttu verkalyðsins fyrir mannréttindum sínum gegn þjóðstjórnaröflunum. Það er Alþýðusambandið. Með því að sameina allan verkalyð landsins í því, væri skapað sterkasta samtaka-afl, sem til er á Íslandi. En Alþýðusambandsstjórnin, sem skipuð er enn Alþýðuflokksmönnum, hindrar enn þessa sameiningu, heldur verkalyðsfélögunum á Akureyri, Norðfirði og Vestmannaeyjum klofnum og heldur verkamannafélaginu Hlíf í Hafnarfirði utan Alþýðusambandsins. Hvað á þessi klofning að þýða? Hverjum er hún til góðs? Hún er einungis stóratvinnurekendum til góðs, og hún er gerð til þess að reyna að viðhalda flokksvöldum Stefáns Jóhanns og nánustu fylgifiska hans í Alþýðusambandinu á þingi þess í haust. Og það sér hver verkamaður, að sá flokkur, sem setur sérhagsmunir sína þannig ofar heildarhagsmunum og einingu verkalyðsstéttarinnar, hann er að þjóna afturhaldinu og auðmannastéttinni í landinu, þótt hann vilji nú fyrir kosningarnar dylja þá þjónustu sem mest.

Annars mun stjórn Sósf. gera ráðstafanir til þess, að stjórn Alþfl. fái sjálf tækifæri til að

taka af öll tvímæli um, hvorum megin hún ætli að standa í baráttunni um það, hvort það eigi að vera sterk stjórn auðvaldsins eða sterk stjórn alþýðunnar á Íslandi.

Það dugar ekkert hik á þessum tímum. Þessir mestu umrótstímar mannkynssögunnar eru ekki til þess lagaðir að tvistiga lengi. Velferð þjóðarinnar, framtíð lands vors heimtar jafarlausar, róttækar ráðstafanir gegn auðkýfingum landsins og bitlingalyð þeirra, til þess að tryggja raunverulegt frelsi og atvinnulegt lýðræði vinnandi stétta landsins. Menning vor og andlegt frelsi útheimtir það, að utangarðsstefnan og Jónasarafturhaldið sé kveðið niður að fullu og öllu, og það verður aðeins gert með því, að flokkar þjóðstjórnarafturhaldsins, sem bera ábyrgð á hneykslunum í þessu efni, fái refsingu sína frá kjósendum, og þá ekki sít flokkur Jónasar Jónssonar, sem gengið hefur fram fyrir skjöldu í þessum menningarofsóknum og gerist nú svo ósvifinn að berjast fyrir því, að hægt sé að koma á opinberu einræði fjórða hluta þjóðarinnar yfir ¼ hlutum Íslendinga.

Sósf. skorar á alla alþýðu landsins að nota þær kosningar, sem nú fara í hönd, til þess að sýna vilja sinn til að hindra það, að „þjóðstjórn“ afturhaldsins geti aftur komist til valda á Íslandi. Það verður aðeins gert með því að gera fylgi Sósf. sem allra mest. Stórkostlegur kosningasigur Sósf. við fyrri kosningarnar gæti flýtt fyrir því, að þau uppreisnaröfl gegn afturhaldinu og auðkýfingunum, sem til eru innan þjóðstjórnarflokkanna, risu upp og tækju höndum saman við Sósf., til þess að skapa hér á Íslandi lýðræðisstjórn fólksins sjálfs, til að framkvæma hagsmuna- og hugsjónamál þess.

Forseti (GSv): Þá er lokið fyrri umferð, og hefst nú sú síðari. Þótt ræðumenn hafi syndgað nokkuð upp á náðina með sinn ræðutíma, hefur það verið látið óátalið, enda er umræðutíminn styttri en gert er ráð fyrir í 54. gr. þingskapa-anna. Þá fær hver flokkur sinn síðari tíma, sem er um 10 mínútur, og vænti ég, að sá tími verði nægilegur að mestu. Röð flokkanna verður hin sama og áður.

Þá taka til máls: Fyrir hönd Framsfl. 1. þm. S.-M., Eysteinn Jónsson, fyrir Sjálfstfl. forsrh., Ólafur Thors, fyrir Bændafl. 3. landsk. þm., Stefán Stefánsson, fyrir Alþfl. þm. Ísaf., Finnur Jónsson, og utan flokka 4. þm. Reykv., Einar Olgeirsson.

Eysteinn Jónsson: Því var skotið að mér hér, að ekki mætti gleyma Stefáni Stefánssyni. Hann telur sig tala fyrir Bændaflokkinn. Við vitum, að þótt ýmislegt megi segja um framkomu Bændaflokksins, voru þó margir þeirra, sem fylgdu honum að málum meðal þeirra, sem djarflegast börðust 1931, þegar hnekkja átti rétti dreifbýlisins. Þessum mönnum mun koma undarlega fyrir að heyra tal þessa þm., sem nú telur sig tala fyrir þeirra hönd hér á Alþingi. Þeim mun þykja hann lélegur arftaki þeirra foringja, sem þeir hafa haft og börðust óhikað, þegar síðast var vegið í þennan knérunn. Þeim mun þykja það lélegar bætur fyrir réttindaafsal

dreifbýlisins, þótt Stefán Stefánsson fái fyrir stuðning sinn að verða minnihlutahingmaður í Eyjafirði. Þessum manni væri sæmra að nefna ekki nafn Tryggva Þórhallss. samtímis því, sem hann sannar svik sín við málstað dreifbýlisins.

Fjmrh. flutti hér æsingaræðu, og get ég ekki svarað nema lítilu af því, sem hann sagði á þeim tíma, sem ég hef til umráða. Hann sagði, að það væri reginmunur á gerðardóminum, sem settur var í janúar, og því frv., sem ég lagði fram á haustþinginu, og hann vildi telja sér til gildis þann mun, sem er á þessum tveim úrlausnum, en það fer mesti glansinn af, þegar þess er gætt, að hann hafði sjálfur lofað að fylgja mínu frv. fram á haustþinginu. Þá sagði hann, að fyrrv. forsrh., Hermann Jónasson, þm. Str., hefði verið með rýtinginn í erminni, þegar hann fór úr ríkisstj. á haustþinginu, rýting, sem hann ætlaði að nota til hreinna ódæðisverka. Ódæði var það að hækka verðlag á mjólk um nokkra ára. Þykir ekki bændum þetta vingkjarnlega mælt í þeirra garð hjá fjmrh.? Hann sagði, að ekki hefði verið um gott að gera í sambandi við samstarfið í ríkisstjórninni. Hermann Jónasson hefði ekki mátt hugsa til að vera lengur en til kl. 11 næsta dag. Hvað átti svo að gera? Það var ekki annað, sem átti að gera og þurfti að gera en að standa við þann grundvöll, sem samstarfið byggðist á, að Sjálfstfl. sviki ekki samstarfið. Það var það eina, sem var fyrir hendi og fjmrh. þekkti og þekkir enn. Fjmrh. og aðrir, sem hafa talað hér, virðast skelkaðir og bera ótta í brjósti fyrir því, að menn muni sjá, hvert stefnt er með breytingunni á kjördæmaskipuninni, og það á að vinna menn með því að segja, að fjmrh. hafi fyrir nokkrum árum haft þau ummæli, að hann væri á móti því að innleiða hlutfallskosningar í landinu. Þetta er tryggingin! Við þekkjum það, hvernig þessir menn standa við það, sem þeir hafa talað á Alþingi. Við þekkjum ummæli núv. atvmrh. um, að hann hafi fyrir nokkrum árum lýst því yfir, að hlutfallskosningar í tvímenningskjördæmum væru hreinasta endaleysa. Hann hefur tekið sæti í ríkisstj. til þess að framkvæma þessa sömu vitleysu. Við þekkjum, hvað þessir menn eru lengi að skipta um skoðun í þessum málum, og metum þá tryggingu, sem fellst í þessum gömlu ummælum fjmrh. alveg eftir því.

Hann sagði, að þá nauðsyn bæri til, að Framsfl. væri markaður bús í þjóðféluginu, að ekki mundi saka, þótt til þess þyrfti einar tvennar og jafnvel þrennar kosningar til þess að koma því í framkvæmd. En aðeins fyrir nokkrum vikum, þegar frv. um breyt. á kjördæmaskipulaginu var tekið til fyrstu umr., þá stóð þessi ráðh. hér á þessum sama stað og mælti eindregið á móti því, að frv. yrði afgreitt á þessu þingi. Hann sagði, að ef frv. yrði samþykkt, væri það sama og að slíta innanlandsfriðnum, en það mætti nokkuð á milli vera að lifa í friði eða stofna til eins hatrammrar deilu út af kjördæmamálinu eins og hér er gert. Þetta var það, sem hann sagði fyrir nokkrum vikum, en nú kveður við annan tón, og hann verður að afsaka, þótt við tökum ekkert mark á því, sem hann segir, eftir þessa reynslu.

Þá kem ég að því, sem er aðalkjarninn og uppistaðan í ræðu fjmrh., það, að framsóknarmenn væru friðslitamenn, af því að þeir hefðu ekki setið kyrrir í ríkisstj., þó að Sjálfstfl. tæki kjördæmamálið til afgreiðslu. Þetta kallaði hann frumhlaup: að svikjast undan merkjum. Ég ætla að fara nokkrum orðum um þennan kafla í ræðu hæstv. fjmrh.

Sjálfstæðismenn voru lengi búnir að leika þann leik að reyna að þvinga fram málefnið lausnir sínar í skjóli þess, að samstarfið væri þjóðarnauðsyn. Það hefði óneitanlega verið þægilegt fyrir þá að geta leikið slíkan leik með kjördæmamálið. Það hefði ekki verið amalegt að geta framkvæmt þessa árás á dreifbýlið, sem á að vera undirbúningur undir lokauppgjörið við þá, í samvinnu við Framsfl. Það er ekki furða, þótt þessir menn fyllist heift út af því, að menn skuli ekki beygja sig í auðmýkt fyrir ábyrgðarleysi þeirra og frekju, og saki framsóknarmenn um svik við málstað þjóðarinnar fyrir það, að þeir skuli ekki sitja rölegir í ríkisstj., þótt sjálfstæðismenn taki höndum saman við kommúnista og jafnaðarmenn til þess að breyta stjórnarskránni á þann hátt, sem Framsfl. áleit ranglátt og hættulegt.

Ef þú mætir ofbeldismanni á förnum vegi og hann heimilar af þér peninga eða lifið og miðar á þig skammbýssu, þá er það ekki hann, sem er ámælisverður eða ábyrgur fyrir því, sem skeður, ef þú reynir að verja hendur þínar. Nei, það er á þína ábyrgð. Það ert þú, sem ert ámælisverður. Það ert þú, sem hefur slitið friðinn. Þú gæzt haldið friðnum með því að láta að vilja bófans og gera allt eins og honum sýndist. Það eru ekki árásarmennirnir, sem friðinn slita, heldur þeir, sem verða fyrir árásinni, ef þeir dirfast að verja hendur sínar. Þannig átti Framsfl. að haga sér. Þá var hægt að halda friðnum.

Þetta er siðfræði bófans. Hæstv. fjmrh. er ekkert ófundsverður af því að nota hana að undirstöðu ræðu sinnar. En þessi málflutningur hefur bara ekkert gildi fyrir aðra en þá, sem aðhyllast það siðgæði. Hann fer fyrir ofan garð og neðan hjá ærlegu fólki.

Hæstv. ráðh. svaraði líkingu minni um úlfinn og sauðargæruna með dæmisögunni um ljónið og asnann. Hann bað menn að hræðast ekki, því að þeir, sem nú þættust vera ljón, væru bara meinlausir asnar.

En hefur hæstv. ráðh. athugað, að það er til enn hættulegri misgáningur en sá að álíta asnann ljón, og hann er sá, að líta á ljónið sem asna. En það var einmitt það, sem henti þá, sem stóðu að kjördæmamálinu 1931, þegar þeir voru að meta viðnámsþrótt dreifbýlisins og þroska manna til þess að sjá í gegn um fagurgala þeirra. Þannig mun enn á ný fara fyrir þessum sömu mönnum.

Sjálfstfl. rauf fyrstur kosningafrestunarsamkomulagið og krafðist bæði aukakosninga og almennra kosninga strax í fyrirasumar.

Alþfl. kom næstur, — krafðist kosninga út af ágreiningnum um dýrtíðarmálin.

Sjálfstfl. gekk til samstarfs við Framsóknarflokkinn í janúar vitandi það, að kosningar voru framundan, m. a. eftir hans kröfu. Grundvöllur

Þess samstarfs var sá, að kjördæmamálinu væri vísað frá í vetur, og menn vissu þá, að Alþfl. ætlaði að flytja kjördæmamálið í þeim búningi, sem fram kom.

Þegar á hólminn kemur, er samstarfið svikið af Sjálfstfl. á svo ódregilegan hátt sem framast getur orðið og ófriður hafinn um kjördæmamálið, og til þess að gera málstað sinn viðurstygglegr, gera sjálfstæðismenn málamyndatilboð um að hafa hrossakaup um kosningafrestunina, boð, sem þeir vissu upp á sína tíu fingur, að þeir gátu ekki staðið við, þar sem aðeins 5 þm. í flokknum voru slíku fylgjandi, og var því markleysa ein.

Þetta ætlaði svo flokkurinn, sem sveik kosningafrestunina, sem sveik samstarfið, að nota til þess að þvo með hendur sínar, — þeir hafi viljað friðinn, og í samræmi við þetta eru Jesúitafullyrðingar hæstv. atvnrh. um, að Framsókn hafi „fært upp ballið“ og boðið upp á kjördæmamálið.

Sjálfstæðisflokksforkólfunum hefur þó yfirsézt hrapallega við undirbúning handþvottarins. Þeim hefur láðst að gera sér grein fyrir því, að það er ekki hægt að þvo sig hreinan í skólpi. Eftir því sem þeir lauga sig meir í því baði, sem þeir hafa búið sér, — eftir því munu þeir hins vegar færast nær því að fá það útlit, sem þeim hæfir.

Menn munu hafa gert sér ljóst af ræðu hæstv. ráðh., að óhugur er í stuðningsliði stjórnarinnar, en ég veit, hvað hefur þó orðið þess valdandi, að forkólfar flokksins lögðu út í að stofna til þeirrar baráttu, sem þeir hafa nú hafið, þrátt fyrir þann kviða, sem lætur þá langt frá því óáreiða.

Það er trú þeirra á hið blinda flokksöfæki, hina blindu flokksþjónustu. Það sé óhætt að gera hvað sem er. Það sé hægt að komast af með hvaða blekkingayfirklor sem er, t. d. eins og það, að Framsókn hafi fært upp „ballið“. Allt sé tekið gott og gilt af flokksmönnum.

Aldrei hefur verið treyst meira á hið blinda flokksfylgi en nú af þeim flokkum, sem að þessu frumhlaupi standa, og það ættu kjósendur að gera sér ljóst, að reynist flokksstjórnunum óhætt að gera það, sem þær nú hafa ráðizt í, án þess að sjálfstæðrar hugsunar verði vart, svo að um munar, þá eru engin takmörk fyrir því, hvað mönnum verður boðið upp á framvegis.

Forsrh. (Ólafur Thors): Herra forseti! Á þeim fáu mínútum, er ég hef til umráða, get ég ekki elt ólar við þær missagnir, er fram hafa komið, síðan ég flutti frumræðu mína í fyrrakvöld.

Fleipur kommúnista og ónot Héðins Valdimarssonar leiði ég alveg fram hjá sér, svo og ádeilu Alþfl. á Sjálfstfl., sem að mestu hefur hniðið að gömlum, þrautráddum, margupplýstum og öllum þaulkunnum ágreiningi út af gerðardómsl., sem Framsl. er nú líka að byrja að vega aftan að. Ég get líka fyrir það verið fátíðari um ræður hv. framsóknarmanna, að bæði hæstv. atvnrh. og hæstv. fjmrh. hafa nú gert þeim glögg skil. En auk þess vil ég deila sem vægast á þá nú vegna þess, að þeir munu ekki taka aftur til máls í þessum umr. Samt ætla

ég aðeins að vikja nokkrum orðum að fyrrv. viðskmrh., hv. 1. þm. S.-M. Hann rakti sögu dýrtíðarmálanna í gær og veik að þeim áðan, talaði mikið um till. sína og svik Sjálfstfl. og Alþfl. Hæstv. fjmrh. hefur nú rakið þá sögu. Ég bæti aðeins þessu við:

Ég held, að vel fari á, ekki sízt fyrir hv. fyrrv. ráðh. Framsfl., að tala lítið um þessi mál. „Tillögur mínar“, sem hv. 1. þm. S.-M. kallar, eru þannig til komnar, að eftir miklar umræður á stjórnarfundum, þar sem ræddar voru hinar ýmsu leiðir í dýrtíðarmálunum, færði hæstv. þm. þær í letur og veik nokkru við eftir geðþótta, en kenndi síðan tillögurnar við sjálfan sig. Hitt er rétt, að minni hyggju, að enginn hinna ráðherranna átti meiri skapandi þátt í niðurstöðu þeirra viðræðna en hv. 1. þm. S.-M.

En þegar þessi hv. þm. brigðlar um brigðmælg, minni ég aðeins á, þegar Stefán Jóhann Stefánsson, Jakob Möller og ég hinn 20. okt. s. l. að mig minnir gengum beint af fundi Hermanns Jónassonar og Eysteins Jónssonar og tilkynntum flokkum okkar, að sættir hefðu tekizt í dýrtíðarmálunum. Framsfl. hefði aðhyllzt frjálsu leiðina. Daginn eftir kom svo í ljós, að Framsfl. tilkynnti, að hann færi úr stjórn, ryfi samstarfið, stofnaði til glundroða, óreiðu, upplausnar o. s. frv., eins og hv. 1. þm. S.-M. nú nefnir það, ef frjálsa leiðin yrði farin. Var það upphaf þeirrar háðungar, er þingið á síðasta hausti sat í 5 vikur aðgerðarlaust í leit að nýrri stjórn, sem endaði með sömu stjórn, með þeirri breyt. þó, að forsrh. tók fram, að hann og flokkur hans bæri enga ábyrgð á framkvæmd þjóðmálanna. Mun það eins dæmi í veraldarsögunni, eins og líka hitt, að Framsfl. svíkur nú samvinnuna og gengur úr ríkisstjórninni, en lýsir því jafnframt yfir, að afleiðingin verði sú, að landið verði raunverulega stjórnlaust á þessum hættunnar tímum.

En um það, hver svikið hafi, verða menn að trúa því, sem þeim finnst snemilegra: Það, að Stefán Jóh. Stefánsson, Jakob Möller og ég höfum farið rակleitt af fundi Hermanns Jónassonar og Eysteins Jónssonar til þess beinlínis að segja okkar eigin flokkum rangt frá um höfuðágreiningsmálið — eða hitt, að Framsfl. hafi brugðizt lofordinu um að aðhyllast frjálsu leiðina. Bæði hv. 1. þm. S.-M. og hv. þm. Str. sögðu algerlega rangt frá málcfnaumræðum innan ríkisstjórnarinnar, bæði varðandi launaskatt, tekju- og eignarskatt og margt annað. Mun það síðar skýrt í umræðum og blöðum. En broslag var myndin, sem hv. 1. þm. S.-M., Eysteinn Jónsson, dró í gær upp af baráttu Framsfl. innan stjórnarinnar. Samstarfsflokkarnir, Sjálfstfl. og Alþfl., voru hvor öðrum verri, fyrirlitlegri og sviksamari. Alþfl. taglhnýtingur kommúnista, en Sjálfstfl. sjálfum sér sundurþykkur og því þróttlaus og getulitill. Gegn þessum undirlægjuhætti Alþfl. og sundrung og sviksemi Sjálfstfl. barðist svo hinn heilsteypti flokkur Jónasar Jónssonar og Hermanns Jónassonar, treystur böndum órjúfanlegrar vináttu og samstæðra lífsskoðana. Og sjá, þrátt fyrir sviksemi og pretti, — alltaf sigrar Framsfl., en hin góðu málin eru hans hlutur, en það, sem á vantar og miður hefur farið, er okkar sök. Og ofan á allt þetta getum

við svo ekki svo mikið sem unnt Framsfl. að fá að vera í friði með þessa smávægilegu auka- getu, — tvöföld mannréttindi handa Framsókn- arkjósendum og svöltil sérréttindi handa yfir- stétt landsins, forustuliði Framsfl., mönnunum, sem elskuðu svo mikið dreifbýlið, að þeir lögðu á sig að yfirgefa það og setjast að í hinu and- styggilega þéttbýli, einvörðungu til þess að geta varðveitt hag þeirra, sem eftir urðu í dreifbýl- inu. Hvílikt hróplegt ranglæti!

Hv. 1. þm. S.-M. lagði sig mjög fram um að sýna fram á, að þeir flokkar, er stæðu að kjör- dæmamálinu, ættu að öðru leyti ekki samleið. Taldi hann það þjóðarvoða. Sjálfur lýsti hann þessum flokkum sem taglhnýtingum, sundur- þykkjumönnum og svikurum.

Hvaða samleið getur hann og flokkur hans átt með slíkum lýð? Og hvernig á eiginlega að stjórna landinu á komandi árum, ef stærsti flokk- ur þjóðarinnar má ekki leysa áhugamál sitt með öðrum en Framsfl., en Framsfl. er svo tárhreinn og ábyrgur, að hann getur ekki unnið með sjálf- stæðismönnum og þaðan af síður hinum flokk- unum? Og hver getur tekið alvarlega harmagrát hv. 1. þm. S.-M. og flokks hans út af samvitanu- slitum við flokka, sem hann lýsir þannig? Þau tár eru krókódílatár eða stóryrt fleipur.

Hv. 1. þm. S.-M. sagði margt fleira skemmti- legt, svo sem að Sjálfstfl. væri hræddur við dóm þjóðarinnar í kjördæmamálinu og Sjálf- stfl. hefði rofið friðinn, og þá líklega með því að vera eini flokkurinn, sem vildi standa við ákvörðun Alp. um að fresta kosningum. Hann leyfði sér að væna þá þm., sem Sjálfstfl. í haust fær kosna í tvinningsskjördæmum, um þann fáheyrrða ódrengskap að ætla að nota traust sveitanna til að svikjast aftan að sveitavaldinu o. s. frv. Þessi málflutningur er engum til sóma. Ég afsaka Eysteín Jónsson með þessum orðum úr ræðu hans í gær: „Öll mál eru einskis virði fyrir þann, sem hugsar um það eitt að bjarga pólitísku lífi sínu,“ — hann hefði átt að bæta við: Eins og við framsóknarmenn nú gerum.

Þessum umr. er nú lokið af hendi þeirra, er vantraustið flytja. Fyrir hönd ríkisstj. og Sjálf- stfl. tel ég ekki ástæðu til að kvarta. Persónu- lega hefur mér fallið heldur verr, að mér hefur þótt kenna af hendi fyrrv. ráðh. Framsfl. full- mikils hita, að ég ekki segi ofsa, meiri missagna en títt er, jafnvel í slíkum umr., og alveg til- efnislausra árás, svikabriggla og hvers konar óhróðurs um okkur fyrrv. samstarfsmenn þeirra í ríkisstjórn landsins um þriggja ára skeið. Hitt er mér hvorki undrunar- né hryggðarefni, að hv. 1. þm. Rang. hefur talað eins og óvandaður maður. Það er þó bót í máli, að þó að hann lýsi málefnum rangt, þá lýsir hann sjálfum sér rétt með þessu.

Ég skil, að hv. Framsfl. sé ekki sársaukalaust að missa hin alveg einstöku réttindi sín. Mér finnst mannlegt, að reynt sé að halda í þau og fast tekið á móti, þegar á er ráðizt og barizt er um, hvort Framsfl. á að hafa 19 menn á þingi eða kannske 12 eða 13, eins og sennilegast er, að verði eftir síðari kosningarnar. Allt er þetta mannlegt. En mér hefði þótt mikilmannlegra, að háttv. fyrrv. ráðherrar Framsfl. hefðu tekið

þessu með meiri stillingu. Englendingar, sem allra þjóða mest meta réttar og drengilegar leik- reglur, dæma þyngst, ef út af bregður, að menn séu það, sem þeir kalla „good loser“, þ. e. a. s. verði vel við ósigri sínum. Og fyrir það hefði ég fremur vænt þess af háttv. fyrrv. sam- starfsmönnum mínum, að af fenginni reynslu ætla ég báðum að geta skilið, að það, sem nú er að ske, hlaut að vera í vandum. Það var með öllu óhugsandi, að Framsfl. gæti um aldur og ævi haldið tvöföldum eða margföldum mann- réttindum á við alla aðra þegna þjóðfélagsins. Ég veit, að fyrr en varir skilst þeim þetta. Þá færist ró yfir þá. Til lengdar er ekki hægt að ganga berserksgang fyrir langlætinu, jafnvel þótt flokkslegir hagsmunir séu annars vegar.

Í þessum umr. hefur meðal annars sannazt: Að með því að standa við ákvörðun þá, sem Alþingi gerði í fyrra um frestun þingkosninga, var misklíðarefninu vikið til hliðar og friður og samstarf varðveitt. Þetta vildi Sjálfstfl., en Framsfl. ekki. Það eru staðlaus ósannindi, sem hv. 1. þm. S.-M. sagði, að Sjálfstfl. hefði boðið upp á eitthvert brask um frestun kos- ninga annars vegar og að eyða kjördæmamálinu hins vegar. Þessi fyrrv. samstarfsmaður minn veit, að ég hef æ ofan í æ klifað á því, að það væri ekki samboðið virðingu Alp. að ákveða, að kosningar færu nú fram að óbreyttum kringum- stæðum, heldur yrði þingið virðingar sinnar vegna að standa við ákvörðun þá um frestun kosninga, sem það tók í fyrra. Sjálfstfl. hefur alltaf talið, að þingið, virðingar sinnar vegna, yrði að standa við þessa ákvörðun sína í fyrra. (EystJ: Þetta er rangt, að Sjálfstfl. hafi yfir- leitt viljað þetta.) Það verður skuggi á samstarfi okkar, ef hv. fyrrv. ráðh. staðhæfir í áheyrn alþjóðar, að ég fari ekki hér með rétt mál, og kann ég ekki við að munnhöggvast við þennan mann um þetta í útvarpinu. En hann veit, að ég fer með rétt mál.

Í öðru lagi hefur það sannazt, að úr því að á annað borð var ákveðið að kjósa, kröfðust þeir $\frac{3}{4}$ hlutar kjósenda, sem aðeins hafa hálfan kosningarrétt á við framsóknarmenn, að kjör- dæmamálið yrði samþ. og kosið að nýju. Að synja þeirri kröfu var að kveikja bál úlfúðar og haturs í þjóðfélaginu, stofna til ófriðar, sem aldrei gat endað með öðru en því, að $\frac{3}{4}$ hlutar kjósenda sæktu mannréttindi sín í hendur þess $\frac{1}{4}$ hluta, sem sérréttinda naut og krafðist.

Það hefur enn sannazt, að sá, sem krafðist kosninga, krafðist því hatramms ófriðar eða tvennra kosninga. Þetta gerði ekki Sjálfstfl., heldur Framsfl.

Enn fremur, að allir, einnig Framsfl., hafa neyðzt til að játa, að rangsleitni gildandi kjör- dæmaskipunar er óþolandi, og að sú kjördæma- skipun, sem í vandum er, hefur þá höfuðkosti að varðveita eða jafnvel styrkja sveitavaldið, halda óbreyttum hinu fornu kjördæmum, fjölga lítið eða ekkert þingmönnum, og er auk þess líkleg til þess að fullnægja þeirri grundvallarkröfu stjórnarskrárinnar, að Alp. sé sem réttust mynd af þjóðfélaginu.

Af þessu er bert, að Framsfl. hefur hafið þessa styrjöld og að barátta Framsfl. er nú ein-

göngu baráttu fyrir gömlum, úreltum, illa fengnum og misjafnlega meðförunum sérréttindum. Slík barátta getur aldrei nema í einn veg endað.

Varðandi sjálft vantraustið segi ég aðeins þetta. Það er fyrst og fremst stutt með því tvennu, að stjórnin sé of veik og því fari hér allt í glundroða, og að Sjálfstfl. hafi stofnað til friðslita og beri því ábyrgð á þessum glundroða.

Varðandi hið fyrra bendi ég á, að um tvö af þrem höfuðverkefnum stjórnarinnar, sjálfstæðismálið og að verjast áföllum, standa þing og þjóð einhuga. Að hinu þriðja, kjördæmabreytingunni, stendur mikill meiri hluti þings, með $\frac{3}{4}$ hluta kjósenda að baki sér.

Frá þessu sjónarmiði er stjórnin sterk, kannske sterkasta stjórn, sem hér hefur setzt að völdum.

Sé hins vegar litið á aðeins beint flokksfylgi stjórnarinnar, þá fer hún að sönnu ekki með umboð hálfrar þjóðarinnar, en þó fer því ekki fjarri. Slík stjórn er ekki svo sterk, að ég kjósi ekki heldur þjóðstjórn, en það situr illa á hv. framsóknarmönnum að gagrýna það jafn hvat-skeytlega og þeir hafa nú gert. Sjálfir mynduðu þeir flokksstjórn 1938. Hún hafði að baki sér aðeins rúman helming þess kjósendafjölda, sem stendur að baki núverandi stjórnar, og það sem meira er, stjórnir þær, sem Framsfl. hefur haft forsæti í allt frá 1934 til 1939, hafa aldrei haft að baki sér fylgi fleiri kjósenda en núverandi stjórn. Þessir menn gera sig því beint hlægilega með því að lýsa vantrausti á stjórnina á þessum grundvelli, og þeim er að því engin stoð að vitna til vantrausts þess, er Sjálfstfl. flutti 1938 á flokksstjórn Framsfl., eins og fyrrv. viðskmrh. gerði í gær. Aðstaðan er með öllu ósambærileg. 1938 — í byrjun kjörtímabils — myndaði Framsfl. flokksstjórn, studdur í orði af flokki, sem var svo ósammála Framsfl. um aðalúrlausnarmálin, að hann tók ráðherra sinn úr stjórninni út af ágreiningi um þau. Nú aftur á móti er mynduð stjórn til þess að láta kjósa og auk daglegra starfa hefur það verkefni að ljúka einu máli, sem nær $\frac{3}{4}$ hlutar þjóðarinnar eru sammála um, en tveim málum, sem þjóðin stendur óskipt að. Hér þarf ekki frekar vitna við.

Varðandi hið síðara, friðslitin, þá hefur nú verið margsannað, að það er Framsfl., sem veldur.

Væri það venja að bera fram á þingi vantraust á þann, sem fer ekki með völd, teldi ég því maklegt að bera slíkt vantraust fram á hendur Framsfl. út af friðslitunum, og býst við, að það yrði samb. Hefði þá Framsfl. upp skorið eins og hann hefur niður sáð, er hann ber á okkur vantraust og eys yfir okkur svikabrigzlu og hvers konar óhróðri, rétt um leið og hann slítur þeirri samvinnu, sem við töldum hafa gengið slysalítið og orðið öllum til blessunar og vissum ekki betur en byggðist á gagnkvæmu trausti þeirra manna, er að henni stóðu.

Svo segir í Njálu, að er þeir Gunnar á Hlíðar-enda og Kolskeggur voru á heimleið eftir að Gunnar hafði vegið þá Otkel og Skammkel í bardaganum við Rangá, að Gunnar mælti: „Hvað veit ég, hvort ég mun því óvaskari en aðrir menn sem mér þykir mér fyrir en öðr-

um mönnum að vega menn.“ Við sjálfstæðismenn höfum að þessu sinni verið seinþreyttir til vandræða og haldið fast í friðinn og samstarfið. Á því hefur okkur nú verið enginn kostur ger. Og er nú að sýna Gunnarsæðlið, þegar á hölm-inn kemur. Sannist, að við munum sækja mál okkar og verja af engu minna kappi en aðrir, þótt við höfum langt umfram aðra reynt að sporna við friðslitunum.

Sjálfstæðismenn um land allt. Bardaginn er hafinn. Því er treyst, að hver sjálfstæðismaður geri skyldu sína.

Forseti (GSv): Þá hefur fulltrúi Sjálfstfl., hæstv. forsrh., Ólafur Thors, lokið máli sínu. Og með því að hann hefur nú talað helmingi lengri tíma en flokki hans var ætlaður, þá mun ég nú gefa hv. 1. þm. S.-M., Eysteini Jónssyni, ræðutíma í 5 mínútur nákvæmlega. Ég skal geta þess, að gefnu tilefni, áður en sá hv. þm. tekur til máls, að hann hafði notað 5 mínútum meira en sinn tíma, síðast er hann talaði hér.

Eysteinn Jónsson: Ég hefði alls ekki þegið boð hæstv. forseta um að fá að taka til máls nú, þó að svo mjög hafi verið talað fram í af hæstv. forsrh., þegar ég talaði áður, ef ekki hefði staðið svo á, að ég gleymdi að minnast á eitt atriði þá, það, sem hæstv. fjmrh. hefur talað hér um prentsmiðjuna Gutenberg og hv. þm. Seyðf. veik hér að í gær. Það var ekki hægt að skilja orð hæstv. fjmrh. á annan veg heldur en þann, að hann væri með dylgjur um það, að Hermann Jónas-son hefði leigt vandamönnum sínum prentsmiðjuna, því að hæstv. fjmrh. sagði: Ég hefði getað verið búinn að leigja vandamönnum mínum ríkisfyrirtæki. Þessir hv. þm. vita vel, að það, sem þarna var gert, var, að Hermann Jónasson gerði öllu starfsfólki prentsmiðjunnar tilboð um að fá prentsmiðjuna á leigu og stofna með rekstri hennar samvinnufyrirtæki. Þetta var það, sem hv. þm. hafa ekki getað þolað, að fólkinu sé gefinn kostur á því að reka fyrirtæki sjálft og fá þar með sannvirði vinnu sinnar. Annars hefur hv. þm. Str. svarað þessu með þáttill, sem hann ætlar að flytja um þetta mál, og verður þá grg. fyrir henni lesin upp í útvarpið.

Hæstv. forsrh. talaði hér langt mál áðan, miklu lengra en hann mátti, og það voru nær eingöngu ósannindi, sem þessi hæstv. ráðh. hrugaði þar upp. Hann veit vel, að það var ekki nema litill minni hluti Sjálfstfl., sem stóð að málamynda-tilboðinu um kosningafrestun, og það var sá litli minni hluti flokksins, sem vildi ómögulega afgreiða kjördæmamálið, m. a. núverandi hæstv. forsrh. Ég greip fram í fyrir hæstv. forsrh., þegar hann sagði, að Sjálfstfl. hefði viljað kosninga-frestun, þar sem hann sjálfur sagði mér áður hið sanna í málinu. Þess vegna gat ég ekki þolað, að hann segði ósatt um þetta.

Ég vil svo aðeins upplýsa það, að við, sem eigum sæti á Alþ., vitum, að í viðbót við allt annað, sem nú er að gerast, þá sitja stjórnar-liðar hér í hlíðarherbergjum við fundarsalinn og reyna að gera nýja samninga um kjördæma-málið. Og maður heyrir, þegar þessir menn eru að tala um kjósendur, að þá er eins og þeir eigi

¼ af kjósendum landsins. En þeir athuga ekki það, að þeir eiga ekki nema litinn hluta nú af því, sem þeir áttu 1937, og það er af því, að þeir geta ekki verzlað með kjósendurnum eins og þeir hafa gert með kjördæmamálið.

Finnur Jónsson: Af þeim umr., sem nú hafa farið hér fram, sérstaklega milli hæstv. forsrh. og hv. 1. þm. S.-M., mega kjósendur glögglega marka, hvernig samkomulagið hefur verið á kærleiksheimilinu, á m. k. nokkra undanfarna mánuði. Ef svo ósamstæðir menn hefðu setið í stjórn og átt að ráða málum landsins, má nærri geta, hve vel þeim málum mundi hafa verið ráðið, ef slíkt ástand hefði haldið áfram, eins og kjósendur nú hafa heyrt hér í útvarinu.

Hæstv. atvmrh. vildi halda því fram, að ég hefði sérstaklega gagnrýnt það atriði í framkvæmdaleysi hans á dýrtiðarl., að ekki hefði verið notuð heimildin til þess að taka útflutningsgjald af fiski, og sagðist sízt hafa búist við því af mér, að ég mundi leggja slíkt til. Það er vitað, og ég hef margoft bent á það, að fiskimenn búa við það fádæmi hér í landinu að hafa ekki fengið neina dýrtiðaruppbót á fisk sinn, frá því að verðlagssvitalan var í 57 stigum og þangað til nú, að hún er komin upp í 83 stig. Nú er ákaflega fjarri því, að ég hafi deilt á fyrrv. ríkisstj., og þar með núverandi hæstv. forsrh., fyrir þetta atriði. Hitt vil ég benda á, að hann lét undir höfuð leggja að framkvæma dýrtiðarl. frá s. 1. ári. En í þeim voru mörg ákvæði önnur en þetta, eins og t. d. heimildin til afnáms á tollum, heimild til þess að greiða uppbætur til framleiðenda, sem af styrjaldarástæðum neyðast til að selja vörur sínar óeðlilega lágu verði. Og sú heimild, að leggja á útflutningsgjald, sem er í 5. grein laganna, er þannig, að ríkisstjórnin hafði heimild til þess að ákveða mismuninn, sem átti að greiða á hinar ýmsu útflutningsvörur, miðað við framleiðslukostnað og söluverð. En sömu leiðis var heimilt að ákveða, að gjald þetta skyldi aðeins ná til þeirra afurða, sem framleiddar voru eftir að reglugerðin öðlaðist gildi, og enn fremur að undanþiggja þær útflutningsvörur, sem seldust lægra verði en hún teldi, að framleiðslukostnaðurinn væri. Ríkisstj. hafði meira að segja, samkv. 5. gr. 1., heimild til þess að leggja útflutningsgjald á vörur, sem seldust á háu verði, t. d. fisk frá togaræigendum og fiskflutningaskipum. Einnig hafði hún heimild til að undanþiggja vörur, sem seldust óeðlilega lágu verði, útflutningsgjaldi, t. d. fisk frá bátæigendum.

Nú er það kunnugt, að fob.verð það, sem fiskimenn hafa selt fiskinn fyrir, frá því að brezki samningurinn var gerður, er 35 aurar pr. kg. Hins vegar hefur söluerð á erlendum markaði verið ákaflega hátt síðan þessi samningur var gerður. Það hefur meira að segja verið herra en það var áður en núverandi tollur var settur á. Ef dreginn er frá kostnaði samkvæmt reglum útflutningsnefndar, áður en hún reiknar útflutningsgjaldið, sem er sölukostnaður úti, 10%, allir tollar og flutningsgjald, 3—400 kr. á smálest, þá kemur í ljós, að söluerðið á þeim fiski, sem seldur hefur verið frá því samningurinn gekk í gildi og þar til fyrir á að gizka einum

mánuði, hefur til jafnaðar verið kr. 1.10 til kr. 1.40 pr. kg. á sama tíma og menn hafa hér verið að selja allan fisk fyrir 35 aura kg. Ég hef deilt á hæstv. forsrh., þótt ég hafi ekki gert það að þessu sinni, fyrir að hafa ekki notað þessa útflutningsgjaldsheimild á fiski, sem seldur er þessu háa verði á frjálsum markaði erlendis. Og ég vil benda á það, að ef hæstv. forsrh. hefði viljað nota útflutningsgjaldsheimildina og leggja útflutningsgjald á þennan fisk, þá hefði hann, með því að leggja 10% á fiskinn, fengið í ríkissjóð á þessu tímabili 6—7 millj. króna. (Forsrh.: En á ekki ríkissjóður mest af því með sköttum, dýrtiðarskatti?) Ef hann hefði viljað, þá hefði hann getað notað þetta fé til þeirra, sem höfðu framleitt bátafisk með tapi á síðustu vertíð, til þess að borga þeim með því eitthvað af því tapi. En hæstv. forsrh. hefur ekki kosið að nota þessa heimild. Ég þakka honum fyrir, að hann gaf mér tilefni til þess að minnst á þetta í útvarpinu, því að það sýnir, að hans stjórnarstefna, hvorki fyrr né síðar, hefur verið miðuð sérstaklega við hag bátavégsmanna, heldur stórutgerðarinnar. (Forsrh.: Mest af þessum peningum er komið í ríkissjóð.) Í öllu falli ekki til bátavégsmanna, þótt þeir hefðu getað það, ef hæstv. forsrh. hefði viljað svo vera láta.

Um framkvæmd dýrtiðarl. að öðru leyti vil ég benda á, að ríkisstjórnin hefur frá áramótum stöðvað hákkun dýrtiðarvísitölunnar. En hún hefur ekki gert það með gerðardómsl., heldur með því að nota heimildir, sem til voru í gömlu dýrtiðarl. Eins og kunnugt er, hefur grunnkaup farið hákkandi, með þeim undantekningum, sem ég greindi í fyrri ræðu minni, þrátt fyrir gerðardómsl. Allar aðrar heimildir voru til í gömlu 1. Visitalan hefur verið stöðvuð frá síðustu áramótum með því að nota heimildirnar, sem til voru í gömlu dýrtiðarl., en ríkisstj. sveikst um að framkvæma frá því að þau voru samþ. Ég sé svo ekki ástæðu til að fjölyrða um þetta meira.

Ég hef ekki ætlað mér á þessum tíma nætur, að vekja neinar deilur við hv. 4. þm. Reykv. En út af því, sem hann sagði um Alþýðusambandið, að það hefði hindrað sameiningu verkálðsins, þá er það ósatt. Alþýðusambandið breytti lögun sínum s. l. haust þannig, að félög eru nú tekin inn í það af hvaða pólitísku sauhúsi sem stjórnir þeirra eru, enda hefur svo alltaf verið. Menn eiga enn fremur rétt á því að kjósa hvaða menn sem þeir vilja sem fulltrúafni á Alþýðusambandsþing. Hitt er annað mál, að um leið og Alþýðusambandinu var breytt, var kosin stjórn, sem er af tilviljun að mestu eða öllu leyti Alþýðuflokksstjórn, sem stafar af því, að þá voru ekki aðrir fulltrúar á Alþýðusambandsþinginu. En það fer saman, að í sambandsstjórninni eru formenn stærstu verkálðsfélaga landsins og þeir menn, sem á undanförunum árum hafa haft trúnad verkálðsins, hvaða pólitískum flokki sem verkálðurinn hefur tilheyrt. Kosningarétturinn er og hefur verið ótakmarkaður í félögunum, og það, að þessir menn eru kosnir á sambandsþingið og síðar í sambandsstjórn, þótt það séu að mestu leyti Alþýðuflokksmenn, er eingöngu af því, að þeir hafa notið trausts verkamanna í félögunum, hvaða pólitískum flokki sem þeir hafa tilheyrt.

En í sambandi við það, að hv. 4. þm. Reykv. hefur vakið hér máls á þessu, þá vil ég nota tækifærið til þess að vara menn við því, að kommúnistar ekki vekji nú upp pólitískar deilur innan verkalýðsfélaganna, jafnhliða og búið er að koma félögunum á þann grundvöll, sem þau nú starfa á, og að þeir vekji ekki upp þá undirróðursstarfsemi, sem þeir eru alltaf að ala á meðal verkalýðsins.

Hv. 4. þm. Reykv. sagði, að Alþýðusambandið mundi reyna að koma því þannig fyrir, að Stefán Jóh. Stefánsson og hans klika innan sambandsins héldu völdum á þingi þess í haust. Nú er þetta svo fráleitt, af því að Stefán Jóh. Stefánsson er ekki í neinu félagi innan Alþýðusambandsins. Hann getur því ekki mætt á þingi þess í haust eða haft þar nein áhrif.

Annars er það athugandi í þessu sambandi, hver það er, sem hefur komið fram málum verkalýðsins. Getur hv. 4. þm. Reykv. bent á nokkurt einasta hagsmunamál verkalýðsins, sem kommúnistar hafa komið hér fram á Alþingi? Getur hann bent á, að kommúnistar hafi hindrað eitt einasta óþurftarmál, sem borið hefur verið fram af andstæðingum verkalýðsins hér á Alþingi? Ég geri ráð fyrir, að þótt hv. 4. þm. Reykv. talaði hér á eftir mér og talaði til morguns, þá gæti hann ekki bent á nokkurt mál, sem kommúnistar hafi komið fram hér á þingi, né óþurftarmál, sem þeir hafi hindrað, af því að þeir hafa enga aðstöðu haft til þess. Aftur á móti hefur Alþfl. átt frumkvæðið að því að koma fram öllum mannréttindamálum, sem samþ. hafa verið hér á Alþingi. Og hann hefur í stjórnarsamvinnunni frá 1939 hindrað mörg óþurftarmál, sem andstæðingar Alþfl. hafa ætlað sér að koma fram, t. d. launaskattinn. Það er líka fyrst og fremst verk Alþfl., að gerðardómsl. eru runnin út í sandinn. Það er verk Alþfl., en ekki kommúnista. Ég vil benda á það, að þegar gengisl. voru sett 1939, sem kommúnistar héldu fram, að væru stórkostlegustu kúgunarl., þá gerðu þeir allt, sem þeir gátu, til þess að þau kæmu ekki að gagni í framkvæmd, en þeir voru einskis megnugir um það. Það er fyrst, þegar Alþfl. tekur forustu á móti einhverju máli og sameinað Alþýðusamband, að ekki er hægt að stjórna landinu nema með vilja verkalýðsins. Þó að kommúnistar segi eitthvað, hefur það engin áhrif.

Ég læt nú útrætt um þetta, því að umræðutími minn er nú á þrotum. En við Alþýðuflokksmenn úti um land vil ég segja þetta: Látið ekki blekkjast af þeim gifuryrðum, sem höfð kunna að verða í frammi í garð Alþfl. nú eins og endranær. Því hefur verið haldið fram, fram á síðustu tíma, að Alþfl. væri deyjandi flokkur. Hann hefur sýnt það við nýafstaðnar bæjarstjórnarkosningar, að hann heldur fullum velli, þrátt fyrir ómaklegar árásir og reynt hefur verið að villa alþýðunni sýn. Og ég skora á Alþfl.-kjósendur um land allt að fylkja sér um þann eina flokk á Íslandi, sem hefur reynt eini trúi flokkurinn um málefni alþýðunnar í landinu. Og þar sem Alþfl. hefur ekki menn í kjöri, kjósi Alþýðuflokksskjósendur landslsta flokksins. Á þann einan hátt verður lýðræði og framfarir til handa alþýðunni á Íslandi tryggt. Góða nótt.

Einar Olgeirsson: Herra forseti. Tilheyrndur! Hv. þm. Ísaf., sem var að ljúka máli sínu áðan, talaði um það, að Alþýðusambandið væri komið á lýðræðisgrundvöll. En hann gleymdi bara að minnast á, hvernig á því stendur, að Alþfl. gafst upp við að halda uppi flokkseinræði sínu þar. Það stendur þannig á því, að Kommúnistafll. og síðar Sósfl. hafa haldið uppi látlausri baráttu s. l. 10 ár gegn þessu flokkseinræði og Alþfl.-stjórnin loks séð sér þann kost vænstan að gefast upp við þetta einræði og koma á lýðræði í Alþýðusambandinu. Þegar þeir tóku sinnaskiptum, notuðu þeir samt síðasta möguleikann til þess að viðhalda völdum sínum með því að leyfa ekki að kjósa aðra á þingið en Alþýðuflokksmenn og láta kjósa á það til tveggja ára. Og á þessu lafa þeir ennþá. Nú, þegar á að kjósa í fyrsta skipti á Alþýðusambandsþing í áratug á lýðræðislegan hátt, ætlar þessi stjórn Alþfl. í sambandinu að viðhalda völdum sínum með því að halda klofningnum við í verkalýðshreyfingunni í stað þess að sameina hana. Enn þá er það svo, að verkalýðsfélögin á Akureyri eru klofin og þar neitar verkalýðsfélagið að taka við verkamönnum, þvert ofan í lögin. Og þar eru svo einræðisleg ákvæði, að það má ekki taka neinn inn í félagið, nema meiri hluti stjórnarinnar samþ. það. Meiri hluti verkamanna ræður engu um það.

Á Norðfirði er aðalfélaginu, sem þar er, neitað um inngöngu í Alþýðusambandið. En litlu pólitísku málfundafélagi Alþýðuflokksmanna er veitt inntaka í sambandið. Í Hafnarfirði er það þannig, að verkalýðsfélagið Hlíf fær ekki inngöngu.

Þannig á að reyna að hindra, að verkalýðurinn í stærstu kaupstöðunum geti sameinast innan Alþýðusambandsins. Það er gert til þess að reyna á þinginu í haust að viðhalda þessu flokkslega einræði Alþfl.

Þá spyr þessi hv. þm., hv. þm. Ísaf., hvernig það hafi verið fyrir kommúnista eða okkur sósíalista að koma fram málum hér á þingi. Ég vil segja honum það, að það stendur alveg eins á með okkur og þá. Við höfum nákvæmlega sömu möguleika til að koma málum fram einir, nefnilega enga. Við höfum enga möguleika til þess, nema með því að fá aðra þm. til þess að vera með þeim. Við getum báðir, með því að Sjálfstfl. hjálpi okkur, komið þessu máli fram. Það er þess vegna ekki úr háum söðli að detta fyrir okkur sósíalista, þótt við getum ekki komið stórmálum fram. En ég vil bara minna á það í þessu sambandi, að við sósíalistar höfum aldrei komið fram með nein óþurftarmál á Alþingi. Við höfum aldrei viljað innleiða neinn hreppaflutning. En það hefur Alþfl. gert. Þegar Alþfl. er að hæla sér fyrir það, sem hefur komið frá honum, þá er það líka hrós, þegar hann studdi sams konar mál og þrælal. eru og hreppaflutningal. á sama þinginu.

Svo fór hann að tala um gerðardómsl. Á ég að rifja upp, hvernig það kom til, að Stefán Jóh. Stefánsson lýsti yfir því, að hann mundi beita sér fyrir að reyna að fá yfirlýsingar frá verkalýðsfélögunum um, að þau féllu frá öllum sínum kröfum um kauphækkanir? Þeir skiptu með

Vantraust á ríkisstjórnina.

sér verkum, Ólafur Thors atvrmh. og Stefán Jóh. Stefánsson félmrh., að reyna að fá verkalyðsfélögin til að lofa að fara ekki fram á grunnkaupshækkun, nota sér ekki bezta tækifærið, sem nokkurn tíma gat komið, til að fá réttmæta hækkun. En af því að þetta tókst ekki við nokkurn hluta verkalyðsfélaganna og þau fóru samkvæmt till. Sósfl. fram á 20% kauphækkunir, biluðu samtök Alþfl. og Sjálfstfl. og Stefán Jóh. hrökkladist úr ríkisstj. Ég vil bara segja það, að það verða falleg eftirmæli Alþfl. í þjóðstjórninni. — Þá hafa menn heyrt orðaskipti þeirra Ólafs Thors og Eysteins Jónssonar, fyrrv. hæstv. samráðherra í þjóðstjórninni. Þau minntu á kerlingarnar, sem sögðu: „Klippt var það.“ „Skorið var það“ og rifust um, hvort heldur væri, þangað til þær vissu ekki fyrr en þær ultu báðar á kaf niður í pytt og sást síðast ekki annað af þeim er fingurnir upp úr leðjunni, þar sem önnur myndaði enn til, að skorið væri það, en hin, að það væri klippt. Þar drápu þær. Það má mikið vera, ef ekki lýkur svo, að þeir verði búnir að ausa hvor annan þeim óhróðri, að kjósendur sjái lítið nema fingurna á þeim upp úr leðjunni. — Þá var það Sveinbjörn Högnason, 1. þm. Rang., sem minnstist á, að nær væri að reyna að jafna lífskjörin en kosningarréttinn. Hann hefur komið með þetta hvað eftir annað í umr. undanfarið. En til þess að verkalyðsurinn nái aðstöðu, sem dugir honum til þess að jafna kjörin, verður að jafna mannréttindin fyrst. Þau eru vopnið, er hann má ekki afhenda, hvað sem Framsfl. vildi til þess gefa. En hvernig hefur Framsfl. farið að því að „jafna lífskjörin“ síðustu árin? — Látum verkin tala: Á seinasta ári, sem skýrslur eru birtar um, höfðu einir 117 menn í Rvík 17 millj. kr. eða um 150 þús. kr. hver í hreinar tekjur að meðaltali. Togarafélögin gátu lagt 20 millj. kr. í varasjóð af gróða ársins 1940, en þá er ótalinn annar gróði þeirra. Þetta er til marks um, hvernig auðmönnum er úthlutað. Hverju er svo úthlutað til verkalyðsins? Það sést t. d. í 51. gr., sem bætt var inn í framfærslul. 1939 og ég vil lesa upp úr með leyfi hæstv. forseta: „Sá, sem þiggur framfærslustyrk og er þó vinnufær, er skyldur að fara hvert, sem er, innan lands í viðunalega vist eða til atvinnurekstrar við viðunaleg skilyrði eða vinna hverja þá vinnu, sem sveitarstjórn ákveður, — er hann skyldur að hlýða fyrst um sinn, enda þótt hann vilji ekki kannast við, að vist sú eða vinna sé viðunaleg.“ Eftir á leyfist honum að kæra meðferð á sér fyrir lögreglustjóra framfærslusveitarinnar. — Þetta er enn þá í framfærslul. Íslendinga, það er heimilað að hneppa menn í skuldabréldóm og senda þá til þrælkunarvinnu hvert á land, sem er, og „þjargráðanefnd“ hefur verið sett í því skyni að skipuleggja þetta, ef til þyrfti að taka. Svona vill Framsfl. fara að því að jafna lífskjörin: Annars vegar milljónirnar til togarafélaganna og nokkurra fjölskyldna, hins vegar þrælalald handa verkalyðnum og bann við að bæta kjör sín. Svo kemur hv. þm., Sveinbjörn Högnason, sjóðheitur úr flatsæng þjóðstjórnarinnar, — hefur líka verið á kafi í kjötkatlinum upp yfir axlir, með 12—15 þús. kr. í bitl-

ingum á ári frá henni, — og segist brenna í skinninu eftir að koma á réttlæti í þjóðfélaginu, — réttlæti handa verkamönnum og fátækum bændum, sem hann hefur svikið öll þessi ár til þess að þjóna stríðsgróðamönnum, sem hann þykist nú vera á móti. Þessi þm. talar svo um „svik og yfirskín“ annarra af eldmóði, eins og hann væri ungi nýsloppinn alsaklaus úr egginu, en ekki gömul gæs, sem verið hefur til sölu öll síðustu ár. Hvar eru „svik og yfirskín“, ef ekki hjá honum og hans flokki?

Hann segir, að öllum sé tryggður sami réttur til þess að eiga fylgjendur í dreifbýlinu. — Í Englandi var einu sinni komið svo, að hin gömlu kjördæmi dreifbýlisins voru orðin mjög fámenn, af því að fólkið hafði flutzt til bæjanna. Í einu kjördæmi var loks ekki eftir nema einn maður á kjörskrá. Þessi maður bauð sig svo sjálfur fram til þings, kaus sig sjálfur og fór á þing. Ýmsum frjálslyndum mönnum þótti svona kjördæmaskipun óhæf og börðust fyrir gerbreytingu hennar. Þeir, sem græddu á henni, vildu hins vegar gjarnan viðhalda henni. Þm., sem kaus sjálfan sig á þing fyrir kjördæmi, þar sem hann var eini kjósandinn, var á móti allri breytingu. Hann hélt því fram eins og Sveinbjörn Högnason, að allir flokkar hefðu sömu möguleika til að eiga kjósandann í sínu kjördæmi. En enska þjóðin tók ekki tillit til þessara einkennilegu röksemda hins enska Sveinbjarnar Högnasonar. Hún breytti kjördæmaskipuninni. — Og eins gerir íslenska þjóðin.

Svo þykjast þessir menn vera að vinna á hjá þjóðinni, — þeir, sem trúa á rétt þúfnanna, en afneita rétti mannanna.

Heiðruðu tilheyrendur! Þið hafið nú heyrt þjóðstjórnarflokkana lýsa hvor öðrum. Þið hafið heyrt Eysteina Jónsson, fyrrv. hæstv. viðskmrh., lýsa því, að „lýðskrum, undanbrögð og sundurlyndi“ innan þjóðstjórnarinnar séu orsök þess, hvernig komið er „og þið skiljið, hvar hann meinar, að þessi þokkalegu eðliseinkenni séu ríkuð. Þið hafið heyrt Jakob Möller, hæstv. fjmrh. lýsa yfir því, að Framsfl. sé ábyrgðarlausastur flokkur og reiðubúnastrur til að fremja óhæfuverk, sem uppi hafi verið á Íslandi síðan á Sturlungaöld. Þeir ættu að þekkja hvor annan, þessir ráðherrar, — þeir eru búnir að brugga það margt saman síðustu þrjú ár.

Langar ykkur til þess, að þessi flokkslegu eðliseinkenni setji mark sitt á Ísland í framtíðinni? Langar ykkur til þess að fá aftur þessa óstarfhæfu, sundurlyndu, lýðskrumskenninu samfylkingu auðmannanna og bitlingalyðsins í landinu?

Ög svo þekkið þið sjálf af reynslunni, hvað þjóðstjórn þýðir. Ofsaauður til fámennrar yfirstéttarklíku, þrælalög og þrælalald fyrir verkalyðinn.

Þjóðstjórnarflokkarnir munu við þessar kosningar reyna að fá ykkur til að gleyma því, hvað þjóðstjórnin hefur gert. Þeir munu forðast það eins og heitan eldinn að minnast á öll þessi óhappaverk sín. Þeir munu tala því meir um þjóðhollustu, þjóðarógæfu, þjóðareiningu, og þannig ætla þeir hver um sig að undirbúa þjóðstjórn Jónasar og Thorsaranna að nýju, því

að þannig skrifuðu þeir líka og töluðu, áður en þjóðstjórninni var komið á 1939.

En þið megið aldrei gleyma hinni bitru reynslu af þjóðstjórninni, milljónaaði og sérréttindum, sem hún úthlutaði bröskurunum, hreppaflutningum, atvinnuleysi, launalækkunum og menningarofsóknum, sem hins vegar féllu alþýðunni í skaut.

Aldrei, aldrei má þjóð vor gleyma kúgunarherferð afturhaldsins á hendur henni, þegar átti að skipta þjóðinni upp í sérréttindastétt innan-
garðs og hina útskúfuðu utangarðs.

Aldrei munu verkamenn Íslands gleyma hinum þungu göngum til framfærslufulltrúanna og á vinnumiðlunarskrifstofurnar, þegar ekkert svar fékkst frá valdhöfunum við óskinni um atvinnu nema skammir um leti og ómennsku og löggjöf um, að flytja mætti menn hreppaflutningi upp í sveit.

Vinnandi stéttir Íslands munu sýna það við þær kosningar, sem nú fara í hönd, að þær eru

minnugar allrar kúgunar þjóðstjórnarflokkanna. Engar blekkingar munu geta fengið þjóðina til að gleyma henni.

Sósíalistaflokkurinn mun í þessum kosningum reyna að sjá til þess, að þjóðstjórnarverkin gleymist ekki — og að þjóðin varist vitin, jafnhliða því, sem hún einbeítir sér að því að tryggja framgang þess mannréttindamáls, sem felst í stjórnarskrárbreytingunni.

ATKVGR.

Rökst. dagskráin frá þm. Ísaf. samþ. með 28:19 atkv., að viðhöfðu nafnakalli, og sögðu já: JPálm, MG, MJ, ÓTh, PO, SEH, SK, SÁÓ, StSt, ÞBr, ÞP, ÁJ, ÁÁ, BSñ, BrB, EOI, EE, EmJ, Erlþ, FJ, Gþ, HG, HV, ÍslH, JakM, JJós, JGM, GSv.

nei: JÍv, JJ, JörB, PHerm, PZ, PHann, SkG, Stgr-St, SvBH, BJ, BSt, BÁ, BB, EÁrna, EystJ, GG, HelgJ, HermJ, IngP.

Þingsályktunartillaga, vísað til ríkisstjórnarinnar.

Fangagæzla.

Á deildafundum 25. febr. var útbýtt frá Sp.: Till. til þál. um fangagæzlu (A. 10).

Á 4. fundi í Sp., 30. marz, var till. tekin til meðferðar, hvernig ræða skyldi.

Að till. forseta var ákveðin ein umr.

Á 6. fundi í Sp., 14. apríl, var till. tekin til einnar umr.

Flm. (Brynjólfur Bjarnason): Herra forseti! Ég veit, að flestir hv. þm. — og vona allir — hafi kynnt sér grg. þessarar till., en það er grein eftir Hallgrím Hallgrímsson, sem verið hefur fangi marga mánuði á Litla-Hrauni. Þess vegna þarf ég ekki að endurtaka það, sem þar er sagt, geng út frá, að það sé kunnugt. Það er í aðalatriðum þetta: Í fyrsta lagi ber skýrslan með sér, ef hún er rétt, að forstjóri vinnuhælisins er alveg óhæfur maður til starfs síns. Samkvæmt henni hefur það tíðkast, að hann beiti handahófsrefsingum, sem geta ekki byggt á öðru en því, hvort honum er persónulega vel eða illa við viðkomandi fanga, og þetta hefur gengið svo langt, að reglur fangelsins hafa verið þverbrotnar, — beinlínis framið lögbrot. Fangi var lokaður inni langtímum saman, án þess að honum gæfist kostur á að koma undir bert loft, og ekki fékkst bót fyrr en eftir langan og ákaflega torveldan málarekstur af hendi fangans, enda ekki mögulegt fyrir hann að koma umkvörtunum sínum áleiðis til dómsmálaráðuneytisins. Ég ætla ekki að fara lengra út í þetta atriði.

Svo kemur annað atriði, sem er ákaflega mikils vert: hreinlætið. Því er ákaflega ábótavant samkv. skýrslunni, og þarf ekki að vitna til hennar einnar um þörfina á rannsókn, við allir, sem þarna höfum komið, höfum séð með eigin augum, hver umgengni þar er og hve gífurlegur munur er þar og í hegningarhúsinu í Reykjavík, — þólrir engan samanburð. Ég hef áður á það bent, að langan tíma hafði lús legið í landi á „hælinu“. Það voru bornar brigður á þetta þá og bent á, hve mikill fyrirmyndarþóndi og fyrirmyndarmaður forstjórinn væri á búi sínu. Ég efast ekki um það, að allt sé í fyrirmyndarlagi á heimili fangavardarins og aðbúð hans ágæt sem vera ber, en það er bara allt annað heimili en fanganna og ekki víst, að sami maðurinn sé fær um að vera

jafngóður húsbóndi á þeim báðum. Eftir þessa umkvörtun var samt sem áður reynt í skyndi að útrýma lúsinni a. m. k. í bili. En samkv. því, sem Hallgr. Hallgrímsson skýrir frá, voru aðgerðir í hreinlætismálunum aðallega kák.

Þegar menn vita, að svo er ástatt sem þarna var, og brýn nauðsyn lagfæringa, er það alveg ófært, að menn skuli standa hér upp og bera móti því, að nokkuð sé að. Slikt gerir málstaðinn miklu verri en hann er fyrir.

Ein alvarlegasta ásökun skýrslunnar er sú, að starfsmaður í dómsmálaráðuneytinu skuli hafa neitað að taka móti bréfi frá ákveðnum fanga. Ef svo er, getur slikt gert fangana alveg réttlæusa, jafnvel þótt framið sé á þeim lögbrot. Fanginn er með því settur á bekk með föngum í einræðislöndum.

Nú getum við farið að deila endalaust um það, hvort þessar ásakanir séu á rökum reistar eða minna sé hæft í þeim en í grein Hallgríms stendur. En það er bara alveg tilgangslaust. Hér eru í skýrslunni nefndir ákaflega margir menn, sem hægt er að leiða til vitnis um þessa hluti. Það er því alveg sjálfsagt, að reynt sé að komast til botns í málinu með rannsókn. Ég skil ekki annað en bæði ríkisstjórnin og þm. hljóti að fallast á, að ófært sé, að stofnunin liggi undir ásökunum, án þess að rannsókn fari fram. Annað er það ekki, sem þáttill. fer fram á.

Ég mun ekki fjölyrða um málið, nema tilefni sé til gefið. Ég vonast eftir, að till. verði samþ. og þessi rannsókn lätin fara fram.

***Forsrh. (Hermann Jónasson):** Umr. um þessa þáttill. eru nú teknar upp á þeim grundvelli af hv. 1. flm., að ekki sé rétt að deila um það, hvort grg. sú, sem henni fylgir, sé rétt eða röng. Það er málflutningur, sem er engan veginn fjarri lagi.

En vegna þess, að umr. eru teknar upp um málið á þeim grundvelli og ég vil segja með þeirri hógværd, er ekki ástæða til að fara langt út í málið. Þegar hv. flm. segir, þrátt fyrir þennan ásetning sinn, að aðbúð og réttleysi fanga, sem um ræðir, muni nálgast það, sem sé í einræðislöndum, held ég, að það sé orðum aukið og tæpast hægt heldur að fá það út úr skýrslunni. Um það atriði, að neitað hafi verið í ráðuneytinu að taka við bréfum frá fanga, vil ég taka fram, að mér var ekki kunnugt, að komið hefðu neinar kvartanir til starfsmanna eða til skrifstofustjóra, sem hér mun átt við, og hann sá ekki ástæðu til að skýra mér frá því, — enda

er því ekki haldið fram, að mér hafi verið kunnugt um neinar kvartanir eða að þær hafi borizt til mín og ég neitað, að athuguð væri aðbúð þessa fanga.

Það skal tekið fram í eitt skipti fyrir öll, að þegar fangar hafa kvartað um aðbúð í fangahúsum og þær kvartanir komið til mín, hafa kvartanirnar undantekningarlaust verið athugaðar, og það er auðvitað ekkert nema sá eðlilegi réttur, sem hver fangi á að hafa. En einmitt í sambandi við þetta mál verð ég að upplýsa það, að maður, sem ég hygg, að sé eitthvað skyldur þessum fanga, lögfræðingur, sem starfar hér í banka, kom og átti tal við mig um hann í vinnuherbergi mínu, spurði mig, hvort ég hefði nokkuð á móti því, að hann færi austur og kynnti sér aðbúð hans. Ég sagði það væri sjálfsagt. „Þú getur farið austur og talað við fangann og athugað, hvernig ástæður hans eru.“ Ég vænti þess, að hv. þdm. sjái af þessu, að ekki hefur staðið á mér, að rannsökuð yrði aðbúð fangans (BrB: Hvaða lögfræðingur var það?) Ég get gjarnan nefnt nafn hans, þegar ég er búinn að fá leyfi hans í samtali. (BrB: Ég vefengi þetta ekki og nægir að vita nafn hans, þótt ekki sé í þingræðu).

Ég ætla ekki að ræða grg., en samt sem áður má af verulegum líkum ráða, að í skýrslunni gæti allmjög málflutnings. Hún byrjar á því, að „við komum austur um miðjan dag. Þar blasti við hár og skáldaður húshjallur með járngrindum fyrir öllum gluggum og dyrum.“ Það eru nokkuð mörg húsin, sem eru skáldað, sveitabæir og önnur steinhús, en þetta er strax tekið þarna fram til að tákna einhverja sérstaka vanhírðu. Þá eru það járnrimlarnir. Hver hefur séð fangahús með gluggum niðri við jörð án járnrimla fyrir? Hvað er svo sem sérstakt við þetta, eða hvað snertir það aðbúð fanganna?

Er hægt að hafa það til ádeilu á aðbúðina á Litla-Hrauni, að járngrindur skuli vera fyrir gluggum? Er það ekki svo í öllum fangahúsum? Þá er sagt í skýrslunni, að mikið liggi þarna af rusli og skrani, en það er ekkert óeðlilegt, af því að þarna hafa þurft að fara fram ýmis konar viðgerðir. Gangstétin á að vera brotin, en það vill nú oft brenna við, ef ekki er grafið nóg fyrir undirstöðunni, og má sjá slíkt hér við hin þrifalegustu hús.

Það er fundið að því, að klefarnir séu litlir, en þeir eru þó nokkru stærri en klefarnir í fangahúsinu hér og svipaðir og almennt gerist nú á dögum.

Ég hef nú nefnt nokkur dæmi, en gæti haldið lengi áfram. Eins og menn sjá, gætir mikils kala og mikillar málfærslu í aðfinnslunum, svo að grunur hlýtur að vakna um það, að skýrslan sé útbúin frekar til að finna að en að hér sé um rökstuddar ásakarnir að ræða.

Út af því, að krotað sé á veggina, vil ég segja það, að það er erfitt að koma í veg fyrir slíkt. Þar sem oft er skipt um fanga. Að ekki hafi verið málað í háa herrans tíð getur rétt verið, það þarf nokkuð oft að mála, til þess að málningin liti vel út og nýlega.

Það er fundið að því, án þess að tilgreina neitt frekar, að maturinn sé ekki sem þrifalegastur. — Ég álit nú, að úr því að þessar aðfinnslur eru

fram komnar — og það eru þær fyrstu, sem mér, berast, og gerir það skýrsluna ekki síður tortryggilega —, og í þeim er a. m. k. tvennt, sem máli skiptir og rannsóknað þarf við, sé ekki ástæða til að ræða málið frekar á þessu stigi, heldur sé sjálfsagt að taka málið til athugunar. Sá, sem ber fram aðfinnslurnar, á að sæta ábyrgð engu síður en fangavörðurinn, ef hann lýgur í skýrslu sinni.

*Eiríkur Einarsson: Þó að ég sé lögfræðingur í banka, get ég ekki hrósað mér af þeirri framtakssemi að hafa farið að Litla-Hrauni. Það er ekki heldur tilefni ræðu minna, að ég ætli að leggja dóm á aðbúðina þar. Tilefni mitt til að standa upp var það, að það greip mig sá hugur vinnuvísindanna að nota tækifærið til að koma að öðru atriði varðandi Litla-Hraun. Ég kemst á þann hátt hjá því að gera sérstaka fyrirspurn.

Á síðasta þingi bar ég fram þáttill, sem náði samb., um, að fangagæðurinn skyldi fluttur frá Litla-Hrauni, þar eð slíkar fangabúðir ættu ekki að vera settar í öðru eins fjölbýli og er í kringum Litla-Hraun. Landareigninni er þannig í sveit komið, að hún er skákaland inni á milli engjalanda borgaranna, og er harla óviðkunnalegt, að fangarnir séu alveg ofan í hinum starfandi borgurum, og er enda hætta á, að slíkt skapi meiri eða minni árekstra.

Engin ákvæði eru um það, að þarna skuli fangahús vera um aldur og ævi. Annmarkarnir á að hafa fangana þarna geta orðið svo verulegir, að nauðsynlegt sé að flytja fangagæðinn burt. Í þáttill minni gerði ég grein fyrir óánægju almennings í þessu sambandi. Ég veit, að sú óánægja grefur um sig, og verður óþolandi að hafa fangagæðinn þarna, alveg án tillits til þess, hvernig hann er rekinn.

Ég bið velvirðingar á, að ég skyldi smeygja þessu atriði inn, en skylt er skeggð hökuinni. Ég vona, að ég fái fyrirspurn minni svarað, hvernig á því stendur, að Alþ.samþykkt, sem gerð var hér á síðasta þingi, hefur enginn gaumur verið gefinn.

*Bjarni Bjarnason: Þjóðfélagsmeinin eru mörg. M. a. eru þau brot, sem einstakir þegnar fremja, af því að þeir eru ekki hæfir til að fylgja lögum og reglum þjóðfélagsins, og er ekkert óeðlilegt, þó að á Alþ. sé rétt um, hvernig þjóðfélagið eigi að búa að slíkum einstaklingum. Einnig er sjálfsagt að ganga eftir því, að þeir, sem trúað er fyrir vörzlu slíkra manna, fari nákvæmlega eftir þeim reglum, sem settar eru.

Ég hygg, að Teitur fangavörður fari eins nærri settum reglum og frekast er unnt. Allir, sem þekkja hann, bera honum, að hann sé reglusamur, skynsamur, góðviljaður og ráðdeildarsamur. Enda kemur það fram í blaðagrein Hallgríms Hallgrímssonar, að ádeilan á hann persónulega er þannig, að ekki er hægt að sjá á neinu, að hann hafi misbeitt valdi sínu. En það er margt annað vandamt í svona máli. Hv. flm. talaði högværlega, og dettur mér ekki í hug að efast um, að hann og aðrir þm. hafi hug á, að sanngjarnlega sé búið að þeim mönnum, sem brotlegir hafa gerzt og verið dæmdir, og

að þar fari allt fram svo sem ákveðið hefur verið, að yfirveguðu ráði.

Hallgrím þennan Hallgrímsson þekki ég ekki einu sinni í sjón og veit ekkert um, hversu trúverðugur hann er. En það er hægt að komast fyrir um, hvort ásakarnir hans um, að fangarnir séu illa hirtir og lúsugir, eigi við rök að styðjast. Ég hef bent á, hvort ekki væri nauðsynlegt, að fangarnir hefðu með sér læknisvottorð úr Rvík um þrífnaðarástand sitt. Þá gæti legið skýlaust fyrir, hvort þeir fengju á sig óþrif eftir komuna að Litla-Hrauni. Ég hygg, að sú ásökun sé alröng, en að sannleikurinn sé sá, að þeir, sem lúsugir eru, hafi verið það, þegar þeir komu þangað, en misnoti það svo í sambandi við dvölina á hælina. Það tekur nokkurn tíma að þrifa slíkt.

Það er ekki mikið leggjandi upp úr almennu hjali um það, hvort maturinn sé nógu góður, kaupið nógu hátt, klefarnir nógu stórir. Þar sýnist sitt hverjum. Það, sem verður að ganga úr skugga um, er það, hvort aðbúðin sé forsvaranleg eða ekki. Ég get hugsað mér, að ýmsir af föngunum hafi tilhneigingu til að vekja óánægju í hópnum og koma af stað ósönnnum sögum. Það gleður mig, að hæstv. forsrh. hefur lýst sig fúsan til að gera gangskör að því, að málið verði rannsakað, m. a. það, hvort ríkisstj. hefur búið nógu vel í haginn fyrir þessa menn, en það er allt annað mál en hitt, hvort fangavörðurinn stendur vel eða illa í stöðu sinni.

***Einar Olgeirsson:** Mér þykir vænt um, að þessar umr. hafi orðið og að hæstv. forsrh. vill taka þetta mál til rannsókna. Hitt er eðlilegt, að mismunandi skoðanir komi fram um skýrsluna. Ég skil það vel, að hv. 2. þm. Árn. vilji draga taum Teits fangavardar, sem hann þekkir að góðu einu. En það er oft svo um menn, að þeir geta verið ágætustu heimilisfeður, en eru svo í öllum viðskiptum svo harðdrægir og prettvísir, að undrum sætir. Það þýðir ekki að reyna að verða sammála, þegar lítið er sitt á hvora hlið á manninum, en Hallgrímur vildi nú einmitt unna honum sannmælis.

Ég þekki Hallgrím mjög vel eftir áratugs samstarf. Hann hefur hvað eftir annað verið í kjöri til Alp., og ég hygg, að þeir þm., sem eru andstæðingar hans, mundu bera honum gott orð. Hann er einn af þeim fáu Íslendingum, sem hefur sýnt, að hann vill eitthvað í sölnar leggja fyrir hugsjónir sínar.

Ég verð að segja út frá því, sem hæstv. dómsmrh. sagði, að skrifin um Litla-Hraun hefðu ekki verið nógu hlutlaus, að hefði ég upplifað það, sem kom fyrir Hallgrím Hallgrímsson, og skrifað um það á eftir, hefði ég ekki í þeim skrifum mínum sýnt þá rósemi, sem hann hefur gert. Hæstv. dómsmrh. sagði, að í greininni væri mikill áróður, sem væri varhugavert að taka til greina. En ég segi: einmitt af því, að greinin er algerlega laus við áróður, sem hefði þó verið eðlilegt, að kæmi þar fram, er hún merki- leg og hlutlaus skýrsla, sem verður að taka til greina. Menn eru sammála um, að fangelsin eigi að hafa bætandi áhrif á fangana, en það er langt

frá, að menn vilji aðhyllast þá gömlu stefnu, að fangelsisvistin væri hegning þjóðfélagsins á fólkið og því ætti að fara illa með fangana á allan hátt. En það var þessi hugsunarháttur, sem kom fram hjá fangaverði þeim, sem hér er um að ræða, og þess vegna verður að skipta um stjórn á fangelsinu á Litla-Hrauni. Nú er það þannig, að þó að fanga á Litla-Hrauni langi til að kvarta yfir illri meðferð á sér við yfirboðara sinn, dómsmrh., þá er honum ómögulegt að koma bréfi til hans, vegna þess, hve margir menn eru þar á milli. T. d. stendur í þessari skýrslu, með leyfi hæstv. forseta: „17. júní skrifaði ég dómsmálaráðuneytinu bréf, varðandi úttekt dóms míns. Þegar ég bað fangavörðinn að koma því, vildi hann ekki taka við því, þar eð Guðstaf Jónasson fulltrúi hefði skýrt sér frá því í síma, að dómsmálaráðuneytið anzaði engu bréfi, er frá mér kynni að koma.“ Það mun vera rétt, að hæstv. dómsmrh. hafi aldrei fengið slíkar umkvartanir, heldur hafi þeir menn, sem stóðu þar á milli, neitað að taka við bréfinu fyrir hans hönd, án þess að spyrja leyfis. Ég veit um nokkur fangelsi erlendis, þar sem dómsmálaráðuneytið hefur eftirlit, og komist það á snoðir um, að föngunum sé misboðið, sendir það einn af sínum yfirmönnum sem fanga inn í fangelsið. Auðvitað hafa fangavörðirnir ekki hugmynd um annað en að hér sé um venjulegan fanga að ræða og fara með hann eins og aðra fanga. Einn góðan veðurdag kemur í ljós, að hér er um yfirmann fangavardarins að ræða, og afleiðingin verður sú, að rannsókn er látin fara fram og hinn seki fangavörður sviptur embætti sínu. Þetta fyrirkomulag er auðvitað ekki hægt að hafa hjá svo fámenntri þjóð sem okkur, en nauðsynlegra er að tryggja það, að kvartanir fanganna komist sína leið.

Nú er frá því skýrt í skýrslu þessari, að fanginn hafi verið lokaður inni í 11 sólarhringa, án þess að komast undir bert loft eða mega tala við gesti sína. Þetta er meðferð, sem alls ekki getur gengið í nokkru fangelsi í síðuðu landi. Ég þekki fangelsi í Bretlandi, og þar hefur hver fangi rétt til að njóta útvistar 2 tíma á dag. En á Litla-Hrauni er beitt þeirri hegningu, að maðurinn fær ekki að koma út svo dögum skiptir, og fyrst þegar loksins sýslumaður og læknir skarst í málið, fær hann að vera úti, fyrst ½ tíma og svo 1½ tíma á sólarhring. Þetta er aðferð, sem er með öllu óhæf. Það getur ekki gengið, að fangelsisstjórar geti farið eftir sínum eigin geðbötta, og það verður að bera virðingu fyrir heilsu manna. Það verður að sjá um, að menn biði ekki ljón andlega með því að hafa þá algerlega einangraða, án þess að sjá blöð eða bækur. Ég held þess vegna, að full þörf væri á því, að grg. þessi kæmi fram á Alp., og ég er fullviss um, vegna þeirra góðu undirtekta, sem þetta mál hefur fengið hjá hæstv. dómsmrh., að það verði til þess að bæta meðferð fanganna á Litla-Hrauni. Að öðru leyti mun ég ekki lengja þessar umr., án sérstaklega gefins tilfænis.

***Forsrh. (Hermann Jónasson):** Ég vil aðeins svara hér fyrirspurn, sem beint var til mín,

viðvíkjandi fangahúsi því, sem í ráði er að byggja. Það er kunnara heldur en frá þurfi að segja, að framkvæmdir á þeim málum sem öðrum eru erfiðar og ekki hlaupið að byggingaframkvæmdum, eins og sakir standa, en ættum við að ráðast í byggingu á fangahúsi nú, mundi það kosta hundruð þúsunda. Ég var aldrei ánægður með þann stað, sem tekinn var, þegar fangahúsið á Litla-Hrauni var byggt. En ég hyggt, að að öllu athuguðu megi nú deila um, hvort staðurinn sé ekki samilegur. Það er talað um, að þessi staður sé í þjóðbraut. Nú er Skólavörðustigur 9 í þjóðbraut, og mér er kunnugt um, að víða erlendis eru fangahús í þjóðbraut. Ef fangahús yrði byggt á afskekktum stað, mundi reynast svo erfitt með alla aðdrætti, að slíkt væri ókleift. En þetta er enn órannsakað mál.

Ein af þeim ásökunum, sem kom fram, var sú, að fangar fengju ekki að ganga úti. Nú eru reglur fangahúsanna þannig, að undir vissum kringumstæðum skuli fangar dvelja innanhúss. Hér var um slíkan fanga að ræða, og þar sem hann var ásakaður um að hafa gengið úr vinnu og vera með áróður meðal fanganna, hafði fangavörður notað sér reglur fangahúsanna og bannað honum að ganga úti. Sá er munurinn á fangahúsunum á Skólavörðustig 9 og Litla-Hrauni, að í kringum það fyrrnefnda er hár garður, þar sem fangarnir geta gengið um án þess að ná sambandi við umhverfið. En slíkur garður er ekki til á Litla-Hrauni. Eins og þm. er kunnugt um, er erfitt að byggja fangahús á svo afskekktum stað, að fangarnir megi vera óhindraðir úti, og það er allt enn þá órannsakað mál.

Ég vil nú ekki lengja umr. um þetta mál, en ég vil taka það fram, að fangavörðurinn er góðkunnur maður. Ég vil aðeins benda á eitt dæmi, sem sýnir, að ekki hefur verið tekið harðara á þessum fanga heldur en öðrum. Ég hyggt, að flestir hv. þm. muni, að meðan fangi þessi sat í fangelsi, skrifaði hann stóra blaðagrein um annað efni, og ég get upplýst það hér, að það þótti fyrirbrigði, að fangi, sem settur hafði verið inn fyrir það sama atriði, sem hann hafði skrifað um, skyldi láta slík skrif frá sér fara. Af þeirri ástæðu fannst þeim, sem grein þessi fjallaði um, ástæða til, að tekið væri fastara í taumana um eftirlit á þessum fanga, heldur en verið hafði.

Áður en þessum umr. lýkur, vildi ég segja nokkur orð um aðbúnað fanganna, vegna ummæla, sem fallið hafa hjá sunum hv. þm. Ég rakst á eitt atriði í grg., sem vakti athygli mína. Þar segir, með leyfi hæstv. forseta:

„Annars mega fangar á Litla-Hrauni hafa þægindi og annað, er þeir geta sjálfir útvegað, og hafði ég í klefa mínum sængurföt, stól, ritföng og gnægð bóka og blaða auk útvarpsheyrnartóls, er Hælið leggur til.“

Þetta eru nú ekki svo lítil þægindi í fangahúsi, en ég vildi aðeins benda hv. þm. á þetta. Ég hef víða séð fangahús erlendis, og þar er aldrei nema teppi í rúmunum, af þeirri orsök, að teppi er hægt að hreinsa. Ég er á sömu skoðun, eins og ég hef áður lýst yfir, að sjálfsgætt sé að þetta mál sé rannsakað. Eins og menn sjá

af skýrslu þessa fanga, hefur aðbúnaður hans ekki verið sem ákjósanlegastur, en þegar betur er að gáð, hefur hann haft það frjálsræði, sem óvíða mun tíkast erlendis. Honum er leyft að hafa gnægð bóka, auk þess var í klefa hans útvarpsheyrnartæki, sem hælið lagði til. Af þessari skýrslu er greinilega hægt að sjá, að sambúðin milli fangavardar og fanga hefur ekki verið góð, en af hverju það hefur stafað, skal ég ekki deila um.

Flm. (Brynjólfur Bjarnason): Ég sé ekki, að nauðsynlegt sé að fresta þessu máli, þar sem ekki er nokkur þörf á að hafa um það lengri umr. fyrr en rannsókn hefur farið fram. Um það virðast allir sammála.

Ég vil þakka hæstv. forsrh. fyrir undirtektir hans í þessu máli. Hann litur einnig svo á, að hér sé um að ræða svo alvarlegar ásakanir, að hvað sem líði sannleiksgildi þeirra, sé óviðunandi, að ekki verði látin fara fram rannsókn á þessum málum. Ef rannsóknin leiddi í ljós, að þessar ásakanir reyndust rangar, kæmi fram ábyrgð á hendur Hallgrími, sem bar þær fram. Um þetta er hæstv. forsrh. alveg sammála.

Hæstv. ráðh. andmælti því, sem ég hafði sagt í ræðu minni, að aðbúnaður fanganna á Litla-Hrauni væri svipaður og hjá einræðisþjóðum. En ég sagði, að fanginn hefði að sumu leyti haft sömu aðstöðu eins og meðal einræðisþjóðar. Hann var fleiri vikur að reyna að koma umkvörtunum sínum á réttan stað, og það tókst ekki, vegna þess að skrifstofustjóri dómsmálaráðuneytisins neitaði að taka við nokkrum bréfum frá þessum fanga. Eftir því sem hæstv. dómsmrh. hefur upplýst, hafði hann ekki gefið nein fyrirmæli um, að ráðuneytið mætti ekki taka við neinum umkvörtunum frá þessum fanga. Ég trúi því fyllilega, að hæstv. dómsmrh. eigi ekki sök á þessu, en þá verður málið því alvarlegra að því er snertir starfsmenn dómsmálaráðuneytisins. Ég talaði við skrifstofustjóran í síma og bar þessar umkvartanir fram við hann, en fékk ekkert annað en ónot sem svar. Hæstv. dómsmrh. munu ekki hafa verið allir málavextir kunnir fyrr en löngu seinna, enda er hann sammála öllum þeim hv. þm., sem hér hafa talað, um að nauðsynlegt sé að rannsaka þetta mál. En mér finnst mjög óviðeigandi að bera fram afsakanir fyrir málsaðila, áður en málið fer í rannsókn. Það er ekki rétt, að hér sé um að ræða skýrslu til dómsmálaráðuneytisins, heldur venjulega blaðagrein, nokkurs konar „reportage“, og kemur þess vegna ekkert þessum ásökunum við. Ég ætla alls ekki að ræða um sannleiksgildi þessara umkvartana, en ég get sagt það í tilefni af þeim umr., sem hér hafa farið fram, að allt það, sem ég hef getað fylgt með af þessum ásökunum, er rétt. Mér er persónulega kunnugt um, að eins og maður sagði við mann, veður allt uppi í skít á Litla-Hrauni. Er mikill munur á fangahúsinu hér í bænum, þar sem gætt er ýtrasta hreinlætis. Áður hafa komið fram líkar ásakanir og hér er um að ræða. T. d. hefur Eggert Þorbjarnarson skrifað ýtarlega grein um fangelsið á Litla-Hrauni, þar sem hann heldur því fram, að bú-

rekstrinum sé mjög ábótavant, og nefndi hann mörg dæmi máli sínu til sönnunar. Ég get þessa hér, ef til rannsóknar skyldi koma á þessum málum, þá sé þetta atriði rannsakað um leið. Ég er hv. 2. þm. Árn. sammála um það, að mjög vandasant verk sé að vera fangavörður, en því meiri nauðsyn ber til þess, að valdir séu hæfir menn í það starf. Það má vel vera, að þessi fangavörður á Litla-Hrauni hafi marga mann-kosti til að bera. Ég vil ekki rengja hv. 2. þm. Árn. um það; hann mun vera honum persónulega kunnugur. En af því, sem ég veit um framkomu fangavarðarins, hlýtur hann að skorta hæfileika til starfsins. Ef rannsókn málsins leiddi í ljós, að það væri rétt hjá hv. 2. þm. Árn., að fangavörðurinn hefði aðeins breytt eftir reglum fangahússins, sem hann var settur yfir, er málið enn alvarlegra. Þegar menn ræða um fangagæzlu, eru menn auðvitað ósammála, en um höfuðatriðið hygg ég þó, að allir séu sammála, sem sé það, að fangavörður þurfi að vera starfi sínu vaxinn. Ég vil þá minnast á eitt atriði, þ. e. innilokun fanganna fyrst eftir að þeir koma á hælið. Þessi innilokun er í sjálfu sér réttmæt, þar til rannsókn hefur farið fram á föngunum af lækni hálfu, en það er óeðlilegt, að þeir skuli þurfa að bíða eftir þessu lækni-vottorði í viku til hálfan mánuð. Hér er ekki hægt að hreinsa fangavörðinn undan sökum, því að hann hafði ekki gert læknum aðvart í þessu tilfalli, er um ræðir, fyrr en eftir 4 sólarhringa. Maður frá Eyrarbakka kom og kvartaði yfir þessu, þegar fangarnir höfðu kvartað, en fangavörður svaraði, að þetta væri venja þarna, því að fangarnir hefðu gott af að vita það, að þetta væri ekkert hótél. Þetta svar sýnir vel hugsun fangavarðarins.

Það skiptir á rauninni litlu máli, hvort þessi till. til þál. verður samþ. eða henni verður vísað til ríkisstj., aðeins ef rannsókn fer fram á þessu, sem um ræðir, og ég er ekki mótfallinn því, að till. verði vísað til ríkisstj., ef rannsókn verður látin fara fram.

***Eiríkur Einarsson:** Ég skal hafa þetta ör-stutt, því að mjög litlu er við að bæta, en ég

sé, að þegar ég hugsa mig um, þá er till. mín, sem samþ. var í Sp., ekki eins gömul og ég hélt, því að hún er frá 1939. Ég hef lítið tilefni til að ræða þetta mál frekar, en vil þó geta þess í sambandi við svar hæstv. forsrh. viðvikjandi minni eftirgretnslan, þegar hann segir, að þegar fangahúsið Skólavörðustígur 9 standi við Þjóðveg, þá megi hælið á Litla-Hrauni alveg eins vera það, að þessu tvennu er ekki saman að jafna, vegna þess að fangahúsið við Skólavörðustíg er innilokunarfangelsi, en hitt ekki, heldur er það hæli til þess að betra menn. Það eru ekki aðeins íbúar þorpanna þarna austurfrá, sem eru leiðir á þessum sífelldu samvistum við fangana, heldur einnig fangarnir sjálfir.

Ef ég væri dæmdur maður, sem þyrfti að taka út refsingu á slíku hæli, þá kærði ég mig ekki um, að á mér væri haldin hálfgerð sýning. Ef Litla-Hraun væri ekki vinnuhæli, þá gæti það alveg eins verið við Skólavörðustíginn, t. d. með því að stækka það hús, en hælínu hefur einmitt verið komið fyrir í sveit til þess að leyfa föngunum dálitla útivist, en til þess að það komi að gagni, þá er ekki gott að hafa hælið í þéttbýli. Mér þykir leitt, hvað lítið hefur orðið úr framkvæmdum viðvikjandi till. 1939, sem gaf þó góðar vonir, þegar hún var samþ., og mér hefði fundizt betra, ef hæstv. forsrh. hefði andmælt henni þá, í stað þess, eins og hann gerði, að lofa henni þegjandi fram að ganga, en segja svo nærri þrem árum seinna, að hann dragi í efa að hafa hælið annars staðar. Þessi krafa er ekki aðeins af mínum vörum, heldur almenn ósk fjölda manns, að hælið verði flutt á afskekktari stað, svo að bæði fangarnir verði í friði fyrir fólki í nágrenninu og fólkið í friði fyrir föngunum.

Forseti (GSv): Till. hefur komið fram að vísa málinu til ríkisstj.

ATKVGR.

Till. frá forsrh. um að vísa málinu til ríkisstj. samþ. með 27 shlj. atkv.

Pingsályktunartillögur ekki útræddar.

1. Vinnsla sildarlýsis.

Á deildafundum 6. marz var úthýtt frá Sp.:
Till. til þál. um verksmiðju til að hreinsa og
herða sildarlýsi (A. 36).

Á 4. fundi í Sp., 30. marz, var till. tekin til
fyrri umr.

Flm. (Ingvar Pálmason): Í grg. fyrir þeirri
þáltill., sem hér liggur fyrir, kemur það fram,
hverjum augum við flm. lítum á nauðsyn þessa
máls, og þarf ekki mörgum orðum um það að
fara.

Það er almennt viðurkennt, að oss Íslendingum
sé það brýn nauðsyn að geta komið þeim út-
flutningsvörum, sem við höfum að bjóða nú og
í framtíðinni, á markaðinn þannig, að það séu
frekar unnar vörur en hráefni, sem við sendum
frá okkur. Það er svo, að með aukinni fram-
leiðslu og útflutningi hefur stefnt að því, að
um mikinn hráefnaútflutning er að ræða. Það
sjá allir, að slíkt er vandraðaástand, og með
þeirri aukningu, sem alls staðar er í iðnaði í
heiminum, er hörmulegt til þess að bjóða, að við
erum að ýmsu leyti verr settir nú, hvað þetta
snertir, en við vorum allt fram á síðustu tugi
19. aldar. Þó að ekki væri um mikinn iðnað að
ræða, framleiddum við allt til klæðnaðar, ýzt
sem innst, jafnvel sjóklæði. Þegar ég byrjaði að
stunda sjó fyrir 50 árum, voru sjóklæði gerð úr
innlendum efnum, nema hattar og skór. Sama er
að segja um áhöld öll, húsgögn, amboð o. fl.
Allt var það unnið af íslenskum höndum, úr
innlendu efni. Á þessu hafa orðið miklar breyt.
Þó að ég óski ekki eftir þeim tímum, sem áður
voru, og sjái það ljóslega, að iðnaður hér getur
aldrei færzt í gamla horfið, tel ég, að hér sé
um svo mikið alvörumál að ræða, að það eigi
að rannsaka það í tíma, hvort við getum ekki
að einhverju leyti horfið af þeirri braut, sem
við gengum inn á, þegar útgerð jókst í landi
voru, að hugsa einungis um að framleiða mikið,
en gæta þess síður, hvern hag framleiðslan
færði oss í raun og veru. Annar aðalatvinnu-
vegur Íslendinga, sjávarútvegurinn, er svo settur,
að mikið þarf af erlendum efnum til hans:
efnið í fleyturnar, vélarnar í þær, rekstraraflíð
og veiðarfærin. Þessu verður ekki breytt, a. m.
k. ekki í stórum stíl. Nokkuð má e. t. v. færa
það til betra vegar, en gerbreytt verður því

ekki. Þá er hitt, sem við verðum að hafa hug-
fast, að það sem við framleiðum, sé gert eins
verðmætt og kostur er.

Um þáltill., sem hér liggur fyrir, og efni
hennar vil ég segja það, að full ástæða er til,
að henni sé gaumur gefinn frekar nokkru öðru,
því að sildarlýsisframleiðslan er svo mikill liður
í því, sem við framleiðum nú og í framtíðinni.
Það þarf ekki að kviða því, að menn verði ekki
sammála um, að hér sé um bráðnauðsynlegt
rannsóknarefni að ræða. Hitt er annað mál,
hverjar niðurstöður þeirrar rannsóknar verða,
en mér virðist allt benda til þess, að góðs ár-
angurs megi vænta.

Eins og vikið er að í grg., færum við flm.
fram fyrir þeirri skoðun okkar, að málinu geti
lyktað með góðum árangri, álitsgerð Trausta
Ólafssonar, sem birt er í Tímariti Verkfræðinga-
félags Íslands árið 1940. Við flm. berum engar
brigður á neitt, sem þar kemur fram, og álitum,
að þar sé allt á góðum rökum reist. En síðan
hefur þó viðhorfið breytzt, og þess vegna er
það ósk okkar, að nýjar rannsóknir verði látnar
fara fram.

Ég skal játa, að niðurstöður ritgerðarinnar,
sem ég nefndi, eru e. t. v. ekki eins æskilegar
og þeir hjartsýnustu hefðu óskað, en ég vil segja,
að síðan sú álitsgerð var samin, hefur við-
horfið breytzt oss í hag á þann hátt, að nú er
hægt að fá fé til stofnkostnaðar innanlands,
í stað þess, að í álitsgerð Trausta er gert ráð
fyrir erlendu lánsfé.

Að vísu er stofnkostnaðurinn mjög mikill, en
við verðum að gæta að því, að þetta fyrirtæki,
sem samkv. álitsgerðinni mundi þurfa 1½—2
millj. kr. í stofnfé, mundi sjálft standa undir
því stofnfé.

Það er heldur engin goðgá að hugsa sér, að
fyrirtækið væri rekið á þann hátt, að það stæði
sjálft undir rekstrinum, en ríkið undir stofn-
kostnaðinum, og því vil ég skjóta hér fram sem
minu sjónarmiði og held, að það sé fullkomlega
forsvaranlegt á tímum eins og nú eru, þegar
um er að ræða útflutningsvöru, sem ég fæ ekki
betur séð en við Íslendingar séum að miklu
leyti neyddir til að byggja okkar framtíðar-
afkomu á.

Ég er viss um, að Alþ. tekur þessari till. vel
og með fullum skilningi, og vil vænta þess, að
ríkisstj., einkum hæstv. atvmrh., láti einskis
ófreistað til þess að flýta fyrir því, að niður-
stöður fáiist, með það fyrir augum, að nú kynnu

að vera möguleikar til framkvæmda, sem síðar lokuðust.

Ég geri það að till. minni, að málinu verði vísað til nefndar. Þó að um mikið fjárhagsmál sé að ræða, finnst mér, að það ætti eins heima í allshn. Ég legg það samt á vald hæstv. forseta, hvað honum þykir hlýða. Ég tel rétt að vísa málinu til n., án þess að þurfi að ljúka þessari umr.

Ég læt hér staðar numið, í trausti þess, að Alþ. sýni þáttill. fullan skilning.

***Viðskmrh. (Eysteinn Jónsson):** Það mun vera skoðun flestra, að stefna beri að því að selja útflutningsvörurnar sem mest unnar, og margir líta svo á, að framtíðarskipulagið sé í sambandi við vinnslu á ísl. afurðum, t. d. vinnslu á sildarlýsi frekar en verið hefur.

Ég sneri mér til formanns sildarútvegsn. og spurði, hvernig þessi mál stæðu og hvort af hennar hálfu lægju fyrir sérstakar rannsóknir um möguleika í þessum efnun. Mér voru gefnar þær upplýsingar, að sildarverksmiðjustj. hefði haft málið með höndum og að framkvæmdarstj. hennar væri í Ameríku og hefði sérstaklega verið beðinn fyrir athugun á þessu máli. Ég fór fram á að fá skýrslu hans og býst við að fá hana bráðlega. Mér er auk þess kunnugt um, að út af þál. frá síðasta þingi var Trausta Ólafssyni falið að athuga málið, og hann hefur skilað skýrslu til atvnrn. Ef frekari rannsóknar verður þörf, mun ég, þegar ég hef séð skýrslu framkvæmdarstjóra sildarverksmiðjustj., beita mér fyrir því, að þeim verði hraðað sem mest.

Ég vil að lokum lýsa yfir því, að ég er algerlega samþykkuð þáttill., sem fyrir liggur.

***Finnur Jónsson:** Till. þessi er í raun og veru ítrekun á þáttill., sem ég bar fram á þingi 1939 og þá var samþ. Í þeirri þál. var ákveðið að fela ríkisstj. að láta fram fara fullnaðar-rannsóknir á því, hvort ekki mundi borga sig að koma upp verksmiðju til að hreinsa og herða sildarlýsi, og ef þær rannsóknir leiddu í ljós, að það mundi arðvænlegt, átti ríkisstj. að leggja um það frv. fyrir Alþ. Till. mín frá 1939 er því viðtækari en sú, sem nú liggur fyrir. Ég geri ráð fyrir, að þessar rannsóknir hafi farið fram, en niðurstöðurnar hafa ekki verið lagðar fyrir Alþ., og er því líklegt, að þáverandi ráðh. þessara mála hafi ekki virzt rannsóknirnar leiða í ljós, að slík verksmiðjubygging mundi svara kostnaði.

Stríðið hefur e. t. v. eitthvað breytt þeim niðurstöðum, sem rannsóknirnar kunna að hafa leitt í ljós, en síðan hefur sildarverksmiðjustj. haft mikinn áhuga á þessu máli, og þegar forstjóri hennar fór utan s. l. haust, var honum falið að útvega tilboð í vélar og hefur fengið þau. Þegar hann var hér á dögnum, var hann ekki búinn að vinna úr skýrslum sínum, en bjóst við að ljúka því bráðlega.

Ég tel, að hér sé um mikilsvert mál að ræða, og finnst það vera komið á það stig, að till. þyrftu að vera ákveðnar en þáttill., sem fyrir liggur. Allir vita, að með hverjum mánuði, sem líður, verður erfiðara að fá vélar til landsins, og

þó að á næstu mánuðum gætu fengist vélar frá Ameríku, getur dráttur til næsta þings gert það, að ekki yrði hægt að framkvæma neitt. Ég tek undir nauðsyn þess, að rannsóknir verði nú látnar fara fram, þar eð engar framkvæmdir hafa orðið samkv. þál. frá 1939, en álit, að til þess að þessi þáttill. komi að tilætluðum notum, þurfi hún að vera orðuð á ákveðnar hátt. Ef sjútvn. fengist til að athuga þau tilboð, sem forstjóri sildarverksmiðjustj. hefur meðferðis, væri rétt, að áhugamenn slægju sér saman og reyndu að flytja frv. um byggingu slíkrar verksmiðju á þessu þingi. Ef hægt væri að taka endanlega ákvörðun á þessu þingi, væri ekki ólíklegt, að hægt væri að hrinda einhverju í framkvæmd.

***Atvnrh. (Ólafur Thors):** Ég þarf engu við að bæta það, sem hæstv. viðskmrh. sagði um gang þessa máls. Málið er margrætt og hefur verið á döfinni í mörg ár. Skömmu eftir að ég tók við stj. sildarmálanna, það ég Trausta Ólafsson að rannsaka möguleika á framkvæmdum, og málið var í rannsókn, þegar till. 1939 kom fram, og málið er enn í rannsókn. Trausti Ólafsson lét ráðuneytinu í té skýrslu, og síðan hefur ráðuneytið verið í sambandi við færustu aðila á þessu sviði, t. d. sildarverksmiðjustjórnina. Rannsóknir hafa farið fram í viðtækari mæli á því, hvort arðvænlegt væri að reisa slíka verksmiðju. Ég tel mig ekki, með þeim upplýsingum, sem fyrir liggja, dómbæran um það, hvort þetta yrði arðvænlegt fyrirteki, eins og nú er ástatt um kostnað allan. Hins vegar tel ég líkur benda til þess, að framtíðarbrautin liggir í þessa átt. Og það gæti vel hugsast, að endanleg niðurstaða í þessu máli færdi okkur heim sanninn um, að aðalhnagðurinn af að byggja slíka verksmiðju gæti legið í því, að við með því værum óháðari félagsamtökum þeirra hringa, sem skammta okkur verð á sildarlýsinu. En ég verð að jata, að mér þykir ekki líklegt, þó að rannsókn leiddi í ljós, að hér væri um samilega arðvænlegt fyrirteki að ræða, að okkur væri gerður þess kostur að fá vélar til slíkrar verksmiðju frá því landi, sem við eigum helzt skipti við og fáum okkar nauðsynjar frá, Bandaríkjunum, eins og nú er komið högum þeirrar þjóðar. Þetta er hugboð mitt, eftir öðru að dæma, eftir því, hvernig stöðugt harðnar á dalnum um aðdrætti og stöðugt fara versnandi horfur á nauðsynlegum farkosti af hendi Bandaríkjanna til uppfyllingar á eldri lofordum um flutninga, og ég tel því, að það sé ekki líklegt, að við mundum nú í náinni framtíð fá möguleika til að kaupa slíkar vélar eða flytja hingað. Þetta er ekki eftir rannsókn, heldur hugboð mitt.

Mér þykir rétt að láta rannsókn halda áfram um þetta, og ég býst við, að viðskmrh. láti gera það.

Ég get skýrt frá því, að þrátt fyrir það að sendiherra Íslands í Washington hefur útvegað okkur mjög hátt útflutningsleyfi frá Bandaríkjunum fyrir vélasamstæðum fyrir áframhaldandi stækkun Sogsvirkjunarinnar, og þrátt fyrir það, að það er sannanlegt mál, að aðstaða Sogsvirkjunarinnar til þess að tryggja Bandaríkjasetulið-

inu nauðsynleg afnot rafmagns er nú orðin hæpin og fer versnandi, þá eru engar líkur til þess, að við getum fengið trygga útflutningsmöguleika til þess að flytja þær hingað, fyrr en eftir ár hér frá að telja. Og hér er þó sá aðstöðumunur, að ég býst við, að bygging sildarlýsisverksmiðju sé ekkert nauðsynjamál Bandaríkjamanna hér á landi; en aukning Sogsvirkjunarinnar er beinlínis þeirra hagsmunamála.

Ég þarf svo ekki um þetta fleira að segja; en ég tel, að þessar upplýsingar, sem ég nú hef dregið á, um þær hæpnu líkur fyrir því, að unnt verði að fá þessar vélar keyptar og fluttar hingað, eigi þó ekki að draga úr því, að þessi þáttill. verði samþ. og áframhaldandi gangskör gerð að rannsókn þessa máls.

ATKVGR.

Till. vísað til allshn. með 27 shlj. atkv.

Umr. frestað.

Á 18. fundi í Sp., 20. marz, var till. tekin til frh. fyrri umr. (A. 36, n. 379).

Forseti tók málið af dagskrá, og var það ekki á dagskrá tekið frammar.

2. Siglufjarðarvegur.

Á deildafundum 16. marz var útbýtt frá Sp.:

Till. til þál. um lagningu Siglufjarðarvegur (A. 58).

Á 4. fundi í Sp., 30. marz, var till. tekin til fyrri umr.

Forseti tók málið af dagskrá.

Á 5. fundi í Sp., 31. marz, var till. aftur tekin til fyrri umr. (A. 58, 71, 78).

*Einar Arnason: Þessi þáttill., sem hér liggur fyrir, er þess efnis að skora á stj. að gera nú á næsta sumri átak nokkurt til þess að fullgera að nokkru leyti veg frá Siglufirði að Ketilási, til þess að Siglufjörður geti komizt í akvegasamband við önnur héruð. Ég tel ekki þörf að fara mörgum orðum um þessa till. Vegagerð yfir Siglufjarðarskarð er svo kunn hér á þingi, og þingið hefur raunar viðurkennt nauðsynina á að gera þennan veg til þess að koma Siglufirði í vegasamband við aðra landshluta, að um það þarf ekki að ræða. Það eru nú allmörg ár, síðan byrjað var á þessum vegi, og er þegar komið nokkurt fé í hann frá ríkissjóði og frá einstökum mönnum og stofnunum og jafnvel frá Siglufjarðarbæ. Siglufjarðarbúum er mjög mikil nauðsyn að fá þennan veg og hafa mjög mikinn áhuga fyrir, að hann verði fullgerður, og þess vegna hafa þeir lagt fram talsvert fé til þess að flyta fyrir lagningu hans, en þó að búið sé að vinna að þessum vegi í nokkuð mörg ár, er hann ekki kominn enn þá nema upp undir háskarðið Siglufjarðarmegin, og er þá allmikið eftir til þess að ná sambandi við bilferan veg í Skagafjarðarsýslu. Þess vegna er það, að allir þeir fjármunir, sem lagðir hafa verið í veginn fram að þessu, koma í raun og

veru enn að engum notum. Og ef ekki verður lagt meira í veginn en gert hefur verið undanfarin ár, má gera ráð fyrir, að þessi vegagerð standi í mörg ár enn þá og Siglufjarðarbær verði jafnvegalaus til annarra héraða og verið hefur frá alda öðli.

Á vetrarþinginu í fyrra bárum við, sem að þessari till. stöndum, fram till. um þennan veg, þar sem skorað var á stj. að fullgera þennan veg alla leið á næstkmandi sumri. Þessi till. hygg ég, að hafi haft talsvert fylgi í þinginu, en þó urðu það örlög hennar, að hún var aldrei tekin til umr., jafnvel þótt hún lægi fyrir í fulla 2 mánuði. Hún var nokkrum sinnum á dagskrá, en ætíð tekin af dagskrá, án þess að hún væri rædd, og með þessu tókst að koma þessari till. fyrir kattarnef.

Þegar séð var, hvernig fór með þessa till., var það, að ýmsir menn á Siglufirði hófust handa á síðasta sumri. Það munu hafa verið bílstjórar, verzlunarmenn og ýmsir íþróttamenn þar, sem tóku sig til um að reyna að hrinda þessu máli eitthvað áleiðis með því að leggja fram gjafavinnu í veginn. Þessir menn höfðu að visu engan tíma nema hvíldarstundir sínar, en þær notuðu þeir. Auk þess tókst þeim að fá ofurlitinn styrk frá bæjarfélaginu og sildarútvegsnefnd og verksmiðjum ríkisins til þess að greiða vönum verkstjóra kaup til þess að starfa við veginn. Þeim tókst með þessu móti að ryðja upp að háskarðinu og voru auk þess byrjaðir vestan skarðsins, en vitanlega var þeim alveg ofvaxið að vinna við háskarðið sjálft, því að til þess þarf talsvert mikið fé og auk þess vinnuvélar, því að þar þarf að sprengja mikið niður, en álitíð er, að takast muni með litlum kostnaði að ryðja veginn frá háskarðinu og niður að Hraunum í Fljótum, svo að þar verði bilfær vegur. Hins vegar er þá eftir spottinn frá Hraunum að Ketilási, til þess að komist verði í fullkomið vegasamband. Þessi till. gengur að því leyti skemmra en till. á vetrarþinginu í fyrra, að hún gerir ekki ráð fyrir, að vegurinn sé lagður nú á partinum frá háskarðinu og vestur að Hraunum í Fljótum, heldur verði hann ruddur.

Ástæðan til þess, að till. gengur ekki lengra, er sú, að við flm. töldum, að það kynni að vera nokkrum erfiðleikum bundið að fá veginn fullgerðan.

Ég vænti þess, að Alþingi sýni málinu fullan skilning, svo að á næsta sumri verði það átak gert, að bilfært verði frá Siglufirði til annarra landshluta.

Ég vil mælast til þess, að till. verði vísað til fjvn., og skýt því til forseta, hvort ekki sé rétt, að umr. sé frestað, unz hún hefur athugað málið.

*Gísli Guðmundsson: Ég hef leyft mér að bera fram vatill. á þskj. 71 við þessa þáttill. og fer þar fram á, að fé sé veitt til að ljúka vegi yfir Öxarfjarðarheiði. Það eru nú víst 5 eða 6 ár, síðan ég hreyfði því hér, að veg þennan yrði að ryðja hið fyrsta. En verkið gat ekki byrjað fyrr en í fyrra sumar. Þá hafði Alþingi veitt til þessa nokkra upphæð, framhald þess kemur í ár, en nægir alls ekki til að ljúka verkinu, nema aukið sé við. Mjög mikill áhugi hefur verið fyrir þessu

í sveitunum austan heiðarinnar. Þar er talsvert yfir þúsund manns, sem kæmist í vegarsamband við aðra landshluta með þessari vegagerð, — fleiri eftir en áður að Brekkaheiðarvegur kom, sem opnar Langanesströndina. Það eru góðar og frjósamar sveitir og hafa orðið þar miklar framfarir síðari árin, og vegurinn yrði þeim þýðingarmikil umbót. Kostnaður yrði varla meiri en 5—10% þess kostnaðar, sem af aðaltill. leiðir, og munar því ekki miklu, ef þingið vill á annað borð sýna þann stórhug að verja fé til þessa í sumar.

Ég get fullyrt, að í sveitum þar mundi fást vinnukraftur til að ljúka verkinu. T. d. komu til mín nýlega þeir ungir menn þaðan, sem hafa verið í Bretavinnu, og sögðust undir eins fara úr henni og leggja hönd á þetta verk, ef því fengist aflokið í sumar.

***Bergur Jónsson:** Á þskj. 78 er brtt. frá mér við brtt. á þskj. 71, og er þar farið þess á leit, að fullgerður verði Kollabúðarheiðarvegur norður að Ísafjarðardjúpi og fyrirsögn þáltill. verði: Till. til þál. um vegalagningar.

Þessi vegur er áframhald af Vesturlandsvegi. Það er eftirtektarvert, að vegagerðir fyrir Vestfirði hafa verið svo hrapallega vanræktar, að þeir eru eini landshlutinn, sem enn er ekki í sambandi við aðalsamgangnaleiðir landsins. Á þrem síðustu fjárlögum hefur verið veitt nokkur upphæð til vegar þessa úr Þorskafríði í Langadal, tvö árin 10 þús. kr., en nú eru það 15 þús. kr. að viðbættum 10 þús. kr. af benzinskatti og 10 þús. kr., sem ganga til Langadalsvegar, er mæta skal Kollabúðarheiðarveginum, sem nú er kominn í Þorskafríðarbotn. Þótti réttara eftir rannsókn að leggja hann yfir Kollabúðarheiði en Þorskafríðarheiði. Hér þarf sennilega miklu minna fé en á hinum stöðunum, sem um er rætt, en mikið unnið með því að koma heilum landshluta í vegasamband við Reykjavík og aðra landshluta. Þegar vegurinn er þetta langt kominn, er það alls ekkert sérstakt hagsmunamál míns kjördæmis að fá hann fullgerðan, heldur Vestfjarða í heild. Þar sem verkið er ekki dýrt, en hins vegar margra milljóna kr. tekjauki á fjárlögum, er ekki nema eðlilegt, að þingið taki vel undir tillöguna. Á fjárlfrv. sé ég ekkert ætlað til þessa vegar, og furðar mig á þeim misskilningi, ef álitnið hefur verið, að hann yrði fullger í sumar án frekari framlaga. Vona ég, að hv. fjvn. athugi þetta mál ásamt hinum vegagerðunum.

ATKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 29 shlj. atkv. og umr. frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dagskrá tekin framár.

3. Hlutaþréfakaup í Útvegsbankanum.

Á deildafundum 23. marz var útbýtt frá Sp.:

Till. til þál. um kaup á hlutaþréfum Útvegsbanka Íslands h/f (A. 91).

Á 5. fundi í Sp., 31. marz, var till. tekin til fyrri umr.

***Flm. (Jóhann Jósefsson):** Herra forseti! Þetta mál var til umr. á síðasta þingi og hefur raunar verið tekið til meðferðar áður. Og ég held óhætt sé að segja, að þm. hafi smátt og smátt sannfærzt um, að það er réttlætismál og verður ekki stöðv. að. Málið var afr. á síðasta þingi með rökst. dagskrá, þar sem ríkisstj. var falið að vinna að því. Dagskráin hljóðar svo, með leyfi hæstv. forseta: „Í trausti þess, að ríkisstjórnin láti fara fram athugun á framboðum og verðgildi hlutaþréfa Útvegsbanka Íslands h/f og leggi fyrir næsta Alþingi tillögur sínar um, hvort ríkissjóður skuli kaupa hlutaþréf þau, sem um ræðir í þáttill., og með hvaða skilyrðum, ef til kemur, svo sem kaupverð, árlegt framlag ríkissjóðs til kaupanna og að keypt verði af þeim einum, er voru upphaflega eigendur þréfanna, tekur þingið fyrir næsta mál á dagskrá.“

Þetta var að visu till. minni hluta fjvn., en meiri hlutinn lagði til, að samþ. yrði till. samhljóða þeirri, sem hér er nú borin aftur fram. Þótt hún næði þá ekki fram að ganga og rétt þætti að biða aðgerða ríkisstj., horfir nú öðruvísi, þar sem ekkert hefur komið fram frá ríkisstj. og ætla má, að meiri hl. fjvn. sé ákveðinn með þeirri laun, sem hann lagði til, að gerð yrði. Okkur þótti mega una við úrslitin í fyrra í trausti þess, að ríkisstj. hæfist handa, en nú heyrir ekkert frá henni, þótt langt sé liðið á þing.

Við flm. höfum því tekið okkur saman um að koma enn þá fyrir þingið með þetta mál og höfum gert álit meiri hl. fjvn. að okkar orðum. Öllum hv. þm. er þetta mál vel kunnugt, svo að ekki þarf að fara um það mörgum orðum. Ég trúi því ekki, fyrr en ég tek á, með öllum þeim atburðum, viðburðum og viðleitni, sem nú er verið að gera í opinberu lífi til þess að jafna hlutskipti þegna þjóðfélagsins með ýmiss konar ráðstöfunum, að ekki sé hægt að fá nægilega marga þm. til þess að skilja, að það er mesta óréttlæti að búa svo að þegnum þjóðfélagsins, sem hafa safnað sér sparifé, að ábyrgjast sumum þeirra, ekki aðeins með hverju þútti og plaggi, sem bankinn á, heldur líka með ábyrgð ríkissjóðs, en láta aðra missa sínar sparifjáreignir a. m. k. um ófyrirsjáanlegan tíma, því að ég verð að kalla það ófyrirsjáanlegan tíma, sem mest af eignum þessara manna sitja fastar og svara engum arði og hafa ekki mér vitanlega verið taldar gott veð.

Nú er vitanlegt, að sú stofnun, sem þetta fé er fast í, er ekkert illa stæð. En þannig hagar til, að ríkið á mestan hluta í þessari stofnun, en þeir, sem að þessum sparisjóðshlutaþréfum standa, hafa engin áhrif á bankans inngang og útgang, hvernig honum er stjórnað og hvað þar er samþ. og eru gersamlega áhrifalausir eigendur í þessari stofnun, en ríkið hins vegar ræður öllu.

Og þar sem þessir menn hafa þá ánægju, ef ánægju skyldi kalla, að vera hluthafar án þess að njóta þess á nokkurn hátt, þá finnst mér, að ekki sé sæmilega búið að þessum mönnum af ríkisins hálfu, nema þeim sé gefinn kostur á, að ríkið innleysi þeirra hlut, eins og farið er fram á í þessari till. Ég hef aldrei haldið fram, að þessir menn mundu vinna mál gegn ríkinu, ef út í það væri farið, en hinu hef ég haldið fram og skal gera, meðan ég má, að þeir eiga þá fyllstu sanngirniskröfu, sem nokkur maður getur átt, að ríkisvald og ríki rétti þeirra hlut. Það var af völdum ríkisins, að farið var með þetta sparifé eins og farið var. Það er mikill sannleikur, sem einn fjármálamaður sagði við mig fyrir nokkru, að ríkisvaldið ætti aldrei að láta það viðgangast, að nokkur maður tapaði sparifjárinna sinni, hvort sem hún væri í banka eða sparisjóði. Þó að erfitt sé að koma þessari fallegu hugsun í framkvæmd, þá er víst, að það er heilbrigð stefna af ríkisvaldinu að stuðla að því eftir mætti, að fólkið safni sparifé. Þeir, sem hér er um að ræða, hafa lagt sitt fé í sparisjóð banka á sínum tíma á sama hátt og menn leggja sparifé sitt nú inn í Landsbankann og Útvegsbankann og hafa ábyrgð banka og ríkis. Áhrif ríkisvaldsins urðu til þess, að þessir menn urðu að fórnari parti, helmingi, af innstæðum sínum, en engin ástæða er nú til að láta viðgangast, að menn festi fé sitt á þennan hátt um ófyrirsjáanlegan tíma. Hæstv. fjmrh. lýsti því yfir við fram-sögu fjárl. hér, að ríkið hefði haft um 17 millj. kr. tekjur umfram það, sem búið hafði verið við, og þegar hagur ríkissjóðs er svo góður, ætti að vera fjöður af fati fyrir ríkissjóð að láta þessa þegna njóta þess, að ríkissjóðshagur er góður og hjálpa þeim til þess að ná rétti sínum. Ég vil minna hv. þm. á, að flest eru þetta menn, sem ætluðu sér, þegar þeir lögðu inn þetta fé, að eiga það til ellidaganna og eru nú orðnir gamlir og hafa fæstir nokkur tók á að færa sér á nokkurn hátt þann svo kallaða stríðsgróða í nyt.

Menn hafa nú í dag talað mikið um brúargerðir, og þeirra er að sjálfsögðu allra þörf. Ég vil mælast til, að hv. þm. hjálpist til með samþ. þessarar till. að brúa það bil, sem fyrir rás viðburðanna hefur skapast milli sparifjáreigendanna í landinu, hjálpa þeim mönnum, sem eru nú margir hverjir illa stæðir fjárhagslega, til þess að fá aftur það fé, sem þeir á sínum tíma í góðri trú lögðu fram til þess að bjarga einni bankastofnun landsins, brúa bilið milli þessara manna og þeirra, sem í gær og í dag og á morgun lögðu og leggja fé í banka landsins og sparisjóði með ríkissjóðinn sjálfan sem ábyrgðarmann. Þetta bil þarf að brúa, og má m. a. gera það með því að taka undir þessa þáltill., sem er nákvæmlega eins orðuð og fer fram á það sama og meiri hluti fjvn. vildi láta gera á þinginu í fyrra.

Það getur vel verið, að sjálfsagt þyki að visa þessu máli til fjvn. aftur, ég skal ekki fást um það, en ég vil treysta því með tilliti til breyttra ástæðna, að þeir nm., sem á síðasta þingi báru fram dagskrártilll., geti nú fallið á að afgr. málið eins og meiri hl. vildi láta gera á þinginu í fyrra.

***Viðskmrh. (Eysteinn Jónsson):** Þetta mál hefur verið áður flutt hér á þingi, eins og hv. flm. sagði. Síðast var það til meðferðar á þingi í fyrra. Þá var samþ., að fram skyldi fara nokkur athugun á málinu. Ég vissi ekki, að málið var á dagskrá í dag og hef því ekki með mér niðurstöður þeirrar athugunar, sem fram átti að fara um þetta. Ég legg til, að málinu verði vísað til fjvn., og er þá hægt að láta koma fyrir hana, áður en málið verður aftur rætt hér, þær niðurstöður, sem aflað var frá því í fyrra.

***Flm. (Jóhann Jósefsson):** Ég heyri á orðum hæstv. ráðh., að sú athugun, sem gert var ráð fyrir í dagskránni á þingi í fyrra, hefur þá ekki farið fram enn, en sjálfsagt er tóm til að gera hana enn þá. Mér þykir vænt um, að hæstv. ráðh. býst við, að þessi athugun fari fram, en að sjálf-sögðu þarf hún ekki að tefja fyrir samþykkt þessarar till., vegna þess að hér er ekki farið fram á, að þessi bréf verði keypt öðru verði en því, sem stj. telur hæfilegt að athuguðum öllum málavöxtum. Um málavextina vona ég, að það komi í ljós, að ríkið sjái sér fært að kaupa þessi bréf allgóðu verði fyrir þá, sem selja, eftir því sem ég hef frétt af hag stofnunarinnar upp á síðkastið.

Ég vil svo vona, að hæstv. ráðh. leggi sitt lið ásamt hv. n. að leiða málið til farsælegra lykta.

ATKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 23:1 atkv. og umr. frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dagskrá tekin frammar.

4. Brúargerð á Hólsá.

Á 3. fundi í Sp., 26. marz, var úthýtt:

Till. til þál. um brúargerð á Hólsá (A. 109).

Á 5. fundi í Sp., 31. marz, var till. tekin til fyrri umr.

***Flm. (Sveinbjörn Högnason):** Till. þessa um brúargerð á Hólsá höfum við þm. Rang. borið fram samkvæmt eindreginni ósk búenda í Vestur-Landeyjum og Þykkvabæ. Bændur þar í Landeyjunum sunnanverðum hafa eiginlega ekkert vegarsamband. Þar eru öðrum megin troðningar, sem naumast eru færir, meðan þurrast er, um sumartímann, en á aðra hönd Hólsá, sem er ferjuvatn og myndast úr Þverá, eftir að báðar Rangár eru í hana fallnar. Yfir það stórvað þurfa þeir að sækja atvinnu sína og aðdrætti og koma afurðum frá sér, og má nærri geta, hve örðugt það er. Það er hart á, að þessar jarðir, sem margar eru ágætar frá náttúrunnar hendi, haldist í byggð, nema að sé gert. Þann góða vetur, sem nú er, hefur verið ófært langan tíma með mjólk þá leið, og á sumum vetrum getur það orðið ófært mánuðum saman. Þegar þessir menn eru þannig útilokaðir frá nauðsynlegum viðskiptum, verður búskapurinn örðugur. Því

þarf enginn að furða sig á þeim mikla áhuga, sem vaknaður er á brúargerðinni. Ýmsir munu óttast, að bæði efni og vinnukraftur muni torfenginn. En nú rekur, sem kunnugt er, óvenjumikið þar á söndunum og talsvert af því efni hæft til brúargerðar — og fyrirhugað til þess. Nægir menn munu fást þarna vegna hins almenn áhuga. Og fjölda vinnudagsverka hafa menn þegar lokað og bætist stöðugt við. Sé ég ekki ástæðu til að óttast, að þetta hindri framkvæmdina.

Það er fátt, sem nú er frekar ástæða til að gera en léttu undir með þeim, sem í sveitunum vilja búa, og mæta áhuga þeirra til umbóta með fullum skilningi. Margir úr þessari sveit vinna nú í Bretavinnu, en mundu hverfa heim til þessa verks, ef kostur gæfist á því. Og það er okkur hagnaður, að menn hverfi að umbótum í okkar eigin landi, svo að þær þurfi ekki að falla niður.

Þar sem þetta verk verður að vinnast, áður en langt um liður, og nú eru skilyrði til þess fyrir hendi, efni og vinnu mun ekki skorta mjög, fæ ég ekki skilið, að nokkur þm. vilji verða til að tefja framgang þess. Og ég vil eindregið mæla með því, að Alþingi komi móti óskum búendanna. Ég óska, að till. verði vísað til fjvn.

ATKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 25 shlj. atkv. og umr. frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dag-skrá tekin frammar.

5. Brúargerð á Eldvatn í Meðallandi.

Á 3. fundi í Sp., 26. marz, var útbýtt:

Till. til þál. um brúargerð á Eldvatn í Meðallandi (A. 114).

Á 5. fundi í Sp., 31. marz, var till. tekin til fyrri umr.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 26 shlj. atkv. og umr. frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dag-skrá tekin frammar.

6. Drykkjumannahæli.

Á 4. fundi í Sp., 30. marz, var útbýtt:

Till. til þál. um drykkjumannahæli (A. 117).

Á 5. fundi í Sp., 31. marz, var till. tekin til fyrri umr.

Flm. (Pétur Ottesen): Eins og hv. alþm. kannast við, hefur till. um þetta mál legið nokkr-

um sinnnum áður fyrir Alþ. Guðrún Lárusdóttir, þáverandi landsk. þm., flutti málið fjórum sinnum í Ed., bæði í frv.formi og till.formi, og var þáttill., sem fól í sér áskorun til ríkisstj., einu sinni samþ., en lengra áleiðis hefur þetta mál enn þá ekki komizt. Nú hefur utan þings vaknað allmikill áhugi fyrir að hrinda þessu máli áfram. Bindindisfélögin, bæði góðtemplarareglan og sömuleiðis bindindisfélögin í skólum, hafa hafið fjársöfnun í þessu skyni, sem þegar hefur borið nokkurn árangur. Fyrirhugað er, að ýmis félög í þessu þjóðfélagi, sem starfa að mikilsverðum umbótum, haldi mót á Þingvöllum á komanda sumri, og eitt af þeim aðalmálum, sem þar verða rædd, er að gera ráðstafanir og bindast samtökum til að hrinda þessu máli í framkvæmd. Auk þess, eins og getur um í grg. till., hefur einn mikils metinn maður í Reykjavíkurbæ, Jón Pálsson, sýnt þessu málefni mikinn vinarhug og áhuga með rausnarlegri gjöf, sem hann gaf á síðasta ári, svo að nú hefur meðal almennings risið allsterk alda til þess að koma nýjum skrið á þetta mál. Það leiðir því af sjálfu sér um svo mikið þjóðfélagslegt nauðsynjamál sem þetta, að Alþ. hlýtur fyrir sitt leyti að leggja því nokkurt lið. Þess vegna fer þessi till. fram á, að ríkisstj. verði heimilað á þessu ári að verja allt að 150 þús. kr. til að stofna drykkjumannahæli. Nú er ekki vist, að hægt verði sökum ýmislegra ástæðna, svo sem erfiðleika á að afla byggingarefnis, að koma þessu máli langt áleiðis á þessu ári, þó að þörf á því sé vitanlega brýn. Þess vegna er það lagt til í þessari till., að ríkisstjóður leggi undir öllum kringumstæðum þetta fé fram, en það, sem ekki verður hægt að nota í þessu skyni nú, verði lagt til hliðar, svo að það sé tiltækt, undir eins og úr rættist með að halda þessum framkvæmdum áfram.

Enn fremur leiðir af sjálfu sér, að hæli þessu þarf að ákveða stað, og höfum við flm. vikið að því í grg., að heppilegt mundi vera að gera nú þegar ráðstafanir til þess að festa kaup á hentugu landi. Álitum við, að bezt væri, að slíkt hæli væri þar, sem jarðhiti er fyrir hendi og auk þess nokkurt landrými til ræktunarframkvæmda og annarrar iðju, sem þeir menn, sem á þessu hæli mundu verða, gætu innt af hendi. Verður að leggja nokkra áherzlu á, að ekki verði dregið á langinn að ganga frá þessari hlið málsins. Auk þess leiðir af sjálfu sér, að taka þarf ákvörðun um, hversu stórt þetta hæli eigi að vera og með hvaða tilhögun eigi að hafa það, og er gengið út frá, að stj., í samráði við landlækni og aðra kunnáttumenn á þessu sviði, taki ákvarðanir um það, og einnig þarf náttúrlega að fenginni þessari undirstöðu í málinu að gera áætlun um húsbýggingu og annað, sem að þessu lýtur. Þetta eru allt atriði, sem nauðsynlegt er að framkvæma í sambandi við þetta mál, og liggur ekkert fyrir, sem ætti að torvelða, að þessum hluta verksins verði nú hrundið í framkvæmd.

Mér þykir svo ekki ástæða til að reifa þetta mál frekar, en legg til, að þessari umr. málsins verði frestað og málinu vísað til n., sem ætti sennilega að vera fjvn., þar sem fjárhagsatriði þessa máls er vitanlega stór liður í því.

ATKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 28 shlj. atkv. og umr. frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dag-skrá tekin frammar.

7. Brúargerðir á Miðá og Hörðudalsá.

Á 4. fundi í Sp., 30. marz, var útbýtt:

Till. til þál. um brúargerðir á Miðá og Hörðudalsá í Dalasýslu (A. 123).

Á 5. fundi í Sp., 31. marz, var till. tekin til fyrri umr.

Þorsteinn Þorsteinsson: Þar sem 1. flm. er ekki við látinn, vil ég fylgja till. á leið með nokkrum orðum, þótt meginástæður hennar séu teknar fram í grg. Þar er sýnt, hve mikið nauðsynjamál þetta er fyrir sveitir þær, sem hlut eiga að máli, bæði til þess að þær komi frá sér mjólk og öðrum afurðum og geti dregið að sér nauðsynjar, — og þá eigi sízt, hver nauðsyn er á brúm, þegar sækja þarf lækni í lífsnauðsyn og ár geta orðið ófærar dægum saman. Miðá er að vísu ekki stórt vatnsfall. En hún er svo laus í botni, að hún er ófær bilum, nema mjög lítið vatn sé í henni. Síðasta áratug hefur Dalasýsla ekki fengið nema eina á brúaða. — Ég tel ekki smásprænu, sem brúuð var uppi undir Bröttubrekku. — Það er því áreiðanlega ekki nema sanngjarnt, að Alþingi láti nú ekki héraðið verða svo afskipt lengur. Og þessar brúargerðir eru mjög aðkallandi. — Annars óska ég, að umr. verði frestað og till. vísað til fjvn.

ATKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 26 shlj. atkv. og umr. frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dag-skrá tekin frammar.

8. Áfengismál.

Á deildafundum 7. apríl var útbýtt frá Sp.: Till. til þál. um áfengismál (A. 133).

Á 6. fundi í Sp., 14. apríl, var till. tekin til meðferðar, hvernig ræða skyldi.

Að till. forseta var ákveðin ein umr.

Á 7. fundi í Sp., 22. apríl, var till. tekin til einnar umr.

Flm. (Pétur Ottesen): Við höfum fjórir alþm. flutt þáttill. þá um áfengismál, sem hér liggur fyrir til umr.

Alþt. 1942. D. (59. löggjafarþing).

Ástæðan til þess, að við höfum nú hreyft þessu máli, er sú, að sú varúðarráðstöfun, sem stofnað var til hér fyrir alllögnum tíma af hálfu ríkisstj. um að loka algerlega áfengisbúðum ríkisins, að gefnu tilefni vegna þess ástands, sem skapað hafði hér á þessu landi um hrið, — þessi varúðarráðstöfun virðist nú vera mjög að bila. Því að það, sem af er þessu ári, hefur verið horfið frá þeirri lokun, sem stofnað hafði verið tvívegis til af hálfu ríkisstj. Að vísu hefur vinsalan ekki verið opnuð alveg upp á gátt, getur maður sagt. En hins vegar hafa þau undanbrögð verið höfð frá þeirri lokunarákvörðun, sem gerð var, sem virðast vera á hraðri leið með að stefna þessu máli inn í þann farveg, að það stappar nærri því, að vinverzlunin sé opnuð aftur. Þetta virðist okkur flm. þessarar þáttill. svo alvarlegt mál, að við viljum láta koma fram — og getum ekki forsvarað annað gagnvart þjóðinni en að láta koma fram — þáttill. á Alþ. um það, að þessu máli sé nú aftur kippið í það horf, sem hæstv. ríkisstj. hafði komið því í með algerðri lokun áfengisverzlunarinnar. Og mér er kunnugt um, að allur fjöldi manna er okkur sammála um það, að hér sé stefnt í verulega hættu með þeim ráðstöfunum, sem gerðar hafa verið af hæstv. ríkisstj. nú upp á síðkastið með hálfgerðri opnun vín-sölunnar. Við flm. þáttill. væntum þess, að hæstv. Alþ. telji sér ekki aðeins ljúft, heldur og skylt að stuðla að því, að það verði gert, sem þáttill. fer fram á.

Ég ætla, að öllum hafi verið það ljóst þegar frá öndverðu, þegar erlendu herirnir settust hér að í landinu, að af því gætu og mundu rísa mörg vandkvæði í sambúð Íslendinga við þá erlendu heri. Hitt ætla ég, að mönnum hafi ekki síður verið ljóst, að einmitt það, sem mest hættan stafaði af, að út af bæri um samkomulagið milli Íslendinga og þessara erlendu hermanna, mundi eiga rót sína að rekja til þess, að Íslendingar ættu um of greiðan aðgang að því að ná í vín. Og afleiðingarnar af því eru svo al-kunnar, að það var sízt að ófyrirsynju, þó að þessi ótti væri ofarlega í hugum manna. Það er alkunna, að einhver djúpstæðasta mein-semdin í þjóðlífi Íslendinga er einmitt drykkju-skapurinn, og hefur þó um tugi ára verið unnið mikið og fórnúst starf að því að hamla á móti ofdrykkjuhættunni, af þeim mönnum, sem beitt hafa sér fyrir bindindisstarfsemi hér í landinu. Og með þeirri starfsemi sinni hafa þeir bjargað mjög miklum verðmætum, bæði andlegum og líkamlegum, sem annars hefðu farið forgörðum og sennilega verið algerlega töpuð íslenzku þjóðinni. Það var þess vegna augljóst mál, þegar frá er tekin hættan af hernaðarásám, að einhver mesta hættan, sem Íslendingum stafaði af þessu hernámi landsins og því, að hér hefur setzt að í landinu stór hópur aðkomumanna, mundi vera áfengisnautn og ölvun. Enda var þess ekki langt að bíða, að þeim, sem báru á-byrgð á stjórninni í landinu, væri það ljóst, að hér þyrfti nokkurra aðgerða við. Því að það var ekki liðinn langur tími áður en þar að kom, að ríkisstj. sá sig til neydda að gera ráðstaf-anir til þess a. m. k. að sýna viðleitni til að fyrir-

byggja þann háska, sem stafaði af vinnautn Íslendinga í sambandi við sambúðina við hið erlenda setulið. Því að ég ætla, að það hafi verið eftir nokkurra mánaða dvöl hins erlenda setuliðs hér í landinu, sem gerð var mjög mikil breyt. með reglugerð um áfengisútlát, sem m. a. var miðuð við það ástand, sem skapast hafði út af þessari sambúð, þ. e., að hér var sett á skömmtnun á vinum, sem fól það í sér fyrst og fremst, að engir aðrir en íslenskir borgarar gætu fengið vin keypt í áfengisbúðunum. Að visu var það þannig, að áður en þessi breyt. var gerð á reglugerðinni, var búið að gera ráðstafanir til þess, að setuliðsmönnum væri ekki selt vin út úr áfengisverzluninni. En það sýndi sig, að þær ráðstafanir náðu ekki tilgangi sínum og reyndust haldlausar. Næsta sporið var þá að gefa út áfengisbækur, sem stílaðar væru á nöfn íslenskra borgara, 21 árs eða eldri, og öðrum mátti ekki selja vin úr áfengisverzluninni, og ekki meira en þessar áfengisbækur hljóðuðu upp á. Það er náttúrulega ekki víst, þó að framkvæmdinni á þessu hefði verið stýrt eftir tilganginum, að hún hefði orðið raunhæf. En svo mikil lausatók var á þessu öllu í framkvæmdinni, að það var langt frá því, að þetta næði þeim tilgangi sínum að koma í veg fyrir, að sá erlendi her, sem hér var í landinu, gæti náð í vin hér. Og þá náðist hinn tilgangurinn ekki heldur, að þessi takmörkun gagnvart íslenskum borgurum fyrirbyggði þá hættu í sambandi við setuliðið, sem stafaði af ölvun íslenskra manna. Þetta, að útiloka erlenda setuliðið frá því að fá keypt áfengi hér, og hitt, að fyrirbyggja þá hættu, sem stafaði af ölvun innlendra manna, — hvorugum þessum tilgangi var náð með þessum skömmtnunnarráðstöfunum.

Næsta sporið, þegar þessar ráðstafanir voru brostnar, var, að ríkisstj. lokaði áfengisútsölunum að fullu upp úr hvítasunnunni 1941. Að visu voru þá birgðirnar eitthvað farnar að ganga til þurrðar áður, og menn höfðu fengið pata af því, að svo væri. En svo mikil var óreglan, sem stafaði af vinnautn manna hér fyrir og um hvítasunnuna 1941, að ekki þótti lengur við hlítandi að láta við svo búið sitja, heldur tók hæstv. ríkisstj. rögg á sig og lét loka vinútsölunni frá 1. júní 1941. Ég ætla ekki að fara að lýsa því hér — það er ástæðulaust —, hvernig ástætt var þá fyrir og um hvítasunnuna, bæði hér í bænum og á Þingvöllum. Það ætti að vera eins og að koma við opna kviku á hverjum Íslendingi, ef rifjað væri upp það hneykslanlega framferði, sem átti sér stað, bæði hér í Reykjavík og á Þingvöllum, fyrir og um hvítasunnuna 1941. Lokunin, sem gerð var 1. júní þá, stóð til 25. júní. Og það er almannarómur hér í Reykjavík — og er lögregla bæjarins bærast að dæma hér um —, að svo mikil viðbrigði urðu við það, að áfengisverzluninni var lokað, að þeir, sem höfðu borið á herðum sér mestan hita og þunga dagsins út af þeirri drykkjuskaparóreglu og þeim hættulegu árekstrum, sem voru að myndast hér í bænum fyrir lokunina, kunnu sér engin læti og fannst sem þeir væru staddir á allt öðru jarðri heldur en þeir höfðu áður á verið. Svo mjög skipti í tvö horn fyrir og eftir þessa breyt.

Bæjarbragurinn varð svo gersamlega allt annar en hann hafði verið, og hér gekk allt sinn rólega og eðlilega gang, þegar vitsmunir og sú eðlilega náttúra fólksins fékk að njóta sín án spillingaráhrifa áfengisnautnarinnar.

En svo má nú segja um þetta, að Adam var ekki lengi í Paradís, því að 26. júní voru áfengisbúðirnar opnaðar aftur. Þá hafði líka rættst svo úr, að áfengisbirgðir voru komnar, sem áður höfðu gengið til þurrðar í hvítasunnuhrotunni, sem hér var. Og mér er sagt af kunnugum mönnum, sem vel fylgdust með í gangi þessara mála, að þá hefði verið það boð látið út ganga, að þá gætu menn fengið áfengi út á seðla fyrir tvo mánuði, líka fyrir júní, sem þá var nærri liðinn, í staðinn fyrir, að reglan mun hafa verið sú, að látið hafi verið fyrir einn mánuð í einu út á seðlana. Þetta var sérstaklega ábærilegt, þegar tekið er tillit til þess, að um svipað leyti og þetta sá hæstv. ríkisstj. sig til neyddu að breyta tilhögun um ákvörðun matvælskömmtnunar, þannig að skammt þann, sem átt hafði að nægja til aðeins 4 mánaða, ákvað ríkisstj., að menn yrðu að treina sér til 5 mánaða. Ég vildi láta báðar þessar ráðstafanir koma hér fram samhliða, um vinið, þar sem boðið var upp á helmingi hærri skammt í einu heldur en venja var að láta út í einu af þessari vöru, og svo matvælskammtinn hins vegar, þar sem menn áttu nú að treina sér það í 5 mánuði, sem áður var skammtað til 4 mánaða.

Það var nú reyndar opnað 26. júní, og það stóð opið fyrir mönnum að kaupa vín í 10 daga. Þá var valdhöfunum, eins og öðrum, enn nóg boðið af því, sem gerðist á þessum 10 dögum. Enda gaf nú auga leið um það, hvað þorstinn var mikill eftir vininu, hve mikið fé það var, sem selt var fyrir út úr áfengisverzluninni á þessum 10 dögum, sem var um 400 þús. kr. Og var þó ekki hægt að nota þessa 10 daga alveg til fulls, af því að í þeim voru tveir laugardagar, en á þeim var ekki afhent vin nema í 3 klst. á hvorum þeirra. Mest eftirsóttu vinin þraut áður en 10 dagarnir voru liðnir, og auk þess var ekki hægt að koma fyrir í áfengisverzluninni nógu miklum mannafla til þess að afgreiða jafnmikið eða jafnfljótt og hendur voru fram réttar eftir þessum feng.

Þetta var nóg til þess að gera þá breyt. á bæjarlífinu hér í Reykjavík, að illt hafði það oft verið áður, en mér er tjáð, að þessa 10 daga hafi það náð hámarki sínu, samanborið við fengna reynslu að undanförunu. Því að þrátt fyrir það, að hér voru nætur og daga 60—70 lögregluþjónar til þess að gegna verkum sínum, þá gátu þeir ekki komizt yfir það erfiði, sem ölvunin hafði skapað þeim hér í bænum. Þeir tóku og fluttu í fangahúsið og gerðu óhulta á öðrum stöðum 30—40 manns á sólarhring. Skorti þó mjög á, að þeir gætu rækt starfa sinn svo sem þörf hefði verið á og þeir töldu vera skyldu sína að gera, ef nokkur kostur hefði verið á að koma því í verk. Þeirra starf tók þó eingöngu til Íslendinga, því að íslensku lögregluþjónarnir þurftu ekki að slíta kröftum sínum á því að fást við þá menn úr erlenda setuliðinu, sem taka varð úr umferð vegna hinna sömu á-

hrifa af áfengisnautninni; enska herliðið sá um, að það væri gert.

Það ástand, sem hér skapaðist á þessum 10 dögum, varð enn áminning til hæstv. ríkisstj. um það, að hér þyrfti nú að taka hendinni til og gera nýjar ráðstafanir, því að loknum þessum 10 dögum, um það leyti sem nýr aðili settist að í landinu, Bandaríkjamenn, þá var gripið til þess ráðs að loka áfengisverzluninni. Og þannig hefur staðið og stendur þannig enn í dag, að áfengisverzlunin hefur ekki verið opnuð með öðrum hætti heldur en þeim, sem lýst er í grg. fyrir þessari þátttölu, og ég drap á í upphafi máls míns. En það leiðir af sjálfu sér, að þær breyt, sem nú eru orðnar og stefna sýnilega til sívaxandi vinnuástandar með slíkum hætti, að þær hljóta vitanlega að leiða til þess, að það sé ekkert nema hrein og hein sjálfsþekking í raun og veru að vera að loka vinnverzluninni upp á þann máta, heldur sígi allt á ógæfuhlið, eins og gert hefur í bæði þessi skipti, sem ég hef lýst hér, þegar ríkisstj. hefur horfið frá þeirri sjálfsögðu öryggisráðstöfun, sem lokun áfengisverzlunarinnar er. Og þar sem hæstv. ríkisstj. hefur það sem komið er, að því er ég hezt veit, haldið uppteknum hætti um þetta, þá er auðvitað sjálfsagt, að hæstv. Alþ. taki hér í taumana og leiti samvinnu við hæstv. ríkisstj. um það að hverfa nú að því ráði, sem tvisvar hefur verið horfið að áður og borið hefur alveg sérstaklega góðan og heillavænlegan árangur, að vinnverzluninni verði lokað til fullnustu.

Það var í raun og veru ekki ástæða fyrir hæstv. Alþ. að gripa hér í taumana fyrr en nú á þessu þingi. Till., sem fram kom um þetta efni frá fjórum þm. á stutta þinginu, sem haldið var hér út af komu hins ameríska herliðs hingað til lands, var þá að visu ekki tekin fyrir á því þingi, enda voru þær ráðstafanir þá þegar gerðar, sem þátttölu. fór fram á, a. m. k. fyrri hluti hennar, lokun áfengisverzlunarinnar. Á haustþinginu í vetur var allmikið talað um það af okkur bindindismönnum hér á Alþ., hvort ekki væri ástæða til að bera fram þátttölu, sem gengi í þessa átt. En þar sem þá hillti ekki undir neina breyt. hjá ríkisstj. í þá átt að opna aftur áfengisverzlunina, þá litum við svo á, að aðgerðaleyfi Alþ. mætti skoða sem þegjandi samþykki þess á gerðum hæstv. ríkisstj. í þessu efni. Enda sat við það þar til um síðustu áramót, að farið var að láta undan í þessu efni.

Fyrri liður þeirrar þátttölu, sem hér liggur fyrir, stefnir að því, að í engu sé hvikað frá þeirri ákvörðun, sem ríkisstj. tók á s. l. ári um lokun áfengisverzlana ríkisins, og að láta nú þegar niður falla allar þær tilslakanir, sem gerðar hafa verið í þessu efni, og að þeirri framkvæmd verði ekki breytt án samþykkis Alþ., meðan erlent herlið dvelur hér í landinu.

Síðari liður þessarar þátttölu. stefnir alveg að sama marki eins og stefnt er að með fyrri liðnum, sem sé að koma í veg fyrir áfengisnautn í landinu og þann háska, sem okkur nú einmitt alveg sérstaklega stafar af áfengisnautninni. Það er hættu nokkur á því, að hæstv. ríkisstj. hafi það ekki jafnríkulega á sínu valdi að skakka þann leik, sem af áfengisnautninni stafar, eins

og hún hefur áfengissölurnar á valdi sínu, þó að hins vegar megi vænta þess, að góður vilji hæstv. ríkisstj. og nokkurt harðfyllgi í þessu efni gæti orðið til þess að ráða þar allmikla bót á. Það er sem sé kunnugt, að auk þess sem herstjórnirnar láta hermennina hafa nokkurn vinskammt, sem þó kvað vera miklu takmarkaðri hjá herstjórn Bandaríkjanna heldur en hjá stjórn Engendinga, er því þannig fyrir komið í her Bandaríkjanna, að þar fá þeir ekki nema mjög litinn skammt af sterkum vínnum, en hins vegar nokkurn skammt af áfengu öli. Aftur á móti munu yfirmenn í herliði Bandaríkjanna hafa til þess leyfi frá stjórn síns lands að flytja inn nokkuð af vínnum á sín nöfn, sem þeir hafa með höndum hér sjálfir og ráðstafa, eftir því sem þeirra hugur stendur til. Hvernig sem þetta er nú, en því er ég ekki vel kunnugur, þá veit ég með vissu, að yfirmenn úr her Bandaríkjanna hér hafa um langt skeið fengið flutt inn á sín nöfn allmikið af vínnum, og það meira að segja með íslenskum skipum og skipum, sem Eimskipafélag Íslands hefur tekið á leigu og haft á sínum vegum. Og mér er sagt, þó að ég hafi ekki getað aflað mér um þetta þeirra upplýsinga, sem ég hefði óskað og ég hefði talið, að ég ætti að eiga aðgang að, að þessi innflutningur sé í mjög stórum stíl. Skiprúm, sem nota hefur átt til þess að flytja nauðsynjar inn í landið, hefur verið notað til að flytja inn slík vínföng, ekki í tonnatali heldur svo tugum tonna skiptir.

Það er vitað, að einstakur maður eða menn hafa fengið flutt inn í einu allt að 70 tonn af áfengi, í einni sendingu. Og hitt er einnig vitað, að eitthvað af þessu vini hefur farið annað heldur en til þeirra manna, sem að þessum innflutningi stóðu, eða landa þeirra. Það hefur m. a. komið fyrir, þegar rannsókn hefur farið fram á mönnum, sem lögreglan hefur tekið fyrir ölvun, að þeir hafa viðurkennt að hafa fengið vinið frá setuliðinu. Og að sjálfsögðu hafa þessir íslensku borgarar fengið refsingu samkv. l., sem til eru frá 5. maí 1941, um að Íslendingum sé bannað að skipta við setuliðsmenn.

Þótt ég sé ekki í þessu máli að víkja orðum mínum sérstaklega til ríkisstj., sem virðist eins og nú standa sakir vera mjög laus í sessi, þá langar mig, ef hæstv. forseti væri þess megnugur, að fá hæstv. forsrh. hér inn í hv. d. til að hlusta á það, sem ég nú hef að segja. Það væri þá ekki heldur skaði skeður, þótt hæstv. utanrnrh. væri líka viðstaddur og hlustaði á þetta. (Forseti: Hæstv. forsrh. er á fundi, en hæstv. utanrnrh. er hér. Ef hv. þm. óskar, að málið verði ekki afgr., nema allir ráðh. séu við, þá er sjálfsagt að fresta umr.). Ég held, að ef aldrei ætti að afgreiða neitt mál, án þess að nokkrir ráðh. væru viðstaddir, þá mundi þetta ganga enn þá seinna en nú.

Það var í sambandi við þennan innflutning setuliðsmanna á áfengi til landsins, sem ég vildi þeina orðum mínum til hæstv. ríkisstj. Ég sé, að hæstv. fjmrh. er hér staddur í d., og hann væri ekki öðrum ólíklegri til að koma því á framfæri. Þó vil ég áður benda á það, að með l. er svo ákveðið, að enginn megi flytja inn vín til

landsins annar en íslenska ríkisstj. Nú dettur mér náttúrlega ekki í hug, að þessi löggjöf okkar fái staðigt þannig, að hinar erlendu herstjórnir, sem hér eru, fari ekki sínu fram í þessu sem öðru, og að Alp. eða ríkisstj. geti haft á það nokkur áhrif. En hinu vildi ég leiða athygli að, hvort það kæmi ekki í bága við einkaleyfi ríkisstj. á innflutningi áfengis til landsins, að einstakir „privat“-menn í herliðinu flytja inn áfengi á sitt eigið nafn, svo að það virðist ekki vera í neinu sambandi við þá aðflutninga til landsins, sem hér eru framkvæmdir fyrir herstjórnir þær, sem settar hafa að í landinu. Ég vil, að hæstv. ríkisstj. athugi þetta mál, einmitt á þessum grundvelli. Og ég geri ekki ráð fyrir því, að þeirri þjóð, sem hér um ræðir, eða Bandaríkjunum, er tekið hafa að sér hververnd þessa lands, sé það hugþekkt, að einstakir menn úr þessu liði, sem allt átti nú að vera úrvalslíð, eftir þeim boðskap, sem hæstv. forsrh. flutti okkur, séu að brjóta íslenska löggjöf og einmitt þá löggjöf, sem mesta þýðingu hefur fyrir okkur, að sé í höndum Íslendinga sjálfra, ef skynsamlega er með hana farið, af því að á áfengislöggjöfinni veltur, hvernig tekst til um þá sambúð, sem stofnað hefur verið til í þessu landi.

Að öðru leyti er það sjálfsögð skylda ríkisstj. og ein af þeim öryggisráðstöfunum, sem hún undir engum kringumstæðum má láta undir höfuð leggja að framkvæma, að hún reyni með samningum við herstjórnir beggja þessara ríkja að hafa áhrif á það, að lið þeirra noti hér sem minnst af vini, og það verði gert þannig, að sem minnst hætta stafi af fyrir sambúðina. Og því sterkar stendur íslenska ríkisstj. að vígi með að fara fram á þetta við stjórnir þessara erlendu herja, ef hún sýnir það í verki, að hún geri allt, sem í hennar valdi stendur, til að fyrirbyggja vinútlát til Íslendinga. En lengra getur ríkisstj. ekki gengið í þá öryggisátt en að loka fullkomlega áfengisútsölum ríkisins og hafa úti um það öll spjót með áhrifum sínum á þá menn, sem eiga að gæta laga og réttar í þessu landi, að alls staðar sé tekið sömu föstu tökunum á því, að haldið sé niðri vinneyzlu og hættulegum afleiðingum hennar.

Þetta er þá það, sem felst í 2. lið þessarar till. okkar: „Að vinna að því við stjórnir þeirra ríkja, sem herlið er komið frá hingað til lands, að komið verði í veg fyrir öll vinútlát til Íslendinga frá herliðinu.“ Að þessu, sem ég nú hef lýst, lýtur síðari liður till. Ég skal aðeins bæta því við það, sem ég hef nú sagt um þennan lið till., að það er í mæli, að íslenskur maður í kaupsýslustétt, eða íslenskt firma hér, standi fyrir að einhverju leyti eða hafi á hendi útvegum á einhverjum hluta af því vini, sem einstakir menn úr setuliðinu flytja þannig inn á sitt nafn. Ég vil þá líka skjóta því til hæstv. ríkisstj., hver aðstaða þessa íslenska ríkisborgara er, sem vitanlega á að lúta íslenskum lögum. Má hann samkvæmt íslenskum l. gerast milliliður í því, að þessir menn flytji á þennan hátt vin inn til landsins? Þetta vildi ég líka biðja hæstv. ríkisstj. að taka til athugunar. Þá er einnig athugavert, í sambandi við það vin, sem þannig er flutt inn til landsins, að Ís-

lendingar verða sjálfir að leggja fram gjaldeyri til innkaupanna, því mér er sagt, að það gangi í gegnum bankana hér eins og önnur viðskipti, sem framkvæmd eru fyrir hönd Íslendinga. Þannig er það a. m. k. með þann hluta af þessu vini, sem kann að vera fenginn inn í landið fyrir milligöngu íslensks firma eða íslensks manns. Þetta er líka fullkomlega þess vert, að það sé tekið til athugunar.

Það eru náttúrlega mörg fleiri atriði, sem mætti minnst á í sambandi við þetta mál, en ég get sparað mér það a. m. k. að svo stöddu. En ég óska þess f. h. okkar flm. þessarar till., og við erum ekki í vafa um það, að Alp. telji rétt og skylt að gera þær ráðstafanir, sem með till. er farið fram á, og að málinu verði aftur kippt í það horf, sem það hefur verið í með góðum árangri, sem sé að áfengisútsölum ríkisins verði lokað aftur.

***Fjmrh. (Jakob Möller):** Ég vil gjarnan nú þegar, að svo miklu leyti sem í mínu valdi stendur, gera grein fyrir afstöðu ríkisstj. til þessa máls, og að því leyti sem till. á þskj. 133 gefur tilefni til.

Eins og hv. frsm. og aðalflm. till. gat um, þá var á s. l. ári tekið það ráð að loka áfengisverzluninni. Þessi aðgerð var nú í raun og veru ekki alls kostar af sömu ástæðu frá upphafi til enda. Það var, eins og kunnugt er, fyrst lokað í maí í fyrra, og svo aftur í júlí, og að lokum var svo tekin endanleg ákvörðun um það í ágúst að opna ekki aftur til almennrar sölu. Þegar lokað var í maí, var það eingöngu fyrir þá sök, að verzlunin hafði ekki til þær vintegundir, sem mest eftirspurn var eftir. Þótti þá ekki rétt að halda útsölnunni opinni, því að þá mátti gera ráð fyrir, að þær birgðir, sem til voru af öðrum vínun, mundu seljast upp. Var þá tekið það ráð að loka í bili, þangað til þær tegundir, sem mest eru keyptar, væru aftur fyrir hendi.

Þetta var gert vel vitandi það, að í l. er ekkert áfengissölubann, heldur þvert á móti. Alp. hefur fellt úr gildi sölubann og í rauninni lagt fyrir ríkisstj. að selja áfengi með þeim hætti, sem áfengislöggjöfin gerir ráð fyrir, þ. e. með einkasölu. Að þessu leyti má segja, að ríkisstj. hafi, þvert á móti því, sem Alp. hefur með löggjöf lagt fyrir hana, gert þessa ráðstöfun. En það var, eins og ég sagði áðan, af þeirri sérstöku ástæðu, að vegna viðskiptaörðugleika voru ekki til þær vintegundir, sem mest eftirspurn var eftir. Þegar svo birgðir komu, var opnað á ný, en lokað aftur í júlí til bráðabirgða, en það var af allt annarri ástæðu en áður. Þá komu, eins og kunnugt er, nýjar hersveitir til landsins, og þótti þá rétt af lögregluástæðum að loka áfengisútsölnunni í bili, til þess að sjá, hverju fram yndi um viðskipti landsmanna og þessara nýju liðsveita. Þetta hefur svo haldizt þar til um síðustu áramót, að farið var að veita undanþágur eða tilslakanir undir vissum kringumstæðum, án þess að opna vinnubúðirnar.

Eins og hv. þm. er kunnugt, þá er heimilað í lögum, að lögregluvaldið taki þannig í taumana, t. d. að það loki veitingastöðum og banni áfengissölu í bili. Þetta hefur áður verið gert

og að sjálfsögðu látið óátalið. Ég er ekki að lýsa þessu vegna þess, að hv. aðalflm. hafi veitt að stj. fyrir að hafa gert þessa framkvæmd, heldur þvert á móti, því að flm. till. eru sammála ríkisstj. um, að eins og á stóð hafi verið rétt að loka áfengisverzluninni.

Hvað viðvikur þeim hluta fyrri tölul. tillgr. að skora á ríkisstj. að „láta nú þegar niður falla allar þær tilslakanir, sem gerðar hafa verið“ þ. e. a. s. hinar svo kölluðu undanþágur frá almennu sölubanni, get ég upplýst, að ríkisstj. litur svo á, að þótt ástæða geti verið til, að lögregluvaldið gripi þannig fram í að banna tiltölulega lítið takmarkaða sölu áfengis í landinu, þá er ekki þar með sagt, að nokkur ástæða þurfi að vera því til hindrunar, að einstakir menn geti, við hátiðleg tækifæri eða þegar sérstaklega stendur á, haft aðgang að áfengi með þeim hætti, sem heimilað er með þessum undanþágum. Ríkisstj. hefur að sjálfsögðu lítið svo á, að engin almenn hætta stafaði af slíkum útlátum, sem lögregluvaldið þyrfti að láta til sín taka, og á þeim grundvelli ekki séð nægilega ástæðu til þess að neita með öllu um slíkt áfengi. Hitt liggur í hlutarins eðli, að ef Alþ. vill ganga lengra en ríkisstj. hefur gert í þessu efni, þá er það auðvitað á þess valdi. En þessi orð mín eiga alls ekki að skiljast svo, að ég sé með þeim að andmæla því, sem í till. er farið fram á, að hér eftir verið allar undanþágur niður felldar. En ég lit svo á, og ég geri ráð fyrir, að ríkisstj. geri það öll, að þar sé dálítið öðru máli að gegna heldur en um hitt, að banna óhindraða sölu á áfengi, og hljóti því í rauninni að liggja nokkuð aðrar ástæður fyrir því en hinu.

Hv. aðalflm. vakti athygli á því í sambandi við 2. lið till., að hér mundi eiga sér stað allverulegur innflutningur áfengra drykkja af hálfu einstakra manna í herliðum þeim, sem hér hafa aðsetur. Hann virtist vera í nokkrum vafa um það, hvort íslensk lög gætu tekið til slíks innflutnings, þannig að þeir erlendu menn, sem þar eiga hlut að máli, gætu verið látnir sæta viðurlögum eftir íslenskum l. fyrir þær aðgerðir. Ég skal ekki fullyrða neitt um þetta, en ég er ákaflega hræddur um, fyrir mitt leyti, að erfitt mundi að koma fram ábyrgð á hendur þeim samkv. íslenskum lögum. Persónulega er ég allveg sannfærður um, að það yrði ekki hægt. Hitt er annað mál, að það má ætla, að einhver áhrif mætti hafa á þennan innflutning með samninga-umleiðingum við her stjórnmál. Þó get ég fullvissað menn um það, að slíkir samningar eru alls ekki auðfáanlegir, því að sannleikurinn er sá, að þeir menn, sem þarna eiga hlut að máli, líta allt öðrum augum á þessa hluti en gert er hér á landi, og þó sérstaklega öðruvísi heldur en lítið er á það af hv. flm. þessarar till. Og ég geri mér satt að segja litlar vonir um árangur af því, þó að slíkar samningatilraunir væru reyndar, að herliðin eða einstakir menn úr þeim flytji ekki inn áfenga drykki til sinna þarfa. Hitt er í sjálfu sér alls ekki viðurkennt, að þeir selji Íslendingum þessa vöru. Fyrir því veit ég ekki til, að liggi neinar sannanir. Annars eru hér lög um það sett, sem ég hygg, að séu fullkomlega viðurkennd af her stjórnmálum, að setuliðsmönnum

um er bannað að selja landsmönnum nokkrar vörur. Íslensk lög taka að visu ekki til setuliðsmannanna, en ef á þá yrði sannað, að þeir seldu innlendum mönnum þessa vöru, þá ætti að kæra það fyrir her stjórnmálum og þær að framfylgja refsingu gagnvart sínum mönnum, eins og íslenska ríkisvaldinu ber að sjálfsögðu að framfylgja refsingu gagnvart þeim, sem kaupa af setuliðsmönnum þessa vöru. En í framkvæmd geri ég ráð fyrir, að erfitt muni vera að hafa hendur í hári slíkra lögbrjóta.

Hv. aðalflm. innti að því, að það mundu vera einn eða fleiri íslenskir kaupþýslumenn, sem störfuðu að því að útvega mönnum í erlenda setuliðinu áfenga drykki frá útlöndum. Ég hef heyrt þetta líka og skal ekki á neinn hátt véfengja það, þó að ég hafi að visu ekki neinar sannanir fyrir þessu og ekkert annað en orðróm. Það hafa ekki komið fram, svo að ég viti, neinar kærur, sem að visu væri hugsanlegt, fyrir ólöglegt athæfi, sem ég hins vegar efast um, að hægt væri að koma fram ábyrgð fyrir. Lögin banna einstaklingum að flytja inn áfenga drykki, það hefur aðeins áfengiseinkasala ríkisins heimild til. En þessir menn, sem kynnu að vera milliðir milli þeirra erlendu setuliðsmanna og erlendra verzlunarfyrtækja um útvegum á vinum, þeir eru ekki innflytjendur, heldur hermennirnir, sem eru kaupendur og innflytjendur þessarar vöru. Og ég efast um, að starfsemi þessara Íslendinga varði við lög. Hið opinbera ákærvald hefur ekki tekið þetta mál upp, og ég býst varla við því, að það geri það, en fullyrði það þó ekki. Og ef kæra kæmi fram, mundi málið að sjálfsögðu verða athugað. Það er vafalaust rétt, að mikil brögð hafa verið að því, að erlendir menn, sem hér eru staddir, ekki einungis setuliðsmenn, heldur einnig skipshafnir á erlendum skipum, sem hingað koma, — sem hafa sennilega með sér áfenga drykki — selji hér ólöglega. Og verður svo allt andvirði þessa vins borgað hér og sennilega að svo og svo miklu leyti í erlendum gjald-eyri. Því að mennirnir, sem við andvirðinu taka, fara að sjálfsögðu með þá íslensku peninga, sem þeir fá, í bankann og fá þeim skipt fyrir erlenda gjaldeyri. En að því leyti, sem vin kann að vera flutt inn af setuliðsmönnum sjálfum meir og minna opinberlega og fyrir milligöngu íslenskra kaupþýslumanna, eins og hv. aðalflm. veik að, þá hygg ég þeir menn fái ekki gjaldeyri til að greiða þá reikninga og veit ekki annað en neitað hafi verið um gjaldeyrisleyfi fyrir slíkar greiðslur. Aðstaða stjórnarvaldanna, sem um þetta hafa fjallað, hefur verið sú, að þeir verði sjálfir að sjá fyrir gjaldeyri fyrir þessa vöru. Hitt er annað mál, að ef þeir síðan selja innlendum mönnum, fá þeir íslensku peninga fyrir, sem þeir fá rétt til að skipta fyrir útlenda peninga, enda ekki hægt að upplýsa, hvernig þeir komust yfir þessa íslensku peninga. Þannig getur mjög veruleg fúlga orðið greidd í erlendum gjaldeyri fyrir þessa vöru, miklu hærri en fyrir innflutt áfengi til einkasölnunnar, vegna þess að verðið í launsölu útlendinga er miklu hærri en innflutningsverð einkasölnunnar. Að þessu leyti er bersýnilegt, að slík verzlun verður miklu útdráttarsamari fyrir þjóðarbúið hvað erlenda gjaldeyri snertir.

En vinningurinn verður sennilega alltaf sá, að minna magn verður selt heldur en í opinberri sölu.

Ég sé svo ekki ástæðu til að fara fleiri orðum um þetta, en málið er að sjálfsögðu aðeins á þingsins valdi. Þegar ákvörðunin var tekin viðvikjandi lokun áfengisverzlunarinnar í ágúst s. l., var ráðgert að láta Alp. skera úr, hvort svo skyldi vera eða ekki framvegis, og viðurkennt í rauninni, að það væri mjög vafasamt, hvað mikla heimild ríkisstj. hefði til þess að loka áfengisverzluninni, samkv. þeim l., sem um það mál gilda.

Jóhann G. Möller: Því ber efalaust að fagna, að þessi mál, sem einu nafni nefnast áfengismál, skuli vera til umr. í hinu virðulega Alp. Það var á síðasta þingi komin fram till. um áfengismálið, sem því miður vannst ekki tími til að ræða. Á síðasta degi þingsins átti að taka hana til umræðu. Síðan hefur ýmislegt gerzt í áfengismálinu, eins og raunar áður, frá því að næsta þing á undan sat, sem er þess eðlis, að maður hefði í fyllsta máta getað búizt við, að ríkisstj. sjálf sem slík hefði forustuna hér á Alp. í því að fá áfengismálin rædd, — og sumpart, vil ég segja, til þess að fá staðfestingu á því, sem hún hefur gert í þessu máli, — meðal annars lokun áfengisverzlunarinnar, sem að dómi ákaflega margra a. m. k. er talið, að hún hafi ekki haft nokkra heimild til, eins og kom glögglega fram í niðurlagi á ræðu hæstv. fjmrh. nú áðan.

Nú er komin fram till. til þál. um þessi mál frá hv. þm. Borgf. (PO) og 3 þm. öðrum. Og ég verð að telja það mikið ánægjuefni, að Alp. vill ræða þessi mál og gera um þau einhverja ályktun. Ég get hins vegar sagt það strax, að ég get ekki fylgt þessari till. og stend mjög á öndverðum meið við hv. aðalfm. í þessu áfengismáli. Ég held þó, að við getum orðið sammála um eitt, að það beri að koma áfengismálunum þannig fyrir, að þjóðfélagið hafi af þeim sóma, en ekki skömm og skaða. En hv. flm. álitur, að ekki sé hægt að ná þessu marki nema með því að „þurrka“ landið, eins og það er kallað. En ég álit það verk algerlega ókleift. Og til þess að ná þessu takmarki, sem ég býst við, að við séum báðir sammála um, tel ég, að öll viðleitni í áfengismálunum eigi að beinast inn á það, að kenna Íslendingum að fara með vín. Ég hef þá trú á landsmönnum mínum, að þeim sé þetta hægt. Og ég álit, að ófærasta leiðin til að ná þessu marki sé hin sífelldu bönn og höft gagnvart áfenginu.

Eins og ég sagði áðan, get ég ekki verið með þessari till., vegna þess að ég tel lokun áfengisverzlunarinnar hafa einmitt leitt af sér svo margs konar spillingu í íslenzku þjóðlífi, að ekki verði nein bót unnin með því að herða á þeim lokunarákvörðunum, sem stj. hefur — ég vil segja góðu heilli slakað nokkuð til á. Ég mun reyna að sýna fram á, að þessi spilling er fyrir hendi, og um leið, að þetta er sama spillingin sem alls staðar í heiminum hefur verið fyrir hendi, þegar eintómum bönnnum var beitt gagnvart víninu. (PO: Er þetta það sama og var í Morgunblaðinu í fyrra?) Skiptir engu máli, hvort það er það

sama og ég hef áður skrifað um þetta mál, ef ekki er hægt að hrekja það. En annars vil ég benda hv. þm. Borgf. á, að hægt er að lesa ræðu hans í áfengismálaumræðum 1935. En „nota bene“, ég hef hrakið það, en mitt mál hefur ekki verið hrakið.

Áður en ég fer að sýna fram á, að spillingin í áfengismálunum hefur vaxið, vegna þess að áfengisverzluninni hefur verið lokað, vil ég víkja að nokkrum atriðum í ræðu hv. flm. Hann virtist gera sérstaklega mikið úr því, að einhverjir Íslendingar flyttu inn vín fyrir setuliðið. Ég verð að segja, að mér finnst alls ekki hæfa þeim virðulega þm., sem ber till. fram, að vera með dylgjur um það, að einhver maður, jafnvel í verzlunarstétt, stuðli að því að flytja vín inn í landið fyrir setuliðsmenn á ólöglegan hátt. Ég held, að sáma væri að fá upplýst alveg greinilega, við hvern er átt. Um leið og hv. flm. upplýsa þetta, vil ég biðja þá að upplýsa mig líka, hvort áfengisverzlun ríkisins hafi ekki á undanföllum árum flutt inn vín á nákvæmlega sama hátt og brezku setuliðsmennirnir nú, gegnum umboðsmenn erlendra firma, og hvort tóbaks-einkasalan hafi ekki flutt inn tóbak á sama hátt. Ef það er brot að vera umboðsmaður erlendra vínfirma og annast kannske bréfaviðskipti — kannske ekki — fyrir þá, sem hafa leyfi til að kaupa þessa hluti inn í landið, eða við getum ekki ráðið neitt við, þá er það jafnmikið brot að vera umboðsmaður fyrir vínunum, sem áfengisverzlunin flytur inn, eða umboðsmaður tóbaksfirma, sem tóbaks-einkasalan flytur inn tóbak frá. Og ég vil benda á í þessu sambandi, að það sem er að gerast fjárhagslega, er það, að umboðslaunin af þessum varningi renna í þessu tilfelli í vasa íslenzks manns, en mundu annars hafa runnið í vasa erlendra manna. Og sé ég þá ekki, hvar skaðinn liggur.

Ég skal svo ekki fara beinlínis út í fleiri atriði í ræðu hv. þm., á annan hátt en með því að víkja frekar að því, að ég tel lokunina sízt hafa bætt ástand okkar í áfengismálunum. Ég er algerlega á öndverðum meiði við flm. till. um, að lokun áfengisverzlunarinnar stafi af því, að stj. hafi komizt að raun um, að við værum komnir út á sérstaka spillingarbraut í áfengismálunum, enda er yfirlýst af hæstv. fjmrh., að lokunin er ekki framkvæmd vegna þess, heldur af því, að það voru birgðaprot hjá áfengisverzluninni. Og það er í rauninni ófyrirgefanalegt vegna þess m. a. — og það ættu flm. till. að skilja —, að sífelldar smálokanir og smábirgðaprot hafa orðið til þess, að meira var drukkið, þegar opnað var aftur. Og það er sennilega þessi „upprisuhátið“, sem hv. þm. var að tala um, að hafi mjög svo hneykslað, — en það var víst hvítasunnan, sem hann átti við. Ég býst og við því, að nokkru hafi orkað á ríkissj. um lokunina, að það var gífurleg óánægja meðal fólks um skömmtunina. Og þó að ég telji, að skömmtunin hafi að mörgu leyti verið heppileg, þá álit ég, að eftirlit með skömmtuninni hafi ekki verið eins og hefði verið hægt að hafa það. Sérstaklega álit ég, að erfitt muni vera að hafa skömmtun á áfengi með svipuðu fyrirkomulagi og var, ef útsölustjórar vinverzlunarinnar eiga að hafa laun að verulegu leyti

í hlutfalli við sölumagn. Ég er ekki út af fyrir sig að áfella þessa menn; það er ekki nema mannlegt, að vegna þess arna geti ýmis flaskan farið út án þess að vera beinlinis í fullu samræmi við þær reglugerðir, sem gilda um afhendingu í búðinni.

Ég býst líka við því, að lokunin hafi að nokkru leyti verið til komin vegna þess, að setuliðið muni hafa keypt eitthvað í byrjun af Íslendingum, sem aftur höfðu keypt í áfengisverzluninni. Og þetta var ákaflega slæmt. En ég hygg hins vegar, að þetta atriði sé hvergi nærri eins stórvægilegt eins og flm. þessarar till. og frsm. vildu vera láta, og það hafi verið hægt að bæta hér um að verulegu leyti.

Ég tel í fjórða lagi, að lokun af hálfu ríkisstj. hafi að nokkru leyti stafað frá áróðri þeirra manna, sem telja það einustu lækningu í áfengismálunum að „þurrka landið“, eins og þeir kalla það, og að þeir hafi viljað nota sér það tækifæri, sem hér var um að ræða, setuliðið og vinnmeðferð í sambandi við það. En hvaða áhrif sem lokunin kann að hafa haft á áfengismálin í sjálfsu sér, þá er mjög vafasamt, eins og hæstv. fjmrh. sagði í sinni ræðu, hvort ríkisstj. hefur haft leyfi til að loka eða ekki. Það er ekki nokkrum blöðum um það að fletta, að það, sem einstaklingar lögðu út til að kaupa áfengisbækur, það var greitt fyrir notin af slíkum bókum. Með lokuninni eru þeir sviptir þessum rétti og þar með gerðir að hálfgerðum ginningarfílum, — ég leyfi mér að orða það svo.

Það er líka mjög vafasöm stefna hjá ríkisstj. að loka áfengisverzluninni án nokkurs tillits til, hvaða fjárhagslegan hagnað ríkið hefur haft af henni undanfarin ár. Því að það er á fyllsta hátt ástæða til að ætla, að í staðinn fyrir mikinn tekjuafgang af verzluninni muni koma halli. Og það er áreiðanlega skoðun meiri hl. þjóðarinnar, að þeir, sem vilja borga af frjáls- um vilja skatt af vini, eigi að fá að gera það, og hinir eigi að fá að losna. Hv. flm. þessarar till. og frsm. hélt því fram, að það hefði yfirleitt verið sú hin gullna paradís í þessu efni hér á landi, meðan lokunin hélzt. Það átti varla að hafa sézt drukkinn maður, enginn að hafa verið tekinn úr umferð og yfirleitt ómögulegt að ná í áfengi. Ég leyfi mér að fullyrða, og þykist hafa meiri reynslu hér í bænum — og líka persónulega — í þessu efni en hv. frsm., að þetta er mjög mikið orðum aukið og að verulegu leyti skakkt. Ég leyfi mér að halda fram, þó að erfitt sé að fá um það tölur, að það hafi verið alveg jafnmikið drukkíð í landinu nokkrum mánuðum eftir lokunina eins og meðan áfengisverzlunin var opin. Það er í raun og veru ekkert annað en það, sem „statistik“ alls staðar í heiminum sýnir, að þrátt fyrir bönn, lokanir og höft í áfengismálum, þá er einhver veginn jafnmikils neytt af áfengi eftir sem áður. (SÁÓ: Hvar er þessi „statistik“?) Ég get lofað hv. þm. að sjá „statistik“ ágættra manna, sem hann getur ekki á nokkurn hátt véfengt, sérstaklega frá Ameríku. Að færri hafi verið teknir úr umferð, kann vel að vera. En mig minnir þó, að í blöðum bæjarins hafi verið birtar skýrslur í fyrra um, hvað margir hafi verið teknir úr umferð frá

nóv. 1940 til 1941, og einnig frá 1939 til 1940, yfir þá mánuði, sem gátu komið til samanburðar um það, hvenær verzlunin var opin og lokað það ár. Og ég held, að eitthvað 2 eða 3 fleiri hafi verið teknir úr umferð einmitt þann tímann, sem áfengisverzlunin var lokað. Þetta skilst mér ekki sanna beinlinis, að menn hafi ekki getað náð sér í vín, meðan þessi ímyndaða paradís stóð.

Að það sé erfiðara að ná sér í áfengi, er að sumu leyti rétt; það kostar meiri peninga. Það er hægt að ná á flestallar tegundir af áfengi í þessum bæ og þessu landi, sem áður fengust, ef maður bara vill borga nógu mikið fyrir. Og eins og fjárhagsafkomu landsmanna er nú komið, eru margir, sem leiðast því miður út í að borga fyrir vin svo óhæfilega hátt verð, að það nær ekki nokkurri átt frá því sjónarmiði að leyfa þeim ekki á löglegan hátt að eignast það vin fyrir samilegt verð. Þeir, sem fylgjast með þessum málum, sérstaklega hér í Reykjavík, því að þar eru dæmin augljósust, geta ekki komist hjá því að verða þess varir, að það er hægt að ná í vín í Reykjavík svo að segja hvenær sem er, og það vin er allt ólöglegt. Vinsmygl hefur aukizt gífurlega síðan áfengisverzluninni var lokað. Ég býst við, að tollverðir og þeir, sem fylgjast vel með því, sem skeður hér við höfnina, verði verulega vel varir við, að vinsmygl hefur margfaldast einmitt síðan lokunin átti sér stað. Og þetta stafar af ákaflega eðlilegum hlut. Höfnin í Reykjavík er að tiltölu nú orðið einhver langstærsta höfnin í heimi. Skipakomur eru orðnar svo margar og svo mikill fjöldi þeirra manna, sem hér stiga á land, en koma þaðan, sem vínföng eru frjáls, að það er bókstaflega ómögulegt að hafa hemil á því, að smygl eigi sér ekki stað, þegar þessum útlendu mönnum verður ljóst, að fyrir 2—3 flöskur, sem kostaði þá sáralítið í heimalandinu, geta þeir fengið jafngildi mánaðarlauna á skipinu. — Ég heyri, að einn flm. efast um, að þetta sé rétt, og ég skil það ákaflega vel, vegna þess að hann hefur ekki hugmynd um, hvað er að gerast í þessu máli hér í Reykjavík. Svo fylgir í kjölfarið vaxandi leynisala vína, sem ólöglega eru flutt inn. Áður var það aðallega vín frá áfengisverzluninni. Þeim, sem stundum horfa í skildinginn hér á Alþingi, ætti kannske að renna til rifja, að þetta vín allt er skattfrjálst, — af því fær ríkið ekki einu einasta eyri. Ég ætla ekki að verja leynisöluna með vín áfengisverzlunarinnar, en þar er þó um að ræða vín, sem ríkið hefur fengið sinn lagalega innflutningstoll af.

Síðan áfengisverzluninni var lokað, hefur bruggið farið vaxandi, enda hefur það víst ekki komið fyrir áður, að bruggari var tekinn hér, sem hafði hálfert eða algert heildsölusnið á áfengissölu sinni. Mér er líka sagt, að uppi í sveit sé hægt að fá heimabrugg sums staðar á öðrum hverjum bæ. Í mannfagnaði á Norðurlandi nýlega kepptust menn um að láta út í kaffibollana hver hjá öðrum, af því að allir vildu láta prófa sína framleiðslu. Allt er að fara í sama fenið og áður en gildandi áfengisl. voru sett. Í þessu efni er verið að vekja upp gamlan draug, sem hefur verið oss til smánar.

Menn munu spyrja: hvaðan fest sykurrinn í

allt þetta brugg? Þessir menn ná í hann á marga vegu, og eru a. m. k. ein eða tvær leiðir, sem hægt er að stemma stigu fyrir, en eina leið er ekki hægt að hindra, nefnilega þá, að þeir fá sykurlausu setuliðinu. Maður, sem er í Bretavinnu hér og ég þekki vel, tjáði mér, að hann hefði verið tekinn tali og spurður að því, hvort hann ætti ekki bruggunaráhöld. Ef hann treysti sér til að destillera, gæti hann fengið sykurlausu. Þetta verða þeir, sem halda, að hægt sé að þurrka landið, að horfast í augu við.

Þá er það eitt í þessu máli, sem alþm. ættu að athuga vel. Vegna allra þessara hafta er óhætt að fullyrða, að viðskiptin við setuliðið fara vaxandi. Ég er ekki einn af þeim mönnum, sem álita, að öll kynni við setuliðið séu okkur til smána. Við eigum að umgangast það sem gesti, eins og hæstv. forsrh. sagði við komu þess hingað. En ekkert í þjóðlífi voru verður eins mikið til þess og áfengishöftin að spilla framkomu margra manna gagnvart setuliðsmönnum. Þeir eru blátt áfram lausnarar í augum sumra manna, og það er fátt, sem getur gert viðkyrninguna jafnháskasamlega og þetta.

Það er undravert, hversu spillingin hér í áfengismálanum hefur þrætt sömu götu og í Ameríku, þegar húsið var að skella á banninu þar. Svo vilja menn ekki trúna því, að þessi spilling sé til. Hér er þjóð í landinu, sem sjálf hefur lifað þetta og er reiðubúin að miðla af sinni þekkingu um það, hvernig á að fara í kringum áfengislögin.

Það, sem ég hef nú talið upp, eru sterk rök í þá átt, að ríkisstj. eigi að endurskoða allt þetta mál á ný og sleppa þeim grundvelli, sem þjóðin er búin að leggja sinn dóm á, að hægt sé að þurrka landið. Það þarf að endurskoða l. með það fyrir augum, að Íslendingar fái tækifæri til að menntast í þessum efnum og læra að fara með áfengi eins og siðaðri þjóð sémir. Aðrar þjóðir hafa sént, að það er hægt. Ekkert er verra en hin sífylldu bönn, enda eru áfengisl. mest lítilsvirt allra laga í þessu landi. Þjóðarmeðvitundin um þau er slík, að það fellur enginn smánarblettur á þann, sem brýtur þau. Það, sem á að gera, er að setja þær reglur, sem þjóðarmeðvitundin skilur sjálf.

Ég skal ekki fara út í það, hverjar leiðir við Íslendingar eigum nú að fara. Það er ærið rannsóknarefni, sem ríkisstj. á að velja til hina færustu menn, ekki aðeins þá, sem álita, að vín og áfengi sé eitru og bölvun, heldur líka hina, sem halda því fram, að áfengi þurfi ekki að vera bölvun, og að Íslendingar eigi að keppa að því að læra að fara með vín, en ekki afneita því. En oft þegar um áfengismálin er talað, fjalla þar um menn, sem eru á þeirri skoðun, að hægt sé að girða fyrir, að hér sé nokkurt áfengi.

Að þessu athuguðu verð ég að segja það, að mér finnst ekki ástæða til að áfella ríkisstj. fyrir það, að hún hefur slakað á lokunarákvæðunum. Það er tilraun ríkisstj. til þess að leysa málið án þeirrar blindni, sem vill varna því, að áfengi sé til í landinu.

Ég vil að lokum afhenda hæstv. forseta svo hljóðandi till. til rökst. dagskrár:

Þar sem Alþingi lítur svo á, að lokun áfeng-

isverðlananna hafi, meðal annars, haft í för með sér aukið vinsmygl, aukna leynisölu smyglaðs vins, bruggun í stórum stíl, stórauðin kynni og viðskipti landsmanna og setuliðsins og neyzlu ýmissa bannvænna vökva, telur það ekki ástæðu til, að hert verði frekar á lokunarákvæðunum, og í fullu trausti þess, að ríkisstjórnin taki nú þegar til ræðilegrar athugunar, á hvern hátt er hægt að koma í veg fyrir, að landsmenn neyðist til að afla sér áfengra drykkja ólöglega, tekur þingið fyrir næsta mál á dagskrá.

***Forsrh. (Hermann Jónasson):** Ég vil fyrst segja, að ég álit það gott, að þessi dagskráartill. liggur nú fyrir, því að það er ófært að hafa þessi mál í því horfi, sem þau eru í nú. En hingað til hefur meðferð þeirra verið svo, að ýmiss konar ráðstafanir hafa verið gerðar af ríkisstj., án þess að fyrir liggji vilji löggjafans í málinu, en slíkt er afleitt stjórnarfar.

Ég mun ekki fara mörgum orðum um þetta mál, a. m. k. ekki að sinni, en vil þó taka það fram, að ég held, að ríkisstj. hafi, þegar allar málsástæður eru skoðaðar, talsverðar málsbætur, ef hún þarf á málsbótum að halda, vegna þess hvernig viðhorfið hefur verið. Fyrsta ráðstöfunin, sem gerð var, var skömmun á áfengi, sem var svo til komin, að það bar mikið á drykkjuskap meðal herliðsins hér, og var kvart- að undan því, að ótakmarkað áfengi fengist handa hermönnum á bifreiðastöðvum hér. Væri ekki hægt að taka ábyrgð á framkomu herliðsins undir þeim kringumstæðum, en þeir væru óvanir sterkum drykkjum, einkum brennivíninu. Var farið fram á, að takmarkanir yrðu gerðar, og ríkisstj. sinni því, þar eð hún vildi að sjálfsögðu ekki þera ábyrgð á því, að framkoma herliðsins væri slæm. Ráðstafanir ríkisstj. sættu misjöfnum dómum, en við vitum það, að alls staðar þar, sem slíkar takmarkanir hafa verið settar, þarf mikla reynslu og æfingu í að framkvæma þær, svo að fullu haldi komi, og eru Svíar einna lengst komnir í því efni.

Eftir að þetta hafði verið gert, sem dró úr áfengisnautninni, en var þó mjög gallað fyrirkomulag, kom nýtt atriði til sögunnar. Það vantaði ýmsar tegundir áfengis í verzlunina, og forstjórnin stakk þá upp á því, að lokað væri um skeið, og eru því ummæli grg. um sérstaka og þakkarverða stefnu ríkisstj. ekki á rökum byggð, þar sem lokað var vegna vinþurrðar. En þegar hafði verið lokað um nokkurn tíma, þótti koma í ljós, að ástandið hafði batnað stórum og lögreglan gaf um það skýrslu. Þegar opnað var á ný, eftir að áfengi hafði verið flutt inn, kom í ljós eins og alltaf eftir lokunartímabil, að drykkjuskapur var mikill. En þó ég vilji ekki halda því fram, að áfengisnautn sé eins mikil, þegar lokað er og opið, er það að sjálfsögðu rangur dómur um áfengisnautnina yfirleitt, hvernig hún er fyrst eftir fyrirvaralöslu lokun.

Þegar svo Bandaríkjaherliðið kom hingað, um það bil, sem áfengisverzlunin var opnuð á ný, voru uppi hávarar raddir um, að drykkjuskapur væri hér óvenju mikill. Fyrstu hersveitir Bandaríkjamanna hér var landgöngulið ameríska flotans. Það var grennslazt eftir því, hvort þeir

hefðu áfengi, og upplýsingar gefnar í þá átt, að í skipum flotans væri áfengi ekki veitt. Þá var það, að ríkisstj. ákvað samkv. till. hæstv. fjmrh. að loka áfengisverzluninni á ný, og var það fyrsta lokunin, sem framkvæmd var af ríkisstj. sem varððarráðstöfun til að koma í veg fyrir ofnautin áfengis. Við höfðum heyrt, að Bandaríkjahermenn væru uppivöðslusamir, og vildum því ekki hafa opnar áfengisbúðir, ef hermennirnir hefðu ekki áfengi sjálfir. Síðan hefur það oft verið rætt í ríkisstj., hvort ætti að opna áfengisverzlunina eða ekki. Eiginlega er lokunin gerð þvert ofan í landsl. Það er gert ráð fyrir því í okkar tollalöggjöf og fjárl., að við höfum opna áfengisverzlun, en það var ætlunin að láta lokunina halda áfram þar til aukabíngið kæmi saman. En þegar þetta mál kom þá fyrir Alp., var það á síðustu dögum þess, og málinu var vísað frá án þess að það fengi afgreiðslu og án þess að vilji Alp. kæmi í ljós. En vegna þess, að málinu hafði verið vísað frá og auk þess meðal annars þótti ekki rétt að breyta þeirri ákvörðun, sem stj. hafði tekið, að láta lokunina halda áfram. Eftir áramótin bar mjög mikið á því, að áfengisneyzlan væri veruleg, og það er óhætt að segja það, að það var mjög mikið um það í veizlum hér í hænnum, að notað væri smyglað áfengi. Það voru haldnir fundir um þetta í ríkisstj., og það var ákveðið, ekki af allri stj. heldur af meiri hl. hennar, að veita undanþágu fyrir boð. Það höfðu verið haldnar nokkrar veizlur dagana áður en þessar reglur voru upp teknar, og það sýndi sig, að mikið af þeim mönnum, sem þessar veizlur sátu, höfðu áfengi meðferðis, er þeir stóðu upp frá borðum, og neyttu þess áfengis í hliðarherbergjum. Þessi veizlusíður er með þeim hætti, að það er tæplega hægt að taka upp annan sið, sem bendi til meiri ómenningar. Þess vegna var það, að þessar reglur voru upp teknar og veittar undanþágur fyrir boð í einstaka tilfellum, og það er ekki hægt að neita því, að þær undanþágur hafa fremur farið vaxandi heldur en hitt. Það liggja sjálfsagt ekki fyrir neinar skýrslur um það, hvað mikið er selt af áfengi óleyfilega, en það áfengi er vitanlega sérstaklega selt af því herliði, sem nú dvelur í landinu. Ég hygg, að það áfengi, sem keypt er með þessum hætti, sé nokkuð, en ég hygg, að hjá þeim mönnum, sem sérstaka áherzlu leggja á það að opna áfengisverzlunina, sé það nokkuð orðum aukið, hvað þessi sala sé mikil, og svo mun einnig vera hjá þeim, sem vilja loka henni. Um það, hvað þessi áfengissala sé mikil, hef ég ekki annað við að styðjast en þá reynslu, sem ég fékk á þeim tíma, sem ég var lögreglustjóri hér í Rvík. Þá var leynivinsalan nokkuð í samræmi við það, hvað áfengið var dýrt, og áfengið er nú orðið mjög dýrt, en fyrst eftir áramótin var það um það bil helmingi dýrara en það er nú, hjá þessum ólöglegu seljendum, og hýst ég við, að það stafi af því, að flutningaerfiðleikar hafa vaxið. Það, sem ég vil leggja áherzlu á, án þess að ræða málið frekar nú, er það, að ríkisstj. verður að leysast undan þeim vanda að þurfa að setja reglur um þessi mál án þess að hafa um það heimildir frá Alp. Það, að það hefur verið beðið með að opna áfengisverzlunina, er vegna þess, að það var ætl-

Alpt. 1942. D. (59. löggjafarþing).

azt til þess, að tekin yrði ákvörðun um þetta á aukabínginu í haust, en vegna þess að till. þeirri, sem þá kom fram í málinu, var vísað frá, þá töldum við ekki rétt að opna áfengisverzlunina. Nú verður málið að fá afgreiðslu þingsins, og það liggur ekki nema tvennt fyrir, annaðhvort að loka alveg eða opna áfengisverzlunina og taka upp ákveðnar reglur um skömmtnu á áfengi, — ótakmörkuð sala kemur ekki til mála. Þetta verður hæstv. Alp. að taka ákvörðun um. Ef það tekur enga ákvörðun, liggur ekki annað fyrir en að opna áfengisverzlunina og fara eftir þeim l., sem um þetta mál gilda. Það er engin ástæða til þess, þó að málið sé vandasamt, að þm. komist hjá því að taka ákvörðun um það.

Umr. frestað.

Á 8. fundi í Sp., 24. apríl, var fram haldið cinni umr. um till.

Forseti (GSv): Ég skal geta þess, að við fyrri hluta þessarar umr., þegar mál þetta var rætt hér síðast, kom fram og var lögð með málinu rökstudd dagskrá frá hv. 6. þm. Reykv. (JGM), og hefur ekki fundizt ástæða til að prenta hana að svo stöddu. Vil ég lesa dagskrártill. upp til glöggvunar fyrir hv. þm. Hún hljóðar svo:

„Þar sem Alþingi litur svo á, að lokun áfengisverzlananna hafi, meðal annars, haft í för með sér aukið vínsmygl, aukna leynisölu smyglaðs víns, bruggun í stórum stíl, stórauðin kynni og viðskipti landsmanna og setuliðsins og neyzlu ýmissa banvænna vökva, telur það ekki ástæðu til, að hert verði frekar á lokunarákvörðuninum, og í fullu trausti þess, að ríkisstj. taki nú þegar til rækilegrar athugunar, á hvern hátt er hægt að koma í veg fyrir, að landsmenn neyðist til að afla sér áfengra drykkja ólöglega, tekur þingið fyrir næsta mál á dagskrá.“

Sigurður Kristjánsson: Herra forseti! Það er ekki meiningin, að ég ætli að fara að blanda mér neitt verulega í þetta mál eða halda um það neina ræðu. En ég hygg, að það hafi komið í ljós við þær umr., sem fram hafa farið, að málið sé ekki eins einfalt eins og mönnum kannske hefur upphaflega til hugar komið, og væri þess vegna þess vert að athuga það eitthvað nánar. Það er nú álit mitt persónulega, að það hefði verið betra, að hafa tvær umr. um þetta mál, en það er náttúrlega dautt mál að tala um slíkt úr þessu, og hæstv. forseti hefur litið hér eins á og áður hefur verið gert af hans fyrirrennara um sams konar þáttill., að hún þyrfti ekki að vera til nema einnar umr., og við það situr auðvitað. En það þarf samt ekki að standa í vegi fyrir því, að þáttill. verði athuguð í nefnd. Og ég legg því til, að þessari umr. verði frestað og þáttill. verði vísað til athugunar til hv. allshn.

Páll Zóphóníasson: Herra forseti! Mér virðist þetta mál, sem hér liggur fyrir, vera þess eðlis, að það snerti meira en flestar aðrar þáttill., sem hér hafa legið fyrir og frestað hefur verið umr. um, fjárhag ríkisins, og að þess vegna eigi þetta mál alveg tvímælalaust að fara til hv. fjv.

Ég veit ekki betur en að á því fjárlagafrv., sem lagt hefur verið fyrir þetta þing, séu áætl- aðar nokkurra millj. kr. tekjur af vini og toll- ágóða af því, og þessi þáttill. gerir ráð fyrir, að þær tekjur hverfi með öllu. Og ef slíkt mál á ekki erindi til hv. fjvn., þá veit ég ekki, hverju á að vísa til þeirrar hv. n., og ég veit þá ekki, til hvers sú n. á að vera, ef þessi þáttill. á ekki að fara til hennar.

Ég geri það því skilyrðislaust að minni till., að þáttill. verði vísað til hv. fjvn., en ekki hv. allshn.

*Sigurjón Á. Ólafsson: Herra forseti! Það er ekki gott að segja, hvað um þessa till. verður, en vegna umræðnanna, sem fram fóru í fyrra- dag, vil ég segja nokkur orð, ef ske kynni, að málið verði útrætt við þessa umr. Ég vil taka það fram, að ég hygg, að það sé óþarft að vísa því til n. Ég hugsa, að hver þm. hafi gert sér ljóst, hvað hér er á ferðinni, og þó að n. fjalli um málið og það tefjist af þeim sökum, verði menn litlu nær og breyti ekki um skoðun. Frsm. okkar fjórmennínganna hefur gert mjög ýtar- lega grein fyrir því, sem í till. felst, en síðan hefur ýmislegt komið fram, sem mér þykir hlýða að gera aths. við.

Ég vil víkja að hæstv. ráðh., sem hér hafa talað, en ég sé engan þeirra við og vænti, að einhverjir þm. vilji taka að sér að bera þeim orð mín.

Hæstv. ráðh. hafa talið, að ríkisstj. hafi brostið heimild til þess að taka upp algerða lokun og hafa vitnað í l. um innflutning og sölu áfengis í því sambandi. Þeir hafa líka skýrt frá því, að það hafi orðið að loka áfengisverzluninni í júlí s. l. vegna þess, að þurrð var á birgðum, svo að að því leyti hafi þetta verið óhjákvæmileg ráðstöfun. Hæstv. forsrh. gat þess einnig, að af lögregluáætlunum hefði orðið að halda áfram lokuninni. En ég vildi beina þeirri fyrirspurn til hæstv. ráðh., hvort ekki væri ein leið til í málinu, þó að lagaheimild brýsti, nefnilega sú að gefa út bráðabirgðalög. Ég þykist hafa orðið þess var, að ekki eru hömlur á að gefa út bráða- birgðal., ef ríkisstj. telur það nauðsynlegt. Ég skal vitna í hinn fræga gerðardóm, sem settur var þvert ofan í gildandi l. Nú hefur ríkisstj. ekki gert það sama í þessu máli, og af hverju? Ég þykist vita, að hana hafi skort til þess vilja og ekki séð þá nauðsyn, sem við bindindis- og bann- menn teljum, að sé til lokunar. Og í seinni tíð hefur hæstv. ríkisstj. farið krókaleiðir í þessu máli með því að veita mönnum undanþágur, en þessar undanþáguveitingar gefa okkur nú til- efni til að reyna að fá hert á ákvæðunum. Og ég verð að segja, að það þarf ekki bindindis- menn til að láta sér renna kapp í kinn, þegar farið er að veita undanþágur til að halda ferm- ingarveizlur og kenna börnunum að neyta vins. Ég tala ekki um, ef einhver góður borgari á afmæli. Þá er talið sjálfsagt, að hann fái tæki- færi til að kaupa vín.

Um hv. 6. þm. Reykv. og hans ræðu skal ég vera fáorður. Hann leyfir sé að slá fram alls konar fullyrðingum, hverra sannleiksgildi ég dreg mjög í efa, eins og t. d. þeirri, að til séu

sveitir, þar sem bruggað sé á öðrum hverjum bæ. Ef ég væri fulltrúi sveitanna, mundi ég vilja fá slíku ámæli hrundið og heimta, að hv. þm. sannaði sitt mál. Hv. þm. heldur því líka fram, að við höfnina sé mikið flutt inn af ólöglegu áfengi, sem tollvörðum og lögregluþjónum sé kunnugt um, án þess að þeir hafist að. En sá stimpill, sem hv. þm. setur á opinbera trúnaðar- menn ríkisins! Mér er vel kunnugt um, að hugar- far tollvarðanna hér en annað en það, að þeir vilji láta slíkt fara fram hjá sér. Slíkt ætla ég ekki heldur lögreglumönnum vorum. Þetta er ómaklegur áburður, fram borinn á sjálfa Alp.

Skýrsla hv. þm. ber vott um, að hann er kunn- ugri undirdjúpum borgarlífsins en margur ann- ar. Ég þykist nú vera nokkuð kunnugur hér í bæ, en hef aldrei heyrt nokkurn mann lýsa slíku ástandi. Hitt veit ég, að alltaf eru til menn, sem hafa tilhneigingu til að brjóta l. En ég verð að ætlast til, að framkvæmdarvaldið í land- inu geri sitt ýtrasta til að taka hart á öllu slíku. En er það gert? Eru ekki einmitt þeir menn að verki, sem ríkisstj. og önnur yfirvöld telja, að ekki eigi að taka eins hart á og sumum öðrum þegnum þjóðfélagsins? Ég er þess full- viss, að þó að mörg séu brotin á áfengislöggjöf- inni, eru þau samt ekki meiri en svo, að hægt er að koma í veg fyrir þau með einlægum vilja og framtakssemi.

Innflutningur áfengis vegna setuliðsins er vandamál, en ég vil syrja hæstv. forsrh.: Hefur nokkuð verið gert af hálfu isl. stjórnarvalda til þess að ræða við setuliðsstjórnirnar og reyna að hafa áhrif á þær í þá átt að hafa hemil á þeim innflutningi? Ég veit ekki til, að það hafi verið gert, en það er engu að síður nauðsynlegt að fara fram á að fá samninga við þær um þetta atriði ekki síður en annað, sem verið er að leita samninga um. Það eru allir sammála um, að ef sambúðin á að vera með nokkrum siðmenningar- brag, verður að þurrka út allt, sem torveldar hana, en þar má fyrst og fremst nefna notkun áfengis. Það væri fróðlegt að sjá í skýrslum um alla þá árekstra, sem orðið hafa, hvað á- fengið á mikinn þátt í þeim. Það er áreiðan- lega ekki meiri nauðsyn á neinu en að loka fyrir áfengisstrauminn og semja við herstjórnirnar um að takmarka innflutning áfengis til setu- liðsins. Ef þessi leið væri farin, hygg ég, að ástandið yrði stórum betra en verið hefur. Ég skal ekki fullyrða, hvað langt væri hægt að komast í þessu efni, en ég vil láta reyna það, sem hægt er.

Lögreglan hefur gefið upplýsingar um þann mikla mun, sem varð um áfengisnautn, strax og búið var að loka verzluninni. Ég sá líka greini- lega muninn við höfnina. — Ég er ekki einn um þessa skoðun. Ég hef ekki talað við nokk- urn mann, sem ekki viðurkennir, að vegna á- standsins sé nauðsynlegt að hafa áfengisverzl- unina lokaða. Ég geri ekki ráð fyrir, að and- banníngarnir vilji líta sömu augum á þetta mál og við bindindismenn í öllum atriðum. En eitt ættum við að geta verið sammála um: að vegna þeirra tíma, sem nú standa yfir, verðum við að loka fyrir áfengið.

Mér fannst ræða hv. 6. þm. Reykv. svo fjar-

stæðukennd, að ég held, að hún dæmi sig sjálf. Ég held, að ekki verði margir til þess að trúa öllum fullyrðingum hans. En þó að einhver sannleikur kunnir í heim að vera, fullyrði ég, að ástandið sé ekki verra en svo, að það megi laða.

Ég sagði það í upphafi, að ég teldi ekki þörf á að tefja málið með því að vísa því til n. Málið er ekki nýtt, og hver þm. er búinn að gera upp með sér, hverja afstöðu hann tekur. N. mundi ekki afla neinna nýrra upplýsinga, sem breyttu afstöðu manna. Vitanlega má á það líta, að um fjárhagsmál er að ræða. En við erum ekki í neinni fjárþröng og þurfum ekki á þessum blöð-peningum að halda.

Ég mun ljúka máli mínu. Ég vildi aðeins segja mína skoðun, af því að ég hélt, að umr. væru að fjara út.

Flm. (Pétur Ottesen): Ég er sammála hv. 2. landsk. þm. um, að ekki sé nauðsynlegt að vísa þessu máli til n., af því að þm. séu ekki reiðubúnir til að greiða atkv. strax. Hins vegar er það yfirleitt gangur mála hér á Alp., að þeim sé til n. vísað, og vil ég ekki skorast undan, að svo verði líka nú.

Það hafa komið fram till. bæði um allshn. og fjvn., og virðist gæta nokkurs skoðanamunar um það, til hvorrar n. málið skuli fara. Yfirleitt hafa áfengismálin verið hjá allshn. deildanna, og þar sem allshn. í Sp. hefur svipuðu hlutverki að sinna og í d., væri ekki óeðlilegt, að málið færi þangað, en hitt er líka rétt, að eins og málið liggur fyrir, er það mikið fjárhagsmál. Alm. verða svo að ráða það við sig, hvort er þyngra á metunum, ef málinu verður vísað til n. En ég vænti þess, að hvor n., sem fær málið til meðferðar, finni mikilvægi þess og afgreiði það skjótlega.

Það mætti svara ýmsum fjarstæðum, sem fram hafa komið, einkum frá einum þm., en rétt er að láta það biða almennrar umr. Ég hef ekki undan að kvarta undirtektum þeirra tveggja ráðh., sem talað hafa, mér fannst þeir ekki taka óliðlega í þátt. Það var auðheyrt, að hjarta læsta fjmhr. var með okkur flm., en hæstv. forsrh. skaut málinu til þingsins og kvað sér skylt að fara eftir samþykkt þess. En ég vildi aðeins vekja athygli Alp. á dagskrártill., sem fram er komin frá hv. 6. þm. Reykv., og aðallega vekja athygli hæstv. forseta á henni, því að hún er plagg, sem er einstakt í sinni röð, og hef ég þó um dagana séð framan í margar till. til rökst. dagskrár hér á Alþingi.

Það er ástæða til að gera þetta fjaránlega plagg að umtalsefni, og vil ég þá fyrst minnst á það, að þar er sagt: „Þar sem Alp. lítur svo á, að lokun áfengisverzlunanna hafi, meðal annars, haft í för með sér aukið vinsmygl ...“ o. s. frv., — virðist vera gert ráð fyrir því, að alm. hafi sannprófað af eigin sjón, að forsendur till. séu réttar, því að það væri hin freklegasta möðgun, ef húzt væri við, að við alm. færum að fella dóm okkar eftir hugarhurði annarra manna. Það, sem við eigum fyrst að álykta, er, að lokun áfengisverzlunarinnar — þ. e. með því að loka aðaldrunum, en hafa bakdyrnar opnar —, hafi haft í för með sér aukið

vinsmygl. Hafa alm. staðið vörð við skipin eða hvað? Ég vil spyrja, hvaða aðstöðu þeir hafi haft til þess, eða á ályktunin að byggjast á því, að þeir hafi sjálfir tekið þátt í smyglinu? Því að þetta getur ekki verið byggt á því, að þeim sé þetta kunnugt, nema því aðeins, að þeim sé ætlað að hafa sjálfir tekið þátt í smyglinu eða staðið aðra að því. Ég veit ekki, hvort hv. þm. er að bera þm. það á brýn, að þeir séu beinir þátttakendur í vinsmygli, en það liggur næst að álykta, að svo sé, en hitt er auðvitað fjarstæða, að þm. hafi getað staðið við lúguhlara eða hverja dyragætt á hverju skipi, sem kemur í höfn hér í Rvík. Það er rétt að athuga þetta og gera sér grein fyrir, hvað í þessu felst, og hafi flm. ekki gert það sjálfur, þá vil ég hjálpa honum til þess að komast í skilning um það, hvað liggur á bak við orð hinnar rökst. dagskrár. Það næsta, sem þingmenn eiga að byggja á úrskurð sinn um að vísa málinu frá, er það, að þetta hafi aukna leynivinsölu í för með sér. Hver er nú aðstaða hv. alm. til þess að dæma um þennan hluta hinnar rökst. dagskrár? Hvernig hafa þeir átt að vera á verði á bilastöðvunum, þar sem þessi viðskipti eiga að fara fram, — eða er það meiningin, að alm. hafi verið beinir þátttakendur í því að kaupa smyglað vín? Það liggur næst að álykta, að þessu sé þannig varið.

Þá er þriðja atriðið, sem fjallar um það, að bruggun hafi aukizt í stórum stíl. Hvað hafa hv. alm. um þennan lið dagskrárinnar að segja? Það liggur næst að halda, að með þessu sé verið að gefa í skyn, að alm. séu teknir upp á því að brugga. Hvernig er það hugsanlegt, að alm. séu með nefið ofan í hverri kirnu og kopp í landinu, þannig að þeir gætu vítað um það, ef einhvers staðar hefði verið lagt í kerald? Einasta leiðin til þess, að þeir vissu eitthvað um þetta, væri þá sú, að þeir tækju sjálfir þátt í brugginu, ef þeir eiga að dæma út frá sinni eigin aðstöðu, eins og flm. till. virðist meina. Ég held, að hv. flm. till. hljóti að sjá það, að isinn er að brotna undan honum, en væntanlega er vatnið ekki svo djúpt, að hann drukkni alveg, vonandi kemst hann upp úr. Það ber vott um harla einkennilegt sálarástand, að hv. þm. skuli bera slíka dagskrártill. fram sem þessa og ætlast til þess, að hæstv. forseti fari að bera hana upp hér á hæstv. Alp. — Þá kemur það næst í þessari till., að lokunin, eins og hún er framkvæmd nú, hafi stóráukin kynni og viðskipti landsmanna við setuliðið í för með sér. Hvað hafa hv. alm. um þennan lið þáttill. að segja? Hefur þetta orðið til þess, að þeir hafi haft meiri kynni af setuliðinu í landinu en ella? Hafa alm. verið að hljóða setuliðsmönnum heim til sín til þess að reyna að hafa út úr þeim vín, eða með hverjum öðrum hætti ætti alm. að vera þetta kunnugt? Það má segja, að hér sé hver silkiþúfa um af annarri, en það er ekki allt húið enn. Svo kemur það að lokum, að af lokuninni hafi hlotizt neyzla ýmissa banvænna vökva. Það mætti nú kannske segja, að þetta ætti ekki beinlínis við alm., þannig að enginn þeirra hefur hrokkið upp af af þessum sökum. Ég veit náttúrlega ekki um það, hvaða

kunnugleika alþm. hafa haft af slíku, en ég held, að það renni ekki sterkar stoðir undir það, að þessi slys eigi rót sína að rekja til þess, að áfengisútsalan hefur verið lokað á þessu tímabili. Svo kemur niðurlag till. Það má að visu segja, að það sé ekki út af fyrir sig móðgun gagnvart þm., en það sýnir svona, hvað stendur hér á bak við. Það stendur hér, að „í fullu trausti þess, að stj. taki nú þegar til rækilegrar athugunar, á hvern hátt er hægt að koma í veg fyrir, að landsmenn neyðist til að afla sér áfengra drykkja ólöglega“, og í fullu trausti þess, að ríkisstj. taki til athugunar, á hvern hátt verði komið í veg fyrir þetta, þá á að reka endahnúttinn á með því að visa þessari þáttill. frá, sem hér er til umr. Ég veit ekki, hvað þessi feluleikur á að þýða, ég held, að það hefði verið betra fyrir hv. þm. að ganga hreint til verks og segja, að hann vildi opna allt upp á gátt, í stað þess að snúa þetta allt eins og roð í hund. Nei, ég held, að það megi segja, að þetta sé sama endemið frá upphafi til enda. Ég skal ekki fara fleiri orðum um þessa till. Ég veit, að hæstv. forseti reynir að fara sem mykstum höndum um þennan óskapnað, en ég hef ekki komið hjá því að benda á það, hvað fyrir dagskrár-till. er mikil hringavitleysa frá upphafi til enda og flm. hennar og raunar Alþingi í heild til háborinnar skammar, að hún skuli fram komin.

***Ingvar Pálmason:** Ég get að mestu leyti fallið frá orðinu eftir ræðu hv. þm. Borgf. Ég vil þó nota tækifærið til þess að lýsa yfir því, að í raun og veru er þetta mál þannig vaxið, að það getur enginn maður, sem vill því vel, verið á móti því, að því sé vísað til n. En það er nú svo með þetta mál, að þetta er þriðja þingið, sem fær það til meðferðar. Á fyrsta þinginu var svipuð till. borin fram, en henni var vísað frá vegna þess, hvað tími var naumur, og á svipaða leið fór á síðasta þingi. En nú er komið svo langt, að þm. eru farnir að ræða till. Ég álit, að þm. geti ekki sóma sins vegna komið hjá því að taka ákvörðun um þetta mál, eftir að ráðh. báðir eru búnir að lýsa því yfir, að þeir telji, að það verði að taka ákvörðun um þetta mál. Ég trúi því ekki, að þingið láti það henda sig í þriðja skiptið að eyða málinu, og í trausti þess, að það sé ekki meiningin, þá er ég með því, að þessari till. sé vísað til fjvn. Ég skal líka taka það fram, að hv. þm. Borgf., sem er 1. flm. till., hann er einnig form. fjvn., og geri ég því ráð fyrir, að það verði ekki með hans vilja, að þm. verði leystir undan því að greiða atkv. um till. Það er ekki annað, sem farið er fram á, en að þingið segi sinn vilja, og það þarf ekki miklar rökraður um það, að slíkt verði framkvæmt, þó að það geti skeð, að hv. 6. þm. Reykv. hafi hugsað sér að koma fram með nýtt trúboð um þetta mál, byggt á þeim grundvelli, að það eigi að kenna mönnum að drekka. Ég hef aldrei hugsað mér að fara að kenna mönnum neina sérstaka trú í þessum málum. Ég held því, að það þurfi miklu minni umbúðir um þetta heldur en mönnum virðist vera nauðsynlegt. Ég vil því gera að minni till., að málinu verði vísað til hv. fjvn.

***Sigurður Kristjánsson:** Það hefur komið fram till., sem er upphaflega frá hv. 1. þm. N.-M., um það að visa málinu til hv. fjvn., en ég hef lagt til, að því verði vísað til allshn. Það er alveg rétt, sem hv. þm. tók fram, að þetta mál er í eðli sínu fjárhagslegs eðlis, og það hef ég getið um fáum orðum. En mál geta haft fleiri en eina hlið, og það er vítað mál, að flm. hafa ekki flutt þarna till. sem fjárhagsmál. Það hefur ekki vakað fyrir þeim að svipta ríkissjóð þeim tekjum, sem hann hefur haft af áfengissölu. Frá þeirra sjónarmiði hefur þetta sjálfsagt verið skoðað sem öryggis- og siðferðismál. Mér skilst, að hæstv. forseti hafi tekið undir þennan skilning þeirra, án þess þó að synja fyrir það, að málið sé einnig fjárhagslegs eðlis. Forseti hefur tekið undir þetta með því, að ákveða eina umr. um málið, eins og venja er að gera við mál, sem ekki eru aðallega fjárhagslegs eðlis. Ég verð þess vegna að halda fast við þá till. mína, að málinu verði vísað til allshn. Ég gat um það hér áðan, að þetta mál væri ekki eins einfalt og menn kynnu að ætla, og ég vil í því sambandi benda á það, að við málið er margt að athuga, sem er einmitt hlutverk allshn. Ég býst við, að hv. þm. líti svo á, að þetta fari í hága við l., og að fjalla um slíkt er m. a. hlutverk allshn.

***Jóhann G. Möller:** Þar sem útlit er fyrir, að málið fari til n., get ég stýtt mál mitt svo sem verða má. Ég verð þó að svara nokkru af því, sem fram hefur komið út af ræðu minni, sem ég flutti, þegar málið var fyrst tekið fyrir. Ég skal ekki vera á móti því, að málið fari til n. og ég álit, að málið sé þannig vaxið, að það þurfi athugunar, sem þeir menn, sem eru blindastir þannmenn á Íslandi, gefa sér aldrei tíma til að veita málum, því að þeir, sem vaða um í trú um þetta mál, taka aldrei tillit til staðreynda og gera sér ekki grein fyrir því, sem hér er að ske. Það er einkennilegt að heyra hinn mikla þingskörung, hv. þm. Borgf. (PO), flytja slíka ræðu sem hann flutti áðan, hann er annálaður fyrir rökvisi í málflutningi sínum, en í þessu máli hefur honum þótt bergðast rökvisi. Ég hef í þessu máli reynt að kynna mér þá hluti, sem í þessum málum hafa skeð, t. d. í Bandaríkjunum, og ég hef fengið skýrslur um þessi mál, sem ekki er hægt að vefengja, og í Bandaríkjunum hefur það sama skeð og hér, að þessir þurru senatorar stanga alltaf höfðinu við steininn og segja eins og sagt var, „og samt er sild í tunnunni“. Þó að búið sé að sýna þessum mönnum, að það sé ekki hægt að þurrka landið, þá halda þeir samt áfram að berja höfðinu við steininn hvað þetta snertir. Þessir menn í Bandaríkjunum héldu því fram, að það væri hægt að þurrka landið með því að hafa nógu öflugt tolfleffirlit í landinu. Rannsókn á þessu leiddi í ljós, að það mundi kosta um 300 millj. dollara að halda uppi svo öflugum tolfleffirliti þar í landi, og þá fóru menn að efast um, að það væri hægt að þurrka landið. Menn skulu svo í þessu sambandi athuga strandlengjuna hér við Ísland og allar aðstæður og bera það saman við Ameríku, og þá munu menn sann-

færast um það, að þetta er óframkvæmanlegt vegna hins gifurlega kostnaðar. Ég vil svara þeirri hártogun á orðum mínum, sem kom fram hjá hv. þm. Borgf., er hann var að lýsa forsendunum fyrir minni dagskrártill. Ég álit, að hv. þm. þurfi ekki að koma fram með neitt dekur við hæstv. forseta um það að vísa þessu frá, enda var sams konar till. flutt hér í fyrra og var tekin gild af þáverandi forseta. Annars er það einkennilegt við ræðu hv. þm. Borgf., að hann telur till. mína saka hv. þm. yfirleitt um lögbrot. Hv. þm. virðist skilja þetta þann veg, að hver einn einastí hv. þm. eigi að bera persónulega ábyrgð á því, sem sagt er, að eigi sér stað samkv. dagskrártill. Ég er hræddur um, að þingið afgr. ekki mörg mál, ef það ætti að vera bundið við það, að þm. hefðu persónulega reynslu í hverju einasta máli, sem fram er borið. Ég held, að hv. þm. verði í því tilliti að trúa staðreyndum og umfram allt að vera ekki svo blindir í málfylgi sínu eins og þessi hv. þm. virðist vera a. m. k. í þessu máli. Ég veit ekki, hvort hv. þm. vildi með orðum sínum bera mér á brýn vinsmygl eða að ég viti eitt-hvað ákaflega mikið um þetta. Ég hef gert mér far um að kynna mér þetta mál, og ég hef komið að raun um það, að það, sem til staðar er í þessu máli, er það, sem ég hef haldið fram og átt hefur sér stað hjá öðrum þjóðum. Hann neitar því, að bruggið hafi vaxið. Hann neitar því enn fremur, að hv. alþm. geti dæmt um það, hvort brugg hafi farið í vöxt eða ekki. Hvers vegna voru áfengisl. sett? Var það ekki vegna þess, að bruggið var orðið svo ísýggilega mikið í landinu? Ekki höfðu hv. þm. þá farið um allt landið og lyktað upp úr hverjum kopp til þess að kanna það, hvort mikið væri bruggað.

Ég vil aðeins nefna örfá dæmi um rök þessa hv. þm. (PO). Hann neitar því, að menn hafi dáið af því að neyta banvænna vökva, og spyr, hvort hv. þm. hafi drukkíð slíka vökva. Þessi hv. þm. virðist ganga svo langt í efasemdum sínum, að hann mundi vilja vinna það til, að þm. neyttu þessara bannvænu drykkja til þess að sannfæra um, að menn létu við það lífið. Nei, það vita þeir allir menn í þessu landi, að banvænir drykkir hafa orðið mönnum að fjör-tjóni, og það er vegna þess eins, að ríkið neit-aði mönnum um fögleg vín.

Þessi hv. þm. þóttist ekki ætla að svara mér, en eyddi þó miklu af tíma sínum í það. Hins vegar þarf ég ekki að svara honum meira, en ætla með nokkrum orðum að svara hinum flm. og ætla ég þá fyrst að snúa mér að hv. 2. landskjörnum. Hann er nú, sem kunnugt er, einn mesti bannmaður hér á þingi. Hann beindi orðum sínum mjög til stj., en talaði þó við stólana tóma. Er það táknrænt, að þegar menn eru að berjast við að þurrka landið, verða þeir að tala við tóma stóla. Hann spurði, hvers vegna hefðu ekki verið gefin út brbl. um lokun áfengis-verzlunarinnar. En það var vegna þess, að ráðh. vita, að langsamlega mikill meiri hl. þjóðarinnar er á móti því, og enn fremur vegna þess, að þjóðin unir ekki lengur þessari hrænsi í áfengismálunum, að láta litinn hóp manna ráða þessum málum á mjög óeðlilegan hátt.

Hv. 2. þm. N.-M. talaði um, að vín væru veitt í fermingarveizlum. Ég skal að visu ekki mæla því bót. En engu að síður er það mjög mikils-vert í því skyni að kenna fólki að umgangast vín siðlega (vínkultúr), að fólk umgangist það sem yngst. Í þáhliti þessari stendur, að undan-þágur um vinveitingaleyfi hafi verið veittar broddborgurum þessa bæjar. Hverjir eru þessir broddborgarar hér í bæ? Hvar eru sannanir fyrir öllum þeim dylgjum um vinnuflutning, sem þeir segja, að Íslendingar standi fyrir? Hvaða menn eru þetta? Nei, öll till. er byggð á fullyrðingum út í loftið, á dylgjum og ósannindum. Hvaða þm. haldið þið, að geti greitt atkv. með svona þáhliti? Í minni dagskrártill. er hins vegar aðeins víkið að því, sem allir vita, að gerist með þjóðinni. Hv. 2. landsk. sagði, að ég haldi því fram, að víni væri smyglað inn í landið. Já, ég held því fram, og ég veit það. Þm. sagði enn fremur, að ég væri þá um leið að stimpla íslensku tollverðina, sem ótrúa í sínu starfi og að þeir gætu ekki embættis-skyldu sinnar. Þetta er ekki rétt. Það er ekki hægt að hafa fullkomnið tolleftrilít hér í Reykjavík um þessar mundir. Í fyrsta lagi koma hingað fleiri skip en til nokkurrar annarrar hafnar í heiminum að tiltölu. Í öðru lagi koma hingað skip, sem tollverðirnir hafa ekki aðstöðu til að hafa eftirlit með, nema að nokkru leyti, og í þriðja lagi koma hingað skip, sem tollverðirnir geta ekkert eftirlit haft með. — Og svo bætist við þetta allt, að í landinu býr þjóð, sem kaupir vín við afar háu verði.

Af framansögðu er þá ljóst, enda á allra vitorði, sem vilja vita það, að ógrynni af víni er smyglað inn í landið.

Hv. þm. sagðist ekki efast um, að til væru menn, sem vildu brjóta lög. — Já, honum er óhætt að trúa því, að slíkir menn eru til. Fleiri menn verða svo til þess að brjóta bannlög. Haldur en nokkur önnur lög, og þykir engin smán að. Og það er vegna þess að lög eru vitlaus. Öll lög eru vitlaus, sem brjóta í bág við réttarmeðvitund þjóðarinnar.

Í þessu sambandi vil ég leyfa mér, með leyfi hæstv. forseta, að lesa hér upp úr Alþingistiðindunum frá 1934 kafla úr ræðu hæstv. forsrh., Hermanns Jónassonar, til þess að lofa hv. þm. að heyra, hvað hann sagði um þessi mál. Hann segir svo:

„En það má vel vera, að fólkið verði orðið svo þroskað eftir 100 ár, að þá megi takast að setja aðflutningsbann á áfengi og framfylgja því. Og það er svo um hvers konar refsilög-gjöf, að hún getur alls ekki staðizt til lengd- ar, nema hún hafi almenningsálítið í landinu að bakhjarli. Menn forðast ekki að brjóta refsíákvæði laganna vegna refsingarinnar sjálfr- ar, sem á eftir kemur, heldur vegna almenn- ingsálítsins og þeirrar sannfæringar og rétt- lætismeðvitundar, sem býr þeim í brjósti. Það, sem hamlar því, að menn steli og gerist t. d. sauðabjófar, er sú móralska sannfæring, sem búið er að koma inn hjá þeim, að þetta sé rangt. En það er ekki refsinginn sjálf eða ótt- inn við hana, sem heldur mönnum frá því að stela. Og svo er það annað, sem er enn verra;

refsiákvæði hafa engan mátt, nema staðið sé við þau og að nægilega þroskað almenningssálit standi á bak við þau.“

Í þessum ummælum er mikill sannleikur fólgin. — Þess vegna telur það enginn lagabrot, þó að hann nái sér í flösku af víni, þó að hann þurfi að brjóta lög til þess. Ég veit það vel, að vinneysla í óhöfi er til skaða. En við verðum að taka staðreyndum. — Það er ekki hægt að þurrka landið, þess vegna verður að kenna þjóðinni að fara með vinið.

Mig undrar það, að þessir hv. þm., sem mikið tala um sjálfstæði þjóðarinnar, skuli ekki treysta Íslendingum til þess að fara með vín á borð við aðrar þjóðir. Hvi skyldu þeir, ef þeir eru færir um að stjórna sjálfir málum sínum að öðru leyti, vera allsendis ófærir til þess að hafa þennan þátt málefna sinna með höndum? Ég beini því sérstaklega til hv. þm. Borgf. (PO) að athuga þetta.

Hv. 2. landsk. sagði, að að visu væri áfengis-löggjöfin brotin, en það væri hægt að koma í veg fyrir það. Ég er búinn að benda á, að það er ekki hægt. Í Bandaríkjunum var það ekki hægt fjárhagslega og hafði auk þess í för með sér svo mikla siðferðislega demoraliseringu, að allsendis ófært var við að una. Ofan á þetta hvort tveggja bættist svo það, að meira var drukkið á banntímunum heldur en á þeim tímum, þegar vinið var frjálst. Á banntímanum var drukkið af hreinu alkoholi 1,14 l á mann í stað 0,97 l áður en banninu var skellt á. Þessar tölur tala sínu máli.

Þessir hv. þm. halda því svo líka fram, að lokun áfengisverzlana hafi ekki aukið kynnin við setuliðið. En ef þeir vita ekki, að Íslendingar liggja á setuliðunum um vínkaup, þarf ég ekki við þá að tala, því að þá vilja þeir ekkert vita. En þó stendur nú þetta hér í þeirra plaggi. M. ö. o. ef ég segi það, er það ósatt, — segi þeir það sama, er það satt. (PO: Þetta er vesall útúrsnúningur.) En hins vegar vita það allir, að kynnin við setuliðin hafa aukizt stórkostlega, og er það vegna þess, að Íslendingum er meinað að neyta vins, nema í salarkynnum erlendra hermanna.

Að lokum vil ég aðeins drepa á örfá atriði úr framsöguræðu hv. þm. Borgf. í gær. Hann sagði m. a., að mesta meiníð í eðli okkar væri drykkjuskaparlöngunin. Ég er honum ekki sam-mála. Í fyrsta lagi verða ekki allir menn, sem smakka vín á Íslandi, drykkjuræflar, svo er nú guði fyrir að þakka. En það er áreiðanlega ekki þessum mönnum að þakka. — En til þess að lækna þetta drykkjuskaparmein þarf að beina vinneyzlunni inn á aðrar brautir. Þm. sagði, að bindindishreyfingin hefði mörgum sinnum hjargað. Skal ég ekki bera á móti því, ég hef aldrei verið á móti bindindishreyfingunni, en hún rekur sig hins vegar alltaf á steinvegg, þegar hún er að hamast í því skyni að þurrka landið.

Hv. þm. Borgf. sagði, að náttúran hefði notið sín á meðan lokað var. (PO: Ég átti ekki við ó-náttúru þm.) En ef náttúra fólksins á að fá að njóta sín, verða öll skilyrði til þess að vera fyrir hendi. Ef um ónáttúru væri að ræða hjá ein-

hverjum, á að beina henni inn á nýjar brautir, svo að náttúrulegur lífnáðarháttur verði úr. Ís-lenzka þjóðin á ekki að vera eins og hunda-þúfa í menningu nútímans.

Forseti (GSv): Fundartíminn er nú liðinn, en ætlunin var að lúka þessari umr. — Einn hv. þm. er á mælendaskrá, og vænti ég þess, að hann verði stutturður.

Páll Zóphóníasson: Herra forseti! Ég ætla mér ekki að blanda mér hér mikið í deilur manna um áfengismál. En síðasti ræðumaður, sem er ungur maður, sem á framtíðina fyrir sér (hann mun vera lögfræðingur að menntun), lét þau orð falla, að ég verð að mótmæla. Hugsunin í orðum hans var á þessa leið: Ef ég hef löngun til að gera eitthvað, þótt það varði við lög, þá bý ég mér til mín eigin lög og geri það. Þetta er óheyrilegt af þingmannabekk, þótt hann sé það litilmenni að hugsa þannig sjálfur, að ef mig langar til einhvers, þá bý ég mér til mín lög. Þetta er siðferðislaus og svívirðileg hugs-un, er ég verð að mótmæla og vona, að fáir Ís-lendingar hafi, þó að þessi uppskafningur íhalds-ins sé með hana.

ATKVGR.

Till. vísað til allshn. með 18:11 atkv. og umr. frestað.

Á 18. fundi í Sp., 20. maí, var útbýtt nál. frá minni hl. allshn., á þskj. 477, en till. var ekki á dagskrá tekin framar.

9. Landkaup í Ölfusi.

Á deildafundum 8. apríl var útbýtt frá Sp.:

Till. til þál. um landkaup í Ölfusi (A. 142).

Á 6. fundi í Sp., 14. apríl, var till. tekin til fyrri umr.

Flm. (Jónas Jónsson): Ég mun ekki ræða ýtar-lega um þetta mál, því að því fylgir nægileg grg. Það, sem farið er fram á, er í fyrsta lagi, að ríkisstj. fái heimild til að kaupa landareign Kaupfélags Árnesinga í Hveragerði, ásamt jarð-hitarréttindum, í öðru lagi nokkurn hluta jarðar-innar Vorsabæjar og í þriðja lagi landblett Gísla Björnssonar. Á þessu landi stendur Hveragerði, og mætti mikið rækta af þessu landi, ef vel væri að farið. Mestur hluti lands þessa er eign Kaup-félags Árnesinga, og hefur því verið boðið geypi-hátt verð í það, en kaupfélagsstjórnin vill held-ur selja ríkinu en öðrum. Það má ganga út frá því sem visu, að byggðin í Hveragerði vaxi ört, og þá yrði þetta land áður en varir komið í hendur margra, og gæti orðið erfitt að fá þá til að selja, og enn fremur verður þá margskipt ábyrgð og forsjón og erfiðara að koma skipulagi á heldur en ef ríkið ætti allt landið, og jarðhitann. Með því móti er hægt að fullrækta jarðhitann og skipuleggja borunina. Hér er um mikið menn-

Landkaup í Ölfusi. — Brúargerð á Hvítá hjá Iðu. — Brimbrjóturinn í Bolungavík.

ingarmál að ræða, sem snertir bæði Árnessýslu og Reykjavík, því að margir Reykvíkingar búa þarna nokkurn tíma ársins. Ef svo færi, að ekki næðist samkomulag við eigendur þessa lands, þá mundi verða að flytja á næsta þingi frv. um eignarnámsheimild í þessu skyni. Ég óska þess svo, að málinu verði vísað til fjvn. að þessari umr. lokinni.

Haraldur Guðmundsson: Ég er sammála hv. flm. um, að ástæða er til, að ríkið fái umráð yfir þessu landi, og ef til vill í ríkara mæli en gert er ráð fyrir í till., og vona ég, að sú hv. n., er fær málið til meðferðar, athugi það. Ég vil enn fremur benda á, hvort eigi muni réttara að ganga frá eignarnámsheimild strax.

Forseti (GSv): Ég tel rétt að fresta umr. um málið, en láta fara fram atkvgr. um, hvort málinu eigi að vísa til nefndar.

ATKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 28 shlj. atkv. og umr. frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dagskrá tekin frammar.

10. Brúargerð á Hvítá hjá Iðu.

Á deildafundum 13. apríl var útbýtt frá Sp.: Till. til þál. um brúargerð á Hvítá hjá Iðu (A. 158).

Á 7. fundi í Sp., 22. apríl, var till. tekin til fyrri umr.

Forseti (GSv): 1.—4. mál á dagskrá eru sams konar og verða því tekin fyrir nokkurn veginn í einu. Vildi ég mega biðja hv. framsögumann þessara mála að vera stuttur um þau, þar sem þeim liggur á að komast til nefndar, til þess að geta hlotið þar afgreiðslu með öðrum málum sama eðlis.

Flm. (Eiríkur Einarsson): Ég skal verða við tilmælum hæstv. forseta um að vera stuttur um þetta mál, enda þarf ég fáu að bæta við það, sem tekið er fram í grg., og því betri rök og meiri nauðsyn sem fyrir hendi eru um framgang máls, því óþarfari eru umræður um það. Ég vil einungis taka það fram til viðbótar, að samkvæmt brúarlögum er Iðubrá ein þeirra brúa, sem ekki er komin til framkvæmda, en nú, þegar Skálholtsbrautin er komin í þjóðvegatölu, verður þessi brúargerð enn meir aðkallandi. Ég tek það aftur fram, að það er því ónauðsynlegra að hafa langt mál um þetta, sem allir, er til þekkja, vita, hve nauðsynlegt er að hafa brú þarna, og vísa að öðru leyti til þess, sem sagt er í grg.

Hér er ekki um neitt kapp við aðra að ræða, en beina nauðsyn á því að fá þarna brú, er tengi saman hin stóru héruð báðum megin Hvítár.

Yfir ána þarf líka fjöldi manns að sækja hér- aðslækni að Laugarási.

Ég óska eftir því, að till. þessari verði að lokinni þessari fyrri umr. vísað til nefndar, sem sjálfsagt er fjvn.

Forseti (GSv): Máli þessu verður vísað til fjvn. og fyrri umr. frestað.

Flm. (Eiríkur Einarsson): Mér væri kært, ef fyrri umr. yrði lokið núna, því að það mundi aðeins kosta aukna töf að fara að taka málið á ný til fyrri umr.

Forseti (GSv): Aðrar till. um svipað efni hafa fengið þessa afgreiðslu, verið sendar til n. til nauðsynlegrar athugunar og undirbúnings, og svarar það til þess, að málið sé til 2. umr. við framhald þessarar umr. Þessi till. fær að öllu leyti sömu afgreiðslu og aðrar till. um þetta efni.

ATKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 26 shlj. atkv. og umr. frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dagskrá tekin frammar.

11. Brimbrjóturinn í Bolungavík.

Á deildafundum 13. apríl var útbýtt frá Sp.: Till. til þál. um greiðslu víxilskuldar, er ríkissjóður ábyrgist vegna brimbrjótsins í Bolungavík (A. 159).

Á 7. fundi í Sp., 22. apríl, var till. tekin til fyrri umr.

Forseti tók málið af dagskrá.

Á 8. fundi í Sp., 24. apríl, var till. aftur tekin til fyrri umr.

Flm. (Sigurður Kristjánsson): Herra forseti! Í samráði við og eftir tilmælum hæstv. forseta mun ég láta nægja á þessu stigi málsins að vísa til þeirrar stuttu grg., sem þáltill. fylgir. En að sjálfsögðu mun ég gefa þeirri n., væntanlega hv. fjvn., sem um málið fjallar, þær skýrslur og upplýsingar, sem ég hef um málið, og þá hæstv. Alp., þegar álit hv. fjvn. kemur um málið.

Að svo mæltu óska ég, að þáltill. verði vísað til hv. fjvn. og umr. frestað.

ATKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 25 shlj. atkv. og umr. frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dagskrá tekin frammar.

12. Djúpbáturinn.

Á deildafundum 13. apríl var útbýtt:

Till. til þál. um hlutöku ríkissjóðs í kostnaði við byggingu Djúpbátsins (A. 162).

Á 7. fundi í Sp., 22. apríl, var till. tekin til fyrri umr.

Forseti tók málið af dagskrá.

Á 8. fundi í Sp., 24. apríl, var till. aftur tekin til fyrri umr.

Flm. (Sigurður Kristjánsson): Herra forseti! Af sömu ástæðum og ég greindi í sambandi við næsta mál hér á undan mun ég á þessu stigi málsins láta nægja að vísa til grg., sem þál-till. fylgir, en gefa svo hv. fjvn., sem væntanlega fær þetta mál til athugunar, allar upplýsingar, sem ég get, þar á meðal teikningar af fyrirhuguðu skipi. Svo mun ég að sjálfsögðu gefa hæstv. Alp. skýrslu líka, síðar við umr. um þetta mál.

ATKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 27 shlj. atkv. og umr. frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dag-skrá tekin framar.

13. Hafnarbætur í Hnífsdal.

Á deildafundum 13. apríl var útbýtt:

Till. til þál. um hafnarbætur í Hnífsdal í Eyr-arhreppi (A. 163).

Á 7. fundi í Sp., 22. apríl, var till. tekin til fyrri umr.

Forseti tók málið af dagskrá.

Á 8. fundi í Sp., 24. apríl, var till. aftur tekin til fyrri umr.

Flm. (Sigurður Kristjánsson): Ég geri ráð fyrir, að þetta mál fari til hv. fjvn. til athugunar og umr. verði frestað nú, og þeirri n. mun ég gefa allar skýrslur um þetta mál, og síðan hæstv. Alp., og læt ég þess vegna þessi fáu orð nægja um þáttill. nú, en legg til, að henni verði vísað til hv. fjvn.

ATKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 25 shlj. atkv. og umr. frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dag-skrá tekin framar.

14. Brúargerð á Hvítá í Borgarfirði og Urriðaa.

Á 6. fundi í Sp., 14. apríl, var útbýtt:

Till. til þál. um brúargerð á Hvítá í Borgarfirði og Urriðaa í Mýrasýslu (A. 169).

Á 7. fundi í Sp., 22. apríl, var till. tekin til fyrri umr.

Flm. (Bjarni Ásgeirsson): Ég þarf ekki að hafa langt mál um þessa till., ástæðnanna fyrir henni er getið í grg. Ég vil óska þess, að þetta mál fái sömu fyrirgreiðslu og slík mál hafa fengið og því verði vísað til fjvn.

ATKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 27 shlj. atkv. og umr. frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dag-skrá tekin framar.

15. Brúargerð á Kvíá í Örafum.

Á deildafundum 15. apríl var útbýtt frá Sp.:

Till. til þál. um brúargerð á Kvíá í Örafum (A. 171).

Á 7. fundi í Sp., 22. apríl, var till. tekin til fyrri umr.

Flm. (Jón Ívarsson): Ég skal að sjálfsögðu verða við tilmælum hæstv. forseta um að vera ekki langorður um þessa till., sem hér er lögð fram. Ég skal aðeins geta þess, að þetta er í fyrsta sinn, sem fram kemur ósk á háttv. Alþingi um að brúa á í Örafum, en sú sveit er svo afskekkt og samgönguerfiðleikar þar svo miklir, að ég vænti þess, að tekið verði vinsamlega í málið og þær ástæður athugaðar, sem fyrir hendi eru. Ég leyfi mér að óska, að málinu verði, eins og öðrum slíkum málum, vísað til fjvn. og umr. frestað, eins og um hin önnur mál líks efnis.

ATKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 28 shlj. atkv. og umr. frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dag-skrá tekin framar.

16. Bókasafn Menntaskólans í Reykjavík.

Á deildafundum 17. apríl var útbýtt frá Sp.:
Till. til þál. um bókasafn Menntaskólans í
Reykjavík (A. 190).

Á 7., 8., 9., 10. og 12. fundi í Sp., 22., 24., 28. og
30. apríl, 5. maí, var till. tekin til fyrri umr.

Forseti tók málið af dagskrá.

Á 13. fundi í Sp., 8. maí, var till. enn tekin til
fyrri umr.

*Flm. (Jóhann G. Möller): Það mál, sem þessi
þáttill. fjallar um, er í sjálfu sér ekki veiga-
mikið, en þó þess eðlis, að ekki er úr vegi að
grennslast eftir, hvort þingið vill ekki leggja
þar orð í belg.

Ég get verið stutturður um þetta efni. Hv. þm.
er sennilega kunnugt um þetta mál, en ég skal
þó rifja upp stuttlega þær ástæður, sem hafa
orðið þess valdandi, að ég hef flutt þessa till.

Þetta safn, sem er hið svo nefnda bókasafn
Menntaskólans í Reykjavík, var upphaflega nefnt
Bókasafn Reykjavíkurskólans. Þegar ég kynnt-
ist þessu safni, eftir að ég fór úr skólanum 1928,
var það 1940, er piltur einn fékk aðgang að
þessu safni, til þess að vita, hvort hann fyndi
þar ekki fræðirit, sem gætu orðið honum til
hjálpar við þær fræðiliðkanir, sem hann stund-
aði, og þá rann mér til rifja að sjá ástand þessa
safns. Þá talaði ég um það við hann, hvort hann
mundi fá leyfi rektors til að bæta úr ástandi
þessa safns, sem hann var fús til að gera, og
talaði svo við hann og hæstv. kennslumr., en
allt kom fyrir ekki. Þetta var þó ekki af því,
að safnið væri ekki í því ástandi, að úr þyrfti
að bæta. Það má fyllilega segja, að þarna voru
dýr verk, sem höfðu verið í þessu safni um langt
skeið, lítilsvirt á hinn fyrirliðlegasta hátt, mygl-
uð og étin sundur vegna raka og vanhvirðu um
langt skeið. Út í þessa lýsingu þarf ég ekki
langt að fara, hv. þm. er það kunnugt af blaða-
skrifum ómótæmtum, sem hafa átt sér stað
fyrir nokkru. Í þessu safni eru margar bækur,
sem gera þetta safn í heild sennilega eina klass-
íska bókasafnið á Íslandi. Þetta stafar af eðli-
legum orsökum, því að þarna voru rektorar á
19. öld, sem voru yfirleitt mjög þekktir fræði-
menn og klassikerar. Þeir höfðu nokkra um-
gerð um það, hvaða bækur völdust í safnið, og
völdu nokkuð eftir sínum áhugamálum. Einnig
bárust safninu bækur frá erlendum háskólum,
og her þar einkum að nefna hina vönduðu
bókagjöf frá Oxford á þúsundáraafmælinu 1874.
Þarna er meginhluti af safni Bjarna Thorarensens
amtmanns, nokkuð af grískri klassík frá Grími
Thomsen með dedicatíó hans áritaðri, mikill
hluti af bókum meistarana Hálfðánar Einarssonar
á Hólum og annað þaðan. Enn mætti nefna 150
bd. af franskri klassík, sem gefin munu hafa
verið safninu af einhverri franskri stofnun, en
hafa ekki verið skrásett. Þar er stórmerk útgáfa
hinna fornu kirkjufæðra á frummálinu, en slíkar
útgáfur eru nú að verða fágætar. Bækur eru
þar, sem rektorarnir Bjarni Jónsson, Jón Þor-
Alpt. 1942. D. (59. löggjafarþing).

kelsson og Björn M. Ólsen hafa ýmist átt eða
valið handa safninu. Þessi upptalning er að engu
leyti tæmandi, en gefur hugmynd um, hvílikir
fjársjóðir þarna eru varðveittir, og hver vansi
það er fyrir ríkið, ef ekki er tryggt, að þeir
seu samilega geymdir, og vart hæfir annað en
þeir séu gerðir aðgengilegir þeim, sem áhuga
kunna að hafa fyrir þeim.

Mér er ekki fyllilega kunnugt, hvað því veldur,
að safnið er í þeirri niðurníðslu, sem það er í.
Ég geri ráð fyrir, að þar komi til alveg sérstakar
ástæður, en ekki vanmat þeirra, sem hlut eiga
að máli, á gildi bókana í safninu fyrir okkur
Íslendinga, menntagildi og minjagildi. En þar
sem svo virðist, að safninu sé ekki enn sýnd sú
rækt, sem sómir, krefst ástandið aðgerða þeirra,
sem till. fer fram á. Vera má, að það hafi valdið
nokkru, að ekki hafi þótt fært að leggja til safns-
ins neitt af því fé, sem til skólans hefur gengið.
Það ætti þá að vera kærkomið þeim, sem hlut
eiga að máli, að Alþingi legði fé til þess sér-
staklega og léti umbætur fara fram. Till. gerir
ráð fyrir, að safnið verði skrásett, en skrá hefur
ekki verið haldin lengi um það, sem því berst af
bókum. Það er nokkuð á huldu, hvaða bækur
þar eru nú, þótt gamlar skrár munu vera til.
Það kann að vera erfiðleikum bundið að búa
svo um á þeim stað, sem safnið er, að það verði
opið til notkunar. Nú hefur háskólaráð skrifað
kennslumálaráðherra bréf og boðið, að háskóla-
safnið tæki við bókunum til varðveislu, annað
hvort fyrir fullt og allt eða um skeið. Þetta
er tillaga, sem mér virðist þurfa að athuga.
Hún ber einnig vott um, að fræðimönnum í há-
skólaráði þyki eitthvað benda til, að skjótra og
gagngerðra úrræða sé þörf með safnið og það
muni ekki hafa fengið þá aðhlynnning, sem unnt
mundi að veita á háskólasafninu, — þess vegna
verði nú þegar að bjarga bókunum fá frekari
skemmdum.

Ég vildi vænta þess, að Alþingi tæki vel undir
till. og hún yrði síðan þeim til styrktar, sem
vilja gera safnið vel úr garði, svo að það geti
orðið skólanum og landinu til gagns og sóma,
og á þann hátt, að minjagildi þess yrði ekki
vanrækt.

Pálmi Hannesson: Halda mætti, að um þessa
tillögu væri gott eitt að segja af minni hálfu,
ef undirstaða hennar væri góður hugur og ekki
fjandskapur. En sá fjandskapur kemur allt of
bert fram í till. og í framsögu hv. flm. Árið
1940, tólf árum eftir að hann útskrifast úr
skólanum, fer hann að kynna sér safn hans og
ástand þess. Mér er ókunnugt, hvaða heimildir
hann hefur haft til þess. Víst er, að hann lét
ekki svo lítið að biðja mig um leyfi til að skoða
safnið. Hann ræðst á meðferð þess. Ég hef
leiðrétt mjög svipaðar rangfærslur og hans í
blaði einu, að gefnu tilefni þar, en hann virðist
ekki hafa gert sér málið ljósara eftir en áður.
Ég verð því að endurtaka að nokkru þær leið-
réttingar. Þegar ég tók við starfi mínu við skól-
ann, var safnið í niðurníðslu. Þá var hv. flm.
nýkominn úr skólanum og virðist ekkert hafa
haft við ástand safnsins að athuga og ekkert
fyrir en núna síðustu árin, er það var komið

undir mína stjórn. Þá voru bækurnar geymdar í opnum hillum í óupphituðu húsi og röku, og voru svo rykfalldar, að undrum sætti. Spjaldskrá var ekki nothæf, því að fjölda bóka vantaði. Forráðamenn Landsbókasafnsins höfðu tvi-vegis látið greipar sópa um þetta safn, og á fleiri vegu hafði það misst bækur. Árið 1930 fór fram aðgerð á skólanum. Þá var sett miðstöðvarhitun í hús bókasafnsins, lestrarsalur gerður á aðal hæð og bækur settar í lokaða skápa við vegg, en aðrar bækur, sem minni þýðingu höfðu, fluttar upp á loftið. Nothæf spjaldskrá var gerð, og mátti nú telja bókasafnið sámi-lega komið, úr því sem orðið var. Leið þannig fram til 1937. Þá sýndi það sig, að nemendur vildu heldur annars staðar vera, þóttu stólarirnir ekki nógu góðir, og þegar ekki var hægt að fá þeim betra að sitja á, varð að loka lestrarsal-um. Eftir 1937 var mjög lítið um húsið gengið, og leið svo fram til þess, að stríðið hófst. — Haustið 1939 komu þau orð frá ríkisstj., að spara skyldi kol sem mest. Eftir það var farið að hita húsið aðeins tvisvar í viku. Þess hefur þó verið gætt síðan, að raki myndaðist ekki í húsinu, og ef bækurnar eru til muna skemmdar af raka, er það eldri skemmd en frá árunum, síðan miðstöð var þarna sett. Ég vildi óska þess sér-staklega, að sú þingnefnd, sem fær væntanlega málið til meðferðar, komi í safnið og sjái með eigin augum, hvernig þar er um gengið, og dæmi fyrst að því búnu milli mín og hv. flm. Hann talaði um, að mjög dýr verk væru í safninu. Ég veit ekki, hvort hann hefur tekið upp skrá um það sjálfur, þegar hann skoðaði safnið í óleyfi, eða hvort hann hefur fengið þessa vitneskju frá þeim skólabróður sínum, sem þá hafði aðgang að því. (JGM: Væri það nokkuð saknæmt?). Öll upptalning hans bar vott um viðleitni til að koma því inn hjá mönnum, að fjársjóði, sem skólinn hefði átt, væri hann nú að missa fyrir vanrækslu mína. Hitt gat hann ekki um, af á-settu ráði, að tvisvar, eftir að bókaþjóf frá Oxford barst safninu, hefur það verið rænt. Í fyrra skiptið, ég held 1910, voru að sögn fjölda-margir kassar fluttir þaðan á Landsbókasafnið, og hefur varla verið valið af verri endanum. En ekki var skilið eftir svo mikið sem skrá yfir þær bækur, sem teknar voru. Í síðara skiptið, um 1926, fékk Lbs. mikið af bókum til þess að koma bindatölu sinni upp í 100 þúsund. Þegar húsið var að taka safnið til notkunar 1930, bauð ég guðfræðideild háskólans að fá mikið af bók-um, sem hún kynni fremur að hafa gagn af en skólinn, á hebresku og öðrum málum. En ég fékk þau svör, að guðfræðideildin hefði ekkert rúm fyrir þessar bækur og gæti ekki tekið við þeim. Árið 1939 bað ég Boga Ólafsson yfirkenn-ara að ganga um safnið og taka til athugunar, hvað vantaði í samstæð verk, o. fl., sem bæta þyrfti. Í reglugerð er stoð fyrir því að fela einhverjum kennaranna að líta eftir safninu. Bogi hefur ekki látið nokkurt orð falla um það, að bækurnar væru myglaðar og lægju undir skemmdum, og munu menn þá skilja, að varla séu mikil brögð að skemmdunum.

Þáttill. þessi fer fram á að láta nú þegar skrásetja safnið og gera það, sem þarf, til þess,

að það verði opnað til afnota. Ef ástand safns-ins er slíkt, sem hv. flm. virðist telja, því þá eigi að bjarga því fyrst úr þeim stað, þar sem það er, og skrásetja ekki fyrr en hægt er að taka það til afnota í fullkomnari húsakynnum? Eða hversu skynsamlegt mundi að setja niður og skrásetja safnið innan um það dót, sem nú verður að geyma í húsinu? Enginn getur vitað, hvað yfir dynur, og e. t. v. væri brýnni þörf á að flytja safnið úr bænum, sem er alunnugt er, að menntaskólahúsið hefur verið herstjórnar-setur, sem sprengjum mundi verða beint að í loftárásun. — Árið 1940 fékk ég bréf frá kennslumálaráðh., þar sem hann fór þess á leit, að tiltekinn maður fengi að starfa að skrásetn-ingu safnsins. Þá var vitað, að skólinn var á förum úr þessu húsi, og í annan stað byggði ég á því, að Bogi Ólafsson, sem er manna bók-fróðastur, mundi gera þær athuganir, sem þyrfti, til þess að unnt yrði að bæta í meinlegustu skörð safnsins. Þess vegna taldi ég rétt að ætla það ekki öðrum manni, sem mér vitanlega er ekkert sérstaklega bókfróður, þótt vel kunni að vera lærður að öðru leyti. Athurðina eftir her-nám skólauhússins þarf ekki að rekja, enda er þáttill. ekki af þeim spröttin.

Síðast hefur það gerzt, að rektor háskólans ritaði kennslumálaráðherra bréf og bauðst til að losa menntaskólann við safnið. Ekki hafði hann svo mikið við að skrifa mér um það, heldur frétti ég það utan að mér frá einum nemanda mínum. Bréf þetta hljóðar svo, með leyfi hæstv. forseta:

„Þar sem svo virðist af blaðaummalum, að bókasafn hins almenna menntaskóla Reykja-víkur sé í mikilli vanhírðu og liggi undir skemmdum, en safnið hins vegar mjög verðmætt, leyfi ég mér í umboði háskólaráðs að bjóðast til þess að taka við safninu til varðveislu í há-skólabýggingunni. — Virðingarfullt — Alex-ander Jóhannesson.“

Ég vil spyrja hv. þm. fyrst af öllu, hvort svona bréf sé sæmandi forstöðumanni stofn-unar, sem kennir sig við vísindi. Rektor há-skólans hefur ekki við annað að styðjast en blaðaummal um safnið. Og ekki er svo vel, að hann geti haft nafn skólans rétt. Hann heitir: Menntaskólinn í Reykjavík. Háskólanum væri réttara að skrásetja sitt eigið safn, áður en hann seilist í þetta. Honum væri nær að halda við jarðeignum sínum, svo að þær leggist ekki í eyði, en að ásælast þetta. Hinum virðulega forstöðumanni þeirrar stofnunar væri sámrá að sjá til þess, að birtir yrðu reikningarnir yfir kostnað við hið mikla og dýra háskólahús. Það hefur ekki enn verið hægt af einhverjum ástæð-um, en skjálfsagt mátti nokkuð á þeim reikn-ingum græða. Það lægi honum nær að sinna sínum eigin málum til hlítar, og elta skyldi hann varlega mínar geitir. Þetta mál er upp tekið til alls annars en að bjarga safninu, — eins og raun-ar sést á því, hvernig ræða frsm. stangast við tillgr. sjálfa. Ég tel, að þetta mál allt sé hafið sem eins konar ofsókn gegn mér (JGM: Alrangt. Fullkominn misskilningur.). Ég vil mega treysta því, að þingnefnd sú, sem fær málið til með-ferðar, gangi ekki rektor og kennara skólans

fyrir bí, þegar þar að kemur. Ég er reiðubúinn að sýna henni allt, sem óskað er, og að því búnu getum við rætt um, hvort það, sem aflaga fer, stafi af trassaskap eða einhverjum öðrum ástæðum.

*Magnús Jónsson: Þegar ég kvaddi mér hljóðs, var það til þess að mæla fyrir brtt., sem ég vildi flytja, en hafði þá ekki hugmynd um, að ég væri að stinga hendinni inn í geitungabú. Hv. 1. þm. Skagf. virðist halda, að þetta sé einhver eldhúsdagur til árása á sig, og vill snúa því upp í eldhúsdag til árása á háskólann. Ég bara skil ekki, hvornig hann getur snúið þessu máli þannig fyrir sér. Ég skal ekki láta mér detta í hug að svara í sama tón, get látið mér nægja að færa rektor háskólans þessa hölm-gönguáskorun hins hv. þm. ásamt hinum kurteislegu aðdróttunum um þjófnad úr sjálfs hendi — og eitthvað smávegis fleira heyrðist mér. (PHann: Þm. fer ekki rétt með orð mín.). Það má vera, að hv. þm. hafi ekki verið allgáður í ofsanum áðan. Nú verð ég samt að standa hér sem e. k. sakamaður, því að ég er í háskólaráði, — var raunar ekki á fundinum, þegar það ræddi um og ákvað að gera þetta tilboð, en vissi síðan til þess, að bréfið var sent, og áleit enga ósvinnu í tilboðinu fölgna.

Nú hélt ég, að hér ætti að ræða um bækur, en ekki rektora, og hafði hugsað mér að bera fram brtt. Um safnið get ég sagt frá skólaárum mínum, að það var kallað bókasafn rektors og var eins dularfullt nemendum eins og launhelgarnar í Elevis á sinni tíð. Við áttum þess yfirleitt ekki kost að fá úr því bækur, og ég held ég hafi aldrei komizt nær því en horfa á það inn um glugga. Nú er ekki aðeins þetta breytt, heldur er það sláandi dæmi um gleysku manna og síðan misskilning á safninu, að flestir nefna það alröngu nafni: Íþöku. En svo hét litil lestofa, sem nemendur höfðu, með dálitlu af bókum frá Willard Fiske, og runnu þær saman við safn skólans síðar. Skólasafnið getur ekki fyrir því heitið Íþaka.

Þegar núv. rektor menntaskólans, Pálmi Hannesson, bauð guðfræðideild háskólans að taka við hebreskum bókum o. fl. leifum frá guðfræðinámi þar í fyrri tíð, stóð svo á húsakosti hennar, að mikið af bókum sínum varð hún að geyma í geymslu á Lbs., en ekki handbært við kennslu, og gat engu bætt við. Nú er það gerbreytt og háskólabókasafn myndað, þótt deildin eigi enn eftir að heimta þangað bækur, sem hún á í Lbs. Habent sua fata libelli, má um þessar sögur segja. E. t. v. hafa bækur guðfræðideildar hjálpað Lbs. til að fylla þessi 100 þús., sem þm. talaði um. Ég býst við, að áður en langt um liður verði gangskör gerð að því að fá þær í háskólabókasafnið, og mér fannst, að þær bókatalfærslur, sem eðlilegar eru, þegar þar er bæði komið gott húsnæði fyrir bækurnar, bókavörður og allgöður lestrarsalur, þótt ekki sé stór, ættu að geta farið fram illindalaust, cinnig að því er snertir guðfræðibækur menntaskólasafnsins. Hitt veit ég ekki, hvort farin hefur verið rétta leiðin með því að bjóða nú safninu í heild húsnæði um stund, án þess að

ræða um það fyrst við rektor skólans. Má vel vera, að hann geti talið óþarflega fram hjá sér gengið. En það finnst mér þá svo litil yfirsjón, að bæta mætti úr og ekki ættu bækurnar að gjalda hennar. Í rauninni er það samkvæmt réttum venjum, að rektor háskólans riti f. h. háskólaráðs yfirmanni sínum, kennslumálaráðsherra, en hann sendi síðan rektor menntaskólans bréfið til umsagnar.

Ég vil skjóta því til hv. þm., hvort þeir telji ekki eðlilegt, að þál. verði á þá leið, að í staðinn fyrir orðin „og gera það aðgengilegt til afnota“, komi „og afhenda það háskólanum til geymslu“. Ég varaði mig ekki á, að hv. þm. er svo reiður yfir, að talað sé um að skrásetja það, svo að það mætti þá ganga burt líka, en ég skil ekki, að orðið „skrásetning“ geti verið neitt meidyrði.

Það er óþarfi fyrir hv. þm. að sletta því til háskólans, að honum sé nær að skrásetja sitt eigið bókasafn. Veit hann nokkuð, hvað því líður? Hann er þá fróðari um það en ég, því að ég veit ekki betur en að til séu aðgengilegar skrár yfir það.

Ég vildi helst geta haldið þessari till. efnislega utan við þessar harðvitugu umr., því að mér finnst, að fyrir allra hluta sakir væri mjög heppilegt að koma þessu bókasafni fyrir í húskynnum háskólabókasafnsins undir umsjón bókavarðarins þar. Þar er allgöður lestrarsalur, og býst ég við, að stj. mundi, um leið og hún afhenti safnið, setja það skilyrði, að menntaskólamenn gætu fengið aðgang að safninu, og yrðu þá samningar um það milli stj. og rektors háskólans.

Ég skal svo ekki fjölyrða frekar um þetta mál, en afhenda hæstv. forseta skrifl. brtt. við till. og vænti þess, að hann leiti afbrigða um hana, þar sem hún er skrifl. og of seint fram komin.

Umr. frestað.

Till. var ekki á dagskrá tekin framar.

17. Brú yfir Skjálfandafljót.

Á deildafundum 17. apríl var útbýtt frá Sp.:

Till. til þál. um brú yfir Skjálfandafljót í Bárðardal (A. 193).

Á 7. fundi í Sp., 22. apríl, var till. tekin til fyrri umr.

Flm. (Jónas Jónsson): Þessi brú hefur um nokkur ár staðið á brúalögum, og er mikill áhugi fyrir því þar í sveit, að hún verði smíðuð. Í grg. þeirri, sem fylgir, er skýrt frá allri aðstöðu, og þar sem mál þetta er orðið hv. þm. svo kunnugt, sé ég ekki ástæðu til að fjölyrða um það, en geri ráð fyrir, að málinu verði vísað til fjvn. eins og fleiri slíkum erindum.

ATKVR.

Till. vísað til fjvn. með 29 shlj. atkv. og umr. frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dagskrá tekin frammar.

18. Sements- og áburðarverksmiðjur.

Á deildafundum 20. apríl var útbýtt frá Sp.:
Till. til þál. um að skora á ríkisstjórnina að láta reisa sementsverksmiðju og áburðarverksmiðju (A. 212).

Á 7., 8., 9. og 10. fundi í Sp., 22., 24., 28. og 30. apríl, var till tekin til fyrri umr.

Forseti tók málið af dagskrá.

Á 12. fundi í Sp., 5. maí, var till. enn tekin til fyrri umr.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 25 shlj. atkv. og umr. frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dagskrá tekin frammar.

19. Fjölgun hæstaréttardómara.

Á deildafundum 21. apríl var útbýtt frá Sp.:
Till. til þál. um fjölgun hæstaréttardómara (A. 223).

Á 8., 9. og 10. fundi í Sp., 24., 28. og 30. apríl, var till. tekin til fyrri umr.

Forseti tók málið af dagskrá.

Á 12. fundi í Sp., 5. maí, var till. enn tekin til fyrri umr.

*Flm. (Jóhann G. Möller): Þetta mál þarf ekki langa inngangsraðu. Ástæðurnar fyrir því, að ég flyt það, eru greindir í grg. till., og get ég því verið stuttur um málið í raðu.

Eins og menn vita, þá greinist löggjöfin í þrjá þætti, löggjafarvald, framkvæmdarvald og dómvald. Eru þeir allir þýðingarmiklir, en margir álita, að dómvaldið sé jafnvel allra þýðingarmest um það, hvort þjóð getur talizt menningarþjóð eða ekki. Það verður því að teljast ákaflega mikilsvert fyrir þjóðfélagið, að þessu valdi sé þannig skipað, að þegnarnir geti fundið þar fyllsta traust. Það er sagt um það heimsvaldið, sem lengst hefur lifað og nú er til, að það, sem einna mest hafi orðið til að halda þess veldi við, sé það, að það eigi þá eign, sem enginn blettur megí á falla, allir krjúpi fyrir og enginn megí kasta steini að, og það hefur valdið því, að brezka heimsvaldið hefur verið til sem réttarþjóðfélag og menningarþjóðfélag lengur en nokkurt annað veldi, og einn þátturinn í því er það, að það hefur haft öruggt dómvald.

Hér á Íslandi hefur enginn slíkur hlutur verið til, nema ef helzt væri hæstiréttur, því miður er ekki langt síðan deilur stóðu um hæstarétt,

en nú er það ekki lengur. Það má telja, að við eigum þrjá hlut, sem sé samboðinn menningarþjóð. Það virðist, að þar höfum við eign, sem ekki standa deilur um, en allir geti kropsið fyrir í lotningu, og það er skilyrði fyrir því, að allir finni þar fyllsta traust og hliðstætt því, sem aðrar þjóðir vildu hafa, ef þær ættu hlut að máli.

Það kann að vera, að sumt í réttarfarslöggjöf okkar mætti betur fara, og þá líka um hæstarétt okkar, og ég tel, að eitt af því, sem þar mætti betur fara, væri að fjölga dómurum hæstaréttar úr þremur í fimm. Í því liggur þó engin ásökun á þá þrjá valinkunnu menn, sem nú skipa hæstarétt, heldur tel ég, að í framtíðinni sé öryggi borgaranna enn meira, ef dómarnir eru fimm en þrír. Það liggur í hlutarins eðli, að á undanförmum árum hafa dómurum hæstaréttar verið falin fleiri og færri störf, sem eru erfið og hafa tekið mikinn tíma. Það væri þeim því að þessu leyti mikill léttir, ef þeir væru fleiri. Auk þess tel ég það styðja fjölgun í réttinum, að dómuppsögn mundi verða öruggari, ef dómara væru fleiri, án þess að ég vilji fara frekar inn á að skýra það atriði.

Annars tel ég ekki þörf að fara langt út í að rökstyðja þetta mál. Dómarnir voru upphaflega 5, en í 1. um hæstarétt er svo ákveðið, að þeir skuli ekki vera nema þrír, þar til öðruvísi verður ákveðið. M. ö. o. það var fjárhagsatriði fyrir Alp., að dómara væru þrír, en ekki fimm. Nú er engum blöðum um það að fletta, að sú ástæða getur varla verið lengur fyrir hendi, og þá finnst mér, að Alp. verði að rækja skyldu sína við hæstarétt með því að framkvæma að fullu þau i., sem það hefur sett, að dómara skuli vera fimm. Í þessu sambandi er vert að minna á, að hæstiréttur á að vera nokkurs konar kóróna sjálfstæðis okkar. Hann var fluttur heim, þegar við fengum sjálfstæði, og hefur síðan verið sem innsigli á sjálfstæði okkar, og tel ég því heppilegt, að nú verði fjölgað í þá tölu, sem þar var upphaflega.

Þá má einnig benda á það, sem hefur ekki hvað minnst þýðingu, að nú mun af stórveldunum vera litlið til okkar litlu þjóðar ekki sízt með til-liti til þess, hvernig við skipum innri málum okkar, og þá ekki hvað sízt réttarfarsmálum okkar og dómvaldi, og á það verður litlið ekki hvað sízt eftir striðið, þegar sett verður við samningaborðið og réttur smáþjóðanna ákveðinn.

*Forsrh. (Hermann Jónasson): Ég hef í sjálfu sér ekkert að athuga við þau meginrök í aðalatriðum, sem hv. flm. bar fram varðandi dómvaldið almennt og nauðsyn þess, að það sé sterkt. En lagaheimildin að fjölga dómurum úr 3 í 5 er þannig löguð, eins og hv. flm. orðaði það, að hún getur komið til framkvæmda, hvenær sem fé er veitt til hennar á fjárl. Þessu er ekki þannig varið, að almennt væri ætlað til að hafa dómara 5, heldur var það skilyrði af hendi eins þm. fyrir fylgi við breyt., sem gerðar voru á hæstaréttarl., að gert yrði ráð fyrir þessari fjölgun í framtíðinni, og var gengið að því til samkomulags við hann. Ákjósanlegt væri að ýmsu leyti að fjölga, og má sjálfsgagt færa fyrir því ýmis

þau rök, sem nú voru nefnd, og segja, að betur sjái augu en auga, öruggari muni sjónarmið fimm dómara en þriggja, þar sem hver um sig leggur til málanna. En orsök þess, að ekki hefur þótt næg ástæða til fjölgunar og ég hef ekki viljað gangast fyrir því, er hin sjálfsagða varfærni og varúð gegn þeirri áleitnu þróun, að embættis-kerfi þessa fámenna þjóðfélags verði yfirbyggð. Við erum aðeins 120 þús., og aðrar þjóðir, — ekki svo mjög við sjálfir —, hafa oft um það efaft með nokkrum rökum, að við hefðum getu til að vera sjálfstætt ríki, standa undir byrðum þess. Við reynum á allan hátt að halda uppi þeim stofnunum, sem þjóðfélag verður að eiga, og þær þarfir eru margar og miklar. Kröfurnar eru eðli-lega auknar ár frá ári. Nú verður ríkið að skapa sér þá dýrustu embættisstétt, sem til er, full-trúa þá, er mæta fyrir hönd þess erlendis, og hlýtur hún að kosta árlega stórfé, hundruð þús-unda, og kostar það nú þegar. Þetta er óumflýj-anlegt. Við erum nýbúin að samþ. frv. um breyt. á læknaþkipun, þar sem bætt er við 4 aðstoðar-læknisembættum. Settur hefur verið íþróttafull-trúi, þörf er á íþróttaþlæni, skólalækni fyrir allt landið með sinni skrifstofu o. s. frv. Það er ó-mögulegt að vera lengi í ríkisstj. án þess að taka eftir, að í þessari sjálfsöðgu þróun getur, ef hún yrði of ör, verið fólgin mjög mikil hætta á yfir-bygging ríkiskerfisins. Ég veit, að hv. flm., sem færði rök fyrir málinu, mun segja, að á sviði dómsmála, sem er eitthvert hið þýðingarmesta í hverju réttarríki, megi ekki líta á sparnaðinn. En þá gætu menn líka sagt: Okkur ríður ekki á neinu meir en íþróttum og heilsuvernd, því að heilbrigð kynslóð mun laga aðra hluti til, svo sem vera ber. — Þannig er um fjölmargt annað, sem gert er til öryggis í þjóðfélaginu. Um hæstarétt-ardómara hygg ég það sannast mála, að enn mik-ilsverðara en fjölgun þeirra sé að tryggja þeim svo góða fjárhagsafkomu, að áhyggjulaus sé, þar sem þeir mega ekki taka aukastörf. Frá því að hæstiréttur var stofnaður, hafa launakjör hans verið þau, að Alþingi sá réttilega ástæðu til að hækka launin um 2000 kr., og enn munu þau vera nær 8 en 10 þús. kr. á ári. Með þeim greiðslum, sem títt er, að málfaerslumenn fái fyrir störf sín, er fljótséð, að ekki muni ætíð auðvelt að fá hæfa menn til að vera hæstaréttardómara, svo að þetta launaatriði skiptir ekki litlu máli. Og líkur eru til, að betur sé hægt að búa að 3 dómurum en 5, svo að fjárhagsafkoman hái þeim ekki eða jafnvel raski störfum þeirra. Þó að fjárhagur okkar sé nú álitinn samilegur, — ég vil ekkert fullyrða um, hver hann er í raun og veru —, þurfum við að fara gætilega. Ef allt fer að ósk-um, getur verið rétt, jafnskjótt og óvissan rénar, að fjölga dómurum hæstaréttar, en sem stendur álit ég mjög varasamt að samþ. þessa till. — Auk alls þessa hygg ég, að deila megi um, hvort dóm- ar frá hendi 5 dómara yrðu fullkonnari og betri en frá hendi þeirra 3, sem nú hafa skipað réttinn um hrið og unnið honum mikið álit og ánægju með þjóðinni. Það skeður ákaflega sjaldan með suma valda dómara landsins, að dómum þeirra sé breytt. Ef fjölgun dómara í 5 leiddi til þess, sem viðbúið er, að farið yrði síðar að klípa af launum þeirra, gæti meira leitt illt en gott af

breytingunni fyrir dómstólinn sjálfan. — Ég veit ekki, hvort nokkur ástæða er til að vísa þessu máli til stjórnarinnar, þar sem hún hefur enga ástæðu fundið til að fjölga. Hitt er e. t. v. ekkert óeðlilegt, að Alþingi taki nú afstöðu til þess, hvort dómarnir eigi að vera 3 eða 5.

*Flm. (Jóhann G. Möller): Ég varð satt að segja fyrir nokkrum vonbrigðum að heyra ræðu hæstv. dómsmrh. og sérstaklega það, að fjár-sparnaður var aðalmótbára hans gegn till. minni. Hann taldi, að lagaákvæðið um, að dómarnir væru 5, væri aðeins heimild til að fjölga úr 3 í 5 og knúin fram aðeins af einum manni. En ég sé ekki betur en lögin segi skýrt: „Hæstarétt skipa 5 dómara.“ En í síðustu gr., 57. gr., segir, að dóm- arar skuli þó aðeins vera 3, unz fé er veitt á fjárl. til að fjölga þeim. Ég tek auðvitað orð ráðh. trú- anleg, þótt einkennilegt sé, að það hafi verið einn þm., sem réð þarna formi laganna. En það breytir engu. Það er lögfest, að 5 skuli dóm- arnir vera, en fækkun þeirra í 3 leyfð til bráða- birgða, unz fjárhagur og fjárlög neyða ekki lengur til að viðhalda þeirri bráðabirgðaráð- stöfun. Till. er um afnám bráðabirgðahafa í sambandi við fjárlagaafgreiðslu, en ekki um nýja embættastofnun. Hæstv. ráðh. virtist ekki vilja líta á málið í þessu rétta ljósi og skaut því hjá marki í því, sem hann ræddi réttilega um ný og ný embætti. Nú álit ég, að fjárhagshliðin megi ekki ráða neinum úrslitum í málinu, þótt svo sé að sjá af umr. um málið 1935, að hún ein hafi ráðið því, að frestað var þá að skipa alla dóm- arana 5. Við megum ekki láta neinn þann skugga falla á hæstarétt, að hann sé ekki hliðstæður æðsta dómssvaldi annarra ríkja. Ég vil telja, að 1935 hafi löggjafarvaldið álitit dóminn betur tryggðan með 5 dómurum en 3 og það hljóti einnig að vera á því máli nú, svo að þess vegna sé okkur nauðsyn að láta ekki dragast lengur að gjalda hæstarétti skuldina.

Það var alveg rétt hjá ráðh., að við mættum ekki „yfirbyggja“ okkur með embættafjölgun. En hér á annað sjónarmið við. Ef kóróna þeirrar yfirbyggingar er ekki fullkomin, er álitit okkar og öryggi út á við stefnt í hættu, og inn á við er byggingin gerð veikari en hún má vera. Höfuð- nauðsyn er, að allir einstaklingar þjóðarinnar verði að krjúpa því valdi. Ráðh. segir hættu fólgni í till. Ég álit hættulegt að samþykkja hana ekki.

Þá segir hæstv. ráðh., að sér finnist réttara að launa vel þá 3 menn, sem nú skipa dóminn. Ég tel, að till. min geti á engan hátt dregið úr. að samilega sé að þeim búið. Annars held ég, að árstekjur dómara séu ekki 10 þús. kr., heldur talsvert meira, og væri gaman að fá það upp- lýst. Eftir því sem ég bezt veit, fá þeir drjúgar aukatekjur fyrir matsgerðir, sem mjög fer fjöl- andi. En jafnframt verður þessum 3 dómurum al- gerlega ofvaxið að komast yfir þær matsgerðir allar og slíkar rannsóknir, og það er ein ástæðan til þess, að dómara þurfa að vera 5. Þá gæti rétt- urinn falið einhverjum ákveðnum dómurum mat- ið eða a. m. k. forrannsóknir að því, áður en haun tæki þar afstöðu í heild. — Mér er það líka ljóst, að vel þarf að búa að fulltrúum okkar erlendis.

En ég þykist hafa ákaflega mikið fyrir mér í því, að dómssvaldið er í hverju landi einna merkastur fulltrúi alls stjórnarfarsins í erlendum augum og það með réttu.

Mér þykir leitt, að hæstv. dómsmrh. skuli ekki geta fallið á þessa till. mína, einkum af því að ég hef orðið var við það í hinni stuttu þingsetu minni, að hann hefur látið sér mjög annat um þessi mál í ræðum sínum, og mér hefur skilið, að einmitt upp á síðkastið sé honum vel ljóst, hversu öll innri bygging okkar hlýtur að hafa mjög orlagarík áhrif á framtíðarstöðu okkar eftir stríðið. Það er hægt að leiða að því glögg rök, að því er varðar hlut smáþjóðanna eftir síðasta stríðið, að þá var einmitt réttaröryggið sterkur þáttur í leiknum á hinu mikla taflborði, sem smáþjóðirnar voru það á.

***Forsrh. (Hermann Jónasson):** Um mál eins og þetta má ræða lengi án þess að efnið sé tæmt. Ég ætla ekki í sambandi við það að hefja miklar umr., enda hefur hv. frsm. ekki heldur gert það. En rökin, sem ég færði fram, eru þessi: Það er nokkuð almennt ánægja með dómstólinn eins og hann er, enda er ekki vafi á því, að hann er svo skipaður, að hver mannanna fyrir sig hefur mikinn vilja og mikla hæfileika til að gera rétt. Ég vil því ekki vegna aðkallandi útgjalda á mörgum sviðum auka útgjöld ríkisins í þessu sambandi. En ef við eftir stríðið skyldum hafa góðan fjárhag og geta auk þess að halda uppi utanríkisþjónustunni, bætt aðstöðu okkar á aðra vega, þá má tala um þessi mál. Þá verður e. t. v. mögulegt að byggja yfir hæstarétt og hafa dómara 5. En ég er búinn að sjá svo mikið af því, að hitt og þetta hefur verið samþ., en síðan frestað með hrbl., af því að fjárhagurinn hefur ekki verið þannig, að hægt væri að framkvæma það, að ég er orðinn hvekkur á því. Þess vegna eru öll þessi frestunarl., af því að við teljum okkur alla vegi færa. Dómararnir voru fyrst 3, en svo kom fjárhagurinn og tók í taumana. Þess vegna viðurkenni ég, að rök hv. flm. eru allrar virðingar verð, og ég veit, að honum gengur hið bezt til, en ég vil hafa meiri varfærni í hlutunum, af því að reynslan hefur sýnt okkur, að það er það skynsamlegasta.

Ég vil líka segja það, að nú er dómskipun okkar öll með allt öðrum hætti en annars staðar í veröldinni, og það er ekki hægt að segja, nema hún verði breytingum undirorpin í náinni framtíð. Viða hefur meðdómendakerfið verið tekið upp, og hefur það reynzt vel. Hver veit, nema það ryðji sér frekar til rúms.

Ég fullvissa hv. flm. um, að áhugi minn fyrir sem öruggustu dómssvaldi er óbreyttur. Ég er bara nokkrum gráðum íhaldssamari en hv. flm., ekki sízt með tilliti til hinna órólegu tíma, sem við lifum á.

ATKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 26 shlj. atkv. og umr. frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dagskrá tekin frammar.

20. Frestun alþingiskosninga.

Á 7. fundi í Sp., 22. apríl, var útbýtt:

Till. til þál. um staðfesting á þingsályktun frá 15. maí 1941, um frestun almennra alþingiskosninga (A. 240).

Á 8. fundi í Sp., 24. apríl, var till. tekin til meðferðar, hvernig ræða skyldi.

Að till. forseta var ákveðin ein umr.

Á 9. fundi í Sp., 28. apríl, var till. tekin til einnar umr.

Forseti tók málið af dagskrá, og var það ekki á dagskrá tekið frammar.

21. Bifreiðaeinkasala ríkisins.

Á deildafundum 24. apríl var útbýtt frá Sp.:

Till. til þál. um bifreiðaeinkasölu ríkisins (A. 242).

Á 9. fundi í Sp., 28. apríl, var till. tekin til meðferðar, hvernig ræða skyldi.

Að till. forseta var ákveðin ein umr.

Á 10., 12., 13. og 20. fundi í Sp., 30. apríl, 5., 8. og 22. maí, var till. tekin til einnar umr.

Forseti tók málið af dagskrá, og var það ekki á dagskrá tekið frammar.

22. Stúdentagarður.

Á deildafundum 27. apríl, var útbýtt frá Sp.:

Till. til þál. um fjárframlag úr ríkissjóði og ríkisábyrgð á láni til þess að reisa nýjan stúdentagarð (A. 254).

Á 9. fundi í Sp., 28. apríl, var till. tekin til fyrri umr.

Forsrh. (Hermann Jónasson): Hv. Alþingi er kunnug saga þessa máls og þessarar till., og er því ekki þörf að rekja þær hér. En ástæðurnar eru í stuttu máli þær, að brezka setuliðið hefur tekið Garð til afnota og hefur ekki fengið til þess að rýma hann aftur, þrátt fyrir ítrekaðar tilraunir. Ástæðurnar fyrir því er hvorki nauðsynlegt né rétt að rekja hér. En allt hefur verið gert, sem auðið er, til þess að losa húsið.

Hv. Alþingi er kunnugt um hin miklu húsnæðisvandráði í bænum, og þrátt fyrir húsaleigulögin hafa herbergi hækkað mjög í verði. Húsnæðisvandráði stúdenta eru líka mjög mikil, og sú aðbúð, sem þeir nú verða að sæfa, er alveg óviðunandi. Þess vegna er þessi till. flutt. Það er fyrirsjáanlegt, að stúdentagarðurinn, sem nú er, er allt of litill til frambúðar. Þennan garð þarf því hvort sem er að reisa. Gert er ráð fyrir, að hann rúmi um 70 stúdentar,

Stúdentag. — Langanesv. — Kollab.heiðarv. — Samningar við verklsamt. — Prestsseturshús í Rvík.

eða nál. helmingi fleiri en gamli Garður. Er það einkum fyrir þá sök, að meira er innréttað, og sumpart vegna þess, að ekki eru gerðar eins miklar kröfur til húsrýmis eins og í hinum.

Í þessu sambandi er rétt að minnast þess, að húsnæðisvandræðin eru svo mikil, að sjáanlegt er, að ekki verður hjá því komizt að reisa ný hús. En verkfræðingar eru á einu máli um það, að það verði ekki betur gert á annan hátt en að reisa stúdentagarðinn. Við það losna ca. 80 herbergi í bænum, og bætir það verulega úr vandræðunum. — Þetta er því hvort tveggja í senn, nauðsynjamál fyrir stúdentana og bót á húsnæðisvandræðunum í bænum.

Ég hef ekki flutt á Alþingi margar till. sem þessa, og ég hefði ekki gert það, ef nauðsynin hefði ekki verið svo brýn sem raun er á. Ég vil því skora á hv. Alþingi að samþ. þessa till., því að úr byggingu Garðsins getur því aðeins orðið, að þessi till. sé samþ.

ATKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 27 shlj. atkv. og umr. frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dagskrá tekin framar.

23. Langanesvegur.

Á deildafundum 27. apríl var útbýtt frá Sp.: Till. til þál. um Langanesveg (A. 261).

Á 9. fundi í Sp., 28. apríl, var till. tekin til fyrri umr.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 28 shlj. atkv. og umr. frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dagskrá tekin framar.

24. Kollabúðarheiðarvegur.

Á 9. fundi í Sp., 28. apríl, var útbýtt:

Till. til þál. um veg yfir Kollabúðarheiði (A. 270).

Á 10. fundi í Sp., 30. apríl, var till. tekin til fyrri umr.

Flm. (Finnur Jónsson): Ég hef flutt þessa þáltill. fyrir sérstakar óskir frá bæjarstjórn Ísafjarðar og sýslunefnd N.-Ísafjarðarsýslu. Ég býst við, að fleiri mundu undir till. taka, þar sem mikill hluti íbúanna á Barðaströnd og V.-Ísafjarðarsýslu kæmist í beint vegasamband við Reykjavík, ef till yrði samþ. Þá er sérstök nauðsyn á því að koma á akvegasambandi við Vest-

firði, vegna þeirrar miklu hættu, sem orðin er á siglingum með ströndum fram. Vestfirðir eru ekki enn komnir í þjóðvegasamband landsins, og ef nokkur möguleiki er á að leggja veg yfir Kollabúðarheiði, ætti að nota tækifærið nú, þegar ofan á þá nauðsyn, sem áður var á lagningu þessa vegar, bætist tundurduflahættan. Ég hef ætlað til, að þessi till. yrði samhljóða brtt., sem hv. þm. Barð. flutti í þinginu, um veg yfir Siglufjarðarskarð. Ég læt mér í léttu rúmi liggja, í hvaða formi hún verður samþ., ef hún aðeins nær fram að ganga. Vildi ég biðja hæstv. forseta að bera fram till. um að vísa þáltill. til fjvn. að lokinni umr. Ég tel sennilegt, að hægt verði að fá verkamenn til vegagerðarinnar á Vestfjörðum. Þar er engin Bretavinna, og margir kjósa heldur að hafa sumarvinnu nálægt heimili sínu heldur en í fjarlægum landshlutum.

Bergur Jónsson: Það er rétt, sem hv. þm. Ísaf. gat um, að ég hafi borið fram brtt. um að ljúka vegi yfir Siglufjarðarskarð. Ég fellst á það, sem hv. þm. sagði um ástæðuna fyrir þessu máli, og ég hef síður en svo ástæðu til að mótmæla þessari vegagerð yfir Kollabúðarheiði.

ATKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 26 shlj. atkv. og umr. frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dagskrá tekin framar.

25. Samningar við verklýðssamtökin um hagnýtingu vinnuaflds.

Á deildafundum 30. apríl var útbýtt frá Sp.: Till. til þál. um samninga við verklýðssamtökin til að tryggja nauðsynlegustu framleiðslu þjóðarinnar (A. 279).

Á 12. fundi í Sp., 5. maí, var till. tekin til meðferðar, hvernig ræða skyldi.

Að till. forseta var ákveðin ein umr.

Á 13. og 20. fundi í Sp., 8. og 22. maí, var till. tekin til einnar umr.

Forseti tók málið af dagskrá, og var það ekki á dagskrá tekið framar.

26. Prestsseturshús í Reykjavík.

Á 12. fundi í Sp., 5. maí, var útbýtt:

Till. til þál. um byggingu prestsseturs í Reykjavík (A. 305).

Á 13. fundi í Sp., 8. maí, var till. tekin til fyrri umr.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Till. til þál. til fjvn. með 25 shlj. atkv. og umr. frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dag-skrá tekin frammar.

27. Hallveigarstaðir.

Á deildafundum 6. maí var útbýtt frá Sp.:

Till. til þál. um styrk til byggingar Hallveigarstaða (A. 317).

Á 13. fundi í Sp., 8. maí, var till. tekin til fyrri umr.

*Flm. (Magnús Jónsson): Flestir hv. þm. munu kannast við, að það hefur nú um langt skeið verið unnið að því af konum í Reykjavík að koma upp gestaheimili eða samkomustað fyrir konur, bæði í Reykjavík og sérstaklega kannske aðkomukonur, sem dveljast um tíma hér. Ég veit ekki, hve langt er síðan þessi starfsemi var hafin og þar á meðal fjársöfnun í því skyni að koma þessu húsi upp, en það er alllangt, og hefur aðeins strandað á því, að ekki hafa verið fjármunir fyrir hendi til þess.

Þessi viðleitni hefur nú verið viðurkennd af því opinbera með því að leggja til lóf undir væntanlegt hús á Arnarhóli. En sá staður reyndist ekki vera sem heppilegastur, og var honum komið í verð og keyptur ákaflega heppilegur blettur við Garðastræti villi Túngötu og Öldugötu, þar sem nú stendur hinn mikli sýningar-skáli. Þessi lóð er geysistór, og um verðmæli hennar veit enginn. Fyrir utan þessa mestu eign hefur svo verið safnað hlutafé til húsbýggingarinnar. Hefur það gengið mismunandi vel eins og gengur, því að fjármagn hefur ekki staðið mikið að haki þessu. Þó er innborgað hlutafé nú 43 þús. kr. rúmlega. Það má segja, að það hossi ekki hátt í stórbyggingu. En nú þykja vera aðrir tímar til að safna slíku fé, ef á annað borð væri hagræði að hefjast handa, og mér þykir líklegt, að frekari hlutafjáröfnun muni ganga betur nú, og telja konurnar líkur fyrir, að svo mikið muni safnast, að e. t. v. muni vera hægt að ráðast í framkvæmdir, ef það af öðrum ástæðum reyndist ekki ókleift. Konurnar skrifuðu svo fjvn. þessa þings beiðni um að fá 100 þús. kr. styrk. En þegar það þótti sýnt, að fjárl. yrðu ekki afgr. fyrr en seinna á árinu, dregur það úr hendi tækifærið til að hefjast handa í sumar með loforð um þessa fjárveitingu. Þess vegna höfum við 3 þm. orðið við því að flytja hér fram þessa þáttill., eins og hefur tíðkaut dálitið, af þessari sömu ástæðu, um það, að Alþ. heimili ríkisstj. að veita styrk til að koma upp þessu húsi, ef það reynist af öðrum ástæðum fært.

Ég skal ekki fara mikið út í, hver þörf er á svona stofnun. Það má segja, að þær almennu stofnanir, sem til eru, séu bæði fyrir karla og konur. En reynslan sýnir, að allur meginþorri stofnana, sem settar eru upp og fé veitt til í

stórum stíl, verða til miklu meiri nota fyrir karlmenn en kvenfólk. Það þýðir ekki að vitna í nein kvenréttindi, konan hefur sína sérstöðu, ekki sízt í þessu efni. Kona, sem kemur til bæjarins og þarf að dveljast þar um stund, á ekki eins aðgengilegt athvarf á hvers konar gístistöðum sem er eins og karlmenn. Það er enginn vafi, að svona gistiheimili er ákaflega gott og þægilegt fyrir konur, sem ýmist eru gestkomandi um stund eða dveljast í bænum við störf eða af sínum samúðsynjum eða annarra. En þar að auki eru það margar konur hér í bænum, sem mundu mjög óska eftir að eiga slíka miðstöð. Ég held þetta fyrirtæki hljóti yfirleitt að hafa mikla samúð allra alþm. Það mun nú hafa verið hafður sá gangur á slíkum málum sem þessum að vísa þeim til umsagnar fjvn., og vil ég ekki mælast undan því, en óska eftir velviljaðri athugun og fljótri afgreiðslu.

ATKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 26 shlj. atkv. og umr. frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dag-skrá tekin frammar.

28. Skipun raforkumála í byggðum landsins.

Á 13. fundi í Sp., 8. maí, var útbýtt:

Till. til þál. um skipun raforkumála í byggðum landsins (A. 350).

Á 19. fundi í Sp., 21. maí, var till. tekin til fyrri umr.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 25 shlj. atkv. og umr. frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dag-skrá tekin frammar.

29. Sauðfjár-sjúkdómar.

Á deildafundum 11. maí var útbýtt:

Till. til þál. um fjárframlag vegna sauðfjár-sjúkdóma (A. 377).

Á 18. fundi í Sp., 20. maí, var till. tekin til fyrri umr. (A. 377, 478)

Of skammt var liðið frá útbýtingu brtt. 478. — Afbrigði leyfð og samþ. með 25 shlj. atkv.

*Flm. (Bjarni Ásgeirsson): Eins og stendur í grg. þessarar þáttill., þá var samþykkt á búnaðarþingi 1941 till. um áskorun til ríkisstj., sem fór í svipaða átt og þessi. Hún var þó ekki tekin

fyrir á síðasta þingi, af því að þá var ekki ljóst, hver tekjuafgangur ársins yrði, en þegar það kom í ljós, hve mikill hann var, þótti rétt að áréttu þessa till. búnaðarþings með því að bera nú fram þessa þáttill.

Á búnaðarþingi komu fram ýmsar skoðanir á þessu máli, en þó aðallega tvær. Önnur var sú, að hentugasta ráðið til útrýmingar sjúkdómnum væri að ala upp stofn, sem yrði ónámur gegn veikinni. Hin var, að þar sem of dýrt mundi reynast að ala upp nýjan stofn, þá bæri að skera niður fé á hinum sýktu svæðum og koma á fjárskiptum í héruðum. Báðar þessar skoðanir eru uppi enn þá, en um eitt eru menn alveg sammála, að ef niðurskurðarleiðin verði farin, þá megi ekki hefjast handa strax, á meðan tímarnir eru þannig, að matvælaframleiðslan má ekki minnka í landinu, en af niðurskurði fjárins mundi leiða mikið afturkast og þess vegna yrði það að biða þar til í lok stríðsins. Það var og einróma álit manna, hver leiðin sem farin yrði, að ríkissjóður legði til hliðar fé, sem síðan yrði notað eftir stríðið til útrýmingar sauðfjársjúkdómum. Tekjur ríkissjóðs eru miklar núna, og ef ekkert yrði lagt til hliðar, gæti farið svo, að eigi væri hægt að standa straum af kostnaðinum. Ekki verður komið hjá miklum útgjöldum vegna þessara sjúkdóma og því betra að hafa vaðið fyrir neðan sig í þeim efnum.

Það hefur komið fram brtt. við þessa þáttill., en ég sé ekki, að hún raski efni hennar, mér finnst allt felast í aðaltill. á þskj. 377, en ég mun ekki gera að kappsmáli, hvor verður samþ.

Þorsteinn Þorsteinsson: Ég skal verða stutt-orður um brtt. mína. Hún er þannig til orðin, að ég taldi rétt og sjálfsagt, að það kæmi fram, að því fé, er geyma á hér til seinni tíma, skyldi varið til þess að koma fótum undir bændur, er hafa búið við mikinn fjármissi, en ekki eins og ákveðið er í aðaltill., að allur kostnaður við pestirnar skuli greiddast af þessu fé, því að þá hrykki það skammt. Sem dæmi má nefna, að kostnaður við pestirnar árið 1941 nam um 1.8 millj. kr. Féð yrði því fljótt að þverra, ef greiða ætti hann allan. Því vildi ég, að skýrt kæmi fram, að 3 millj. kr. gengju til að hjálpa þeim, er verst hafa orðið úti, svo að þeir mættu koma upp sem þróttmestum fjárstofni gegn mæðiveikinni.

Í öðru lagi yrði fénu varið til styrktar, ef fjárskipti kæmu til greina. Það hafa nú þegar farið fram ein slík fjárskipti, er ég veit um, og kostuðu hvorki meira né minna en ¼ úr milljón.

Að öðru leyti gæti komið til mála, að til fjárins yrði að grípa áður en styrjöldinni er lokið, þar eð enginn veit, hve lengi hún getur staðið. Ég hef því slegið þann varnagla, að féð yrði ekki bundið fram yfir styrjaldarlok.

Ég býst nú við, að þessu máli verði vísað til fjvn., og þar sem ég á sæti þar, get ég látið þetta nægja nú og lýk því máli mínu.

ATKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 27 shlj. atkv. og umr. frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dagskrá tekin frammar.

30. Fiskveiðasjóður o. fl.

Á 18. fundi í Sp., 20. maí, var útbýtt:

Till. til þál. um aukningu stofnfjár fiskveiðasjóðs og styrki til byggingar fiskiskipa (A. 460).

Á 20. fundi í Sp., 22. maí, var till. tekin til fyrri umr.

Forseti tók málið af dagskrá, og var það ekki á dagskrá tekið frammar.

31. Jarðeignir ríkisins.

Á 18. fundi í Sp., 20. maí, var útbýtt:

Till. til þál. um jarðeignir ríkisins (A. 462).

Á 19. fundi í Sp., 21. maí, leitaði forseti leyfis til að bæta till. á dagskrá fundarins, til ákvörðunar um, hvernig ræða skyldi.

Afbrigðin leyfð og samþ. með 25 shlj. atkv.

Að till. forseta var ákveðin ein umr.

Á 20. fundi í Sp., 22. maí, var till. tekin til einnar umr.

Forseti tók málið af dagskrá, og var það ekki á dagskrá tekið frammar.

32. Sala og úthlutun bifreiða (till. HelgJ í Sp.).

Á 18. fundi í Sp., 20. maí, var útbýtt:

Till. til þál. um sölu og úthlutun bifreiða (A. 463).

Á 20. fundi í Sp., 22. maí, var till. tekin til fyrri umr.

Forseti tók málið af dagskrá, og var það ekki á dagskrá tekið frammar.

33. Brúargerðir í Árnessýslu.

Á 18. fundi í Sp., 20. maí, var útbýtt:

Till. til þál. um brúargerðir í Árnessýslu (A. 476).

Á 19. fundi í Sp., 21. maí, var till. tekin til fyrri umr.

Enginn tók til máls.

ATKVGR.

Till. vísað til fjvn. með 27 shlj. atkv. og umr.
frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dagskrá tekin fram.

34. Ríkisprentsmiðjan Gutenberg.

Á 20. fundi í Sp., 22. maí, var útbýtt:

Till. til þál. um leigu á ríkisprentsmiðjunni
Gutenberg (A. 498).

Á sama fundi, utan dagskrár, mælti

Hermann Jónasson: Ég vil vekja athygli hæstv. forseta á því, að till., sem hefur verið útbýtt á fundinum og lesin upp, liggur mjög á að fá afgreiðslu, og óska ég, að forseti taki hana fyrir hið fyrsta, svo að vilji Alþ. komi fram í málinu, þar sem um ágreiningsatriði er að ræða, sem annars fæst ekki úr skorið nema á löngum tíma.

Forseti (GSv): Þingfararkaupsn. óskar þess eindregið, að hv. þm. skili reikningum sínum fyrir hádegi á morgun. Tilætlunin er og samkomulag milli aðalforseta þingsins að ljúka störfum á morgun. Um leið hefur komið tilkynning frá hæstv. forsrh. um að fresta fundum, þar eð tilgangurinn mun vera að láta umboð þm. ekki falla niður fyrr en nauðsyn krefur.

Af þessu, sem þegar er orðið samkomulag um milli forsetanna og styðst við eindreginn vilja þm. utan Víkur, að enda störf þingsins á morgun — en sé þeim tilgangi raskað á einn eða annan hátt, getur þingið orðið óútreiknanlega langsaekið fram í næstu viku —, verður það lagt undir dóm þm., hvort þeir vilja taka ný mál inn á dagskrána í Sp. Ég treysti mér ekki til að taka inn ný mál, nema þau, sem miða beint að því að enda þetta þing, en það verður að ráðast, hvort alþm. vilja knýja inn ný mál.

Hermann Jónasson: Mig grunaði, að þessi vinnubrögð yrðu höfð, því að það liggur fyrir yfirlýsing úr blöðum tveggja flokka, að þeir séu fylgjandi þeim leigumála, sem till. mín er út af, aðeins með aths. við formið. Það er því bezt aðferðin að láta hæstv. forseta halda ræðu um, að ekki sé hægt að taka málið fyrir, en það eru bara undanbrögð.

Dómsmrh. (Jakob Möller): Hv. þm. Str. hefur framið stjórnaarathöfn, sem er einsdæmi. Ég vil gera honum og öðrum hv. þm. þann greiða að gera grein fyrir henni. Hann hefur leigt ríkisverksmiðju á þann hátt, að ríkissjóður verður beinlínis að gefa með rekstrinum. Ég efast um, að hv. þm. kæri sig um að fá þetta mál til atkvgr., þegar þeir vita þetta, og ég efast um, að hv. þm. Str. hafi vitað það, því að hann lét undir höfuð leggjast að bera sig saman við forstjóra fyrirtækisins. (Eol: Er þetta um þingsköp?) Ég hef ekkert á móti því, að þetta komi

til umr., og ef hv. þm. Str. hefur Framsfl. bak við sig, vil ég gjarnan, að það komi fram.

Forseti (GSv): Hér er ekki um að ræða nein undanbrögð hjá mér sem forseta, því að það var ákveðið í gær að ljúka störfum nú, áður en ég heyrði um þáttill. hv. þm. Str. Ef ætti að telja fram að meiri hl., hverjir þm. hafa óskað þess, að störfum gæti orðið lokið, eru þeir jafnt úr Framsfl. og öðrum flokkum. Enda sker ég ekki úr hér, heldur legg málið undir dóm þingsins.

Hermann Jónasson: Það er eitt atriði, sem ekki virðist vera komið til vitundar hæstv. dómsmrh., en það er, að ef prentsmiðjustjórnin óskar ekki að vinna áfram við fyrirtækið, er uppsagnarfrestur hans svo langur, að prentarar hjóðast til að greiða honum biðlaun.

Því hefur verið haldið fram, að ekki væru l. fyrir þessari ráðstöfun. Hvar eru l. fyrir því að leigja Gimli eða Bernhöftseignina? Það yrðu þókkir tugir ráðstafana, sem þyrfti að ógilda, ef ætti að fara þá leið, sem fram kemur í bréfi hæstv. dómsmrh.

Annars væri fróðlegt að vita, hvað þessir hæstv. ráðh., dómsmrh. og forsrh., raunverulega muna um það, sem við höfum talað um þetta mál. Hæstv. forsrh. sagðist á sínum tíma ekki hafa annað á móti því en það, að hann vildi ekki ræða það, meðan á verkfallinu stæði, en mér kæmi ekki á óvart, þó að hann hefði gleymt því.

Dómsmrh. (Jakob Möller): Það er hreinn skáldskapur hjá hv. þm. Str., ef hann vill gefa í skyn, að ég hafi nokkru sinni samþ. þennan leigumála, sem líklega hefur ekki einu sinni verið kominn í heila hv. þm., þegar verkfallið stóð yfir.

Annars vil ég vekja athygli á því, að prentarnir geta látið þetta mál ganga til dómstólanna, ef þeir vilja, enda hafa þeir tilkynnt, að þeir muni gera það, eða þolir ekki hv. þm. Str., að þetta mál komi undir dómstólana?

Sveinbjörn Högnason: Ég vildi aðeins benda á það í þessu sambandi, að það mun alveg óhætt að skjóta því undir dóm hv. þdm., hvorum þeir trúir betur, þeim ráðh., sem fór úr stj., eða þeim, sem kom og nú situr í ráðh.sæti. Ég vil bara spyrja að því, hvað oft ætla þessir hæstv. ráðh. að gera sig bera að því að gera sín eigin orð ómerk, þau sem þeir hafa áður haft um hönd? Halda þeir, að það sé ekki nóg komið af þessu, þó að þeir haldi ekki áfram? Ég sé ekki betur en að það sé alveg sjálfsagt að láta þingið skera úr þessu.

Bergur Jónsson: Ég skal ekki blanda mér í það mál, sem hér liggur fyrir, en vil aðeins varpa fram þeirri spurningu til núv. stj., hvort þeim þyki það samilegur viðskilnaður við fyrrv. forsrh. að lofa honum ekki að fá þann dómstól, sem nú, eins og sakir standa, getur um þetta mál dæmt og rætt, þ. e. hæstv. Alþ. Það er sá eini dómstóll, sem nú er hægt að koma við, svo að hæstv. fyrrv. forsrh. geti borið af sér sakir. Hæstv. fjmrh. sagði áðan, að fyrrv. forsrh. hefði

brotið stjkskr., og það má því ekki minna vera en að hæstv. fyrrv. forsrh. gefist tækifæri til þess að bera af sér sakir. Ég hélt, að hæstv. ráðh. hefðu þó a. m. k. það við hv. þm. að rækja úr fyrrverandi samvinnu, að þeir gætu unnað honum þess að fá að leggja málið fyrir hæstv. Alþ., jafnvel þó að til þess þyrfti að halda kvöld- eða næturfund.

Forsrh. (Ólafur Thors): Ég vil svara fyrirspurn fyrrv. forsrh. Ég vil þá segja honum það, í sambandi við það, sem hann sagði, að ég hefði sagt á ráðherrafundi, að ég vil lýsa mig saklausan af því að hafa vitað nokkuð um það, að þessi leigumáli yrði framkvæmdur. — Hv. þm. Str. getur ekki á neinn hátt sagt, að ég hafi brugðist því trausti, sem hann hefur borið til mín í þessu máli. Ég hef sagt það í þessu máli, sem ég hef vitað, að réttast væri og sannast. En ég skal ræða þetta nánar við hv. þm. Str., ef hann vill.

Hermann Jónasson: Ég óska hvorki í einkasamtali né á annan hátt að hressa upp á minni þessara minna fyrrverandi starfsbræðra.

Forseti (GSv): Eins og málin horfa nú við, þá mun ég bera mig saman við forseta deildanna um það, hvort þesslegt muni vera að hafa kvöldfundi í Sp. án þess að deildastörf biði.

Á 21. fundi í Sp., 23. maí, utan dagskrár, mælti

Brynjólfur Bjarnason: Ég vil leyfa mér að gera fyrirspurn um það, hvernig á því stendur, að ekki hefur verið tekin á dagskrá till., sem útbýtt var í gær, um leigu á prentsmiðjunni Gutenberg. Mér skildist á umr., sem fram fóru utan dagskrár í gær, að hæstv. forseti lofaði því, að till. skyldi tekin á dagskrá, ef það reyndist svo, að forsetar deildanna væru því samþykkir. Ég geri ráð fyrir, að hæstv. forseti hafi ráðfært sig við hina forsetana, og vil leyfa mér að gera þá fyrirspurn, hvernig á því stendur, að till. skuli ekki hafa komið til umr.

Forseti (GSv): Enda þótt hv. fyrirspyrjandi sé ekki sá eiginlegi aðstandandi þessa máls. Þá mun ég gefa skýrslu um þetta að gefnu tilefni. Er hún í samræmi við það, sem ég lét getið á fundinum í gær, þegar þetta mál kom til nokkurrar umræðu utan dagskrár. Ég ráðfærði mig, þegar tók voru á, við forseta deildanna, og við allir í sameiningu vorum ásáttir um það og tókum þá ályktun, að ekki væri hægt, vegna starfa þingsins og vegna þess, hvað húðið var að ákvarða um brottför þingmanna í dag, sem þeir höfðu mjög óskað eftir, að fá neinn tíma til að taka neitt nýtt mál, og var hið sama fram tekið af mér áður. Fyrir því voru hvorki eldri mál né þetta nýjasta mál tekið á dagskrá.

Brynjólfur Bjarnason: Ég á satt að segja ákaflega bágð með að skilja þetta. Ég verð að segja, að ég er að nokkru leyti aðstandandi í málinu. (**Forseti:** Forseti sagði: ekki sá eigin-

legi aðstandandi.) Jú, rétt er það. En ég hef ásamt tveimur öðrum þm. flutt brtt. við þessa till. Mér skildist það vera sameiginlegur vilji Framsfl., að þessi till. fengi að koma á dagskrá, og að það væri sótt svo fast, að sá flokkur vildi vinna það fyrir, að þingfundum yrði ekki lokið í dag. Annars sé ég ekki ástæðu til að ætla, að ekki mundi hafa tekist að ljúka þingfundum í dag, enda þótt till. væri tekin fyrir, því að ég veit ekki betur en að það hafi verið tveir tímar lausir frá hádegi, þ. e. frá klukkan eitt, sem engin þingstörf hafa verið. Þætti mér nú fróðlegt að heyra frá hv. aðalfm. till., hvernig hann lítur á þetta mál.

Jörundur Brynjólfsson: Hæstv. forseti hefur gefið alveg fullnægjandi skýrslu þessu viðvikjandi af okkar hálfu. Ég get aðeins tekið undir þau ummæli hans viðvikjandi þeim ákvörðunum, hvenær þingfundum skuli lokið. Það höfðu komið fram af hálfu þm., sumra hverra, eindregnar óskir um að flýta svo störfum þingsins, að fundum mætti verða lokið í dag. Og starfstímanum hafði verið þannig niður raðað, að okkur virtist ekki mundu vinnast nokkur tími til að taka fleiri mál en nauðsyn bar til, eins og þegar er komið á daginn. Fundur í Ed. stóð fram á nótt, og í Nd. voru fundir háðir í morgun. Okkur var líka kunnugt um það, að nokkrir þm. ætluðu sér núna árla þessa dags í burt, og þeir eru þegar farnir. Þess vegna fannst okkur ekki hlíta, að meðferð mála héldist áfram eftir að þingið var ekki fullskipað, og hygg ég, að allir hv. þm. geti á þessar ástæður fallið. Ég vil vona, að ekki fari fram frekari umr. um þetta mál, þar sem sjáanlegt er, að ekki er unnt að halda áfram frekar meðferð mála annarra en þeirra, sem eru á dagskrá.

Hermann Jónasson: Þess hefur verið óskað, að ég léti í ljós skoðun mína á þessari málsmeðferð. Ég spurðist fyrir um það í gærkvöldi, hvort ekki væri hægt að taka þetta mál fyrir í nótt áður en allmargir þm. fóru af þingi. Mér var tjáð, að þetta þætti ekki fært, og að það mundi ekki heldur vera hægt í dag, enda allmargir þm. farnir, og gat það breytt afgreiðslu þessa máls. En hitt get ég sagt hv. 1. landsk., fyrst hann spyr mig um þetta mál, að það verður þingvæðanlega í sumar og væntanlega næsta haust, — og ég býst ekki við, að ég skiljist við þetta mál frekar en önnur, sem ég hef tekið upp.

Till. var aldrei á dagskrá tekin.

35. Sala og úthlutun bifreiða (till. HelgJ í Nd.).

Á 37. fundi í Nd., 17. apríl, var útbýtt:

Till. til þál. um sölu og úthlutun bifreiða (A. 194.).

Á 38. fundi í Nd., 20. apríl, var till. tekin til meðferðar, hvernig ræða skyldi.

Að till. forseta var ákveðin ein umr.

Á 41., 44., 45. og 46. fundi í Nd., 24., 29. og 30. apríl, 2. maí, var till. tekin til einnar umr.

Forseti tók málið af dagskrá.

Á 50. fundi í Nd., 4. maí, var till. enn tekin til einnar umr.

*Flm. (Helgi Jónasson): Þessi till. fer fram á, að skipuð verði þriggja manna n. af stj., sem hafi fullt vald með úthlutun bifreiða. Nú er það svo, að þriggja manna ráðgefandi n. gerir till. sínar til stj. um úthlutun bifreiðanna, en ráðh. hefur úrslitavaldið. Þetta er mjög leiðinleg aðferð. Á síðasta ári var mikið flutt inn af bifreiðum, og var mikil þörf á því, þar sem lítið hafði verið flutt in síðustu sex ár. Árið 1940 voru fluttar inn 1200 vörubifreiðar, og var þess mikil þörf, þar sem síðustu sex ár hafði lítið sem ekkert verið flutt inn af þeim. Árið 1941—1942 hafa verið fluttar inn rúmlega 400 vörubifreiðar, og hafa þær mikið farið til að endurnýja eldri bíla, sem margir voru úr sér gengnir. Þörfin fyrir bíla er nú meiri en áður. Eins og við vitum, hafa margir bílar verið notaðir í þágu setuliðsins, og hafa menn haft mikið upp úr því. Eftirspurn eftir bílum hefur því verið ákaflega mikil, en ég tel alveg óviðeigandi, að ráðh., sem hafa í mörgu að snúast, eins og allir vita, þurfi að vera umsetnir af bílstjórum og öðrum, sem bíla vilja fá. Ég legg þess vegna til, að skipuð verði þriggja manna n., sem hafi fullt vald yfir þessari úthlutun. Það mun hafa verið svo fram að þessu, að þessi n. mun eingöngu hafa haft með höndum athugun á úthlutun vörubifreiða, en mér finnst eðlilegast, að framvegis verði því hagað þannig, að þessi n. sjái um úthlutun allra bifreiða, sem fluttar eru inn á vegum einkasölnunnar, því að hún mundi athuga allar aðstæður og kynna sér alla málavexti eftir þörfum, áður en hún úthlutaði bifreiðunum, og hefði auðvitað miklu betri aðstöðu til þess heldur en ráðh. gæti haft.

Þá er hinn liður till., sem fer fram á, að þeir, sem fá nýja bíla, afhendi þessari n. þá gömlu. Ég skal játa, að þetta kemur nokkuð seint fram. Það hefði þurft að vera komið fram fyrir löngu, af því að vandræðaástand hefur ríkt hér um sölu gamalla bíla. Þó er betra seint en aldrei, því að í framtíðinni verður vitanlega haldið áfram að flytja inn bíla. Þó má segja, að hér geti komið fram misrétti, því að þeir, sem nú hafa selt gamla bíla, hafa haft af því hagnað, en þeir, sem eftirleidis eignuðust bíla, mundu ekki sitja þar við sama borð. Ég held þó, að fullkomlega sé rétt, að þetta verði samþ.

Það getur vel verið, að heppilegra væri, að Alþ. eða einhverjir aðrir aðilar kjósi þessa n., en ég hef lagt til, að stj. skipi hana til þess að koma í veg fyrir það ófremdarástand, sem nú ríkir í þessum málum.

Ég skal svo ekki lengja frekar umr. um þetta, en óska, að till. verði samþ.

*Fjmrh. (Jakob Möller): Ég get fallist á rökstuðning hv. flm. að því leyti, sem ég tel æskilegt, að ráðh. væru losaðir við það ónæði og ásókn, sem þeir verða fyrir í sambandi við úthlutun bifreiða. Hitt er annað mál, að ég er hræddur um, að hvað sem samþ. verður í þessu efni, þá verði erfitt að losa þá undan því fargani, og ég hygg, að allmargir þm. geti hugsað sér, að það verði erfitt, því að ég hygg, að þeir hafi dálítið fengið smjörþefinn af þeirri ásókn, sem er í sambandi við þetta mál. Ég veit a. m. k., að ekki allfáir þm. hafa komið til mín með stuttan eða langan lista yfir menn, sem hafa beiðið þá að útvega sér bíla. Alveg eins mundi verða með ráðh. framvegis, að það mundi verða áframhaldandi nauð á þeim eins og menn snúa sér nú til þm. og beiðast liðveizlu af þeim.

Pegar kom til minna kasta, þá get ég sagt, að mitt svar var, að það væri til n., sem hefði þetta með höndum, og ég réði í raun og veru engu um þetta. Svárið hjá umsjáendunum hefur verið, að þetta heyrði undir ráðuneytið og auðvitað gæti ráðh. ráðið þessu, ef hann vildi. Þetta mundi ekkert breytast, þó að n. yrði skipuð, svo að það þýðir ekkert að ganga þar með neinar tylvivonir, að ráðh. losni við þetta. Þetta má þó alls ekki skilja svo, að ég sé að mæla á móti því, að ég væri losaður við þetta, ef ég ætti að hafa með þetta að gera, og ég get sett mig í spor hvers manns, að honum væri greiði ger með því að létta þessu af honum.

Þessi þáttill. er ekki um annað en að d. lýsi yfir vilja sínum um, að þetta verði framkvæmt þannig, eftir því sem möguleikar eru til. Ég vil þó benda á í sambandi við síðari hluta till., að bifreiðaeigendum sé því aðeins gerður kostur á nýjum bifreiðum, að þeir afhendi þá gömlu, að þetta yrði óframkvæmanlegt, þ. e. a. s. að það yrði framkvæmanlegt að vissu leyti, en það nær ekki tilgangi sínum, fyrst og fremst vegna þess, að margir af þeim, sem gera sér vonir um að fá nýjar bifreiðar, eru búnir að selja hinar. Ég hygg, að það sé ekki fært að neita öllum slíkum mönnum um nýjar bifreiðir, sem hafa rétt til þess vegna atvinnu sinnar að fá nýjar. Hitt er alveg rétt, að þetta er alvarlegt atriði, að bílaeigendur hafa verið látnir sjálfráðir, hverjum þeir seldu bíla sína og fyrir hvaða verð, enda hefur verið farið síhækkandi. Það er eðlilegt, að þeir, sem ætlað er að verða fyrir barðinu á þessari ákvörðun, álitu, að sér væri misjafnað hastarlega, þar sem þeim væri gert að skylda að afhenda bifreiðir sínar fyrir lítið brot af því, sem starfsbræður þeirra hafa getað fengið fyrir sínar. En svo bætist þar við, að fram hjá þessu er auðvelt að komast á þann hátt, að ómögulegt er að girða fyrir það, en það er á þann einfalda hátt, að menn geta haft baksamning um miklu herra verð fyrir bifreiðina heldur en matsverð.

En þó að maður hugsaði sér, að það væri ekki hægt og þessi maður fengi bifreiðina fyrir matsverð, er þá ætlað til, að þessu yrði einnig framfylgt gagnvart þeim, sem síðar yrðu eigendur að þessari bifreið? Ef það væri, þá gæti það orðið til þess að bifreiðaeinkasalan sæti uppi með þessum gömlu bifreiðar, og þar við bættist, að ég held, að þetta yrði óframkvæmanlegt, af því að það yrði svo auðvelt að smokka sér undan þessu, og þegar maður er búinn að fá bifreiðina, gæti hann selt þeim næsta hana fyrir það, sem hann gæti fengið fyrir hana, þó að því væri framfylgt gagnvart þeim fyrsta, sem afhenti bifreiðina, og það getur okkur komið saman um, að ef nokkur ætti þó að græða á sölu bifreiðarinnar, þá er það sá, sem átti hana upphaflega, en ekki þeir, sem í fjárgróðaskyni kaupa bifreiðar til að selja þær aftur uppsprengdu verði. Ég efast því ákaflega um, að þetta verði auðvelt í framkvæmdinni, og í því sambandi vil ég geta þess, að þetta er ekki nýtt. Það hefur um það verið talað, frá því að eftirspurnin fór að verða svo geysilega mikil, og verð á gömlum bifreiðum hækkaði eins og raunin er nú á orðin, að taka þetta upp, að láta bifreiðaeigendur afhenda bifreiðaeinkasölunni gömlu bifreiðina fyrir matsverð og gera það að skilyrði fyrir nýjum bíl, en einkasalan hefur alltaf færzt undan þessu og talið það óframkvæmanlegt, og á því hefur það staðið, að reynt væri að fara inn á þessa braut.

Ég fyrir mitt leyti er ekki á móti því, að þessi till. sé samþ., en ég tel réttara að hafa síðari hlutann þannig, að bifreiðaeigendum sé, ef fært þykir, því aðeins gefinn kostur á nýrri bifreið, að þeir afhendi einkasölunni þá gömlu.

Ég þarf svo ekki að hafa þessi orð fleiri, en ég vil leyfa mér að afhenda hæstv. forseta þessa skrifl. brtt.

Forseti (JörB): Mér hefur borizt skrifl. brtt. frá hæstv. fjmrh., sem hann hefur nú lýst. Þarf tvenns konar afbrigði til þess, að hún megí komast hér að.

ATKVGR.

Afbrigði um skrifl. brtt. (sjá þskj. 312) leyfð og samþ. með 17 shlj. atkv.

*Flm. (Helgi Jónasson): Ég hef með þessari þáttill. viljað létta af viðkomandi ráðh. þeirri miklu vinnu og öllu því vafstri, sem er því samfara að þurfa að svara ótal fyrirspurnum frá viðkomandi mönnum. Það er að vísu ekki nema eðlilegt, að menn vilji tala við ráðh. um þessi mál, þar sem hann hefur úrslitavaldið, en ef þessi n. verður skipuð, geta menn, sem þarna eiga hlut að máli, snúið sér til hennar. Í sam-

bandi við það atriði, að gömlu bílarnir verði afhentir, skal ég jata það, að það er kannske of seint fram komið, þar sem búin er að selja flesta gömlu bílana, en það verður sennilega haldið áfram að flytja inn bíla, og það má því gera ráð fyrir því, að haldið verði áfram að braska með þá. Það gæti því verið mikils virði að fá þessa gömlu bíla metna af dómbærum mönnum, vegna þess að þá mundu kaupendurnir leita sér upplýsinga um það, hvað væri hið rétta matsverð, og þar af leiðandi síður borga bíllinn miklu herra verði en hann hefði verið metinn. Það gæti að vísu vel farið svo, að hjá öðrum eða þriðja aðila færi bíllinn nokkuð fram úr sannvirði, en þetta ætti þó að geta komið í veg fyrir það óheyrilega okur, sem hér er á þessum gömlu bílum, en þeir eru seldir fyrir 10—12 þús. kr., jafnvel þó að þeir séu orðnir 10—15 ára gamlir.

Hvað brtt. snertir, mun ég ekki geta fallið á hana, en ég vil gera það að till. minni, að umr. verði frestað og málinu vísað til allshn.

Till. vísað til allshn. með 16:1 atkv. og umr. frestað.

Nefndarálit kom ekki, og till. var ekki á dagskrá tekin frammar.

36. Hlutatryggingafélög.

Á 12. fundi í Sp., 5. maí, var útbýtt frá Nd.: Till. til þál. um undirbúning löggjafar um hlutatryggingafélög (A. 310).

Á 52. fundi í Nd., 6. maí, var till. tekin til meðferðar, hvernig ræða skyldi. Að till. forseta var ákveðin ein umr.

Á 53. fundi í Nd., 7. maí, var till. tekin til cinnar umr. (A. 310, 338). Of skammt var liðið frá útbýtingu brtt. 338. — Afbrigði leyfð og samþ. með 17 shlj. atkv.

Flm. (Jón Ívarsson): Ég vil mælast til, að hæstv. forseti taki málið af dagskrá vegna framkomu þessarar brtt.

Forseti tók málið af dagskrá. Á 56., 58., 60. og 61. fundi í Nd., 12., 15., 18. og 19. maí, var till. enn tekin til cinnar umr. (A. 310, 338, 343).

Forseti tók málið af dagskrá, og var það ekki á dagskrá tekið frammar.

Fyrirspurnir.

1. Hververnd landsins.

Á 3. fundi í Nd., 23. febr., var útbýtt:
Fsp. til forsrh. um hververnd landsins (A. 5).

Á 4. fundi í Nd., 24. febr., var fsp. tekin til meðferðar, hvort leyfð skyldi.
Fsp. leyfð með 18 shlj. atkv.

Með bréfi dags. 24. febr., sendi forseti Nd. forsrh. fyrirspurnina og beiddist jafnframt vitnaskju um, hvenær hann teldi sig viðbúinn að svara.

Við þessu bréfi barst aldrei svar, og var fsp. ekki á dagskrá tekin framar.

2. Vinnsla síldarlýsis.

Á 23. fundi í Nd., 23. marz, var útbýtt:
Fsp. til atvmrh. um framkvæmd þingsályktunar um athugun á byggingu verksmiðju til vinnslu síldarlýsis (A. 85).

Á 24. fundi í Nd., 23. marz, var fsp. tekin til meðferðar, hvort leyfð skyldi.
Fsp. leyfð með 21. shlj. atkv.

Með bréfi, dags. 23. marz, sendi forseti Nd. atvmrh. fyrirspurnina og beiddist jafnframt vitnaskju um, hvenær hann teldi sig reiðubúinn að svara.

Við þessu bréfi barst aldrei svar, og var fsp. ekki á dagskrá tekin framar.

3. Útgáfa rits um félagsmálefni.

Á 14. fundi í Sp., 9. maí, var útbýtt frá Nd.:
Fsp. til ríkisstj. um ástæður fyrir banni gegn útgáfu rits um félagsmálefni (A. 364).

Á 55. fundi í Nd., 11. maí, var fsp. tekin til meðferðar, hvort leyfð skyldi.
Fsp. leyfð með 18 shlj. atkv.

Með bréfi, dags. 11. maí, sendi forseti Nd. félmrh. fyrirspurnina og beiddist jafnframt vitnaskju um, hvenær hann teldi sig viðbúinn að svara.

Við þessu bréfi barst aldrei svar, og var fsp. ekki á dagskrá tekin framar.

4. Atvinnumál.

Á 19. fundi í Sp., 21. maí, var útbýtt frá Nd.:
Fyrirspurn til ríkisstj. um atvinnumál (A. 488).

Á 64. fundi í Nd., 22. maí, var fsp. tekin til meðferðar, hvort leyfð skyldi.
Fyrirspurnin leyfð með 20 shlj. atkv.

Með bréfi, dags. 22. maí, sendi forseti Nd. atvmrh. fyrirspurnina og beiddist jafnframt vitnaskju um, hvenær hann teldi sig reiðubúinn að svara.

Við þessu bréfi barst aldrei svar, og var fsp. ekki á dagskrá tekin framar.
